

Lev Tolsztoj
**SZEVASZTOPOLI
ELBESZÉLÉSEK**

*

ALBERT
és más elbeszélések

FORDÍTOTTA
GELLÉRT GYÖRGY
LÁNYI SAROLTA
RADÓ GYÖRGY
SZŐLLŐSY KLÁRA
TÁBOR BÉLA

TARTALOM

Erdőirtás (*Radó György* fordítása)

Kaukázusi emlékeimből (*Radó György* fordítása)

Egy biliárd-felíró naplójából (*Radó György* fordítása)

Szevasztopol december havában (*Tábor Béla* fordítása)

Szevasztopol májusban (*Tábor Béla* fordítása)

Szevasztopol 1855 augusztusában (*Tábor Béla* fordítása)

Hóvihar (*Gellért György* fordítása)

Két huszártiszt (*Lányi Sarolta* fordítása)

A földesúr délelőttje (*Lányi Sarolta* fordítása)

Nyehljudov herceg feljegyzéseiből (*Szóllósy Klára* fordítása)

Albert (*Szóllósy Klára* fordítása)

ERDŐIRTÁS

(Egy hadapród elbeszélése)

1

Ütegünk hadosztálya 185... telének közepén Bolsaja Csecsnában állt harci készütségben. Február tizennegyedikének estéjén megtudtam, hogy az a szakasz, melynek tiszt híján én voltam a parancsnoka, a másnapi menetoszloppal erdőirtásra indul, s miután még este megkaptam és tovább adtam a szükséges utasításokat, a megszokottnál korábban indultam sátram felé. Minthogy nem volt az a rossz szokásom, hogy sátrammat izzó széndarabokkal fűtsem át, ruhástul lefeküdtem cölöpökön álló ágyamra, szememre húztam cserkeszkucs-mámát, beburkolóztam subámba, és abba a sajátos, mély és nehéz álomba merültem, amely a veszély előtti félelem és nyugtalanság perceiben szokta elnyomni az embert. A másnapi események tudata hozott ebbe az állapotba.

Hajnali három órakor - még egészen sötét volt - lerántották rólam átmelegedett subámat, s egy gyertya rőt fénye kellemetlenül belevilágított álmos szemembe.

- Tessék felkelni - mondta valaki. Felnyitottam szememet, öntudatlanul újra magamra húztam subámat és elaludtam. - Tessék felkelni - ismételte meg Dmitrij, könyörtelenül megrázva vállamat. - A gyalogság indul. - Hirtelen ráeszméltem a valóságra, megrázkódtam és talpra ugrottam. Sietve lehajtottam egy pohár teát, és miután megmosakodtam a jeges vízben, kibújtam sátramból, elmentem a parkhoz (vagyis arra a helyre, ahol a lövegek álltak). Sötétség volt, köd és hideg. A táborban imitt-amott éjszakai tábortüzek égtek, megvilágították a körülöttük elhelyezkedő álmos katonák figuráit, fagyos, rőt fényükkel még növelték a sötétséget. A közelből egyenletes, nyugodt horkolást hallottam, távolról pedig a gyalogság mozgolódását, beszélgetését és fegyvereinek csörgését, amint az indulásra készültek; füst, trágya, kanóc és köd szaga terjengett; hátamon hajnali borzongás futott végig, fogaim akaratom ellenére vacogtak.

Az áthatolhatatlan sötétségben csak a horkanásokról és néha egy-egy dobbantásról állapíthattam meg, hogy hol állnak lófogatú lövegmozdonyaink és lőszeres kocsijaink; a kanócosrudak fénylő pontjaiból pedig, hogy hol állnak az ágyúk. „Isten nevében” - hallottam, és megcsörrent az első ágyú, utána megcsikordult egy lőszeres kocsi; a szakasz útnak indult. Valamennyien levettük kucsmankat, és keresztet vetettünk. A szakasz elfoglalta helyét a gyalogság térközében, aztán megállt és egy negyedórán át várta, hogy az egész oszlop felsorakozzék, és a parancsnok kilovagoljon.

- Egy katonánk hiányzik ám, Nyikolaj Petrovics! - mondta hozzámlépve egy fekete alak, akiben csak hangjáról ismertem fel Makszimovot, szakaszunk tüzmasterét.

- Kicsoda?

- Velencsuk. Amikor befogtunk, még itt volt, láttam is, és most nincs.

Nem gondolhattuk, hogy az oszlop nyomban elindul, így hát elhatároztuk, hogy Velencsuk felkutatására elküldjük Antonov örvezetőt. Nemsokára néhány lovas ügetett el mellettünk a sötétben: a parancsnok és kísérete; majd ezután megmozdult és elindult az oszlop eleje, végül

mi is, de Antonov és Velencsuk nélkül. Ámde száz lépést sem tettünk, s a két katona máris utolért bennünket.

- Hol volt? - kérdeztem Antonovtól.

- A parknál aludt.

- Talán részeg?

- Egyáltalán nem.

- Akkor mitől aludt el?

- Nem tudom.

Vagy három óra hosszat némán és lassan vonultunk a sötétben, felszántatlan, hóval be nem lepett mezőkön és alacsony bozóton át, mely recsegett az ágyúkerek alatt. Végül, miután átkeltünk egy sekély, de rendkívül sebes patakon, megállítottak minket, s az elővéd felől szaggatott puskaropogást hallottunk. Ezek a hangok, mint rendszerint, különösen pezsdítően hatottak valamennyiünkre. A csapat szinte felébredt: a sorok közül beszélgetés, mozgás és nevetés hallatszott. A katonák birkóztak egymással, volt aki ugrándozva topogott, mások kétszersültet majszoltak, vagy időtöltésül puskájukat kapkodták vigyázzba és lábhoz. Közben keleten a sötétség észrevehetően oszladozni kezdett, a nedvesség érezhetőbbé lett, és a környező tárgyak lassan előbukkantak a homályból. Már megkülönböztettem a zöld ágyútalpakat és lőszereskocsikat, az ágyúk ködpárával borított rezét, az ismerős, akaratlanul is a legapróbb részletekig megismert katonalakokat, a pejlovakat és a csillogó szuronyú gyalogos-sorokat, amint hátukon cipelték a borjút, a puskavesszőt és a csajkájukat.

Csakhamar ismét elindítottak minket, s miután az úttalan terepen néhány száz lépést tettünk, kijelölték helyünket. Jobb felől egy kanyargó folyócska meredek partját és egy tatár temető magas faoszlopaikat láttuk, bal felől és előttünk a ködön át fekete sáv látszott. A szakasz lekapcsolta a lövegeket a mozdonyokról. Fedezetünk, a nyolcadik század, gúlába rakta puskáit, s egy zászlóalj katona puskával és fejszével az erdőbe ment.

Öt perc sem telt belé és mindenfelől ropogni, füstölögni kezdtek a tábortüzek, a katonák szétszéledtek, kézzel-lábbal szították a tüzeket, gallyakat és rönköket cipeltek, míg az erdőben szüntelenül zuhogtak a fejszék szái meg a ledülő fák.

A tüzek, némiképp versengve a gyalogosokkal, előbb készítették el a maguk máglyáját, s noha már annyira égett, hogy két lépésre sem lehetett megközelíteni, és a sűrű fekete füst áthatolt a jégkérges gallyakon, melyekről cseppek hullottak sisteregve a lángokba, amint a katonák rászorították a tűzre, alul pedig zsarátnok keletkezett, s az elhalt fehér színű fű megolvadt a tűzrakás körül - mindez nem volt elég a katonáknak: egész szálfákat cipeltek, avart dugdostak a tűz alá, és egyre magasabbra szították.

Mikor a tűzrakáshoz léptem, hogy cigarettára gyűjtsak, Velencsuk, aki máskor is készéges volt, most azonban, mint aki vétkezett, valamennyinél buzgóbban sürgölődött a tűzrakás körül, hirtelen igyekezetében legbelülről pusztá kézzel kapott ki egy darab parazsat, kétszer is átdobta egyik kezéből a másikra, majd a földre hajította.

- Gyűjts meg egy száraz ágat és azt add oda - mondta egy másik. - Egy kanócot adjatok, testvérek - mondta a harmadik.

Amikor végre Velencsuk segítsége nélkül - megint a kezével akart kikapni egy parázsdarabot - rágyújtottam a cigarettára, ő megégetett ujjait bekecsének hátsó szárnyához dörzsölte, és, nyilván azért, hogy éppen csináljon valamit, felemelt egy nagy platánrönköt, s lendülettel a

tűzrakásra dobta. Amikor végül úgy vélte, hogy megpihenhet, közvetlenül a tűz mellé lépett, széttárta köpenyét, amelyet körgallérként hátragombolva viselt, szétterpesztette lábát, előrenyújtotta nagy, fekete kezét, és kissé félrehúzva száját, hunyorgott.

- Ejnye! Ottfelejtettem a pipámat. Ez ám a nagy baj, testvérek - mondta rövid hallgatás után s anélkül, hogy különösképpen valakihez intézte volna szavát.

2

Oroszországban a közlegényeknek túlnyomórészt három típusa van. S ebbe a háromba sorolhatók valamennyi hadsereg katonái: kaukázusiak, sorkatonák, gárdisták, gyalogosok, lovasok, tüzérek stb. Ez a három fő típus, melynek sok alosztálya és átmeneti alakzata van, a következő:

1. az alázatosak,
2. a parancsoló hajlamúak és
3. az elszántak.

Az alázatosak alcsoportjai: *a)* a hidegvérű alázatosak, *b)* a szorgalmas alázatosak.

A parancsoló hajlamúak alcsoportjai: *a)* a szigorú parancsoló hajlamúak és *b)* a politikus parancsoló hajlamúak.

Az elszántak alcsoportjai: *a)* a kedélyes elszántak és *b)* a romlott lelkű elszántak.

A leggyakoribb típus - ez a legkedvesebb, legrokonszenvesebb, ez egyesíti magában leginkább a legszebb keresztényi erényeket: a szelídséget, a jámborságot, a béketűrést és az isteni akaratban való megnyugvást - általában az alázatos típus. A hidegvérű alázatosak megkülönböztető tulajdonsága a rendíthetetlen nyugalom és minden lehető viszontagság megvetése. Az alázatos borissza megkülönböztető tulajdonsága a csendes költői hajlam és érzelmesség: a szorgalmasak megkülönböztető tulajdonsága a céltalan munkaszeretettel és buzgósággal párosuló korlátolt elméleti képesség.

A parancsoló hajlamúak típusai viszont általában túlnyomórészt a közkatonák felsőbb szféráiban találhatók meg: az őrzetők, altisztek, tűzmesterek stb. között, és első alcsoportjuk, a szigorú parancsoló hajlamúaké igen nemes, erélyes, mindenekelőtt katonás típust képvisel, mely nem zárja ki a magas költői szárnyalást sem (ehhez a típushoz tartozott Antonov őrzetető, akivel meg akarom ismertetni az olvasót). A második alcsoport a politikus parancsoló hajlamúakból áll, ez egy idő óta erősen terjedni kezd. A politikus parancsoló hajlamú mindig ékesszóló, tanult; rózsaszínű inget visel, nem eszik a közös kondérból, néha Muszat-dohányt szív, önmagát hasonlíthatatlanul többre tartja az egyszerű közkatonánál, pedig ritkán olyan jó katona, mint az első csoportba tartozó parancsoló hajlamú.

Az elszánt típus ugyanúgy, mint a parancsoló hajlamú, kellemes, ha az első csoportba tartozik, a kedélyes elszántakhoz, akiknek jellegzetessége a rendületlen jókedv, az általános igen nagy hozzáértés, a jellem gazdagsága és a vakmerőség - viszont ugyanolyan szörnyen ostoba, ha a második alcsoportba tartozik, a romlott lelkű elszántakhoz, akikről azonban az orosz hadsereg dicséretére meg kell mondanom, hogy igen ritkán fordulnak elő, és ha előfordulnak is, maga a katonák közössége különíti el őket társaiktól. Ennek az alcsoportnak legfőbb jellemvonásai a hitetlenség és a vétekezésben tapasztalható bizonyos hetykeség.

Velencsuk a szorgalmas alázatosak alcsoportjába tartozott. Kisorosz eredetű volt, már tizenöt esztendő telt szolgálatban és jóllehet szürke s nem is túlságosan ügyes katonának, de jámbornak, jólelkűnek és különösképpen, noha rendszerint rosszkor, szolgálatkésznek bizonyult, és rendkívül becsületes is volt. Azt mondom, rendkívül becsületes volt, mert az elmúlt esztendőben egy alkalommal igen szembetűnően megmutatta ezt a jellemvonását. Meg kell jegyezni, hogy csaknem minden egyes katonának van valami mestersége. A legelterjedtebb mesterségek: a szabó és a csizmadia. Velencsuk az előbbi tanulta ki, sőt, abból ítélve, hogy maga Mihail Dorofejics őrmester is véle varratott, meglehetősen ügyességre tett szert. Az elmúlt esztendőben Velencsuk a táborban egy könnyű köpenyt kezdett varrni Mihail Dorofejicsnek, ámde azon a bizonyos éjszakán, amikor a kiszabott posztót a hozzávaló kellékekkel együtt sátrában a feje alá tette, baj történt: a posztó, amely *hét rubelbe* került, az éjszaka folyamán eltűnt! Velencsuk könnyes szemmel, sápadt, reszkető ajakkal és visszafojtott zokogással jelentette az őrmesternek. Mihail Dorofejics megharagudott. Haragjának első pillanatában meg is fenyegette a szabót, de aztán, pénzes és jóindulatú ember lévén, legyintett és nem követelte, hogy Velencsuk térítse meg a köpeny árát. Akárhogy is szorgoskodott a szorgalmas Velencsuk, akármennyit mesélgette siránkozva balszerencséjét, a tolvaj nem került elő. Bár erős gyanú terelődött egy romlott lelkű elszánt katonára, Csernovra, aki ugyanabban a sátorban aludt, tényleges bizonyíték azonban nem volt. A politikai parancsoló hajlamú Mihail pénzes ember volt, mert bizonyos ügyleteket bonyolított le a raktárkezelő altiszttel meg a bevásárlóval - az üteg arisztokrataival - és csakhamar teljesen megfélemedezett az extra köpeny eltűnéséről; Velencsuk viszont nem felejtette el balszerencséjét. A közlegények beszéltek: ebben az időben aggódtak érte, hogy még kezét emel magára, vagy megszökik a hegyekbe, olyan nagy hatással volt rá a szerencsétlenség. Nem ivott, nem evett, sőt dolgozni sem tudott, és egyre csak sírt. Három nappal utóbb felkereste, Mihail Dorofejicset, halálsápadtan, reszkető kézzel előhúzott felhajtott kabátujjából egy ötrubelest, odanyújtotta. „Becsületesemre mondom, Mihail Dorofejics, az utolsó pénzem. Ezt is Zsdanovtól kértem kölcsön - mondta megint szívgögg - , a hátralevő két rubelt bizisten az első keresetemből megadom. Az az ember (hogy ki volt *az az ember*, azt maga Velencsuk sem tudta) gazemberré tett engem az ön szemében. Az az ember - gonosz a lelke az alávalónak! - katona bajtársának lelkét fosztotta ki: pedig én tizenöt évi szolgálatom alatt...” - Mihail Dorofejics becsületére szolgál, hogy nem fogadta el Velencsuktól a hátralevő két rubelt, pedig Velencsuk két hónappal utóbb ezt is elhozta neki.

3

Velencsukon kívül szakaszomnak még öt közlegénye melegegett a tűzrakásnál.

A legjobb, szélvédett helyen, egy hordócskán ült szakaszunk tüzmeistere, Makszimov és pipázott. Ennek az embernek testtartása, tekintete és minden mozdulata elárulta, hogy hozzászólt a parancsoláshoz és ismeri saját értékét, nem is szólva a hordócskáról, amelyen ült s amely pihenőkor a hatalom jelvénye volt, valamint nanking szövettel borított bekecséről.

Amikor odaléptem, felém fordította fejét, szemét azonban tovább is a tűzre szegezte; és csak jóval utóbb történt, hogy feje elfordítása után tekintetét is reám irányította. Makszimov telkes gazda volt, pénznek sem volt híján, és az oktató dandárnál iskolát járt, tudásra tett szert. Iszonyatosan gazdag és iszonyatosan tudós volt, így mondták a katonák. Emlékszem, egyszer az ívelt lövés gyakorlásakor kvadránszal magyarázta a köréje gyűlt katonáknak, hogy a vízszintező *tulajdonképpen olyasmi, ami bekövetkezik, ha az atmoszferikus higany mozgásba*

kerül. Valójában Makszimov korántsem volt ostoba, és kitűnően értette a maga dolgát, csak egy szerencsétlen furcsasága volt: olykor szándékosan úgy beszélt, hogy senki sem volt képes megérteni és - ebben bizonyos voltam - tulajdonképpen ő maga sem értette saját szavait. Különösen a „bekövetkezik” és „lezajlik” szavakat szerette, és valahányszor ezt mondta: „bekövetkezik” vagy „miután lezajlott”, akkor én már előre tudtam, hogy mindabból, amit ezután mond, egyetlen szót sem fogok megérteni. A közlegények viszont - amennyire megállapíthattam - éppen ellenkezőleg, szívesen hallgatták, hogy „bekövetkezik”, és mély értelmet sejtettek mögötte, jóllehet éppoly kevésbé értették szavát, mint jómagam, ők azonban ezt az érthetlenséget kizárólag tulajdon ostobaságukkal magyarázták, és még inkább tisztelték Fjodor Makszimicsot. Egyszóval: Makszimov politikai parancsoló hajlamú volt.

A másik katona, aki a tűznél éppen lábbelijét húzta fel újra eres, vörös lábára, Antonov volt: ugyanaz az Antonov főtüzer, aki már harminchétben, amikor egyszer harmadmagával fedezet nélkül maradt az ágyúnál, lövéseivel visszaverte az erős ellenséget, és két golyósebezte combbal tovább járkált az ágyú körül, s töltögette. „Már régóta tűzmester lehetne, ha nem ilyen a természete” - mondogatták róla a katonák. És valóban, furcsa természete volt: józan állapotban nyugodtabb, békésebb és megbízhatóbb volt bárkinél; ha azonban ivott, akkor egészen megváltozott: nem ismert előljárót, verekedett, tombolt, teljesen hasznavehetetlen katona lett. Nem is egészen egy hete múlt, amidőn húshagyókor lerészegedett, és hiába volt minden fenyegetés, figyelmeztetés, hiába kötötték ki az ágyúhoz, ő mindezek után, ismét és egészen nagybőjt első hétfőjéig ivott és duhajkodott. Majd az egész böjti időszakban, nem törődve azzal a csapatparanccsal, hogy mindenki ehét böjtszegő ételt, ő csak kétszersülttel táplálkozott, és az első héten még a megállapított egy kancsó pálinkát sem vette át. Egyébként látni kellett ezt a középtermetű, vaskeménnyé kalapált figurát, kurta, görbe lábait és csillogó, bajuszos képét, amikor ittas állapotban eres kezébe kapta a balalajkát, és megvetően körülpillantva, rázendített a „Barinya”-ra, vagy rendjelekkel teleaggatott köpenyét panyókára vetve, kezét kék nanking nadrágjának zsebébe dugva haladt végig az utcán - látni kellett katonabüszkeségtől sugárzó arcát és minden civil dolognak azt a megvetését, amely ilyenkor az arcán látszott; mindezt látni kellett ahhoz, hogy az ember megértse: bizony ilyen percekben képtelen lett volna megállni, hogy össze ne verekedjék egy ráförmedő vagy egyszerűen csak elébe kerülő tisztiszolgával, kozákkal, gyalogossal vagy valami áttelepülttel, általában bárkivel, aki nem volt tüzer. Verekedett és dorbézolt, nem annyira a maga mulatságára, mint inkább azért, hogy ébren tartsa annak az egész katonaságnak szellemét, amelynek - véleménye szerint - ő volt a képviselője.

A harmadik katona, aki a tűzrakásnál guggolt, Csikin hajtótüzer volt, függő a fülében, madárcán rövid sörtebajusz és porcelán pipa a fogai között. Csikin kedveském, ahogyan a katonák nevezték, a *kedélyesek* közé tartozott. Csikorgó fagyban, térdig sárban, két napig étlen-szomjan, meneteléskor, szemlén, oktatáskor - ez a kedves ember mindig és mindenütt fintorokat vágott, lábát tánc lépésre illesztette, és olyan tréfákat ontott magából, hogy az egész szakasz gurult a nevetéstől. Pihenő alkalmával vagy a táborban mindig fiatal katonák gyűrűje sereglett Csikin köré, ezekkel ő vagy filkót játszott vagy meséket mondott nekik a furfangos katonáról meg az angol lordról, vagy utánozta a tatárokat, a németeket, vagy egyszerűen csak megjegyzéseket tett, de olyanokat, hogy a többiek majd meghaltak a nevetéstől. Szó, ami szó, kedélyes hírneve már annyira elterjedt az ütegnél, hogy elegendő volt kinyitnia száját és kacsintania, s máris kitört az általános hahotázás - de valóban sok igazi komikum és meglepetés volt benne. Megvolt az a képessége, hogy minden dolognak felfedezze különlegességét, azt, ami másoknak eszébe sem jutott; és ami a legfőbb, azt a tehetségét, hogy mindennek a tréfás oldalát lássa, semmiféle megpróbáltatás sem vehette el tőle.

A negyedik katona fiatal, jelentéktelen gyerkőc volt, az előző esztendőben sorozott regruta, aki most vett részt először hadműveletben. Füstben állt és oly közel a tűzhöz, hogy úgy látszott, mintha elnyűtt bekecse mindjárt meggyulladna; ámde széttárt kabátszárnya, nyugodt, önelégült testtartása, görbén tartott lába, mind arra vallott, hogy nagy élvezetben van része.

S végül az ötödik katona, aki kissé távolabb ült a tűztől, és valami pálcikát farigcsált - Zsdanov apó volt. Zsdanov idősebb volt valamennyi közlegénynél, aki az ütegnél szolgálatot teljesített, mindnyájukat még regruta korukból ismerte, és régi megszokásból mind apónak hívták. Azt beszéltek róla, hogy sohasem ivott, nem dohányzott, nem kártyázott (még orronverősdit sem), nem szitkozódott csúnya szóval. Minden szabad idejét a csizmadia mesterségnek szentelte, ünnepnapokon, ahol lehetett, templomba ment vagy filléres gyertyát állított a szentkép elé, és felnyitotta a zoltárkönyvet, az egyetlen könyvet, amelyből olvasni tudott. A katonákkal keveset törődött, a magasabbrangúakkal, még ha fiatalabbak voltak is nálánál, hidegen udvarias volt, az egyenrangúakkal, minthogy nem ivott, kevés alkalma volt érintkezni; különösen szerette azonban a regrutákat és a fiatal közlegényeket: ezeket mindig pártfogásába vette, oktattatta és gyakran segítette. Az ütegnél mindenki kapitalistának tartotta, mert huszonöt rubele volt, amit szívesen adott kölcsön egy-egy valóban rászoruló katonának. Ugyanaz a Makszimov, aki ekkor tűzmester volt, mesélte magáról, hogy amikor tíz esztendővel azelőtt újoncként érkezett ide, és az öreg, ivós katonák elitták a nála levő pénzt, akkor Zsdanov észrevette szerencsétlen helyzetét, magához hívta, szigorúan megróttá viselkedéséért, meg is ütötte, felolvasta neki a katonák viselkedésére vonatkozó szabályzatot, majd amikor útjára bocsátotta, egy inget adott neki - mert Makszimovnak már inge sem volt - és egy félrubeles pénzt. „Embert csinált belőlem” - mondogatta róla mindig tisztelettel és hálával Makszimov. Ő segített Velencsuknak is, akit általában pártfogolt újonckora óta, amikor az a szerencsétlenség történt vele az eltűnt köpennyel, és huszonöt esztendősz szolgálata alatt sok-sok más katonán is segített.

Szolgálatban kívánni sem lehetett nálánál hozzáértőbb, vitézebb és pontosabb katonát; de túlságosan jámbor és jelentéktelen volt ahhoz, hogy tűzmesterré léptessék elő, ámbár tizenöt éven át volt főtüzer. Zsdanov egyedüli öröme, sőt szenvedélye a dal volt; némelyiket különösen szerette, és mindig maga köré gyűjtötte a fiatal katonák közül a dalos szájúakat, s jóllehet ő maga nem tudott énekelni, közöttük állt és kezét bekecsének zsebébe dugva, lehunyva szemmel, feje és arcizma mozcgatásával fejezte ki, hogy együtt érez velük. Nem tudom, miért, de az arcizomnak ezt az egyenletes fültövi mozgását, amit csupán önála fedeztem fel, valahogyan szokatlanul sokatmondónak láttam. Galambősz feje, feketére festett bajusza és napbarnított ráncos arca első tekintetre szigorúnak és kíméletlennek mutatta: aki azonban közelebbről nézett nagy, kerek szemébe, különösen olyankor, ha ez a szem mosolygott (ajkával sohasem nevetett), azt hirtelen valami szokatlanul szelíd, szinte gyermekes kifejezés nyűgözte le.

4

- Ejnye! Ottfelejtettem a pipámat. Ez ám a nagy baj, testvérek! - ismételte meg Velencsuk.

- Inkább *szibart* színál, kedveském! - szólt hozzá Csikin, elfintorítva száját és hunyorítva. - Én is csak *szibart* szívek odahaza, az a legjobb!

Természetesen mindnyájan gurultak a nevetéstől.

- Lám, lám, ottfelejtetted a pipádat - vágott szavába Makszimov, ügyet sem vetve az általános hahotázásra, és pipáját előjárói fölényel verte ki bal tenyerébe. - Hát te merre tűntél el? He, Velencsuk?

Velencsuk félig feléje fordult, sapkájához emelte kezét, de aztán leengedte.

- Látom, a másnaposságodat még nem tudtad kialudni, hogy már állva is elszundítasz. Ezért nem dicsérik meg a magunkfajtat.

- Itt süllyedjek el, Fjodor Makszimics, ha egyetlen csepp volt a számban; én magam sem tudom, hogy mi történt velem - felelte Velencsuk. - Örömmel ittam volna! - dörmögte.

- Lám, lám; az ember felelős értetek az előjárói előtt, és nálatok mégis mindig így zajlik le, ilyen orcátlanul - folytatta az ékes beszédű Makszimics már nyugodtabb hangon.

- De bizony csuda ez, testvéreim - folytatta Velencsuk egy percnyi hallgatás után, a tarkóját vakarva és anélkül hogy valamelyikükhöz intézte volna szavát: - Igazán csuda, testvéreim! Tizenhat esztendeje szolgálok, de ilyesmi még nem történt velem. Amikor azt mondták, hogy lövegkezelőknek sorakozó, én felcihelődtem, amint kell, akkor még semmi sem volt, hirtelen azonban a parknál úgy rámjött... elkapott, megragadott, ledobott a földre, így történt... És hogy miképp aludtam el, azt magam sem vettem észre, testvérek! Bizonyára álmokór - tette hozzá.

- Bizony, alig tudtalak felébreszteni - mondta Antonov, a csizmáját húzogatva. - Cibáltalak, taszigáltalak... mint valami fatuskót!

- No, látod - jegyezte meg Velencsuk -, legalább részeg lettem volna...

- Volt nálunk odahaza egy asszonyság - kezdte Csikin -, képzeljétek, két évig le sem mászott a kemencéről. Egyszer keltegetni kezdték, azt hitték, hogy alszik, pedig már holtan feküdt. Arra is mindig rászállt az álom. Úgy bizony, kedveském!

- Azt meséld el, Csikin, szabadságod idején hogyan szereztél tekintélyt - szólt Makszimov mosolyogva és rám pillantott, mintha ezt mondaná: „Talán nem untatja, hogy meghallgasson egy ostoba embert.”

- Miféle tekintélyt, Fjodor Makszimics! - mondta Csikin, futólag felém sandítva. - Természetesen elmondtam, milyen ez a Kavokázus.

- No igen, persze, persze! Csak ne pipeskedjél... meséld el, hogyan *uraskodtál* ott náluk.

- Persze, hogy uraskodtam: megkérdezték, hogyan élünk mi - kezdte Csikin hadarva, s látszott rajta, hogy már jó néhányszor elmonda ugyanezt. - Azt mondom, hogy jól élünk, kedveském: ellátást bőségesen kapunk, reggel és este egy-egy csésze *sakolád* illet meg minden *katonát*, az ebéd úri *fogása*: igazgyöngyből készült *kása*, vodka helyett pedig *modeira* jut minden kulacsba. Modeira, Divirier-fajta, edény nélkül, mondom, negyvenkettő súlyra.

- Remek modeira! - vette át a szót valamennyinél hangosabban kacagva Velencsuk. - Ez aztán a modeira!

- No és az *ázsia-emberekről* miket meséltél? - folytatta a kérdezősködést Makszimov, amikor az általános nevetés már kissé alábbhagyott.

Csikin a tűzhöz hajolt, egy pálcikával kikapart egy parázsdarabot, a pipájára tette, és szótlánul, mintha észre sem venné a hallgatóiban felkeltett néma kíváncsiságot, hosszasan szívta kapadohányát. Amikor végül elegendő füsttel töltekezett, elhajította a parazsat, még hátrább csapta sapkáját, és meg-megrándulva, kissé mosolyogva folytatta:

- Azt is megkérdezték, hogy öcsém, azt mondják, mifélek ott azok a cserkeszek, vagy azt mondják, törökök, akiket ott a Kavokázusban, azt mondják, ütni szoktak? Azt mondom: mifelénk, kedveském, cserkesz nemcsak egyféle van, hanem sok. Vannak amolyan tavlinok, akik a sziklás hegyekben laknak, és kenyér helyett követ falnak. Amolyan nagyokat, mondom, mint egy jókora kölönc, és csak fél szemük van a homlokukon, a kucsujuk pedig vörös, ugyanúgy lángol, mint az, amelyik terajta van, kedveském! - tette hozzá a fiatal regrutácskához fordulva, akin valóban mulatságos, piros tetejű kucsma volt.

A fiatal regruta ettől a váratlan megszólítástól hirtelen leguggolt, a térdére csapott, kacagott és annyira köhögni kezdett, hogy elfúló hangján alig tudott ennyit mondani: „Nézd csak, a tavlinok!”

- Meg aztán, mondom, még mumrok is vannak - folytatta Csikin, fejének mozdulatával homlokába csúsztatva kucsuját. - Ezek másfélék, kis ikerfélék, ilyenek. Mindig kettesben járnak, mondom, egymás kezét fogják és úgy futnak, mondom, olyan gyorsan, hogy az ember még lovon sem érheti utol őket. „No, meséld már, öcsém, azt mondja, milyenek ezek, ezek a mumrok, talán így egymás kezét fogva jönnek a világra, mi?” - mondta az elképzelt muzsikot utánozva, öblös torokhangon. - De bizony, mondom, kedveském, ilyenek ezek születésüktől fogva. Ha széttéped a kezüket, vér folyik belőle, és akárcsak a kínainak: ha a sapkáját leveszed, abból is az folyik, vér. „És mondd meg, öcsém, hogyan verekednek azok?” - kérdi. Hát úgy, azt mondom, hogy elkapják az embert, megnyitják a hasát, a beleit meg a kezükre göngyölik, egyre csak göngyölik. Ők göngyölik, az ember meg nevet; addig nevet, amíg el nem száll a lelke...

- No és mondd, hitelt adtak a szavaidnak, Csikin? - mondta Makszimov, kissé mosolyogva, mialatt a többiek szinte meghaltak a nevetéstől.

- Olyanok azok bizony, csuda emberek azok, Fjodor Makszimics: mindent elhisznek, bizisten, mindent! Aztán kezdtem nekik mesélni a *Kizbek* hegyről, amelyiken egész nyáron át el nem olvad a hó, ezt aztán tréfának vették, kedveském! „Mi az, azt mondják, öcsém, mit nagyozol? Ki hallott már olyant: hogy nagy hegy és a tetején nem olvad el a hó. Nálunk öcsém, csak holmi kis dombocskák vannak, de olvadáskor mégis ott olvad legelőször, amikor az árokban még hó fekszik. Eredj már!” - fejezte be Csikin, hunyorogva.

5

A nap fényes korongja, átsillant a tejfehér ködön, és már eléggé magasra emelkedett; a szürkéslila szemhatár lassan kiszélesedett, és jóllehet sokkal messzebb, de ugyancsak éles határvonallal kezdett elválni a köd csalóka fehér falától.

Előttünk, a kivágott erdő mögött meglehetősen nagy tisztás nyílt. A tisztáson minden irányból hol fekete, hol tejfehér, hol lila máglyafüst terjengett, s a köd fehér rétegei furcsa alakzatokban úsztak. Messzi előttünk olykor-olykor tatár lovasok csoportjai bukkantak fel, s a mi karabélyaink, az ő puskáik és egy ágyú ritka lövése hallatszott.

„Ez még nem volt harc, hanem csak szórakozás.” - amint a jóindulatú Hlopov kapitány mondta.

A fedezetünkül szolgáló kilencedik vadászzászlóalj parancsnoka odalépett az én ágyúimhoz, és három tatár lovasra mutatva, akik éppen az erdő előtt, tőlünk mintegy hatszáz ölnyi távolságban ügettek, azzal a különös szeretettel, amellyel általában minden gyalogos tiszt viseltetik a tüzéségi tüzelés iránt, megkért, hogy lőjek ki rájuk egy golyóbist vagy egy gránátot.

- Nézze - mondta kedves és meggyőző mosollyal, vállam mögül előrenyújtva karját. - Ahol az a két nagy fa áll, ott elöl halad az egyik fehér lovon és fekete cserkesz köpenyben, mögötte pedig még kettő. Látja? Nem lehetne ezeket, nagyon kérem...

- Amott még három lovagol, az erdő alatt - tette hozzá Antonov, akinek bámulatos szeme volt, és hozzánk lépve hátradugta éppen ekkor szívott pipáját. - Az első még ki is húzta puskáját a tokjából. Remekül látni, nagyságos uram!

- Ni csak, testvérek, lőtt! Ott fehérlik a füstje - mondta Velencsuk a katonák mögöttünk álló csoportjában.

- Bizonyára a mi vonalunkba, a pimasz! - jegyezte meg egy másik.

- Ni, mennyi szivárogo elő az erdőből, bizonyára nézik a terepet, ágyút akarnak felállítani - tette hozzá egy harmadik. - Egy gránátot kellene közéjük eresztetni, hadd prüszköljenek...

- És mit gondolsz, elvisz odáig, kedveském? - kérdezte Csikin.

- Ötszáz vagy ötszázhusz öl, több nem lehet - mondta mintegy önmagának, hidegvérűen Makszimov, pedig látszott, hogy ő is mint a többiek, veszettül szeretne tüzelni. - Ha negyvenöt vonalra állítjuk be az egyszarvút, akkor pontosan beléjük találhat, ez tökéletesen így van.

- Tudja, ha most abba a kupacba irányozzák, valamelyiket biztosan eltalálják. Most mindjárt, már közel kerültek egymáshoz, kérem, adja már ki a parancsot, hogy tüzeljenek - unszolt tovább a gyalogosparancsnok.

- Parancsolja, hogy beirányozzuk az ágyút? - kérdezte hirtelen, elfúló öblös hangján Antonov, szemlátomást valami komor dühvel.

Bevallom, nekem is nagy kedvem volt rá, és megparancsoltam, hogy irányozzák be a kettes ágyút.

Alig mondtam ki, a gránátot máris leporolták, odaküldtek, és Antonov, az irányzó vázhoz tapadva, két vaskos ujját az ellenzólaphoz szorítva, már jobbra és balra vezényelte a csövet.

- Kissé balra... egészen keveset jobbra... Még, még egy kissé... Így jó - mondta és büszke pillantással lépett el az ágyú mellől.

A gyalogos tiszt, én meg Makszimov egymás után az irányzóhoz hajoltunk, és mind elmondtuk különböző véleményünket.

- Bizisten túlló majd - jegyezte meg Velencsuk, nyelvvel csettintve, annak ellenére, hogy csak Antonov vállán keresztül láthatta, és ezért semmi alapja sem volt a véleményének. - Bizisten, túlló majd, egyenesen abba a fába fog találni, testvérek!

- Kettő! - vezényeltem.

A legénység széthúzódott. Antonov félreszaladt, hogy láthassa a lövedék pályáját, a gyújtó lobbant, és a réz megcsendült. Ebben a pillanatban lőporfüst vett körül minket, és a lövés fülsüketítő dörrenéséből kivált a villámsebességgel repülő lövedék ércesen bűgő hangja, majd a teljes némaság közepette távolodva elhalt.

Kevéssel a lovasok csoportja mögött fehér füst bukkant fel, a tatárok több irányba szétugrottak, és ekkor ért el hozzánk a robbanás hangja.

„Pompás volt! Ni, hogy szétugrottak! Persze, ezt nem szeretik, az ördögök!” - hangzott a tetszés és gúnyolódás a tűzerek és gyalogosok soraiból.

- Ha csak egy kissé lejjebb engedjük, pontosan beléjük talál - jegyezte meg Velencsuk. - Megmondtam, hogy a fát fogja találni: ott is van, jobbra csapódott.

6

Otthagytam a katonákat, hadd tárgyalják meg, hogyan vágottak el a tatárok a gránát láttán, és miért jöttek ide, meg hogy sokan vannak-e még az erdőben - én pedig a gyalogosparancsnokkal félrevonultam néhány lépésre, s leültem egy fa alá, vártam a felmelegített vagdalthúst, amellyel megkínált. Bolhov századparancsnok azok közé a tiszték közé tartozott, akiket az ezrednél *bonzsurok*-nak neveztek. Vagyonos ember volt, korábban a gárdánál szolgált, és franciául is beszélt. Társai azonban mégis szerették. Meglehetősen eszes volt és elég tapintatos ahhoz, hogy ne túlságosan alázza meg a tisztiközösét azzal, hogy ő pétervári kabátot visel, jó ebédet eszik és franciául beszél. Miután az időjárásról, a hadműveletekről, közös tisztiközös ismerőseinkről beszélgettünk, s a kérdésekből és feleletekből, a dolgokról alkotott véleményünkből kölcsönösen meggyőződünk arról, hogy kielégítő fogalmaink vannak - önkéntelenül bizalmasabb beszélgetésre tértünk át. A Kaukázusban egyébként is, ha ugyanahhoz a körhöz tartozó emberek találkoznak egymással, bár nem kifejezetten, de igen szembetűnően felmerül ez a kérdés: ön miért van itt? És erre az én hallgatólagos kérdésemre, ismerősöm, úgy éreztem, készséggel válaszolt.

- Mikor ér véget ez a készültség? - mondta lassan. - Unom!

- Én nem unom - mondtam én. - Hiszen a törzskárnál még unalmasabb.

- Ó, a törzskárnál tízezerszer rosszabb - mondta elkeseredetten. - Nem! Hogy mindez mikor ér véget egészen?

- Mit kíván ön, mi érjen véget? - kérdeztem.

- Az egész, egyáltalán! Nos, Nyikolajev, kész van a hús? - kérdezte.

- Ugyan miért jött ön a Kaukázusba szolgálni - kérdeztem -, amikor a Kaukázus ennyire nem tetszik önnek?

- Tudja miért? - felelte határozott őszinteséggel. - Hagyományból. Hiszen Oroszországban a Kaukázusnak van egy szerfelett furcsa hagyománya: mintha valami ígéret földje volna mindenféle szerencsétlen embernek.

- Igen, ez majdnem igaz - mondtam. - Közülünk a legtöbben...

- De ami a legjobb a dologban - vágott szavamba - hogy mi valamennyien, akik a hagyomány folytán a Kaukázusba érkezünk, szörnyen csalódunk számításainkban, s én végleg nem értem, hogy egy boldogtalan szerelemnek vagy a zilált pénzügyeknek következményeképpen miért szolgáljon az ember inkább az Kaukázusban, mint Kazanyban vagy Kalugában. Hiszen Oroszországban a Kaukázust valami felségesnek gondolják: csupa örök és érintetlen jég, rohanó áradatok, török, köpenyek, cserkesznők - mindez visszariasztó, és tulajdonképpen semmi felvidítő nincsen benne. Ha legalább azt tudnák az emberek, hogy mi sohasem járunk az érintetlen jég vidékén s ha járnánk, sem volna benne semmi szívderítő, és hogy a Kaukázus kormányzóságokra oszlik: a sztavropolira, a tifliszire stb....

- Úgy van - mondtam nevetve. - Mi Oroszországban egészen másképp látjuk a Kaukázust, mint itt. Tapasztalta ön ezt valaha? Mint hogyha olyan nyelven olvas verset, amelyet csak kevésbé ismer, a verset sokkal jobbnak képzelem, mint amilyen valóban...

- Megvallom ezt nem tudom, de nekem ez a Kaukázus szörnyen nem tetszik - vágott szavamba.

- Énnekem a Kaukázus most is kedves, csak másképpen...

- Lehet, hogy kedves - folytatta ő kissé ingerülten -, csak azt tudom, hogy én nem vagyok kedves a Kaukázusnak.

- Ugyan miért? - kérdeztem, épp hogy mondjak valamit.

- Azért, mert először is rászédett. Mindaz, ami ellen én a hagyomány szerint gyógyulást kerestem a Kaukázusban, mindaz velem együtt érkezett ide, csak azzal a különbséggel, hogy azelőtt mindez széles skálán helyezkedett el, most pedig egy keskenyen, amelyik mocskos, és amelyiknek minden fokán milliárdnyi apró aggodalmat, undokságot, megaláztatást talállok; másodszor azért, mert érzem, hogyan zuhanok erkölcsileg mindennap egyre mélyebbre és mélyebbre, és legfőképpen azért, mert alkalmatlannak érzem magamat az itteni szolgálatra: nem bírom elviselni a veszélyt... egyszerűen: nem vagyok bátor... - Elhallgatott és rámnézett. - Nem tréfálok.

Ámbár ez a kéretlen vallomás igen nagy csodálkozást keltett bennem, mégsem tiltakoztam, mint ahogyan ezt ismerősöm szemlátomást szeretne volna, hanem tőle magától vártam szavainak cáfolatát, ahogyan ez hasonló esetekben történni szokott.

- Tudja, ez a mostani készültség az első hadművelet, amelyben részt veszek - folytatta -, és ön el sem tudja képzelni, hogy mi történt velem tegnap. Amikor az őrmester elhozta a parancsot, hogy az én századom belekerül a menetoszlopba, sápadt lettem, mint a viasz, és a szavam is elállt izgalmamban. Hát még ha tudná, hogyan töltöttem az éjszakát! Ha igaz az, hogy vannak, akik a félelemtől megöszülnek, akkor nekem most teljesen fehérnek kellene lennem, mert bizonyos, hogy nincs halálraítélt, aki egyetlen éjszakán annyit szenvedett volna, mint én; még most is, bár egy kissé már könnyebben érzem magam, mint éjjel, itt így ver bennem - tette hozzá, öklével a melle előtt hadonászva. - És nevetséges - folytatta -, hogy itt a legszörnyűbb dráma játszódik le, az ember pedig vagdalt húst eszik hagymával, és elhitei magával, hogy nagyon jókedvű. Borunk van, Nyikolajev? - tette hozzá ásítva.

- Ott van, testvérek! - hallatszott ebben a pillanatban az egyik katona izgatott hangja, és minden tekintet a távoli erdő szélére irányult.

Ott messze megnövekedett és a szél szárnyán tovaszállva emelkedett magasra egy kékes füstfelhő. Amikor ráeszméltem, hogy az ellenség reánk lőtt, akkor mindaz, ami ebben a pillanatban szemem előtt volt, hirtelen valami új, fenséges jelleget öltött. A gúlába rakott puskák meg a tábornokok füstje meg a kék ég, a zöld ágyútalpak meg Nyikolajev napbarnított, bajszos képe - mindez mintha azt mondta volna nekem, hogy az az ágyúgolyó, mely már ki-röppent a csőből, és ebben a szempillantásban a térben száll, talán egyenesen az én mellemnek van irányozva.

- Hol szerzett bort? - kérdeztem unottan Bolhovtól, mialatt lelkem mélyén két hang beszélt egyaránt érthetően - az egyik: Uram, fogadd be békében a lelkemet; a másik: remélem, hogy nem fogok meggörnyedni és mosolyogni fogok, mialatt elrepül az ágyúgolyó - és ugyanebben a pillanatban fejem felett valami szörnyen kellemetlenül füttyült, és néhány lépésre tőlünk lecsapott az ágyúgolyó.

- Lám, ha én Napóleon vagy Frigyes volnék - mondta ebben a pillanatban Bolhov, rendületlen hidegvérrel fordulva felém -, most feltétlenül valami kedveset mondanék.

- Hiszen most ilyent mondott - feleltem nehezen leplezve izgalmamat, melyet az elmúlt veszély keltett bennem.

- Mit számít, hogy mondtam, amikor senki nem írja le.

- Én leírom.

- Ha ön leírja, akkor is csak egy kritikában, amint Miscsenkov mondja - tette hozzá mosolyogva.

- Pfuj, te átkozott! - mondta ebben a pillanatban mögöttünk Antonov, és dühösen félreköpött.

- Kis híja, hogy a lábamat nem érte.

Ez után az őszinte, szívből fakadó felkiáltás után minden abbéli igyekezetemet, hogy hidegvérűnek lássanak és minden körmönfont mondatunkat egyszeriben elviselhetetlenül ostobának éreztem.

7

Az ellenség valóban két ágyút állított fel azon a helyen, ahol a tatárok portyáztak, és minden percben húsz vagy harminc lövés szállt a mi favágóink közé. Az én szakaszomat előreküldték a tisztásra, és parancsot kaptunk, hogy viszonzozzuk a tüzelést. Az erdő szélén füstfelhőske jelent meg, dörrenés, süvítés hallatszott, és az ágyúgolyó mögöttünk vagy előttünk hullott le. Az ellenség lövedékei szerencsénkre úgy találtak, hogy veszteségünk nem volt.

A tüzerek, mint mindig, pompásan viselkedtek, szorgalmasan töltöttek, igyekezettel céloztak a felbukkanó füst felé, és nyugodtan tréfálkoztak egymással. A gyalogsági fedezet szótlanul, tétlenül hevert körülöttünk, várta, hogy rákerüljön a sor. A favágók végezték a munkájukat: a fejszék sebesebben és szaporábban csattogtak az erdőben; csak olykor, amikor egy-egy lövedék süvítése hallatszott, hallgatott el minden hirtelen, s a halálos csend közepette nem egészen nyugodt hangok csendültek: „Félre, fiúk!” És minden szem az ágyúgolyóra szegeződött, amely elpattant a rőzserakásokról és a levágott gallyakról.

A köd már teljesen felszakadt és felhők alakját öltve, lassan eltűnt az ég sötétkék messzeségében; az előbújó nap élesen ragyogott, és vidáman meg-megvillant a szuronyok acélján, az ágyúk rezén, a felengedő földön és a zúzvara csillámain. A levegőben a reggeli fagy frissége összevegyült a tavaszi nap melegével; az erdő száraz levelein a sokféle árny és szín ezrei keveredtek egymással, s a fényesre kitaposott úton tisztán látszottak a kerékabroncsok és patkószegek nyomai.

A két sereg közt hevesebbé és észrevehetőbbé vált a mozgás. Mindenfelől egyre sűrűbben bukkantak fel a lövések kékes füstjei. A dragonyosok előrevágtattak, pikáikon lengtek a zászlócskák; a gyalogos századok közt nótaszó hallatszott, a fával megrakott szekerek pedig hátvédnek kezdtek felsorakozni. A tábornok szakaszunkhoz lovagolt és megparancsolta, hogy készülődjünk a visszavonulásra. Az ellenség balszárnyunkkal szemben befészkelte magát a bozótba, és puskatüzével erősen nyugtalanítani kezdte a mieinket. Bal felől, az erdőből puska-golyó süvített, és egy ágyútalpat talált, aztán következett a második, a harmadik... Körülöttünk fekvő gyalogsági fedezetünk zajosan feltápászkodott, puskat ragadott, és rajvonalba állt. A

puskatúz erősbödött, egyre sűrűbben repültek a golyók. Megkezdődött a visszavonulás, és ennek következtében az igazi ütközet, ahogyan a Kaukázusban rendszerint történni szokott.

Minden jel arra mutatott, hogy a tüzeeknek a puszkagolyó éppoly kevésbé van ínyére, mint az imént a gyalogosoknak az ágyúgolyó. Antonov elkomorodott, Csikin utánozta a golyók füttyülését és gúnyolódott; de látszott, hogy haragszik rájuk. Az egyikre azt mondta: „Ejnye, be sietős a dolga”, a másikat „méhecskének” nevezte, a harmadikat pedig, amely lassan és panaszos vinnyogással repült el valahol felettünk, „árvának” mondta, ami általános hahotázást eredményezett.

A kis regruta, akinek még mindez szokatlan volt, minden golyónál félrekapta a fejét, és kinyújtotta a nyakát, ami ugyancsak nevetésre készítette a katonákat; „Mi az, talán ismerősöd, hogy köszönsz neki?” - mondták. Velencsuk is, aki a veszélyben mindig rendkívül egykedvűnek bizonyult, most izgatott volt: nyilván az dühítette, hogy mi nem lövünk kartáccsal abba az irányba, ahonnan a golyók röpködnek. Néhányszor elégedetlen hangon ismételte: „Mi az, fizetség nélkül lövöldöznek ránk? Csak fordítanók arrafelé az ágyút, és szóránk kartácsot, bizony elhallgatnának.”

Valóban már ideje volt, hogy ezt tegyük: megparancsoltam, hogy lőjék ki az utolsó gránátot, és töltsenek kartáccsal.

- Kartács! - kiáltotta Antonov szilajul, és mihelyt a lövedéket kibocsátották, még a füstben az ágyúhoz lépett a csőtisztító vesszővel.

Ebben a pillanatban nem messze a hátam mögött puszkagolyó süvített el, s hirtelen tompán beleütődött valamibe. Szívem összeszorult. „Úgy látszik, eltalált valakit a mieink közül” - gondoltam, ugyanekkor azonban a nyomasztó sejtelen hatása alatt nem mertem hátrafordulni. Valóban, e hang után egy test súlyos zuhanása hallatszott és szívettepő „jaj-jaj-jaj” - egy sebesült ember hörgése. „Eltaláltak, testvérek!” - mondta nagy nehezen egy hang. Felismerem, Velencsuk volt. Hanyatt feküdt a lövegmozdony és az ágyú között. Tarisznyája oldalt repült. Homlokát elborította a vér, jobb szemén meg orrán sűrű, piros patak csorgott. A hasán kapott sebet, de ott szinte nem is vérzett; a homlokát zuhanáskor egy tuskóba verte.

Mindezt csak jóval később értettem meg; az első pillanatban csupán bizonytalan tömeget és - úgy véltem - iszonyúan sok vért láttam.

Az ágyút töltő katonák közül senki egyetlen szót sem szólt, csak a regruta morgott ilyesvalamit: „Nézd csak, csupa vér” - és Antonov elkomorodva, haragosan krárogott; de minden jel elárulta, hogy valamennyiük lelkén átsuhant a halál gondolata. Egyre buzgóbban láttak a dolgukhoz. Az ágyút egyetlen szempillantás alatt megtöltötték, és a rajparancsnok, amint a kartácsot hozta, két lépésnyire megkerülte azt a helyet, ahol hörgöve feküdt a sebesült.

8

Aki valaha részt vett harcban, bizonyára tapasztalta ezt a különös s jóllehet nem logikus, de erős érzést: hogy iszonyodik attól a helytől, ahol valaki meghalt vagy megsebesült. Ez az érzés lett úrrá észrevehetően első pillanatban katonáimon, amikor Velencsukot fel kellett emelniük, hogy rátegyék egy odaérkező szekérre. Zsdanov haragosan lépett a sebesülthöz, s nem törődve erősödő kiáltásával, hóna alá nyúlt és felemelte. „Mit álltok? Fogjátok!” - kiáltotta, és nyomban mintegy tíz, még fölöslegesnek is látszó segítőtárs vette körül a sebesültet. De alig vitték el arról a helyről, Velencsuk máris szörnyen kezdett ordítózni és vergődni.

- Mit kiabálsz, mint egy nyúl! - mondta durván Antonov, aki a lábát fogta. - Ledobunk!

A sebesült valóban elhallgatott, csak néha mondogatta: „Ó, meghalok! Ó-ó, testvéreim!”

Amikor pedig a szekérre tették, még a jajgatást is abbahagyta, és hallottam, hogy valamit mond a társainak - bizonyára elbúcsúzott tőlük - halk, de érthető szóval.

Harc közben senki sem nézi szívesen a sebesültet, s én is ösztönösen igyekeztem megszabadulni ettől a látványtól. Kiadtam a parancsot, hogy gyorsan vigyék a kötözőhelyre, majd az ágyúkhöz mentem, de néhány pillanattal utóbb közölték velem, hogy Velencsuk engem hív.

Odamentem a szekérhez. A szekér fenekén, mindkét kezével szélébe kapaszkodva feküdt a sebesült. Egészséges, széles ábrázata néhány másodperc alatt egészen megváltozott: mintha lesoványodott és néhány évvel megöregedett volna, ajka keskeny, vértelen volt, és látható erőlködéssel szorította össze; gyors, izgatott és együgyű tekintetét valami tiszta, nyugodt csillogás váltotta fel, és vérben ázó homlokán, orrán már a halál jele mutatkozott.

Bár a legkisebb mozgás is elviselhetetlen szenvedést okozott neki, megkért, hogy bal lábáról vegyem le a pénzes-csereszét.¹

Szörnyen lesújtó hatással volt rám mezítelen, fehér és egészséges lábának látványa, amikor csizmáját lehúztam és kibontottam a csereszét.

- Három rubel meg egy félrubeles van benne - mondta, mialatt kezembe vettem a csereszét. - Vegye magához.

A szekér megindult, ő azonban megállította.

- Szulimovszkij főhadnagynak egy köpenyt csináltam. Ő... ő két rubelt adott nekem. Másfélért gombokat vettem, egy félrubeles pedig a zsákomban van a gombokkal együtt. Adja oda neki.

- Jó, jó - mondtam -, csak állj talpra, testvér!

Nem telett. A szekér elindult, s ő megint hörögni és jajgatni kezdett a legiszonyúbb, szívettpő hangon. Mintha, elintézvén e világi dolgait, többé nem látná okát annak, hogy türtőztesse magát, és most már megengedhetőnek vélné, hogy így könnyítsen fájdalmain.

9

- Hová, te? Vissza! Hová még? - kiáltottam a regrutára, aki tartalék-kanócrúdját hóna alá csapva, valami pálcikával a kezében nagyon is megfontoltan elindult a sebesültszállító szekér után.

A regruta azonban csak lomha pillantást vetett felém, valamit dűnnyögött és továbbment, s én kénytelen voltam katonákat küldeni utána, hogy visszahozzák. Levette piros sapkáját, és bamba mosollyal nézett reám.

- Hova indultál? - kérdeztem.

- A táborba.

- Minek?

¹ Kis erszény, a katonák, mintegy övecskére erősítve, térdük alá kötve hordják.

- De hiszen Velencsuk megsebesült - mondta megint csak mosolyogva.

- Neked mi dolgod velem? Neked itt kell maradnod.

Csodálkozva nézett reám, majd közömbösen megfordult, feltette sapkáját, és visszament a helyére.

A harc általában sikerrel járt: amint hallottuk, a kozákok pompás rohamot intéztek, és három tatár ágyút zsákmányoltak, a gyalogság ellátta magát fával, és mindössze hat sebesültet veszített, a tüzérek közül csak Velencsukot és két lovunkat érte találat. Ugyanekkor mintegy három verszta hosszúságban kivágtuk az erdőt, és úgy megtisztítottuk a terepet, hogy rá sem lehetett ismerni: ahol azelőtt sűrűn összenőtt erdők szélé látszott, ott most óriási tisztás nyílt, füstölgő rőzserakások, s a tábor felé haladó lovasok meg gyalogosok lepték el. Bár az ellenség ágyú- és puskatűzzel tovább üldözött minket egészen a temetőig, annak a folyócskának a partjáig, amelyen reggel keltünk át - a visszavonulás szerencsésen sikerült. Már a káposzta-levesről és a kásában főtt báránybordáról kezdtem ábrándozni, amely a táborban várt reám, amikor az a hír érkezett, hogy a tábornok parancsára a folyó partján fedezéket kell építenünk, s a K. ezred harmadik zászlóaljának meg egy négyüteges szakasznak másnapig ott kell maradnia. A fát és a sebesülteket szállító szekerek, a kozákok, a tüzérség, a vállán fegyvert és fát cipelő gyalogság mind nagy zajjal, énekszóval haladtak el mellettünk. A veszély elmúlásának és a pihenés reményének tudatában minden arcon lelkesedés és elégedettség látszott. Csak nekünk meg a harmadik zászlóaljnak kellett még másnapig várnunk ezekre a jóleső érzésekre.

10

Mialatt mi, tüzérek az ágyúk körül sürgölődtünk - felállítottuk a lövegmozdonyokat, a lőszereskocsikat, levertük a lovak kikötésére szolgáló cölöpöket -, a gyalogság már gúlába rakta puskaikat, előkészítette a tűzrakást, gallyakból meg kukoricaszárakból kunyhókat rakott és kását főzött.

Alkonyodni kezdett. Az égen kékesfehér felhők úsztak. A pára, mely aprószemű, nedves köddé vált, megáztatta a földeket és a katonaköpenyeket; a látóhatár összeszűkülte, és az egész környéket komor árnyak vették birtokukba. A nedvesség, melyet csizmámon át és a tarkómban éreztem, a szüntelen mozgolódás és a beszélgetés, melyben nem vettem részt, a tapadós sár, melyen meg-megcsúszott a lábam, végül üres gyomrom ez után a testileg-lelkileg fárasztó nap után - a legnyomasztóbb, rossz lelkiállapotba hozott. Velencsuk nem ment ki a fejemből. Katonaéletének egész egyszerű története makacsul foglalkoztatta képzeletemet.

Utolsó percei ugyanolyan tiszták és nyugodtak voltak, mint egész élete. S élete túl becsületes, túl egyszerű volt ahhoz, hogy a leendő, túlvilági életbe vetett jámbor hite a döntő percben megrendülhetett volna.

- Jelentem alássan - mondta hozzám lépve Nyikolajev - tessék a kapitányhoz jönni, teára hívja.

Valahogyan átkecmeregve a puska-gulák és a tábortüzek között, Nyikolajevet követve Bolhovhoz mentem, s közben jólesően gondoltam a forró teával teli pohárra meg a vidám beszélgetésre, mely majd elűzi komor gondolataimat. „Nos, megtaláltad?” - hallottam Bolhov hangját egy kukoricacserényből, melyben fény világított.

- Elhoztam, jelentem alássan! - felelte öblös hangján Nyikolajev.

A kunyhóban egy száraz köpenyen ült Bolhov, kigombolt zubbonyban, fedetlen fővel. Mellette szamovár forrt, s egy étellel megrakott dob állt. Egy földbe szúrt szurony hegyén volt a gyertya. „Hogy tetszik?” - kérdezte büszkén körülpillantva kényelmes lakásán. Valóban, a kunyhóban olyan kellemes volt, hogy teázás után egészen megfeledkeztem a latyakról, a sötétségről és Velencsuk sebéről. Elbeszélgettünk Moszkváról, olyan dolgokról, amelyeknek semmi közük sem volt a háborúhoz és a Kaukázushoz.

Egy olyan pillanatnyi hallgatás után, amilyenek olykor a legélénkebb beszélgetéseket is félbeszakítják, Bolhov mosolyogva pillantott reám.

- Azt hiszem, ön igen furcsának tarthatta ma reggeli beszélgetésünket - mondta.

- Dehogyan. Miért? Csak az volt az érzésem, hogy ön túlságosan őszinte, pedig vannak dolgok, amelyeket mindnyájan tudunk, de amelyekről sohasem kell beszélni.

- Miért? Nem úgy van! Ha bárminemű lehetősége volna annak, hogy ezt az életet elcseréljem akár a legnyomorultabb és legszegényebb, de viszont veszély és szolgálat nélküli életre, én bizony egy percig sem haboznám.

- Akkor miért nem helyezteti át magát Oroszországba? - kérdeztem.

- Hogy miért? - válaszolta. - Ó, erre már régen gondoltam. De nem térhetek vissza Oroszországba addig, amíg meg nem kapom az Anna- és Vlagyimir-rendet, az Annát a nyakamra és az őrnagyi rangot, ahogyan kiterveltem, mikor idejöttem.

- Ugyan miért, hiszen, amint mondja, alkalmatlannak érzi magát az itteni szolgálatra?

- Mert arra még alkalmatlanabbnak érzem magam, hogy ugyanolyan ranggal térjek vissza Oroszországba, ahogyan eljöttem onnét. Ez is egyike az Oroszországban élő hagyományoknak, melyeket Passzek, Szlepcov és mások is megerősítettek: hogy a Kaukázusba azért érdemes jönni, mert itt sok kitüntetést szerez az ember. És mindenki ezt várja, ezt követeli tőlünk, én pedig már két esztendeje vagyok itt, két expedícióban vettem részt, és semmit sem kaptam. De azért mégis van bennem annyi hiúság, hogy semmi áron sem megyek el innét mindaddig, amíg nem leszek őrnagy a Vlagyimir-renddel és az Anna-renddel a nyakamon. Már annyira felvettem az itteni szokásokat, hogy bosszant, ha holmi Kákabélovics kitüntetést kap, én pedig nem. Meg aztán, hogyan kerüljek Oroszországban szeme elé a sztárosztámnak, Kotyelnikov kereskedőnek, akinek a gabonámat eladom, a moszkvai nénikémnek és a többi uraságnak két esztendei kaukázusi szolgálat után kitüntetés nélkül? Igaz, hogy ezekről az urakról én hallani sem akarok, és bizonyára az ő fejük sem fáj én értem; de hát ilyen az ember: nem akarok róluk hallani, mégis miattuk teszem tönkre legszebb éveimet, életem minden boldogságát; tönkreteveszem egész jövőmet.

11

Ebben a pillanatban kintről a zászlóaljparancsnok hangját hallottuk: „Nyikolaj Fjodorics, ki van önnél?”

Bolhov megmondta a nevemet, és ezután három tiszt mászott be a kunyhóba: Kirszanov őrnagy, zászlóaljparancsnok, a szárnysegéde és Troszenko századparancsnok.

Kirszanov alacsony termetű, testes, fekete bajszos férfi volt, arca pirospozsgás, szeme élveteg és kicsi. Arcában legjellegzetesebb volt a szeme. Ha nevetett, csak két nedves csillagocska maradt ebből a szempárból, s ezek a csillagocskák széthúzódozó ajkával és kinyúló nyakával

együtt néha az értelmetlenségnek szerfelett furcsa kifejezését öltötték. Kirszanov bárki másnál különbül viselkedett és rendelkezett az ezrednél: alárendeltjei nem szidták, előjárói megbecsülték, jóllehet általában az volt róla a vélemény, hogy meglehetősen korlátolt. Ismerte kötelességét, megbízható és buzgó volt, pénzben sohasem látott hiányt, hintója és szakácsa volt, és igen természetesen tudott büszkének mutatkozni.

- Miről beszélgetnek, Nyikolaj Fjodorics? - szólt belépve.

- Az itteni szolgálat kellemetességeiről.

Ebben a pillanatban azonban Kirszanov észrevette, hogy egy hadapród is jelen van - mármint én -, s hogy éreztesse velem tekintélyét, mintha nem is hallaná Bolhov választát, a dobra pillantott és megkérdezte:

- Nos, elfáradt, Nyikolaj Fjodorics?

- Nem. Hiszen mi... - kezdte volna Bolhov.

Ekkor azonban nyilván megint a zászlóaljparancsnok méltósága követelte meg, hogy Kirszanov a szavába vágjon és újabb kérdést tegyen fel:

- Ugye, nagyszerű harcunk volt?

A zászlóaljparancsnok szárnysegéde fiatal zászlós volt, akit nemrégben léptettek elő hadapródból - szerény és csendes fiú, arca szégyenlős és kellemes, jóindulatú. Már találkoztam vele Bolhovnál. Ez a fiatalember gyakran felkereste Bolhovot, meghajlással üdvözölte, leült a szögletbe, és néhány órán át ült némán, cigarettát sodort, elszívta, aztán felállt, meghajolt és távozott. A szegénysorsú orosz nemesfiú típusa volt, aki mint a tanultságának megfelelő egyetlen lehetőséget választotta a katonai pályát, és a világon mindennél többre tartotta tiszti rangját; jólelkű és nyájas típus, annak ellenére, hogy szinte hozzáforrzott nevetséges kelléktára - a dohányzacskó, a házikabát, a gitár és a bajuszkefe - képzeletünkben már elválaszthatatlan az arcképétől. Az ezrednél elterjedt szóbeszéd szerint állítólag azzal dicsekedett, hogy legényével igazságosan, de szigorúan bánik, s állítólag ezt is mondta: „Én ritkán büntetek; de jaj annak, aki rákényszerít!” - és hogy amikor legénye egyszer részegen mindenét ellopta, s még szidni is kezdte gazdáját, ő állítólag bevitte az örségre, mindent előkészített a fenyítéshez, de az előkészületek láttán oly zavarba jött, hogy csak ennyit tudott mondani: „No látod... megtehetném...” és teljesen tanácstalanul hazafutott, azóta pedig nem is mer a Csernov legény szemébe nézni. Társai nem hagyták nyugton, ingerkedtek vele emiatt, és néhányszor hallottam, amint a jólelkű fiú mentegetőzve, fülig pirulva bizonygatta, hogy nem így történt, hanem éppen ellenkezőleg.

A harmadik személy, Troszenko kapitány öreg kaukázusi volt, a szó legigazibb értelmében: olyan ember, akinek a parancsnoksága alatt álló század jelentette a családját, az erődítményt, ahol a törzskara volt, a rokonságát, a nótázók pedig életének egyetlen szórakozását - egy szóval olyan ember volt, aki a Kaukázuson kívül a világon minden mást megvetendőnek, sőt szinte valószínűtlennek tartott, a Kaukázus világát viszont két részre osztotta: arra, ami a mienk, és arra, ami nem a mienk; az elsőt szerette, a másodikat lelkének minden erejével gyűlölte, s ami a legfőbb: harcedzett, higgadtan bátor, társai és alárendeltjei iránt rendkívül jóindulatú, az adjutánsok és bonzsurok iránt pedig - akiket valami okból gyűlölt - elszántan őszinte, sőt éppenséggel nyers volt. A kunyhóba lépve fejével a tetőt szinte átütötte, majd gyorsan lehajolt, és leült a földre.

- Nos, mi újság? - kérdezte, majd amint hirtelen meglátta arcomat, melyet még nem ismert, elhallgatott és rám szegezte komor, átható tekintetét.

- Nos, miről beszélgettek? - kérdezte az őrnagy, elővéve és megnézve óráját, holott - ezt biztosan tudtam - ezzel nem volt semmi célja.

- Hát azt kérdezte tőlem, hogy miért szolgálok itt.

- Természetesen, Nyikolaj Fjodorovics érdemeket akar itt szerezni, és aztán hazatér.

- Nos, mondja meg ön, Abram Iljics, hogy miért szolgál a Kaukázusban.

- Én? Tudja, először is azért, mert valamennyiünknek szolgálnunk kell, ha teljesíteni akarjuk kötelességünket. Tessék? - fűzte még hozzá, holott valamennyien hallgattunk. - Tegnap levelet kaptam Oroszországból, Nyikolaj Fjodorics - folytatta szemlátomást azért, hogy másra terelje a beszélgetést. - Azt írják, hogy... furcsa kérdésekkel fordulnak hozzám.

- Ugyan miféle kérdésekkel? - kérdezte Bolhov.

A másik elnevette magát.

- Valóban furcsa kérdésekkel... Azt írják, hogy lehetséges-e féltékenység szerelem nélkül... Tessék? - kérdezte végignézve rajtuk.

- Ejnye! - szólt mosolyogva Bolhov.

- Igen, tudják, Oroszországban jó - folytatta, mint hogyha mondatai nagyon is természetesen következnének egymásból. Amikor ötvenkettőben Tambovban voltam, ott mindenütt úgy fogadtak, mint valami szárnysegédet. Akár hiszik, akár nem: a kormányzó bálján, amikor beléptem, tudják... nos igen, kitűnően fogadtak. Tudják, maga a kormányzó né beszélgetett velem, és érdeklődött a Kaukázusról és csupa olyasmiről... amiről én nem is tudtam. Úgy nézegették aranykardomat, mint valami ritkaságot, kérdezték: miért kaptam ezt a kardot, miért az Annát, miért a Vlagyimirt, én pedig meséltem nekik... Tessék? Lám, ezért jó a Kaukázus, Nyikolaj Fjodorics! - folytatta, be sem várva a választ: - Ott nagy becsben tartják a magunkfajta kaukázusit. Tudják, egy fiatalember, aki törzstiszt és Annája meg Vlagyimirja van, nagyon sokat jelent Oroszországban... Tessék?

- És ön még lódított is egy kicsit, nemde, Abram Iljics? - mondta Bolhov.

- Hihih! - nevetett bárgyún. - Tudják, erre szükség van. Ettem is ám finomakat az alatt a két hónap alatt!

- No és jó ott, abban az Oroszországban? - mondta Troszenko, úgy érdeklődve Oroszországról, mint holmi Kínáról vagy Japánról.

- Igen, uram, hogy csak pezsgőből mennyit ittunk két hónap alatt, ijesztő!

- Ugyan, ugyan! Ön bizonyára limonádét ivott. Én bizony veszett mulatságot csaptam volna, hadd tudják meg, hogyan isznak a kaukázusiak. Nem ok nélkül menne híre! Megmutattam volna, hogyan isznak... Mi, Bolhov? - tette még hozzá.

- De hiszen te, bácsikám, már több mint tíz esztendeje vagy a Kaukázusban - mondta Bolhov - , és emlékszel, mit mondott Jermolov.² Abram Iljics pedig csak hat éve...

- Hogyhogy tíz esztendeje? Nemsokára tizenhat lesz!

- Bolhov, hozass valami italt. Hideg van, brrr!... Mi? - tette hozzá mosolyogva. - Igyunk, őrnagy!

² Alekszej Petrovics Jermolov: kiváló orosz hadvezér (1772-1861)

Az őrnagyot azonban az öreg kapitánynak már előbb hozzá intézett szavai is bosszantották, most pedig szemlátomást visszahúzódott, és tekintélyében keresett menedéket. Dúdolni kezdett és megint az órájára nézett.

- Nos, én már sohasem utazom oda - folytatta Troszenko, ügyet sem vetve az őrnagy neheztelésére. - Én még az orosz járástól és beszédétől is elszoktam. Azt mondanák: miféle csodabogár érkezett? No persze: Ázsia! Ugye, Nyikolaj Fjodorics? Meg aztán mi dolgom lehet nekem Oroszországban! Itt majd úgylis lepuffantanak egyszer. Megkérdik: hol van Troszenko? Lelőtték. Akkor ön mit fog csinálni a nyolcadik századdal... mi? - tette hozzá, szavait változatlanul az őrnagyhoz intézve.

- Hívják ide a zászlóalj-ügyeletest! - kiáltott Kirszanov, nem is feelve a kapitánynak, pedig én megint biztosan tudtam, hogy semmiféle parancsadásra nincs szükség.

- Ön, fiatalember, úgy vélem, örül, hogy kétszeres fizetést kap? - mondta az őrnagy néhány pillanatnyi hallgatás után a zászlóalj-szárnysegédnek.

- Természetesen, nagyon, uram.

- Én úgy találom, hogy a fizetésünk most nagyon magas, Nyikolaj Fjodorics - folytatta. - Egy fiatalember igen tisztességesen megélhet, és még némi fényűzést is megengedhet magának.

- Ó, dehogyis, Abram Iljics - mondta félénken a szárnysegéd -, igaz, hogy kétszeres, csak hogy úgy áll a dolog... hiszen lovat kell tartani...

- Miket beszél nekem, fiatalember! Én is voltam zászlós és tudom. Higgye el, ha beosztja, igen jól megélhet belőle. Nézze csak, számoljon - mondta, behajlítva bal kezének kisujját.

- Mindig előre felvesszük a fizetésünket, ezt is vegye számításba - mondta Troszenko, felhajtva egy pohárka vodkát.

- Nos, hát ezzel ugyan mit akar... Tessék?

Ebben a pillanatban az összetákoltt kunyhó nyílásában egy belapított orrú, hirtelenszöke fej jelent meg, s egy érdes hang német kiejtéssel mondta:

- Ön itt, Abram Iljics? Az ügyeletes már keresi.

- Jöjjön be, Kraft! - mondta Bolhov.

A vezérkari zubbonyba öltözött, hosszú alak bebújt az ajtón, és különös hévvel rázogatta meg sorra a kezünket.

- Ah, kedves kapitány! Ön is itt? - mondta Troszenkónak.

Az új vendég a sötétségben is hozzábotorkált, és szájon csókolta, amin a kapitány - úgy láttam - rendkívül csodálkozott és bosszankodott.

„Német ember, jó bajtárs szeretne lenni” - gondoltam.

12

Amit gondoltam, nyomban bizonyossággá lett. Kraft kapitány vodkát kért, *égetett italnak* nevezte, és szörnyen krákogott, s miközben a pohárkát egészen kiitta, hátravetette a fejét.

- Nos, uraim, most beutaztuk a Csecsna síkságait... - kezdte, de az ügyeletes tiszt láttán nyomban elhallgatott, hogy az őrnagy kiadhassa utasításait.

- Nos, végigjárta az állásokat?
- Parancsára, végig.
- Az előőrsoket kiküldte?
- Parancsára, kiküldtem.
- Akkor közölje utasításomat a századparancsnokkal, hogy a lehető legnagyobb óvatosság!
- Igenis, parancsára.

Az őrnagy összevonta szemöldökét, és gondolataiba merült.

- Közölje még, hogy a legénység most kását főzhet.
- Már főzik.
- Rendben van. Elmehet.
- Nos, éppen azt számolgattuk, hogy mire van szüksége egy tisztnek - folytatta az őrnagy, leereszkedő mosollyal fordulva felénk. - Hát számoljunk.
- Kell egy kabát és egy nadrág... Így van, uram?
- Így van, uram.
- Ez, mondjuk, két évre ötven rubel, vagyis évenként huszonöt rubel a ruházkodásra; aztán ételre naponta negyven kopejka... így van, uram?
- Így van, uram; még sok is.
- Nos, én bőven számítom. Aztán a ló: egy remonda,³ nyereggel harminc rubel. Ennyi az egész. Vagyis összesen 25 meg 120 meg 30 = 175. Marad még a fényűzésre, teára, cukorra és dohányra összesen húsz rubel. Méltóztatik látni?... Igazam van, Nyikolaj Fjodorics?
- Nem, ha megengedi, Abram Iljics! - mondta fölényesen a szárnysegéd: - Teára és cukorra semmi sem marad. Ön egy öltönyt számít két évre, pedig itt hadjárat idején egy nadrág nem elég, hát még a csizma? Én csaknem minden hónapban elnyüvök egy párat. Aztán, uram, a fehérnemű, az ing, uram, a törülköző, a kapca: mindezt meg kell vásárolni, uram. Nos, ha összeszámítjuk, semmi sem marad. Így van ez, Abram Iljics, bizisten, uram!
- Igen, a kapca kitűnő viselet - mondta hirtelen Kraft egy percnyi hallgatás után, és különös gyönyörűséggel ejtette ki a „kapca” szót. - Tudják, egyszerű, oroszos.
- Én mondom önnek - jegyezte meg Troszenko -, akárhogy számol az ember, mindenképp kiderül, hogy a magunkfajtának össze kell húznia a nadrágszíját, pedig a valóság az, hogy mindnyájan élünk, teázunk, dohányzunk és vodkát iszunk. Ha majd annyit szolgáltál, mint én - folytatta, a zászlóshoz fordulva -, akkor te is megtanulod, hogyan kell élni. Hiszen tudják, uraim, hogyan bánik ő a tisztiszolgákkal? - És Troszenko a nevetéstől fuldokolva mesélte el nekünk a zászlós és a tisztiszolga egész történetét, noha már ezerszer hallottuk.
- Ugyan már, öcsém, miért vagy olyan, mint egy virágszál? - folytatta, a zászlóshoz szólva, s ez szálnalmas látványt nyújtott, amint pironkodott, verejtékezett és mosolygott. - Sebaj, öcsém, én is ilyen voltam, mint te, és most, látod, kemény fickó lett belőlem. Küldjenek csak ide holmi ifjontot Oroszországból - láttunk már ilyeneket -, itt majd mindenféle görcsük, csúzik támad; bezzeg én itt vagyok, idetartozom, itt a házam, az ágyam, mindenem. Láthatod...

³ Tartalék.

Közben felhajtott még egy pohárka vodkát.

- Mi? - tette hozzá, erősen Kraft szeme közé nézve.

- Lám, lám! Ezt szeretem én! Lám, ilyen az igazi öreg kaukázusi! Kérem a kezét!

És Kraft mindnyájunkat félretaszítva Troszenkóhoz furakodott, megragadta a kezét, és szokatlan hévvel megrázta.

- Bizony, elmondhatjuk, hogy itt mindenén végimentünk - folytatta - a negyvenötös évben... Hiszen ön is ott volt, tetszik emlékezni, kapitány? Ugye nem felejtette el azt a tizenkettedikéről tizenharmadikára virradó éjszakát, amelyet térdigérő sárban töltöttünk, és másnap nekitámadtunk a torlaszoknak? Én akkor a főparancsnok mellett voltam, és egyetlen nap alatt tizenöt torlaszt foglaltunk el. Emlékszik, kapitány?

Troszenko igent intett, s alsó ajkát előrebígyesztve hunyorgott.

- Amint látni tetszik... - kezdte Kraft, rendkívül nekibuzdulva, és lehetetlenül hadonászva az őrnagyhoz fordult.

Az őrnagy azonban nyilván már többször hallotta ezt a történetet, mert hirtelen olyan értetlen, bamba szemmel nézett Krafra, hogy emez elfordult tőle, és hozzám meg Bolhovhoz intézte szavait, felváltva pillantva hol reám, hol meg reá. Troszenkóra viszont egyetlenegyszer sem nézett elbeszélése közben.

- Nos, tessék képzelni, amint reggel elindultunk, ezt mondja nekem a főparancsnok: „Kraft! foglald el ezeket a torlaszokat.” Amint tetszik tudni, a mi katonai fegyelmünk nem tűr habozást, az ember tiszteleg: „Igenis, kegyelmes uram!” - és elindul. Amikor az első torlaszhoz érkeztünk, hátrafordultam, és ezt mondtam a katonáknak: „Fiúk! Félni tilos! Kinyitni mindkét szemeteket! Aki hátram marad, tulajdon kezemmel koncolom fel.” Az orosz katonával, amint tetszik tudni, kurtán kell beszélni. Aztán csak hirtelen egy gránát... látom, hogy az egyik katona, a másik katona, a harmadik katona, aztán puskagolyók... zirrr! zirrr! zirrr... Azt mondtam: „Előre, fiúk, utánam!” Aztán csak, amint odaértünk, tetszik tudni, néztük és láttam, hogy ott, hogyan is... tetszik tudni... hogyan is hívják azt? - és hadonászva kereste a szót.

- Árok - segített neki Bolhov.

- Dehogyan... Ah, hogy hívják? Istenem! No, hogyan?... Árok - mondta gyorsan. - Aztán csak puskát előre... hurrá! Ta-ra-ta-ta-ta! Ellenségnek se híre, se hamva. Tetszik tudni, mindenki csodálkozott. Aztán csak jól van: megyünk tovább. A második torlasz. Itt egészen más a helyzet. Tetszik tudni, már felforrt a vérünk. Aztán csak odamegyünk, nézzük, én látom, hogy a második torlasz... nem lehet átmenni. Itt... hogyan is, no hogyan is hívják ezt... Ah! hogy hívják...

- Megint árok - segítettem neki.

- Dehogyan - folytatta hevesen. - Nem árok, hanem... nos, ejnye már, hogy hívják azt - és ügyetlen mozdulatot tett a kezével. - Ah, istenem! Hogy hívják...

Szemlátomást annyira kínlódott, hogy önkéntelenül segíteni szerettünk volna neki.

- Talán folyó - mondta Bolhov.

- Nem, csak egy árok. Aztán csak odamegyünk, ott pedig, akár hiszik, akár nem, olyan tűz, pokol...

Ebben a pillanatban odakint engem szólított valaki. Makszimov volt. Minthogy pedig a két torlasz különböző históriájának végighallgatása után még tizenhárom lett volna hátra, örültem, hogy alkalmam van megszökni és visszamenni szakaszomhoz. Troszenko velem együtt távozott. „Merő hazugság - mondta, amikor már néhány lépésnyire távolodtunk a kunyhótól. - Ott sem volt a torlaszoknál” - és Troszenko olyan tiszta szívből kezdett nevetni, hogy énnekem is jókedvem kerekedett.

13

Már sötét éjszaka volt, s csak a tábortüzek világították meg halványan a tábort, amikor elrendezvén fekhelyemet, a katonáimhoz léptem. A zsarátnokon egy nagy hamvadó tuskó feküdt. Csak hárman ültek körülötte: Antonov csajkáját forgatva a tűzön, főzte a *rjabkót*,⁴ Zsdanov gondolatokba merülve egy gallyacskával kotorta a hamut. Csikin meg soha végig nem szívott pipájával üldögélt ott. A többiek már nyugovóra tértek, ki a lőszeres kocsik alá, ki a szénába, ki meg a tábortűz mellé. A parázs halvány fényénél megkülönböztettem a jól ismert hátakat, lábakat, fejeket; láttam a kis regrutát is, aki a tűz tőszomszédságába húzódva, szemlátomást már aludt. Antonov helyet adott nekem, én melléje ültem, és rágyújtottam egy cigarettára. A ködnek és a nedves fa füstjének szaga betöltötte a levegőt, marta a szememet, a komor égből ugyancsak nedves köd szitáit.

Mellettünk egyenletes horkolás hallatszott, ágak recsegték a tűzben, valahol halkán beszéltek, olykor megcsörrentek a gyalogosok puskái. Körös-körül mindenfelé tábortüzek égtek, szűk körben világították meg a katonák fekete árnyékait. A legközelebbi tábortüzek körül, a megvilágított helyeken mezítelen katonákat láttam, amint közvetlenül a lángok felett lóbálták ingüket. Még sokan nem aludtak, mozogtak, beszélgettek a tizenöt négyyszögöl nagyságú területen; ámde a sötét és süket éjszaka a maga különös, rejtelmes hangulatát borította minderre a mozgásra, mint hogyha mindnyájan éreznék ezt a zordon csendet, és nem mernék megtörni nyugodt harmóniáját. Amikor beszélni kezdtem, úgy éreztem, hogy hangom szokatlanul cseng. A tűz körül ülő valamennyi katona arcáról ugyanezt a hangulatot olvastam le. Azt hittem, hogy érkezésem előtt sebesült bajtársukról beszéltek, de szó sem volt róla: Csikin a tifliszi vételezésről meg az ottani iskolásokról beszélt.

Mindig és mindenütt, de különösen a Kaukázusban, azt tapasztaltam, hogy katonáink veszély idején különös tapintattal tudják elhallgatni és megkerülni azokat a témákat, amelyek kedvezőtlen hatást gyakorolnának társaik lelkiületére. Az orosz katona harci szellemének nem ugyanaz az alapja, mint a déli népek bátorságának, nem a hirtelen fellángoló majd kihülő szalmaláng: őt lángra lobbantani ugyanolyan nehéz, mint lelohasztani. Nincs szüksége külső hatásokra, szónoklatokra, harcias kiáltozásra, énekre és dobszóra; ellenkezőleg, nyugalomra, rendre van szüksége és arra, hogy semmit se érezzen mesterkéltnak. Az orosz, az igazi orosz katonánál sohasem tapasztalhatunk kérkedést, virtuskodást, vagy olyasféle kívánságot, hogy a veszélyben elbódítsa, tűzbe hozza magát; ellenkezőleg, jellemének sajátos vonásai a szerénység, az egyszerűség, meg az a képesség, hogy veszély idején valami egészen mást lásson, mint magát a veszélyt. Láttam lábán megsebesült katonát, aki az első pillanatban csak átlőtt új köpenyét sajnálta; lovast, aki előmászott az alatta kilőtt ló alól, és a hevedert oldozgatta, hogy levehesse a nyeret. Ki ne emlékeznék arra a Gergebil ostrománál történt esetre, amikor a

⁴ Katonaétel; áztatott kétszersült szalonnával.

műhelyben egy megtöltött bomba gyújtása lángot fogott, s a tűzmester megparancsolta két katonának, hogy fogják a bombát, fussanak el vele és dobják az árokba, a katonák pedig nem a legközelebbi helyen hajították el, az árok mellett álló ezredesi sátor közelében, hanem messzebb vitték, nehogy felébbresszék a sátorban pihenő urakat, s a bomba mindkettőjüket darabokra tépte. Emlékszem, az 1852-es hadjáratban az egyik fiatal katona harc közben valamivel kapcsolatban azt mondta, hogy a szakasz, úgy látszik, már nem kerül ki élve onnan, s ekkor az egész szakasz dühösen rátámadt azokért az ostoba szavaiért, amelyeket meg sem akartak ismételni. S ezúttal is, amikor minden bizonytalannal Velencsuk esete töltötte be valamennyiük lelkét, és amikor az odalopakodó tatárok lövései bármely pillanatban ránk zúdulhattak, mind Csikin tréfás történetét hallgatták, és egyikük sem említette a mostani hadműveletet, sem a leselkedő veszedelmeket, vagy akár a sebesültet, mintha az az eset, isten tudja, milyen régen vagy talán sohasem történt volna. Csak mégis úgy rémlett nekem, hogy arcuk egy kissé komorabb a szokásosnál; nem nagyon figyelmesen hallgatták Csikin elbeszélését, sőt maga Csikin is érezte, hogy nem figyelnek rá, de azért csak beszélt.

Makszimov odajött a tábortűzhöz és leült mellém. Csikin helyet adott neki, majd elhallgatott, és megint a pipáját kezdte szopogatni.

- A gyalogosok vodkát hoztak a táborból - mondta Makszimov meglehetősen hosszú hallgatás után. - Az imént érkeztek vissza. - Beleköpött a tűzbe. - Egy altiszt meséli, hogy látták a társunkat.

- Nos, él még? - kérdezte Antonov, a csajkáját forgatva.

- Nem. Meghalt.

A regruta hirtelen a tűz fölé emelte piros sapkás kis fejét, néhány pillanatig mereven nézett Makszimovra és reám, majd hirtelen visszafeküdt, és beburkolózott köpenyébe.

- Látod, nem véletlen, hogy a halál meglátogatta ma reggel, amikor a parknál költögettem - mondta Antonov.

- Ostobaság! - mondta Zsdanov, a hamvadó tuskót forgatva. Mindnyájan elhallgattak.

Az általános csend közepette mögöttünk, a tábor felől lövés hallatszott. A mi dobosaink megértették, és verni kezdték a takarodót. Amikor az utolsó dobpergés is elhallgatott, Zsdanov elsőnek állt fel, és levette sapkáját. Valamennyien követtük a példáját. Az éjszaka mély csendjében kemény hangok mondták kórusban:

„Miatyánk, ki vagy a mennyekben, szenteltessék meg a te neved; jöjjön el a te országod; legyen meg a te akaratod, miképpen a mennyekben, azonképpen itt a földön is; a mi mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma; és bocsásd meg a mi vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek; és ne vigy minket a kísértésbe, de szabadíts meg a gonosztól.”

- Ugyanígy történt nálunk a negyvenötös évben, az egyik katona ezen a helyen sérült meg - mondta Antonov, amikor felvettük kucsmánkat, és visszaültünk a tűzhöz. - Két napig cipeltük egy ágyún... emlékszel Sevcsenkóra, Zsdanov? Aztán ott is hagytuk egy fa alatt.

Ebben a pillanatban egy bajuszos, nagy pofaszakállas gyalogos lépett puskájával és tarisznyájával tábortűzünkhöz.

- Adjatok, földiek, egy kis tüzet, hadd gyújtsam meg a pipámat - mondta.

- No, csak gyújts rá, tűzünk van elég - felelte Csikin.

- Bizonyára Dargiról beszéltél, földi, ugye? - fordult Antonovhoz a gyalogos.

- Dargiról, a negyvenötös évről - felelte Antonov.

A gyalogos a fejét csóválta, hunyorgott, és leguggolt mellénk.

- Bizony, mindenből kijutott ottan - jegyezte meg.

- Miért hagyátok ott? - kérdeztem Antonovtól.

- A hasa miatt szörnyen kínlódott. Amikor álltunk, jól bírta, de mihelyt megindultunk, torkaszakadtából ordítani kezdett. Isten szent nevére kért, hogy hagyjuk ott, de mind sajnáltuk. Mikor aztán *azok* már igen erősen szorongattak minket, három emberünket az ágyúknál megöltek, egy tisztet is megöltek, aztán még az ütegünktől is elmaradtunk, olyan nagy bajban voltunk, nem is gondolhattunk arra, hogy az ágyúkat magunkkal vigyük. Sár is volt.

- A legrosszabb, hogy az Ingyejszkaja-hegy alja csupa sár volt - jegyezte meg valamelyik katona.

- Igen, ott még rosszabb lett neki. Gondolkodtunk Anosenkóval, az öreg tűzmesterrel, hogy mi történjék vele, mert hát valóban, élni már nem fog, és isten nevében kér minket, hogy azt mondja, hagyjuk ott. Hát így tettünk. Állt ott egy amolyan terebélyes fa. Fogtunk beáztatott kétszersültet, melléje tettük, Zsdanovnál volt még, nekítámasztottuk annak a fának, tiszta inget húztunk rá, tiszteleggel elbúcsúztunk tőle és otthagytuk.

- Jó katona volt?

- Katona volt - állapította meg Zsdanov.

- Hogy mi lett vele aztán, csak az Isten tudja - folytatta Antonov. - Sokan maradtak ott közlünk.

- Dargiban? - kérdezte a gyalogos és felkelt, megkotorta pipáját, majd újra hunyorítva csóválta a fejét. - Kijutott ott mindenből...

A gyalogos ezután otthagytott minket.

- Van-e még sok katonánk az ütegnél, akik ott voltak Darginál? - kérdeztem.

- Hogy sok? Hát Zsdanov és Pacan, aki most szabadságon van és még vagy hatan. Többen nemigen.

- Úgy látszik, a mi Pacanunk végigdorbézolja a szabadságát - mondta Csikin; kinyújtotta a lábát, és fejét egy gerendára hajtotta. - Idestova egy esztendeje, hogy nincs velünk.

- Hát te? Te már voltál éves szabadságon? - kérdeztem Zsdanovtól.

- Nem, nem voltam - válaszolta kelletlenül.

- Pedig az jó dolog - mondta Antonov. - Ha gazdag a ház, vagy ha az embernek van ereje a munkához, jólesik hazamenni, és otthon is örülnek neki.

- Minek mennék, amikor két fivérem van! - folytatta Zsdanov. - Örülnek, ha maguknak van mit enniük, nemhogy egy magamfajta katonát etessenek. Rossz segítség, aki már huszonöt esztendeje szolgál. És ki tudja, élnek-e még.

- Hát nem írtál nekik? - kérdeztem.

- Persze, hogy írtam! Két levelet küldtem, de még máig sem válaszoltak. Vagy meghaltak, vagy azért nem felelnek, mert bizonyára szegénységben élnek, hát mit keresnék náluk?

- És régen írtál?

- Amikor Dargiból eljöttünk, akkor írtam az utolsó levelet.

- Elénekelhetnéd a „Nyírfácskát” - mondta Zsdanov Antonovnak, ez épp térdére könyökölve valami nótát duruzsolt.

Antonov rázendített a „Nyírfácskára”.

- Zsdanov apó kedves nótája - súgta nekem Csikin, és megrántotta köpenyemet. - Olykor szinte sírva fakad, ha Filipp Antonics rákezd.

Zsdanov kezdetben egészen mozdulatlanul ült, szemét az izzó parázsra szegezte, és vöröses fényel megvilágított arca szokatlanul komornak látszott; aztán füle tövén az arcizma egyre gyorsabban kezdett mozogni, végül felállt, majd köpenyét szétterítve lefeküdt, a tűzrakás mögé, az árnyékba. Vagy ő hányódott és krákogott elalvás előtt, vagy pedig Velencsuk halála és ez a siralmas időjárás okozta ezt a hangulatomat, de valójában az volt az érzésem, hogy sír.

A tuskó elszenesedett alja ritkán lobbant fel, megvilágítva Antonov alakját, ősz bajuszát, piros képét és magára húzott köpenyén a kitüntetések, valakinek a csizmáját, fejét vagy hátát. Fentről változatlanul szitált a szomorú köd, a levegőben változatlanul nedves-füstös szag terjengett, körülöttünk változatlanul pislákolnak a kihunyó tábortüzek fényes pontjai és az általános csend közepette Antonov bánatos énekét hallottuk; amikor pedig egy pillanatra elhallgatott, a tábor apró éjszakai mozgolódásának hangjai - a horkolás, az örök puskáinak csörrenése és a halk beszélgetés - adták meg visszhangját.

- Második váltás! Makatyuk és Zsdanov! - kiáltotta Makszimov.

Antonov abbahagyta a nótát, Zsdanov felállt, sóhajtott, átlépett egy tuskón, és elballagott az ágyúk felé.

1855. június 15.

KAUKÁZUSI EMLÉKEIMBŐL

A lefokozott

Harci készültségben voltunk. Feladatunkat már elvégeztük, az erdőben csapást vágunk, s mindennap vártuk törzskarunktól a parancsot, hogy vonuljunk vissza az erődítménybe. Ágyuütegosztályunk a gyors Mecsik hegyipatakánál végződő meredek hegygerinc lejtőjén állt, és az előtte elterülő síkságot kellett tűz alatt tartania. Ezen a festői síkságon, lőtávolon kívül, olykor, különösen alkonyat előtt, imitt-amott lovas hegylakók békés csoportjai tűntek fel; a kíváncsiság hozta őket, hogy megnézzék az orosz tábor. Az este tiszta, csendes és hűs volt, mint általában a Kaukázusban a decemberi esték, a nap bal felől nyugodott le egy meredek hegynyúlvány mögé, és rózsás sugarakat vetett a hegyen szétszórt sátrakra, a katonák mozgó csoportjaira meg két ágyúnkra, amelyek tőlünk két lépésnyire egy földszáncra álltak súlyosan, mintegy nyakukat előrenyújtva, mozdulatlanul. A baloldali emelkedésen elhelyezkedő gyalogosőrsnél az áttetsző alkonyfényben tisztán látszott néhány fegyvergúla, az őrszem alakja, egy csoport katona és a tűzrakás füstje. Jobbról és balról egy domb összetaposott, fekete földjén sátrak fehérlettek, a sátrak mögött pedig egy platánerdő csupasz fatörzsei feketéllettek, arrafelé szakadatlanul csattogtak a fejszék, ropogtak a tábortüzek, és dübörögve zuhantak le a kivágott fák. Mindenfelől kékes füst gomolygott a világoskék, fagyos égbolt felé. A sátrak mellett s a patakmenti völgyekben dobogva közeledtek prüszkölő lovaikkal az itatásról visszatérő kozákok, dragonyosok és tűzerek. Fagy kezdődött, minden hang különös élességgel csengett, s a síkságon messzire el lehetett látni a tiszta, ritka levegőben. Ellenséges csoportcskák, melyek már nem keltették fel katonáink érdeklődését, csendben portyáztak a kukoricaföldek világossárga tarlóin; itt-ott a fák mögül temetők magas oszlopai és füstölgő hegyifalvak látszottak.

A mi sátrunk az ágyúktól nem messze állt egy száraz és magas helyen, ahonnét különösen tágas kilátás nyílt. A sátor mellett, az üteg közvetlen közelében, egy megtisztított földterületen gorodki, más néven csuski játéknak⁵ készítettünk teret. Szolgálatkész katonáink fonott padokat és egy asztalkát állítottak itt fel nekünk. E kényelmetességek bajtársaink, a tűzértisztek és a gyalogosok közül néhányat odavonzottak esténként a mi üteghöz; klubnak nevezték ezt a helyet.

Pompás este volt, a legjobb játékosok gyűltek össze, gorodkit játszottunk. Én, D. zászlós és O. főhadnagy egymás után két játszmat veszítettünk s nézőink - a sátraikból bámuló tiszték, közlegények és altisztek - általános meglepedésére és mulatságára a győzteseket kétszer is meglövegoltattuk hátunkon. Különösen mulatságos helyzetben volt az ormótlanul kövér S. törzskapitány, amint szuszogva és barátságosan mosolyogva, földigérő lábbal lovagolt az alacsony és vézna O. főhadnagyon. De már késő lett, az altisztek hatunknak három csésze teát hoztak csészealj nélkül, s mi, befejezván a játékot, a fonott padokhoz mentünk. Mellettük állt egy kis, görbe lábú emberke, akit nem ismertünk, huzat nélküli bunda és hosszú, lelógó, fehér szőrű cserkesz kucsma volt rajta. Amikor közel léptünk hozzá, néhányszor bártortalanul levette és feltette kucsuját; néhányszor úgy tett, mintha hozzánk akarna lépni, majd újra megállt. De nyilván elhatározta, hogy tovább nem szabad észrevétlen maradnia s kucsuját levéve, ívből megkerülve minket, S. tűzérkapitányhoz lépett.

⁵ Népszerű orosz játék; meghatározott távolságból le kell ütni az ügyesen felállított fabábokat.

- Nini, Guscantini! Mi újság, bátyuska? - szólította meg S., aki még mindig a lovaglásának hatása alatt nyájasan mosolygott.

Guscantini, ahogyan S. nevezte, nyomban felrakta kucsmáját és úgy tett, mintha bekecse zsebébe dugná kezét, csakhogy azon az oldalán, amelyikkel énfelém fordult, a bekecsén nem volt zseb, és kis, piros keze ügyetlen helyzetben maradt. Szerettem volna megállapítani, hogy ki ez az ember (hadapród vagy lefokozott tiszt), s ügyet sem vetve arra, hogy tekintetem (vagyis egy neki ismeretlen tiszt tekintete) zavarba hozta-e, alaposan szemügyre vettem ruháját és fizimiskáját. Harmincesztendősnek látszott. Kicsiny, szürke, kerek szeme szinte álmosan és ugyanakkor nyugtalanul nézett a világba cserkesz kucsmájának piszkos, fehér báránypréme alól, mely arcába lógott. Vastag, szabálytalan orra s beesett arca beteges, természetellenes soványságára hívta fel a figyelmet. Ritkás, puha, hirtelenszöke bajuszával igen kevésé eltakart ajka állandóan nyughatatlan állapotban volt, mintha egyszer ilyen, másszor amolyan kifejezést akarna ölteni. Minden arckifejezése azonban valahogy befejezetlen maradt: arcán változatlanul mindig ugyanaz az ijedt és kapkodó kifejezés uralkodott. Sovány, eres nyaka köré tekert zöld gyapjúsálja eltűnt bekecse alatt. Rongyos, kurta bekecsének gallérjára és álzsebeire kutyaprém volt varrva. Nadrágja kockás, hamuszürke, csizmája rövid, suvickolatlan közlegényi csizma.

- Csak hagyja, kérem - mondtam neki, amikor félénk tekintetét vetve rám, újra lekapta kucsmáját.

Hálás képpel meghajolt felém, feltette kucsmáját, és zsebéből előszedve egy madzaggal összehúzott mocskos vászonzacskót, cigarettát kezdett sodorni.

Én is még nemrég hadapród voltam, öreg hadapród, aki már képtelen voltam jó szívvel szolgálatára lenni fiatalabb társaimnak, és minthogy vagyontalan hadapród voltam, jól tudtam, milyen erkölcsi terhet jelent ez a helyzet egy meglettkorú és önérzetes embernek; együtt éreztem hát mindenkivel, aki ugyanebben a helyzetben volt s igyekeztem megállapítani jellemét meg észbeli képességeinek fokát, irányát, hogy megítélhessem erkölcsi szenvedéseinek nagyságát. Ezt a hadapródot vagy lefokozottat nyugtalan szemejárása és szándékosan szakadatlanul változó arckifejezése miatt, amelyet észrevettem rajta, igen jóeszű, szerfelett önérzetes s ennélfogva nagyon sajnálatra méltó embernek véltem.

S. törzskapitány azt javasolta, hogy játsszunk még egy gorodkijátszmát, és a vesztes a meglovagoltatáson kívül fizessen néhány palack vörös bort, ezenkívül rumot, cukrot, fahéjat és szegfűszeget is a forralt bor készítéséhez, ez ugyanis a télen a nagy hideg miatt csapa-tunknál igen divatba jött. Guscantinit, ahogyan S. újra szólította, ugyancsak meghívtuk a játszamához, de ő, mielőtt megkezdtek volna a játékot, szemlátomást ingadozva a meghívás okozta öröm és valami félelem között, félrehúzta S. törzskapitányt, és suttogni kezdett neki valamit. A kedélyes törzskapitány húsos, nagy tenyerével rácsapott ismerőse hasára, és hangosan felelt neki: „Sebaj, bátyuska, én majd hitelezek magának.”

Amikor a játék véget ért, és az a fél, amelyikhez az alacsonyrangú ismeretlen tartozott, nyertes lett, s neki egyik tisztünk, D. zászlós hátán kellett volna lovagolnia, a zászlós elpirult, a nyugágyakhoz ment, és váltságdíj fejében cigarettát kínált neki. Megrendeltük a forralt bort, a tisztiszolgák sátrából Nyikita buzgó sürgölődését hallottuk; miután fahéjért és szegfűszegért szalajtotta a küldöncöt, háta majd itt, majd ott feszítette ki a szennyes sátorlapot; mi heten pedig letelepedtünk a padok köré, felváltva iszogattunk teát a három pohárból, az előttünk lassanként szürkületbe burkolódzó síkságot nézegettük, és nevetgélve tárgyaltuk meg a játszma egyes mozzanatait. Az ismeretlen, bekecse ember nem vett részt a beszélgetésben, csökönyösen elutasította a teát, amelyet többször kínáltam neki; törökülésben kuporogva egyre-másra cigarettát sodort törmelékdohányból, majd elszívta őket, szemlátomást nem

annyira élvezetből, mint inkább azért, hogy foglalt ember látszatát keltse. Amikor arra terelődött a beszélgetés, hogy másnapra visszavonulást és talán harcokat is várnak, ő feltérdelt s egyedül csak S. törzskapitányhoz intézve szavait, azt mondta, hogy éppen otthon volt, a segédtsztnél, s maga írta a másnapi támadásról szóló parancsot. Mialatt beszélt, mi valamennyien hallgattunk, s annak ellenére, hogy szemlátomást húzódozott, rávettük a nekünk oly igen fontos hír megismétlésére. Újra elmondta, de azt is hozzátette, hogy a parancs érkezésekor a segédtsztnél *ült*, akivel *együtt lakik*.

- Ide hallgasson, bátyuska, ha maga nem hazudik, akkor nekem most a századoshoz kell mennem, hogy egy-két parancsot adjak holnapra - mondta S. törzskapitány.

- Dehogyan... ugyan... hová gondol? Én igazán... - mondta az alacsonyrangú, de hirtelen elhallgatott, és nyilván azzal az elhatározással, hogy megsértődik, erőltetetten összevonta szemöldökét, és valamit az orra alatt motyogva, megint cigarettasodráshoz fogott. De vászonzacskójában már nem volt elegendő kiszórható dohánytörmelék és megkérte S.-t, hogy *kölcsönözzön neki egy cigarettát*. Meglehetősen sokáig folytattuk azt az egyhangú katonacsevegést, amelyet mindenki ismer, aki már hadműveletekben részt vett, mindig ugyanazokkal a kifejezésekkel panaszkodtunk az unalmas és hosszú hadműveletre, ugyanolyan módon mondtunk véleményt előjáróinkról, s éppúgy, mint korábban is, dicsértük egyik társunkat, sajnáltuk a másikat, ámultunk, mennyit nyert ez, mennyit veszített amaz stb., stb.

- Lám, öregem, ez a mi segédtsztnünk alaposan tönkrement - mondta S. törzskapitány. - A törzskarnál mindig nyert, akkoriban akárkivel ült le, mindent besöpört, most pedig már második hónapja egyre csak veszít. Nincs szerencséje ennél a mostani hadműveletnél. Azt hiszem, egy ezresnek már a nyakára hágott, meg ötszáz rubel értékű holmijának: a szőnyegnek, amelyet Muhintól nyert, a Nyikityin-féle pisztolyoknak, a Szada-aranyórának, melyet Voroncov ajándékozott neki. Mindent elherdált.

- Úgy kell neki - mondta O. főhadnagy - már nagyon is megkopasztott mindenkit: lehetetlen volt vele játszani.

- Mindenkit megkopasztott, most pedig mindene elúszott - mosolygott kedélyesen S. törzskapitány. - Lám, Guszkovot, aki vele lakik, őt is majdnem elkártyázta. Igaz-e, bátyuska? - mondta Guszkovhoz fordulva.

Guszkov nevetett. Nevetése szánelmas, szomorú volt, egészen megváltoztatta arckifejezését. Amikor ez a változás végbement rajta, az az érzésem támadt, hogy már régebbről ismertem, már láttam ezt az embert, s még valódi neve, Guszkov is ismerősen hangzott, de hogy mikor találkoztunk és hol láttam, arra egyáltalán nem bírtam visszaemlékezni.

- Igen - mondta Guszkov, és sűrűn emelgette kezét bajuszához, de anélkül, hogy hozzáért volna, megint leejtette. - Pavel Dmitrijevicsnek nagyon rosszul megy ennél a hadműveletnél, igazi *veine de malheur*⁶ - tette hozzá kicirkalmazott, de tiszta francia kiejtéssel, s most megint úgy éreztem, mintha már láttam volna, sőt gyakran láttam volna valahol. - Én jól ismerem Pavel Dmitrijevicsét, engem minden dolgába beavat - folytatta -, régi ismerősök vagyunk, egyszóval: kedvel engem - tette még hozzá nyilván megijedve attól a túl merész állítástól, hogy régi ismerőse a szárnysegédnek. - Pavel Dmitrijevics kitűnően játszik, de mostanában elképesztő, ami vele történik, szinte elvesztette a fejét, *la chance a tourné*⁷ - fűzte hozzá, főként énhozzám intézve szavait.

⁶ Balszerencse-sorozat.

⁷ Megfordult a szerencse.

Eleinte leereszkedő figyelemmel hallgattuk Guszkovot, amikor azonban még ezt a francia mondatot is kimondta, valamennyien akaratlanul elfordultunk tőle.

- Én ezerszer játszottam vele, és önök is el fogják ismerni, hogy furcsa - mondta O. főhadnagy különös nyomatékkal ejtve ki ezt a szót -, megdöbbenően *furcsa*, hogy egyetlenegyszer sem nyertem tőle, egy fityinget sem. Másoktól miért nyerek?

- Pavel Dmitrijevics kitűnően játszik, régóta ismerem őt - szoltam én. Valóban, már néhány esztendeje ismertem a segédtszót, nem egyszer láttam játszani nagy tétbe a tisztekkel, nagyon tetszett nekem csinos, kissé szomorú és mindig rendületlenül nyugodt arca, lassú, kisorosz kiejtése, sok szép holmija és lova, higgadt hoholos⁸ mokánysága és különösen az a képessége, hogy tartózkodóan, pontosan és kellemesen tudott játszani. Amikor telt, fehér kezét, briliáns-gyűrűs mutatóját néztem, míg egyik kártyámat a másik után ütötte, gyakran, megvallom, dühös voltam erre a gyűrűre, fehér kezére, az adjutáns személyére és gonosz gondolataim támadtak róla; de később hidegvérrel visszagondolva, meg kellett állapítanom, egyszerűen csak ügyesebb játékos mindazoknál, akikkel alkalma van játszani. Sőt, ha hallgattam, amint általában elmélkedett a játékról, arról, hogy az embernek egy kis összeggel kezdve miként kell ingadozás nélkül emelnie a tétet, miként kell kihagynia bizonyos esetekben, s hogy az első szabály a *késpénzbe* való játék stb., stb. - tisztán láttam, hogy ő csupán azért nyer mindig, mert okosabb és higgadtabb valamennyiünkénél. Most pedig kiderült, hogy ez a mértékletes és eltökélt játékos csapatunknál elveszítette nemcsak minden pénzét, de a holmiját is, ami egy tisztánél a kártyaveszteség utolsó fokát jelenti.

- Énellenem mindig ördögi szerencséje van - folytatta O. főhadnagy. - Már megfogadtam, hogy többé nem játszom vele.

- Csodabogár ön, öregem - mondta S. egészen felémfordulva s rám kacsintva, de O.-hoz intézte szavát. - Elveszített háromszáz rubelt, nos, hát elveszítette!

- Többet - mondta mérgesen a főhadnagy.

- Most pedig észbe kapott, de későn, öregem: mindenki régóta tudja, hogy ő a mi ezredünk sipistája - mondta S., alig bírva türtőztetni kacagását, annyira tetszett neki ez az ötlete. - Lám, itt ez a Guszkov, ő preparálja a kártyáit. Innen ered a barátságuk, öregem... - És S. törzskapitány egész testében rázkódva, olyan jóízűen kezdett hahotázni, hogy kezében tartott poharából kilötytyent a forralt bor.

Guszkov sárga, nyüzött ábrázatán mintha pirosság jelent volna meg, néhányszor kinyitotta száját, kezét bajuszához emelte és újra visszajuttatta oda, ahol a zsebének kellett volna lennie, felállt és visszaült, majd végül idegenszerű hangon így szólt S.-hez:

- Nyikolaj Ivanovics, ez nem tréfa, ön olyan dolgokat beszél és olyanok előtt, akik engem nem ismernek, és huzat nélküli bekecsben látnak... mivelhogy... - Hangja elfűlt, és fekete körmű, kis piros keze újra fel-felemelkedett arcához, egyszer, hogy megsimítsa bajuszát, haját, orrát, másszor, hogy megtörölje szemét vagy minden ok nélkül megvakarja arcát.

- Kár a beszéd, bátyuska, mindenki tudja - folytatta S., akinek őszintén tetszett a tréfája, és egyáltalán nem vette észre Guszkov felindulását. Guszkov még motyogott valamit, és jobb könyökét bal térdére támasztva, a lehető legszokatlanabb testtartásban nézte S.-t, s úgy tett, mintha megvetően mosolyogna.

⁸ Ukrános.

„Igen - gondoltam e mosoly láttán már határozottan -, nemcsak láttam őt, de beszéltem is vele valahol.”

- Mi valahol találkoztunk - szóltam hozzá, amikor S. nevetése az általános hallgatás hatására lassan alábbhagyott. Guszkov gyorsan változó ábrázata hirtelen felderült, s szeme első ízben irányult reám őszintén jókedvű tekintettel.

- Persze. Én rögtön megismertem - mondta franciául. - Negyvennyolcban gyakran volt szerencsém önt látni Moszkvában, nővéremnél, Ivasinánál.

Mentegetőztem: nem ismertem meg rögtön ebben a ruhában, ebben az új öltözékben. Felállt, hozzám lépett, és nedves kezével bátortalanul, gyengén megszorította kezemet, majd leült mellém. Ahelyett, hogy rám nézett volna, akinek állítólag annyira megörült, a tisztet nézegette valami kellemetlenül hencegő arckifejezéssel. Vagy attól, hogy olyan embert ismertem fel benne, akit néhány esztendővel azelőtt társaságban, frakkba öltözve láttam, vagy attól, hogy e visszaemlékezés hatása alatt ő egyszeriben nagyot emelkedett önmaga előtt, úgy rémlett nekem, hogy arca, sőt mozgása is teljesen megváltozott: most fűrge elmét, ennek tudatában gyermekes önelégültséget és valami lenéző hányavetiséget árult el, olyannyira, hogy - be kell vallanom - az én régi ismerősöm, szánalmas helyzete ellenére, már nem részvétet, hanem valami ellenséges érzést ébresztett.

Élénken felbukkant bennem első találkozásunk emléke. A negyvennyolcas évben moszkvai életem során gyakran ellátogattam Ivasinhoz, akivel együtt nevelkedtünk, és régi jó barátok voltunk. Felesége kellemes háziasszony volt - az ilyeneket szeretetre méltónak szokták nevezni - nekem azonban sohasem tetszett... Azon a télen, amikor ismeretségünk tartott, gyakran beszélt rosszul leplezett büszkeséggel a fivérééről, aki nemrégben fejezte be tanulmányait, és állítólag egyike volt a legjobb pétervári társaság legműveltebb és legkedvesebb fiatalembereinek. Minthogy hallomásból ismertem Guszkovék édesapját, aki igen gazdag volt, és fontos állást töltött be, s ismertem nővére véleményét, már első találkozásunkkor előítélettel viseltem az ifjú Guszkov iránt. Egy ízben este érkeztem Ivasinhoz és egy alacsony, szemlátomást igen kellemes, fekete frakkos, fehér mellényes és nyakkendőes fiatalembert találtam nála, akit a házigazda elfelejtett bemutatni. A fiatalembert látszatra éppen bálba készült, kalapját kezében tartva állt Ivasin előtt és hevesen, de tisztelettel vitatkozott vele egy közös ismerősünkről, aki akkoriban a magyarországi hadjárat során tüntette ki magát. Kijelentette, hogy ez az ismerőse egyáltalán nem hős és nem harcra termett ember, amilyenek nevezték, hanem csak eszes és tanult. Emlékszem, magam is vitába elegyedtem Guszkovval, és elragadtattam magamat, még azt is bizonygattam, hogy az ész és a műveltség mindig fordított arányban áll a bátorsággal; arra is emlékszem, amint Guszkov finoman és elmésen bebizonyította nekem, hogy a bátorság az észnek s a fejlettség bizonyos fokának múlhatatlan következménye, s ezzel a megállapítással nekem, aki önmagamot eszes és tanult embernek tartottam, lelkem mélyén egyet kellett értenem! Emlékszem, beszélgetésünk végén Ivasina bemutatta fivérét, s ez fölényes mosollyal nyújtotta felém kicsiny kezét, amelyre még fel sem húzta egészen glaszékesztyűjét, s ugyanolyan gyengén, határozatlanul, mint most, megszorította kezemet. Noha előítélettel viseltem Guszkovval szemben, akkor már nem lehettem igazságtalan iránta, és egyet kellett értenem nővérevel, hogy valóban eszes és kellemes fiatalembert, akinek sikert kell aratnia a nagyvilágban. Olyan volt, mint akit skatulyából húztak ki, jól öltözött, és friss; öntudatosan szerény modorú és szokatlanul fiatalos, szinte gyermeki külseje volt, amiért az ember akaratlanul megbocsátotta önelégültségének jeleit és azt, hogy szemlátomást csökkenteni akarta azt a fölényt, amelyet okos arca és különösen mosolygása állandóan kifejezett. Beszélték, hogy azon a télen nagy sikere volt a moszkvai úriasszonyok körében. Amikor nővérénél láttam, csupán a boldogság és elégedettség jeleiből, amelyeket

fiatal külseje állandóan magán viselt, és olykor szerénytelen elbeszéléseiből következtethettem arra, hogy mennyi igazság volt abban a szóbeszédben. Talán hatszor találkoztam vele, és meglehetősen sokat beszélgettünk, helyesebben szólva: ő beszélt, én pedig hallgattam. Túlnyomórészt franciául beszélt, igen jó kiejtéssel, nagyon szabatosan, színesen és értett hozzá, hogy könnyedén, tisztelettel szakítsa félbe mások szavait. Általában mindenkire és hozzám is eléggé magas lóról szólt, én pedig - amint ez rendszerint meg szokott történni velem olyanok irányában, akik szilárdul hiszik, hogy velem magas lóról kell beszélniük és akiket kevésbé ismerem - úgy éreztem, hogy ebben teljesen igaza van.

Most, amikor mellém ült és kezét nyújtotta, élénken eszembe jutott régebbi kevély arc kifejezése, s úgy éreztem: nem egészen becsületes módon használja ki alacsony rangjának helyzeti előnyét, amikor engem, a tisztet ily hanyagul kérdezget, hogy mit csináltam azóta, és hogyan kerültem ide. Bár én minden alkalommal oroszul feleltem neki, ő franciául csevegett, pedig már észrevehetően nehezebben beszélt ezt a nyelvet, mint azelőtt. Önmagáról melleleg megemlítette, hogy szerencsétlen, ostoba története után (hogy ez a történet miből állt, azt nem tudtam és ő sem mondta meg nekem) három hónapig börtönben ült, azután a Kaukázusba az N. ezredhez küldték, s most immár három esztendeje szolgál közlegényként ennél az ezrednél.

- Nem fogja elhinni nekem - mondta franciául -, hogy mennyit kell szenvednem ezeknél az ezredeknél a tiszt társaságtól; még szerencsém, hogy korábbról ismerem az imént említett segéd tisztet: derék ember, ezt meg kell adni - jegyezte meg fölényesen -, nála lakom, s ez mégis némi könnyebbséget jelent. *Oui, mon cher, les jours se suivent, mais ne se ressemblent pas*⁹ - tette hozzá és hirtelen zavarba jött, elpirult, majd felállt, mert észrevette, hogy éppen a segéd tiszt lépett hozzánk, akiről beszélünk.

- Micsoda öröm, hogy egy olyan emberrel találkozhattam, mint ön - mondta súgva Guszkov, mialatt félrehúzódott -, szeretnék sokat, sokat beszélgetni önnel.

Azt mondtam, hogy ennek nagyon örülök, de valójában be kell vallanom, hogy Guszkov nem kívánatos, kellemetlen részvétet ébresztett bennem.

Előre éreztem, hogy négyszemközt félszeg helyzetben leszek vele szemben, de sok mindent szerettem volna megtudni tőle, különösen azt, hogy amikor apja oly gazdag, ő miért él szegénységben, amint ezt öltözéke és viselkedése elárulta.

A segéd tiszt minden jelenlevőt üdvözölt, csak Guszkovot nem, majd mellém ült arra a helyre, amelyet imént a lefokozott foglalt el. Pavel Dmitrijevics, akit mindig a játékosok és pénzes emberek nyugalma, lassúsága jellemezett, most egészen más volt, mint amilyenek játékos pályája virágkorában megismertem; mintha sietett volna valahová, állandóan figyelte a többieket, s öt perc sem kellett hozzá, hogy ő, aki máskor tiltakozott a játék ellen, megkérje O. főhadnagyot, nem tartaná-e a bankot. O. főhadnagy nemet mondott azzal az ürüggyel, hogy szolgálati elfoglaltsága van, valójában azonban azért, mert tudta, milyen kevés holmija és pénze maradt Pavel Dmitrijevicsnek, és értelmetlenségnek tartotta, hogy kockáztassa tulajdon háromszáz rubelét száz rubel vagy talán még kevesebb ellenében, amit nyerhetett.

- Nos, Pavel Dmitrijevics - mondta a főhadnagy, szemlátomást azért, hogy a másik ne ismételhessen meg kérését - igaz az, amit beszélnek, hogy holnap indulunk?

- Nem tudom - felelte Pavel Dmitrijevics -, csak parancs érkezett, hogy készüljünk fel, viszont mégis jobb volna játszánunk, én zálogul felajánlanám a kabard lovamat.

⁹ Igen, kedvesem, sorra telnek a napok, de mindegyik más.

- Ó nem, most már...

- A szürkémet. Vagy ha akarja, pénzben is lehet. Nos?

- Csakhogy én... készséggel elfogadnám... - mondta O. főhadnagy, mintegy saját kétségeire válaszolva -, csakhogy holnap talán roham vagy menetelés lesz, hát idejében kell lefeküdnünk aludni.

A segédtsízt felállt és kezét zsebre téve, fel-alá kezdett járni a téren. Arca megszokott hűvös, kissé büszke kifejezését öltötte fel, amelyet szerettem benne.

- Nem óhajt egy pohárka forralt bort? - kérdeztem tőle.

- Lehet, uram - fordult hozzám, de Guszkov sietve kikapta kezemből a poharat, és ő vitte oda a segédtsíznek, közben pedig azon volt, hogy ne is nézzen reá. Csakhogy nem vette észre a sátor kifeszítésére szolgáló zsineget, megbotlott benne, a poharat elejtette, és a kezére esett.

- Micsoda mamlasz! - mondta az adjutáns, aki már kinyújtotta kezét a pohár felé. Mindenki kacagásban tört ki, maga Guszkov is, mialatt kezével dörzsölgette sovány térdét, amely pedig semmiképp sem sérülhetett meg az eséstől.

- Lám, így szolgálta a medve a remetét - folytatta a segédtsízt. - Ugyanígy szolgál ő nekem mindennap, már a sátram valamennyi cölöpét kirángatta, folyton csetlik-botlik.

Guszkov nem figyelt rá, bocsánatot kért tőlünk és alig észrevehető, szomorú mosollyal nézett reám, mintegy tudomra adva, hogy csak én érthetem meg őt. Szánalmas volt, de pártfogója, a segédtsízt, valamiért szemlátomást haragudott lakótársára, és sehogyan sem akarta békében hagyni.

- Az ám, ügyes fiú! Akármerre küldheti az ember.

- Ugyan ki nem botlik meg ezekben a cölöpökben, Pavel Dmitrijevics - mondta Guszkov -, tegnapelőtt ön is megbotlott.

- Én, öregem, nem vagyok közlegény, nekem nem kell ügyesnek lennem.

- Ó akár csoszoghat is - kapcsolódott a beszédbe S. törzskapitány -, a közlegénynek azonban ugrania kell...

- Furcsa tréfák - mondta Guszkov szinte suttogva, és lesütötte szemét. A segédtsízt nyilvánvalóan nem volt közömbös lakótársa iránt, s mohón figyelte minden egyes szavát.

- Megint előőrsbe kell küldeni - mondta S.-hez fordulva, és a lefokozott felé intett szemével.

- No, lesz megint nagy sírás - szólt S. nevetve. Guszkov már nem nézett rám, hanem úgy tett, mintha dohányt venne elő a zacskójából, melyben már rég nem volt semmi sem.

- Készüljön előőrsbe, bátyuska - mondta nevetve S. - éppen most jelentették a felderítők, hogy éjszaka támadás készül a tábor ellen, hát megbízható legényeket kell kiküldenünk. - Guszkov bizonytalanul elmosolyodott, mintha mondani akarna valamit, és néhányszor könyörgő pillantást vetett S.-re.

- No, hiszen már voltam ilyen járatban és megint elmegyek, ha küldenek - rebegette.

- Bizony, hogy küldik.

- Hát akkor megyek. Miért ne?

- Az ám, mint az Argunon, amikor megszöktél az előőrsi posztról, és eldobtad a puskádat - mondta a segédtsízt és elfordulva tőle, a másnapi utasításokról kezdett nekünk beszélni.

Valóban, várható volt, hogy az ellenség éjszaka tüzet nyit a táborra, másnap pedig támadást indít. Még néhány általános dologról csevegtünk, azután a segédtszót mintha véletlenül, hirtelen jutna az eszébe, megkérte O. főhadnagyot, hogy osszon neki néhány lapot. O. főhadnagy egészen váratlanul ráállt, és S.-sel meg a zászlóssal a segédtszót sátrába indultak, akinek volt kártyája és egy összehajtható zöld asztala. A kapitány, hadosztályunk parancsnoka, aludni ment sátrába, a többi úr ugyancsak széteszlott, és én kettesben maradtam Guszkovval. Nem tévedtem, valóban kényelmetlen volt négy szemközti maradnom vele. Kelletlenül felálltam, és fel s alá kezdtem járkálni az üteg mellett. Guszkov némán haladt mellettem, gyorsan és nyugtalanul fordult, nehogy elmaradjon tőlem vagy megelőzzön.

- Nem zavarom önt? - szólt szelíden, szomorúan. Amennyire a sötétségben láthattam, arca fáradtnak és bánatosnak tűnt.

- Dehogyan - feleltem; minthogy azonban nem szólalt meg újra, és én nem tudtam, hogy mit mondjak neki, meglehetősen sokáig szótlanul haladtunk.

A szürkület már teljesen éjszakai sötétséggé változott, a hegyek fekete körvonala fölött kigyulladt az alkonyfény, fejünk fölött a világoskék, fagyos égbolton apró csillagok villóztak, a homályban mindenfelől füstölgő tábor tűz piroslott, közelünkben szürkén álltak a sátrak, és komoran feketéllett ütegünk földsánca. A legközelebbi tábor tűz fénye, ahol halkán beszélgetve melegedtek tisztiszolgáink, olykor megvillant nehézágyúink rezén, s feltűnt az ór alakja, amint a vállára vetett köpennyel, ütemesen lépdelt a földsánc hosszában.

- Ön el sem képzelheti, micsoda öröm nekem, hogy olyasvalakivel beszélhetek, mint ön - szólt Guszkov, pedig még semmiről sem beszélt velem. - Ezt csak az értheti meg, aki már volt az én helyzetemben.

Nem tudtam, mit feleljek, s megint hallgattunk, annak ellenére, hogy szemlátomást szívesen kiöntötte volna lelkét, én pedig hallgattam volna, amit mond.

- Ön miért volt... milyen szenvedés érte önt? - kérdeztem végül, nem tudva okosabbat kigondolni a beszélgetés megindítására.

- Ön nem hallott a Metyenyinnel lezajlott szerencsétlen esetemről?

- Igen, azt hiszem, párbaj volt; futólag hallottam róla - válaszoltam -, hiszen már régóta vagyok a Kaukázusban.

- Nem, nem párbaj, hanem egy ostoba és szörnyű história! Ha nem tudja, mindent elmesélek önnek. Ugyanabban az esztendőben történt, mikor mi ketten a nővéremnél találkoztunk. Én akkor Pétervárott laktam. Meg kell vallanom, akkor magaménak mondhattam mindazt, amit úgy hívnak: *une position dans le monde*,¹⁰ s ez a helyzet meglehetősen kedvező, ha ugyan nem fényes volt. *Mon père me donnait 10 000 par an*.¹¹ Negyvenkilencre állást ígértek turini követségünknel, anyai nagybátyám tudott és mindig hajlandó volt sokat tenni az érdekemben. Ez most már a múlté, *j' étais reçu dans la meilleure société de Pétersbourg, je pouvais prétendre*,¹² a legkitűnőbb partira. Annyit tanultam, mint mindnyájan az iskolában, így hát különösebb műveltségem nem volt; igaz, hogy utóbb sokat olvastam, *mais j' avais surtout*, tudja, *ce jargon du monde*,¹³ és szerénytelenség nélkül mondhatom, hogy Pétervár legelső

¹⁰ Nagyvilági pozíció.

¹¹ Apám évi tízezret adott nekem.

¹² Fogadtak a legjobb pétervári társaságban, számíthattam a legkitűnőbb partira.

¹³ De főképpen, tudja, értettem a nagyvilág nyelvén.

fiatalemberei közé számítottak. Ami még magasabbra emelt a közvélemény előtt - *c'est cette liaison avec mme D.*,¹⁴ amiről sokat beszéltek Pétervárott, én azonban akkoriban szörnyen fiatal voltam, és mindezeket az előnyöket kevésre becsültem. Egyszerűen fiatal és ostoba voltam. Mi kellett nekem még? Abban az időben ennek a Metyenyinnek az a híre volt Pétervárott... - És Guszkov ilyen módon mesélte tovább szerencsétlenségének történetét, amely teljesen érdektelen, és ezért most mellőzöm. - Két hónapig börtönben ültem - folytatta aztán -, egészen egyedül, és mi mindent végig nem gondoltam ez alatt az idő alatt! De tudja, amikor mindez véget ért, mintha végleg megszakadt volna a múlthoz fűződő minden kapcsolat, megkönnyebbültem. *Mon père, vous en avez entendu parler*, kétségkívül vasjellemű és szilárd meggyőződésű ember, *il m'a déshérité* és minden velem való kapcsolatát megszakította. Meggyőződése szerint ezt kellett tennie, és távol álljon tőlem, hogy vádoljam: *il a été consequent*.¹⁵ Ezért egy lépést sem tettem annak érdekében, hogy megváltoztassam szándékát. Nővérem külföldön tartózkodott, mme D. volt az egyetlen, aki írt nekem, ha megengedték, és felajánlotta segítségét, de ön megéri, hogy nem fogadtam el. Így aztán híján voltam az olyan apróságoknak, amelyek némi könnyebbséget jelentenek abban a helyzetben, tudja: se könyvem, se fehérneműm, se enivalóm, semmim sem volt. Sokat, sokat gondolkoztam azalatt, már más szemmel láttam mindent: például a Pétervárott körülöttem támadt nagyvilági botrány, pletyka sem érdekelt, nem is hízelgett nekem, mindezt nevetségesnek véltem. Úgy éreztem, hogy magam voltam a hibás, elővigyázatlan, fiatal, tönkretettem karrieremet, és csak arra gondoltam, hogy üthetném helyre a dolgot. S éreztem magamban erre való erőt és energiát. A börtönből, amint elmondtam önnek, ideküldtek, a Kaukázusba, az N. ezredhez.

- Azt gondoltam - folytatta, egyre inkább nekihevíülve -, itt, a Kaukázusban *la vie de camp*,¹⁶ az egyszerű becsületes emberek, akikkel dolgom lesz, a háború, a veszedelmek, mindez a lehető leginkább illik majd lelkiállapotomhoz, s itt új életet kezdek. *On me verra au feu*, megszeretnek, tisztelni fognak nemcsak a nevemért, kitüntetés, altiszti rang, elengedik a büntetésemet, visszatérhetek, *et, vous savez, avec ce prestige du malheur!* Csakhogy *quel désenchantement*¹⁷ ön el sem képzelheti, mennyire csalódtam! Ismeri a mi ezredünk tisztii társaságát? - Meglehetősen hosszú időre elhallgatott, várta - úgy véltem -, hogy azt mondjam: tudom, milyen komisz az itteni tisztii társaság, én azonban nem feleltem neki. Visszataszítónak találtam, hogy azért, mert én értettem franciául, feltételezte, hogy haragudnom kell a tisztii társaságra, pedig én ennek a társaságnak hosszas kaukázusi tartózkodásom folytán teljes elismeréssel adóztam, és ezerszer többre becsültem annál a társaságnál, ahonnét Guszkov úr érkezett. Ezt meg akartam mondani neki, de a helyzete nem engedte.

- Az N. ezredben a tisztii társaság ezerszer rosszabb az itteninél - folytatta. - *J'espère que c'est beaucoup dire*,¹⁸ vagyis ön el sem tudja képzelni, hogy milyen! Nem is beszélek a hadapródokról és a közlegényekről. Valóságos szörnyűség! Eleinte jószívvel fogadtak, ez kétségtelenül így van, de utóbb, amikor megtudták, hogy képtelen vagyok meg nem vetni őket, tudja, amikor az észrevétlen, apró jelekből meglátták, hogy én egészen más ember vagyok, és jóval felettük állok, akkor megdühödtek rám, és különféle megaláztatásokkal álltak

¹⁴ Az a viszony madame D-vel.

¹⁵ Apám - hallhatta róla... kitagadott... következetes volt.

¹⁶ A tábori élet.

¹⁷ Látnak majd a tűzben... és, tudja, szerencsétlen sorsomnak evvel a varázsával... minő kiábrándulás...

¹⁸ Remélem, ezzel eleget mondtam.

bosszút rajtam. *Ce que j'ai eu à souffrir, vous ne vous faites pas une idée.*¹⁹ Aztán a hadapródokkal való kénytelen kapcsolatok miatt, s legfőképp *avec les petits moyens que j'avais, de manquais de tout*²⁰ csak annyim volt, amennyit a nővérem küldött. Láthatja, hogy mennyit szenvedtem, amikor az én jellememmel, *avec ma fierté, j'ai écrit à mon père,*²¹ könyörögtem, hogy küldjön nekem legalább valamit. Ma már megértem, hogy aki öt esztendeig ilyen életet él, olyanná válhat, mint nálunk a lefokozott Dromov, aki a közlegényekkel iszik és minden tisztnek cédulákat írogat, kérve, hogy kölcsönözzenek neki három rubelt, és aláírja, hogy *tout à vous, Dromov.* Olyan jellem kellett hozzá, mint az enyém, hogy ne szennyeződjem be egészen ebben a szörnyű helyzetben. - Sokáig szótlanul haladt mellettem. - *Avez-vous un papiros?*²² - szólt. - Igaz is, hol hagytam abba? Igen. Nem bírtam elviselni. Nem testileg, mert bár rosszul éreztem magam, fáztam és éheztem, úgy éltem, mint egy közlegény, de a tisztok mégis némi megbecsülést mutattak irántam. Valami *prestige*-em megmaradt a szemükben. Nem küldtek őrökre, iskolába. Ezt nem bírtam volna elviselni. De erkölcsileg iszonyúan szenvedtem. S legfőképp: nem láttam, hogyan szabadulhatnék ebből a helyzetből. Írtam nagybátyámnak, könyörögtem, hogy helyeztessen át az itteni ezredhez, ahol legalább történik valami, és azt gondoltam, hogy itt Pavel Dmitrijevics, *qui est le fils de l'intendant de mon père,*²³ mégis hasznomra lehet. Nagybátyám megtette, áthelyeztek. A másik ezred után ezt itt főnemesi gyülekezetnek éreztem. Aztán itt volt Pavel Dmitrijevics, ő tudta, hogy ki vagyok én, és nagyon szépen fogadtak. Nagybátyja kérésére, *vous savez,*²⁴ Guszkov... de észrevettem, hogy ezekkel a műveletlen és csiszolatlan emberekkel... ezek képtelenek becsülni az embert, és megadni neki a tisztelet jeleit, ha nincs fölötte a gazdagság, előkelőség dicsfénye; észrevettem, hogy lassan-lassan, amint látták, hogy szegény vagyok, az irántam tanúsított magatartásuk egyre lenézőbbé lett, és végül csaknem megvetővé változott. Szörnyűség! De ez a színigazság.

- Itt harcokban vettem részt, küzdöttem, *on m'a vu au feu*²⁵ - folytatta -, de mikor lesz ennek vége? Azt hiszem, soha! Pedig erőm és energiám már kezd kimerülni. Meg aztán én elképzeltem, hogy milyen ez: *la guerre, la vie de camp,*²⁶ de minden egészen más: az ember bekecsben, mosdatlanul, közlegényi csizmában indul felderítésre, és egy álló éjszakán át az árookban fekszik valamilyen Antonov mellett, akit részegeskedés miatt adtak katonának, és a bozótból bármelyik pillanatban lelőhetnek engem vagy Antonovot, mindegy. Itt már szó sincs bátorságról, ez szörnyű. *C'est affreux, ça tue.*²⁷

- Nos, ön most ebben a hadműveletben altisztté lehet, jövőre pedig zászlóssá - mondtam.

- Igen, lehetek, megígérték nekem, de ez még két év, és az sem bizonyos. S hogy mit jelent ez a két év, azt aligha tudja valaki. Képzelve el az életet ezzel a Pavel Dmitrijevicsel: kártyázás,

¹⁹ Fogalma sincs, hogy mennyit szenvedtem.

²⁰ A rendelkezésemre álló szerény anyagi eszközök miatt mindent nélkülöztem.

²¹ Én, az én büszkeségemmel, írtam az apámnak.

²² Van egy cigarettája?

²³ Apám jószágigazgatójának a fia.

²⁴ Tudja.

²⁵ Láttak a tűzben.

²⁶ A háború, a tábori élet.

²⁷ Ez borzasztó, ez megöl.

durva tréfák, dorbézolás, az ember szeretne megmondani valamit, ami a lelkében ég, s az embert nem értik meg, még ki is nevetik, nem azért beszélnek vele, hogy közöljék gondolataikat, hanem azért, hogy ha lehetséges, ismét a bolondját járassák vele. És mindez annyira aljas, durva, utálatos, és az ember minduntalan érzi, hogy alárendelt, ezt mindig éreztetik vele. Ezért ön meg sem értheti, micsoda élvezet *à coeur ouvert*²⁸ beszélni egy olyan emberrel, mint ön.

Képtelen voltam megérteni, miféle ember ez, és ezért nem is tudtam, hogy mit feleljek neki...

- Parancsol valamit enni? - kérdezte ebben a pillanatban Nyikita, aki észrevétlenül mellém került a sötétben, és amint megfigyeltem, nem örült a vendégnek. - Csak derelye és egy kevés vagdalt marhahús maradt.

- A kapitány már evett?

- Ő már régen alszik - felelte mogorván Nyikita. Utasításomra, hogy némi harapnivalót és pálinkát hozzon, haragosan dűnnyögött valamit, és elballagott a sátrához. Még ott is dörmögött, de azért hozta a palackos ládát, a ládára gyertyát állított, s ezt előre papírba csavarta a szél ellen, hozott egy lábast, dobozban mustárt, egy füles bádogpohárkát és ürömpárlattal telt palackot. Mindezt elrendezte, még egy kis ideig ott maradt mellettünk és nézte, amint én meg Guszkov kiittuk a pálinkát. Ez szemlátomást igen bosszantotta. A papiroson átszűrődő homályos fényben s a minket körülvevő sötétség közepette csupán csak a palackos láda fókabőr-tokja, a rajta tálalt vacsora látszott, valamint Guszkov arca, bekecse és apró, vörös keze, amellyel hozzálátott, hogy a derelyét kiszedje a lábastól. Körülöttünk minden fekete volt, és csak figyelő szemmel lehetett megkülönböztetni a fekete üteget, az őrszem ugyanolyan fekete alakját a mellvéd felett, kétoldalt a tábornövényeket és fent a vörös csillagokat. Guszkov fájdalmasan és szégyenkezve, alig észrevehetően elmosolyodott, mintha vallomása után kényelmetlen volna szemembe néznie. Még egy pohárka pálinkát ivott, és mohón kikaparta a lábast.

- Nos, önnek mégis könnyebbséget jelent - mondtam, csak azért, hogy valamit éppen mondjak -, hogy ismeri a segédtsíztet. Hallottam, hogy ő igen jó ember.

- Úgy van - felelte a lefokozott. - Jó ember, de nem tud több lenni, mint amennyi a műveltségéből telik, nem lehet igazi ember. - Hirtelen mintha elpirult volna. - Észrevette az imént, milyen durván tréfálkozott az előőrsi kiküldésről - és Guszkov annak ellenére, hogy néhányszor megpróbáltam másra terelni a beszélgetést, mentegőzni kezdett előttem és bizonygatta, hogy ő nem futott el az előőrsből, és hogy nem gyáva, amint a segédtsízt és S. rá akarták sütni.

- Amint mondtam önnek - folytatta, kezét bekecsébe törülve -, az ilyenek képtelenek tapintatosan viselkedni embertársaikkal. Ezért van, hogy az utóbbi időben, amióta mintegy öt hónapja valamilyen okból semmit sem kapok a nővéremtől, észrevettem, hogy ezek mennyire megváltoztak irányomban. Ez a bekecs, amelyet egy közlegénytől vettem, és amely nem ad meleget, mert egészen rongyos (s megmutatta bekecsének lyukas szárnyát), őt nem arra indítja, hogy sajnáljon vagy tisztelje szerencsétlenségemet, hanem megvetést kelt benne, amelyet képtelen leplezni. Én bármilyen nyomorban vagyok, mint most is, amikor a közlegények kásáján kívül nincs mit ennem és nincs mit hordanom - folytatta fejét lehorgasztva, s még egy pohárka pálinkát töltött magának - eszébe sem jut, hogy kölcsönt ajánljon fel nekem, pedig biztosan tudhatja, hogy visszaadnám neki, hanem azt várja, hogy helyzetemben én

²⁸ Őszintén.

kérem meg őt erre. Ön azonban megérti, mit jelent ez nekem. Önnek például nyíltan megmondanám *vous êtes au-dessus de cela: mon cher, je n'ai pas le sou*²⁹ és látja - mondta hirtelen elkeseredetten pillantva szemembe -, önnek én nyíltan meg is mondom, most szörnyű helyzetben vagyok: *pouvez vous me prêter 10 roubles argent?*³⁰ Nővéremnek a következő postával küldenie kell *et mon père*³¹...

- Ó, nagyon szívesen - mondtam, holott éppen ellenkezőleg, rosszul esett és bántott, különösen azért, mert az előző napon veszítettem kártyán, s csak mintegy öt rubelem maradt meg Nyikitánál valamennyi. - Azonnal - mondtam felállva -, bemegyek a sátramba, kihozom.

- Nem, ráér, *ne vous dérangez pas*.³²

Én azonban, nem hallgatván rá, bebújtam összekapcsolt sátramba, ahol az ágyam állt, és ahol a kapitány aludt.

- Alekszej Ivanics, legyen szíves, adjon nekem tíz rubelt zsoldfizetésig - mondtam a kapitánynak, miközben felrúgáltam.

- Mi az, megint elverte a pénzét? Pedig már tegnap elhatározta, hogy nem játszik többet - mondta félálomban a kapitány.

- Nem, nem játszottam, csak szükségem van rá, kérem, adjon.

- Makatyuk - kiáltotta a kapitány a legénynek. - Vedd elő a pénzesdobozt és hozd ide.

- Halkabban, halkabban - mondtam, mert hallottam, hogy Guszkov odakint fel-alá jár.

- Tessék? Miért halkabban?

- Mert ez a lefokozott kért tőlem kölcsönt. És itt van!

- No, ha ezt tudom, nem adtam volna - jegyezte meg a kapitány. - Hallottam én róla: finom alak, piszkos fráter! - De azért a kapitány mégis ideadta a pénzt, visszatétette a dobozt, lelkemre kötötte, hogy jól csukjam be a sátrat, és megint ezt mondta: - Bizony, ha tudom, nem adtam volna. - És fejére húzta a takarót. - Most ön harminckettővel tartozik, ne felejtse el! - kiáltotta még felém.

Amikor kiléptem a sátorból, Guszkov a kerti székek körül járkált, és apró alakja, görbe lába, hosszú fehér szőrökkel ékes torz kucsmája hol felbukkant, hol meg eltűnt a homályban, amint elhaladt a gyertyánál. Úgy tett, mintha nem venne észre. Átnyújtottam neki a pénzt. Azt mondta: *merci*, és a papírpénzt összegyűrve nadrágzsebébe dugta.

- Pavel Dmitrijevicsnél, úgy gondolom, most teljes hévvel folyik a játék - kezdte ezután.

- Igen, én is így gondolom.

- Ő furcsán játszik, mindig ár ellen, és ettől sohasem tér el; ha szerencséje van, ez kitűnően beválik, viszont ha nem megy a dolog, akkor irtózatosan nagy a vesztesége. Ezt be is bizonyította. Ebben a hadműveletben, ha a holmijait is beleszámítjuk, több mint másfélezret veszített. Pedig milyen megfontoltan játszott azelőtt, annyira, hogy ez az önök tisztje már-már kételkedett a becsületességében.

²⁹ Ön magasabban áll ennél kedvesem, nincs egy garasom sem.

³⁰ Nem tudna nekem tíz ezüstrubelt kölcsönözni?

³¹ Az apám.

³² Ne zavartassa magát.

- Azt csak úgy mondta... Nyikita, nem maradt még egy kis borunk? - szoltam, igen megkönnyebbülve Guszkov bőbeszédűségétől. Nyikita még dörmögött valamit, de hozta a bort, és megint dühösen nézte, amint Guszkov kiürítette poharát. Guszkov modorában előbukkant korábbi fesztelensége. Szerettem volna, hogy már minél előbb távozzék, és úgy éreztem, ezt csak azért nem teszi, mert illetlenségnek tartaná, hogy elmenjen most mindjárt, amint megkapta a pénzt. Hallgattam.

- Hogyan lehetséges, hogy ön, vagyonos ember létére, s anélkül, hogy a szükség kényszerítette volna rá, *de gaieté de coeur*³³ elszánta magát a kaukázusi szolgálatra? Ez az, amit nem értek - mondta nekem.

Igyekeztem megmagyarázni ezt a cselekedetemet, amelyet ő oly különösnek vélt.

- Képzem, hogy önnek is milyen terhes ezeknek a tiszteknek a társasága, akiknek fogalmuk sincs a műveltségről. Ön és ők nem érthetik meg egymást. Hiszen tíz évig is élélhet köztük, és kártyán, boron meg a kitüntetésekről és hadjáratokról szóló fecsegésen kívül semmit sem hallana, se nem látna tőlük.

Engem kellemetlenül érintett az a szándéka, hogy feltétlenül osztozzam felfogásában, és teljes őszinteséggel bizonygattam neki hogy nagyon szeretem a kártyát is, a bort is meg a hadjáratokról szóló beszélgetéseket, és hogy társaimnál különbeket nem is kívánnék. Ő azonban nem akart hinni nekem.

- Eh, ön ezt csak úgy mondja - folytatta -, hát azt, hogy hiányzanak a nők, persze úgy értem *femmes comme il faut*,³⁴ ez nem szörnyű nélkülözés? Nem is tudom, mit adnék érte most, ha csak egy percre eljuthatnék egy szalonba, és legalább az ajtórésen át láthatnék egy bájos nőt.

Egy időre elhallgatott, és még egy pohárral ivott a borból.

- Ó, istenem, istenem! Talán alkalmunk lesz még egyszer találkozni egymással Pétervárott, az emberek között, talán ott lehetünk, ott élhetünk az emberek, a nők világában. - Kiitta a maradék bort, ami még a palackban volt, majd így szolt: - Ah, pardon, talán még ön is ivott volna, szörnyen szórakozott vagyok. Úgy látszik, túl sokat ittam *et je n'ai pas la tête forte*.³⁵ Volt idő, amikor a Morszkaján laktam, *au rez de chaussée*,³⁶ remek kis lakásom volt, és bútorom, tudja, értettem hozzá, hogy elegánsan berendezkedjem, persze anélkül, hogy túl drága lett volna: *mon père*³⁷ porcelánokat, virágokat, gyönyörű ezüstöt adott nekem... *Le matin le sortais* látogatásokra, *à 5 heures régulièrement* önmagyságához mentem ebédelni, gyakran egyedül volt. *Il faut avouer que c'était une jemme ravissante!*³⁸ Ön nem ismerte? Egyáltalán nem?

- Nem.

- Tudja, a legnagyobb mértékben nőies volt, és csupa báj, és mennyire szeretett! Úristen! Akkor nem is tudtam megbecsülni ezt a boldogságot. Vagy színház után kettesben tértünk

³³ Könnyű szívvel.

³⁴ A rendes nők.

³⁵ És gyenge az emlékezetem.

³⁶ A földszinten.

³⁷ Apám.

³⁸ Reggel látogatásokra mentem, öt órakor rendszerint önmagyságához... Be kell vallani, hogy elragadó asszony volt!

haza és megvacsoráztunk. Vele sohasem volt unalmas, *toujours gaie, toujours aimante*. Igen, akkor nem is sejtettem, micsoda ritka boldogság volt ez. *Et j'ai beaucoup à me reprocher. Je l'ai fait souffrir et souvent.*³⁹ Kegyetlen voltam. Ah, milyen csodálatos időszak volt! Nem untatom?

- Nem, dehogy.

- Akkor elmesélem, milyenek voltak az estéink. Így történt. Belépek - itt a lépcsőház, ahol minden virágcserepet ismertem - az ajtókilincs, minden oly kedves, oly ismerős, aztán az előszoba, az ő szobája... Nem, ez már soha, soha többé nem tér vissza! Ő még most is ír nekem, talán majd megmutatom önnek a leveleit. De én már nem vagyok ugyanaz, tönkrementem, már nem vagyok méltó hozzá... Igen, végleg tönkrementem! *Je suis cassé.*⁴⁰ Igen, nincs bennem erő, nincs büszkeség; semmi sincs. Még nemesség sem... Úgy van, tönkrementem. És soha senki sem fogja megérteni szenvedéseimet. Másokat nem érint. Tönkrement ember vagyok, többé már sohasem emelkedhetem fel, mert erkölcsileg buktam el... a sárba... elbuktam... - E pillanatban szavaiban őszinte, mély elkeseredés csengett: nem nézett rám és mozdulatlanul ült.

- Miért kell ennyire kétségbeesnie? - kérdeztem.

- Azért, mert gazember vagyok, ez az élet megsemmisített engem, mindazt, ami bennem volt, mindazt megölte. Már nem büszkén, hanem hitványságból tűnök, nincs többé bennem *dignité dans le malheur.*⁴¹ Percenként megaláznak, én mindent eltűrök, magam hívom ki a megalázást. Ez a mocsok *a déteint sur moi,*⁴² magam is durva lettem, amit tudtam, elfelejtettem, már nem tudok franciául beszélni, érzem, hogy alávaló és nyomorult vagyok. Ebben a helyzetben képtelen vagyok küzdeni, teljesen képtelen vagyok, pedig talán hős lehetnék: adjanak nekem egy ezredet, arany vállpántot, trombitásokat; hanem egysorban menetelni holmi faragatlan Anton Bondarenkóval és így tovább, és arra gondolni hogy köztem és ő közte nincs semmi különbség, akkor mindegy, hogy megölnék-e vagy nem ölnek meg, ez a gondolat úgylis megöl. Megérti-e ön, milyen szörnyű gondolat, hogy holmi rongyos csavargó megölhet engem, a gondolkozó, érző embert, és hogy teljesen mindegy, vajon a mellettem levő Antonovot ölte-e meg ezt az állattól semmiben sem különböző lényt, és könnyen előfordulhat, hogy éppen engem ölnek meg és nem Antonovot, ahogyan mindig előfordul ilyen *fatalité*⁴³ mindennel, ami nagy és szép. Tudom, hogy engem gyávának neveznek: nos, legyek gyáva. Gyáva vagyok és nem lehetek más. Nem az számít, hogy gyáva vagyok, hanem az, hogy szerintük koldus és lenézett ember vagyok. Lám, az imént pénzt kértem öntől, és önnek most joga van megvetnie engem. Ej, inkább vegye vissza a pénzét - felém nyújtotta az összegyömöszölt bankjegyet. - Azt akarom, hogy ön becsüljön engem. - Arcát kezébe rejtette és felzokogott; én végleg nem tudtam, hogy mit mondjak vagy cselekedjem.

- Nyugodjék meg - szoltam hozzá -, ön túlságosan érzékeny, ne vegyen mindent a szívére, ne tépelődjék, nézze egyszerűbben a dolgokat. Ön maga mondja, hogy jellemes ember. Vállalja hát a sorsát, már nem kell sokáig szenvednie - mondtam, de nagyon bizonytalanul, mert

³⁹ Mindig vidám, mindig kedves... Sok szemrehányást tehetek magamnak. Gyakran szenvedett miattam.

⁴⁰ Megtörtem.

⁴¹ A szerencsétlenség méltóságteljes viselése.

⁴² Rám nyomta a bélyegét.

⁴³ Balvégzet.

felizgatott egyrészt a szájalom érzése, másrészt a megbánás, hogy gondolatban képes voltam elítélni ezt az igazán és mélységesen szerencsétlen embert.

- Igen - kezdte újra -, hogyha azóta, amióta ebben a pokolban vagyok, csak egyetlenegyszer, legalább egyetlenegyszer résztvevő tanácsadó, baráti szót hallottam volna, emberi szót, olyant, mint most öntől... Talán akkor nyugodtan tudnék elviselni mindent, talán még vállalnám is sorsomat, sőt közkatoná is lehetnék, így azonban szörnyű ez a dolog... Ha józanul fontolóra veszem, inkább kívánom a halált, mert hát mit is szeretnék ebben a meggyalázott életemben és magamban, aki örökre elvesztettem minden szépet a világon? Ám ha csak a legcsekélyebb veszély felmerül, hirtelen önkéntelenül imádni kezdem ezt az aljas életet, óvom, mint valami drága kincset, és képtelen vagyok, *je ne puis pas*⁴⁴ legyőzni önmagamat. Azaz, hogy tudnám - folytatta újra egy pillanatnyi hallgatás után -, de ez túl nagy fáradságomba kerülne, iszonyú fáradságba, mert egyedül vagyok. Másokkal együtt, a szokásos körülmények közt, ahogyan önök harcba mennek, én bátor lennék, *j'ai fait mes preuves*,⁴⁵ mert hiú és kevély vagyok, ez az én vétkem, és mások szeme láttára... Tudja mit, engedje meg, hogy itt töltsöm az éjszakát önnél, mert minálunk egész éjjel játszani fognak. Akárhol ellehetek, a földön is.

Amíg Nyikita megágyazott, mi felkeltünk és újra járkálni kezdtünk a sötétségben az üteg mellett. Guszkov, úgy látszik, valóban nem bírta az italt, mert két kupica pálinkától és két pohár bortól tántorgott. Amikor felálltunk és elmentünk a gyertya mellől, észrevettem, hogy ő - óvatosan, nehogy én meglássam - újra zsebre dugta a tízrubeles bankjegyet, melyet előző beszélgetésünk alatt mindvégig kezében tartott. Tovább beszélt arról, hogy mit érez, hogy még felemelkedhetne, ha volna mellette egy olyan ember, mint én vagyok, aki együtt érez vele.

Már be akartunk menni a sátorba, hogy aludni térjünk, amikor felettünk hirtelen ágyúgolyó süvített el, és közelünkben a földbe csapódott. Olyan furcsa volt - ez a csendes, alvó tábor, a mi beszélgetésünk és hirtelen az ellenséges ágyúgolyó, amely Isten tudja, honnét repült egyenesen sátraink közé -, olyan furcsa volt, hogy sokáig nem tudtam számot adni magamnak arról, mi is történt voltaképpen. Andrejev közlegényünk, aki őrszemként járt fel-alá az ütegnél, felém jött.

- Lám ide csapódott! Meglátták ezt a tüzet! - mondta.

- Fel kell ébreszteni a kapitányt - mondtam és Guszkovra pillantottam.

Egészen a földig görnyedve állt, és hangja megcsuklott, amint mondani akart valamit. - Ez... ez itt... kellemet... ez nagyon... mulatságos. - Többet nem mondott, és én nem láttam, hogyan és hova tűnt el abban a szempillantásban.

A kapitány sátrában meggyulladt a gyertya, hallottam ébredéskor szokásos krakogását, aztán csakhamar előbújít és tüzet kért, hogy meggyújtsa kurta pipáját.

- Mi az, komám - szólt mosolyogva -, sehogyan sem hagynak aludni? Egyszer ön azzal a lefokozottal, másszor Samil: nos, mit tegyünk: válaszoljunk vagy sem? Erről semmi sem állt a parancsban?

- Semmi. Ni, ott megint - mondtam -, mégpedig kettőből. - Valóban a sötétben, jobbra előttünk két tűz villant, mint két szem, és fejünk fölött csakhamar elszállt egymás után egy ágyúgolyó meg éles, hangos füttyüléssel egy üres gránát, amely bizonyára a mienk volt. A szomszéd sátrakból kimásztak a közlegények, hallottuk, hogyan krakognak, nyújtózkodnak és beszélnek.

⁴⁴ Nem bírom.

⁴⁵ Megmutattam.

- Látod, úgy füttyül melletted, mint a fülemüle - jegyezte meg egy tüzér.

- Hívják csak ide Nyikitát - mondta a kapitány megszokott barátságos mosolyával. - Nyikita! Ne bújjál el, hallgasd inkább a hegyi fülemüléket.

- Igenis, - mondta Nyikita már a kapitány mellett -, láttam én őket, ezeket a fülemüléket, nem félek én, de ez a vendég, aki itt volt, aki megitta a borunkat, alighogy meghallotta, olyan frissen kerekelt oldott a sátrunk mellől, mintha puskából lőtték volna ki, úgy elszökött, mint valami állat!

- Most azonban a tüzérparancsnokhoz kell sietni - szólt hozzám a kapitány komoly, parancsnoki hangon -, meg kell kérdeznünk, hogy lőjünk-e a tűz irányába vagy sem: értelme ugyan nem volna, de azért megtehetjük. Igyekezzék, siessen hozzá és kérdezze meg. Nyergeltessen meg egy lovat, minél előbb, akár vegye az én Polkanomat.

Öt perc sem telt belé, lovat kaptam és elindultam a tüzérparancsnokhoz.

- Jegyezze meg, a jelszó: kocsirúd - súgta fülembe a kapitány, aki pontos ember volt -, enélkül nem engedik be a rajvonalba.

A tüzérparancsnoktól fél verszta távolság választott el, az út végig sátrak közt haladt. Mihelyt elhagytam a mi tábortüzünket, oly sötét lett, hogy még a lovam fülét sem láttam, csak a tábortüzek fényét, melyek hol igen közelinek, hol meg nagyon távolinak tűntek, amint megmegvillantak szemem előtt. Lovam jóvoltából jutottam előre némiképpen, elengedtem a kantárt, s már kezdtem megkülönböztetni a négyszögletes fehér sátrakat, majd az út fekete keréknyomait; egy fél óra múlva - miután három ízben érdeklődtem az út iránt, kétszer beleakadtam a sátorcölöpökbe, és kétszer megállítottak az örök - megérkeztem a tüzérparancsnokhoz. Odamenet még két lövést hallottam táborunk irányából, de a lövedékek nem jutottak el odáig, ahol a törzskar volt. A tüzérparancsnok nem adott parancsot a tüzelés viszonzására, annál inkább, mert az ellenség is abbahagyta; én hazaindultam, és kantárszáron vezetve lovamat, gyalog próbáltam átjutni a gyalogság sátrai között. Némegyszer rövidre fogtam lépteimet, amint egy-egy olyan katonai sátor mellett haladtam el, amelyben tűz világított, s odafüleltem vagy a mesére, melyet valamelyik tréfacsináló mondott, vagy a könyvre, amelyet egy betűértő olvasott, s az egész csoport hallgatott, szorosán összezsúfolódva körülötte a sátorban, olykor-olykor különböző megjegyzésekkel szakítva félbe a felolvasót - vagy egyszerűen a hadjáratról, a hazáról, az előjárókról szóló fecsegést figyeltem.

Amikor a harmadik zászlóalj egyik sátra mellett elhaladtam, meghallottam Guszkov hangját, amint igen jókedvűen és hetykén beszélt. Fiatalos, ugyancsak jókedvű és nem is közlegényi, hanem úri hangok válaszoltak neki. Nyilvánvalóan egy hadapródi vagy őrmesteri sátor volt. Megálltam.

- Régről ismerem - mondta Guszkov. - Amikor Pétervárott laktam, gyakran felkeresett, én is voltam nála, nagyon jó társaságban forgolódtam.

- Kiről beszélsz? - kérdezte egy részeg hang.

- A hercegről - mondta Guszkov. - Hiszen rokonok vagyunk s főképpen cimborák. Tudjátok, urak, jó dolog az, ha az embernek ilyen ismerőse van. Hiszen ő szörnyen gazdag. Száz ezüst neki annyi, mint semmi. Hát kértem tőle egy kis pénzt addig, amíg a nővéremtől kapok.

- No, akkor hozass valamit.

- Azonnal. Szaveljics, drága barátom! - hangzott Guszkov szava, amint a sátor bejáratához közeledett -, itt van tíz rubel, eredj a markotányosnéhoz, hozz két palack kahétiait. No és még mit, urak? Beszéljetek! - És Guszkov, tántorogva, zilált hajjal, fedetlen fővel kilépett a

sátorból. Bekecsének két szárnyát széttárta, kezét szürkés nadrágzsebébe dugta, megállt az ajtóban. Bár ő fényben volt, én pedig sötétben, megremegtem az ijedségtől, hogy talán megláthat, s megpróbáltam zajtalanul továbbmenni.

- Ki az? - kiáltott felém Guszkov teljesen részeg hangon. Nyilván a friss levegő volt rá ilyen hatással. - Ki az ördög ténfereg itt a lovával?

Nem válaszoltam neki, és szótlánul kimentem az útra.

1856. november 15.

EGY BILIÁRD-FELÍRÓ NAPLÓJÁBÓL

(Elbeszélés)

Úgy három óra tájban történt a dolog. Az urak játszottak: a fővendég (így neveztük el), meg a herceg (aki mindig vele jár), meg a nagybajuszos úriember is, a kis huszár, Olivér, aki színész volt, és megjelent a *Pán* is. Elég sokan voltak.

A fővendégnek a herceggel tetszett játszani. Én egyre csak járkálok masinámmal a biliárdasztal körül, számlálom: tíz meg negyvennyolc, tizenkettő meg negyvennyolc. Hát igen, ez a felíró-szakma: az embernek még egy falat sem volt a szájában, az ember két éjszakán át nem is aludt, de azért csak kiabáljon és szedje ki a golyókat. Számolgotok, figyelem: valami új úr lépett be az ajtón, nézett, nézegetett, majd leült a pamlagra. No jó.

„Ki lehet ez? - mondom, vagyis gondolom magamban. - Miféle szerzet?”

Öltözéke akkurátus, de olyan akkurátus, mintha csupa vadonatúj holmi volna rajta: kockás trikózövet-nadrág, divatos, kurta kiskabát, plüss mellény meg aranylánc, amelyről mindenféle mütyürke lóg.

Öltözéke akkurátus, ő maga pedig még ennél is akkurátusabb: karcsú és magas, haja a divat szerint előrebodorítva, az arca pedig sima, pirosposzsgás, nos, egyszóval - jóképű, jómegjelenésű ember.

Hát igen, ez a mi szakmánk: mindenfajta népeket látunk: a legeslegelőkelőbbeket is, akik csak vannak, de akad sok szemétember is; így, még ha valaki nem is több, mint felíró, mégis szép lassan közénk keveredik, vagyis úgy értem, hogy már konyít valamit a politikához.

Ránéztem erre az új emberre, látom: csendesen ül, senkit sem ismer, a ruha pedig újdonság rajta. Gondolom: vagy holmi külföldi - angol lehet - vagy valami vidékről jött gróf. És fiatal ugyan, de van benne tekintély. Olivér, aki mellette ült, még arrább is húzódott.

A játszma véget ért; a fővendég veszített. Rámkiált:

- Te - azt mondja -, mindig hibázol, rosszul számolsz, másutt jár az eszed.

Szitkozódik, odalöki a dákót és távozik. Eredj már! Esténként a herceggel ötven ezüstbe szoktak játszani, most pedig egy üveg *makonát*⁴⁶ veszített, mégis kijött a sodrából. No persze: ez ő! Máskor egészen két óráig játszik a herceggel; de a pénzt nem teszi ám bele az asztaljukba, ebből tudom, hogy sem az egyiknél, sem a másiknál nincs pénz, mégis nagy a hangjuk!

- Huszonötöt a sarokra, mehet?

- Mehet!

Aztán csak báméskodjon el az ember vagy állítsa oda rosszul a golyót - elvégre az ember nem gép -, máris biztat, hogy a képedre mászik.

- Nem babra megy a játék - azt mondja -, pénzben játszunk.

Ez bosszant a leginkább.

⁴⁶ A francia Mâconnais vidékről való borfajta.

Hát igen. Egyszerre csak a herceg, amikor a fővendég már elment, azt mondja az új úriembernek:

- Nem óhajtana - azt mondja -, velem játszani?

- Készséggel - mondja amaz.

Ahogy ott ült, olyan fapofával nézett maga elé, hogy no! Azaz, hogy kurázsija lehetett de amint felkelt és a biliárdasztalhoz lépett, azt se tudta, hogy fiú-e vagy lány. Megszeppent. Nos, megszeppent, vagy sem, annyi mindenestre látszik, hogy már nem biztos a dolgában. Talán az új ruhája miatt feszeng, vagy fél, hogy mindenki őt nézi, annyi bizonyos, hogy lelohadt az önbizalma. Félszegen megy oda, az asztal helyett a zsebét tapogatja, krétázni kezdi a dákót, elejti a krétát. Ide-oda teszi a golyót, folyton jobbra-balra nézeget meg pironkodik. Nem így a herceg, az már öreg róka: a kezét is bekrétázza, visszatűri az ujját, és aztán istenigazában megcélozza, hogy csak úgy csattan a lyukban, pedig hát milyen apró ember a herceg!

Két vagy három partit játszhattak, már nem emlékszem. A herceg leteszi a dákót és ezt mondja:

- Szabadna megkérdezni: mi az ön neve?

- Nyehljudov - feleli amaz.

- Ugye, a papája hadtestparancsnok volt? - kérdi.

- Igen.

Ekkor franciául hadartak valamit, ezt nem értettem. Nyilván sorra vették az egész családot.

- *Au revoir* - mondja a herceg: - Örvendek, hogy megismertem.

Kezet mosott és elment, hogy egyék valamit; amaz pedig csak áll a dákóval az asztalnál, bökdösi a golyókat.

Hát igen - ez a mi mesterségünk: új emberrel minél gorombább vagy, annál jobb; fogtam a golyókat, kezdtem összeszedni. Ő elpirult és azt mondja:

- Lehet még játszaniom?

- Miért ne lehetne? - mondom. - Azért van itt a biliárdasztal, hogy játsszanak rajta.

Közben azonban rá sem néztem, felállítottam a dákókat.

- Játssz nál velem?

- Miért ne, nagyságos uram - mondom.

Felállítottam a golyókat.

- Parancsol átmászásra?

- Mit jelent az, hogy átmászásra? - kérdezi.

- Hát úgy - mondom -, ha ön veszít, akkor fizet nekem félrubelest, ha meg én, akkor átmászom az asztal alatt.

Még sohasem láthatott ilyet, mert furcsának találja. Nevet.

- Gyerünk - azt mondja.

- Jó.

Azt mondom:

- Mennyi előnyt kegyeskedik adni nekem?

- Talán bizony rosszabbul játszol, mint én? - kérdezi.

- Hát úgy-úgy - mondom -, a magunkfajta a játékban sem egyforma az urakkal.

Játszani kezdtünk. Ő, mint aki azt hiszi, hogy mesterjátékos: olyanokat taszít a golyón, hogy nézni is rossz; a Pán pedig ül és egyre mondogatja:

- Micsoda golyó! Micsoda lökés!

Az ám!... lökésnek lökés, de annyit számít, mint a semmi. Nos, szokás szerint az első partit elvesztettem: átmásztam nagyokat nyögve. Akkor Olivér, a Pán felugrottak ültőhelyükből, kopognak a dákóikkal.

- Remek! Tovább! - mondják. - Tovább!

Még ők mondják, hogy „tovább!” Különösen ez a Pán, ez egy félrubelesért nemcsak a biliárdasztal alatt, hanem a Kék híd alatt is átmászott volna. Azért csak egyre kiabálja:

- Úgy kell neki - azt mondja -, még nem törülte fel az egész port!

A Petruska markórt (ez én vagyok) ismerte mindenki. Petruska - vagyis paprikajancsi - voltam, a markőr.

Persze még lazáltam, és másodszor is veszítettem.

- Ön ellen, nagyságos uram - mondom -, nemigen lehet ennél jobban játszanom.

Nevet. Aztán, hogy megnyertem három partit - őneki már negyvenkilence volt, nekem semmim -, letettem a dákót az asztalra és ezt mondom:

- Parancsolja, nagyságos uram, az egészet?

- Hogyhogy az egészet? - kérdi.

- Vagy ad három rubelt, vagy nem fizet semmit - mondom.

- Ugyan - mondja -, azt hiszed, pénzbe fogok játszani veled? Hülye!

Még el is pirult. A játszmat elvesztette.

- Elég volt - azt mondja.

Elővette a tárcáját - vadonatúj volt, az angol boltban vehette -, kinyitotta, láttam is, hogy imponálni akar. Telis-teli volt pénzzel, de csupa szásrubelessel.

- Az ám - azt mondja -, nincs aprópénzem.

Az erszényből rázott elő három rubelt.

- Nesze - azt mondja -, kettő jár neked a játékért, a többi a borralaló.

- Hálásan köszönöm - mondtam.

Ez ám a finom úriember! Az ilyenért szívesen átmászkálok, csak az a kár, hogy pénzbe nem akar játszani; mert bizony, azt hiszem, egy kis ügyességgel akár húsz rubelt vagy éppen negyvenet kihúztam volna belőle.

A Pán is meglátta a fiatal úriember pénzét.

- Nem parancsol velem egy partit? - mondta - Ön kitűnően játszik.

Ilyen ravaszul próbálta becsalogatni.

- Nem - azt mondja -, bocsásson meg, nincs időm. - És elment.

Tudja az ördög, miféle volt ez a Pán. Egyszer valaki Pánnak titulálta, aztán rajtamaradt ez a név. Legtöbbször naphosszat ott üldögélt a biliárdszobában, figyelt. Félrelökték, meg is szidták, soha a játékba be nem vették, csak ült egymagában, pipával jött és füstölt. Pedig fenemód tudott játszani... a csirkefogó!

No jó. Nyehljudov eljött másodszor is, harmadszor is: már gyakrabban járt oda. Volt úgy, hogy reggel is, este is. A háromgolyósat, az alagért, a piramist - mind megtanulta. Bátrabb lett, mindenkivel megismerkedett, és már meglehetősen jól játszott. No igen - fiatal ember, előkelő család, pénze van, hát mindenki tisztelte. Csak egygel, azzal a bizonyos fővendéggel veszett össze.

Egy semmiség miatt.

Alagért játszottak, a herceg, a fővendég, Nyehljudov, Olivér és még valaki. Nyehljudov a kályhánál áll, valakivel beszélget, a fővendég pedig sorozatot csinál (alaposan be volt csiccsentve ezúttal). Aztán a golyója egyszerre csak éppen a kályhával szembe került, ott szűk volt a hely, pedig ő szeretett nagy svunggal lökni. Hát igen, lehet, hogy nem látta Nyehljudovot vagy talán szándékosan, de ahogy megcélozta a golyót, a bottal ujjé, de mellbevágta! Még fel is jajdult a jóember. Hát aztán? A durva fráternek esze ágában sincs bocsánatot kérni! Továbbment, rá sem nézett, még ő morgott:

- Mit lábatlankodnak itt egyesek? Most emiatt nem sikerült a találatom. Nincs elég hely?

Amaz hozzálépett, egész sápadtan, de mintha semmi sem történt volna, azt mondja, ilyen udvariasan:

- Önnek előbb bocsánatot kell kérnie, uram; ön meglökött engem - azt mondja.

- Van is időm bocsánatot kérni - mondja -, nekem kellene nyernem, most pedig - azt mondja -, az én golyómmal csinálják a találatot.

A másik megint így szól:

- Önnek - azt mondja -, bocsánatot kell kérnie.

- Kotródjék innen - mondja ez. - Nem hagy élni!

És közben le sem veszi szemét a golyójáról.

Nyehljudov még közelebb lépett hozzá és megragadta.

- Ön ripők - azt mondja -, bizony, tisztelt uram.

Cingár volt ugyan, fiatalocska, szép arcú, mint egy kislány, és nicsak, milyen kemény legény: a szeme lángol, szinte felfalná a másikat. A fővendég jól megtermett, magas ember, Nyehljudov a nyomába sem ér!

- Micsodaaa - azt mondja -, én ripők vagyok?

S ahogy ezt kiáltotta, már-már rávetette magát. Aki csak ott volt, mind odaugrott. Mindkettőjük karját lefogták, szétválasztották őket.

Nagy huzakodás, Nyehljudov ezt mondja:

- Adjon nekem elégtételt ez az ember, megsértett engem - mondta, mert hogy párbajozni akart vele. Hát igen, ilyenek az urak: ez bevett szokás náluk... hihetetlen! Hát, egyszerűen, ilyenek az urak!

- Hallani sem akarok semmiféle elégtételről - mondja a másik. - Zöldfülű kölyök! Vigyázzon, mert megcibálom a fülét.

- Ha nem óhajt megverekedni - azt mondja -, akkor ön nemtelen ember.

Szinte sírva fakadt.

- Mondtam, hogy zöldfülű kölyök vagy - azt mondja -, engem te nem sérthetsz meg.

Hát elvezették őket, amint szokás, más-más szobába. Nyehljudov már baráti viszonyban volt a herceggel.

- Menj oda, az istenért - mondja -, vedd rá, hogy ő... no, hogy egyezzen bele a párbajba. Ez az ember - azt mondja -, részeg volt, talán csak kijózanodik. Lehetetlen - azt mondja -, hogy így végződjék ez az ügy.

A herceg elment. A fővendég ezt mondja:

- Én párbajban is, háborúban is verekedtem már. Nem fogok verekedni egy kölyökkel. Nem akarok és punktum.

Hajaj! Beszéltek, csak beszéltek, aztán nem beszéltek tovább; csak a fővendég többé nem jött el hozzánk.

Ami ezt illeti, már mint a hepciáskodást, ujjé, micsoda kakas volt! Vagyis hogy ambiciózus volt, mármint ez a Nyehljudov... de más egyéb dolgokban... nos, azokra egyáltalán nem is gondolt. Emlékszem, egyszer:

- Kivel élsz te itt együtt? - kérdezi a herceg ettől a Nyehljudovtól.

- Senkivel - felelte ő.

- Hogyan lehet az - azt mondja -, hogy senkivel?

- Miért - kérdi ő.

- Hogyhogy miért?

- Én - azt mondja -, eddig is így éltem, miért ne lehetne?

- Hogyan? Így éltél? Lehetetlen!

És nagyot nevet, a nagy bajuszú úriember pedig ugyancsak vihog. Csúnyán kinevették.

- Igazán soha? - mondják.

- Soha.

Majd meghaltak a nevetéstől. Én persze mindjárt tudtam, hogy miért nevetnek ennyire. Csak néztem, most mi lesz vele.

- Indulás - azt mondja a herceg -, de azonnal.

- Dehogy, szó se lehet róla! - feleli.

- No, elég a beszédből. Nevetséges - mondja. - Hörpints egy kis bátorságot és indulás.

Hoztam nekik egy üveg pezsgőt. Kiitták, aztán magukkal vitték a fiatalembert.

Egy óra tájban érkeztek vissza, vacsorához ültek. Már elég sokan gyűltek össze, a lehető legfinomabb úriemberek: Atanov, Razim herceg, Susztah gróf, Mircov. És mind gratulálnak Nyehljudovnak, nevetnek. Odahívják engem is, látom: virágos hangulatban vannak.

- Gratulálj a nagyságos úrnak - mondják.

- Mihez? - kérdezem.

Hogyan is mondta? A beavatáshoz vagy a felavatáshoz? Már nem emlékszem pontosan.

- Van szerencsém gratulálni - mondom.

Ő kipirulva ül, csak mosolyog. Volt ám nevetés!

No jó. Aztán bejönnek a biliárdszobába, jókedvűek mind, Nyehljudovra alig lehet ráismerni: tekintete zavaros, ajka rángatózik. Annyira csuklik, hogy szinte egyetlen szavát sem érteni. Hát igen, tapasztalatlan ember, az a dolog leverte a lábáról. A biliárdasztalhoz lépett, rákönyökölt és így szólt:

- Önöknek - azt mondja -, ez multság, de nekem szomorúság. Miért is tettem? - mondja. - Ezt én sem teneked, herceg, sem önmagamnak - azt mondja -, soha az életben meg nem bocsátom.

Aztán elkámpicsorodik, sírva fakad. Persze, ivott, maga se tudja, mit beszél. Odalép hozzá a herceg, rámosolyog.

- Elég az ostobaságból... - azt mondja. - Menjünk haza, Anatolij.

- Sehová se megyek - azt mondja. - Miért is tettem.

És tovább nyavalyog. Nem megy el a biliárdasztal mellől, ennyi és punktum. Lám, mit jelent, ha az ember fiatal, és még nem szokta meg! Összerondította a biliárdasztalt. Fizetett is másnap nyolcvan rubelt a posztóért.

Aztán gyakran jött hozzánk ugyanilyen állapotban. Egyszer együtt érkezett a herceggel meg a nagy bajuszú úriemberrel, aki mindig a herceggel járt. Ez hivatalnokember, vagy valami nyugdíjas lehetett. Isten tudja. Az urak mind csak Fedotkának hívták. Amolyan kiálló pofacsontú, csúnya ember volt, de jól öltözködött és kocsin szokott jönni. Hogy miért szerették úgy az urak, annak csak Isten a megmondhatója. Fedotka így, Fedotka úgy - és nicsak: etetik, itatják, fizetnek is helyette. Nagy széltoló volt! Ha veszít, nem fizet - de ha nyert, akkor nem ismert tréfát! Szidták is eleget, és a fővendég egyszer szemem láttára megverte, még párbajra is kihívta... Mégis folyton karonfogva jár a herceggel.

- Te elpusztulnál nélkülem - azt mondja. - Itt kell Fedot, nem ott - mondja.

Mert viccelni, azt tud! Azt igen. Megérkeztek, ezt mondják:

- Gyerünk, játszunk hármásban egy parti alagért.

- Gyerünk - mondja.

Háromrubeles tétben kezdtek játszani. Nyehljudovnak meg a hercegnek be nem áll a szája.

- Gondold csak meg - azt mondja -, micsoda lábacska! Fenét - azt mondja. - Hogy a lábacs-kája? A haja - azt mondja -, az a csodaszép.

Hát igen, oda se bagóznak a játékra: csak jár-jár a szájuk. Fedotkának azonban helyén van az esze - rájuk se hederítve csinálja a rekuzékat. Nagy svunggal vagy egészen visszarántja. Le is gombolt hat rubelt a komájáról. Isten tudja milyen elszámolása volt a herceggel, de sohasem fizettek egymásnak. Nyehljudov azonban előhúzott két zöldhasút és átnyújtotta neki.

- Nem, én nem akarom elvenni a pénzedet - azt mondja -, játszunk egyszerűen *quite-ou-double*-t, vagyis hogy: dupla vagy semmi.

Én felállítottam a golyókat. Fedotka előnyt kért, és játszani kezdtek. Nyehljudovnak nagy a mellénye. Csapkod, másszor meg már kezében a parti, de azt mondja: szó sincs róla, nem akarom, túl könnyű volna. Fedotka azonban tudja, mit csinál: rá sem hederít, csak összeszedi az erejét. Hát igen, játszik, játszik, aztán szinte csak mellesleg - megnyeri a partit.

- Gyerünk - azt mondja -, még egyszer. Tét az egész.

- Gyerünk.

Megint nyert.

- Butaság volt ennyire belemennünk - azt mondja -, nem akarok ilyen sokat nyerni tőled. Tét az egész?

- Az egész.

Akárhogy is, de kár volt ezért az ötven rubelért; most már Nyehljudov kérte: „Legyen tét az egész.” Lett, ahogy lett, csak egyre több lett - már kétszáznyolcvan rubelnél tartanak. Fedotkának van egy jó trükkje: az egyszerű lökést ellazsálja, de a sarkosra rámegy. A herceg pedig ül, látja, hogy komolyra fordult a dolog.

- Asszé - azt mondja -, asszé.⁴⁷

Tyúha!... és közben mindig csak hozzátesznek a kupachoz.

Végül annyira ment a dolog, hogy Nyehljudov ötszáz egynéhány rubelt hagyott ott. Fedotka letette dákóját és ezt mondja:

- Talán hagyjuk abba? Elfáradtam - mondja.

Pedig szívesen játszott volna hajnalig, csak pénz legyen; no persze, politikus ember. Amaz még inkább tűzbe jön: gyerünk, csak gyerünk.

- Nem - azt mondja -, bizisten elfáradtam. Menjünk fel - azt mondja -, ott revánsot vehetsz.

Odafent kártyáztak az urak. Kezdetben preferánszocskát, aztán hipp-hopp: máris a *szerepsz*, *nem szerepsz* járja.

És Fedotka úgy behálózta, hogy ettől kezdve naponta eljárta hozzánk. Egy-két partit játszott, aztán fel az emeletre, csak fel az emeletre.

Hogy mit műveltek ott? Isten tudja: annyi bizonyos, hogy egészen megváltozott, és egyre csak Fedotkával járkált, kettesben. Azelőtt mindig divatos, akkurátus, kibodorított volt, most pedig csak délelőtt volt még valamire való fizimiskája, mihelyst azonban fent járt az emeleten, ziláltan jött vissza, a kabátja csupa pehely és kréta, a keze piszkos.

Egyszer így jött onnét a herceggel. Sápadt, az ajka remeg, vitatkoznak valamiről.

- Én bizony nem engedem *neki*, hogy azt mondja nekem (hogyan is mondta?)... hogy én nem vagyok *komolyfő*⁴⁸ vagy mi, és hogy *ő* nem fogja ütni az én kártyáimat. Én - azt mondja - *neki* már fizettem vagy tízezret, így hát *ő* tapintatosabb lehetne mások jelenlétében.

- No, elég volt - mondja a herceg -, nem érdemes haragudni Fedotkára.

- Nem - azt mondja -, nem hagyom annyiban.

⁴⁷ Helyesen: assez = elég.

⁴⁸ Helyesen: comme il faut.

- Hagyd abba - mondja -, hogyan is süllyedhetnél odáig, hogy Fedotkával legyen ügyed.

- De hisz mások is jelen voltak.

- No és ha jelen voltak? - azt mondja. - Ha akarod, itt mindjárt ráveszem, hogy bocsánatot kérjen tőled.

- Nem! - mondja.

És motyogtak valamit franciául, ezt már nem értettem. No és? Még aznap este együtt vacsoráztak Fedotkával, és helyreállt a barátság.

No jó.

Egy másik alkalommal egyedül érkezik.

- Ugye, hogy jól játszom - mondja.

Hát igen, a mi szakmánkban az ember mindenkinek járjon a kedvében. Hát azt mondja rá az ember: jól - pedig hol van ő a jótól! Ostobán bökdös, minden értelem nélkül. Aztán attól az időtől kezdve, hogy Fedotkával összemelegedett, egyre csak pénzbe akart játszani. Korábban nem játszott volna így - sem étkezésbe, sem pezsgőbe. Azt mondja neki egyszer a herceg:

- Egy üveg pezsgőbe, gyerünk!

- Nem - mondja -, inkább hozatok csak úgy. Hé! Ide egy üveggel!

Most pedig folyton csak azért játszik, hogy nyerjen. Úgy van, hogy nap nap után eljön hozzánk: vagy biliárdozik valakivel, vagy felmegy az emeletre. Én meg azt gondolom: miért másoknak jusson minden, miért ne nekem.

- Rég játszott velem, nagyságos uram - mondom - ugye?

Hát elkezdtünk játszani.

És rávertem vagy tíz félrubeles erejéig és azt mondom: - Parancsolja, nagyságos uram, lekvitelésre?

Nem felelt. Bezzeg azelőtt azt mondta volna: *ostoba*. Hát játszottunk: kvittelésre és megint kvittelésre; nyolcvan rubelig rávertem. Hát aztán? Most már naponta játszott velem. Bizony. Csak azt várta, hogy senki se lássa, hát igen, mások jelenlétében szégyellte volna, hogy egy markórral játsszék. Egyszer aztán nagyon tűzbe jött, pedig már vagy hatvan rubelt elvert.

- Ha akarod - mondja -, mehet az egészbe.

- Mehet - mondom.

Nyertem.

- Százhuszat százhusz ellen?

- Mehet - mondom.

Megint nyertem.

- Kétszáznegyvenet kétszáznegyven ellen?

- Nem lesz sok? - mondom.

Nem szól. Játszani kezdünk: megint enyém a parti.

- Négyszáznyolcvan a négyszáznyolcvan ellen?

Ezt mondom:

- Semmi értelme, nagyságos uram, hogy bajt okozzak önnek. Adjon ide száz rubelt és el van intézve.

Hej, de nagyot ordított! Pedig csendes ember volt.

- Megverlek, vigyázz - azt mondja. - Játsszál vagy ne játsszál!

Nos látom, nincs mit tennem.

- Háromszáznyolcvan - mondom -, méltóztassék.

Persze, veszíteni akartam.

Negyven előnyt adtam. Neki ötvenkettője volt, nekem harminchatom. A sárgának rekuzét próbált adni, így szerzett is tizenhármas hibapontot, az én golyóm pedig a kettő közé került.

Olyat löktem, hogy kiugorják a golyó. Nem sikerült, ő duplát csinált és vesztett. Megint enyém lett a parti.

- Ide hallgass - azt mondja -, *Pjotr* (már nem hívott Petruskának), az egészét most nem tudom neked megadni: két hónap múlva akár háromezret is fizethetek.

És annyira, de annyira elpirult, hogy még a hangja is reszketett bele.

- Rendben van, nagyságos uram - mondom.

És odatámasztottam a dákót. Ő járt, járt fel-alá, csurgott róla a verejték.

- *Pjotr* - mondja -, gyerünk az egészért.

Már majdnem sírt.

Ezt mondom:

- Mire jó játszani, nagyságos uram?

- No gyerünk, légy szíves.

És ő maga nyújtja nekem a dákót. Fogtam a dákót, a golyókat pedig úgy odapenderítettem az asztalra, hogy a földre repültek; hát igen, az emberre néha rájön a hetvenkedés. Ezt mondom:

- Gyerünk, nagyságos uram.

Neki már annyira sietős volt a dolog, hogy maga kapott fel egy golyót. Ezt gondolom: „Úgyse kapom meg a hétszáz rubelt, mindegy, inkább veszíték.” Kezdtém szándékosan rosszul játszani. Miért ne?

- Miért játszol szándékosan rosszul? - kérdezi.

A keze reszket; mikor a golyó a lyuk felé fut, ő szétterpeszti az ujjait, a szája eltorzul, és feje meg keze egyre közelebb húzódik a lyukhoz. Mondom is neki.

- Ezzel nem segít magán, nagyságos uram.

No jó. Amikor ezt a partit megnyerte, azt mondom:

- Száznyolcvan rubellel tartozik a másfélszáz partiért; én most bizony vacsorázni megyek.

Felállítottam a dákót és elmentem.

Leültem az asztalomhoz, szemben az ajtóval, és nézem, azt mondom, most mi lesz vele? No és? Csak járkál, járkál - bizonyára ezt gondolja: senki sem látja, tépi a haját és megint jár, folyton mormol valamit, aztán megint a haját tépi.

Ezután vagy nyolc napig nem mutatkozott. Egyszer nagyon leverten bejött az étterembe, de a biliárdszobába be sem lépett.

Meglátja a herceg:

- Gyerünk - azt mondja -, játszunk egyet.

- Nem - azt mondja -, én többé nem fogok játszani.

- Hagyjuk ezt, gyerünk.

- Nem - azt mondja -, nem megyek. Neked - azt mondja - nem jó az, ha én odamegyek, nekem pedig nagyon rossz.

Nem is ment még vagy tíz napig. Aztán ünnepkor egyszer csak frakkban érkezett hozzánk - látszott, hogy vendégségben járt -, és egész nap nálunk maradt: folyton játszott, másnap is eljött, harmadnap is... Kezdődött a régi. Szerettem volna megint játszani vele.

- Dehogya - mondja -, veled nem játszom: a száznyolcvan rubelért pedig, amivel tartozom neked, gyere hozzám egy hónap múlva: megkapod.

No jó. Egy hónap múlva felkerestem.

- Bizisten nincsen - azt mondja. - De gyere csütörtökön.

Elmenten csütörtökön. Remek kis bérelt lakása volt.

- Nos? - mondom. - Itthon van?

- Alszik.

No jó, megvárom.

Az inasa olyasféle ember volt, mint én, kis ősz öregember, egyszerű, nem politikus. Hát beszélgetésbe elegyedtünk.

- Mért is ragaszkodik az uraság ahhoz, hogy itt lakjunk? - azt mondja. - Egészen tönkrementünk, se becsületünk, se hasznunk ebből a Pétervárból. Amikor faluról idejöttünk, azt gondoltuk: majd, mint a megboldogult uraság idején, isten nyugosztalja, megint hercegekhez meg grófokhoz meg generálisokhoz fogunk járogatni. Gondoltuk: a grófnők közt találunk egy szép dámát, hozományosat, és akkor majd úri módon élhetünk. De amikor rákerült a sor, kiderült, hogy csak vendéglőbe járogatunk - ami rossz ám. Pedig az a Rtyiscseva grófné a tulajdon édes nagynénikénk vagy mi, a Vorotincev herceg meg a keresztapánk. No és? Ő csak karácsonykor járt ott egyszer, különben az orrát sem dugja feljük. Már mulatnak is rajtam az ő embereik: no, azt mondják, a maga urasága, úgy látszik, nem ütött az apuskájára. Egyszer mondom is neki:

- Miért nem kegyeskedik, nagyságos uram, elmenni a nagynénikéjéhez. Búsul ő, hogy rég nem látta nagyságos uramat.

Azt mondja: - Unalmas ott, Gyemjanics.

Ugyan már, no! Hát csak azt tartja mulatságosnak, ami a vendéglőben van? Ha legalább hivatala volna, vagy mi, de nem: kártyával meg más effélével foglalkozik; pedig hát az ilyen dolgok sose vezetnek jóra... Eh! Tönkremegyünk, úgy ám, oktalanul tönkremegyünk! A megboldogult úrnőről, isten nyugosztalja, dúsgazdag birtok maradt ránk: ezer egynéhány jobbágy, és volt vagy háromszáz köbméter erdő. Most mindez zálogban van, oda az erdő, a parasztok koldusbotra jutottak, és mégsem történik semmi. Bizony, uraság nélkül a kasznár

több az uraságnál: a bőrét is lenyúzza a parasztnak és kész. Mit neki? Csak megtölthesse a zsebét, a többi meg akár éhen pusztulhat. A minap két parasztocská jött ide, hozták az egész birtok panaszát.

- Végképp kifosztotta a parasztokat - mondják.

Hát aztán? Elolvasta a panaszt, adott fejenként tíz rubelt a két muzsiknak, azt mondja: nem-sokára ott leszek. Ha pénzt kapok, azt mondja, kifizetem az adósságaimat, aztán hazautazom.

De hogyan fizethetné ki, amikor folyton csak újabb adósságokat csinálunk! Hát sok vagy kevés: itt, amíg ezt a telet eltöltöttük, ezernyolcszázat költöttünk; most pedig egyetlen ezüstrubelünk sincs a háznál. És mindezt azért, mert olyan jószívű. Olyan egyszerű lélek a nagyságos úr, hogy elmondani sem lehet. Ez okozza a vesztét, úgy bizony, oktanul pusztul el.

És majdnem sírva fakadt az öreg. Ilyen bolondos vénember!

Ő tizenegy óra tájban felébredt, behívatott.

- Nem küldték el nekem a pénzt - azt mondja -, nem tehetek róla. Csukd be az ajtót - azt mondja.

Becsuktam.

- Itt van - azt mondja -, fogd az órát vagy ezt a briliánstűt és tedd zálogba. Többet kapsz értük, mint száznyolcvan rubelt, és én, amikor majd megkapom a pénzemet, kiváltom - mondja.

- Hát, nagyságos uram - mondom -, ha önnek nincs pénze, akkor nincs mit tennünk: méltóztassék legalább az órát ideadni. Elintézhetem önnek.

Látom, megér az az óra legalább háromszáz rubelt.

No jó. Zálogba csaptam az órát száz rubelért, és elvittem neki a cédulát.

- Még nyolcvan rubellel tartozik - mondom -, az órát pedig majd méltóztassék kiváltani.

Így maradt nála nyolcvan rubelem. Máig sem kaptam meg.

Aztán megint naponta eljár hozzánk. Már nem tudom, miféle elszámolásuk lehetett egymás között, de folyton együtt járt a herceggel. Vagy Fedotkával ment az emeletre, játszani. És hogy micsoda kacifántos elszámolásuk lehetett hármában? Ez ad annak, amaz ad ennek, és hogy melyik melyiknek az adósa - ki tudta volna azt kitalálni?

És így járt hozzánk két esztendeig, képzeljék csak, mindennap, de a külseje egész megváltozott; ő is talpraesett fickó lett, és egy alkalommal odáig jutott, hogy tőlem kért kölcsön egy rubelt, hogy kifizesse a kocist; viszont száz rubelbe játszott a herceggel.

Fáradt, sovány és sárga lett. Ha eljön, rendszerint azonnal egy pohárka abszintot rendel, megeszik egy szendvicset, iszik a portóiból, no, ettől mintha jobb kedve kerekednék.

Egyszer ebéd előtt érkezik, éppen nagybőjt előtt történt, és valami huszárral kezd játszani.

- Kívánja, hogy tétbe játsszunk? - kérdezi.

- Kérem - feleli. - Mibe?

- Egy palack *klovuzsóba*⁴⁹ Akarja?

⁴⁹ Helyesen: Clos-Vougeot burgundi vörösbor fajta.

- Mehet.

No jó. A huszár nyert, és ebédelni mentek. Asztalhoz ültek; Nyehljudov meg csak ennyit mond:

- Simon! Egy palack *klovuzsót*. De vigyázz, hogy jó meleg legyen.

Simon ment, hozza az ételt, de a palackot nem.

- No és a bor? - mondja ő.

Simon oda-vissza szaladt, hozza a pecsenyét.

- Hozd már a bort - mondja ő.

Simon hallgat.

- Megbolondultál? Már a végén járunk az ebédnek, és nincs itt a bor. Ki iszik bort a desszert-hez?

Simon oda-vissza szaladt.

- A tulajdonos kéri önt - azt mondja.

Ő egészen elvörösödött, felugrott az asztaltól.

- Mi kell neki? - azt mondja.

A tulajdonos már az ajtóban áll.

- Én önnek nem hitelezhetek többet - azt mondja -, ha nem fizet valamit a számlájára.

- De hiszen megmondtam önnek - mondja ő -, hogy a hónap elején megadom.

- Legyen, ahogy önnek jólesik - azt mondja -, de én nem tehetem, hogy állandóan hitelbe adjak, és semmit se kapjak. Így is - azt mondja -, több tízezer odavész hitel címén.

- No elég, *mon cher* - mondja -, nekem igazán lehet hiteleznie. Küldje csak ide azt a palackot, majd igyekszem minél előbb fizetni.

És otthagya.

- Mi az, miért hívták önt? - kérdi a huszár.

- Az az ember - azt mondja -, az ott, kért tőlem egy bizonyos dolgot.

- Most aztán kitűnő volna egy pohár langyos borocskát felhőrpinteni - mondja a huszár.

- Simon, mi lesz?!

Odafutott az én Simonom. Megint bor nélkül, üresen. Baj van. Ő felkelt az asztaltól, hozzám sietett.

- Az isten szerelmére - azt mondja -, Petrusám, adj nekem hat rubelt.

Az arcára nem lehet ráismerni.

- Nagyságos uram - azt mondom -, bizisten nincs, és amúgy is már sokkal tartozik nekem.

- Ezért a hat rubelért negyvenet adok neked egy hét múlva - mondja.

- Ha volna nálam, nem mernék nemet mondani - azt mondom -, de szavamra, nincs.

Nos? Kirohant, fogát csikorgatva, kezét ökölbe szorítva, mint akire rájött a bolondóra, végigfut a folyosón és a fejére üt, hogy csak úgy recsen.

- Jaj - mondja -, istenem! Mi lesz most?

Vissza se ment az étterembe, beugrott egy kocsiba és elvágtatott.

Szinte nevetnem kellett. Ezt mondja a huszár:

- Hol az az úriember - azt mondja -, aki velem ebédelt?

- Elment - felelik neki.

- Hogyhogy elment? Mit üzent nekem?

- Semmit - azt mondják. - Nem üzent; kocsiba ült és elhajtattott.

- A jómadár! - mondja.

No, gondolom magamban, most aztán sokáig nem látjuk majd ilyen szégyen után. De nem. Másnap este már ott volt. Bejött a biliárdszobába, és valami dobozt hozott magával. Levette a kabátját.

- Gyerünk játszani - mondja. Sandán néz rám, látszik, hogy dühös.

Játszottunk egy partit.

- Elég - mondja -, hozz nekem tollat és papirost, levelet kell írnom.

Én semmit sem gondolva, semmit sem sejtve hoztam a papirost, letettem a kassza asztalára.

- Parancsoljon, nagyságos uram - mondom.

No jó. Asztalhoz ült. Aztán írt, csak írt, közben mormolt valamit, majd furcsán elkomorodva felugrott:

- Eredj - azt mondja -, nézd meg, hogy itt van-e már a kocsim?

Ez nagybőjt előtti pénteken történt, ezért nem is volt vendégünk: mind a bálokban voltak.

Már elindultam, hogy megtudakoljam a kocsit, de alig léptem ki az ajtón:

- Petruska! Petruska! - kiabálja, mintha megijedt volna valamitől.

Visszamentem. Látom, halálsápadtan áll, rám néz.

- Szólítani méltóztatott, nagyságos uram.

Hallgat.

- Mit parancsol? - mondom.

Hallgat.

- Ah, igaz is! Játsszunk még egyet - mondja.

No jól van. A partit megnyerte.

- Mi az - mondja -, ilyen jól tudok már játszani?

- Igen - mondom.

- Lám, lám. Most eredj - azt mondja -, tudd meg, hogy mi van a kocsival.

Ő pedig fel-alá járt a szobában.

Én semmire se gondolva kiléptem a pitvarba: látom, hogy nincs ott semmiféle kocsi, hát visszamegyek.

Csak megyek visszafelé, hát hallom, mintha dákó csattant volna a biliárdgolyón.

Belépek a biliárdszobába: furcsa szagot érzek.

Nézd csak: hát a padlón fekszik, csupa vér, és a pisztoly mellette hever. Úgy megijedtem, hogy egy szó sem jött ki a számon.

Ő pedig rángatózik, a lába meg-megrándul, majd kinyúlik. Aztán hörögni kezd és szétnyúlik így, ilyen módon.

Hej, hogyan is vehetett magára ilyen bünt, hogy tönkretette az üdvösségét... Vagyis hogy, Isten tudja... Éppen csak hogy ezt a papirost hagyta maga után, de én ezt sem értem.

Hogy mit nem tesznek az urak!... Persze, urak... Hát igen: urak.

„Isten mindent megadott nekem, amit ember kívánhat: gazdagságot, előkelő nevet, észt, nemes törekvéseket. Én élvezni akartam és sárba tiportam mindazt, ami bennem jó volt.

Nem vesztettem el a becsületemet, nem vagyok szerencsétlen, nem követtem el semmiféle bünt. De ennél rosszabb, amit tettem: megöltem saját érzéseimet, saját eszemet, saját fiatalságomat.

Egy piszkos háló font körül, amelyből nem bírok kiszabadulni, és amelyet nem tudok megszokni. Szünet nélkül zuhanok, zuhanok, érzem saját zuhanásomat, és nem bírom megállítani. Könnyebb volna, ha elvesztettem volna a becsületemet, ha szerencsétlen vagy bűnös volnék. Akkor volna az én elkeseredésemben valami vigasztalóan komor nagyság. Ha elvesztettem volna becsületemet, akkor felülemelkedhetnék a mi társadalmunknak a becsületről alkotott fogalmain, és megvethetném ezt a társadalmat.

Ha szerencsétlen volnék, akkor zúgolódnék. Ha bünt követtem volna el, akkor megbánással vagy bűnhődéssel engesztelést nyerhetnék; én azonban egyszerűen aljas, mocskos vagyok, ezt tudom és nem bírok felemelkedni.

.Mi okozta pusztulásomat? Volt-e bennem valamilyen heves szenvedély, amely mentségemül szolgálna? Nem. A hetes, az ász, a pezsgő, a sárga golyó a középben, a kréta, a szürke és tarka bankjegyek, a cigaretta, a megvásárolható nők - íme, ezek az én emlékeim.

Az önfeledtség, az aljasság egy iszonyú perce, amelyet sohasem felejtetek el, észre térített. Megborzadtam, amikor láttam, milyen mérhetetlen szakadék választ el attól, ami lenni akartam és lehettem volna. Képzetelemben felmerültek ifjúságom reményei, ábrándjai és eszméi.

Hol vannak azok az életről, az örökkévalóságról, az Istenről szőtt fényes gondolatok, amelyek annyi tisztasággal és erővel töltötték el a lelkemet? Hol a szerelem öncélú ereje, mely boldog hevével melegítette fel szívemet? Hol a fejlődésbe vetett remény, a minden szép iránti érzék, az enyéim, a felebarátaim, a munka, a dicsőség szeretete? Hol a kötelesség fogalma?

Valaki megsértett, én kihívtam párbajra és azt hittem, hogy ezzel teljesen eleget tettem a nemesi követelményeknek. Pénzre volt szükségem, hogy vétkeimet és hiúságomat táplálhassam: tönkretettem több ezer családot, melyeket Isten az én gondjaimra bízott, s ezt szégyen nélkül tettem: én, aki olyan jól megértettem e szent kötelezettségeket. Egy becstelen ember azt mondta nekem, hogy nincs lelkiismeretem, hogy lopni akarok: és én a barátja maradtam, mert ő becstelen és azt mondta, hogy nem akart megsérteni. Azt mondták nekem, hogy nevetséges dolog önmegtartóztatóan élni, s én sajnálkozás nélkül odaadtam lelkem virágát, ártatlanságomat egy megvásárolható nőnek. Igen, lelkem egyetlen megölt érzését sem sajnálom úgy, mint a szerelmet, melyre annyira képes voltam. Istenem! Van-e egyetlen ember, aki annyira szeretett volna, mint ahogyan én szerettem akkor, amikor még nem ismertem nőt!

Pedig mily jó és boldog lehettem volna, ha azon az úton haladok, amelyet, mikor az életbe léptem, friss elmém és gyermeki, őszinte érzésem tárt elém! Nemegyszer megpróbáltam, hogy arról a szennyes kerékvágásról, melyen életem haladt, kijussak erre a fényes útra. Ezt mondtam magamnak: latbavetem minden akaraterőmet - és képtelen voltam rá. Amikor egyedül maradtam, szégyelltem magamat és félttem magamtól. Amikor másokkal voltam, *önkéntelenül* megfélemedkeztem meggyőződésemről, már nem hallottam azt a belső hangot és újra elestem.

Végül arra az iszonyú meggyőződésre jutottam, hogy nem emelkedhetem fel, s többé nem is gondoltam erre, felejteni akartam; de a reménytelen megbánás még hevesebben feldúlt. Akkor jutott eszembe először ez a másoknak ijesztő, nékem örvendetes gondolat: az öngyilkosság.

De ebben is aljas, hitvány voltam. Csak a húszárral lefolyt tegnapi ostoba história adott elegendő eltökéltséget ahhoz, hogy szándékomat végrehajtsam. Semmi nemesség nem maradt bennem, csak hiúság és - hiúságból teszem meg életem egyetlen helyes lépését.

Azelőtt azt hittem, hogy a halál közelsége majd felemeli lelkemet. Tévedtem. Negyed óra múlva nem leszek többé, de felfogásom egyáltalán nem változott meg. Változatlanul látok, változatlanul hallok, változatlanul gondolkozom; s változatlan gondolataimnak az a furcsa következetlensége, ingatagsága és könnyűsége, amely oly ellentétben áll az ember által - Isten tudja, miért - elképzelt egységgel és tisztasággal. Elmémet egyforma erővel foglalkoztatja a sírontúli lét gondolata és az, hogy Rtyiscseva nénikém holnap mit fog gondolni halálomról.”

Érthetetlen teremtmény az ember!

SZEVASZTOPOL DECEMBER HAVÁBAN

A hajnalpír most gyúl ki az ég peremén a Szapun-hegy felett; a tenger sötétkék tükre már kibontakozott az éj homályából, s csak az első napsugarat várja, hogy elkápráztasson vidám tűzijátékával; hideg szél és köd árad az öböl felől; hónap nyoma sincs - minden fekete, de csípős hajnali fagy vág az arcunkba, és ropog a lábunk alatt. A hajnal csendjét csak a távolban morajló tenger szüntelen zúgása töri meg, amelybe olykor-olykor belehasít a szevasztopoli ágyúk messze visszhangzó dörgése. A hajókon tompán felhangzik az őrszolgálat végét jelző nyolcadik ütés.

Az északi oldalon lassan-lassan nappali sürgés-forgás váltja fel az éjszaka nyugalalmát. Fegyvercsörgés közepette őrségváltásra induló csapat vonul végig az utcán. Egy orvos sietős léptekkel a kórház felé tart. Emitt egy katona bújik elő fedezékéből, jéghideg vízzel megmossa napbarnított arcát, majd a pírban égő keleti látóhatár felé fordulva szaporán keresztet vet és imádkozik. Amott pedig egy tevefogató, magas, otromba *madzsara*⁵⁰ döcög nyikorogva a temető felé, szinte roskadásig megrakva az elföldelésre váró véres holttestekkel... Közeledünk a kikötőhely felé: kőszén, trágya, marhahús és nyirkos levegő sajátos szaga üti meg orrunkat. Ezer meg ezer különféle rakomány - tűzifa, hús, sánckasok, vas, liszt stb. - hever egymás hegyén-hátán a kikötőhely körül. Különböző ezredkekhez tartozó katonák nyüzsögnek a rakparton, ki hátizsákkal és puskával, ki meg anélkül; pöfékelnek, káromkodnak és rakományokat cipelnek fel a gőzösre, amely füstölögve áll a kikötőhíd mellett. Kétevezős, könnyű magáncsónakok futnak be a kikötőbe vagy hagyják el a partot, a csónakokban mindenféle rendű és rangú emberek ülnek, katonák, tengerészek, kereskedők, asszonyok.

- A Grafszkájába, nagyságos uram? Tessék parancsolni - ajánlkozik mindjárt két-három kiszolgált tengerész, s felállnak csónakjukban.

Kiválasztjuk a legközelebb állót, átlépünk egy pejlo rothadásnak indult tetemén, amely ott fekszik a sárban a csónak mellett, s odaülünk a kormánylapáthoz. Eltávolodunk a parttól. Körülöttünk a reggeli napfényben szikrázó tenger, előttünk egy teveszörkabátos öreg tengerész, meg egy szőke fiú, akik serényen és szóttanul forgatják az evezőket. Nézzük az öbölben közel és távol szerteszórt csikos hajóóriásokat, és a tenger azúrkék tükrén tovasikló bárkák parányi, fekete pontjait, a túlsó oldalon fehérülő pompás városi épületeket, amelyeket rózsás fényel vonnak be a reggeli nap sugarai és a kikötőzár, meg az árbcuk csúcsával itt-ott szomorúan égnek meredező elsüllyesztett hajók fehértajtékos vonalát, a tenger kristályos horizontján veszteglő ellenséges hajóhad távoli, bizonytalan körvonalait és a habzó fodrokat, amelyekből táncoló, sós buborékok szökkennek fel az evezőcsapások nyomán. Hallgatjuk az evezők egyenletes csobbanását, a víz hullámain felénk szálló hangfoszlányokat és az ágyúk fenséges dörgését, amely mintha most erősödnék Szevasztopolban.

Tehát mi is Szevasztopolban vagyunk... Nincs olyan ember, akinek lelkét ne töltené el erre a gondolatra valami férfias büszkeség: a vér is gyorsabban kering ereinkben...

- Nagyságos úr, egyenesen a Kisztyentyin⁵¹ felé tart! - mondja az öreg tengerész, s hátrafordul, hogy meggyőződjék róla, merre irányítjuk a csónakot. - Kormányt jobbra!

- Még megvan minden ágyúja - jegyzi meg a szőke legény, alaposan szemügyre véve a hajót, ahogy elhaladunk mellette.

⁵⁰ Nagy parasztszekér.

⁵¹ A „Konsztantyin” csatahajó.

- Már hogya volna meg! Hiszen új hajó, Kornijlov⁵² is ezen lakott - feleli az öreg, és tekintetét ő is a csatahajóra szegezi.

- Nicsak, hol robbant! - szól megint a fiú hosszas hallgatás után, s egy szertefoszló, fehér füstfelhőcskére bámul, amely magasan a Déli Öböl felett bukkant fel hirtelen, egy felrobbanó bomba hangos csattanása kíséretében.

- Ma megint új ütegből tüzelnek *azok* odaát - veti oda az öreg, és egykedvűen a markába köp.
- No rajta, Miska, értjük utol azt a dereglyét. - Csónakunk most gyorsabb iramban szeli az öböl széles hullámait, el is hagyja a zsákokkal megrakott lomha dereglyét, amelyen egyetlenül evez néhány ügyetlen katona, s csakhamar befut a Grafszkaja-kikötőbe, ahol már számtalan különféle csónak vesztegel.

A kikötőparton szürke köpenyes katonák, fekete kabátos tengerészek és tarka színekbe öltözött nők zajos nyüzsgálása fogad. Emitt parasztasszonyok zsemlyét árulnak, amott meg szamovárjaik előtt álldogáló orosz muzsikok kínálják hangosan kiáltozva a forró *szbityenyi*;⁵³ közvetlenül mellettük a rakpart legfelső lépcsőfokain ágyúgolyók, bombák, kartácsok és különböző kaliberű öntöttvas ágyúk rozsdásodnak. Valamivel odább, egy nagy téren, óriási gerendák és ágyútalpak között, alvó katonák hevernek; körülöttük lovak, járművek, zöldre festett ágyúk meg lőszeres ládák és gúlába rakott gyalogsági fegyverek; katonák, tengerészek, tiszték, asszonyok, gyermekek, árusok jönnek-mennek, szénával, zsákokkal és hordókkal megrakott szekerek döcögnek keresztül a téren; itt egy tiszt nyargal lóháton egy kozák kíséretében, ott egy tábornok hajt el könnyű bricskáján. Jobb felől torlasz zárja el az utcát; a torlasz lőrési mögött kis ágyúk állnak, mellettük egy tengerész ül és pipázik. Bal felől szép ház emelkedik, homlokzatán római számokkal; a ház előtt katonák állnak véres hordágyak mellett - mindenütt a katonai tábor kellemetlen nyomaival találkozunk. Első benyomásunk mindenképpen a lehető legkellemetlenebb: a tábori és a városi életnek, a gyönyörű városnak és a piszkos sátoztábornak ez a különös keveréke cseppet sem vonzó, sőt egyenesen ellen-szenves a maga káoszával; talán még az az érzésünk is támad, hogy mindenki riadtan kapkod, senki sem tudja, mitévő legyen. Ám ha közelebről megfigyeljük a körülöttünk nyüzsgáló emberek arcát, homlokegyenest ellenkező meggyőződésre jutunk. Vessünk egy pillantást például erre a szekerészre, aki itatni viszi három pejlovát, s közben oly nyugodtan dúdolgat magában, hogy mindjárt látjuk rajta: ez az ember sohasem fog eltévedni ebben a tarka tömegben, amely nem is létezik az ő számára. Bizonyosak lehetünk benne, hogy bármilyen feladatot bizzanak is rá - akár lovakat kell itatnia, akár ágyút vontatnia -, ugyanolyan nyugodt biztonsággal és egykedvűen fogja végezni dolgát, mintha mindez valahol Tulában vagy Szaranszkban történne. Ugyanezt olvashatjuk le ennek a tisztnek az arcáról is, aki kifogástalan, fehér kesztyűben halad el mellettünk, a matróz arcáról, aki pipázva ül a torlaszon, a segédszolgálatosok arcáról, akik hordágyakkal várakoznak az egykori Nemesi Kaszinó bejárata előtt, s ennek a fiatal lánynak az arcáról is, aki kőkockáról kőkockára szökdelve siet át az utcán, nehogy besározza rózszaszín ruháját.

Nos igen, kétségtelenül csalódás vár arra, aki most jött ide először az ostromlott Szevasztopolba. Hiába keresné akár egyetlen arcon is az idegesség vagy a páni félelem nyomait - de lelkesedés, halálmegvető bátorság vagy elszántság sem tükröződik az arcokon. Nem, minderről szó sincs: csak hétköznapi embereket látunk, akik nyugodtan végzik mindennapos teendőiket. S ez oly feltűnő, hogy talán szemrehányást is teszünk magunknak, amiért túlzott

⁵² Vlagyimir Alekszejevics Kornijlov: neves orosz tengernagy (1806-1854).

⁵³ Mézből készített fűszeres ital.

rajongással eltelve jöttünk ide, sőt már-már kétségek fognak el, vajon helyes volt-e a kép, amely az elbeszélések és leírások alapján alakult ki bennünk Szevasztopol védőinek hősiességéről, s nem tévesztett-e meg bennünket az, amit az északi oldalról láttunk és hallottunk. De mielőtt kételkednénk, menjünk fel a bástyákra, és nézzük meg Szevasztopol védőit a harc színhelyén - vagy még jobb lesz, ha bemegyünk a szemközti házba, a szevasztopoli Nemesi Kaszinó egykori épületébe, amelynek bejárata előtt a hordágyakkal várakozó katonák állnak. Itt megláthatjuk Szevasztopol védőit, s olyan látványban lesz részünk, amely hol borzalmas és szomorú, hol fenséges vagy derűs, de mindenképpen lenyűgöző és lélekemelő.

Belépünk a kaszinó nagy termébe. Amint kinyitjuk az ajtót, megdöbbenő kép tárul elénk, és émelyítő bűz üti meg az orrunkat: a teremben negyven-ötven amputált és súlyosan sebesült beteg fekszik, egyesek priccseken, legtöbbjük azonban a padlón. Ne engedjünk annak az érzésnek, amely a terem küszöbén visszatart bennünket - nemtelen érzés ez. Menjünk csak előre, ne feszélyezzen az a gondolat, hogy látogatásunk azt a látszatot kelti, mintha azért jöttünk volna, hogy *nézzük* a szenvedőket. Ne restelljünk közelebb lépni hozzájuk és beszélgetni velük: jólesik ezeknek a szerencsétleneknek, ha részvevő emberi arcot láthatnak, ha beszélhetnek szenvedéseikről, és együttérző, szeretetteljes szavakat hallhatnak.

Elhaladunk a fekhelyek között, s kikeresünk egy olyan sebesültet, akinek arca nem oly komor és nem árul el annyi szenvedést, hogy ne merjünk odalépni és beszélgetésbe elegyedni vele.

- Hol sebesültél meg? - kérdezzük habozva és félénken egy öreg, lesóványodott katonától, aki a priccsen ülve jóindulatú pillantásokat vet felénk, és mintha bátorítana, hogy lépjünk közelebb. „Félénken kérdezzük” - így mondtam, mert mások szenvedései nemcsak szívből jövő részvétet keltenek bennünk, hanem más érzelmeket is: valahogyan félünk attól, hogy meg találjuk bántani a szenvedőt, s ugyanakkor mélységes tisztelet is ébred bennünk az iránt, akinek ezeket a szenvedéseket el kell viselnie.

- A lábamon - feleli a katona, de ugyanakkor már magunk is észrevesszük a takaró redőin, hogy fél lába térden alul hiányzik. - No de hála istennek, most már túl vagyok rajta - teszi hozzá. - Ki is íráttam magam a kórházból.

- Régen sebesültél meg?

- Idestova hat hete lesz, nagyságos úr.

- No és fáj még?

- Nem, már egy cseppet se fáj. Csak néha, amikor rossz idő van, mintha belenyilallna a lábikrámba, de máskülönben megvolnék.

- Hogy sebesültél meg?

- Az ötös bástyán történt, nagyságos uram, amikor az első bombázás volt: beirányoztam az ágyút, s mint ki dolgát jól végezte, elindultam a másik lőrés felé, amikor *azok* odaát belelaltak egyenest a lábamba. Mintha valami gödörbe estem volna. Egyszer csak azon veszem észre magam, hogy oda a lábam: volt - nincs.

- Nem is fájt az első pillanatban?

- Nem hát! Csak mintha valami forró vassal nekimentek volna a lábamnak.

- No és azután?

- Azután se fájt; csak amikor a bőrt kezdték huzigálni, éreztem valami viszketésfélét. Csak az a fontos, nagyságos úr, hogy *ne sokat gondolkozzon az ember*; ha nem gondolkozunk, nincs semmi baj. Legtöbbször abból lesz a baj, hogy gondolkozni kezdünk.

Ekkor odalép hozzánk egy asszony; szürke, csíkos ruha van rajta, fején fekete kendő. Beleegyedik a beszélgetésünkbe, s ő is elmond egyet-mást erről a tengerésről: elbeszéli, mennyit szenvedett, milyen reménytelen állapotban volt négy hétig, s hogy amikor sebesülten vitték, útközben megállította a hordágyat, hogy láthassa a mi ütegünk sortüzét. Azt is megtudjuk tőle, hogy öfensége, a nagyherceg is szóba ereszkedett a mi sebesült tengerészünkkel, és huszonöt rubelt ajándékozott neki, ő pedig azt mondta a nagyhercegnek, hogy vissza akar menni a bástyára, mert ha már maga nem is tud szolgálni, legalább a fiatalokat szeretné oktatni. Mindezt egy szuszra mondja el az asszony, s közben hol ránk pillant, hol meg a tengerészre, aki elfordul, s mintha nem is figyelne rá, tépést csinál magának a párnából. Pedig az asszony szeme csak úgy csillog a lelkesedéstől.

- Ez a feleségem, nagyságos úr - jegyzi meg a tengerész olyan arckifejezéssel, mintha mentegetőzne, mintha csak azt akarná mondani: „Ne tessék már rá haragudni. Hiszen tudjuk, milyenek az asszonyok - hetet-havat összehordanak.”

Kezd már kibontakozni előttünk Szevasztopol védőinek alakja. Valami szégyenkezésféle fog el, amikor itt állunk szemtől szemben ezzel az emberrel. Annyi mindent szeretnénk mondani neki, hogy kifejezzük együttérzésünket és bámulatunkat; de nem találunk szavakat, s ami mégis eszünkbe jut, sehogy sem elégít ki bennünket. S így szótlanul meghajlunk e néma, öntudatlan nagyság és lelkierő előtt, amely oly szemérmesen rejtegeti saját értékeit.

- No, isten áldjon meg, mielőbbi gyógyulást! - búcsúzunk el a tengerésztől, s megállunk egy másik beteg előtt, aki a padlón fekszik, s amint látszik, elviselhetetlen szenvedések között haláltusáját vívja.

Nézzük ezt a puffadt arcú, sápadt, szőke katonát. Hanyatt fekszik, bal kezét hátravetve, s már testtartása is leírhatatlan szenvedésről tanúskodik. Nyitott, kiszáradt száján keresztül erőlködve, hörögve lélegzik; üveges, kék szeme kifordulva mered felfelé, s félig lecsúszott takarója alól kilátszik jobb kezének bepólyált csonkja. Itt erősebben érezhető az émelyítő bűz, amely az elhalt testekből árad, s mintha bennünket is perzselne az emésztő láz, amely a szenvedő minden tagját átjárja.

- Esméletlen? - kérdezzük az asszonytól, aki kíséronkül szegődik, és oly szeretettel néz ránk, mintha közeli hozzátartozói volnánk.

- Nem, még tud magáról, de már a végét járja - suttozja az asszony. - Az imént adtam neki teát... mert ha idegen is, mégiscsak sajnálja az ember... De alig ivott egy kortyot.

- Hogy érzed magad? - kérdezzük a sebesülttől.

E hangra a sebesült felénk forgatja szemgolyóit, de nem lát és nem ért meg minket.

- Úgy é-hég a szívem.

Valamivel odább egy öreg katonát látunk, aki éppen fehérenműt vált. Arca és egész teste fahéjszínű és sovány, mint valami csontváz. Fél karja teljesen hiányzik: többől lemetszették. Hetykén ül a helyén, már felgyógyult; de élettelen, tompa fényű tekintete, ijesztő soványsága és arcának barázdái elárulják, hogy már ez az ember is átszenvedte élete javarészét.

A másik oldalon, az egyik priccsen, szenvedő, halálsápadt, finom női arcot pillantunk meg, amelyen a láz pírja ég.

- Ez az egyik tengerész felesége - mondja az asszony, aki kalauzol minket. - Ötödikén bombatalálat érte a lábát: éppen ebédet vitt férjének a bástyára.

- Csak nem kellett amputálni a lábát?

- De igen, térden felül levágták.

Most pedig, ha elég erősek az idegeink, lépjük át a baloldali ajtó küszöbét: itt van a kötözőhelyiség és a műtő. A teremben orvosokat látunk, amint könyökükig véres kézzel, sápadt, komor arccal foglalatoskodnak egy priccs körül, amelyen nyitott szemmel fekszik egy sebesült, s a kloroformtól elkábulva összefüggéstelen, olykor egyszerűségükben is megható szavakat mormol, mintha lázálomban beszélne. Az orvosok az amputálás undorító, de üdvös műveletét végzik. Látjuk, mint hatol be az éles, görbe kés a fehér, egészséges testbe, látjuk, mint ocsúdik fel a sebesült eszméletlenségéből velőtrázó, szívettépő kiáltással, vadul átkozódva; látjuk, mint hajítja a felcser a sarokba a levágott kart; látjuk azt a másik sebesültet is, aki ugyanebben a szobában fekszik egy hordágyon, végignézi bajtársa műtétjét, s közben fel-felnyög és teste görcsösen megvonaglik, nem annyira a fizikai fájdalomtól, mint inkább a várakozás lelki gyötrelmeitől. Igen, iszonyatos, megrendítő látványban van itt részünk: a háborút láthatjuk itt, de nem a szép, szabályos rendben felsorakoztatott csillogó hadoszlopokat, amint zeneszóval és dobpergéssel, lengő zászlókkal és ficánkoló paripájukon léptető tábornokaikkal a csatamezőre vonulnak, hanem a háborút a maga meztelen valóságában - azt a háborút, amely vért, szenvedést és halált jelent...

Amikor kilépünk a szenvedések házából, tagadhatatlanul megkönnyebbülünk: valami jóleső érzés fog el bennünket, teli tüdővel szívjuk be a friss levegőt, és elégtétellel tölt el saját egészségünk tudata. Ugyanakkor azonban önnön semmiségünk tudatát is felébreszti bennünk az a sok szenvedés, amit láttunk, s nyugodtan, tétovázás nélkül indulunk el a bástyák felé...

„Ugyan mit is számít ennyi halál és szenvedés mellett annak a hitvány kis féregnek a halála és szenvedése, aki én vagyok?” De megpillantjuk a tiszta égboltot, a ragyogó napot, a szép várost, a templomot, amelynek tárva-nyitva áll a kapuja és a fel-alá tolongó katonákat - s egyszeribe visszazökkenünk szokott lelkiállapotunkba: ismét könnyedén fogjuk fel az életet, ismét a kicsinyes gondok rabjai lettünk, s ismét csak a mának élünk.

Talán egy temetési menettel is találkozunk, amely most indult el a templomból: valami tisztet temetnek, s zeneszóval és lengő zászlókkal kísérik rózsaszín koporsóját; az is meglehet, hogy a bástyákon eldördülő ágyú hangja is eljut a fülünkig. Ám sem az egyik, sem a másik nem térít vissza előbbi gondolatainkhoz. A temetési menet inkább úgy hat ránk, mint valami nagyon szép katonai parádé, az ágyú hangja a vérpezsdítő csatazajt idézi fel bennünk, de sem a katonai parádé, sem a csatazaj nem készlet arra, hogy - mint ott a kötözőhelyen - világosan, önmagunkra vonatkoztatva átgondoljuk: mi is hát a szenvedés és a halál?

Elhaladunk a templom és a torlasz mellett, s most abba a városnegyedbe jutunk, ahol a leg-elevenebben pezseg az élet. Az út mindkét oldalán boltok és vendéglők cégtáblái; kereskedők, kalapos és fejkendő asszonyok, nyalka tisztek jönnek-mennek az utcán. Amerre csak nézünk, mindenütt a lakosság bátorságának, önbizalmának és biztonságérzetének jeleivel találkozunk.

Ha kedvünk van meghallgatni a tengerészek és tisztek tereferéjét, térjünk be ebbe a vendéglőbe, itt az út jobb oldalán: bizonyára hallunk egyet-mást az elmúlt éjszakáról, Fenykáról, a huszonnegyedik ütközetről, arról, hogy milyen drága és rossz errefelé a kotlett, meg arról is, hogyan esett el ez meg ez a bajtárs.

- Az ördög vigye, szörnyű, mi van ma minálunk! - mondja öblös hangon egy hirtelenszöke, tejfölösszájú tengerésztisztecske, aki zöld kötött sált visel a nyakán.

- Hol van az a „minálunk”? - kérdezi egy másik tiszt.

- A negyedik bástyán - feleli a fiatal tiszt, s mi akaratlanul is nagyobb figyelemmel, sőt némi tisztelettel tekintünk a hirtelenszöke tisztre, amikor ezeket a szavakat halljuk: a negyedik bástyán. Most már túlzott fesztelenségét, hadonászását, harsány hahotázását és hangoskodását is másképp ítéljük meg, mint eleinte: nem modortalanságot látunk benne, hanem inkább annak a sajátos, kötekedő hangulatnak a megnyilvánulását, amelyet nem egyszer tapasztalhatunk az ilyen fiatal embereknél, ha túljutottak valamilyen veszélyen. Mindazonáltal azt várjuk, hogy a fiatal tiszt most majd arról kezd beszélni, milyen szörnyű a helyzet a negyedik bástyán a bomba- és golyózápor miatt. De szó sincs róla: az a szörnyű ott, hogy nagy a sár! „Nem lehet elvergődni az ütegig!” - mondja, s bokáig sáros csizmájára mutat. „Nekem pedig elesett ma a legjobb tűzmesterem, egyenesen a homlokába fúródott a golyó” - szól egy másik tiszt. „Ki volt az? Mityuhin?” - „Nem... No, mi lesz már azzal a borjúsülttel? Micsoda csirkefogók! - förmed rá a pincérre. - Nem Mityuhin, hanem Abroszimov. Derék fickó volt, hat kitörésben vett részt.”

Az asztal másik végén, borsóval körített kotlett és egy üveg „bordóinak” nevezett savanyú krími bor mellett két gyalogsági tiszt ül. Egyikük - piros galléros, fiatal tiszt, köpenyén két csillaggal - az Alma menti ütközetről beszél idősebb társának, aki fekete gallért visel, s köpenyén nincs csillag. A fiatal tiszt már kissé felöntött a garatra, és szemlátomást erősen eltér a szigorú történeti igazságtól: elbeszélés közben gyakran el-elakad és szünetet tart, tétova tekintete elárulja, hogy maga is kételkedik benne, vajon elhiszik-e, amit mond - s ami a leggyanúsabb, túlságosan nagy szerep jut neki ebben az egész históriában, nem is szólva arról, hogy mindaz, amit elbeszél, túlságosan borzalmas. De minket nem is érdekelnek különösebben ezek a történetek, amelyeket amúgy is bőven lesz még alkalmunk hallani Oroszország minden zugában: szeretnénk mihamarabb kijutni a bástyákra, mégpedig éppen a negyedik bástyára, amelyről annyi mindent beszéltek már nekünk. Ha valaki azt mondja, hogy a negyedik bástyán volt, hangjából különös elégtétel és büszkeség csendül ki. Ha azt mondja valaki: „Megyek a negyedik bástyára” - bizonyos, hogy némi izgalmat vagy túlzott közönyt figyelhetünk meg rajta. Ha csipkelődni akarnak valakivel, azt mondják: „Hogy az ilyen embert miért nem küldik a negyedik bástyára!” Ha sebesültszállító katonák jönnek velünk szembe hordággal, és megkérdezzük tőlük: „Honnan?” - többnyire azt a választ kapjuk: „A negyedik bástyáról.” Általában két, egymással homlokegyenest ellentétes véleményt hallhatunk erről a félelmetes bástyáról. Az egyiket azoknak a szájából, akik még sohasem jártak ott, s akiknek szent meggyőződésük, hogy a negyedik bástya biztos sírverme mindazoknak, akik egyszer odakerülnek, a másikat pedig azokéból, akik - mint a hirtelenszöke tengerészsászlós - állandóan ott tartózkodnak; ezek, ha a negyedik bástyáról esik szó, csak annyit mondanak, hogy száraz-e ott a talaj vagy sáros, meleg van-e a földfedezékben vagy hideg, és más efféléket.

Csupán fél órát töltöttünk a vendéglőben, de közben máris megváltozott az idő: a köd, amely az imént még egyenletesen terült szét a tenger színe felett, most szürke, komor, nyirkos felhőkké csomósodott, és eltakarta a napot. Szemerklő eső szitál az égből, nedvesek a háztetők és járdák, áznak a katonaköpenyek...

Áthaladunk még egy torlaszon, jobbra tartva kilépünk az átjárón, és megindulunk felfelé a főutcán. E torlaszon túl az utca mindkét oldalán lakatlanok a házak, cégtáblákat sem látunk, a kapuk bedeszkázva, az ablakok beverve, s hol egy ház sarkát szakította le a bomba, hol meg a tetőt ütötte át. Mint vén, viharedzett veteránok, úgy állnak itt ezek az épületek, s mintha büszkén és kissé megvetően tekintenének ránk. Útközben minduntalan belebotlunk a szanaszét heverő ágyúgolyókba, meg a vízzel telt gödrökbe, amelyeket a bombák szakítottak a köves talajon. Egy-egy csapat katonát, kozák gyalogosokat és tiszteket látunk szembejönni vagy érünk utol; nagy ritkán egy-egy asszonnyal vagy gyermekkel is találkozunk, de ezek az asszonyok már nem kalapos dámák, hanem tengerészek feleségei, akik ócska, rövid bundát és

katonacsizmát viselnek. Tovább rójuk az utcát, és leereszkedünk egy lankás domb lejtőjén; itt már körös-körül egyetlen házat sem látunk, csak furcsa romhalmazokat: egymáson tornyosuló köveket, deszkákat, gerendákat, agyagot. Előttünk, egy meredek hegyen, valami sáros térség feketéllik, amelyet árkok barázdálnak: ez a feketéllő térség a negyedik bástya... Errefelé már kevesebb ember jár, nőket egyáltalában nem látni, a katonák gyors léptekkel mennek, az úton vérnymokat fedezünk fel, s előbb vagy utóbb bizonyosan találkozunk négy katonával, akik hordágyat visznek, a hordágyon pedig viaszsárga arcot és egy véres köpenyt pillantunk meg. Ha megkérdezzük a katonáktól: „Hol sebesült meg?”, azok felénk sem fordulva, mogorván odavetik: „a kezén”, vagy: „a lábán” - de ezt is csak akkor, ha könnyű a sebesülés. Ha azonban a hordágyon nem látható annak a feje, akit visznek, mert már halott vagy súlyos sebesült, a katonák komoran hallgatnak.

Alighogy megindulunk felfelé a hegyen, kellemetlen meglepetés ér: egy ágyúgolyó vagy bomba süvölt el a közelünkben. Most egyszerre ráeszmélünk, mit is jelent az az ágyúdörej, amelyet a városban hallottunk - és egészen másképp fogjuk fel ezeknek a hangoknak jelentőségét, mint akkor. Valami titkos, vigasztaló emlék villan fel hirtelen képzeletünkben. Saját személyünk jobban kezd foglalkoztatni, mint megfigyeléseink; mintha kevésbé kötne le az, amit magunk körül látunk, s egyszerre valami kényelmetlen érzés fog el: a határozatlanság érzése. Mi azonban - különösen attól a pillanattól fogva, hogy megláttuk azt a katonát, aki karjával kalimpálva, s meg-megcsúsztatva a cuppogó sárban, lefelé rohan a hegyről, és nevetve elszáguld mellettünk - ügyet sem vetünk arra a szégyenletes hangra, amely a veszély láttára megszólal bennünk. Elhallgattatjuk ezt a hangot, akaratlanul is kidülsztjük a mellünket, s emelt fővel kapaszkodunk fel a síkos, agyagos hegyoldalon. Alighogy kissé feljebb vergődünk, jobbra-balra füttyülni kezdenek a karabélygolyók, s mi talán már azt latolgatjuk, nem volna-e jobb az úttal párhuzamosan kanyargó futóárkokban haladni. Csakhogy a futóárkok tele van latyakos, sárga, büzlő, térdig érő sárral, s így nem kétséges, hogy végül mégiscsak a hegyen vezető utat választjuk - annál is inkább, mivel látjuk, hogy *mindenki ezen az úton megy*. Miután megtettünk vagy kétszáz lépést, árkokkal barázdált, sáros térre érünk, amelyet minden oldalról sánckasok, földhányások, vermek, földfedezékek és lövegpadok vesznek körül, ezeken meg hatalmas öntöttvas ágyúk állnak, és szabályos gúlákba felrakott ágyúgolyók tornyosulnak. De mintha mindaz, amit itt látunk, valami alaktalan halmaz volna, amelyben nincs semmi rendszer, semmi összefüggés, semmi célszerűség. Amott, az egyik üteg mellett, kis csoportba verődött tengerészek ülnek, emitt, a lövegpad közepén, félig a sárba süppedve, szétlőtt ágyú hever; egy gyalogos, puskával a vállán, keresztülmegy az üteg ágyúi között, s alig bírja kirángatni lábát a tapadós sárból. S mindenütt, amerre csak nézünk, repeszdarabokat, fel nem robbant bombákat és ágyúgolyókat pillantunk meg, mindenütt a tábori élet nyomaival találkozunk, s mindez belesüpped a ragadós sárba. Úgy rémlik, mintha nem messze tőlünk egy gránát csapott volna le, s mindenfelől puskagolyók hangja üti meg a fülünket: van, amelyik zümmög, mint a méh, van, amelyik villámgyorsan elfüttyül mellettünk, s van amelyik bűg, mint valami húr. Most egyszerre eldördül egy ágyú - valamennyien összerázkódunk az iszonyatos dörejtől, amely valahogyan ijesztebben és borzalmasabban hat, mint az ember elképzelné.

„Tehát itt vagyunk a negyedik bástyán, ezen a valóban szörnyű és félelmetes helyen!” - gondoljuk magunkban némi büszkeséggel, amely azonban csaknem eltörpül az elfojtott félelem érzése mellett. De csalódtunk: ez még nem a negyedik bástya. Ez még csak a Jazonov-erőd, amely viszonylag eléggé veszélytelen, és korántsem oly félelmetes hely. Ha el akarunk jutni a negyedik bástyára, jobbra kell tartanunk, s ezen a keskeny futóárkon kell végigmennünk, ahol egy baka bandukol meggörnyedve. A futóárkokban talán megint találkozunk hordágyakon vitt sebesültekkel, tengerészekkel és lapátos katonákkal; aknafolyosókat is

látunk, meg sárba vesző földfedezékeket, amelyekben legfeljebb két ember fér el, és azok is csak meggörnyedve, s fekete-tengeri kozák gyalogosok mellett haladunk el, akik itt váltanak lábbelit, itt esznek, itt pipáznak, itt laknak. S amerre csak nézünk, itt is mindenütt ugyanaz a büzlő sártenger, itt is mindenütt a tábori élet félreismerhetetlen nyomaira bukkanunk, s úton-útfélen vashulladékot látunk, minden elképzelhető alakban. Ha megteszünk még mintegy háromszáz lépést, ismét egy üteghez érünk - egy kis térre, amelyet árkok barázdálnak, s földhányások, sánckasok, lövegpadokon állú ágyúk és földsáncok vesznek körül. Itt talán négy-öt tengerészt is megpillantunk, akik kártyáznak a mellvéd alatt, meg egy tengerésztisztet, aki mindjárt észreveszi, hogy új jövevényel van dolga, s örömmel elégíti ki kíváncsiságunkat: büszkén mutatja meg nekünk a maga kis birodalmát és mindent, ami érdekelhet bennünket. Ez a tiszt oly nyugodtan ül az ágyún, miközben cigarettát sodor valami sárga papirosból, oly nyugodtan sétálgat egyik lőréstől a másikig, oly nyugodtan és természetesen beszélget velünk, hogy mi is visszanyerjük nyugalmunkat - pedig a golyók most még sűrűbben füttyülnek el fejünk felett, mint az imént -, s nagy figyelemmel hallgatjuk, amit a tiszt érdeklődésünkre elmond. Érdekes részleteket beszél el a tiszt - de csak ha kérdezzük - az ötödiki bombázásról; elmondja, hogy ütegeből már csak egyetlen ágyú működött, s az egész kezelő legénységből mindössze nyolcan maradtak meg, de másnap, hatodikán reggel, mégis valamennyi ágyújából tüzelt; megtudjuk tőle, hogy ötödikén bombatalálat érte a tengerészek földfedezékét, s tizenegy ember meghalt; megmutatja a lőrésen keresztül az ellenséges ütegeket és futóárkokat, amelyeket itt legfeljebb harminc-negyven öl választ el a mi állásainktól. Persze félő, hogy a golyók füttyölése túlságosan elfogódottá tesz bennünket, s így hiába dugjuk ki a fejünket a lőrésen, hogy szemügyre vegyünk az ellenséget, semmit sem látunk. Ha azonban mégis látunk valamit, nagyon csodálkozunk: lehetséges-e, hogy ez a fehér kőrakás, amely oly közel van hozzánk, és amelyről fehér füstfelhőcskék csapnak fel, maga az ellenség? Ez a fehér kőrakás volna az, amiről a katonák és tengerészek úgy beszélnek: „Azok odaát”?

Még az is megtörténhetik, hogy a tengerésztiszt hiúságból vagy pusztán kedvtelésből megszólaltatja az egyik ágyút a mi jelenlétünkben. „Tüzmaster és kezelőlegénység: az ágyúhoz!” - adja ki a parancsot, s fürgén és vidáman felkerekedik tizennégy tengerész; az egyik zsebre dugja pipáját, a másik a kezében levő kétszersültet rágeszálja el, miközben vasalt csizmájuk végigkopog a lövegpadon. Odalépnek az ágyúhoz és megtöltik. Nézzük meg jól ezeknek az embereknek az arcát, testtartását, mozdulatait. E napbarnított, csontos arcok minden egyes ráncában, e széles vállak és óriási csizmákba bújtatott vastag lábak minden egyes izmában, s ezekben a nyugodt, határozott, megfontolt mozdulatokban könnyen felismerhetők azok a legjellegzetesebb tulajdonságok, amelyek az orosz nép erejét alkotják: az egyszerűség és a makacs kitartás. De mintha az itt látott arcokon nem csupán ezek a jellegzetes tulajdonságok tükröződnének, hanem az átélt veszélyek, a düh és a háborús szenvedések nyomán kialakult önértzet, fennkölt gondolkodás és mély érzelmvilág vonásai is kirajzolódnának.

A következő pillanatban oly irtózatossá dörej remegteti meg dobhártyánkat, sőt egész lényünket is, hogy testünk görcsösen összerándul. Utána egy távolodó gránát süvítését halljuk és sűrű lőporfüst takar el minket, a lövegpadot és a rajta sürgölődő tengerészek fekete sziluettjeit. Hallgatjuk, mint tárgyalják meg a tengerészek ezt az ágyúlövésünket, nézzük ezeket a felhevült embereket és olyan érzelmegnyilvánulásának vagyunk tanúi, amilyenre talán nem is számítottunk: az ellenséggel szemben táplált düh és bosszúérzet megnyilvánulásának, amely ott rejtőzik valamennyiük lelkében. „Egyenest a lőrésbe talált; kettő alighanem elpatkolt... ahun viszik őket!” - halljuk az örvendező kiáltozást. „No, most aztán megmérgezedik: mindjárt idesóz egyet” - mondja valaki, s valóban, alighogy elhangzottak ezek a szavak, villanást és felcsapó füstöt látunk odaát, a mellvéden álló őrszem pedig elkiáltja magát: „Ááá-gyú!” Majd

egy gránát zúg el mellettünk, belecsap a földbe, s a gránáttölcsekből sár freccsen szerteszt, és kövek röpködnek mindenfelé. Az ütegparancsnok megharagszik ezért a lövésért, parancsot ad, hogy süssék el a második és harmadik ágyút is, az ellenség sem akar adós maradni a válasszal, s furcsa érzéseket figyelhetünk meg magunkban, és érdekes dolgoknak lehetünk szem- és fültanúi. Az őrszem megint elkiáltja magát: „Ágyú!” - s ismét halljuk az előbbi hangot, megint lecsap a gránát, és megint szertefröccsen a sár. Vagy azt kiáltja: „Mozsár!” - s fülünket most egy bomba egyenletes, szinte kellemes füttyülése üti meg, amely távolról sem kelti bennünk valami félelmetesnek a képzetét; halljuk, amint ez a füttyülő hang egyre gyorsabban közeledik felénk, majd egy fekete gömböt pillantunk meg, amely lecsap a földre, s felhangzik a felrobbanó bomba félreismerhetetlen csattanása. Nyomában füttyülve és sziszegve röppennek szerteszt a szilánkok, kövek zörrennek meg a levegőben, és sár fröccsen ránk. Valami különös, kéjes érzés vegyül a félelembe, amely e hangok hallatára elfog minket. Abban a pillanatban ugyanis, amikor a lövedék felénk repül, természetesen átvillan rajtunk, hogy most végünk van; de erőt merítünk hiúságunkból, és senki sem veszi észre, hogy szíven szúrt a félelem. Amikor azonban a lövedék tovarepült, anélkül, hogy kárt tett volna bennünk, egyszerre felélénkülünk, s kimondhatatlanul kellemes, boldogító érzés tölt el, de csak egy pillanatra. Ezért aztán valami különös gyönyörűséget lelünk a veszélyben, ebben az életre-halálra menő játékban; szeretnénk, ha újra meg újra lecsapna egy ágyúgolyó vagy bomba, s lehetőleg minél közelebb hozzánk. Ám egyszerre csak megint felharsan az őrszem mélyzengésű, hangos kiáltása: „Mozsár!” - majd újra halljuk a füttyülő hangot és a lecsapó bomba robbanását. Ezúttal azonban egy ember fájdalmas nyögése is belevegyül ebbe a hangba. A hordággal odasiető katonákkal együtt érünk a sebesülthöz, aki vérben és sárban fetreng, s alig emlékeztet emberi alakra. A bomba kitépett a szerencsétlen tengerész melléből egy darabot. Az első pillanatokban csak rémületet látni sárral telefröcskölt arcán, s valami előre megjátszott, még nem is valóságos szenvedést, mint ahogyan ezt gyakran megfigyelhetjük hasonló helyzetben levő embereken. Amikor azonban odahozzák a hordágyat, s a sebesült saját erejéből ráfekszik, épen maradt oldalára fordulva, észrevevesszük, hogy ezt az arckifejezést különös átszelleműtség váltja fel, s mintha valami fennkölt, ki nem mondott gondolat tükröződne az arcán. Szeme ég, fogait összeszorítja, fejét nagy erőfeszítéssel felszegei; s amikor felemelik, megállítja a sebesültszállító katonákat, s erőlködve, reszkető hangon így szól bajtársaihoz: „Isten veletek, testvérek!” Még valamit akar mondani, igen, látszik rajta, hogy valami meghatót akar mondani, de megint csak ezt ismétli: „Isten veletek, testvérek!” Ekkor odalép hozzá egyik tengerész-bajtársa, s miközben a sebesült odatartja fejét, feladja rá a kerek tengerész-sapkát, majd nyugodtan, egykedvűen, kezét lóbálva visszatér ágyújához. „Így megy ez mindennap - egyszer hét ember, egyszer nyolc” - mondja a tengerésztiszt, mintegy arra az iszonyatra válaszolva, amelyet arcunk elárul, majd ásítózva cigarettát sodor a sárga papirosból...

.....

Láttuk tehát Szevasztopol védőit a harc színhelyén, s megindulunk visszafelé. Most már valahogyan ügyet sem vetünk az ágyú- és puska golyókra, amelyek süvítve kísérik az egész úton, a romokban heverő színházig: nyugodtan, emelkedett lélekkel megyünk tovább. Egy fontos és igen örvendetes tanulsággal tértünk vissza: meggyőződünk róla, hogy Szevasztopolt nem lehet elfoglalni, s nemcsak hogy Szevasztopolt nem lehet elfoglalni, hanem sehol, de sehol nem lehet megingatni az orosz nép erejét. S ezt a meggyőződésünket nem a mellvédek, a harántgátak, a fortélyosan megtervezett futóárkok, a sűrűn elhelyezett aknák és ágyúk töméntelen sokasága sugallta, hiszen mindebből semmit sem értettünk - hanem az emberek tekintetéből, szavaiból, viselkedéséből merítettük, abból, amit úgy neveznek: Szevasztopol védőinek szelleme. Akiket ott láttunk, oly egyszerűen, oly könnyedén, s annyira minden megerőltetés nélkül teszik, amit tesznek, hogy gyökeret ver bennünk a meggyőződés: százszor

ennyire is képesek lennének... mindenre képesek lennének. Világosan látjuk, hogy nem valamilyen kicsinyes érzés, nem a hiúság és nem a feledés vágya serkenti őket tette, mint bennünket oly sokszor, hanem egy másik, hatalmasabb érzés; ez formált belőlük olyan embereket, akik ott is megőrzik nyugalmukat, ahol ágyúgolyók záporoznak, ahol ezer halál leselkedik rájuk, nemcsak az az egy, amely valamennyiünket utolér - s akik ilyen körülmények között is, sárban és szennyben, éjt nappá téve, szakadatlanul dolgoznak. Nincs olyan ember, akit akár a kitüntetés vagy előléptetés reménye, akár bármiféle fenyegetés rábírhatna arra, hogy vállalja az ilyen szörnyű életkörülményeket; valami más, magasabbrendű indítóok kell ehhez. S ez az indítóok egy olyan érzelem, amely csak ritkán és szemérmesen nyilatkozik meg az orosz emberben, de amely ott él minden orosz lélek mélyén: a hazaszeretet. Eszünkbe jutnak azok a történetek, amelyeket Szevasztopol ostromának első napjairól hallottunk, amikor még nem voltak a városban sem erődítések, sem pedig számottevő csapatok, amikor fizikai lehetetlenségnek látszott, hogy tartani tudjuk a várost - s mégsem fért a legcsekélyebb kétség sem hozzá, hogy nem adja meg magát az ellenségnek. Beszélnek, hogy ezekben a napokban Kornyilov, a régi görög hősök méltó utóda, szemlét tartott csapatai felett, és így szólt hozzájuk: „Fiúk, inkább meghalunk, de Szevasztopolt nem adjuk fel!” - s a mi orosz fiaink, akiknek nem kenyerük az üres szócséplés, csak annyit feleltek: „Inkább meghalunk! Hurrá!” Eszünkbe jutnak ezek a történetek - s csak most szűntek meg számunkra szép történeti mondák lenni, csak most váltak hitelessé, tényé. Ezekben az emberekben, akikkel most találkoztunk, világosan felismerjük s magunk előtt látjuk ama hősöket, akik azokban a nehéz napokban sem csüggedtek el, hanem friss erőt merítettek a megpróbáltatásokból, s örömmel vállalták a halált is, nem a városért, hanem a hazáért. Még késői nemzedékek is érezni fogják, milyen mély nyomokat hagyott Oroszország történetében Szevasztopol epepeája, amelynek hőse maga az orosz nép...

Esteledik. A nap már nyugovóra hajlik, de búcsúzóul még előbújik az eget elborító szürke fellegek mögül, s most egyszerre bíborfény önti el a lila felhőket, a tenger zöld színben játszó tükrét, amelynek egyenletesen ringó, széles hullámain hajók és csónakok siklanak, a város fehér épületeit és az utcákon nyüzsgő embereket. Valami régi keringő hangjai szállnak a víz felett: katonazenekar játszik a parkban, s a bástyákon eldördülő ágyúk furcsa kísérőzenéje festi alá a keringő melódiáját.

Szevasztopol, 1855. április 25.

SZEVASZTOPOL MÁJUSBAN

1

Immár hat hónapja, hogy elsüvített az első ágyúgolyó Szevasztopol bástyáiról, és felszaggatta a földet az ellenséges sáncokon - s azóta szakadatlanul záporoznak a bombák, a gránátok és a golyók a bástyákról a futóárkokra és a futóárkokból a bástyákra, s a halál angyala egy pillanatra sem hunyta le szemét.

Hány ezer ember hiúságát sebeztek meg azóta, hány ezer ember nagyravágását elégitették ki, hány ezren fuvalkodtak fel és hány ezren csillapodtak le a halál ölelő karjaiban! Hány csillagot varrtak fel és téptek le, hányan kaptak Anna- és Vlagyimir-érdemrendet - és hányan rózsaszín koporsót és vászon szemfedőt! S a bástyákon újra meg újra eldőrdülnek az ágyúk, s a csillagos estéken még mindig ösztönös remegéssel és babonás félelemmel tekintenek táborukból a franciák a szevasztopoli bástyák felsebzett földje és a tengerészek mozgó, fekete sziluettjei felé, s számlálják a lőréseket, amelyekből fenyegetően meredeznek az öntöttvas ágyúk. A parti távirótoronyból még mindig fürkészve nézi a kormányosmester látcsövén keresztül a franciák tarka csoportjait, ütegeiket, sátraikat, a Zeljonaja-hegy oldalán menetelő hadoszlopaikat és a futóárkokból felcsapó füstfelhőket, s még mindig seregestül tódulnak erre a végzetes helyre a világ minden tájáról a legkülönbözőbb emberek, szívükben a legkülönbözőbb reményeket táplálva.

Pedig az olyan kérdést, amelyet a diplomata nem tudnak megoldani, még kevésbé lehet megoldani löporral és vérontással.

Gyakran kísért az a különös gondolat: mi volna, ha az egyik hadviselő fél azt javasolná a másiknak, hogy mindkét fél bocsásson el a hadseregéből egy-egy katonát? Talán kissé furcsa ez az óhaj - de miért ne lehetne teljesíteni? Azután mindkét fél elbocsátana még egy katonát, majd egy harmadikat és negyediket is, és így tovább, egészen addig, amíg mindkét hadseregben csak egy-egy katona marad (feltéve, hogy mindkét hadsereg egyforma erős és a mennyiséget minőséggel helyettesítjük). Akkor aztán, ha értelmes lények értelmes képviselői valóban csak verekedéssel oldhatják meg a politikai kérdéseket, ám legyen, verekedjék ez a két katona: az egyik ostromolná a várost, a másik védené.

Ez a gondolatmenet paradoxul hangzik, pedig helyes. Mert valóban, mit változtat a dolgokon, hogy egyetlen orosz harcol-e a szövetségesek egyetlen embere ellen, avagy nyolcvanezer nyolcvanezer ellen? Miért ne harcolhatna éppúgy százharmincötezer százharmincötezer ellen? Vagy húszezer húszezer ellen? Vagy húsz húsz ellen? Vagy egy egy ellen? Egyik sem logikusabb, mint a másik. Sőt, ez az utóbbi megoldás még sokkal, de sokkal logikusabb, mert emberségesebb. Egy azonban mindenesetre bizonyos: ha a háború örültség, akkor azok az emberek, akik ezt az örültséget elkövetik, cseppet sem értelmes lények, mint ahogy ezt nálunk valamilyen okból feltételezik.

2

Az ostromlott Szevasztopolban katonazene szól a városi park pavilonja előtt, s ünnepi hangulatban nyüzsög a sétányokon a katonák és a nők tömege. A ragyogó tavaszi nap, amely pirkadatkor az angol sáncok fölött jelent meg az égbolton, s azután a bástyák, majd a város és

a Nyikolaj-laktanya felett folytatta vándorútját, egyforma örömmel sugározva a fényt mindenkire, most a távolban kéklő tenger fölé ereszkedett, amelynek egyenletesen ringó hullámai ezüstösen csillognak.

A Morszkaja utca bal oldalán, ahol apró házikók - tengerészlakok - szoronganak egymás hegyén-hátán, hórihorgas, kissé hajlott hátú gyalogostiszt lép ki az egyik kapun. Ha nem is vakítóan fehér, de elég tiszta kesztyűt húz a kezére, s leszegett fővel, tűnődve maga elé nézve, megindul hegynek felfelé, a városi park irányában. Alacsony homloka és cseppet sem szép arcának vonásai elárulják, hogy szellemi képességei korlátozottak, de egyúttal arról is tanúskodnak, hogy ez a tiszt józan, becsületes ember, s van benne érzék a társaságbeli formák iránt. Termete nem mondható daliásnak: nyakigláb, esetlen, s talán mozdulatai is kissé félszegek. Tűrhető állapotban levő katonasapka és vékony, kissé feltűnő, lilás színű köpeny van rajta, amelynek hajtókája alól kilátszik arany óralánca; talpallós nadrágot és tiszta, tükörfényes, noha kissé félretaposott sarkú borjúbőrscizmát visel. Az aki jártas a katonai dolgokban, mindjárt meglátja rajta, hogy nem közönséges gyalogsági tiszt, hanem ennél valamivel több; s a gyakorlott szem ezt nem is annyira ezekből a ruhadarabokból állapítja meg, amelyekkel gyalogsági tisztteknél nem igen találkozunk, mint inkább egész megjelenéséből. Németnek vélné az ember, ha arcvonásai nem árulnák el tiszta orosz származását; de meglehet, hogy segédtsízt, vagy ezredszállásmester (csakhogy akkor sarkantyúja is volna), avagy olyan tiszt, aki a lovasságtól, sőt talán a testőrségtől helyeztette át magát a hadjárat idejére. Valóban a lovasságtól került ide ez a tiszt, aki most felfelé kapaszkodik a városi parkhoz vezető úton, s éppen az a levél jár az eszében, amelyet az imént kapott egykori tisztársától - aki már nyugalomba vonult, és mint földbirtokos él a T-i kormányzóságban - és annak feleségétől, a halvány arcú, kék szemű Natasától, akihez szoros barátság fűzi. Újra meg újra felidézi emlékezetében a levélnek azokat a sorait, amelyekben bajtársa ezt írja:

„Mihelyst megérkezik az »Invalid«,⁵⁴ Pupka (így nevezte feleségét a szolgálaton kívüli ulánustiszt) hanyatthomlok rohan az előszobába, felkapja az újságot, beszalad vele a lugasba, s ott leül a félkör alakú padra avagy behúzódik a *társalgóba* (ahol, mint talán még emlékszel rá, oly pompás téli estétet töltöttünk el együtt, amikor ott állomásozott az ezred városunkban), s oly hévvel olvassa a *ti* hőstetteitekről szóló beszámolókat, hogy el se tudod képzelni. Gyakran beszél rólad: »Ez a Mihajlov - mondja - igazi *aranyember*, bizony össze is csókolom, amint találkozom vele; ott *verekszik a bástyákon*, és egész biztos, hogy megkapja a Györgykeresztet, és az újságok is írnak majd róla« stb. stb., úgy, hogy már valósággal féltékenykedni kezdek rád.» Egy másik helyen ezt írja: „Hozzánk roppant későn jutnak el az újságok, s noha sokféle hír jár szájról szájra, ezeknek nem mindig lehet hinni. Így például a *zenészkisasszonyok*, akiket te jól ismersz, tegnap már azt beszélték, hogy Napóleont állítólag foglyul ejtették, és Pétervárra szállították a kozákjaink, de gondolhatod, mily kevéssé hiszek az efféle mendemondáknak. Valaki, aki Pétervárról jött (a miniszter mellett teljesít szolgálatot bizalmas beosztásban, búbájos ember, s el sem tudod képzelni, micsoda *riszursz*⁵⁵ ő nekünk most, hogy senki sem maradt a városban) - egyszerűen ez az ember biztosra állítja, hogy a mieink elfoglalták Jevpatoriát, *s így elvágtuk a franciákat Balaklavától*, és hogy mi ebben az ütközetben kétszáz embert veszítettünk, a franciák pedig közel tizenötezetret. Feleségemet úgy fellelkesítette ez a hír, hogy hajnalig tartó dáridót csapott, s bizonyosra veszi, hogy te is részt vettél ebben az ütközetben és kitünteted magad: azt mondja, az ő érzése nem csal...”

⁵⁴ Korabeli újság.

⁵⁵ Helyesen: ressource = segélyforrás, erőforrás.

Azokból a szavakból és kifejezésekből, amelyeket szándékosan emeltem ki, s a levél egész tónusából a fölényes olvasó már alighanem megalkotta a maga csalhatatlan és cseppet sem kedvező véleményét a félretaposott sarkú csizmában járó Mihajlov törzskapitány szalonképességéről, barátjáról, aki *riszursznak* írja a *ressource*-ot és akinek oly különös fogalmai vannak a földrajzról, halvány arcú barátnőjéről, aki a lugasban, a félkör alakú padon szokott üldögélni (az is lehet, hogy piszkos körmökkel képzeletben el az olvasó a mi Natasánkat, s talán nem is teljesen alaptalanul), s általában erről az egész tétlen, gyanús tisztaságú vidéki környezetről, amelyre csak megvetéssel tud gondolni. Mihajlov törzskapitány azonban mindennek ellenére kimondhatatlan, mélabús gyönyörrel emlékezett vissza a kormányzósági városkában élő halvány arcú barátnőjére, akivel sokszor estéken át üldögélt a lugasban, és beszélgetett el *az érzelmekről*, meg derék ulánusbajtársára, akivel kopejkás tételekben szoktak kártyázni az úriszobában, s aki mindig *remise*-ben maradt⁵⁶ - ilyenkor dült-fült mérgében, a felesége pedig kacagott rajta. Visszagondolt arra a barátságra, amely ezekhez az emberekhez fűzte (s ki tudja - a törzskapitánynak legalább úgy rémlett - a halvány arcú asszony részéről talán valamivel többről is szó volt): csodálatosan édes érzés fogta el, ahogy derűs, rózsás fényben úszva, környezetükkel együtt átsuhantak képzeletben ezek az arcok, az emlékek mosolyt csaltak ajkára, s önkéntelenül is zsebéhez nyúlt, ahol ez a számára oly *kedves* levél rejtőzött. Mihajlov törzskapitány annál nagyobb gyönyörűséggel merült el ezekben az emlékekben, mivel itt, a gyalogezredben olyan emberek között kellett élnie, akik sokkal alacsonyabb körhöz tartoztak, mint amilyenben azelőtt mozgott, amikor még lovastiszt és a hölgyek dédelgetett lovagja volt, s mindenütt szívesen látott vendég T. városában.

Akkori társasága annyival előkelőbb volt a mostaninál, hogy amikor egyszer-egyszer, közlékeny pillanataiban, arról kezdett beszélni ezeknek a gyalogostiszteknek, hogy saját fogata volt, a kormányzó báljain táncolt, s egy polgári állományba helyezett tábornokkal kártyázott, tisztársai közönyösen, hitetlenkedve hallgatták, mint akik nem akarnak ugyan ellentmondani neki, és nem akarják meghazudtolni, de magukban azt gondolják: „Eh, csak hadd beszéljen!” S ha a törzskapitány nem mutatta ki nyíltan, mennyire megveti tisztársait, akik vodkát nyakaltak, amikor dözsoltek, ötrubeles tételekben kártyáztak, s akiknek egész viselkedését durvának és faragatlannak találta - ez egyes-egyedül az ő szelíd, simulékony és megfontolt természetének javára írandó.

Az emlékekről Mihajlov törzskapitány akaratlanul is átsiklott az álmok és remények birodalmába. „Akkor fog csak bámolni és ujjongani Natasa - gondolta, miközben félretaposott csizmájában a szűk utcácska köveit róttá -, ha majd egy szép napon arról olvas az »Invalid«-ban, hogyan foglaltam el, mindenki mást megelőzve, egy ellenséges ágyút, s hogy ezért a hőstettért a György-keresztel tüntettek ki! A századosi rangot úgyis hamarosan megkapom, hiszen már régebben felterjesztettek előléptetésre. No és itt az arcvonalban még az idén igen könnyen őrnagy is lehet belőlem, mert sok tiszt elesett, s alighanem még nagyon sokan elesnek közülünk ebben a hadjáratban. Aztán megint lesz egy ütközet, s mint közismert személyiségre, egész ezredet bíznak rám... alezredes leszek... Anna-rendet aggatnak a nyakamba... ezredessé neveznek ki...” S már tábornok volt, és ez a tábornok éppen látogatásával tisztelte meg Natasát, egykori bajtársának özvegyét - mivel ábrándjaiban a derék ulánustiszt ekkor már elköltözött az élők sorából -, amikor a térzene egyre harsogóbb hangjai ütötték meg fülét, nyüzsgő néptömeget pillantott meg maga körül, s arra eszmélt, hogy ott van a városi parkban, és megint csak az, aki volt: szürke és félszeg gyalogsági törzskapitány.

⁵⁶ Nem érte el a kellő számú ütést, tehát vesztett.

Először a pavilon felé tartott, amely előtt a zenészek játszottak; kottatartójuk nem volt a zenészeknek, ezredtársaik tartották a nyitott kottákat. Körülöttük, inkább bámészkodva, mint a zenét hallgatva, írkokok, katonaiskolai növendékek, gyermekeket sétáltató pesztonkák és *ócska* köpenyt viselő tisztek csoportosultak. A pavilon környékén főleg tengerészek, segéd-tisztek, s fehér kesztyűben és vadonatúj köpenyben feszítő tisztek álldogáltak, üldögéltek vagy sétálgattak. A park széles sétányán különböző rendű és rangú tisztek és nők lépdeltek; egyik-másik nő kalapot hordott, legtöbbjük azonban fejkendő (olyanok is akadtak, akiken nem volt sem fejkendő, sem pedig kalap), de egyetlen idősebb nőt sem lehetett látni köztük, valamennyien fiatalok voltak. Lejjebb, az illatozó, fehér akácsorok alatt magányos párok sétáltak vagy üldögéltek.

Senki sem örült meg különösebben, amikor meglátta a parkban Mihajlov törzskapitányt - kivéve talán Obzsogov századost és Szuszlikov zászlóst, két ezredtársát, akik melegen kezet szorítottak vele. Az előbbi azonban teveszörnadrágot és elnyűtt köpenyt viselt, kesztyű nélkül járt, s feltűnően vörös, izzadt arca volt, az utóbbi pedig oly harsányan és fesztelenül ordított, hogy szégyen volt végigmenni velük a parkon, különösen a fehér kesztyűs tisztek előtt, akik közül az egyikkel - a segédtszttel - Mihajlov törzskapitány köszönő viszonyban volt, s tulajdonképpen a másikkal, a törzstiszttel is köszönő viszonyban lehetett volna, mert kétszer találkozott vele egy közös ismerősüknél.

Különben is, miféle örömét lelhetné abban, hogy Obzsogov és Szuszlikov urakkal sétál, amikor amúgy is napjában legalább hatszor találkozik és kezet fog velük? Nem ezért jött ide *zenét hallgatni*.

Szeretett volna odamenni a segédtszthez, aki az imént viszonzta köszöntését, s szívesen elbeszélgetett volna ezekkel az urakkal - nem azért, hogy Obzsogov százados, meg Szuszlikov zászlós, meg Pistyeckij főhadnagy és a többiek lássák, milyen emberekkel van ő beszélő viszonyban, hanem pusztán azért, mert ezek kellemes emberek, akik emellett mindenféle újságot is tudnak, s így megtudhat tőlük egyet-mást... De ugyan mitől fél annyira Mihajlov törzskapitány, hogy nem mer odalépni ehhez a társasághoz? „Mi lesz, ha netán nem köszönnék - töpreng magában -, vagy köszönnék ugyan, de egyszerűen tovább beszélgetnek egymás között, mintha ott se lennék, avagy szó nélkül faképnél hagynak, s én ott maradok egyedül az *arisztokraták* között?” Ez a szó: „arisztokrata” egy idő óta nagyon divatossá vált nálunk, Oroszországban (ahol pedig, úgy vélné az ember, nincs is létjogosultsága ennek a szónak); olyan emberek megjelölésére használják, akik valamilyen felsőbb, válogatott körhöz tartoznak, függetlenül attól, hogy melyik rendből származnak. Mindenütt elterjedt ez a szó, ahova csak beférkőzött a hiúság (s van-e olyan kor, van-e olyan környezet, ahova ne férkőznék be ez a rút, hitvány szenvedély?): az ország minden vidékén és a társadalom minden rétegében, kereskedők és hivatalnokok között éppúgy, mint írkokok és tisztek között, Szaratovban éppúgy, mint Mamadisiban vagy Vinnyicában - egyszóval mindenütt, ahol csak emberek élnek. Minthogy pedig az ostromlott Szevasztopolban sok ember él, hiúsággal is sűrűn találkozunk, ami azt jelenti, hogy itt is vannak *arisztokraták*, noha az *arisztokratákat* éppúgy halál fenyegeti minden pillanatban, mint azokat, akik *nem arisztokraták*. Obzsogov százados szemében Mihajlov törzskapitány *arisztokrata*, mert tiszta köpenye és kesztyűje van, s ezért nem állhatja ezt az embert, ha kissé tiszteli is; Mihajlov törzskapitány szemében Kalugin segédtszttel *arisztokrata*, mert segédtszttel és tegeződik a többi segédtszttel, s ezért nem nagyon szívleli ezt az embert, habár fél tőle. Kalugin segédtszttel szemében Nordov gróf *arisztokrata*, s minden alkalmat megragad, hogy becsmérelje, sőt lelke mélyén meg is veti, pusztán azért, mert Nordov gróf szárnysegéd. Rettenetes szó ez az *arisztokrata*. Ugyan miért

nevet Zobov hadnagy oly kényszeredetten, amikor elhalad bajtársa mellett, aki a törzstiszttel ül egy padon? Mert be akarja bizonyítani ezzel, hogy noha ő nem *arisztokrata*, semmivel sem kevesebb, mint ők. Ugyan miért beszél a törzstiszt oly bágyadt, mélabús, vontatott hangon? Mert be akarja bizonyítani annak a tisztnek, akivel társalog, hogy ő *arisztokrata*, és nagy kegy tőle, hogy szóba áll egy hadnaggal. Ugyan miért lóbálja úgy a karját, és miért kacsingat jobbra-balra ez a katonaiskolai növendék, miközben egy hölgyet követ, akit most lát először életében, s akit a világért sem merne megszólítani? Mert be akarja bizonyítani a szembejövő tisztnek, hogy noha megemeli a sapkáját előttük, ő mégiscsak *arisztokrata*, és igen hetyke hangulatban van. Ugyan miért gorombáskodott úgy ez a tüzérségi százados a szeretetre méltó parancsőtiszttel? Mert be akarja bizonyítani az egész világnak, hogy ő bizony senkinek a kegyeit nem hajhássza, és nem szorul rá *arisztokratákra* - stb., stb., stb.

Hiúság, hiúság és hiúság mindenfelé - még a sír szélén is, sőt olyan emberek között is, akik nemes meggyőződésből bármikor készek szembenézni a halállal. Hiúság! Úgy látszik, olyan szenvedély ez, amely a mi korunk jellegzetessége és sajátos betegsége. Miért nincs nyoma annak, hogy régi korok emberei tudtak erről a szenvedélyről, akár a himlőről vagy koleráról? Mi az oka annak, hogy korunkban csupán háromféle ember létezik: olyanok, akik a hiúságot szükségszerű és ezért helyeslendő ténynek tekintik, s önként alávetik magukat ennek a princípiumnak; olyanok, akik sajnálatos, de gyógyíthatatlan bajt látnak benne; s végül olyanok, akik öntudatlan rabjai a hiúságnak, s minden lépésüket ez a szenvedély irányítja. Mi az oka annak, hogy míg Homérosz és Shakespeare a szerelemről, a dicsőségről és a szenvedésről beszélnek, a mi korunk irodalma egyetlen, véget nem érő elbeszélés a „sznobokról” és a „Hiúság vásáráról”?⁵⁷

Mihajlov törzskapitány határozatlanságában kétszer is elhaladt *a maga arisztokratáinak* kis társasága mellett; harmadszor végre erőt vett magán és odalépett hozzájuk. A társaság négy tisztből állt: az egyik Kalugin segédtiszt volt, Mihajlov ismerőse; a másik Galcin herceg, szintén segédtiszt, aki még Kalugin szemében is kissé *arisztokratának* számított; a harmadik Nyeferdov alezredes, egyike annak a százhuszonkét nagyvilági férfinak, akik már nyugállományban voltak, de most ismét jelentkeztek katonai szolgálatra, részint hazafiságból, részint becsvágyból, legfőképp azonban azért, mert *mindenki* így cselekedett; ez a megrögzött aggregény, aki csak a moszkvai klubokban érezte magát igazán otthon, itt a zsörtölődők csoportjához csatlakozott, azokhoz, akik semmit sem csináltak, semmihez sem értettek, de a felettesek minden intézkedését bírálták. A társaság negyedik tagja, Praszkuhin lovaskapitány, szintén ama százhuszonkét hős közé tartozott. Mihajlov szerencséjére, Kalugin kitűnő hangulatban volt (a tábornok az imént igen bizalmasan beszélgetett vele, s a Pétervárról érkező Galcin herceg nála szállt meg), s nem tartotta méltóságán alulinak, hogy kezet nyújtson Mihajlov törzskapitánynak. Praszkuhin azonban - aki gyakran találkozott a bástyán Mihajlovval, nemegyszer ivott a borából és vodkájából, sőt régebbi preferanszpartikból kifolyólag tartozott is neki tizenkét és fél rubellel - már nem szánta rá magát erre. Nem ismerte még eléggé Galcin herceget, s nem akarta felfedni előtte, hogy ismeretség fűzi egy közönséges gyalogsági törzskapitányhoz; ezért csak könnyed meghajlással üdvözölte.

- Nos, kapitány - mondta Kalugin -, mikor megyünk megint a bástyára? Emlékszik még rá, amikor a Schwarz-erődön találkoztunk? Forró napunk volt, mi?

- Forró, bizony - felelte Mihajlov s bánatosan gondolt vissza arra, milyen szánalmas jelenség lehetett azon az éjszakán, amikor behúzott nyakkal, a futóárokban a bástya felé igyekezve, találkozott Kaluginnal, aki oly legényesen lépdelt, kardját hetykén csörtetve.

⁵⁷ William Thackeray angol író (1811-1863) híres regénye.

- Tulajdonképpen holnap kellene mennem - folytatta Mihajlov -, de egyik tisztünk megbetegedett, és így... - El akarta mondani, hogy nem rajta volna a sor, mivel azonban a nyolcadik század parancsnoka beteg, s a században nincs más tiszt, csak egy zászlós, kötelességének tartotta, hogy önként jelentkezzen Niepsiczecki főhadnagy helyére, s ezért ma megy a bástyára. Kalugin azonban nem hallgatta végig.

- Az az érzésem, hogy a napokban lesz valami - mondta Galcin hercegnek.

- Nem gondolják, hogy ma is lesz valami? - kérdezte bátortalanul Mihajlov, hol Kaluginra, hol meg Galcinra pillantva. Senki sem felelt neki. Galcin csak a homlokát ráncolta, elnézett Mihajlov törzskapitány sapkája mellett, majd rövid hallgatás után így szólt:

- Milyen szemrevaló az a piros fejkendős kislány. Nem ismeri véletlenül, kapitány?

- Az egyik tengerész lánya, ott lakik a szállásom közelében - felelte a törzskapitány.

- Gyerünk, nézzük meg közelebbről.

S Galcin herceg egyfelől Kaluginba, másfelől a törzskapitányba karolt; bizonyos volt benne, hogy ezzel az utóbbinak nagy örömet szerez, ami igaz is volt.

A törzskapitány babonás volt, s nagy bűnnek tartotta, hogy ütközet előtt nőkn járjon az esze. Ezúttal azonban úgy tett, mintha nagy szoknyavadász volna, amit egyébként sem Galcin herceg, sem Kalugin nem hittek el neki, s amin nem győzött álmélnodni a piros fejkendős kislány, aki nem egyszer megfigyelte, hogy elpirult a törzskapitány, amikor elhaladt ablaka előtt. Praszkuhin mögöttük ballagott, s minduntalan Galcin herceg karját bökdösve, francia nyelven különféle megjegyzéseket tett; mivel azonban a keskeny sétányon nem lehetett négyesben haladni, kénytelen volt egyedül kullogni, s csak a második fordulónál karolt bele Szervjaginba, a híres, vitéz tengerésztisztbe, aki odalépett hozzájuk, s beszélgetésbe elegyedett vele, mivel ő is csatlakozni szeretett volna ehhez az *arisztokrata* társasághoz. S a híres hős, aki már annyi franciát szúrt le, örömmel öltötte izmos karját Praszkuhin karjába, noha ő is éppoly jól tudta, mint a többiek, hogy a lovaskapitány nem túlságosan tiszteletre méltó ember hírében áll. Praszkuhin sietett értésére adni Galcin hercegnek, miféle személyes ismeretség fűzi *ehhez* a tengerésztiszthez, s odasúgta neki, hogy ez az ember hírneves hős, Galcin herceg azonban előző nap kinn volt a negyedik bástyán, ahol egy bombát is látott húsz lépésnyire felrobbanni, s ezért úgy vélte, hogy ő is van olyan hős, mint ez az úr; mivel pedig emellett az volt az álláspontja, hogy igen sokan érdemtelenül jutnak hírnévhez, rá sem hederített Szervjaginra.

Mihajlov törzskapitány oly kellemesen érezte magát ebben a társaságban, hogy meglepedezett a T.-ből érkezett *kedves* levélről, meglepedezett azokról a sötét gondolatokról, amelyek minduntalan feltolultak benne, ha eszébe jutott, hogy ki kell vonulnia a bástyára, főleg pedig arról feledkezett meg, hogy hét órára otthon kell lennie. Ottmaradt a tiszték társaságában mindaddig, míg azok elnézve a feje felett s kirekesztve őt a társalgásból, egymás között nem kezdtek beszélgetni, így adva értésére, hogy már mehet - s végül egyszerűen faképnél hagyták. A törzskapitány azonban így is elégedett volt, s még az sem rontotta el hangulatát, hogy amikor elhaladt Peszt báró mellett, ez a kadétiskolai növendék - aki roppant gögös és öntelt volt tegnap óta, mert első ízben töltötte az éjszakát az ötödik bástya fedezékében, s így hősnek tekintette magát - gyanúsán megvető arckifejezéssel emelte meg sapkáját.

Ám alig lépte át a törzskapitány lakásának küszöbét, egészen más gondolatok kezdtek foglalkoztatni. Meglátta parányi szobácskáját, hepehupás földpadlójával és papírral beragasztott, elferdült ablakaival, rozoga ágyát, az ágy fölé szögezett faliszőnyeget, amely egy amazont ábrázolt, s amelyen két tulai pisztoly függött, meg a másik piszkos, kartontakaróval borított fekhelyet, amelyen lakótársa, egy kadétiskolás szokott aludni; megpillantotta Nyikitáját, aki felborzolt, zsíros hajjal, vakarózva tápázkodott fel a földről; megpillantotta ócska köpenyét, házicipőjét s a batyut, amelyből egy sajt csücske s egy pálinkával megtöltött sörösüveg nyaka kandikált ki - ezeket az ő számára készítette elő Nyikita, hogy magával vigye a bástyára -, s szinte elborzadva eszmélt rá hirtelen, hogy ma az egész éjszakát a lövészárkokban kell töltenie.

„Bizonyos, hogy ma elesem - gondolta a törzskapitány -, érzem, hogy ma elesem. S a legbosszantóbb, hogy nem is kellett volna mennem, önként jelentkeztem. Már pedig mindig elesik az, aki maga kéredzkedik a lövészárkokba. Ugyan mi baja is van annak az átkozott Niepsiczeckinek? Nagyon könnyen lehet, hogy nincs is semmi baja, s most miatta elesik egy ember, nem vitás, hogy elesik. Persze, ha mégsem esem el, minden biztonnyal felterjesztenek előléptetésre. Láttam, mennyire tetszett az ezredparancsnoknak, amikor azt mondtam neki: hadd menjek én, ha Niepsiczecki főhadnagy beteg. Talán még őrnagy is leszek, de a Vlagyimir-rendet biztosan megkapom. Hiszen már tizenharmadszor megyek a bástyára. Ó... tizenhárom! Szerencsétlen szám. Nem kétséges, hogy elesem, érzem, hogy elesem. De hát valakinek mégiscsak mennie kell, nem lehet egy zászlósrá bízni a századot, sose lehet tudni, mi történik - végül is az ezred becsülete, a hadsereg becsülete forog kockán. *Kötelességem* volt, hogy menjek... igen, *kötelességem*. De hiába, balsejtelmeim vannak.” A törzskapitány elfelejtette, hogy többé-kevésbé mindig voltak ilyen balsejtelmei, valahányszor ki kellett vonulnia a bástyára, s nem tudta, hogy többé-kevésbé mindenkinek vannak ilyen balsejtelmei, aki ütközetbe indul. Kissé megnyugodott, amikor eszébe jutott, hogy kötelességérzetének parancsára cselekedett - mint minden korlátolt emberben, benne is erősen kifejlődött az effajta szemléletmód -, s leült az asztalhoz, hogy búcsúlevelet írjon apjának, akivel az utóbbi időben anyagi ügyekkel kapcsolatos nézeteltérések miatt nem volt egészen jó viszonyban. Tíz perc múlva készen volt a levéllel, könnyektől nedves szemmel felállt az asztaltól, s miközben elmondta magában valamennyi imát, amit csak tudott (hangosan nem mert imádkozni, szégyellte magát inasa előtt), öltözködni kezdett. Nagyon szerette volna megcsókolni Mitrofanus arcképét is az amulettten, amelyet még boldogult édesanyja ajándékozott neki, s amelyben különösképpen bízott, mivel azonban restelkedett Nyikita előtt, egyelőre csak úgy helyezte el zubbonyán az amulettet, hogy kigombolkozás nélkül hozzáférhessen az utcán. Részeg és goromba szolgálja lustán odanyújtotta neki új zubbonyát (rendszerint a régi zubbonyt szokta felvenni, amikor kivonult a bástyára, de ez most nem volt rendbehozva).

- Miért nincs megfoltozva ez a zubbony? Mindig csak aludnál, hogy az ördög bújjon beléd - förmedt rá Mihajlov haragosan Nyikitára.

- Hát már az is baj, ha alszom? - morgott Nyikita. - Reggeltől estig lótok-futók, mint egy kutya, hiába, csak elfárad az ember... és még aludni sem szabad.

- Látom, már megint berúgtál.

- Hát aztán, nem a maga pénzén ittam, mi köze hozzá.

- Fogd be a szád, te barom! - rivallt rá a törzskapitány, és ütésre emelte kezét. Amúgy is rossz hangulatban volt, s Nyikita gorombasága most végképp felbőszítette és kihozta a sodrából, annál is inkább, mivel szerette, sőt valósággal kényeztette ezt az embert, akivel már tizenkét éve élt együtt.

- Én, barom? - dohogott a szolga. - Hát való ez, nagyságos úr, így szidalmazni, baromnak nevezni az embert? És éppen most? Nem szabad ám ilyenkor gyalázkodni!

Mihajlovnak eszébe jutott, hogy hova készül, s elszégyellte magát.

- Te igazán mindenkit kihozol a béketúrésből, Nyikita - mondta most már szelídebben. - Itt van az asztalon egy levél az apámhoz - folytatta elpirulva. - Ne nyúlj hozzá, hagyd úgy, ahogy van.

- Értem, nagyságos úr - felelte Nyikita, aki a „saját pénzén” megivott pálinka hatására nagyon elérzékenyült. Szemlátomást igen szeretett volna sírni és sűrűn pislogott.

Amikor azután a lépcsőtornácon a törzskapitány így szólt: „Isten veled, Nyikita!” - a derék szolga egyszerre csak erőltetett zokogásban tört ki, s odarohant, hogy kezét csókoljon gazdájának. „Isten vele, nagyságos úr!” - szípogetta.

Egy öreg anyóka - valami tengerész özvegye -, aki odakinn állt a tornácon, s mint nő, semmiképpen sem maradhatott ki ebből az érzékeny jelenetből, ruhájának piszkos ujjával törölgetni kezdte szemét, s olyasmiket dünnyögött, hogy lám, az ilyen nagy uraknak is micsoda szenvedéseket kell kiállniuk, s hogy ő, szegény asszony, özvegyen maradt, majd - legalább századszor - elsírta a részeg Nyikitának bánatát: hogy férje még az első *bombázás* alkalmával elesett, meg hogy az ő külvárosi házikója romokban hever (az a ház, amelyikben most lakik, nem az övé) stb., stb. Gazdájának távozása után Nyikita rágyújtott a pipájára, megkérte a háziasszony kislányát, hogy szaladjon el vodkáért, s igen hamar abbahagyta a sírást - sőt már veszekedett is az öregasszonnyal valami vödör miatt, amelyet az állítólag behorpasztott.

„Talán csak megsebesülök - morfondírozott a törzskapitány, amikor alkonyatkor századával a bástya felé vonult. - De hol? Hogyan? Itt kapok sebet, vagy emitt? - töprengett, s gondolatban a hasa meg a melle felé bökött. - Tegyük fel, hogy ide kapom a golyót - a felső lábszárára gondolt -, és nem hatol mélyre... persze, az is fájdalmas lehet. De ha ide fúródik egy szilánk akkor aztán befellegzett!”

A törzskapitány azonban görnyedten végighaladva a futóárkokon, szerencsésen eljutott a sáncokig. Már teljesen besötétedett, amikor az utásztisztel együtt beosztotta az embereket munkára, majd letelepedett a mellvéd alatt ásott gödörben. Most nem igen lövöldöztek; csak nagy ritkán gyúltak ki hol nálunk, hol meg *azoknál* odaát a cikázó villámok, s irt le tüzes ívet a sötét, csillagos égbolton egy-egy bomba fénylő gyutacsá. De a bombák messze elkerülték a gödröt, amelyben a kapitány kuporgott, valamennyi jóval a lövészárkok mögött, vagy attól jobbra csapott le. Így a kapitány kissé megnyugodott; ivott néhány korty vodkát, evett egy kis sajtot, rágyújtott egy cigarettára, majd Istennek ajánlotta lelkét, és megpróbált kissé elszundítani.

5

Galcin herceg, Nyeferdov alezredes, Peszt báró, a kadétiskolai növendék, aki a parkban találkozott ezzel a társasággal, és Praszkuhin, akit egyikük sem ismert, akivel egyikük sem állt szóba, de akit nem tudtak lerázni magukról, a parkból Kaluginhoz mentek teára.

- Még nem fejezted be, amit Vaszka Mengyelről kezdél mondani - szólt Kalugin, miközben levetette köpenyét, majd az ablak mellett álló puha, kényelmes karosszékbe süppedve, kigombolta tiszta, keményített hollandi ingének gallérját. - Hát hogy is nősült meg?

- Ez aztán mulatságos história, meg fogsz pukkadni a nevetéstől, öregem! *Je vous dis, il y avait un temps où on ne parlait que de ça à Pétersbourg*⁵⁸ - felelte Galcin, s nevetve leugrott a zongoráról, ahol eddig ült, és áttelepedett az ablakpárkányra, Kalugin mellé. - Egyszerűen meg kell pukkadni a nevetéstől. Ismerem ennek a dolognak minden részletét. - És vidáman, szellemesen és talpraesetten elbeszélte valami szerelmi történetet, amelyet mi átugrunk, mert nem érdekes a számunkra.

Sokkal érdekesebb az, hogy nem csupán Galcin herceg, hanem mindezek az urak, akik közül az egyik az ablakpárkányon ült, a másik felhúzott lábakkal egy karosszékből, a harmadik a zongoránál, egészen más embereknek látszottak itt, mint a parkban. Nyoma sem volt annak a nevetséges felfuvalkodottságnak és dölyfösségnek, amelyet a gyalogostiszt jelenlétében tanúsítottak; itt, maguk között, levetették maszkjukat, s különösen Kalugin és Galcin nagyon kedves, nyílt szívű, kedélyes és derék fiúknak mutatkoztak. Pétervári bajtársaikról és ismerőseikről beszélgettek.

- És mi van Maszlockojjal?

- Melyikkel? Az ulánus-testőrrel, vagy a gárdalovassal?

- Mindkettőjüket ismerem. A gárdalovas még fiatal tacsó volt, amikor megismertem, akkor került ki az iskolából. Az idősebbik most micsoda - lovaskapitány?

- Ó, már régen.

- Még mindig bele van gabalyodva abba a cigánylányba?

- Nem, már kiadta az útját. - És így tovább, ebben a hangnemben.

Galcin ezután leült a zongorához, és gyönyörűen elénekelt egy cigánydalt. Praszkuhin, anélkül, hogy bárki is felkérte volna, kísérni kezdte, mégpedig nagyon szépen; később már a többiek kérték, hogy kísérje a herceg énekét, ami nagy elégtétellel töltötte el Praszkuhint.

Az inas egy ezüsttálcán teát, tejszínt és peracet hozott be.

- Kínáld meg a herceget - mondta Kalugin.

- Furcsa elgondolni - jegyezte meg Galcin, miközben levett a tálcáról egy poharat, és az ablakhoz lépett - hogy voltaképpen egy ostromlott városban vagyunk: zongorázunk, teát iszunk tejszínnel, s mindezt egy olyan lakásban, amelyet, szavamra mondom, Pétervárott is szívesen elfogadnék.

- Hiszen ha még ez se volna - mondta az örökké elégedetlenkedő öreg alezredes -, egyszerűen elviselhetetlen volna ez az örökös, céltalan várakozás... Látni, hogy napról napra csak lövöldöznek, és nincs se vége, se hossza... Hogy lehetne ezt elviselni, ha emellett még piszokban kellene élni, és nem volna meg ez a kényelmünk?

- Mit szóljanak akkor a mi gyalogostisztjeink - szólt Kalugin -, akik a bástyákon, a fedezékben laknak a katonákkal, és a táborigényes borscsát eszik? Hát ők hogy viselik el?

- Valóban érthetetlen számomra, és őszintén szólva, nem is hiszem el - felelte Galcin -, hogy mosdatlan kezű, tetves emberek, akik szennyes fehérneműben járnak, hősök lehetnek. Ilymódon, tudod, *cette belle bravoure de gentilhomme*⁵⁹ egyszerűen elképzelhetetlen.

- De hiszen ezeknek sejtelmük sincs az ilyen vitézségről - szólt közbe Praszkuhin.

⁵⁸ Mondhatom, egy időben egyébről sem beszéltek Pétervárott.

⁵⁹ Az a nagyszerű nemesi vitézség.

- Micsoda badarságokat beszélsz! - szakította félbe haragosan Kalugin. - Én többször láttam őket itt, mint te, s csak annyit mondhatok, hogy noha a mi gyalogsági tisztjeink valóban tetvesek, és sokszor tíz napig sem váltanak fehérműt, mégis hősök, csodálatos emberek.

Ebben a pillanatban belépett a szobába egy gyalogsági tiszt.

- Bocsánat... azt a parancsot kaptam... jelentkezhettek a táb... őexcellenciájánál NN tábornok úr megbízásából? - kérdezte félénken és meghajtotta magát.

Kalugin felállt, s anélkül, hogy viszonzta volna a köszöntést, sértő udvariassággal, s erőltetett, hivatalos mosollyal megkérdezte a tisztet, nem *kegyeskedne-e* várni egy kicsit. Ezután rá sem hederített többé a tisztre, még hellyel sem kínálta meg, hanem Galcin felé fordult, és franciául kezdett vele társalogni. A szegény tiszt ott állt magára hagyatva a szoba közepén, s azt sem tudta zavarában, hova legyen, s mihez kezdjen esetlenül alácsüngő, kesztyűtlen kezével.

- Kérem alázattal, rendkívül sürgős ügyről van szó - mondta végre a tiszt egy percnyi hallgatás után.

- Ah, vagy úgy! Akkor hát parancsoljon - felelte Kalugin, arcán ugyanazzal a sértő mosollyal. Magára kapta köpenyét, és elindult a tiszttel az ajtó felé.

- *Eh bien, messieurs, je crois que cela chauffera cette nuit*⁶⁰ - szólt Kalugin, amikor kijött a tábornoktól.

- No, mi van? Mi készül? Kitérés? - faggatták valamennyien.

- Azt már nem tudom, majd meglátjátok - felelte Kalugin rejtélyes mosollyal.

- De nekem meg kell mondanod - erősködött Peszt báró -, mert ha van valami, én is kivonulok a T. ezreddel, hogy részt vegyek az első kitérésben.

- No, akkor csak menj isten hírével.

- Én nekem is mennem kell, mert a felettesem kinn van a bástyán - szólt Praszkuhin, és felkötötte kardját. Neki azonban senki sem felelt: döntse el maga, kell-e mennie vagy sem.

- Nem lesz semmi, érzem - mondta Peszt báró, és szorongó szívvel gondolt a küszöbönálló vállalkozásra. De azért hetykén félreecsapva sapkáját, döngő, szilárd léptekkel távozott a szobából, Praszkuhinnal és Nyeferdovval együtt, akik szintén a félelem nyomasztó érzésével siettek szolgálati helyükre. „Isten velük, uraim!” - „A viszontlátásra, uraim! Még az éjszaka látjuk egymást!” - kiáltott utánuk Kalugin az ablakból, miközben Praszkuhin és Peszt kozáklövük nyeregkápája fölé hajolva, s alighanem kozáknak is képzelve magukat, tovaügettek az úton.

- Igen, egy kissé - kiáltott vissza a kadét, aki nem értette, mit mondtak neki, s a sötét utca csakhamar elnyelte a kozáklövők dobogását.

- *Non, dites, moi, est-ce qu'il aura véritablement quelque chose cette nuit?*⁶¹ - szólt Galcin, miközben Kaluginnal együtt kihajolt az ablakon s a bástyák felett röpködő bombákat nézte.

- Neked elmondhatom... hiszen, ha jól tudom, te már voltál a bástyákon. (Galcin bólintott, jóllehet mindössze egyetlenegyszer volt a negyedik bástyán.) Nos, a mi félholderődünkkel szemben volt egy futóárok... - És Kalugin, aki a legkevésbé sem értett ezekhez a dolgokhoz, noha szentül meg volt győződve harcászati nézeteinek helyességéről, kissé zavarosan, s az erődítési szakkifejezéseket minduntalan összekeverve, magyarázni kezdte, hol vannak a mi

⁶⁰ Nos, uraim, azt hiszem forró éjszakánk lesz ma.

⁶¹ No, árulja el nekem, csakugyan lesz valami ma éjjel?

állásaink, és hol vannak az ellenséges állások, s belefogott a küszöbön álló hadművelet tervének ismertetésébe.

- No, a lövészárkok körül már kezdődik a zenebona. Hohó! A mienk ez, vagy az *övék*? Nézd, ott robbant! - mondogatták, miközben az ablakon kikönyökölve nézték az egymást keresztező tüzes vonalakat, amelyeket a bombák írtak le a levegőben és a lövések villanásait, amelyek egy-egy pillanatra megvilágították a sötétkék égboltot; majd a fehér löporfüstöt bámulták, s hallgatták az egyre erősödő ágyúszót.

- *Quel charmant coup d'oeil!*⁶², nemde? - hívta fel Kalugin vendége figyelmét erre a valóban szép látványra. - Igaz-e, olykor nem is tudja az ember megkülönböztetni, melyik a csillag és melyik a bomba?

- Igen, az imént én is azt hittem az egyikről, hogy csillag, de aztán leszállt, most meg, nézd csak, szétpukkant. Az a nagy csillag pedig - hogy is hívják? - éppen olyan, mint egy bomba.

- Tudod, már úgy megszoktam ezeket a bombákat, hogy szavamra mondom, odahaza a csillagos éjszakákon azt fogom hinni, hogy bombákat látok: annyira hozzászokik az ember.

- Nem gondolod, hogy nekem is részt kellene vennem ebben a kitörésben? - szólalt meg Galcin herceg rövid hallgatás után. Elképzelte, mi volna, ha *ott* kellene lennie ebben a félelmetes ágyútűzben, s már a pusztá gondolatára is hideg borzongás futott végig rajta; ugyanakkor azonban kéjes érzéssel töltötte el az a tudat, hogy semmi körülmények között sem küldhetik őt oda ezen az éjszakán.

- Ugyan, hagyd el, öregem! Verd ki a fejedből, úgysem engedlek el - felelte Kalugin, aki egyébként nagyon jól tudta, hogy Galcin a világért sem menne el oda. - Ráérsz még, öregem!

- Komolyan mondd? Szóval úgy gondolod, hogy nem kell mennem? Igazán?

Ebben a pillanatban irtózatos puskaropogás váltotta fel az ágyúdörgést; abból az irányból hallatszott, amerre ezek az urak néztek, s ugyanott ezer meg ezer lángocska lobbant fel és villódzott szüntelenül, végig az egész vonal mentén.

- Most kezdődik csak a haddelhadd! - mondta Kalugin. - Ezt a puskaropogást nem tudom közönyösen hallgatni, tudod, van benne valami, ami felkavarja az ember lelkét. Hallod ezt a hurrázást? - tette aztán hozzá, és fülelni kezdett arra az elnyújtott, távoli hangra, amely száz meg száz torokból morajlott a bástya felől: „Áááááá!”

- Kik hurráznak? Ők vagy a mieink?

- Nem tudom, de annyi bizonyos, hogy ez már kézitusa, mert a lövöldözés abbamaradt.

Ekkor két lovas állt meg az ablak alatt, a lépcsős feljárat előtt: egy parancsörtiszt meg egy kozák. A parancsörtiszt leszállt lováról.

- Honnan?

- A bástyáról. A tábornok úrral kell beszélnem.

- Gyerünk? Mi újság?

- Megrohamoztuk a lövészárkokat... elfoglaltuk... a franciák óriási tartalékokat vetettek harcba... megtámadták a mieinket... csak két zászlóaljunk volt - lihegte a tiszt. Ugyanaz a tiszt volt, aki az este is megjelent, most azonban - bár melle zihált - teljesen fesztelenül egyenest az ajtó felé tartott.

⁶² Milyen elragadó látvány!

- Mi az ördög, csak nem hátráltunk meg? - kérdezte Galcin.

- Nem - felelte haragosan a tiszt. - Még idejében megérkezett egy zászlóalj, és így visszavertük őket; de elesett az ezredparancsnok és számos tiszt, s most azt a parancsot kaptam, hogy erősítést kérjek...

Ezzel bement a tábornokhoz, ahová mi már nem követjük.

Öt perccel később Kalugin már ott ült apró kozáklován (természetesen azzal a kozákkal, akiket a tábornok utasítására különböző parancsokat továbbítson és ott megvárja, míg híreket tud hozni arról, hogyan dőlt el az ütközet). Galcin herceg pedig - attól a gyötrelmes izgalomtól hajtva, amely rendszerint erőt vesz azokon, akik közelről látják egy ütközet külső jeleit, de maguk nem vesznek részt benne - kiment az utcára, és minden cél nélkül fel-alá járkált.

6

Az utcán csak úgy nyüzsögtek a katonák: sebesülteket vittek hordágyakon vagy vezettek kézen fogva. Körös-körül teljesen sötét volt; csak itt-ott világított egy-egy ablak, a táborigényhálózatban vagy valamelyik házban, ahol ily késő éjszaka is együtt üldögélt néhány tiszt. A bástyákról még most is ágyúörgés és puskaropogás hangzott, s a fel-fellobbanó tüzek most is minduntalan megvilágították a fekete égboltot. Olykor egy-egy arra vágató parancsörtiszt lovának dobogását, egy-egy sebesült nyögését, s a sebesültszállító katonák lépteit és beszélgetését lehetett hallani, vagy női hangokat; megrémült lakosok álltak házuk tornácán, és nézték az agyúzást.

Ez utóbbiak között volt Nyikita is, akit már ismerünk, s mellette az öreg anyóka, a tengerész özvegye - akivel Nyikita már kibékült - meg annak tízéves kislánya.

- Uramisten, szentséges Szűzanyám! - mormolta sóhajtozva az öregasszony, miközben a bombákat nézte, amelyek mint tüzes labdák röpödtek szakadatlanul ide-oda. - Micsoda szörnyűség, micsoda szörnyűség! Uj-uj-uj! Ilyen még az első *bombáztatás* se volt. Nicsak, hol pukkant szét az átkozott: egyenest a mi házuk fölött, a külvárosban.

- Nem, ez messzebb van, Arinka néni kertjébe potyog mind - mondta a kislány.

- És hol van mostanság a nagyságos úr, hol van ő, az én gazdám? - szólalt meg éneklő hangon Nyikita, aki még mindig pityókás volt egy kissé. - Jaj de szeretem én ezt az én gazdát, el sem mondhatom, mennyire szeretem. Pedig hát verni is szokott, de én mégis borzasztóan szeretem. Úgy szeretem, hogy ha isten ments elesik, szavamra mondom, néném, nem tudom mit csinállok magammal. Bizony isten! Ilyen úr nincs több, csak annyit mondhatok! Dehogyan adnám oda ezekért, akik odabenn kártyáznak... ezekért a... piha!... no, nem mondok többet! - fejezte be szavait Nyikita, s gazdája szobája felé mutatott, amelynek ablakán fény szűrődött ki: Zwadczeski kadét a törzskapitány távollétében vendégeket hívott meg egy kis ivászatra, hogy megünnepelje kitüntetését. Az egyik vendég Ugrovics hadnagy volt, a másik Niepsiczecki főhadnagy - ugyanaz a Niepsiczecki, akinek ma ki kellett volna vonulnia a bástyára, de nem vonult ki, mert megdagadt az ínye.

- Hulló csillagok, nézd csak, hogy hullanak a csillagok! - törte meg a kislány a Nyikita szavai után beállott csendet, miközben tekintete az eget kémlelte. - Nézd, nézd, ott is lehullott egy. Hogy van ez, mama?

- Teljesen szétrombolják a házikónkat - mondta az öregasszony sóhajtva, anélkül, hogy felelt volna a kislány kérdésére.
- És tudod, mama - folytatta a kislány, akinek egyszerre megeredt a nyelve -, amikor ma ott jártunk a bácsikámmal, egy óriási ágyúgolyót találtunk benn a szobában, a szekrény mellett: biztos áttörte a pitvar falát, és egyenest a szobába repült. Akkora volt, hogy meg se bírtuk mozdítani.
- Bezzeg, akinek férje volt, meg pénze, fogta magát és odábbállt - siránkozott az öregasszony.
- De mit csináljon az olyan szerencsétlen nyomorult, mint én: egyetlen viskóm volt, azt is széjjellőtték. Nicsak, ni, hogy ágyúznak azok a bitangok! Istenem, istenem!
- És épp, amikor indulni akartunk, durr, jön egy bomba... hű, mekkorát pukkant, hogy szórta a földet!... Hajszál híja, hogy el nem talált egy szilánk engem meg a bácsit.
- Érdemkereszt járna neki ezért - szólalt most meg a kadét, aki közben a tisztekkel együtt kijött a tornácra, hogy nézze az ágyúzást.
- Menj el a tábornokhoz, öreganyám - mondta Niepsiczecki főhadnagy, megveregetve az anyóka vállát. - Komolyan mondom.
- *Pójde na ulice zohaczyc, co tam nowego*⁶³ - szólt aztán, miközben megindult lefelé a lépcsőn.
- *A my tym czasem napijmy sie wódki, bo cos dusza w piety ucieka*⁶⁴ - felelte nevetve Zwadczeski, a kedélyes kadét.

7

Galcin herceg egyre több sebesülttel találkozott: voltak, akiket hordágyon vittek és voltak, akik saját lábukon jöttek, egymást támogatva és hangosan beszélgetve.

- Micsoda roham volt ez, barátom! - mondta mély basszushangján egy hórihorgas katona, aki két puskát vitt a vállán. Hogy ránk törtek azok, hogy ordítottak: Allah, Allah!⁶⁵ És már másztak is fel a sánkra, egymás hegyén-hátán. Ha az egyikkel végeztünk, jött helyébe a másik - semmit sem lehetett tenni. Annyian vannak, hogy se szeri, se száma... - Tovább nem folytathatta, mert Galcin herceg megállította:
- A bástyáról jössz?
- Igenis, nagyságos uram.
- No, mi volt ott? Beszéld el.
- Hogy mi volt ott? Odahoztak azok, nagyságos úr, minden *erőt*, úgy törtek ránk, megmászták a sánctot, nem volt mi tenni. Legyúrtek minket, nagyságos úr!
- Hogyhogy legyúrtek? Hiszen visszavertétek őket.

⁶³ Kimegyek az utcára, megnézem, mi újság.

⁶⁴ Mi meg közben iszunk egy kis pálinkát, nehogy inunkba szálljon a bátorságunk.

⁶⁵ Katonáink a törökök ellen vívott harcokban annyira megszokták az ellenségnek e csatakiáltását, hogy most már a franciák szájába is ezt a kiáltást adják: „Allah!” (*Tolsztoj jegyzete.*)

- Már hogy verhattuk volna vissza, mikor *azoknál* volt minden *erő*? Mind egy szálíg lekaszabolták a mieinket, segítség pedig nem jött. (A katona tévedett, mert a futóárok a mienk maradt; csak hogy - ezt a furcsaságot mindenki megfigyelheti - az a katona, aki megsebesült az ütközetben, mindig azt hiszi, hogy elvesztettük az ütközetet, s hogy a csata szörnyen véres volt.)

- Pedig nekem azt mondták, hogy visszavertük őket! - mormogta bosszúsan Galcin.

Ekkor odalépett hozzá Niepsiczecki főhadnagy; fehér sapkájáról felismerte a sötétben Galcin herceget, s megragadta az alkalmat, hogy beszélhet ilyen fontos személyiséggel.

- Nem tetszik tudni, mi történt? - kérdezte udvariasan, sapkája ellenzőjéhez emelve kezét.

- Éppen most érdeklődöm - felelte Galcin herceg, s megint ahhoz a katonához fordult, aki két puskát vitt a vállán. - Talán akkor verték vissza őket, amikor te már eljöttél? Mikor jöttél el onnét?

- Csak az imént, nagyságos úr - felelte a katona. - Nem hinném, hogy visszavertük őket, az a futóárok alighanem az ő kezükön maradt... lehengereltek minket.

- No hát szégyellhetitek magatokat, feladtátok a futóárkot! Borzasztó! - méltatlankodott Galcin, akit felháborított ez a közöny. - Szégyellhetitek magatokat! - mondta még egyszer, s elfordult a katonától.

- Ó, ez szörnyű népség! Még nem méltóztatik ismerni őket - szólt most közbe Niepsiczecki főhadnagy. - Mondhatom önnek, ezekben az emberekben nincs semmi büszkeség, semmi hazafiság, semmi érzés... legjobb, ha nem is várunk tőlük semmi ilyesmit. Nézze csak, micsoda tömegek tódulnak erre: hiszen ezeknek a tizedrésze sem sebesült, ezek mind csak *asszisztálnak*, hogy ne kelljen részt venniük az ütközetben. Aljas csöcselék! Szégyen-gyalázat, amit csináltak fiúk, szégyen-gyalázat! Feladni a *mi* lövészárkunkat! - tette hozzá, a katonák felé fordulva.

- Hát mit csináljunk, ha náluk van az *erő*! - mormogta a katona.

- Az ám, nagyságos urak - szólalt most meg egy másik katona, akit éppen ekkor vittek arra hordágyon. - Már hogyne adtuk volna fel azt az árkot, amikor úgyszólván az utolsó szál emberig lekaszaboltak minket? Ha nálunk lett volna az *erő*, soha az életben nem adtuk volna fel. De hát így mit tehattünk? Én leszúrtam egyet, de abban a szempillantásban olyat kaptam a puskatussal... Jaj, lassabban, testvérek, óvatosabban, testvérek, vigyázva menjetek... jajjjajjaj! - nyögött fel a sebesült.

- Csakugyan, úgy látom, túl sokan csellengenek erre - mondta Galcin, s ismét megállította a hórihorgas katonát, akinek két puská volt a vállán. - Te mit keresel erre? Állj meg, hé!

A katona megállt, s bal kezével levette sapkáját.

- Hova méysz, és mi keresnivalód van errefelé? - rivallt rá szigorúan Galcin herceg. - Te gazfi...

- de elhallgatott, mert ahogy közel lépett a katonához, észrevette, hogy köpenye nyílásába rejtett karja könyökig véres.

- Megsebesültem, nagyságos úr.

- Miféle sebesülésed van?

- Ide alighanem golyót kaptam - felelte a katona, karjára mutatva -, de azt már bizony nem tudom, mivel hasították be a fejemet. - S lehajtva fejét, megmutatta véres, tapadó hajcsomókkal borított tarkóját.

- Hát az a másik puska kié?

- Francia karabély, nagyságos úr, elszedtem az egyiktől. Nem is jöttem volna el, de el kellett kísérem ezt a katonát itt, mert még összerogy az úton - tette aztán hozzá, s egy katonára mutatott, aki puskájára támaszkodva vánszorgott előtte, nagy kínnal vonszolva bal lábát.

- Hát te meg hova mész, te bitang! - förmedt rá Niepsiczecki főhadnagy egy másik katonára, aki épp a szeme elé került. A főhadnagy érdemeket akart szerezni buzgalmával az előkelő herceg előtt - de kiderült, hogy ez a katona is sebesült.

Galcin herceg egyszerre szörnyen elszégyellte magát Niepsiczecki főhadnagy miatt, s még inkább önmaga miatt. Érezte, hogy elpirul - ami ritkán fordult elő vele. Elfordult a főhadnagytól, s most már nem kérdezte ki, és nem ellenőrizte a sebesülteket, hanem egyenesen a kötözőhely felé tartott.

Nagy nehezen keresztülfurakodott a tornácon a saját lábukon érkező sebesültek és a hordágyakat cipelő katonák között, akik sebesülteket vittek be, és halottakat hoztak ki. Benyitott az első szobába, körülnézett, de nyomban visszahőkölt, megfordult és kirohant az utcára. Az, amit itt látott, valóban túlon túl borzalmas volt!

8

A magas boltozatú, tágas sötét terem - csak az a négy-öt gyertya világította meg, amelyeknek ide-oda vándorló fényénél az orvosok a sebesülteket vizsgálták - a szó szoros értelmében zsúfolásig tele volt. A sebesültszállítók szakadatlanul hozták a sebesülteket, lefektették őket a padlóra, és máris mentek újabb sebesültekért. A padlón oly szorosan fetrengtek egymás mellett a sebesültek, hogy a szerencsétlenek lökdösődtek, és egymás vérében áztak. Az el nem foglalt helyeken feketéllő vértócsák, a száz meg száz sebesült lázas, forró lehelete és a hordágyat cipelő emberek testének kigőzölgése valami sajátos, fojtó, sűrű és émelyítő bűzzel töltötte meg a termet, amelynek különböző sarkaiban komoran pislákkolt a négy gyertya. Nyöszörgő, sóhajtozó, hörgő hangok moraja hullámozott végig a szobán, s ebbe a morajba olykor egy-egy velőtrázó ordítás hasított bele. Ápolónők lépdeltek át a sebesülteken, s hol itt, hol ott bukkantak fel a véres köpenyek és ingek között, kezükben orvossággal, vízzel, kötéssel, tépéssel; nyugodt arcukon nyoma sem volt annak a meddő, nőies, betegesen érzélgős szájalomnak, amelyet oly jól ismerünk, hanem tevékeny, gyakorlati részvét tükröződött rajtuk. Az orvosok komor arccal, feltúrt ujjal térdeltek a sebesültek előtt, mellettük a felcserek tartották a gyertyát; benyúltak a lőtt sebekbe, hogy kitapogassák, s ügyet sem vetve a kínlódó sebesültek borzalmas jajveszékelésére és könnyörgésére, ide-oda mozgatták a roncsoltan fityegő végtagokat. Az egyik orvos egy kis asztal előtt ült az ajtó mellett, s amikor Galcin belépett a szobába, már az 532-es számnál tartott a jegyzékben.

- Iván Bogajev közlegény, Sz. ezred, harmadik század: *fractura femoris complicata*⁶⁶ - kiáltotta a terem másik végéről egy orvos, aki egy szétzúzott lábat tapogatott. - Fordítsd csak meg.

- Jaj-jaj, atyám, szent atyám! - üvöltött a katona, s rimánkodott, hogy ne nyúljanak hozzá.

- *Perforatio capitis.*⁶⁷

⁶⁶ Súlyos combtörés.

- Szemjon Nyeferdov alezredes, N. gyalogezred. Türtőztesse magát egy kissé, alezredes úr, mert így nem tudom megvizsgálni, mindjárt itthagynom - szólt egy harmadik orvos, miközben valami csipesszel vájkált a szerencsétlen alezredes koponyájában.

- Jaj, hagyja már! Jaj, az isten szerelmére, elég, elég... az isten... ó-ó-ó-ó!

- *Perforatio pectoris...*⁶⁸ Szevasztyan Szereda közlegény... melyik ezred? Különben ne írjon semmit: *moritur*.⁶⁹ Vigyék el - mondta az orvos, s otthagya a katonát, aki már kifordult szemmel hörgött...

Vagy negyven sebesültszállító katona várakozott hordágyakkal, hogy a bekötözött sebesülteket elvigyék a kórházba, a halottakat pedig a kápolnába. Ott álltak az ajtónál, s szótlanul nézték ezt a képet; csak olykor-olykor szakadt ki belőlük egy-egy mély sóhaj...

9

A bástya felé vezető úton Kalugin rengeteg sebesülten találkozott; de mivel tapasztalatból tudta, hogy az ilyen látvány csata közben igen rossz hatással van az ember kedélyállapotára, nem állt meg, hogy kikérdezze a sebesülteket, hanem ellenkezőleg, inkább azon volt, hogy tudomást se vegyen róluk. A hegy lábánál egy sebes vágtságban száguldó parancsőrtszert pillantott meg, aki a bástya felől jött.

- Zobkin! Zobkin! Álljon meg egy pillanatra!

- No mi az?

- Honnan jön?

- A lövészárokból.

- Mi újság arrafelé? Még mindig olyan heves a csata?

- Pokoli! Szörnyű!

A parancsőrtszert ezzel tovavágtatott. Valóban, noha a puskaropogás alábbhagyott, újult erővel és hévvel indult meg ismét az ágyúzás.

„Ah, ez már förtelmes!” - gondolta Kalugin, s valami kellemetlen érzés kezdte gyötörni. Őt is balsejtelem fogta el - vagyis egy igen közönséges gondolat villant fel benne: a halál gondolata. Csakhogy Kalugin más fából faragták, mint Mihajlov törzskapitányt: becsvágy fűtötte, és vasidegekkel áldotta meg a természet - más szóval az az ember volt, akit általában bátornak szoktak nevezni. Nem engedett az első feltoluló érzésnek, hanem bátorítani kezdte magát. Eszébe jutott egy hadsegéd - alighanem Napóleon hadsegédje volt -, aki a rábízott parancs átadása után véres fejjel száguldott vissza tajtékzó lován Napóleonhoz.

- *Vous êtes blessé?*⁷⁰ - kérdezte Napóleon.

⁶⁷ Koponyalövés.

⁶⁸ Mellkaslövés.

⁶⁹ Haldoklik.

⁷⁰ - Megsebesült?

- *Je vous demande pardon, sire, je suis tué*⁷¹ - felelte a hadsegéd, s a következő pillanatban holtan bukott le lováról.

Kalugin nagyon szépnek találta ezt a jelenetet, s képzeletében már kissé azonosította is magát ezzel a hadsegéddel; azután korbáccsal rávágott lovára, még hetykébb *kozák tartással* helyezkedett el a nyeregben, hátrapillantott kozák legényére, aki a kengyelen állva ügetett mögötte - s úgy érkezett meg arra a helyre, ahol le kellett szállnia a lováról, ahogy egy hős vitézhez illik. Amikor leszállt a lóról, négy katonát pillantott meg, akik a kőrakáson ülve pipáztak.

- Hát ti mit kerestek itt? - förmedt rájuk.

- Sebesülteket szállítottunk, nagyságos úr, s most leültünk egy kicsit pihenni - felelte az egyik, miközben háta mögé dugta a pipáját, és lekapta fejről a sapkát.

- No persze, pihenni! Mars vissza a helyetekre, mert mindjárt szólok az ezredparancsnoknak!

S velük együtt indult meg felfelé a futóárokban, ahol lépten-nyomon sebesültekkel találkozott. Amikor felért a hegyre, balra fordult a futóárokban, s alig tett néhány lépést, teljesen egyedül találta magát. Egy bombaszilánk süvített el a közvetlen közelében, s lecsapott a futóárokba. Nyomban utána egy másik bombát pillantott meg a levegőben, s úgy rémlett neki, hogy, egyenesen feléje repül. Egyszerre rettegés fogta el: előrerohant vagy öt lépést, és levetette magát a földre. Amikor azonban a bomba felrobbant, s látta, hogy jó messzire csapott le tőle, szörnyen bosszankodott a viselkedéséért; felállt és körülnézett, nem látta-e meg valaki, amikor elvágódott - de senki sem volt a közelben.

Ha a félelem egyszer befészkelte magát valakinek a szívébe, nem engedi át egykönnyen a helyét más érzelmeknek; s Kalugin, aki mindig azzal kérkedett, hogy sohasem görnyed meg, most meggyorsította lépteit, és szinte kúszva folytatta útját a futóárokban. „Ah, de csúf dolog ez! - gondolta, miközben meg-megbotlott -, itt fogok elpusztulni!” Érezte, hogy lélegzete el-elakad, és egész testét kiveri a verejték; csodálkozott önmagán, de már meg sem próbálta leküzdeni rettegését.

Egyszerre csak lépéseket hallott maga előtt. Gyorsan felegyenesedett, felszegte fejét, s kardját hetykén csörtetve haladt tovább, már nem oly gyors léptekkel, mint az imént. Alig ismert magára. S amikor találkozott egy utásztiszttel, aki egy tengerész kíséretében jött vele szembe, s az utásztiszt - egy bomba fénylő pontja felé mutatva, amely egyre fényesebben villogva, egyre gyorsabban közeledett, majd lecsapott valahol a futóárok körül odakiáltott neki: „Feküdj!” - Kalugin inkább csak az ijedt kiáltás hatására húzta be ösztönszerűen és alig észrevehetően a nyakát, s tovább folytatta útját.

- Lám, ez aztán bátor ember - jegyezte meg a tengerész, aki a legnagyobb nyugalommal szemlélte a lehulló bombát, s gyakorlott szeme mindjárt felismerte, hogy a bombaszilánkok nem fenyegetik a futóárokban tartózkodókat. - Még csak le sem fekszik.

Már csak néhány lépést kellett Kaluginnak megtennie, hogy egy kis térségen keresztül eljusson a bástya parancsnokának fedezékéig, amikor egyszerre megint ködbe borult körülötte a világ, s ismét megrohanta az az ostoba rettegés; szíve hevesen kalimpált, a vér a fejébe tódult, s össze kellett szednie minden erejét, hogy a fedezékig tudjon futni.

- Miért liheg úgy? - kérdezte a tábornok, amikor Kalugin átadta a parancsokat.

- Nagyon gyorsan jöttem, kegyelmes uram!

⁷¹ - Bocsánat, felség, megöltek.

- Nem akar egy pohár bort?

Kalugin felhajtotta a bort, és rágyújtott egy cigarettára. Az ütközet már véget ért, csak az erős ágyúzás folyt még tovább mindkét oldalon. A fedezékben NN tábornok ült, a bástya parancsnoka, s még hat tiszt, köztük Praszkuhin is; az ütközet különböző mozzanatait tárgyalták meg. Barátságos kis szoba volt ez; a falakat kék tapéta borította, pamlag és ágy is volt benne, meg asztal is, amelyen iratok heverték; a falon óra ketyegett, a szentkép előtt mécses pislákol. S ahogy Kalugin ott ült ebben a lakályos szobácskában, ahogy nézte ezeket a tárgyakat, amelyek a békés otthonok légkörét varázsolták ide, ahogy tekintete a mennyezet öles, vastag gerendáira tévedt, és hallgatta az ágyúlövéseket, amelyeknek hangja csak tompán szűrődött be a fedezékbe - egyszerűen nem tudta megérteni, hogyan vehetett kétszer is erőt rajta az a megbocsáthatatlan gyengeség. Haragudott önmagára, s vágyott a veszélyre, hogy ismét próbára tehesse magát.

- No, ennek örülök, hogy ön is itt van, százados úr - mondta egy nagybajuszú tengerésztisztnek, aki éppen ekkor lépett a fedezékbe. A tengerésztiszt, akinek törzstiszti köpenyén György-kereszt ékeskedett, azért jött, hogy munkásokat kérjen a tábornoktól: helyre kellett állítani ütegének két lőrését, amelyeket betemetett a föld. - Parancsom van a tábornoktól - folytatta Kalugin, amikor az üteparancsnok befejezte a beszélgetését a tábornokkal -, hogy megtudjam: lehet-e az ön ágyúiból kartáccsal löni a futóárkot?

- Csak egyetlen ágyúból lehet - felelte mogorván a százados.

- Mindenesetre menjünk oda és nézzük meg.

A százados homlokát ráncolta, és dühösen krárogott.

- Egész éjszaka ott álltam, s bizony most azért jöttem ide, hogy egy kissé kipihenjem magam - felelte. - Nem mehetne oda egyedül? Ott van a helyettesem, Karc hadnagy, az majd mindent megmutat.

A százados már hat hónapja vezényelte az egyik legveszélyesebb helyen álló üteget, már akkor is, amikor még fedezékek sem voltak, s az ostrom kezdete óta megszakítás nélkül a bástyán tartózkodott. A tengerészek között híres volt vitézségéről. Ezért Kalugin nagyon meglepte, hogy vonakodik vele jönni.

„Lám, ilyenek ezek a híres vitézek!” - gondolta.

- Nos, akkor elmegyek magam, ha megengedi - mondta kissé gúnyos hangon a századosnak, aki azonban ügyet sem vetett szavaira.

Csakhogy Kalugin megfélekedezett arról, hogy ő mindent egybevéve legfeljebb ötven órát töltött a bástyákon különböző időpontokban, míg a százados hat álló hónapja ott tartózkodott. Kalugin még hajtotta a hiúság, mindenkit el akart kápráztatni vitézségével, sarkallta a kitüntetés reménye, a hírvágy és a kockázat gyönyöre. A százados azonban mindezen már túl volt. Kezdetben őt is fűtötte a hiúság, ő is vitézkedett, ő is örömet lelte a kockázatban, ő is kitüntetésre és hírnévre vágyott, sőt mindezt el is érte. Most azonban ezek az ösztönző erők már nem hatottak rá, s más szemmel nézte a dolgokat: becsülettel teljesítette kötelességét, de miután nagyon jól látta, milyen kevés eshetősége van arra, hogy életben maradjon, ő, aki immár hat hónapja tartózkodott a bástyán, nem kockáztatta többé ezeket az eshetőségeket, ha nem volt okvetlenül szükséges. Így az a fiatal hadnagy, aki alig egy hete került az üteghez, s most megmutatta Kaluginnak az ágyúkat - miközben, szinte egymással versengve, hol az egyikük, hol a másikuk dugta ki fölöslegesen fejét a lőrésen vagy mászott ki a löpadra - tízszerte bátrabbnak látszott, mint a százados.

Amikor Kalugin az üteg megszemlélése után ismét a fedezék felé tartott, a sötétben a tábornokba botlott, aki parancsőrtsztjeinek kíséretében éppen a megfigyelőhelyre ment.

- Praszkuhin kapitány! - szólt a tábornok. - Menjen át kérem a jobboldali lövészárókba, és mondja meg az M. ezred ott dolgozó második zászlóaljának, hogy hagyják abba a munkát, a legnagyobb csendben vonuljanak el, és csatlakozzanak ezredükhöz, amely a hegy alatt várakozik tartalékban. Megértette? Személyesen vezesse el őket az ezredhez.

- Parancsára, tábornok úr.

És Praszkuhin futólépésben megindult a lövészárók felé. A tüzelés alábbhagyott.

10

- Ez az M. ezred második zászlóalja? - kérdezte Praszkuhin, amikor megérkezett a helyszínre, s megpillantott egy katonát, aki egy zsák földet vitt a hátán.

- Igenis.

- Hol a parancsnok?

Mihajlov, úgy vélve, hogy a századparancsnokot keresik, előbújt a gödörből, s abban a hiszemben, hogy egy feljebbvalója áll előtte, tisztelegve odalépett Praszkuhinhoz.

- A tábornok azt a parancsot adta... hogy... szíveskedjék azonnal... főleg pedig a legnagyobb csendben... hátravonulni... azaz, hogy nem hátra, hanem a tartalékhoz - szólt Praszkuhin, miközben arrafelé sandított, amerről az ellenség tüzelt.

Mihajlov most felismerte Praszkuhint, és leeresztette sapkája ellenzőjéhez emelt kezét. Amikor megértette, hogy miről van szó, továbbította a parancsot; vidám mozgolódás támadt a lövészárókban, a katonák felkapták puskájukat, felvették köpenyüket, s a zászlóalj elindult.

Aki még nem élt át ilyesmit, el sem tudja képzelni, micsoda boldogság fogja el az embert, amikor három órai bombazápor után elkerül az olyan veszedelmes helyről, amilyen a lövészárók. Mihajlov, aki e három óra alatt már többször úgy érezte, hogy sorsa meg van pecsételve, és nem egyszer volt alkalma sorra megcsókolni a nyakán függő amuletteket, a vége felé kissé megnyugodott, mert felülkerekedett benne egy másik meggyőződés: úgy okoskodott, hogy ha ennyi bomba és ágyúgolyó elrepült mellette, anélkül, hogy a hajaszála is meggörbült volna, ugyan miért érné éppen most baj? Ám ennek ellenére is alig tudta fékezni a lábát, amikor Praszkuhin mellett a század élén haladva kivonult a lövészárókból: legszívesebben futott volna.

- A viszontlátásra - búcsúzott tőle az őrnagy, a másik zászlóalj parancsnoka, aki ott maradt a lövészárókban, s akivel a mellvéd alatti veremben kuporogva együtt fogyasztották el a sajtot. - Szerencsés utat!

- Sok szerencsét önnök is és további kitartást. Úgy látszik, most már elcsendesedik.

De alighogy kimondta ezeket a szavakat, az ellenség megint erősebben kezdett tüzelni: alighanem észrevette, hogy valami mozgolódás van a lövészárókban. A mieink viszonozták a tüzet, s ismét megindult a heves ágyúzás. A csillagok magasan, de halvány fénnel hunyorgtak az égbolton; koromsötét éjszaka volt, csak a lövések felvillanó tüze és a robbanó bombák fellobbanó fénye világította meg a tárgyakat. A katonák némán, gyors léptekkel, egymásnak ösztönösen elébe vágva haladtak; a szakadatlan ágyúdörgés közepette csak a

kiszáradt úton kopogó, egyenletes léptek zaja és az egymáshoz ütődő szuronyok pengése hallatszott, s olykor-olykor sóhajtván felfohászkozott valamelyik riadt katona: „Istenem, istenem! Mi lesz ebből!” Néha egy-egy sebesült jajgatása hasított bele az éjbe, s felhangzott a kiáltás: „Hordágyat!” (Abban a században, amelynek Mihajlov volt a parancsnoka, csupán a tüzérségi tűznek huszonhat áldozata volt ezen az éjszakán.) Villám cikázott valahol a távolban, a sötét égbolt alján, az őr elkiáltotta magát a bástyán: „Á-gyú!” - s egy ágyúgolyó süvített el a század felett, felszakította a földet, és köveket szórt szerteszét.

„Ördög és pokol! Hogy cammognak ezek! - gondolta a Mihajlov mellett lépdelő Praszkuhin, aki minduntalan hátra pillantott. - Tulajdonképpen a leghelyesebb volna, ha előresietnék, hiszen a parancsot már átadtam... Különben mégsem, ez a barom még elhíresztelné, hogy gyáva vagyok, mint ahogy és is mondtam róla tegnap ilyesmit. Eh, lesz, ami lesz, megyek velük.”

„Hogy miért is kell ennek velem jönnie! - gondolta ugyanakkor Mihajlov. - Hányszor megfigyeltem, hogy mindig csak szerencsétlenséget hoz az emberre... No tessék, ez a golyó, úgy látom, egyenesen iderepül.”

Alig tettek néhány száz lépést, Kaluginnal találkoztak, aki hetykén, kardját csörtetve, a lövészárkok felé tartott, hogy a tábornok parancsára megállapítsa, mennyire jutottak ott a munkával. Amikor azonban meglátta Mihajlovot, meggondolta magát: minek is menjen oda személyesen ebben a szörnyű ágyútűzben, amikor ezt nem is parancsolták neki, és amúgyis mindent részletesen megtudhat ettől a tiszttől, aki éppen onnan jön. S valóban, Mihajlov töviről hegyire beszámolt neki a munkálatokról, noha közben minden egyes lövésnél - akkor is, ha a lövedék valahol nagyon messze hullott le - gyorsan leguggolt, behúzta a nyakát, és mély meggyőződéssel kijelentette, hogy „ez egyenesen erre jön”. Ezzel nem kis mulatságot szerzett Kaluginnak, aki mintha ügyet sem vetett volna az ágyútűzre.

- Vigyázzon, kapitány, ez egyenesen erre jön! - mondta csipkelődve Kalugin, és könyökével meglökte Praszkuhint. Egy darabig még velük tartott, aztán bekanyarodott a fedezékhez vezető futóárkokba. „Nem mondhatnám, hogy nagyon bátor ember ez a kapitány” - gondolta, miközben belépett a fedezék bejáratán.

- No, mi újság? - fogadta egy tiszt, aki egyedül ült a szobában és vacsorázott.

- Semmi különös. Úgy látszik, már vége.

- Hogy már vége? Szó sincs róla, a tábornok épp most indult el megint a megfigyelőhelyre. Még egy ezred érkezett. No már el is kezdődött, hallja? Újra megindult a puskatűz. Nehogy kimozduljon. Mire jó az? - tette hozzá a tiszt, amikor észrevette, hogy Kalugin olyan mozdulatot tesz, mint aki menni készül.

„Tulajdonképpen ott kellene most lennem - gondolta Kalugin -, de hát ma már amúgy is eleget kockáztattam az életemet. Remélem, nemcsak *chair à canon*-nak⁷² vagyok jó.”

- Igaza van, jobb lesz, ha itt várom meg őket - mondta.

S csakugyan, alig öt perccel később már vissza is tért a tábornok a tisztek kíséretében; köztük volt Peszt báró is, a kadét, Praszkuhin ellenben nem volt ott.

A lövészárkokat ismét elfoglaltuk és megszálltuk.

Kalugin - miután részletes tájékoztatást kapott az ütközetről - Peszt báróval együtt elhagyta a fedezéket.

⁷² Ágyútöltelék.

- Véres a köpenyed: csak nem vettél te is részt a kézitusában? - kérdezte Kalugin.

- Ah, öregem, borzalmas volt! Képzeld csak... - És Peszt báróból csak úgy dőlt a szó: elmondta, hogy ő vezette az egész századot, amikor elesett a századparancsnok, hogy leszűrt egy franciát, hogy ha ő nincs ott, semmi sem sikerült volna - és így tovább.

Ennek a történetnek a magva igaz volt: a századparancsnok csakugyan elesett, és Peszt valóban megölt egy franciát. De ami a részleteket illeti, a kadét sok mindent hozzáköltött és nagyzott.

Önkéntelenül nagyzott, mert az egész ütközet alatt valami köd ülte meg agyát, s oly kábult volt, hogy úgy érezte, mintha nem is vele történne mindaz, ami történik körülötte, hanem valaki mással, isten tudja, hol és isten tudja, mikor; s nagyon természetes, hogy úgy igyekezett előadni a részleteket, ahogyan rá nézve a legelőnyösebb volt. Valójában azonban a dolog így történt.

Az a zászlóalj, amelybe a kadétot beosztották, hogy részt vegyen a kitörésben, két órán át állt golyózápor közepette valami fal tövében. Ekkor elől, az oszlop élén mondott valamit a zászlóaljparancsnok, mire a századparancsnokok között mozgolódás támadt, a zászlóalj felkerekedett és kivonult a mellvéd mögül. Vagy száz lépést mentek, ekkor megálltak és századoszlopokban felsorakoztak. Peszt azt a parancsot kapta, hogy a második század jobbszárnyára álljon.

A kadét gépiesen odaállt a helyére, alig volt tudatában annak, hol van és mit keres itt; hideg borzongás futott végig a hátán, ösztönösen visszafojtott lélegzettel, kábultan meredt a sötétlő messzeségbe és várta, hogy most valami borzalmas fog történni. Tulajdonképpen nem is annyira félelem volt az, ami hatalmába kerítette, mert most nem lövöldöztek, mint inkább valami megmagyarázhatatlan érzés: furcsa volt elgondolni, hogy most az erődön kívül van, a szabad mezőn. A zászlóalj parancsnok megint mondott valamit ott elől. A tisztek ismét suttogva adták tovább a parancsot, s az első század feketéllő fala egyszerre csak eldőlt a földön: „feküdj”-öt vezényeltek. A második század is lehasalt, s Peszt eközben megsúrta kezét valami tüskében. Csak a második század parancsnoka nem feküdt le, tömzsi alakja hol itt, hol ott bukkant fel a század előtt, s kivont kardját villogtatva szüntelenül beszélt:

- Fiúk, kedves vitézeim, most aztán jól vigyázzatok! Lőni nem szabad, szuronyt nekik, az aljas bitangoknak! Majd ha azt kiáltom: „hurrá!” - mindenki utánam! Nehogy lemaradjon valaki... Egyszerre, viharsebesen rájuk rontani, ez a fődolog... Most majd megmutatjuk, ki a legény a gáton, nem vallunk szégyent, ugye fiúk? Atyuskáért, a cárért! - Így buzdította katonáit a századparancsnok, cifra káromkodásokkal fűszerezve szavait, s fenyegetően hadonászva.

- Hogy hívják a századparancsnokot? - kérdezte Peszt a mellette fekvő kadéttól. - Ez aztán bátor fickó!

- Igen, ütközet előtt mindig holtrészegre issza magát - felelte a kadét. - Liszinkovszkij a neve.

E pillanatban közvetlenül a század előtt tűz villant fel, rettenetes, fülsüketítő csattanás hallatszott, s kövek és repeszdarabok zúgtak el a levegőben (vagy ötven másodperc múlva lehullott egy ilyen kő a magasból, és összezúzta az egyik katona lábát). Ezt a bombát egy *elevációs lövegtalpról* lőtték ki, s az a tény, hogy itt csapott le a században, azt bizonyította, hogy a franciák észrevették az oszlopot.

- Bombáztok, az anyátok hétszentségit?... No hiszen, csak jussunk el oda, majd megtudjátok, mi az a háromélű orosz szurony, ti átkozott gaffickók! - kiáltott a századparancsnok oly hangosan, hogy a zászlóaljparancsnok kénytelen volt csendre inteni, s rászólt, hogy ne lármázzon annyit.

Ekkor felállt az első század, s utána a második is. „Szuronyt szegezz!” - hangzott el a parancs, s a zászlóalj megindult előre. Peszten annyira erőt vett a rettegés, hogy egyszerűen nem működött az agya: azt sem tudta már, mióta megy, hova megy, kikkel megy és kik ellen. Úgy ment, mint aki részeg. De egyszerre csak millió kis villám lobbant fel körös-körül - süvítés, ropogás mindenfelől. Peszt ordítani és rohanni kezdett, mert mindenki rohant és mindenki ordított. Azután megbotlott és rázuhant valamire: ez a valami a századparancsnoka volt (aki a század élén megsebesült, s a kadétot franciának véelve, megragadta a lábát). Azután, amikor végre kiszabadította lábát és feltápászkodott, a sötétben háttal nekiugrott egy ember, és kis híja, hogy megint fel nem döntötte, egy másik ember pedig ráordított: „*Szúrd le! Mit bámulsz?*” Valaki megmarkolta a puskát, és beledöfte a szuronyt valami puhába. „*A moi, comarades! Ah, sacré b... Ah! Dieu!*”⁷³ - hangzott fel egy rettenetes, velőtrázó üvöltés, és Peszt csak akkor eszmélt rá, hogy leszúrt egy franciát. Hideg verejték verte ki egész testét, reszketett, mint akit láz gyötör, s eldobta a puskát. De ez csak egy pillanatig tartott: nyomban utána eszébe jutott, hogy ő voltaképpen hős. Felkapta a puskát és a tömegtől sodortatva, vad hurrázással tovarohant, otthagya a megölt franciát, akiről az egyik katona mindjárt leráncigálta a csizmát. Vagy húsz lépést rohant előre, s egyszerre ott találta magát a lövészárokból. Már ott voltak a mi katonáink, a zászlóaljparancsnokkal együtt.

- Leszúrtam az egyiket! - mondta a zászlóaljparancsnoknak.

- Jól van, báró, derék dolog.

12

- Hanem tudod-e, hogy Praszkuhin elesett? - kérdezte Peszt, miközben elkísérte Kalugin, aki hazafelé tartott.

- Lehetetlen!

- Pedig így van, saját szememmel láttam.

- No de bocsáss meg, sietnem kell, isten veled.

„Igazán meg lehetek elégedve - gondolta Kalugin hazafelé menet. - Ez az első eset, hogy szolgálat közben mellém szegődött a szerencse. Minden pompásan sikerült, én élek és egészséges vagyok, kitűnő minősítéssel terjesztenek fel előléptetésre, s most már biztosan számíthatok az aranykardra. Ami azt illeti, meg is érdemlem.”

Miután jelentést tett a tábournoknak mindenről, amit szükségesnek tartott, bement szobájába. A szobában ott ült Galcin herceg, aki már régen visszatért és várta Kalugin; éppen a „*Splendeur et misères des courtisanes*”-t⁷⁴ olvasta, amelyet Kalugin asztalán talált.

Kalugin kimondhatatlan gyönyörűség fogta el arra a gondolatra, hogy ismét otthon van, túl minden veszélyen. Felvette a hálóingét, lefeküdt az ágyába, s beszámolt Galcinnak az ütközet részleteiről. Nagyon természetesen adta elő ezeket a részleteket: olyan nézőpontból, amelyből

⁷³ Ide hozzám, bajtársak! Ó, a szentségit! Ó, istenem!

⁷⁴ „Kurtizánok tündöklése és nyomora” - Balzac regénye. Egyike azoknak a kedves könyveknek amelyek az utóbbi időben gomba módra elszaporodtak, s amelyek valamilyen oknál fogva különös népszerűségnek örvendenek ifjúságunk körében. (*Tolsztoj jegyzete.*)

szemlélve minden egyes mozzanat azt bizonyította, hogy ő, Kalugin, roppant tehetséges és bátor tiszt. Mellesleg megjegyezve, azt hiszem, erre fölösleges is volt utalnia, mert mindenki tudta és senkinek sem volt sem joga, sem oka kételkedni benne, kivéve talán a megboldogult Praszkuhin lovaskapitányt, aki - noha szerencséjének tartotta, ha karonfogva sétálhatott Kaluginnal - éppen az előző nap mondta bizalmasan egyik barátjának, hogy Kalugin igen derék ember, de köztünk szólva, nem nagyon szeret a bástyákra menni.

Amikor a Mihajlov mellett lépdelő Praszkuhin elvált Kalugintól, csakhamar kevésbé veszélyes terepre ért, s már-már fellélegzett, amikor villámló fény lobbant fel mögötte, s felhangzott az ő kiáltása: „Mozsár!” Utána egy hátul menetelő katona hangját hallotta Praszkuhin: „Egyenest a bástyára repül!” Mihajlov hátrapillantott. A bomba fénylő pontja mintha megállt volna pályájának zenitjén - olyan helyzetben, amelyből teljességgel lehetetlen megállapítani az irányát. De ez csak egy pillanatig tartott: a bomba egyre gyorsabban közeledett, úgyhogy már látni lehetett a szikrázó gyutacsot és hallani lehetett a végzetes füttyülést, s egyenest a zászlóalj közepe felé vette útját.

- Feküdj! - kiáltotta egy ijedt hang.

Mihajlov hasra vágódott. Praszkuhin ösztönösen meggörnyedve a földre kuporodott, és behunyta a szemét; csak hallotta, hogy a bomba valahol nagyon közel a kemény földhöz csapódik. Elmúlt egy másodperc - olyan hosszú volt, mint egy egész óra -, s a bomba nem robbant. Praszkuhin megijedt: csak nem ok nélkül gyáváskodott? Ki tudja milyen messze hullott le ez a bomba - talán csak neki rémlett úgy, mintha a gyutacs itt sisteregne mellette? Kinyitotta szemét és önelégülten látta, hogy Mihajlov, akinek tizenkét és fél rubellel tartozik, sokkal jobban meglapul, mint ő, s mozdulatlanra dermedve fekszik a hasán, szorosan mellette, a lábánál. Ám a következő pillanatban szemébe villant a tőle alig egy ölnyire pergő bomba fénylő gyutacsa.

Rémület fogta el egész lényét - minden más gondolatot, minden más érzést megbénító, jeges rémület. Kezébe temette arcát és térdre roskadt.

Elmúlt még egy másodperc - olyan másodperc, amely alatt az érzések, gondolatok, remények és emlékek egész világa suhant át képzeletén.

„Kit fog megölni: engem vagy Mihajlovot? Vagy talán mindkettőnket? S ha engem ér el, vajon hol talál? Ha a fejemen - mindennek vége. De ha a lábamon, legfeljebb levágják - majd megkérem őket, hogy okvetlenül kloroformmal csinálják -, és akkor mégis életben maradhatok. De talán csak Mihajlovot öli meg... akkor majd elmesélem, hogy egymás mellett mentünk, őt megölte, és rám freccsent a vére. Nem, hozzám van közelebb, engem talál.” Most eszébe jutott az a tizenkét rubel, amellyel Mihajlovnak tartozik, meg egy másik, pétervári adóssága is, amelyet már régen ki kellett volna fizetnie; majd feltódult emlékezetébe annak a cigánydálnak a melódiája, amelyet az este énekelt; megjelent képzeletében a nő, akit szeretett - lilaszalagos főkötő volt rajta; eszébe jutott egy ember, aki öt évvel ezelőtt megsértette, s akin nem torolta meg ezt a sértést. Ám ugyanakkor, elválaszthatatlanul egybeszővődött ezekkel az emlékekkel és ezer más emlékekkel, egy pillanatra sem esett ki tudatából a jelen: a halálfélelem és az iszonyat. „Különben az is lehet, hogy fel sem robban” - futott át az agyán, és kétségbeesett elszántsággal ki akarta nyitni a szemét. De ebben a pillanatban, még csukott szemhéján keresztül, vörös fény villant a szemébe, és irtózatossággal nekiütődött valami a melle közepe felé. Futásnak akart eredni, de megbotlott a lába közé akadt kardjában, és oldalára bukott.

„Hála istennek, csak egy kis zúzódás!” - volt az első gondolata, s meg akarta tapogatni a mellét, de két keze mintha meg lett volna kötözve, s fejét vasabroncsok szorították. Katonák suhantak el a szeme előtt, s ő öntudatlanul számlálni kezdte őket: „Egy, kettő, három katona,

amott meg egy tiszt, feltűrt köpenyben” - gondolta. Azután villámlott valami a szeme előtt, s ő azon töprengett, vajon miből löhették ezt ki: mocsárból vagy ágyúból? Alighanem ágyúból; és ni, most megint lőttek, és megint katonák jönnek: öt, hat, hét katona, mind itt mennek el mellette. Egyszerre rettegés fogta el, hogy agyontapossák; kiáltani akart, hogy megsérült, zúzódása van, de szája annyira kiszáradt, hogy nyelve az ínyéhez tapadt, s irtózatosságot gyötörte. A melle körül valami nedvességet érzett - erről az érzésről a víz jutott eszébe, s meg szeretne volna inni azt is, amitől a melle nedves volt. „Úgy látszik, véresre zúztam magam, amikor elestem” - gondolta, s egyre inkább erőt vett rajta a félelem, hogy a katonák, akik most is egymás után suhantak el mellette, agyontapossák. Összeszedte minden erejét és kiáltani akart: „Vigyetek el innen!” - de kiáltás helyett csak hörgés szakadt ki a melléből, s ez a hörgés oly félelmetes volt, hogy rémület fogta el, amikor a saját hangját hallotta. Azután vörös lángocskák kezdtek táncolni a szeme előtt - s úgy rémlett neki, mintha a katonák köveket raknának rá; majd a lángocskák egyre ritkábban lobbantak fel, a rárakott kövek azonban egyre nagyobb súllyal neheztedek rá. Erőlködött, hogy ledobja magáról a köveket, kinyújtózott - s most már nem látott semmit, nem hallott semmit, nem gondolt és nem érzett többé semmit. Ott a helyszínen megölte a bombaszilánk, amely a melle közepébe fúródott.

13

Mihajlov, amikor megpillantotta a bombát, nyomban a földre vetette magát, s éppúgy, mint Praszkuhin, ő is behunyta szemét, majd ő is kétszer kinyitotta és újra lehunyta, s benne is a gondolatok és érzések légiói tolultak fel a bomba felrobbanásáig eltelt két másodperc alatt. Imádkozott magában, és egyre azt ismételte: Legyen meg a te akaratod! - „Minek is mentem katonának! - gondolta ugyanakkor. - S még át is helyeztettem magam a gyalogsághoz, hogy részt vehessek a hadjáratban! Hát nem lett volna jobb ott maradni az ulánuszredben, T. városában, s az én Natasa barátnőmmel tölteni az időt?... No tessék, most aztán megkaptam!” Azután számolni kezdett: egy, kettő, három, négy - s azt mondta magában, ha páros számnál robban a bomba, életben marad, ha páratlannál, akkor elpusztul. „Mindennek vége! itt a halál!” - villant át rajta, amikor a bomba felrobbant (nem tudta már, páros számnál-e, avagy páratlannál), s ütést és erős fájdalmat érzett a fejében. „Uram, bocsásd meg bűneimet!” - mormolta kezét összekulcsolva; megpróbált feltápáskodni, de elvesztette eszméletét és hanyatt esett.

Amikor magához tért, az első, amit érzett, az volt, hogy vér csurog végig az orrán, s hogy fáj a feje, noha már sokkal kevésbé, mint az imént. „Most távozik belőlem a lélek - gondolta. - Vajon mi lesz ott? Uram, fogadd be az én lelkemet, s adj neki békességet! Csak az a furcsa - morfondírozott magában -, hogy miközben haldoklom, ilyen tisztán hallom a katonák lépteit és az ágyúlövéseket.”

- Hé, hordágyat ide! Elesett a századparancsnok! - kiáltotta most valaki a feje fölött, s Mihajlov mindjárt megismerte, hogy ez Ignatyev dobos hangja.

Valaki megragadta a vállát. Mihajlov megpróbálta kinyitni a szemét, s megpillantotta maga fölött a sötétkék égboltot, a csillagokat, s két bombát is, amelyek egymást kergetve repültek el felette; azután meglátta Ignatyevet, a katonákat, akik hordággal és vállukon puskával álltak mellette, meglátta a futóárok földsáncát is - és egyszerre ráeszmélt, hogy még nincs a túlvilágon.

Csak egy kő ejtett könnyű sebet a fején. Az első pillanatban szinte sajnálkozott: miután oly szépen és nyugodtan felkészült már arra, hogy átlépjen *abba a világba*, most kissé kellemetlenül érintette, hogy vissza kell térnie a valóságba, amely tele van bombákkal és futóárkokkal, katonákkal és vérrrel. A második érzés, amely elfogta, az öntudatlan öröm volt afölött, hogy él; a harmadik pedig a félelem, s az a vágy, hogy minél előbb elkerüljön a bástyáról. A dobos bekötözte kendőjével parancsnoka fejét, majd karonfogta, hogy a kötözőhelyre vezesse.

„De tulajdonképpen hova megyek én most és miért? - morfondírozott a törzskapitány, amikor kissé összeszedte magát. - Az a kötelességem, hogy itt maradjak a századdal... Nem volna szabad előremenni - súgta neki egy hang -, annál is inkább, mivel a század amúgy is hamarosan kikerül a tűzből, és sebesülten az ütközetben maradni biztos kitüntetést jelent.”

- Fölösleges, öregem - mondta és kiszabadította karját a készséges dobos karjaiból, aki főleg azért buzgólkodott, mert maga is szeretett volna minél előbb elkerülni innen. - Nem megyek a kötözőhelyre, itt maradok a századdal.

S ezzel visszafordult.

- Jobban tenné, nagyságos úr, ha tisztességesen bekötöztetné magát - szólt félénken Ignatyev. - Hiszen az első pillanatban az ilyesmi semmiségnek látszik, hanem aztán könnyen baj lehet belőle... Meg hát tessék csak nézni, micsoda pokol van itt... igazán, nagyságos úr...

Mihajlov egy pillanatra habozva megállt, s alighanem megfogadta volna Ignatyev tanácsát, ha nem jut hirtelen eszébe egy jelenet, amelynek éppen a napokban volt szemtanúja a kötözőhelyen. Egy tiszt, akinek valami kis karcolás volt a kezén, eljött bekötöztetni magát. Az orvosok összemosolyogtak, amikor meglátták, sőt egyikük - egy pofaszakállas orvos - még azt is mondta neki, hogy ebbe a sebbe ugyan nem hal bele, s ha egy villával megszúrja magát az ember, súlyosabb sérülést szenvedhet.

„Hátha az én sebemen is ilyen gyanakodva mosolyognának, sőt talán még mondanának is valamit” - gondolta a törzskapitány, s most már ügyet sem vetve a dobos érveire, határozott léptekkel visszament századához.

- És hol van Praszkuhin parancsörtiszt, aki velem jött? - kérdezte, amikor odaért a zászlóshoz, aki a századot vezette.

- Nem tudom, azt hiszem, elesett - felelte kelletlenül a zászlós, aki, melleleg szólva, cseppet sem örült annak, hogy a törzskapitány visszatért, s így megfosztotta attól az élvezettől, hogy elmondhassa: ő az egyetlen tiszt most a században.

- Elesett vagy megsebesült? Hogyhogy nem tudja, hiszen velünk jött? És miért nem hozta magával?

- Hogy hozhattam volna ebben a pokoli tűzben?

- Ó, hogy tehetett ilyet. Mihaj Ivanovics! - mondta haragosan Mihajlov. - Hogy hagyhatta ott, ha még él; ha meg elesett, akkor is el kellett volna hoznia a holttestét. Már megbocsásson, hiszen ez az ember mégiscsak a tábornok parancsörtisztje, s még az is lehet, hogy él.

- Már hogy élne, mikor mondom önnek, hogy magam mentem oda és láttam, hogy halott - felelte a zászlós. - Az isten szerelmére, hiszen örülhetünk, ha a saját embereinket el tudjuk szállítani. Micsoda dögök! Most meg ágyúzni kezdenek! - tette hozzá és gyorsan leguggolt. Mihajlov is leguggolt, és a fejéhez kapott, amelybe a hirtelen mozdulattól éles fájdalom hasított bele.

- Akárhogy is, mindenképpen vissza kell mennie érte: hátha még él - szólt Mihajlov. - Ez *kötelességünk*, Mihajlo Ivanics!

Mihajlo Ivanics nem felelt.

„Ha valamirevaló tiszt volna, mindjárt magával hozta volna. Most külön kell küldenem érte katonákat. De hogy küldhetem oda őket? Hiszen elpusztulhatnak ebben a szörnyű ágyútűzben, mégpedig hasztalanul” - töprengett Mihajlov.

- Fiúk! Vissza kell menni egy tisztért, aki ott fekszik sebesülten az árokban - szólalt meg, de nem valami hangosan és nem éppen parancsoló hangon, mert érezte, milyen kellemetlen lesz a katonáknak teljesíteni ezt a parancsot. S valóban, mivel nem meghatározott személyekhez intézte, nem is lépett elő senki, hogy végrehajtsa.

- Altiszt! Hozzám!

Az altiszt tovább menetelt, mintha nem hallaná, hogy hívják.

„Csakugyan, ha jól meggondolom, lehet, hogy Praszkuhin már halott, és *nem érdemes* hiába kockára tenni az emberek életét. Csak én vagyok a hibás, nekem kellett volna gondolni rá. Majd magam megyek, megnézem él-e még. Ez *kötelességem*” - gondolta magában Mihajlov.

- Mihajlo Ivanics! Vezesse a századot, én majd utolérem - mondta, s egyik kezével összefogva köpenyét, a másikkal pedig szüntelenül tapogatva a szentéletű Mitrofanus arcképevel ellátott amulettet, amelyben különösképpen bízott, csaknem kúszva, s a félelemtől remegve rohant végig a futóárkon.

Miután meggyőződött róla, hogy bajtársa valóban halott, lihegve, meggörnyedve, vánszorogva megindult visszafelé; fejről - amely most megint erősen fáj - lecsúszott a kötés, úgyhogy egész úton kezével kellett tartania. A zászlóalj már megérkezett rendeltetési helyére, amikor Mihajlov utolért: ott volt a hegy lábánál, úgyszólván lőtávolságon kívül. *Úgyszólván* lőtávolságon kívül - így mondtam, mert egy-egy eltévedt bomba itt is lecsapott (egy ilyen eltévedt bomba szilánkjá megölt ezen az éjszakán egy századost, aki az egész ütközet alatt a tengerészek földfedezékében üldögélt).

„Hanem holnap csakugyan el kell mennem a kötözőhelyre, hogy feliratkozzam - gondolta a törzskapitány, miközben a felcser bekötözte sérülését. - Ez hasznos lehet a minősítés szempontjából.”

14

A bástya és a futóárok között elterülő harmatos, virágzó völgyben és a szevasztopoli halottaskápolna sima padlóján százával feküdtek megmerevedett tagokkal a még ki sem hült, véres holttestek: olyan emberek holtteste, akikben alig két órával ezelőtt még oly sokféle - magasan szárnyaló vagy kicsinyes - remény és vágy kavargott. Kiszáradt ajakkal átkozódva és imádkozva száz meg száz ember kúszott, vonaglott és nyöszörgött a virágzó völgyben a holttestek között, vagy a hordágyakon és a kötözőhely priccsein és véres padlóján. És mint tegnap vagy tegnapelőtt, most is megjelentek a száraz villámok fényei a Szapun-hegy felett, elhalványodtak a hunyorgó csillagok, fehér köd húzódott a sötét, morajló tenger felől, keleten kigyúlt a bíborszínű hajnal, a látóhatár áttetsző azúrján szertefoszlottak a hosszan elnyúló, tűzpiros felhők, s mint tegnap vagy tegnapelőtt, most is előbukkant a fenséges, gyönyörű napgolyó, örömet, szeretetet és boldogságot ígérve az ébredező világnak.

Másnap este ismét megszólalt a városi parkban a vadászezred zenekara, s ismét ünnepélyes hangulatban sétálgató tisztek, kadétok, katonák és fiatal nők lepték el a pavilon környékét és a virágzó, illatozó fehér akácok alatt húzódó sétányokat.

Kalugin, Galcin herceg és egy ezredes karonfogva sétáltak a pavilon körül és a tegnapi ütközetről beszélgettek. Mint ahogy ez ilyenkor rendszerint lenni szokott, nem is maga az ütközet volt a beszélgetés tulajdonképpeni témája, mint inkább az, hogy milyen szerepet töltött be az ütközetben és milyen bátran viselkedett, aki éppen a szót vitte. Arcuk és hangjuk komoly, csaknem bánatos volt, mintha valamennyiüket mélyen megrendítették és elszomorították volna a tegnapi veszteségek; de az igazat megvallva - mivel egyikük sem vesztett el olyasvalakit, aki nagyon közel állt szívéhez (és különben is, léteznek-e egyáltalában egymáshoz nagyon közelálló emberek a katonai életben?) - ez a szomorú arckifejezés inkább csak külsőséges volt, amelyet hivatalból kötelességüknek tartottak magukra öltetni. Valójában Kalugin és az ezredes - noha egyébiránt kitűnő emberek voltak - akár mindennap is szívesen láttak volna ilyen ütközetet, ha minden alkalommal megkaphatták volna az aranykardot vagy a vezérőrnagyi rangot. Szerettem, ha szörnyetegnek neveznek egy hódítót, aki önző becsvágyból emberek millióit pusztítja el. De tegyük csak szívünkre a kezünket: ugyan miben különbözik az ilyen hódítótól Petrusov zászlós vagy Antonov főhadnagy, meg a többiek, akik közül mindegyik egy-egy kis Napóleon, egy-egy kis szörnyeteg, s akik bármely pillanatban hajlandók volnának kirobbantani egy ütközetet, s az emberek százait halálba kergetni, csupán azért, hogy még egy csillagot, vagy egy harmaddal több zsoldot kaphassanak.

- Bocsánat, nem így volt - szólt az ezredes. - Először a balszárnyon indult meg. *Hiszen én ott voltam.*

- Lehetséges - felelte Kalugin. - *Én ugyanis főleg a jobbszárnyon tartózkodtam; két ízben is jártam ott: egyszer a tábornokot kerestem, másodszor pedig csak úgy odamentem, hogy megsejleljem a lövészárkokat. Az volt aztán a pokol!*

- Tény és való, Kalugin aztán igazán tudja - mondta Galcin herceg az ezredes felé fordulva. - Egyébként épp az imént beszélte *nekem* V., hogy milyen hősiezen viselkedtél.

- Hanem ezek a veszteségek... micsoda szörnyű veszteségeink voltak - szólt az ezredes, hangjában hivatalos részvétellel: - *az én ezredemben négyszáz ember vált harcképtelenné. Csoda, hogy jómagam élve kerültem ki onnan.*

A tér túlsó végén most felbukkant Mihajlov alakja, amint lilás köpenyében, félretaposott sarkú csizmájában, bekötött fejjel éppen szembejött ezekkel az urakkal. Iszonyú zavarba jött, amikor megpillantotta őket: eszébe jutott, hányszor leguggolt tegnap Kalugin jelenlétében a röpködő golyók előtt. Talán még azt fogják hinni ezek - futott át az agyán -, hogy ő sebesültnek akarja tettetni magát. Ha ezek az urak nem látták volna meg, legszívesebben elfutott és hazament volna, hogy ki se mozduljon mindaddig, míg le nem veheti a kötést.

- *Il fallait voir dans quel état je l'ai rencontré hier sous le feu*⁷⁵ - mondta mosolyogva Kalugin, miközben közeledtek egymás felé.

⁷⁵ Látni kellett volna, milyen állapotban volt, amikor tegnap az ágyútűzben találkoztam vele.

- Mi az, kapitány megsebesült? - szólította meg Kalugin, s az arcán megjelenő mosoly ezt a kérdést fejezte ki: „No, látott engem tegnap? Milyen legény vagyok én?”

- Igen, kissé megsebzett egy kő - felelte Mihajlov elvörösödve, s olyan arckifejezéssel, amelyből azt lehetett kiolvasni: „Láttam s elismerem, hogy ön valóban hős vitéz, én pedig nagyon, de nagyon hitvány fráter vagyok.”

- *Est-ce que le pavillon est baissé déjà?*⁷⁶ - kérdezte Galcin herceg, ismét a maga szokott gögös arckifejezésével, s a törzskapitány sapkájára bámulva, anélkül, hogy valamilyen meghatározott személyhez intézte volna szavait.

- *Non pas encore*⁷⁷ - felelte Mihajlov, aki meg akarta mutatni, hogy ő franciául is tud.

- Hát még tart a fegyverszünet? - kérdezte most már a törzskapitánytól Galcin, előzékenyen oroszra fordítva a szót, amivel - a törzskapitány legalábbis így vélte - ezt akarta mondani: önnek alighanem nehezebbre esik franciául beszélni, miért ne beszéljünk hát inkább csak úgy póriasan? S ezzel a segédtsztek már faképnél is hagyták.

A törzskapitány megint kimondhatatlanul magányosnak érezte magát, éppúgy, mint tegnap; különböző uraknak köszönt - de az egyikkel nem óhajtott szóba elegyedni, a másikhoz meg nem mert közeledni -, s végül leült a Kazarszkij-szobor mellett, és rágyújtott egy cigarettára.

Peszt báró is megérkezett a parkba. Elbeszélte, hogy elment megnézni, milyen is az a fegyverszünet, s alkalma volt francia tisztekkel beszélgetni; az egyik francia tiszt állítólag azt mondta neki: „*S'il n'avait pas fait clair encore pendant une demi heure, les embuscades auraient été reprises*”⁷⁸, ő meg azt felelte: „*Monsieur! Je ne dit pas non, pour ne pas vous donner un dementi*”.⁷⁹ Ugye milyen jól megmondtam neki? - dicsekedett Peszt báró... stb., stb.

Az igazság az, hogy Peszt báró valóban kiment ugyan a tűzvonalba a fegyverszünet idején, de nem volt alkalma arra, hogy bármi okosat mondjon, noha roppant szeretett volna franciákkal beszélni (hiszen roppant szórakoztató dolog franciákkal társalogni). A kadét sokáig járkált a kijelölt határvonal mentén, s ha megpillantott egy franciát a közelben, azt kérdezte tőle: „*De quel régiment êtes-vous?*”⁸⁰ Megmondták neki - s ennyiből állt az egész társalgás. Amikor pedig átlépte a határvonalat, és kissé messzebbre merészkedett, a francia őrszem, nem is gyanítva, hogy ez a katona franciául is tud, harmadik személyben szitkokat szórt rá. „*Il vient regarder nos travaux ce sacré c...*”⁸¹ - mondta. Ez aztán olyan hatással volt Peszt báróra, hogy már nem is érdekelte többé, milyen is az a fegyverszünet, hanem hazavágtatott, s útközben eszelte ki azokat a francia mondatokat, amelyekkel később eldicsekedett. Ott volt a parkban Zobov főhadnagy is, aki igen hangosan társalgott, meg Obzsogov százados, aki most is zilált állapotban volt; ott volt a tüzérségi kapitány, aki senkinek a kegyeit nem hajhássza, meg a kadétiskolás, akinek mindig szerencséje van a nőknél - és általában mindazok, akik az előző nap is ott voltak, s akiknek minden lépését az örök mozgatóerők irányítják: a hazugság, a hiúság és a könnyed élet vágya. Csak Praszkuhin nem volt ott, meg Nyeferdov, s még egy-két

⁷⁶ Bevonták már a zászlót?

⁷⁷ Még nem.

⁷⁸ Ha fél órával később világosodik, visszafoglaltuk volna a lövészárkokat.

⁷⁹ Uram! Nem állítom, hogy nem így van, mert nem akarok önnek ellentmondani.

⁸⁰ Melyik ezredből való?

⁸¹ Idejön, hogy megnézze az erődítéseinket, a szentségit ennek a...

ember, de ezekre aligha gondolt bárki is a jelenlevők közül. Megfeledkeztek róluk - pedig holttestüket még meg sem mosták, fel sem öltöztették, el sem földelték -, és egy hónap múlva ugyanúgy elfelejti őket apjuk, anyjuk, feleségük és gyermekeik is, ha voltak ilyen hozzátartozóik, vagy ha el nem felejtették őket már előbb.

- Meg sem ismertem az öreget - mondja az egyik katona a holttestek eltakarítása közben, s vállánál fogva felemeli egyik átlótt mellű bajtársa tetemét, amely óriási felpuffadt fejjel, megfeketedett, fénylő arccal és kifordult szemgolyókkal fekszik a földön. - A háta alá tedd a karod, Morozka, különben kettétörök. Huh, micsoda ronda bűz!

„Huh, micsoda ronda bűz!” - íme, mindössze ennyi maradt meg embertársai számára az eltávozottból.....

16

Fehér zászlókat lenget a szél a mi bástyánkon és a francia futóárok felett, s közöttük, a virágzó völgyben, garmadával fekszenek a megcsonkított holttestek, csizma nélkül, szürke és kék egyenruhában. Most hordják el, most rakják szekerekre a munkások az elesetteket. Szörnyű, émelyítő hullaszag tölti meg a levegőt. Szevasztopolból és a francia táborból tömegesen özönlenek ide az emberek, hogy megnézzék ezt a látványt, s mohó, de jóindulatú kíváncsisággal tódulnak egymás felé.

Hallgassuk csak meg, mit beszélnek egymás között ezek az emberek.

Egy fiatal tisztünk, aki - ha törve is, de mindenesetre annyira, hogy meg tudja magát értetni - beszél franciául, a köréje gyűlt oroszok és franciák gyűrűjében állva egy tölténytáskát vizsgálgat: olyant, amelyet a francia gárdisták viselnek.

- *E szeszi purkuá sze uazo iszi?* - kérdi.

- *Parce que c'est une giberne d'un régiment de la garde, monsieur, qui porte l'aigle impérial.*

- *E vu de la gard?*

- *Pardon, monsieur, de 6-ème de ligne.*⁸²

- *E szeszi u asté?*⁸³ - kérdezi a tiszt egy sárga faszipkára mutatva, amelyből a francia cigarettafüstöt ereget.

- *A Balaclave, monsieur! C'est tout simple - en bois de palme.*

- *Zsoli!* - mondja a tiszt, akit beszélgetés közben nem annyira saját akarata irányít, mint inkább azok a francia szavak, amelyeket éppen ismer.

⁸² - És ez a madár miért van rajta?

- Mert ez a tölténytáska egy gárdaezred felszereléséből való, uram, amelynek a császári sas a jelvénye.

- Hát maga gárdista?

- Nem, uram, a hatodik sorgyalogezredhez tartozom.

⁸³ - És ezt hol vette?

- *Si vous voulez bien garder cela comme souvenir de cette rencontre, vous m'obligerez.*⁸⁴ - S az udvarias francia kifújja a cigarettát, s könnyed meghajlással átnyújtja a szipkát a tisztnek. A tiszt viszont odaajándékozta neki saját szipkáját, s a körülöttük állóknak - a franciáknak éppúgy, mint az oroszoknak - szemlátomást nagyon tetszik ez a jelenet, és arcukon mosoly ömlik el.

Amott meg egy hetyke gyalogos, piros ingben és panyókára vetett köpenyben odamegy az egyik franciához, és tüzet kér a pipájába; kíséretében van néhány bajtársa is, akik hátradugott kézzel, vidám, kíváncsi ábrázattal állnak mögötte. A francia felszítja pipájában a tüzet, széturkálja a parázsló dohányt, és áttölt belőle az orosz pipájába.

- *Bun*⁸⁵ dohány - mondja a piros inges katona, s a körülállók mosolyognak.

- *Oui, bon tabac, tabac turc* - bólint a francia. - *Et chez vous tabac russe? bon?*⁸⁶

- *Rusz bun* - feleli a piros inges katona, s a többiek csak úgy gurulnak a nevetéstől. - *Fransze nem bun, bonzsur, muszjő* - folytatja a piros inges, egyszerre elsütve egész francia szókincsét, miközben gyengéden hasba böki a franciát és nagyot nevet. A franciák is nevetnek.

- *Ils ne sont pas jolis ces bêtes de russes*⁸⁷ - jegyzi meg egy zuáv a franciák közül.

- *De quoi de ce qu'ils rient donc?*⁸⁸ - kérdezi olaszos kiejtéssel egy másik fekete képű, s közelebb lép a mieinkhez.

- *Kaftán bun* - mondja a hetyke gyalogos, alaposan szemügyre véve a zuáv himzett szárnyú köntösét, s megint felnevet.

- *Ne sortez pas de la ligne, à vos places, sacré nom...*⁸⁹ - ordítja a francia káplár, s a katonák - szemlátomást cseppet sem szívesen - szétoszlanak.

Valamivel odább francia tisztektől körülvéve áll egyik fiatal lovassági tisztünk, s csak úgy ontja magából a francia konyhanyelv kifejezéseit. Valami *comte Sazonoff*-ről folyik a szó, *pue j'ai beaucoup connu, M.* - mondja az egyik francia tiszt, akinek csak egy vállbojtja van: - *c'est un de ces vrais comtes russes, comme nous les aimons.*⁹⁰

- *Il y a un Sazonoff que j'ai connu* - feleli a lovastiszt - *mais il n'est pas comte, a morns que je sache, un petit brun de votre âge à peu près.*

⁸⁴ - Balaklavában, uram. Egyszerű pálmafa-szipka.

- Csinos!

- Ha elfogadná ennek a találkozásnak az emlékére, nagyon lekötelezne.

⁸⁵ Helyesen: bon = jó.

⁸⁶ Igen, jó dohány, török dohány. És maga orosz dohányt szív? Jó az?

⁸⁷ Nem valami szépek ezek az orosz állatok.

⁸⁸ Min nevetnek ezek tulajdonképpen?

⁸⁹ Ne lépjete ki a vonalból, vissza a helyetekre, a teremtésit...

⁹⁰ Szazonov gróf, akit jól ismertem, uram... egyike azoknak az igazi orosz grófoknak, akiket annyira szeretünk.

- *C'est ça. M., c'est lui. Oh, que je voudrais le voir ce cher comte. Si vous le voyez, je vous pris bien de lui faire mes compliments. Capitaine Latour*⁹¹ - mondja a francia, meghajtva magát.

- *N'est ce pas terrible la triste besogne, que nous faisons? Ça chauffait cette nuit, n'est-ce pas!*⁹² - jegyzi meg a lovastiszt, aki folytatni szeretné a beszélgetést, s a holttestekre mutat.

- *Oh, M., c'est affreux! Mais quels gaillards vos soldats, quels gaillards! C'est un plaisir que de se battre contre des gaillards comme eux.*

- *Il faut avouer que les vôtres ne se mouchent pas du pied non plus*⁹³ - feleli a lovastiszt hajbókolva, s szentül meg van róla győződve, hogy most roppant elmés volt. De elég lesz ebből ennyi is.

Nézzük inkább ezt a tízesztendős fiúcskát, aki ócska - alighanem az apjától örökölt - katonasapkában, meztelen lábára húzott ormótlan cipőben és egy fél nadrágtartóval megerősített nanking nadrágban mindjárt a fegyverszünet életbelépése után kijött a sáncok elé, s azóta ott kószált a kis völgyben, bágyadt kíváncsisággal bámulva a franciákat, meg a földön heverő holttesteket, és kék mezei virágokat szedve, amelyek elborítják ezt a végzetes völgyet. Most indul hazafelé, kezében óriási csokorral, de útközben megáll egy rakás holttest előtt, s befogva az orrát, hogy ne érezze a büzt, amelyet feléje hord a szél, hosszasan néz egy ijesztő, fejnélküli hullát, amely ott fekszik a közelében. Jóideig áll így mozdulatlanul, majd közelebb lép, és lábával megérinti a holttest kinyújtott, merev kezét. A kéz kissé megmozdul. A fiú még egyszer megérinti a kezét, most már erősebben. A kéz ismét megmozdul, majd megint visszabilien eredeti helyzetébe. A fiú egyszerre felsikolt, a virágokba temeti arcát, és lélekszakadva elrohan az erőd felé.

Igen, a bástyán és a futóárok felett fehér zászlókat lenget a szél; a virágzó völgyet bűzlő hullák borítják, a fenséges nap a kék tenger fölé ereszkedik az áttetsző égbolton, s a hullámzó tenger kék tükrében szikráznak a nap arany sugarai. Emberek ezrei tolongnak, báméskodnak, beszélgetnek és mosolyognak egymásra. S ezek az emberek valamennyien keresztények, valamennyien a szeretet és az önmehtagadás nagy törvényét vallják. Lehetséges-e hát, hogy amikor látják, mit tettek, nem omolnak bűnbánóan térdre az előtt, aki nemcsak a halálfélelmet, hanem a jó és a szép szeretetét is beléoltotta valamennyiük lelkébe, amikor életet adott nekik, s hogy nem borulnak boldogan, örömkönnyekeket hullatva egymás keblére, nem ölelik meg egymást, mint testvér a testvért? Igen, lehetséges! A fehér zászlók eltűntek - s ismét dörögnek a halált és szenvedést ontó ágyúk, ismét ömlik az ártatlan, tiszta vér, s ismét felhangzik a halálhörgés és átkozódás.

Elmondtam hát, amit mondani akartam - de most nyomasztó kétség vett erőt rajtam. Ki tudja, talán nem kellett volna mindezt elmondanom. Talán az, amit itt elmondtam, azok közé a veszedelmes igazságok közé tartozik, amelyek öntudatlanul ott rejlenek mindannyiunk

⁹¹ - Ismertem egy Szazanovot, de tudomásom szerint az nem gróf: alacsony, barna férfi, körülbelül egyidős lehet önnel.

- Ez az, uram, ő az. Ó, hogy szeretném viszontlátni ezt a kedves grófit. Ha találkozik vele, nagyon kérem, adja át üdvözetemet. Latour kapitány vagyok.

⁹² Nem borzasztó, milyen szomorú munkát kell itt végeznünk? Iszonyatos éjszaka volt ez, nemde?

⁹³ Ó uram, szörnyű volt! De micsoda kemény vitézek az önök katonái, micsoda kemény vitézek! Élvezet ilyen kemény vitézek ellen harcolni!

- El kell ismernem, hogy az önök katonái sem bújnak el az anyjuk szoknyája mögé.

lelkében, de amelyeket nem szabad kimondani, mert kárt okozhatnak, mint a borseprő, amelyet nem szabad felkavarni, nehogy megrontsa a bort.

Hol jelenik meg ebben az elbeszélésben a rossz, amit kerülnünk kell? Hol jelenik meg benne a jó, amit példaképpül kell vennünk? Szereplői közül vajon melyik a gonosz és melyik a hős?

Valamennyien jók és valamennyien rosszak.

Nem lehet ennek az elbeszélésnek a hőse Kalugin, a maga csillogó vitézségével (*bravoure de gentilhomme*) és hiúságával - amely minden emberi cselekedet rugója -, s éppoly kevésbé lehet az Praszkuhin, ez az üresfejű, de ártalmatlan ember, ha el is esett a *hitért, trónért és hazáért vívott küzdelemben*. Nem lehet az elbeszélés hőse Mihajlov sem, a maga féltékenységével és korlátolt felfogásával, és Peszt sem, ez az éretlen ifjú, akiből hiányzott minden szilárd meggyőződés vagy erkölcsi alapelv. Egyikről sem mondhatjuk, hogy gonosz volt, de hősei sem lehetnek ennek az elbeszélésnek.

Elbeszélésem hőse, akit egész lelkemből szeretek, akit a maga teljes szépségével igyekeztem ábrázolni, s akinek örök szépségét sohasem halványíthatta és sohasem halványíthatja el az idő - elbeszélésem hőse: az igazság.

1855. június 26.

SZEVASZTOPOL 1855 AUGUSZTUSÁBAN

1

Augusztus vége felé egy tiszti kordé haladt lépésben Duvankoj és Bahcsiszaraj között, a szurdokokkal szegélyezett szevasztopoli országút sűrű és izzó porában. (Afféle sajátságos formájú, sehol másutt nem látható kordé volt ez, amely kissé a zsidó bricskához, kissé az orosz szekérhez, kissé meg a kásos kocsihoz hasonlít.)

Elöl egy tisztiszolga kuporgott, és a gyeplőt rángatta; nanking zubbony volt rajta, fején pedig egy teljesen megpuhult, ócska tisztisapka. Hátról, lópokróccal letakart batyukon és poggyászokon egy gyalogsági tiszt ült, nyári köpenyben. Amennyire így ülőhelyzetben meg lehetett ítélni, nem volt magas termetű, de rendkívül széles - mégpedig nem is annyira vállban, mint inkább kidomborodó mellkasát tekintve; széles és zömök volt, nyaka és tarkója roppant erős és vastag; annak, amit deréknak szoktak nevezni - a törzs közepén levő szűkületnek - nyoma sem volt nála, de pocakja sem volt, ellenkezőleg, inkább soványnak mondhatjuk, különösen napbarnított, de mégis betegesen fakó arcát. Arca egyébként szép lett volna, ha nem olyan puffadt, s nem barázdálják lágyan szertefutó, nem öreges, de mély ráncok, amelyek elmosták és eltúlozták vonásait, s amelyektől ez az arc fonnyadtnak és durvának látszott. Apró, barna szemének tekintete rendkívül élénk, sőt csaknem kihívó volt; bajusza rendkívül dús, de nem hosszú, s meglátszott rajta, hogy gazdája gyakran harapdálja; állát, főleg pedig orcáját roppant erős, sűrű és fekete, kétnapos szakáll borította. A tisztet május tizedikén megsebesítette a fején egy szilánk; még most is rajta volt a kötés, mivel azonban már egy hete teljesen egészségesnek érezte magát, otthagya a szimferopoli kórházat, s az ezred felé tartott. Ezrede valahol arrafelé állomásozott, ahonnan az ágyúszó hallatszott - de hogy magában Szevasztopolban vagy pedig az északi parton, avagy Inkermanban, eddig még nem sikerült pontosan megtudnia. Már sűrűn és rendkívül tisztán lehetett hallani az ágyúlövéseket - különösen ott, ahol dőrejüket nem fogták fel a hegyek, vagy olyankor, amikor hangjukat idehordta a szél -, s mintha egészen közel dörögtek volna az ágyúk. Hol hatalmas robbanás reszkettette meg a levegőt (s ilyenkor a kordé utasai ösztönösen megrázkódtak), hol kevésbé erős hangok követték egymást gyors egymásutánban, mint a dobpergés, s ezekbe a hangokba olykor-olykor hirtelen robaj hasított bele, hol pedig mindez fülsiketítő dübörgéssé olvadt egybe. Olyan volt, mint a mennydörgés, amikor a vihar tetőfokán megindul a záporosó. Mindenki azt beszélte, hogy szörnyű bombázás folyik - amiről egyébként a kordé utasai saját fülükkel is meggyőződhetnek. A tiszt nógatta legényét, szemlátomást nagyon szeretett volna minél előbb megérkezni rendeltetési helyére. Orosz parasztszekerekből álló hosszú karaván jött velük szembe; a szekerek Szevasztopolból jöttek, ahová élelmiszert szállítottak, s most visszafelé, beteg és sebesült katonákat vittek magukkal: zsúfolva voltak szürke köpenyes katonákkal, fekete kabátos tengerészekkel, fezt viselő görög önkéntesekkel és szakállas népfelkelőkkel. A tiszti kordénak meg kellett állnia, s a tiszt - hunyorogva és arcát elfintorítva, mert az úton sűrű, mozdulatlan porfelhő emelkedett, s a por szemébe és fülébe ment és rátapadt izzadt arcára - bosszús közönnnyel nézte a mellette elvonuló betegeket és sebesülteket.

- Nicsak, ez a beteg katona a mi századunkból való! - szólt a tisztiszolga gazdája felé fordulva és egy sebesültekkal megrakott szekérre mutatva, amely akkor ért oda.

Elöl egy nemezkalapos, szakállas orosz ült oldalvást a szekéren, s hóna alatt tartva az ostor nyelet, az ostor szíját bogozgatta. Mögötte öt katona zötyögött a szekéren, ki így, ki úgy elhelyezkedve. Egyiküknek, aki roppant piszkos inge fölött panyókára vetett köpenyt viselt,

fel volt kötve a karja valami madzaggal: sovány és sápadt volt, de azért hetykén ült a szekér közepén. Amikor megpillantotta a tisztet, sapkája felé kapott, de aztán nyilván eszébe jutott, hogy ő utóvégre sebesült, s ezért meggondolta magát, s úgy tett, mintha csak meg akarta volna vakarni a fejét. Mellette, a szekér fenekén egy másik katona feküdt; csak két lesóványodott karját lehetett látni, amelyekkel a kocsi oldalába kapaszkodott, s felhúzott térdeit, amelyek ide-oda himbálóztak, mint a vízben ázó faháncs. A harmadik egy dagadt arcú sebesült, bepólyált feje búbján meredező katonasapkában, a szekér szélén ült; lelógó lába a kereket súrolta, könyökével a térdére támaszkodott, s mintha szundikált volna. Ezt a katonát szólította meg a kordéban ülő tiszt.

- Dolzsnyikov! - kiáltotta.

- Parancs! - felelte öblös basszushangján, oly harsányan, mintha legalább húsz katona bömbölt volna kórusban.

- Mikor sebesültél meg, testvér?

A katona tompafényű tekintete egyszerre felélénkült a dagadt szemhéjak alatt; nyilván csak most ismert rá a tisztre.

- Jó egészséget, nagyságos uram! - kiáltotta ugyanolyan harsány öblös hangon, mint az előbb.

- Hol van most az ezred?

- Szevasztopolban voltak, nagyságos uram, úgy volt, hogy szerdán mennek el onnan.

- Hová?

- Azt nem lehet tudni... alighanem az északi oldalra, nagyságos uram. Tetszik tudni - tette aztán hozzá vontatott hangon, miközben feltette fejére a sapkát -, most már megállás nélkül tüzelnek azok, főleg bombákkal... már az öbölben is hullanak a bombák. Szörnyű, hogy lövöldöznek, még a...

A többit már nem lehetett hallani abból, amit mondott; arckifejezéséből és gesztusaiból azonban látható volt, hogy a szenvedő ember elkeseredettségével olyan dolgokat beszél, amelyek cseppet sem vigasztalók.

A kordé utasa, Kozelcov főhadnagy nem olyan tiszt volt, amilyen minden bokorban akad. Nem tartozott azok közé az emberek közé, akik másokhoz igazodva rendezik be életüket, s akik azért cselekszenek így és nem másképp, vagy azért nem tesznek meg valamit, mert másoktól ezt látják. Mindig azt tette, amit jónak látott, s a többiek igazodtak őhozzá, abban a szent meggyőződésben, hogy amit ő tesz, az helyes. A természet nem bánt vele mostohán; nemcsak józan ésszel áldotta meg, hanem tehetséggel is. Szépen énekelt és gitározott, igen talpraesetten tudott beszélni és gördülékenyen írt, különösen, ha hivatalos aktákat kellett fogalmaznia - ezen a téren ezredsegédtiszt müködése alatt tett szert nagy gyakorlatra. Egyéniségének legfigyelemreméltóbb vonása azonban az az eréllyel párosuló becsvágy volt, amely elsősorban ezeken az apró képességeken alapult ugyan, de önmagában véve is feltűnő és jellegzetes tulajdonság volt. Az a fajta becsvágy volt meg benne, amely leginkább férfiak - főleg pedig katonák - körében fejlődik ki, s annyira egybeforr egész életével, hogy úgy érezte, nincs is más választása: vagy ő lesz az első, vagy megsemmisül. Még legbelsőbb rezdüléseinek is ez a becsvágy volt a mozgatója: amikor magában volt, akkor is éreznie kellett, hogy fölötte áll azoknak, akikkel összehasonlítja magát.

- Hogyisne! Érdekel is engem, miket fecseg ez a Moszkva⁹⁴ - mormogta a főhadnagy, de közben érezte, hogy valami nyomasztó fásultság üli meg a szívét, és homályosítja el gondolatait, amióta meglátta a sebesültszállítmányt, és meghallotta a katona szavait, amelyeknek hitelességét a bombázás hangjai is megerősítették és alátámasztották. - *Igazán nevetséges ez a Moszkva...* Mozogj már, Nyikolajev... Elaludtál? - szólt rá kissé zsémbesen a legényre, miközben megigazította köpenye szárnyait.

Nyikolajev megrántotta a gyeplőt, cuppantott, s a kordé sebesen tovagördült.

- Csak egy percre állunk meg, hogy abrakot adjunk a lónak, aztán máris tovább! - mondta a tiszt.

2

Már ott hajtottak Duvankoj egyik utcáján, a tatárházak rombadőlt kőfalai között, amikor Kozelcov főhadnagyot ismét feltartóztatta egy szekérsor; a szekerek bombákkal és ágyúgolyókkal megrakodva Szevasztopol felé tartottak, s összetorlódtak az úton. A kordé megint kénytelen volt megállni.

Az út szélén két gyalogoskatona ült egy bedőlt kerítés kövein, a legnagyobb porban, s görögdinnyét ettek kenyérrel.

- Messze mentek, földi? - kérdezte egyikük, kenyeret majszolva, egy katonától, aki hátán egy kis zsákkal megállt mellettük.

- A századhoz igyekszünk, a kormányzóságból - felelte a katona, elfordítva szemét a dinnyétől, s megigazította hátán a zsákot. - Már idestova három hete, hogy a század szénájához vezényeltek, oszt most egyszerre mindnyájunkat visszahívtak. Csakhogy hát nem tudjuk, hol keressük az ezredet. Aszongyák, a múlt héten Korabelnaja felé meneteltek a mieink. Kendtek nem hallottak róla?

- A városban vannak, testvér, odabenn vannak a városban - felelte a másik, egy öreg szekerész, miközben élvezettel vágta bele bicskáját az éretlen, fehéres dinnyébe. - Mi is onnét gyöttünk, délbe még ott vótunk. Szörnyűség, mi van ott testvér, jobb lesz, ha nem is mégy, hanem lefekszel itt valahol a széna közé és vársz egy-két napig... jobb lesz úgy, amondó vagyok.

- És ugyan miért?

- Hát nem hallod, hogy lövöldöznek mindenfelé? Nincs egy talpalatnyi ép hely. Csak úgy hullanak a mieink, el se lehet mondani, hányan estek már el.

Legyintett és megigazította fején a sapkát.

Az imént érkezett katona tűnődve csóválta fejét, csettintett nyelvével, majd csizmaszárából pipát húzott elő; meg se tömte, csak kissé szétturkálta a kiégett dohányt, meggyújtott egy darab taplót az egyik katona égő pipáján, és megemelte sapkáját.

- Csak a jó isten tudja, mi vár ránk! No, isten áldja meg kendteket! - mondta, s egyet rántva a zsákon, útnak indult.

⁹⁴ A szárazföldi hadsereg számos ezredében a tisztek - félig megvetően, félig becézően - „Moszkvának” vagy „Eskünek” nevezik a közlegényt. (*Tolsztoj jegyzete.*)

- Kár úgy sietni, okosabb volna, ha várnál! - szólt utána vontatott, rábeszélő hangon a dinnyében vájkáló szekerész.

- Mindegy az már! - dünnyögte a másik, miközben átmászott az összetorlódott szekerek kerekei között. - Azt hiszem, jó lesz, ha én is veszek egy dinnyét vacsorára. No de ilyet, hogy miket beszélnek ezek az emberek!

3

Amikor Kozelcov a postaállomásra ért, az már tele volt emberekkel. Az első személy, akivel mindjárt a tornácon találkozott, maga az állomásfőnök volt - nagyon fiatal, cingár férfi. Éppen két tiszttel veszekedett, akik nyomába szegődve követték.

- Nem hogy három napig, de tíz napig is várniok kell. Még a tábornokok is várnak, kedvesem!
- mondta az állomásfőnök, azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy bosszantsa az utasokat. - Csak nem képzelik, hogy saját magamat fogatom majd be!

- Ha nincs ló, akkor ne adjanak senkinek! Miért kapott lovat az a lakáj, aki olyan sok csomaggal volt itt? - kiabált az idősebbik tiszt, aki egy pohár teát tartott a kezében; beszéd közben szemlátomást kerülte a személyes névmás használatát, de érezte, hogy nagyon könnyen le is tegezhetné az állomásfőnököt.

- Beláthatja, állomásfőnök úr - szólalt most meg hebegve társa, egy fiatal tisztecske -, maga is beláthatja, hogy nem kedvtelésből utazgatunk. Ha idevezényeltek minket, nyilván szükség is van ránk... Szavamra mondom, jelenteni fogom Kramper tábornoknak... Hát mi ez tulajdonképpen, hát... úgy látom, ön nem respektálja a tisztí rangot.

- Ej, maga mindent elront! - szakította félbe bosszúsan az idősebbik tiszt. - Csak zavar engem... Tudni kell ám ezekkel beszélni! Most aztán minden tekintélyünket elvesztettük előtte... Lovakat ide, de rögtön, csak annyit mondok!

- Adnék én szívesen, kedves uram, de honnét vegyek?

Az állomásfőnök egy darabig hallgatott, aztán egyszerre tűzbe jött, és hadonászva beszélni kezdett.

- Hiszen értem én önt, kedves jó uram, megértem önt és mindent tudok... de hát mit tegyek? No de várjanak csak (a tiszték arcán remény csillant fel)... nem tart már soká: érjem csak meg ennek a hónapnak a végét, úgy itthagynom őket, mint annak a rendje. Inkább elmegyek a Malahov-kurgánra, de itt nem maradok tovább. Nem biz' én! Csináljanak, amit akarnak, ha nem tudnak intézkedni: hiszen egyetlen valamirevaló jármű sincs az állomáson, a lovaknak pedig már harmadnapja egyetlen csomó szénát sem utaltak ki.

Az állomásfőnök ezzel eltűnt a kapu mögött.

Kozelcov a tisztekkel együtt bement a terembe.

- No, jól van - mondta az idősebbik tiszt a fiatalnak, s noha egy perccel előbb még iszonyú dühösnek látszott, most a lehető legnyugodtabban beszélt. - Már úgyis három hónapja utazunk, majd várunk még egy kicsit. Annyi baj legyen, ráérünk!

A füstös, piszkos szoba zsúfolásig tele volt tisztekkel és böröndökkel, s Kozelcov csak nagy nehezen talált egy helyet az ablakpárkányon, ahol végül le is telepedett. Cigarettaát sodort magának, s közben körülhordozta tekintetét az arcokon és hallgatta az emberek beszélgetését.

Az ajtótól jobbra egy rozszant, zsírpecsétetes asztal körül nagyobb társaság ült; az asztalon két szamovár állt, amelyeken itt-ott rézroszda zöldellt, s különféle papírdarabkákon cukor volt kirakva. Egy fiatal, tejfölösszájú tiszt, aki vadonatúj, vattázott arhalukot⁹⁵ viselt - alighanem női pongyolából alakították át - forró vizet töltött a teáskannába. Négy ugyanilyen fiatal tiszt tartózkodott még a szoba különböző sarkaiban: egyikük a pamlagon aludt, fejét valami bundára hajtva; egy másik az asztal mellett állt, és ürösültet szeletelt egy félkarú tisztnek, aki szintén ott ült az asztalnál. Két tiszt a kemencepadka mellett üldögélt; egyikük segédtszti köpenyt viselt, a másik gyalogsági köpenyt, de ez is finom posztóból készült, s vállán táská volt átvetve. Első pillantásra felismerhető volt, hogy egyikük sem arcvonalszolgálatra beosztott gyalogsági tiszt, s hogy ez nagy meglepéssel tölti el őket: ezt már abból is látni lehetett, ahogy a többieket végigmérték tekintetükkel, s ahogy a táskás tiszt a füstöt eregette szivarjából. Nem mintha megvetést árult volna el modoruk, de volt bennük valami öntelt, nyugodt biztonság, amelyet részben a pénzüknek, részben pedig különböző tábornokokhoz fűződő baráti kapcsolataiknak köszönhetnek; annyira tudatában voltak fensőbbségüknek, hogy legszívesebben már el is rejtették volna. Egy még fiatal, vastag ajkú orvos, meg egy németes arcú tüzértiszt úgyszólván a pamlagon alvó tiszt lábára telepedtek és pénzt számoltak. Négy tisztiszolga is volt a szobában - kettő szunyókált, a másik kettő meg az ajtó mellett tornyosuló bőröndökkel és csomagokkal vesződött. Kozelcov egyetlen ismerős arcot sem látott, de kíváncsian hallgatta a körülötte folyó beszélgetést. A fiatal tisztok - ezt mindjárt első pillantásra felismerte - egyenest a hadapródiskolából jöttek. Kozelcovnak tetszettek ezek a fiúk, annál is inkább, mert eszébe jutott róluk öccse, aki szintén hadapródiskolás, s a napokban kell megérkeznie az egyik szevasztopoli üteghez. Azt a tisztet azonban, akinek táská volt a vállán, s akit látásból ismert valahonnan, igen ellenszenvesnek, sőt pimasznak találta. Annyira ellenszenves volt neki, hogy szántsándékkal átült az ablakról a kemencepadkára, miközben azt gondolta magában: „Csak merjen egy szót szólni, majd adok én neki!” Első látásra felismerte, hogy a kemencepadka mellett üldögélő két tiszt a törzshöz tartozik, márpedig Kozelcov, mint vérbeli frontharcos és kitűnő tiszt, cseppet sem szerette a törzshöz beosztott tisztet, sőt némi felháborodás is erőt vett rajta, ha ilyenekkel találkozott.

4

- Hanem ez mégis csak szörnyen bosszantó - szólt az egyik fiatal tiszt. - Olyan közel vagyunk már a célhoz, és nem lehet továbbjutni. Ki tudja, talán épp ma lesz ütközet, és mi nem lehetünk ott.

Sipító hangon beszélt, s amikor megszólalt, friss, piros foltok gyúltak ki fiatal arcán: látszott rajta, hogy azok közé a kedves, kamaszosan félénk emberek közé tartozik, akik mindig attól rettegnek, hogy valamelyik szavuk nem úgy sül el, ahogy szeretnék.

A félkarú tiszt mosolyogva nézett rá.

- Higgye el, még idejében odaér - mondta.

A fiatal tiszt nagy tisztelettel nézett a félkarú tiszt beesett arcára, amelyen mint valami váratlan fénysugár, suhant át a mosoly; elhallgatott és megint a teával kezdett foglalatzkodni. Valóban, a félkarú tiszt arca, egész testtartása, különösen pedig köpenyének üresen alácsüngő ujjá, mintha valami nyugodt közönyt fejezett volna ki, valamit, amit úgy lehetett értelmezni,

⁹⁵ Ázsiai férfi-ruhadarab, amelyet köntös helyett hordanak.

hogy bármit lát vagy hall is ez az ember, azt gondolja magában: „Mindez nagyon szép, de mindezt magam is tudom, s ha éppen kedvem volna, véghez is tudnám vinni.”

- Nos, hogy határozunk? - szólalt meg ismét a fiatal tiszt társához fordulva, ahhoz a tiszthez, aki arhalukot viselt. - Itt töltjük az éjszakát, vagy tovább utazunk a *saját* lovunkkal?

Társának nem volt kedve utazni.

- Képzeld csak, kapitány - folytatta a félkarú tiszthez fordulva a másik, aki a teát töltögette, s felemelte a zsebkést, amelyet amaz leejtett a földre -, képzeld csak, azt mondták nekünk, hogy Szevasztopolban irtózatosan drágák a lovak, s erre ketten közösen vettünk egy lovat Szimferopolban.

- Jó drága lehetett. Nagyon megnyúzták magukat?

- Őszintén szólva, nem is tudom, kapitány: kocsival együtt kilencven rubelbe került. Nagyon drága? - szólt a fiatal tiszt az egész társasághoz fordulva, s tekintete találkozott Kozelcovéval, aki őt nézte.

- Ha fiatal a ló, nem drága - mondta Kozelcov.

- Ugye, nem is olyan drága? És nekünk azt mondták, hogy drága... Igaz ugyan, hogy sántít egy kissé, de azt mondták, ez majd elmúlik. És nagyon erős ló.

- Melyik hadapródiskolából jött? - kérdezte Kozelcov, aki szeretett volna megtudni valamit öccséről.

- A nemesi ezredből jöttünk hatan. Szevasztopolba megyünk, valamennyien önként jelentkezünk - felelte a közlékeny tisztecske. - De nem tudjuk, hol van az ütegünk: egyesek azt mondják, hogy Szevasztopolban, mások meg azt beszélnek, hogy Odesszában.

- Hát Szimferopolban nem lehetett megtudni? - kérdezte Kozelcov.

- Ott sem tudják... Képzeld csak, egyik bajtársunk bement az irodába, s az ottaniak mindenféle gorombaságot vágta a fejéhez... képzeld, milyen kellemetlen. Parancsol egy kész cigarettát? - fordult most a félkarú tiszthez, aki cigarettatárcájáért nyúlt.

Valami rajongó alázat volt abban, ahogy kiszolgált a félkarú tisztet.

- És ön is Szevasztopolból jön? - folytatta. - Ó, istenem, milyen csodálatos! Mennyit gondoltunk Pétervárott magukra, a szevasztopoli hősökre! - mondta Kozelcovnak, s hangjából tisztelet és szívből jövő kedvesség csendült ki.

- No és mi lesz, ha vissza kell fordulniok? - kérdezte a főhadnagy.

- Ez az, amitől félünk. Képzeld csak, miután megvettük a lovat és beszereztünk mindent, amire még szükségünk lehet, spiritusz-kávéfőzőt és különféle apróságokat, nem maradt semmi pénzünk - mondta halkán és társára pillantott. - Ha most vissza kellene utaznunk, nem is tudnánk, mitévők legyünk.

- Hát nem kaptak útiköltséget? - kérdezte Kozelcov.

- Nem - felelte suttogva a fiatal tiszt. - Azt ígérték, hogy majd itt kapunk.

- S menetlevelük van?

- Tudom, hogy a legfontosabb a menetlevél. De Moszkvában van egy szenátor nagybátyám... amikor ott voltam nála, azt mondta, hogy itt majd kapunk, különben ő maga adott volna. Gondolja, hogy csakugyan kapunk?

- Egész biztos, hogy kapnak.

- Én is azt hiszem, hogy alighanem kapunk - mondta a fiatal tiszt olyan hangon, amely elárulta, hogy miután már harminc állomáson feltette ugyanezt a kérdést, és mindenütt más-más választ kapott, most már senkinek sem hisz igazán.

5

- No hiszen még csak az kéne, hogy ne kapjunk! - szólalt meg az a tiszt, aki a tornácon az állomásfőnökkel veszekedett, s közben odalépett a beszélgető társasághoz. Szavait azonban féligmeddig az ott ülő másik két tiszthez intézte, azokhoz, akik a törzsnél szolgáltak, mert úgy érezte, hogy ez mégis előkelőbb hallgatóság. - Hiszen én is önként jelentkeztem a hadrakelt seregbe, éppúgy, mint ezek az urak; kitűnő állásom volt, s mégis egyenesen Szevasztopolba kéreztetem. Ennek ellenére egy fillért sem kaptam azon a százharminchat ezüstrubelen kívül, amit a postakocsi viteldíjára utaltak ki, amikor elindultam P-ből; de már eddig is több mint százötven rubelt költöttem. Tessék csak elgondolni: nyolcszáz versztát tettem meg, és harmadik hónapja vagyok úton. Második hónapja utazom együtt ezekkel az urakkal itt. Még szerencse, hogy volt saját pénzem. No és ha nem lett volna?

- Csakugyan harmadik hónapja van úton? - kérdezte valaki.

- Hát mit kívánhatnak még tőlem? - folytatta a tiszt. - Hiszen ha nem akartam volna odautazni, mi szükségem volt arra, hogy elkérezkedjem egy nyugodt, jó állásból? Akkor nem vállaltam volna ezt a kóbor életet... igazán nem azért teszem, mintha félnék... de egyszerűen nincs más lehetőség. Perekopban például két hétig tartózkodtam; az állomásfőnök szóba sem állt az emberrel - mindenki utazzon, ahogy tud; csak a futárlovakra szóló utalványokból egész halom fekszik az asztalán. Hiába, ilyen a sors... mennék én szívesen, de úgy látszik, ilyen a sors. Igazán nem azért, mert ott most bombázás van, de hát láthatják, akár siet az ember, akár nem, egyre megy. Pedig hogy szeretném...

Ez a tiszt oly buzgón magyarázta késlekedésének okait, s mindaz, amit mondott annyira hasonlított a mentegetőzéshez, hogy önkéntelenül is azt a gyanút ébresztette hallgatóiban: ez az ember fél. Még nyilvánvalóbbá vált ez akkor, amikor kérdezősködni kezdett, hol állomásozik az ezrede, s veszélyes hely-e az. Még el is sápadt, s hangja is elakadt, amikor a félkarú tiszt, aki ugyanabban az ezredben szolgált, elmondta neki, hogy az utolsó két nap folyamán egyedül tisztekből tizenhét főnyi veszteségük volt.

S valóban, ez a tiszt e pillanatban roppant gyáva volt, noha hat hónappal ezelőtt ezt korántsem lehetett volna elmondani róla. Olyan változáson ment keresztül, amelyhez hasonlót sok más ember is tapasztalhatott önmagán, azelőtt is és azután is. Ama kormányzóságok egyikében lakott, amelyekben hadapródiskola működik, s kitűnő, nyugodt állása volt, de annyit olvasott az újságokban és magánlevelekben a szevasztopoli hősöknek - egykori iskolatársainak - tetteiről, hogy fellángolt benne a becsvágy, s még inkább a hazafiság.

Sok mindent feláldozott ennek az érzelemnek: az állást, ahol oly otthonosan érezte magát, barátságos kis lakását a kárpított bútorokkal - nyolc év munkájának eredményét -, ismeretségi körét s azt a reményét, hogy belátható időn belül gazdagon megnősül. Minderről lemondott, s halhatatlan dicsőségről, babérkoszorúkról és tábornoki vállbojtokról álmódzva, még februárban jelentkezett a hadrakelt seregbe. Két hónappal azután, hogy beadta kérvényét, *szolgálati úton* kérdést intéztek hozzá, nem kér-e majd anyagi támogatást a kormánytól. A

kérdésre nemleges választ adott, s türelmesen várta tovább a döntést, noha hazafias felbuzdulása meglehetősen lelohadt e két hónap alatt. Újabb két hónap múlva megint kapott egy hivatalos írást: aziránt érdeklődtek, nem tagja-e valamelyik szabadkőműves páholynak, s más hasonló formákat kérdeztek tőle. Amikor ezekre a kérdésekre is nemleges felelt, az ötödik hónapban végre megérkezett a beosztása. Már e huzavona közben felülkerekedett benne az a meggyőződés, hogy a legnagyobb ostobaságot követte el, amikor jelentkezett a hadrakelt seregbe; abban, hogy erre a meggyőződésre jutott, barátainak is részük volt, de még nagyobb szerepe volt benne az újtól való irtózásnak, amely ott lappang mindannyiunkban, valahányszor gyökeres változás előtt állunk. Amikor pedig gyomorégéssel és porlepte arccal ott lézengett magányosan az ötödik állomáson, ahol tizenkét órán át kellett várnia, míg lóhoz jutott, s találkozott egy Szevasztopolból érkezett futárral, aki elmondott neki egyet-mást a háború borzalmaiból - már végleg megbánta könnyelműségét, szorongva gondolt arra, ami reá vár, s szinte kábulatban folytatta útját, mint akit kárhözatra szántak. Így barangolt immár három hónapja állomásról állomásra, csaknem mindenütt várnia kellett, s csaknem mindenütt találkozott Szevasztopolból érkező tisztekkel, akik borzalmas történeteket beszéltek el neki; szorongása e három hónap alatt egyre fokozódott, s végül annyira hatalmába kerítette a szerencsétlen tisztet, aki P-ben még a legvakmerőbb tettekhez is kész hősnek képzelte magát, hogy mire megérkezett Duvankojba, már csakugyan szánalmasan gyáva volt. Amikor egy hónappal ezelőtt találkozott a hadapródiskolából jött fiatalokkal, már azon volt, hogy minél lassabban folytassa útját, mert úgy érezte, hogy életének utolsó napjait éli. Minden állomáson felállította ágyát, kinyitotta italosládáját, preferanszot játszott, a panaszkönyvvel szórakozott, s örült, ha nem kapott lovat.

Pedig valóban hős lett volna, ha P-ből egyenesen a bástyákra kerül. Így azonban még sok erkölcsi szenvedésen kellett keresztülmennie, hogy olyan ember legyen belőle, amilyenek az orosz tisztet ismerjük: higgadt, állhatatos, aki nem riad vissza sem a fáradságtól, sem a veszélytől. A lelkesedés tüzeit azonban már nehéz lesz újra lánggra lobbantani benne.

6

- Ki kért borscsot? - kiáltotta hangosan a gazdasszony, egy negyven év körüli, meglehetősen piszkos, kövér nő, aki egy tál levessel lépett be a szobába.

A beszélgetés megakadt, s a teremben levők tekintete a kantinosnő felé fordult. A P-ből érkezett tiszt, fejével a kantinosnő felé intve, fiatal társára kacsintott.

- Kozelcov kért levest - szólalt meg a fiatal tiszt. - Fel kell ébreszteni. Kelj fel, itt az ebéd - mondta a pamlagon alvó tiszthez lépve, és megrázta a vállát.

Tizenhét év körüli fiú pattant fel erélyes mozdulattal a pamlagról: vidáman csillogó, apró, fekete szeme és piroszposzgas arca volt.

Szemét dörzsölgetve megállt a szoba közepén.

- Ó, bocsánat - mondta ezüstösen csengő hangon az orvosnak, akit véletlenül meglökött, amikor felkelt.

Kozelcov főhadnagy nyomban ráismert öccsére s odalépett.

- Nem ismered meg? - kérdezte mosolyogva.

- Ó-hohó! - kiáltott fel öccse. - Ez aztán a meglepetés! - És megcsókolta bátyját.

Háromszor csókolták meg egymást, de a harmadik csóknál hirtelen megálltak, mintha mindkettőjüknek az jutott volna eszébe: miért kell éppen háromszor?

- No, ennek igazán örülök! - szólalt meg az idősebbik Kozelcov, tetőtől talpig végignézve öccsét. - Menjünk ki a tornácra, beszéljünk egy kicsit.

- Gyere, menjünk. Nem kell nekem ez a borscs... edd meg te, Federson - mondta egyik bajtársának.

- De hiszen te akartál enni.

- Nem kell nekem most semmi.

Amikor kiértek a tornácra, az ifjú Kozelcov újra meg újra megkérdezte bátyjától: „No, hogy vagy, mesélj”, s nem győzte hangoztatni, mennyire örül, hogy láthatja - ő maga azonban nem mesélt semmit.

Így múlt el vagy öt perc - közben olykor-olykor hallgattak is egy kicsit -, majd az idősebbik testvér megkérdezte öccsétől, miért nem a testőrségbe lépett, ahogy ezt a *mieink* általában várták.

- Ah, igen! - felelte az öcs, s már a dolog pusztá említésére is elpirult. - Iszonyúan lesújtott a dolog, igazán nem számítottam rá, hogy ez is megtörténhetik. Képzeld csak, közvetlenül az iskola elvégzése előtt hárman lementünk dohányozni abba a kis szobácskába, amelyik a portásfülke mögött van... hiszen ismered, a te idődben is bizonyára megvolt. Elég az hozzá, hogy a portás, az a csirkefogó, észrevett és szaladt jelenteni az ügyeletes tisztnak (pedig hányszor adtunk borraivalót ennek a portásnak!). Az ügyeletes tiszt odalopózkodott; amikor megláttuk, a másik kettő eldobta a cigarettát, és kerekét oldott az oldalajtón keresztül... hiszen emlékszel még rá. Én azonban már nem tudtam elinálni; az ügyeletes tiszt gorombáskodni kezdett, persze én sem hagytam magam... egyszóval az lett a vége, hogy jelentette az inspektornak. Ezért aztán „kevésbé szabályszerűt” kaptam magaviseletből, pedig minden más tárgyból kitűnő volt, csak mechanikából adtak tizenkettőt. Hát így történt. Ezért engedtek a hadseregbe. Később aztán megígérték ugyan, hogy áthelyeznek a testőrséghez, de én már nem akartam menni és kértem, hogy küldjenek ki a frontra.

- Hát így állunk!

- Komolyan mondom neked, úgy megundorodtam az egésztől, hogy csak egy vágyam volt: minél előbb Szevasztopolba jutni. Különb is, ha szerencsém van, itt sokkal gyorsabban előléphetek, mint a testőrségnél. Ott tíz évig is eltart, míg az ember ezredes lehet, itt pedig Totleben⁹⁶ két év alatt alezredesből tábornok lett. Ha meg elesem, hát elesem!

- Miket beszélsz! - mosolygott a bátyja.

- No de nem is ez a legfontosabb - mondta az ifjabbik Kozelcov mosolyogva, s elpirult, mintha olyasmit akarna mondani, amiért nagyon szégyellnie kell magát. - Ezek mind számárságok. Tudod-e, miért kéredeztem ide elsősorban? Azért, mert valahogy úgy érzem, mégis-csak szégyen Pétervárott élni világomat, amikor itt mások meghalnak a hazáért. Meg aztán szerettem volna veled is találkozni, bátyám - tette hozzá még szégyenlősebben.

- Milyen nevetséges vagy! - szólt az idősebbik testvér, s anélkül, hogy öccsére pillantott volna, cigarettadobozáért nyúlt. - Csak az a kár, hogy nem leszünk együtt.

⁹⁶ E. I. Totleben: orosz tábornok, a szevasztopoli erődítések tervezője és védője (1818-1884).

- No és mondd csak, de őszintén: nagyon szörnyű ott a bástyákon? - kérdezte egyszerre a fiatalabbik testvér.

- Kezdetben félelmetes, de aztán megszokja az ember, és akkor már semmiség az egész. Majd meglátod.

- És még valamit akarok kérdezni: mit gondolsz, elfoglalják Szevasztopolt? Én azt hiszem, hogy semmiképpen sem tudják bevenni.

- Tudja isten.

- Csak egy dolog bosszant... képzeled, milyen baj ért: útközben ellopták az egyik csomagunkat, és benne volt a csákóm. Most szörnyen kellemetlen helyzetben vagyok, nem is tudom, hogy fogok jelentkezni. Hiszen tudod, most új csákót kaptunk, és általában rengeteg változás van; egyre jobb lesz minden. Sok mindent tudnék neked erről mesélni... Annyi mindenfelé jártam Moszkvában...

Vlagyimir, az ifjabb Kozelcov, nagyon hasonlított bátyjára, Mihailra, de olyanformán, ahogy a rügyező rózsató hasonlít az elvirágzott csipkerózsára. Neki is szőke haja volt, de ez a haj dús, göndör fürtökben hullott halántékára. Fehér, finom tarkóján egy fürtöcske nőtt - szerencsétlencs, ahogy a dadák mondják. Finom, fehér arcborán a bővérű fiatalság pírja égett - de ez a pír nem ült az arcán állandóan, hanem újra meg újra felgyúlt, elárulva lelkének minden rezdülését. Szeme ugyanolyan volt, mint bátyjáé, de tekintete nyíltabb és tisztább - s ez talán azért volt oly feltűnő, mert szemét gyakran fátyolozta könnyű nedvesség. Szőke legénytoll pelyhedzett két orcáján és piros ajka felett, amely gyakran nyílt szégyenlős mosolyra, s ilyenkor elővillantak fehér fogai. Nyitott köpenye alól kilátszott vörös inge az oldalt kivágott gallérral, arcán és mozdulataiban gyermeketeg öröm tükröződött, s ahogy ott állt bátyja előtt, a tornác karfájára könyökölve, cigarettával a kezében, oly megnyerő és csinos volt ez a karcsú, széles vállú ifjú, hogy mindenki rajta felejtette volna a szemét. Kimondhatatlanul örült, hogy láthatja bátyját, s büszkén és tisztelettel nézett rá, mert hősnek képzelte. Némely tekintetben azonban kissé szégyenkezett is bátyja miatt: hiányosnak ítélte általános műveltségét (noha az igazat megvallva, ilyenekkel ő maga sem rendelkezett), restellte, hogy nem tud franciául beszélni, előkelő emberek társaságában megfelelően mozogni, táncolni stb. Ezekben a területeken fölényben érezte magát bátyjával szemben, sőt abban is reménykedett, hogy egyszer talán kiműveli. Pétervárott gyakran megfordult egy nagyúri dáma házában, aki szerette az ilyen csinos fiatalembereket, és ünnepnapokra meghívta őt magához, Moszkvában pedig egy ízben alkalma volt táncolni egy szenátor házában, valami nagyszabású bálon. Egyelőre még ezeknek az élményeknek a hatása alatt állott.

7

Alaposan kibeszélték magukat, s végül - mint ez oly gyakran előfordul - eljutottak ahhoz a ponthoz, amikor mindketten úgy érezték, hogy bármennyire szeretik is egymást, voltaképpen igen kevés mondanivalójuk van a másik számára. Ekkor hosszú hallgatás következett.

- No, akkor szedd össze a dolgaidat, és máris indulhatunk - szólalt meg aztán az idősebbik testvér.

Öccse egyszerre zavartan elpirult.

- Egyenesen Szevasztopolba? - kérdezte egy percnyi hallgatás után.

- Hát persze. Hiszen nincs sok holmid, azt hiszem, elférünk.

- Nagyszerű! Akkor hát mindjárt mehetünk - mondta a fiú sóhajtva, s megindult a szoba felé.

De mielőtt kinyitotta volna az ajtót, megállt a pitvarban, szomorúan lehorgasztotta fejét és így töprengett:

„Most mindjárt és egyenesen Szevasztopolba, ebbe a pokolba - borzasztó! No de mindegy, egyszer mégiscsak el kell indulni, így legalább együtt mehetek a bátyámmal...”

Nos, igen: csak most rajzolódt ki előtte világosan az a veszély, amit ő maga keresett - most, amikor arra gondolt, hogy felül a kocsira, és ki se száll belőle addig, amíg meg nem érkezik Szevasztopolba, s hogy most már semmiféle véletlen nem tartóztathatja fel útján. Csak most ébredt tudatára annak, miről is van szó - s már a veszély közelségének pusztá gondolata is zavarba hozta és megrémítette. Amikor úgy-ahogy megnyugtatta magát, belépett a szobába; de egy negyedóra is eltelt, s még mindig nem tért vissza bátyjához, míg végre a főhadnagy benyitott, hogy kihívja öccsét. Az ifjú Kozelcov épp a P-ből jött tiszttel beszélgetett, s úgy állt előtte, mint egy nebuló, aki rossz fát tett a tűzre. Amikor bátyja benyitott, majd elsüllyedt zavarában.

- Egy pillanat, rögtön jövök! - hadarta és intett bátyjának. - Légy szíves, várj meg ott kint.

Egy perc múlva valóban kijött, s nagyot sóhajtva odalépett bátyjához.

- Képzeld csak, nem mehetek veled - mondta.

- Micsoda? Hát ez meg miféle badarság?

- Megmondom neked őszintén, miről van szó, Misa. Egyikünknek sincs már pénze, és valamennyien tartozunk ennek a törzskapitánynak, aki P-ből jött. Szörnyen restellem!

Bátyja homlokát ráncolta, és sokáig nem törte meg a csendet.

- Sokkal tartozol? - kérdezte végül, bizalmatlanul sandítva öccsére.

- Hogy sokkal-e? Nem, nem nagyon sokkal, de szörnyen kínos a dolog. Három állomáson ő fizetett értem, és mindig az ő cukrát fogyasztottam... úgyhogy nem is tudom... meg aztán preferanszot is játszottunk... és akkor is adós maradtam egy kis összeggel...

- Hát ez csúnya dolog, Vologya! No és mit csináltál volna, ha nem találkozol velem?

- Tudod, én úgy gondoltam, hogy Szevasztopolban megkapom az útiköltséget, és akkor majd mindent visszafizetek. Hiszen így elintézhető a dolog; ezért legjobb lesz, ha inkább velem utazom holnap.

Az idősebbik Kozelcov előhúzta erszényét, és kissé remegő ujjakkal kivett belőle két tízrubeles és egy háromrubeles bankjegyet.

- Ennyi pénzem van - mondta. - Mennyivel tartozol?

Kozelcov nem beszélt színigazat, amikor azt mondta, hogy ennyi az egész pénze: ezenkívül volt még négy aranya is, amelyeket kabátja ujjába varrt bele, de ezt végszükség esetére tartogatta és megfogadta, hogy semmiképpen sem nyúl hozzá.

Kiderült, hogy az ifjabb Kozelcov a kártyaadóssággal és a cukorral együtt mindössze nyolc rubellel tartozik a P-ből jött tiszttel. Bátyja odaadta neki a nyolc rubelt, és csupán annyit jegyzett meg, hogy akinek nincs pénze, ne játsszon preferanszot!

- Tulajdonképpen miből játszottál?

Vologya egy szót sem felelt. A kérdésből azt olvasta ki, hogy bátyja kételkedik becsületességében. Haragudott önmagára, szégyellte a viselkedését, amely ilyen gyanúra adott okot, s nagyon bántotta, hogy ilyen sértést kellett elszenvednie bátyjától, akit annyira szeret. Mindez együttvéve oly heves, fájdalmas érzelmeket kavart fel érzékeny lelkében, hogy inkább nem felelt, mert érezte, hogy ha megszólal, nem tudja visszatartani a sírást, amely a torkát fojtogatta. Anélkül, hogy odanézett volna, eltette a pénzt, majd sarkon fordult, és bement társaihoz.

8

Nyikolajev, miután szíverősítőnek felhajtott Duvankojban két pohárka pálinkát - egy katonától vette, aki a hídon árusította -, megrántotta a gyeplőt, s a kordé nekiiramodott, nagyokat zökkenve a köves és helyenként árnyas úton, amely a Belbek mentén Szevasztopolba vezet. A két fivér lába minduntalan egymáshoz verődött, s noha mindegyikük szüntelenül a másikra gondolt, mindketten makacsul hallgattak.

„Miért sértett meg? - gondolta a fiatalabbik. - Hát nem hallgathatott volna az egész dologról? Mintha azt hinné, hogy tolvaj vagyok; most pedig alighanem haragszik, úgyhogy végleg elromlott köztünk a viszony. Pedig milyen szép lett volna együtt Szevasztopolban. Két testvér, akik megértik egymást és mindketten ott küzdenek a csatatéren; az egyik már meglett korú, s ha nem is nagyon művelt, de vitéz harcos, a másik még fiatal, de szintén legény a talpán... Egy hét alatt mindenkinek bebizonyítanám, hogy nem is vagyok olyan tejfölösszájú tacska! Már nem is pirulok el olyan könnyen, az arcom férfiasodik, a bajuszom pedig, ha nem is éppen nagy, de addigra tisztességesen kinő - és megcsipkedte a szája szélén pelyhedző szálakat. - Megtörténhetik, hogy amint megérkezünk, máris ütközetbe kerülünk a bátyámmal együtt, még ma. Ő bizonyára kemény legény és nagyon bátor - olyan ember, aki nem sokat beszél, de ha tette kerül a sor, mindenkin túltesz. Kíváncsi vagyok rá - folytatta -, szántszándékkal szorít-e engem a kocsi szélére vagy sem? Bizonyára érzi, hogy kényelmetlenül ülök, de úgy tesz, mintha észre sem venne. Tehát ma megérkezünk - folytatta gondolatmenetét, s egészen a kocsi szélére szorult, de nem mert megmozdulni, nehogy figyelmeztesse bátyját, hogy kényelmetlenül ül -, ma megérkezünk és egyenesen a bátyára megyünk: én az üteggel, bátyám pedig a századával, de együtt leszünk. Ekkor egyszerre ránk törnek a franciák. Én ágyútüzet zúdítok rájuk, tömérdek franciát elpusztítok - de hiába, egyenesen felém rontanak. Már nem lehet tüzelni - nyilvánvaló, hogy nincs menekvés. De egyszerre csak kivont karddal előrerohan bátyám, én puskát ragadok, és a katonákkal együtt futunk tovább. A franciák most bátyámra vetik magukat. Odaszaladok, leterítem az egyik franciát, majd a másikat is, és megmentem a bátyámat. Egyik karom megsebesül, másik kezembe fogom a puskát, de tovább rohanok a többiekkel. Ekkor azonban bátyámat golyó éri, ott esik el mellettem. Megállok egy pillanatra, s oly szomorúan, oly bánatosan nézek rá... aztán felegyenesedem és így kiáltok: »Utánam, álljunk bosszút! Senkit sem szerettem úgy ezen a világon, mint a bátyámat - mondom -, és most elvesztettem őt. Álljunk bosszút érte, semmisítsük meg az ellenséget, vagy itt haljunk meg mind egy szálíg!« Vad ordítózással rohannak mind utánam. Felvonul ellenünk az egész francia haderő - maga Pélissier⁹⁷ is ott van. Lekaszaboljuk őket; de végül ismét megsebesülök, majd egy harmadik sebet kapok, s haldokolva rogyok össze. Mindenki hozzám rohan, Gorcsakov⁹⁸ is odajön és megkérdezi, van-e valami kívánságom. Azt felelem, hogy csak

⁹⁷ Jean-Jacques Pélissier: francia marsall (1794-1864).

⁹⁸ M. D. Gorcsakov: orosz tábornok, a krími hadsereg főparancsnoka (1793-1861).

egyetlen kívánságom van: fektessenek a bátyám mellé, hogy ott haljak meg mellette. Odavisznek és lefektetnek bátyám véres holtteste mellé. Felemelem a fejem, és csak ennyit mondom: »Lám, nem tudták megbecsülni ezt a két férfiút, akik igaz szívből szerették hazájukat; most mindketten elestek... Isten bocsássa meg a bűnüket« s ezzel kilehelem lelkem.»

Ki a megmondhatója, mi válik valóra ezekből az álmokból?

- Mondd csak, voltál te már valaha kézitusában? - kérdezte hirtelen Vologya bátyjától. Egész elfelejtette, hogy nem is akar vele beszélni.

- Nem én, soha - felelte bátyja. - Kétezer embert vesztett az ezredünk sáncmunka közben; én is munka közben sebesültem meg. A valóságban nem olyan ám a háború, amilyenek te elképzeled, Vologya!

Amikor a fiatal Kozelcov meghallotta ezt a szót: „Vologya” - nagyon meghatódott. Szerette volna elosztatni a félreértéseket, s mindent megmagyarázni bátyjának - noha ennek sejtelve sem volt róla, hogy megbántotta Vologyát.

- Nem haragszol rám, Misa? - szólalt meg rövid hallgatás után.

- Ugyan miért?

- Csak úgy kérdelem. Azért, ami történt köztünk. Semmi, csak éppen eszembe jutott.

- Dehogyan haragszom - felelte bátyja Vologya felé fordulva, s megveregette a térdét.

- Akkor hát bocsáss meg, Misa, ha netán keserűséget okoztam neked.

S elfordult, hogy elrejtse kibuggyanó könnyeit.

9

- Ez már Szevasztopol? - kérdezte Vologya, amikor felértek a hegyre, és megpillantotta az eléje táruló tájat: az öblöt a hajóárbocokkal, a tengert a távolba vesző ellenséges hajóhaddal, a fehér parti ütegeket, a laktanyákat, a vízvezetékcsöveket, a dokkokat és a városi épületeket. Fehér és lilás füstfelhők szálltak szüntelenül a várost szegélyező sárga hegyek fölé és ott lebegtek a kék égbolt alatt, a nap rózsaszín sugarainak tüzeiben. A nap már nyugovóban volt, a távoli látóhatár fölé hajolt, s visszfénye ott szikrázott a tenger sötét tükreben.

Vologya meg sem borzongott, amikor megpillantotta ezt a félelmetes helyet, amely annyit foglalkoztatta gondolatait; sőt inkább esztétikai élvezettel szemlélte ezt a valóban páratlanul szép látványt, s máris hősnak érezve magát, büszkén gondolt arra, hogy fél óra múlva ő is ott lesz. Elmerülten nézte a tájat mindaddig, míg meg nem érkeztek az északi oldalra, bátyja ezredének tréncjéhez, ahol meg akarták érdeklődni az ezred és az üteg pontos tartózkodási helyét.

Az a tiszt, aki a trén parancsnoka volt, az úgynevezett *új városka* közelében lakott egy sátorban - vagyis azoknak a deszkabarakkoknak a szomszédságában, amelyeket tengerészek családjai építettek maguknak. A sátorhoz meglehetősen tágas bódé csatlakozott, amelyet még ki sem száradt, zöld tölgyfaágakból tákoltak össze.

A két fivér egy összehajtható asztal előtt ülve találta a tisztet. Az asztalon egy pohár hideg tea, cigarettahamu, meg egy tálca vodkával és száraz kaviár- és kenyérmorzsákkal. A tiszt egy szál piszkossárga ingben volt, és éppen egy nagy halom bankjegyet számlált össze számvetője

segítségével. Mielőtt azonban megismerkedünk ezzel a tiszttel és megszólaltatjuk őt, nézzük meg kissé alaposabban bódéjának belsejét, és tudjunk meg egyet-mást a tiszt életmódjáról és arról, mivel tölti napjait. A tiszt lakhelye új, tágas, szilárdan megépített és kényelmes bódé volt, nádból és gyeptéglából készült kis asztalok és padok voltak benne; ilyent csak tábornokok vagy ezredparancsnokok részére szoktak építeni. Oldalfalait és tetejét három szőnyeg borította, hogy a levelek le ne hulljanak; nagyon csúnya, de vadonatúj és alighanem igen drága szőnyegek voltak. A nagy szőnyeg alatt, amelybe egy amazon alakja volt beleszőve, vaságy állt; a vaságyon rikító-vörös plüsstakaró, piszkos, rongyos bőrpárna és egy mosómedve-bunda; az asztalon ezüstkeretes tükör, iszonyúan piszkos, ezüstnyelű kefe, törött szarufésű, tele zsíros hajszálakkal, ezüst gyertyatartó, egy likőrös üveg óriási arany-vörös címkével, egy aranyóra I. Péter arcképével, két aranygyűrű, egy doboz valamiféle kapszulával, kenyérhéj, szanaszét szórt, ócska kártyák, az ágy alatt pedig üres és teli sörösüvegek. Ez a tiszt irányította az ezred tréncjét, és neki kellett gondoskodnia a lovak takarmányozásáról. Vele együtt lakott meghitt barátja, egy kereskedelmi ügynök, aki szintén különféle gazdasági ügyeket intézett. Amikor a két fivér belépett, az ügynök a sátorban aludt, a trénciszt pedig számadásokat készített a kincstári pénzekről, mert hóvégi zárlat volt. A trénciszt igen szép és katonás külsejű férfi volt: magas termetű, nagybajuszú, tekintélyt parancsoló, testes. Kellemtelen csak izzadt és puffadt arca volt, amelyben szinte eltűnt két apró, szürke szeme (mintha egész lénye telítve lett volna porter-sörrel), meg az, hogy kimondhatatlanul mocskos volt - zsíros, gyér hajától egészen hermelin-papucsba bújtatott nagy, meztelen lábáig.

- Ó, az a pénz, az a pénz! - mondta az idősebbik Kozelcov, amikor belépett a bódéba, s ösztönös mohósággal meresztette szemét a nagy halom bankjegyre. - Legalább a felét kölcsön adhatná, Vaszilij Mihajlics!

Amikor a trénciszt meglátta a vendégeket, hirtelen meggörcbült, mint akit lopáson értek; besöpörte a pénzt, s fel sem állva, biccentett fejével.

- Hja, ha az enyém volna... Kincstári pénz ez, öregem! Kit hozott magával? - kérdezte, miközben elzárta a pénzt a mellette levő dobozba, s Vologya szemébe nézett.

- Az öcsémet, most jött a hadapródiskolából. Tulajdonképpen azért kerestük fel magát, hogy megtudjuk, hol van az ezredünk.

- Foglaljanak helyet, uraim - mondta a trénciszt, miközben felállt s ügyet sem vetve vendégeire, bement a sátorba, - Nem innának valamit? Talán egy pohár portert? - szólt vissza onnan.

- Az bizony nem ártana, Vaszilij Mihajlics.

Vologyára lenyűgöző hatással volt a trénciszt tekintélyes külseje, fesztelen modora, és meglepte, milyen tisztelettel beszél vele bátyja.

„Alighanem kitűnő tiszt lehet, akit mindenki becsül - gondolta, miközben szerényen és félénken leült a pamlagra. - Bizonyára igen közvetlen, rendkívül bátor és vendégszerető ember.”

- Hol van hát az ezredünk? - szólt be a sátorba az idősebb Kozelcov.

- Tessék?

Kozelcov megismételte a kérdést.

- Épp ma volt nálam Seifer; azt mondta, hogy tegnap átmentek az ötödik bástyára.

- És biztos ez?

- Ha én mondom, biztos. Különben az ördög tudja! Egy kis hazugságért Seifer se megy a szomszédba. Tehát isznak egy kis portert? - szólt vissza a tréntiszt a sátorból.

- Én szívesen iszom - felelte Kozelcov.

- Maga is iszik, Oszip Ignatics? - hallatszott a sátorból a tréntiszt hangja: nyilván az alvó ügynökhöz intézte ezt a kérdést. - Elég volt az alvásból, már nyolcra jár az idő.

- Ugyan hagyjon már békén, nem alszom én - felelte egy álmos, vékony, kissé raccsoló hang.

- No hát akkor keljen fel: unatkozom maga nélkül.

S ezzel a tréntiszt kijött vendégeihez.

- Portert ide! A szimferopoliból! - kiáltotta.

Belépett a bódéba egy tisztiszolga - Vologyának úgy tetszett, hogy kissé gögös az arca - s kihúzott a pamlag alól egy üveg portert; még meg is lökte közben a tisztet.

- Hát bizony, öregem - mondta a tréntiszt, miközben megtöltötte a poharakat -, új ezredparancsnokot kaptunk. Sok pénzre van szükség, mindenfélét be kell szerezni.

- Gondolom, ez már egész más vágású ember, új nemzedék - jegyezte meg Kozelcov, s világfias mozdulattal kezébe vette a poharat.

- Új nemzedék, igen, új nemzedék! Éppen olyan zsugori lesz, mint a másik. Persze, amikor zászlóaljparancsnok volt, még hangoskodott, de most már más húrokat penget. Hiába minden, öregem.

- Így van ez.

Vologya semmit sem értett abból, amit beszéltek, de homályosan úgy rémlett neki, hogy bátyja nem azt mondja, amit gondol, s talán csak azért, mert ennek a tisztnek a porterjét issza.

Már kiittak egy üveg portert, s a beszélgetés még sokáig folyt ugyanebben a hangnemben, amikor szétnyílt a sátor függönye, s egy alacsony termetű, fúrge emberke jelent meg; bojtos, kék atlaszköntös és piros szegélyű, kokárdás katonasapka volt rajta. Amikor belépett, megpödörte fekete bajuszkáját, s valahova a szőnyegre pillantva, vállának alig észrevehető mozdulatával viszonzta a tisztnek köszönését.

- No, akkor én is iszom egy pohárkával - mondta és leült az asztalhoz. - Maga tehát Pétervárról jön, fiatalember? - fordult barátságosan Vologya felé.

- Igen, kérem, Szevasztopolba megyek.

- Önként jelentkezett?

- Igen.

- Hogy mire jó ez, uraim, igazán nem tudom megérteni! - folytatta az ügynök. - Szavamra mondom, akár gyalog is visszamennék Pétervárra, ha elengednének. Kutyának való élet ez, én bizony már torkig vagyok vele!

- Ugyan mi baja van itt? - fordult feléje az idősebbik Kozelcov. - Önnek aztán igazán nincs oka panaszra!

Az ügynök rápillantott, majd elfordult.

- Ez a folytonos veszély („ugyan miféle veszélyről fecseg ez az ember, aki itt ül az északi oldalon?” - gondolta Kozelcov), ezek a nélkülözések... semmihez sem lehet hozzájutni - folytatta az ügynök, továbbra is Vologyához intézve szavait. - Hogy mi szükségük van erre,

uraim, igazán nem értem! Még ha valami hasznuk lenne belőle... de így! Hát mondja meg, van valami értelme annak, hogy ilyen fiatal ember, amilyen maga, nyomorék maradjon egész életére?

- Van aki haszonra vágyik, van aki becsületből szolgál! - szólt közbe ismét bosszúsan az idősebbik Kozelcov.

- Mit ér a becsület, ha nincs mit enni! - mondta megvető nevetéssel az ügynök a tréntiszt felé fordulva, aki erre szintén elnevette magát. - Húzd fel, hadd halljuk a „Luciát” - szólt aztán a zenélődobozra mutatva. - Szeretem ezt a számot...

- Mondd csak, jó ember ez a Vaszilij Mihajlics? - kérdezte Vologya bátyjától, amikor - már késő alkonyatkor - kiléptek a bódéból, és tovább folytatták útjukat Szevasztopol felé.

- Egész derék ember volna, csak olyan fukar, hogy szörnyűség! Legalább háromszáz rubelt kap havonként, és mégis úgy él, mint egy disznó... hisz magad is láthattad. Hanem ezt az ügynököt ki nem állhatom, egyszer még ellátom a baját. Képzeld csak, ez a csirkefogó vagy tizenkétezer rubelt harácsolts össze Törökországban... - És Kozelcov hosszasan és körül-ményesen beszélni kezdett a korrupcióról; szavaiból (minek is tagadjuk) itt-ott kicsendült annak az embernek a dühös elkeseredése is, aki nem azért ítéli el a korrupciót, mert bűn, hanem azért, mert bosszantja, hogy egyesek hasznot húznak belőle.

10

Ha nem is mondhatjuk, hogy Vologya rossz hangulatban volt, amikor - már csaknem éjnek idején - az öblön átvezető nagy hídhöz értek, de annyi bizonyos, hogy valami nagyon nyomasztotta. Még frissen éltek benne a közelmúlt emlékei: a tágas, világos, parkettás vizsgaterem, iskolatársainak vidám, kedélyes hangja és nevetése, az új egyenruha és a szeretett cár, akit hét éven át oly gyakran látott, s aki édes gyermekeinek nevezte őket, amikor könnyes szemmel elbúcsúzott tőlük. S mindaz, amit itt látott és hallott, oly kevésbé illett ezekhez az emlékekhez, s oly kevésbé hasonlított magasan szárnyaló, szivárványos, szép álmaihoz.

- No hát itt volnánk - szólalt meg bátyja, amikor a Mihail-üteghez érve, kiszálltak a kocsiból. - Ha átengednek a hídon, egyenest a Nyikolaj-üteg laktanyájába megyünk. Te ottmaradsz reggelig, én meg felkeresem az ezredet, megtudom, hol van az üteged, és holnap eljövök érted.

- Ugyan minek az? Inkább menjünk együtt - mondta Vologya. - Én is elmegyek veled a bástyára. Hiszen az már mindegy: egyszer ezt is meg kell szoknom. Ha te odamész, miért ne mehetnék én is?

- Jobb, ha nem mászkálsz arra.

- De kérlek szépen! Legalább megtudom, milyen...

- Én azt tanácsolom, hogy ne gyere, de ha mindenáron akarsz, ám legyen...

Felhőtlen és koromfekete volt az égbolt; a sötétségben már ragyogóan világítottak a csillagok, s a bombák és ágyúlövések szüntelenül cikázó villámai. Az üteg nagy, fehér épülete és a hídfő körvonalai derengve bontakoztak ki a sötétből. Úgyszólván másodpercenként reszkettette meg a levegőt néhány ágyúlövés és robbanás, gyors egymásutánban vagy egyszerre, s hangjuk egyre erősebb lett, egyre világosabb. E szüntelen dübörgést, mintha a kíséretet szolgáltatta volna hozzá, az öbl komor morajlása festette alá. A tenger felől szellő fújdogált, s nyirkosság

terjengett a levegőben. A két testvér odament a hídhöz. Valami népfelkelő ügyetlenül, hangos zörejjel kétkézre kapta puskáját és rájuk kiáltott:

- Állj, ki vagy?

- Katona!

- Nem lehet átmenni!

- Hogyhogy nem lehet? Nekünk át kell menni.

- Kérdezzék meg a tisztet.

A tiszt, aki egy vasmacskán ülve szunyókált, felemelkedett ültéből, és parancsot adott, hogy engedjék át őket.

- Arrafelé lehet menni, csak onnan nem. Hova a csudába másztok mind egyszerre! - kiáltott a sánckasokkal magasan megrakott trénszekerekre, amelyek összetorlódtak a feljárónál.

A két testvér az első ponton felé tartott.

Útközben katonákkal találkoztak, akik hangosan beszélgetve jöttek onnan.

- Ha a felszerelési pénzt megkaptam, nem jár neki többé semmi... így van, ha mondom...

- Hej, fiúk! - hallatszott egy másik hang. - Ha az ember átjut az északi oldalra, biz' isten úgy érzi, mintha újjászületne! Még a levegő is más!

- Csak ne beszélj annyit! - szólt rá az előbbi katona. - A minap is itt csapott le egy átkozott bomba, két tengerésznek elvitte a lábát. Hát azért mondom, jobb, ha hallgatsz!

A két testvér áthaladt az első pontonon, s kocsijukat várva megálltak a másodikon, amelyet helyenként már elöntött a víz. A szél, amely a parton még gyengének látszott, itt igen erős és heves volt; a híd himbálódzott, a hullámok zúgva nekicsapódtak a gerendáknak, megtörték a horgonyokon és köteleken, és ellepték a deszkákat. Jobb felől tompán és fenyegetően morajlott és sötétlett a tenger: mint valami végtelen, egyenes, fekete vonal vált el a csillagos égbolttól, amely a látóhatáron, ott ahol egybeolvadt a földdel, világosszürke színben játszott; valahol messze az ellenséges hajóhad fényei világítottak. Balról egyik hajónk sötét tömege feketélt, s hallani lehetett, amint a hullámok nekicsapódnak a hajó oldalának. Felbukkant egy gőzhajó is, amely zajosan hasítva a vizet, gyors iramban távolodott az északi parttól. Egy mellette felrobbanó bomba fénye egy pillanatra megvilágította a fedélzetén feltornyozott sánckasokat, két ember alakját, akik fenn álltak a fedélzeten, a fehér tajtékot és a zöldes hullámokat, amelyek millió meg millió vízcseppet permeteztek szerteszét, ahogy a hajó a habokat szelte. A híd szélén, lábát a vízbe lógatva, ingujjra vetkőzött tengerész ült, és egy fejszével hasogatott valamit. Szemben, Szevasztopol felett, újra meg újra felvillantak a fények, s egyre erősebben hallatszottak ide a félelmetes hangok. Hullám csapott fel a tengerből, elöntötte a híd jobb oldalát; Vologya lába is nedves lett. Két katona haladt el mellette, lábuk alatt cuppogott a víz. Egyszerre csak hatalmas csattanás hallatszott, s hirtelen felvillanó fény világította meg Vologya előtt a hidat, s a hídon egy kocsit meg egy lovas. Süvítve hullottak a bombaszilánkok a vízbe, szertefröccsentve a habokat.

- Ah, Mihail Szemjonics! - kiáltott fel a lovas, s megállította lovát az idősebb Kozelcov előtt. - Maga már felgyógyult?

- Mint látja. Hát maga mit keres erre?

- Töltényért megyek az északi oldalra. Most ugyanis én helyettesítem az ezredsegédtisztet... Minden órában várjuk a rohamot, és öt töltény se jut egy emberre. Mondhatom, kitűnő szervezés!

- Hát Marcov hol van?

- Tegnap leszakította egy bomba a lábát... benn a városban, ott aludt a szobájában... Most a kötözőhelyen van, talán még ott találja.

- Az ezred ugyebár az ötödik bástyán van?

- Igen, az M. ezredet váltotta fel. Nézzen be a kötözőhelyre, ott talál egy pár embert a mieink közül, majd elkísérik.

- No és a lakásom a Morszkaján megvan még?

- Hajaj, öregem, azt már régen szétbombázták. Rá se lehet ismerni Szevasztopolra; egyetlen nő sincs már ott, se vendéglő, se zene; tegnap költözött el az utolsó kocsmá. Szörnyen sivár hely lett... No, isten vele!

S a tiszt tovaügetett.

Vologyát egyszerre rettegés fogta el: minduntalan úgy érezte, hogy a következő pillanatban eltalálja egy gránát vagy bombaszilánk, egyenesen a fején. Ez a nyirkos sötétség, s mindazok a hangok, amelyeket hallott - különösen pedig a hullámok fenyegető morajlása - mintha mind-mind azt súgták volna neki, hogy ne menjen tovább, hogy nem vár itt rá semmi jó, hogy soha többé nem teszi lábát arra az orosz földre, amely az öböl innenső oldalán húzódik, hogy most mindjárt forduljon vissza és fusson el akárhova, de minél messzebb ettől a félelmetes helytől, ahol a halál honol. „De hát ki tudja, talán már késő, talán már minden elvégeztetett” - gondolta, s borzongás futott végig rajta, részint ettől a gondolattól, részint meg attól, hogy átázott a csizmája, és vizes lett a lába.

Nagyot sóhajtott és kissé félrehúzódott bátyjától.

- Istenem, hát csakugyan meg kell itt hálnom, éppen nekem kell áldozatul esnem? Istenem, könyörülj rajtam! - suttopta és keresztet vetett.

- No gyerünk, Vologya - szólt a bátyja, amikor a kordé ráhajtott a hídra. - Láttad a bombát?

Szekerek jöttek velük szembe a hídon: sebesülteket és sánckasokat szállítottak; az egyik szekér bútorokat vitt, ezt egy asszony vezette. A túlsó parton senki sem tartóztatta fel őket.

A két testvér ösztönösen a Nyikolaj-üteg fala mentén haladva, némán folytatta útját; hallgatták a bombák csattanását, amelyek itt már a fejük felett robbantak, s az aláhulló szilánkok süvöltő hangját. Így jutottak el az ütegek ahhoz a pontjához, ahol egy szentkép állt. Itt megtudták, hogy az ötödik könnyű üteg, ahová Vologyát beosztották, a Korabelnaján van. Elhatározták, hogy mit sem törődve a veszéllyel, mindketten felmennek az ötödik bástyára, az idősebb Kozelcov ezredéhez, ott töltik az éjszakát, onnan pedig reggel együtt elindulnak az ütegezh. Bekanyarodtak egy átjáróba, s átlépdelve az alvó katonák lábain, akik ott feküdtek végésvégig az üteg fala mentén, végre elérkeztek a kötözőhelyre.

11

Beléptek az első szobába, amelyben priccsek sorakoztak egymás mellett. A priccseken sebesültek feküdtek, s a szobából a kórtermek áporodott, elviselhetetlenül émelyítő szaga áradt. Amikor benyitottak, két ápolónővér jött velük szembe.

Az egyik ötven év körüli, fekete szemű, szigorú arcú nő volt. Kezében kötést és tépést tartott, s éppen utasításokat adott egy fiatal legénynek, a felcsernek, aki mögötte lépdelt. A másik vagy húszéves lehetett; igen csinos lány volt, halvány és finom arccsókája bájosan és riadtan

kandikált elő szőke haja és fehér főkötője alól, amely keretbe foglalta ezt a rendkívül vonzó arcot. Két kezét köténye zsebeibe mélyesztve, lesütött szemmel haladt az idősebbik ápolónő mellett, s mintha félt volna elmaradni mellőle.

Kozelcov megszólította őket, s megkérdezte, nem tudják-e, hol fekszik Marcov, aki tegnap elvesztette a féllábát.

- Ha jól emlékszem, a P. ezredből való? - kérdezte az idősebbik nővér. - Ön talán rokona?

- Nem kérem, bajtársa vagyok.

- Hm! Kísérje oda őket - mondta franciául a fiatal ápolónőnek. - Erre menjenek. - S ezzel a felcser kíséretében tovább ment az egyik sebesülthöz.

- Gyerünk, mit báméskodsz! - szólt rá Kozelcov Vologyára, aki szemöldökét ráncolva, gyötrődő arckifejezéssel a sebesülteket nézte, és sehogysen tudott elszakadni ettől a látványról. - Gyere már.

Vologya elindult bátyjával, de minduntalan visszatekintett, és közben gépiesen mormogta:

- Ó, istenem! Ó, istenem!

- A zászlós úr bizonyára nem régóta van itt? - fordult az ápolónő Kozelcovhoz, és Vologyára mutatott, aki sóhajtozva és sopánkodva követte őket a folyosón.

- Most érkezett.

A csinos ápolónő Vologyára nézett, és egyszerre sírva fakadt.

- Istenem, istenem! Mikor lesz már ennek vége! - mondta kétségbeesett hangon.

Beléptek a tisztai kórterembe.

Marcov hanyatt feküdt, fejét könyökig meztelen, inas kezén nyugtatva. Meglátszott az arcán, hogy összeszorítja a fogát, mert különben ordítana a fájdalomtól. Ép lábát, amelyen harisnya volt, kidugta a takaró alól, s látni lehetett, amint a lábujjai görcsösen meg-megrándulnak.

- Nos, hogy van? - kérdezte az ápolónő, s finom, vékony ujjjaival, amelyeknek egyikén Vologya aranygyűrűt pillantott meg, felemelte a beteg kopaszodó fejét, és megigazította a párnát. Bajtársai jöttek meglátogatni.

- Gondolhatja, fáj - felelte haragosan Marcov. - Hagyja csak, jól van ez így! - és harisnyába bújtatott lábujjai még hevesebben rángatóztak. - Isten hozta! Hogy is hívják önt, ha szabad kérdeznem? - fordult Kozelcov felé. - Ah, persze, bocsánat, itt mindent elfelejt az ember - mentegetődzött, amikor Kozelcov megmondta a nevét. - Hiszen együtt laktam veled - tette hozzá, de arca nem árult el örömet. Azután kérdőleg Vologyára pillantott.

- Az öcsém, most érkezett Pétervárról.

- Vagy úgy! Hanem én aztán alaposan kiérdemeltem a *teljes nyugdíjat* - mondta Marcov homlokát ráncolva. - Ó, hogy fáj! Bár már inkább meghalnék!

Felrántotta a lábát, mormolt még valamit, s kezével eltakarta arcát.

- Jobb, ha nyugton hagyjuk - suttogta az ápolónő könnyes szemmel. - Nagyon rosszul van már szegény.

Előzőleg, amikor még az északi oldalon voltak, Kozelcov és öccse abban állapodtak meg, hogy mindketten felmennek az ötödik bástyára; most azonban, amikor kiléptek a Nyikolaj-üteg laktanyájából, úgy viselkedtek, mintha hallgatólag megegyeztek volna, hogy nem kockáztatják fölöslegesen az életüket, és mindegyikük külön-külön megy a maga útján.

- De hogy találsz oda, Vologya? - mondta az idősebbik testvér. - Különben majd Nyikolajev elkísér a Korabelnájára, én pedig egyedül megyek tovább és holnap felkereslek.

S több szó nem is hangzott el a két testvér között ezen az utolsó találkozón, amikor örökre elbúcsúztak egymástól.

12

Az ágyúk változatlan erővel dörögtek, de a Jekatyerinszkaja utca, amelyen Vologya, s nyomában a hallgatag Nyikolajev lépdelt, teljesen kihalt és csendes volt. A sötétben nem látszott más, csak a széles utca, nagy, fehér épületeivel, amelyek sok helyen romokban heverték, meg a kövezett járda, amelyen Vologya léptei kopogtak; olykor-olykor katonákkal és tisztekkel találkoztak. Vologya az utca bal oldalán haladt, s a tengernagyi hivatal épületének közelében, az egyik fal mögött lobogó tűz vakító fényénél megpillantotta a járda szélén elültetett akácokat, zöld támasztó karóikkal és szárnalmas, porlepte leveleikkel. Tisztán hallotta lépteinek kopogását és Nyikolajev lépteit is, aki lihegve követte őt. Nem gondolt semmire: a csinos ápolónő, Marcov lába a harisnyában rángatózó ujjakkal, a sötétség, a bombák és a halál különféle képei kuszán egybefolyva suhantak át képzeletén. Érzékeny, ifjú lelkébe fájdalmasan hasított bele magányosságának tudata és szorongás fogta el arra a gondolatra, hogy nincs a közelében senki, akit érdekelne a sorsa, most, amikor ilyen veszélyben van. „Meghalok, kínlódni, szenvedni fogok - és senki sem ejt könnyet értem!” Ez lett hát abból a tetterőtől duzzadó hősi életből, amelyről oly csodálatos álmokat szőtt, s amellyel meg akarta hódítani az emberek szívét! Egyre közelebb fűtültek és robbantak a bombák, Nyikolajev mind sűrűbben sóhajtozott, de nem törte meg a hallgatást. Amikor áthaladtak a Malij Korabelnij-hídon, látták, hogy nem messze tőlök valami fűtülve lecsap az öböl vizére, egy pillanatra bíborfényvel árasztja el az ibolyaszínű hullámokat, elmerül bennük, majd szertefröcskölve a vizet, ismét felröppen onnan.

- No nézze meg az ember, nem is fulladt be! - jegyezte meg Nyikolajev.

- Csakugyan - felelte Vologya olyan cérnavékony, csipogó hangon, hogy maga is meghökkent.

Hordágyakon vitt sebesültek, majd megint sánckasokkal megrakott trénszekerek jöttek szembe velük; a Korabelnáján egy ezreddel találkoztak; lovasok vágattak el mellettük. Egyikük egy tiszt volt kozák legényével. Sebesen ügetve nyargalt, de amikor megpillantotta Vologyát, megállította mellette lovát és arcába nézett, majd korbácsával a lovára csapva tovavágtatott. „Egyedül vagyok, egyedül! Senkit sem érdekel, a világon vagyok-e vagy sem!” - gondolta elborzadva a szegény fiú, s nagy kedve lett volna sírni.

Egy magas, fehér fal mentén felkapaszkodott a hegyre és egy utcába ért, amelynek szétlőtt háziköit újra meg újra megvilágította a bombák szüntelenül felvillanó fénye. Az egyik ház kis kapuján zilált külsejű, részeg nő lépett ki egy tengerész kíséretében, s nekiütközött Vologyának.

- Mer ienis, ha volna benne t-tiszteség - motyogta -, oppardon, tiszt úr!

Egyre sajgóbb szívvel folytatta útját a szegény fiú; a sötét látóhatáron egyre gyakrabban lobbantak fel a villámok, s a bombák egyre sűrűbben fűtültek el és robbantak fel körülötte. Nyikolajev nagyot sóhajtott, majd egyszerre megszólalt; Vologyának úgy tetszett, hogy nem olyan a hangja, mint máskor - mintha valami síri hang ütötte volna meg a fülét:

- Milyen sürgős volt idejönni abból a kormányzósági városból! Alig várta már, hogy utazhasson. No hiszen, érdemes is volt úgy sietni! Azok az okos urak, akik egy icipici sebbel is megbújnak a kórházban. Hiszen olyan jó dolguk van ott, hogy jobb nem is lehetne.

- No de ha már meggyógyult a bátyám - felelte Vologya, abban a reményben, hogy a beszélgetés majd elúzi azt a gyötrelmes érzést, amely hatalmába kerítette.

- Meggyógyult! Már hogy gyógyult volna meg, amikor olyan beteg, hogy még! Az okos emberek akkor is a kórházban maradnak ilyenkor, ha igazán egészségesek. Talán bizony olyan sok öröm vár itt az emberre? De a félkarját itt hagyhatja... azt igen! Egykettőre megvan ám a baj! Hisz még csak itt vagyunk a városban, mi ez ahhoz képest, ami a bástyán van, és már ez is milyen szörnyű. Az ember csak megy, megy, és egyik imát mormolja a másik után. No, nézd csak a bestiát, itt zümmög el mellettünk! - figyelt fel egy bombaszilánk hangjára, amely a közvetlen közelükben süvített el. - És tetszik látni - folytatta aztán -, most meg azt parancsolta a főhadnagy úr, hogy kísérem el a zászlós urat. Hiszen tudom én jól, a parancsot teljesíteni kell, ez a mi dolgunk; de hát tessék csak elképzelni, a kordét meg rábízta valami jöttment katonára, pedig a batyu be sincs kötve. Könnyű neki azt mondani, hegy menj - de ha valami elvész, mégiscsak Nyikolajev felel érte.

Nemsokára kiértek egy térre. Nyikolajev megint hallgatott és csak sóhajtozott.

- Amott áll a zászlós úr ütege - szólalt meg aztán egyszerre. - Tessék érdeklődni az őrnél, az majd megmutatja az utat. - S néhány lépés után Vologya már nem hallotta maga mögött Nyikolajev lihegését és sóhajait.

Most már végképp egyedül érezte magát, teljesen magára hagyatva. Mint valami mázsás, jéghideg kő nehezedett szívére a magányosság érzése, az a tudat, hogy egyedül van ebben a veszélyben, sőt - úgy érezte - halála órájában. Megállt a tér közepén és körülnézett: nem látja-e valaki? Majd a fejéhez kapott, és hangosan mormolva a szavakat, iszonyodva gondolta: „Úristen, hát valóban gyáva vagyok én, gyalázatos, undorító, hitvány féreg? Nem tudok becsülettel meghalni a hazáért és a cárért, én, aki nemrég még abban a hitben ringattam magam, hogy boldogan ontanám a véremet értük? Ó, be szerencsétlen, szájalmas teremtmény vagyok én!” Kiábrándult önmagából, és őszinte kétségbeesés marcangolta, amikor odalépett az őrhöz, hogy megkérdezze, hol lakik az ütegpárancsnok, és elindult a megadott irányban.

13

Egyemeletes kis házikó volt az, amelyet az őr Vologyának mutatott: itt lakott az ütegpárancsnok. A lakás bejárata az udvarból nyílt. Az egyik ablakban, amely papírral volt beragasztva, gyertyafény pislákolott. A tisztiszolga a tornácon ült és pipázott. Bejelentette Vologyát az ütegpárancsnoknak, és mindjárt be is vezette a szobába. Két ablak között, egy törött tükör alatt hivatalos iratokkal megrakott asztalt pillantott meg Vologya, ezenkívül még néhány székből és egy vaságyból állt a szoba berendezése; a vaságyon tiszta ágynemű volt, előtte kis szőnyeg.

Közvetlenül az ajtó mellett nagybajuszú, jóképű férfi állt: az őrmester; oldalfegyver és köpeny volt rajta, a köpenyen érdemkereszt és a magyarországi hadjárat emlékére fityegett. A szoba közepén alacsony termetű, negyven év körüli törzstiszt járkált fel-alá, bepólyált, dagadt arccal, vékony, ócska köpenyben.

- Ifjabb Kozelcov, az ötödik könnyű üteghez beosztott zászlós, tisztelettel jelentkezem - mondta el Vologya egy szuszra a betanult formulát, ahogy belépett a szobába.

Az ütegparancsnok hűvösen viszonzta a köszönést, s anélkül, hogy kezet nyújtott volna, hellyel kínálta meg Vologyát.

Vologya félénken leült az íróasztal mellett álló székre, és szórakozottan játszani kezdett egy ollóval, amely a keze ügyébe került. Az ütegparancsnok pedig hátradugott kézzel, lehorgasztott fővel, szótlánul járt tovább fel-alá a szobában, olyan ember arckifejezésével, aki erősen töri a fejét valamin. Csak nagy ritkán vetett egy-egy pillantást az ollót forgató Vologya kezére.

Az ütegparancsnok meglehetősen testes kis ember volt, feje búbján nagy kopasz folt fénylett, egyenesen alácsüngő, dús bajusza eltakarta száját, nagy, barna szeméből valami melegség áradt. Szép, ápolt, párnás keze volt, szétvetett lábaival keményen, s kissé talán nyeglén lépegetett, ami arra vallott, hogy az ütegparancsnok cseppet sem félénk modorú ember.

- Igen - szólalt meg, s megállt az őrmester előtt -, a lőszeres kocsik lovainak holnaptól kezdve egy garnyeccal⁹⁹ több zabot kell adni, nagyon soványak. Mi a véleményed?

- Hát hogyné, felemelhetjük az adagjukat, alezredes úr. Most úgyis olcsóbb lett valamivel a zab - felelte az őrmester, s nadrágja varrásán tartott kezének ujjai megmozdultak: szemlátomást nagyon szerette volna taglejtésekkel kíséni szavait. - És még valami, alezredes úr: tegnap levelet küldött nekem a takarmánykezelőnk, Franscsuk, a szekéroszloptól. Az írja, hogy okvetlen kell majd ott kocsitengelyeket venni, állítólag olcsó. Tetszik parancsolni, hogy vegyünk?

- Miért ne, csak vegyen: hiszen van nála pénz. - És az ütegparancsnok megint fel-alá kezdett sétálni a szobában. - A poggyásza hol van? - állt meg hirtelen Vologya előtt.

Szegény Vologyának már valósággal rögeszméjévé vált, hogy ő gyáva: minden pillantásból, minden szóból megvetést vélt kiolvasni, célzást szájalmas gyávaságára. Úgy érezte, hogy az ütegparancsnok már keresztül látott titkán, és most gúnyolódik vele. Zavartan azt felelte, hogy poggyásza a Grafszkaján van, s bátyja megígérte, hogy holnap eljuttatja hozzá.

Az alezredes végig sem hallgatta; az őrmesterhez fordult:

- Hol helyezzük el a zászlós urat?

- A zászlós urat? - felelte az őrmester, s futó pillantást vetett Vologyára. Ez a pillantás még inkább zavarba hozta Vologyát, ezt a kérdést olvasta ki belőle: „Ugyan miféle zászlós ez, érdemes-e egyáltalában azzal vesződni, hogy őt elhelyezzük?” - Hát odalenn a törzskapitány úr szobájában elhelyezhetjük a zászlós urat - folytatta rövid gondolkodás után az őrmester. - A törzskapitány úr most a bástyán van, s így üres a fekhelye.

- Nos, megfelel önnek egyelőre? - kérdezte az ütegparancsnok. - Gondolom, fáradt lehet, holnap majd keresünk valami jobb megoldást.

Vologya felállt és meghajolt.

- Nem óhajt teázni? - kérdezte az ütegparancsnok, amikor Vologya már az ajtóban volt. - Begyűjthat a szamovárba.

Vologya ismét meghajolt és eltávozott. Az alezredes legénye lekísérte és bevezette egy csupasz, piszkos szobába, ahol mindenféle kacat hevert a földön, s egy vaságy volt benne, ágynemű és takaró nélkül. Az ágyon egy ember aludt vastag köpenyébe burkolódzva, rózsaszín ingben. Vologya közlegénynek vélte.

⁹⁹ Régi orosz űrmérték; 1 garnyec = 3,28 liter.

- Pjotr Nyikolajics! - szólt a tisztiszolga, s megrázta az alvó vállát. - Itt a zászlós úr fekszik... Ez a mi hadapródunk - fordult magyarázólag Vologyához.

- Ó, ne zavartassa magát, kérem! - mondta Vologya. De a hadapród - magas, széles vállú, fiatal férfi, szép, de igen ostoba arccal - feltápászkodott az ágyról, vállára vetette köpenyét, s mint aki még alszik, kitámolygott a szobából.

- Nem baj, majd lefekszem az udvaron - motyogta.

14

Amikor Vologya egyedül maradt gondolataival, első feltoluló érzése az undor volt: saját zűrzavaros, vigasztalan lelki állapotától undorodott. Szeretett volna elaludni, s feledni mindent, ami körülveszi - elsősorban pedig önmagát. Eloltotta a gyertyát, lefeküdt az ágyra, s feje búbjáig magára húzta levetett köpenyét, hogy elszigetelje magát a sötétségtől, amelytől gyermekkor óta félt. De egyszerre eszébe jutott, hogy hátha lecsap ide egy bomba, áttöri a tetőt és megöli. Fülelni kezdett: feje felett az ütegarancsnok léptei kopogtak.

„Különben, ha el is találja a házat egy bomba - gondolta -, először azokat öli meg, akik odafenn vannak, engem csak aztán; tehát semmi esetre sem egyedül engem.” Ez a gondolat némileg megnyugtatta, s már csaknem elaludt. „De mi lesz, ha éjszaka váratlanul elfoglalják Szevasztopolt, és berontanak ide a franciák? Mivel tudok védekezni?” - Megint felkelt és felalá járkált a szobában. Most valóságos veszélytől félt, s ez elnyomta benne a sötétségtől való titokzatos félelmet. Egy nyergen meg a szamováron kívül semmiféle kemény tárgy nem volt a szobában. „Alávaló bitang vagyok, undorító, gyáva féreg!” - villant át rajta hirtelen, s ismét megrohanta az előbbi nyomasztó érzés, ismét megvetette magát és undorodott magától. Megint lefeküdt és igyekezett semmire sem gondolni. Ekkor azonban ellenállhatatlan erővel tolultak fel benne friss élményei, az, amit a nap folyamán látott és hallott, s miközben a szakadatlan bombázástól csak úgy remegtek a szoba egyetlen ablakának üvegtáblái, ezek az egymást kergető képek megint a reá leselkedő veszélyre figyelmeztették. Képzeteiben hol sebesülteket és vért látott, hol bombákat és szilánkokat, amelyek berepülnek a szobába, hol meg a csinos ápolónőt, amint bekötözi őt, a haldoklót és zokog az ágya mellett; aztán édesanyja képe jelent meg előtte, amint elkíséri őt abban a kis városkában, a járási székhelyen, s könnyeit hullatva forrón imádkozik érte a csodatevő ikon előtt. Hiába, gondolta, nem tud elaludni. De ekkor egyszerre eszébe jutott a mindenható, jóságos Isten, aki előtt nincs lehetetlenség, s aki meghallgatja mindenkinek az imáját. Letérdelt, keresztet vetett, s összekulcsolta két kezét, úgy, ahogyan még gyermekéveiben imádkozni tanították. Ez a mozdulat egyszerre felidézett benne valami régen elfelejtett, vigasztaló érzést.

„Ha meg kell hálnom - gondolta -, ha el kell távoznom ebből a világból, legyen meg, Uram, a te akaratod, s vess véget mielőbb szenvedéseimnek; ha pedig bátorságra és szilárdságra van szükség, oltsd belém ezeket az erényeket, amelyek hiányoznak belőlem. De ments meg a szégyentől és gyaláztatótól, mert ezt nem tudom elviselni, s taníts meg, mit kell tennem, hogy teljesítsem a te akaratodat.”

Gúzsba kötött, riadt, gyermekleg lelkét egyszerre férfias erő és derű öntötte el, s mintha új, széles, csillogó távlatok nyíltak volna meg előtte. Még sok mindent gondolt és érzett az alatt a rövid idő alatt, míg ennek a hangulatnak a búvkörében volt, de csakhamar elaludt, nyugodtan és gondtalanul, miközben csattogtak a bombák, dörögtek az ágyúk, és remegtek az ablak-táblák.

Nagy Isten! Csak te hallottad és te érted azokat a tudatlanságból, homályosan derengő bűnbánatból és szenvedésből ötvözött, egyszerű, de forró és kétségbeesett imákat, amelyek a halál e félelmetes honából szálltak feléd annyi ajakról: kezdve a tábornoktól, akinek egy perccel ezelőtt még a reggelijén meg a György-keresztén járt az esze, de aki rettegve érzi a te közelségedet, egészen az elcsigázott, éhes, tetves közlegényig, aki a Nyikolaj-üteg lak-tanyájának csupasz padlóján hánykolódik és arra kér téged, hogy mielőbb add meg neki meg nem érdemelt szenvedéseikért az öntudatlanul sejtett jutalmat. Igen, te lankadatlan figyelemmel hallgatod gyermekeid könyörgő imáit, s elküldöd hozzájuk vigasztaló angyalodat, aki türelmet, kötelességérzetet és reményt csepegtet a szívükbe.

15

Az idősebbik Kozelcov találkozott az utcán ezredének egyik katonájával, s vele együtt ment tovább, az ötödik bástyára.

- A fal mellett tessék menni, főhadnagy úr! - mondta a katona.

- Miért?

- Mert veszélyes ám errefelé, főhadnagy úr. Ahun la, ott is jön már egy - felelte a katona és fülelni kezdett: egy ágyúgolyó süvített el, s lecsapott a napperzselt utca túlsó oldalán.

Kozelcov, mit sem törődve a katona figyelmeztetésével, hetykén lépkedett az úttest közepén.

Mintha semmi sem változott volna tavasz óta, amikor utoljára volt Szevasztopolban: most is ugyanolyanok voltak az utcák, most is fel-fellobbanó tüzek fényét pillantotta meg (ezek a fények most talán sűrűbben lobbantak fel, mint akkor), most is ugyanazokat a hangokat hallotta, s lépten-nyomon nyöszörgő sebesültekkel találkozott, s az ütegek, a mellvédek és futóárkok is ugyanolyanok voltak, mint tavasszal. De mintha az egész kép most szomorúbb és egyben erőteljesebb lett volna: nagyobb rések ásítottak a házak falán, az ablakokban már egyetlen fény sem világított, kivéve a Kuscsin-palotát (ahol a kórház volt), s egyetlen nőt sem lehetett látni az utcán. A város teljesen elvesztette megszokott, gondtalan jellegét, s valami súlyos várakozás, fáradtság és feszültség nyomta rá bélyegét.

S Kozelcov már meg is érkezett az utolsó futóárkba, s megütötte fülét a P. ezred egyik katonájának hangja, aki felismerte régi századparancsnokát. Ott állt a sötétben, a falhoz lapulva a harmadik zászlóalj - csak egy-egy pillanatra világította meg az eldördülő ágyúk tüze. Fojtott beszélgetés és fegyvercsörgés hallatszott.

- Hol az ezredparancsnok? - kérdezte Kozelcov.

- A fedezékben, a tengerészeknél, nagyságos uram - felelt egy szolgálatra kész katona. - Tessék csak jönni, majd én odakísérem a főhadnagy urat.

Végigvezette Kozelcovot a futóárkok útvesztőjén, míg egy mélyedéshez nem értek. A mélyedésben egy tengerész ült és pipázott. Mögötte egy ajtó látszott, amelynek hasadékan keresztül fény szűrődött ki.

- Bemehetek?

- Mindjárt bejelentem, nagyságos uram. - S a tengerész eltűnt az ajtó mögött.

Odabent ketten beszélgettek.

- Ha Poroszország továbbra is megőrzi semlegességét - hallatszott egy hang -, akkor Ausztria is...

- Eh mit, Ausztria! - vágott közbe a másik hang. - Ha egyszer a szláv területet... Jól van, kéretem.

Kozelcov még sohasem volt ebben a fedezékben. Meglepte az ezredparancsnok fedezékének eleganciája. Parkettás padlója volt, az ajtót spanyolfal takarta el. Két ágy állt a fal mellett, a sarokban aranylemezes, nagy ikon függött, amely az Istenanyát ábrázolta, előtte rózsaszín mécses égett. Az egyik ágyon egy tengerész feküdt ruhástul és aludt, a másikor az ezredparancsnok ült egy segédtszittel az asztal előtt: ezeknek a beszélgetését hallotta Kozelcov, amikor odakünn várakozott. Az asztalon két felbontott borosüveg állt. Noha Kozelcov cseppet sem volt gyáva, és semmiféle bűn nem terhelte lelkiismeretét sem a kormányzattal, sem az ezredparancsnokkal szemben, most mégis szorongás fogta el, és remegett belül, amikor megpillantotta az ezredeset, aki nemrég még egyszerű tisztársa volt; mert csak úgy áradt az ezredesből a gög, amikor felállt, hogy meghallgassa őt. Zavarát még csak növelte a jelenlevő segédtszitt, aki olyan pózban ült ott, és olyan tekintettel mérte végig, mintha azt mondaná: „Én csak barátja vagyok az ön ezredparancsnokának. Ön nem nálam jelentkezik, s ezért nem várhatok, és nem várok öntől különösebb tiszteletnyilvánítást.” - Milyen furcsa - gondolta Kozelcov, ahogy a parancsnokot nézte. - Alig hét hete, hogy ez az ember átvette az ezredparancsnokságot, s máris egész lénye, ruházata, testtartása, tekintete, s egész környezete az ezredparancsnoki tekintélyt tükrözi - azt a sajátos tekintélyt, amely tulajdonképpen nem is az életkorán, nem katonai érdemein és nem is azon alapul, hogy ő a rangidős, hanem inkább az ezredparancsnoki tisztséggel járó gazdagságon. Hiszen nem is olyan régen - morfondírozott tovább -, ez a Batriscsev még velünk iszogatót, heteken át ugyanabban a kartoningben járt, lehetőleg olyan színű inget választva, amely nem piszkolódik olyan könnyen, húsosgombócot és derelyét evett, s a világért sem hívott volna meg magához bárkit is vendégségbe. És most? Holland ing díszeleg finom posztóból készült, bőujjú zubbonya alatt, tízrubeles szivar a kezében, hatrubeles Lafitte¹⁰⁰ az asztalán - mindezt a szállásmester útján vásárolta Szimferopolban, hihetetlen összegekért - tekintete pedig, amelyben a pénz arisztokratáinak hideg gögje ül, mintha azt mondaná: igaz, hogy bajtársad vagyok, mert hiszen a fiatal nemzedékből kerültem az ezredparancsnoki pozícióba, de azért ne felejtse el, hogy te tíznaponként hatvan rubel zsoldot kapsz, az én kezemen pedig tízezrek mennek keresztül, s hidd el, én nagyon jól tudom, hogy a fél életed odaadnád, ha az én helyemen lehetnél!

- Elég sokáig kezelte magát - mondta az ezredes Kozelcovnak, s hűvösen pillantott rá.

- Beteg voltam, ezredes úr, még most sem hegedt be teljesen a sebem.

- Akkor kár volt idejönnie - felelte az ezredes, s bizalmatlan pillantással mérte végig a főhadnagy zömök alakját. - Vagy el tudja látni a szolgálatát?

- Hogyne tudnám, ezredes úr.

- No, ennek nagyon örülök. Akkor vegye át Zajcov zászlóstól a kilencedik századot, az ön régi századát. Mindjárt megkapja a parancsot.

- Igenis, ezredes úr.

- Legyen olyan szíves, majd ha elmegy, küldje be hozzám az ezredsegédtszittet - fejezte be a beszélgetést az ezredparancsnok, s könnyű főhajtással jelezte, hogy a kihallgatás véget ért.

¹⁰⁰ Borfajta.

Amikor Kozelcov elhagyta a fedezéket, dűnnyögött magában valamit, s a válla is megrándult, mintha fájdalmasan, kínosan érintené valami, s mintha bosszankodna, haragudna - de nem az ezredparancsnokra (miért is haragudna rá?), hanem önmagára; elégedetlen volt önmagával és az egész világgal. Mint minden olyan emberi viszony, amelyet a törvény szabályoz, a fegyelem és annak feltétele, az alárendeltség is csak akkor kellemes, ha mindkét fél tudatában van annak, hogy erre a szubordinációra valóban szükség van. De ez még nem elég: emellett az alárendelt félnek éreznie kell, hogy az, akinek engedelmességgel tartozik, felülmúlja őt tapasztalatok, katonai erények, vagy egyszerűen erkölcsi tökéletesség tekintetében. Ha azonban a fegyelem - mint nálunk oly gyakran előfordul - véletlen szerencsén vagy anyagiakon alapszik, akkor az egyik oldalon elkerülhetetlenül dőlyfibe csap át, a másik oldalon pedig rejtett irigységbe és haragba, s ilyenkor a fegyelem nem tudja betölteni azt a hasznos hivatását, hogy egységes egészszé forrassa a tömegeket, hanem ezzel homlokegyenest ellentétes hatást vált ki. Aki nem érzi magában azt az erőt, hogy belső értékeivel parancsoljon tiszteletet maga iránt, ösztönösen fél közeledni alárendeltjeihez, s a tekintély külső ismérveinek latbavetésével igyekszik távoltartani magától a bírálatot. Az alárendelték pedig, akik csupán ezt a külsőleges, rájuk nézve bántó mozzanatot látják, úgy vélik - többnyire igazságtalanul - hogy e külsőségek mögött nem rejlik semmi jó.

16

Kozelcov, mielőtt tisztársaihoz ment volna, felkereste századát, hogy üdvözlje és megnézzé, hol tartózkodik. Mindaz, amit útközben az ágyútűz szakadatlanul villódzó fényénél látott, ismerős volt számára: a sánckasokból megépített mellvédek, a kígyózó futóárkok, az ágyúk, amelyek mellett elhaladt, sőt még a bombák és repeszdarabok is, amelyekbe lépten-nyomon belebotlott. Mindez mélyen bevésődött emlékezetébe három hónappal ezelőtt, amikor két hetet megszakítás nélkül ugyanezen a bástyán töltött. Noha ezekben az emlékekben sok minden borzalmas volt, most a múlt megmagyarázhatatlan vonzóereje vegyült a visszaemlékezésbe, s Kozelcov szinte gyönyörködve ismerte fel az akkor látott helyeket és tárgyakat, mintha kellemes lett volna az a két hét, amelyet itt töltött. A század a hatodik bástyához vezető védőfal mentén helyezkedett el.

Kozelcov belépett a hosszú fedezékbe, amely a bejárat felől teljesen nyitott volt; azt a felvilágosítást kapta, hogy itt találja meg a kilencedik századot. A fedezékben a szó szoros értelmében egy talpalatnyi hely sem volt: a bejáratától a legtávolabbi zugokig zsúfolásig megtöltötték a katonák. Az egyik oldalon meggörbült faggyúgyertya pislákol, amelyet egy fekvő katona tartott a kezében. Egy másik katona valami könyvet sillabizált, amelyet közvetlenül a gyertya elé tartott. A fedezék bűzös félhomályában felemelt fejeket lehetett látni: a katonák mohón hallgatták a felolvasást. A könyv ábécéskönyv volt, s ahogy Kozelcov belépett a fedezékbe, a következő szavak ütötték meg fülét:

„A ha-lál-fé-lelem veleszü-le-tik az emberrel.”

- Koppintsátok meg azt a gyertyát - szólalt meg egy hang. - Nagyszerű könyv ez.

- „Is-te-nem...” - folytatta a felolvasó.

Amikor Kozelcov megszólalt és megkérdezte, hol az őrmester, a felolvasó elhallgatott, a katonák pedig fészkelődni, köhécselni kezdtek, és az orrukat fújták, ahogy ez már az ilyen feszült hallgatás után lenni szokott. Az őrmester feltápáskodott a felolvasó körül heverő

csoportból, begombolkozott, s átlépdelve a katonák lábain, vagy rálépve azoknak a lábára, akik nem tudták visszahúzni, odament a tiszthez.

- Adjisten, öregem! Ez az egész század?

- Jó egészséget, nagyságos uram! Isten hozta! - felelte az őrmester, vidáman és barátságosan tekintve Kozelcovra. - Felgyógyult már, nagyságos uram? No, hála istennek! Hiányzott ám nekünk.

Mindjárt látni lehetett, hogy Kozelcovot szereti a százada.

A fedezék belsejében hangok hallatszottak: „Megjött a régi századparancsnok, az, aki megsebesült, Kozelcov, Mihail Szemjonics” stb., stb. Egyik-másik katona oda is somfordált, a dobos üdvözölte.

- Adjisten, Obancsuk! - mondta Kozelcov. - Nem történt semmi bajod? Adjisten, fiúk! - kiáltotta aztán a többiek felé.

- Jó egészséget! - harsantak fel az üdvözlő szavak a fedezékben.

- Hogy vagytok, fiúk?

- Rosszul, nagyságos uram: nem bírunk a franciával, csak úgy okádja a tüzet a sáncok mögül, és ezzel aztán be is éri: nem merészkedik ki a porondra.

- No, isten segítségével nekem talán olyan szerencsém lesz, hogy mégiscsak kimerészkedik, fiúk! - felelte Kozelcov. - Akkor aztán majd együttes erővel ellátjuk a bajukat; nem ez lesz az első eset.

- Megyünk mi szívesen, nagyságos uram - felelték néhányan.

- Hát annyi bizonyos, hogy a főhadnagy úrban van virtus, ritka bátor ember! - jegyezte meg a dobos halkán, de hallhatóan, egy másik katona felé fordulva, mint aki meg akarja erősíteni a századparancsnok szavait, és meg akarja győzni bajtársát, hogy abban, amit parancsnokuk mondott, nincs semmi kérdés, semmi nagyozolás.

A legénységi fedezékből Kozelcov a védősereg laktanyája felé vette útját, hogy felkeresse tisztársait.

17

A laktanya nagy termében rengeteg ember volt: tengerésztisztek, tűzértisztek, gyalogsági tisztek. Egyesek aludtak, mások valami löszeres ládán vagy egy erődágyú talpán ülve beszélgettek; ismét mások - a legnagyobb és legzajosabb társaság a bolthajtás oszlopai mögött - a padlóra terített két kaukázusi nemezköpenyen ülve portert ittak és kártyáztak.

- Á, Kozelcov, Kozelcov! - hallatszott innen is, onnan is. - De jó, hogy megjöttél, ez derék dolog!... Hogy viselkedik a sebed?

Itt is látható volt, hogy Kozelcovot mindenki szereti és örülnek a megérkezésének.

Kozelcov kezét szorított ismerőseivel, s a lármás, kártyázó tisztek társaságához csatlakozott, mert ezek között volt a legtöbb ezredtársa. Egy szép arcú, szikár, barna férfi adta a bankot; hosszú, egyenes orra és elálló, nagy bajusza volt. Szép, fehér ujjjaival (az egyikén címeres, nagy aranygyűrű csillogott) gyorsan és hanyagul rakta ki a lapokat; szemlátomást izgatott volt, de igyekezett fesztelennek mutatkozni. Mellette, a jobb oldalán, egy ősz hajú őrnagy hevert

könyökére támaszkodva; már meglehetősen ittas volt, színlelt közönnyel játszott a bankár ellen félrubeles tétekben, és mindjárt el is számolt. Bal felől egy izzadt, vörös képű tiszt kuporgott, s valahányszor rá került a sor a játszmában, kényszeredetten mosolygott és tréfálkozott. Fél kezével szüntelenül buggyos nadrágjának üres zsebében kotorászott, s nagy tétekben játszott, de szemlátomást már nem készpénzben, ami fölöttébb bosszantotta a szép arcú, barna tisztet. Egy kopasz, sovány, sápadt, bajusztalan tiszt, akinek roppant széles, kegyetlen szája volt, kezében egy nagy halom bankjeggyel fel-alá járkált, mindig *va banque*-ra játszott, mégpedig készpénzben, és mindig nyert.

Kozelcov felhörpintett egy pohár vodkát, és letelepedett a játékosok mellé.

- Tegyen maga is, Mihail Szemjonics - szólította fel a bankadó. - Bizonyára rengeteg pénzt hozott magával.

- Ugyan honnan volna nekem pénzem! Ellenkezőleg, az utolsó rubelemet is kiadtam a városban.

- Ugyan, ugyan! Biztos vagyok benne, hogy megkopasztott valakit Szevasztopolban!

- Igazán alig maradt pénzem - mondta Kozelcov, de szemlátomást maga sem akarta, hogy elhiggyék. Kigombolkozott és kezébe vette az ócska kártyákat.

- No, nem bánom, azért megpróbálom, hátha szerencsém lesz. Hiszen tudja, néha még a szűnyog is nagy dolgokra képes. Csak egy kis szíverősítőre van szükségem előbb.

S miután felhajtott még három kupica vodkát és néhány pohár portert, csakhamar sikerült abba a hangulatba ringatnia magát, amely ezt az egész társaságot jellemezte: őt is bódulat fogta el, ő is igyekezett megfelekedezni a valóságról, és hamarosan elveszítette utolsó három rubeljét is.

A verejtékező kis tiszt már százötven rubellel tartozott.

- Hiába, nincs ma szerencsém - mondta és hanyag mozdulattal új lapért nyúlt.

- Szíveskedjék befizetni a tétet - szólt a bankadó, egy pillanatra abbahagyva a játékot, és mereven a tiszt arcába nézve.

- Engedje meg, hogy holnap fizessek - felelte az izzadt képű tiszt, miközben felállt és buzgón kotorászott üres zsebében.

- Hm! - horkant fel a bankár, s dühösen dobálta jobbra-balra a kártyákat, míg ki nem osztotta a kezében levő csomagot. - No hát ez mégsem járja - mondta, amikor letette az utolsó lapot is.

- Így nem játszom. Ez mégsem járja, Zahar Ivanics - ismételte meg még egyszer. - Mi készpénzben játszunk, nem hitelbe.

- Talán bizony kételkedik bennem? Igazán furcsa!

- Kitől kapom meg a pénzem? - dörmögte az őrnagy, aki már alaposan felöntött a garatra, s eddig vagy nyolc rubelt nyert. Már több mint húsz rubelt tettem meg, nyertem, de eddig még egy kopejkát sem kaptam.

- Miből fizessek, ha nincs pénz az asztalon - mondta a bankadó.

- Semmi közöm hozzá! - bömbölte az őrnagy és feltápáskodott. - Én önnel játszom, tisztességes emberekkel játszom, nem pedig azzal az úrral ott.

Az izzadt képű tiszt felfortyant: - Mondom, hogy holnap fizetek! Hogy merészel hát ilyen arcátlanságokat mondani nekem?

- Azt mondom, amit akarok! Tisztességes emberek nem így járnak el, ez az igazság! - ordította az őrnagy.

- Nyugalom, Fjodor Fjodorics! - léptek közbe a többiek, hogy visszatartsák az őrnagyot. - Hagyja már!

Az őrnagy azonban, mintha csak arra várt volna, hogy csillapítani próbálják, most kezdett csak igazán tombolni. Felugrott és támolyogva az izzadt képű tiszt felé tartott.

- Hogy én arcátlanságokat mondok? Arcátlanságokat - én? Ha nem tudná, egy kicsit idősebb vagyok, mint maga, és húsz éve szolgálom a cárt! Ó, te tacska! - robbant ki egyszerre sziszegve, s egyre inkább tűzbe jött saját hangjától. - Csirkefogó!

De borítsunk mielőbb fátyolt erre a mélységesen elszomorító jelenetre. Holnap, vagy talán már ma, ezek az emberek egytől egyig vidáman és büszkén mennek a halálba, s bátran és nyugodtan fognak meghalni. Am most, e teljes reménytelenségben, e kegyetlen körülmények között, amelyekről oly távol áll minden, ami emberi, hogy a legérzékletlenebb kedély is megborzong belé, egyetlen éltető vigaszuk a feledés, az öntudat elkábítása. Lelkük mélyén ott izzik az a nemes szikra, amely hőskké avatja őket; most csak rejtve, halványan izzik - de ha eljön a sorsdöntő pillanat, lángra lobban és nagyszerű tettek világító fáklyája lesz.

18

Másnap is változatlan erővel folyt a bombázás. Délelőtt tizenegy óra tájban Vologya Kozelcov az üteg tisztjeinek társaságában ült; kissé már hozzászózott az új arcokhoz, s most alaposabban szemügyre vette őket, figyelt, kérdezősködött és maga is elmondott egyet-mást. Tetszett neki a tüzértisztek kissé tartózkodó és kissé tudálékos beszédmodora, sőt tiszteletet is keltett benne. Vologya is megnyerte a tisztok rokonszenvét szemérmességével, gyermeki ártatlanságával és kellemes külsejével. Az üteg rangidős tisztje egy kapitány volt: középtermetű, rőt hajú férfi, simára fésült halántékkal, feje búbján kis hajcsomóval. Ez a kapitány a tüzértisztek régi hagyományai szerint nevelkedett, a hölgyek közkedvelt gavallérja volt és állítólag igen képzett is. Mindjárt ki is kérdezte Vologyát, hogy meggyőződjék róla, milyenek a tüzéségi ismeretei, s mit tud az új találmányokról; kedvesen kötekedett Vologyával, tréfás célzásokat téve fiatalságára és csinos arcára, s általában úgy bánt vele, mintha apja volna, ami nagyon kellemesen érintette Vologyát. A társaság másik tagja, Gyagyenko hadnagy volt. Ez a fiatal tiszt, aki ukrános kiejtéssel beszélt, s rongyos köpenyben és borzas hajjal járt, minden alkalmat megragadott, hogy epésen vitába szálljon valakivel, s mindig hevesen gesztikulált. Vologyának azonban mégis tetszett: mindjárt látta, hogy e durva külső mögött rendkívül jólelkű, derék ember rejlik. Gyagyenko újra meg újra felajánlotta Vologyának szolgálatait, s egyre azt bizonygatta neki, hogy Szevasztopolban nem a szabályoknak megfelelően vannak felállítva az ágyúk. Csak egyetlen ember volt, aki nem nyerte meg Vologya tetszését: a felvont szemöldökű Csernovickij főhadnagy. Pedig ez az ember még udvariasabb volt mint a többiek, s ha nem is új, de elég tiszta és gondosan foltozott zubbonyban járt, amely alatt aranylánc fityegett atlaszmellényén. Folyton azt kérdezte Vologyától, mit csinál az uralkodó és a hadügyminiszter, mesterkélten lelkesedéssel beszél neki a Szevasztopolban véghezvitt hőstettekről, panaszkodott, milyen ritkán találkozik az ember hazafisággal, és milyen ésszerűtlen rendelkezéseket hoznak stb., stb. Általában nagy tudású, eszes és fennkölt érzelmekkel teli embernek igyekezett mutatkozni; Vologya azonban - maga sem tudta miért - úgy érezte, hogy mindazt, amit mond, beszajkózta, és viselkedése nem természetes. De bizalmatlanságának

legfőbb oka mégis az volt, hogy - mint észrevette - a többi tiszt alig állt szóba Csernovickij főhadnaggyal. Itt volt Vlang hadapród is, akit Vologya az előző este felvert álmából. Vlang hadapród egy szót sem szólt, hanem szerényen ült a sarokban, nevetett, ha valami mulatságos dolgot mondtak a többiek, eszükbe juttatta azt, amit elfelejtettek, intézkedett, hogy hozzanak be vodkát és cigarettát sodort a tiszteknek. A hadapród, akinek nevét a katonák valamilyen oknál fogva a nőnemű végződésű *Vlangu* névre változtatták, nagyon vonzódott Vologyához. Talán Vologya szerény, előzékeny viselkedése bővölte el (mert Vologya úgy kezelte őt, mintha máris a tisztek közé tartozna, s nem parancsolgatott neki, mint valami inasnak), vagy talán a fiatal zászlós kellemes külseje - elég az hozzá, hogy le nem vette jóságos, nagy, bárgyú szemét az új tiszt arcáról, igyekezett kitalálni és előre teljesíteni minden óhaját, s amióta Vologya megérkezett, valóságos szerelmi mámorban úszott, ami persze nem kerülte el a tisztek figyelmét, s eleget csúfolták is miatta.

Még ebéd előtt leváltották a törzskapitányt a bástyán, s most ő is csatlakozott a társasághoz. Kraut törzskapitány szőke, jóképű, nyalka tiszt volt, nagy, rőt bajusszal és pofaszakállal. Kitűnően beszélt oroszul, de sokkal szabatosabban és választékosabban, semhogy született orosznak vélhette volna az ember. S a szolgálatban és a magánéletben is ugyanolyan volt, mint a nyelvhez való viszonyában: kitűnő katona, nagyszerű bajtárs, s pénzügyekben a lehető legmegbízhatóbb; de éppen, mivel mindezekben a dolgokban túlságosan tökéletes volt, hiányzott belőle valami ahhoz, hogy egyszerűen ember is legyen. Mint az oroszországi születésű németek általában, ő is rendkívül gyakorlatias volt - különös ellentétben az idealista németországi németekkel.

- Megjött a mi hősünk! - mondta a kapitány, amikor Kraut, karját lóbálva és sarkantyúját pengetve, belépett a szobába. - Mit parancsol, Friedrich Krisztianics: teát vagy vodkát?

- Már intézkedtem, hogy készítsenek nekem teát - felelte a törzskapitány. - Addig is szívesen felhörpintek egy pohárka vodkát frissítőnek. Nagyon örülök, hogy megismerhettem - fordult most Vologya felé, aki felállt, hogy üdvözlje - Kraut törzskapitány vagyok; remélem, jó barátok leszünk. Már értesültem a bástyán a tűzmestertől, hogy tegnap megérkezett.

- Nagyon köszönöm, hogy szállást nyújtott éjszakára: az ön ágyán aludtam az elmúlt éjjel.

- No és tudott rajta aludni? Eltört az egyik lába, s ebben az ostromlott városban nem akad senki, aki megjavítsa. Alá kell tenni valamit.

- Nos, minden baj nélkül zajlott le az ügyeletes szolgálat? - kérdezte Gyagyenko.

- Nem történt semmi különösebb baj, csak Szkvorcov járta meg kissé, tegnap pedig alaposan „helyrehozták” az egyik lövegtalpat. Pozdorjává zúzták az állványt.

Felállt és járkálni kezdett a szobában; látni lehetett rajta, hogy teljesen átadja magát annak a kellemes érzésnek, amely akkor fogja el az embert, amikor túljut valamilyen veszélyen.

- Nos, Dmitrij Gavrilics - szólt aztán megveregetve a kapitány térdét -, hogy van, öregem? Mi van az előléptetésével? Még mindig semmi hír?

- Egyelőre még semmi.

- Nem is lesz belőle semmi - szólt közbe Gyagyenko. - Megmondtam önnek előre.

- Miért nem lesz belőle semmi?

- Azért, mert nem jól írták meg a jelentést.

- Ó, maga mindig csak vitatkozik - legyintett Kraut, jókedvűen mosolyogva. - Igazi keményfejű hohol. Hát tudja meg, magát is előléptetik főhadnaggyá, csak hogy megpukkadjon.

- Szó sincs róla, nem léptetnek elő.

- Vlang, hozza csak ide a pipámat, és mindjárt tömje is meg - fordult Kraut a hadapródhoz, aki erre tüstént felpattant, és készségesen elszaladt a pipáért.

Kraut felvillanyozta az egész társaságot: részleteket beszélt el a bombázásról, érdeklődött, mi történt a távollétében, s mindenkire volt egy-két kedves szava.

19

- Nos berendezkedett már nálunk? - kérdezte Kraut Vologyától. - Bocsánat, szabad kérdenem, mi az ön neve és hogy hívják az apja után? Tudja, nálunk, tüzéreknel már ez a szokás. Hátaslovat szerzett már?

- Még nem - felelte Vologya. - Nem is tudom, hogy lesz ez. Megmondtam a kapitánynak: nincs lovam, de pénzem sincs, amíg meg nem kapom az ellátási és útiköltséget. Addig az ütegparancsnoktól akarok lovat kérni, de félek, hogy elutasít.

- Már mint Apollon Szergejevics? - mondta Kraut a kapitányra pillantva, s olyan hang hagyta el ajkát, amely erős kételkedést fejezett ki. - Alig hinném!

- Hát ha elutasítja, az se baj - jegyezte meg a kapitány. - Az igazat megvallva, itt nincs is szükség lóra. De azért megpróbálhatjuk, még ma megkérdezem.

- Ugyan! - szólt közbe Gyagyenko. - Nem ismeri ön az ütegparancsnokot, ha azt hiszi, hogy elutasítja. Ha mást kérne, elutasítaná, de ezt semmi esetre sem... Fogadjunk?

- Jó, jó, úgyis tudjuk, hogy maga mindig ellentmond.

- Ha ellentmondok, azért teszem, mert tudom, amit tudok. Más dolgokban fukar, de lovat ad, mert nem fűződik érdeke ahhoz, hogy ne adjon.

- Már hogyan fűződne érdeke hozzá, amikor nyolc rubeljébe kerül neki a zab! Érdeke, hogy ne tartson fölösleges lovat!

- Kérje a Seregélyt, Vlagyimir Szemjonics - tanácsolta Vlang, aki időközben visszatért Kraut pipájával. - Az aztán a pompás ló!

- Amelyikről Szorokiban leest az árokba? Arról a lóról beszél, Vlanga? - nevetett a törzskapitány.

- Hogy mondhat olyat, hogy nyolc rubel a zab - folytatta a vitát Gyagyenko -, amikor tíz és féllal számolhatja el. Világos, hogy nem fűződik érdeke hozzá.

- Hát csak nem képzelem, hogy neki nem marad belőle semmi! Ha maga ütegparancsnok lesz, talán még azt sem fogja megengedni, hogy lovon menjenek a városba!

- Ha én ütegparancsnok leszek, öregem, minden lónak négy garnyec abrakot utalok ki. Ne féljen, nem veszek le belőle sápot.

- Majd meglátjuk, ha megérjük - felelte a törzskapitány. - Én azt hiszem, maga is levesz majd sápot, ha pedig ez az úr (s Vologyára mutatott) ütegparancsnok lesz, ő is zsebre vágja majd a többletet.

- Miből gondolja, Friedrich Krisztianics, hogy ő is hasznot akar húzni a dologból? - szólalt meg most Csernovickij. - Hátha vagyonos ember: akkor miért akarna hasznot húzni az ilyesmitől?

- De igazán... bocsásson meg, kapitány - mondta Vologya fülig elvörösödve -, én ezt nem tartom tisztességes dolognak.

- No, nézd csak, micsoda kemény legény ez! - kiáltott fel Kraut. - Csak legyen magából kapitány, majd másképp beszél!

- De hiszen ez nem változtat a dolgon. Én csak azt akarom mondani, hogy nem nyúlhatok olyan pénzhez, ami nem az enyém.

- Hát mondok én magának valamit, fiatalember - fordította komolyra a szót a törzskapitány. - Tudnia kell, hogy ha ütegparancsnok lesz és jól gazdálkodik, úgy békeidőben legalább ötszáz rubel, háborús időkben pedig hét- vagy nyolcezer rubel fölöslege marad, csupán a lovakból. S ez rendben is van. A legénység élelmezésébe az ütegparancsnok nem avatkozik be: ez már emberemlékezet óta így van a tüzérségnél. Ha rosszul gazdálkodik, nem marad semmi fölöslege. No már most: magának költségvetésen kívül fedeznie kell a lópatkolás költségeit - ez egy (behajtotta egyik ujját), a gyógyszerár költségeit - ez kettő (behajtotta másik ujját), az irodai költségeket - ez három; ami pedig a vezetéklovakat illeti, ezekért minden esetben ötszáz ezüstrubelt kell fizetnie, kedves barátom, s noha megkövetelik, a remondáért csak ötven rubelt térítenek - ez már négy. Költségvetésen kívül kell gondoskodnia arról, hogy a katonák gallért válthassanak; ha szenet vásárol, mindig kiadási többlete van, s a tisztéknek is maga ad ebédet. Az ütegparancsnoknak rangjához illően kell élnie: hintót kell beszereznie, meg bundát, s ezer meg ezer más dolgot... Így van ez, barátocskám...

- És a legfontosabbról még nem is volt szó, Vlagyimir Szemjonics - szólalt most meg a kapitány is, aki mindeddig hallgatott. - Képzeld csak el, hogy egy olyan ember, mint például én, húsz éven át kétszáz rubel zsoldért szolgál, s állandó szükségét szenved; miért ne tegyük hát számára lehetővé, hogy ezért a szolgálatért legalább egy falat kenyeret szerezzen magának öreg napjaira, amikor a közvetítő ügynökök tízezreket zsebelnek be hetenként?

- Eh, kár a sok szóbeszédért! - szólta ismét a törzskapitány. - Nem szabad elhamarkodottan ítélni: majd ha tapasztaltabb katona lesz, meglátja, hogyan festenek ezek a dolgok a valóságban.

Vologya roppant zavarba jött, és szörnyen szégyellte magát meggondolatlan kijelentéséért; mormogott valamit, és némán hallgatta Gyagyenkót, aki nagy hévvel vitatkozni kezdett, és cáfolni igyekezett a törzskapitányt.

A vitának csak az vetett véget, hogy megjelent az ezredes legénye, és ebédre hívta a tisztet.

- Ma igazán megmondhatná Apollon Szergejicsnek, hogy adjon bort az ebédhez - szólta Csernovickij a kapitánynak, miközben begombolkozott. - Mit fukarkodik úgy? A végén belénk csap egy bomba, s akkor aztán senkinek sem lesz haszna a borból!

- Mondja meg neki maga - felelte a kapitány.

- Már megbocsásson, maga a rangidős tiszt: mindennek megvan a maga rendje.

Az ebéd ugyanabban a szobában volt, ahol Vologya előző nap jelentkezett az ezredesnél; az asztalt elhúzták a fal mellől, és egy piszkos abroszt terítettek rá. Az ütegparancsnok ezúttal kezét nyújtott Vologyának, s érdeklődött, mi újság Pétervárott, és milyen volt az útja.

- Nos, uraim, aki vodkát óhajt, parancsoljon! Zászlósok nem isznak - fordult aztán mosolyogva Vologya felé.

Az ütegparancsnok ma korántsem volt olyan zord, mint tegnap; ellenkezőleg, úgy viselkedett, mint egy kedélyes, vendégszerető házigazda és a jelenlevő tisztek idősebb bajtársa. A tisztek azonban - az öreg kapitány éppúgy, mint a minden kákán csomót kereső Gyagyenko - mégis a legnagyobb tiszteletet tanúsították iránta; már csak abból is látni lehetett ezt, hogy másképp beszéltek vele, mint egymás közt, udvariasan a szemébe néztek, ha szólt hozzájuk, s félénken, szinte a falhoz lapulva járultak egymás után a vodkához.

Ebédre egy nagy tál cscit szolgáltak fel, amelyben rengeteg bors és babérlevél volt, s a tetején zsíros marhahúsdarabok úszkáltak, továbbá *zrazyt*¹⁰¹ mustárral és vagdalt hússal töltött, nem egészen friss olajba sült pogácsát. Szalvétát nem adtak, ki bádogkanállal evett, ki meg fakanállal, pohár mindössze kettő volt az asztalon, s egyetlen szürke vizespalack, annak is törött volt a nyaka. De az ebéd nem volt sivár: a társalgás egy pillanatra sem akadt el. Először az inkermani ütközetről beszélgettek, amelyben az üteg is részt vett; mindenki elmondta a maga élményeit, egymás után kifejtették véleményüket a vereség okairól, s amikor megszólalt az ütegparancsnok, valamennyien elhallgattak. Azután a könnyű lövegek kaliberének elégtelenségére és az új, egyszerűsített szerkezetű ágyúkra terelődött a szó, s itt Vologyának alkalmá nyílt arra, hogy csillogtassa tüzérségi ismereteit. Szevasztopol jelenlegi kétségbeejtő helyzetéről azonban nem esett szó, talán azért, mert mindegyiküket amúgy is éppen eleget foglalkoztatta ez a kérdés, s így nem volt kedvük róla beszélni. Vologya csodálkozására és szomorúságára az ő szolgálati kötelességeiről sem beszéltek - mintha bizony azért jött volna csak Szevasztopolba, hogy elmondja mit tud az egyszerűsített szerkezetű ágyúkról és az ütegparancsnoknál ebédeljen. Ebéd közben bomba csapott le annak a háznak a közelében, ahol a tisztek tartózkodtak. A padló és a falak megremegtek, mintha földrengés lett volna, s az ablakokat lőporfüst homályosította el.

- Azt hiszem, Pétervárott nem igen látott ilyesmit - mondta az ütegparancsnok. - De hát errefelé gyakran érnek minket hasonló meglepetések. Nézze csak meg, Vlang, hol robbant.

Vlang megnézte, majd jelentette, hogy a robbanás a téren történt. Több szó nem is esett a bombáról.

Már csaknem véget ért az ebéd, amikor megjelent a szobában egy kis öreg - az üteg írnoka - és három lepecsételt borítékot nyújtott át a parancsnoknak. „Ez itt *nagyon fontos*, most hozta egy kozák a tüzérség parancsnokától.” A tisztek akaratlanul is az ütegparancsnokra szegezték tekintetüket, és feszült várakozással nézték, mint töri fel gyakorlott kézzel a pecsétet, és veszi elő a borítékból azt a *nagyon fontos* iratot. „Vajon mi lehet az?” - találgatta magában mindegyikük. Talán kivonják őket Szevasztopolból, hogy végre pihenőhöz jussanak -, de az is lehet, hogy az egész üteget kivezénylik a bástyákra.

- Már megint! - mondta az ütegparancsnok, s dühösen az asztalra dobta az iratot.

- Miről van szó, Apollon Szergejics? - kérdezte a rangidős tiszt.

¹⁰¹ Kásával töltött lengyel húsétel.

- Egy tisztet kérnek kezelőlegénységgel valamelyik mozsaras üteghez. Már úgyis csak négy tisztem van, a kezelőlegénységet pedig még sorakozóra sem tudom kiállítani teljes létszámmal, és most tessék, még tőlem kérnek embereket! - zsörtölődött az ütegparancsnok. - No de hiába, valakinek mennie kell, uraim - tette hozzá rövid hallgatás után. - A parancs szerint hét órára a Rogatkán kell lenni... Kérem az őrmestert! Nos, uraim, döntsék el, ki menjen - fordult ismét a tisztek felé.

- Ez az úr még sehol sem volt - szólt Csernovickij főhadnagy Vologyára mutatva.

Az ütegparancsnok nem felelt.

- Hogyne, én szívesen megyek - mondta Vologya, s érezte, mint veri ki a hideg verejték a hátát meg a nyakát.

- Dehogy, dehogy, mire való ez! - vágott közbe a kapitány. - Természetesen senki sem vonakodik, ha menni kell, de arra sincs szükség, hogy bárki is önként jelentkezzen. Ha Apollon Szergejics ránk bízva a döntést, húzzunk sorsot, mint a múltkor.

Mindnyájan beleegyeztek. Kraut papírszeletkéket vágott, mindegyiket összegöngyölte, és bedobta egy sapkába. A kapitány tréfálkozott, s ebből az alkalomból még arra is rászánta magát, hogy bort kérjen az ezredestől: szíverősítőnek, mint mondotta. Gyagyenko komoran ült a helyén. Vologya mosolygott valamin. Csernovickij váltig azt erősítette, hogy minden bizonnyal ő kerül sorra. Kraut teljesen nyugodt volt.

Először Vologyához vitték a sapkát, hogy ő húzzon. Már megfogta az egyik cédulát, amely valamivel hosszabb volt, mint a többiek, de aztán meggondolta magát, és egy másik, kisebb és vastagabb cédulát húzott ki. Kigöngyölte és elolvasta; ez a szó volt rajta: „Menni.”

- Én megyek - mondta sóhajtván.

- No, akkor isten vezérelje. Így mindjárt át is esik a tűzkeresztségen - szólt az ütegparancsnok, s jóságos mosollyal nézett a zászlós zavart arcába. - Csak siessen, hogy mielőbb elindulhasson. Hogy pedig ne unatkozzék, Vlang is elkíséri mint tűzmester.

21

Vlang rendkívül örült megbízatásának; máris rohant, hogy felkészüljön az útra, azután teljesen felöltözve Vologyához sietett, hogy segítsen neki. Mindenáron rá akarta beszélni, hogy vigye magával az ágyát, a bundáját, az „Otyecsesztvennije Zapiszki”¹⁰² néhány régi számát, a spiritusz-kávéfőzőt és más fölösleges holmit is. A kapitány azt tanácsolta Vologyának, hogy mindenekelőtt olvassa el a „Kézikönyv”-ből¹⁰³ azt a fejezetet, amely a mozsarakból való tüzeléssel foglalkozik, s mindjárt írja ki onnan a kilövési szögek táblázatát. Vologya nyomban munkához látott, s csodálkozva és boldogan állapította meg, hogy noha most is fél kissé a veszélytől, s még inkább attól, hogy gyáván fog viselkedni, de ez az érzés ma már távolról sem gyötri annyira, mint előző este. Ehhez persze az is hozzájárult, hogy most nappal volt, és Vologyát lekötötte elfoglaltsága, a legfőbb ok azonban mégis az volt, hogy mint minden heves érzés, a félelem is hamarosan veszít erejéből. Más szóval: félelme már kitombolta magát. Hét

¹⁰² „Hazai feljegyzések”; folyóirat, amely Pétervárott jelent meg 1818 és 1884 között.

¹⁰³ „Tüzértisztek kézikönyve”, kiadta Bezaque.

órákor, amikor a nap aláhanyatlott a Nyikolaj-laktanya mögött, az őrmester bement Vologyához, s jelentette, hogy az emberek készen állnak és várnak.

- Vlangának átadtam a névsort. Szíveskedjék majd elkérni tőle, zászlós úr - mondta.

A sarkon túl húsz tüzér sorakozott fel, oldalfegyverrel, felszerelés nélkül. Vologya a hadapród kíséretében odalépett hozzájuk. „Most tartsak egy kis beszédet, vagy egyszerűen csak annyit mondjak: adjisten, fiúk!? Vagy ne szóljak egy szót sem? - töprengett Vologya. - Különben miért ne mondhatnám, hogy: adjisten, fiúk? Hisz tulajdonképpen ez a szabály.” És összeszedve bátorságát, csengő hangján elkiáltotta magát: „Adjisten, fiúk!” A katonák vidáman viszonzták az üdvözlést: oly kellemes csengése volt ennek az üde, fiatalos hangnak! Vologya hetykén lépdelt a katonák élén, s noha szíve úgy vert, mintha már mérföldeket futott volna lélekszakadva, járása mégis könnyű volt, arca pedig derűs. Amikor már a Malahov-kurgánhoz értek és felfelé kapaszkodtak, észrevette, hogy Vlang, aki mindaddig egy pillanatra sem tágított mellőle, és odahaza oly bátornak mutatkozott, most lépten-nyomon félreugrik, és behúzza a nyakát, mintha a bombák és gránátok, amelyek itt már igen sűrűn röpködtek, egytől egyig egyenesen őt fenyegetnék. Néhány katona is követte példáját, s a legtöbb arcon, ha nem is rettegés, de mindenesetre aggodalom tükröződött. Ez a felfedezés nagyon megnyugtatta Vologyát; most már végképp visszanyerte önbizalmát.

„Tehát itt vagyok a Malahov-kurgánon: lám, nem is olyan félelmetes, mint ahogy elképzelttem! Nyugodtan tudok lépkedni, nem görnyedek meg, amikor elsüvitenek mellettem az ágyúgolyók, sőt azt mondhatnám, sokkal kevésbé félek, mint a többiek! Eszerint nem is vagyok gyáva?” - gondolta ujjongva, s csaknem elragadtatva önmagától.

De ezt a rettenthetetlen bátorságot és önbizalmat hamarosan megingatta az a látvány, amelyben a Kornyilov-üteg körzetében volt része, amikor az esti szürkületben a bástya parancsnokát kereste. A mellvéd előtt négy tengerész kezénél és lábánál fogva lóbálta egy katona véres holttestét, amelyen nem volt sem csizma, sem köpeny: éppen át akarták hajítani a mellvéden. (A bombázás második napján már nem volt idő arra, hogy elföldeljék a bástyákon a halottakat, s az árokba dobták a holttesteket, hogy ne legyenek útban az ütegek körül.) Vologya egy pillanatig megkövülten állt ott és nézte, mint csapódik neki a holttest a mellvéd ormának, s mint gurul le onnan lassan az árokba. Szerencséjére azonban a bástya parancsnoka éppen szembe jött vele, megadta a szükséges utasításokat, és kísérőt adott mellé, hogy elvezesse Vologyát az üteghez és a kezelőlegénység fedezékéhez. Nem akarom ecsetelni mindazokat a borzalmakat, veszedelmeket és csalódásokat, amelyeken hősünk ezen az estén keresztülment. Nem térek ki arra, milyen kiábrándítóan hatott rá, hogy itt bizony nyoma sem volt annak a pontosságnak és rendnek, amely a Volkov-mezőn tartott tüzérségi gyakorlatokat jellemezte: ehelyett két szétlőtt mozsarat talált, irányzékuk nem volt, az egyiknek a csőtorkolatát szétlapította egy ágyúgolyó, a másik pedig egy szétlőtt lövegtalp roncsain állt - és Vologya reggelig hiába próbált felhajtani munkásokat, hogy kijavíttassa a lövegtalpat. Azt is csupán megemlítem, hogy egyetlen töltenek sem volt meg a „Kézikönyv”-ben meghatározott súlya, s hogy szakaszának két katonája megsebesült - nem is szólva arról, hogy vagy hússzor hajszálon múlt az ő élete is. Szerencséjére beosztottak mellé segítségül egy hatalmas termetű hajótüzért, s ez a tengerész, aki az ostrom kezdete óta a mozsarak mellett teljesített szolgálatot, meggyőzte Vologyát, hogy még lehet tüzelni ezekből a mozsarakból. Lámpással a kezében végigvezette éjszaka a bástyán - mintha csak a veteményeskertjét mutatná meg vendégének -, és megígérte, hogy másnapra mindent rendbehoz.

A fedezék, ahová Vologyát kísérője vezette, vagy két köbös, hosszúkás verem volt, amelyet a köves talajba ástak, és rőfnyi vastagságú tölgyfa gerendákkal fedtek be. Itt helyezkedett el Vologya katonáival. Vlang, alighogy megpillantotta a fedezék alacsony - alig egy arsin

magasságú - bejáratát, mindenkit megelőzve, hanyatt-homlok rohant a verembe, s kis híja, hogy be nem zúzta koponyáját a köves padlón. Amikor szerencsésen leért, bebújt egy sarokba, és a viláért sem mozdult volna onnan ki. Vologya ellenben megvárta, amíg a katonák mind elhelyezkedtek a fal mentén, a puszta földön, s amikor egyik-másik már a füstöt eregette pipájából, felállította ágyát a sarokban, meggyújtotta a gyertyát, lehevert fekhelyére, és rágyújtott egy cigarettára. Fölöttük szüntelenül dörögtek az ágyúk, de hangjuk csak tompán szűrődött be a fedezékbe; csupán egyetlen ágyú hangja volt félelmetes: ez a löveg közvetlenül a fedezék mellett állt, s valahányszor megszólalt, csak úgy rengett belé a fedezék, s a mennyezetről föld hullott alá. Magában a fedezékben csend volt; a katonák még féltek az új tisztől, s csak nagy ritkán váltottak néhány szót: az egyik odaszólt szomszédjának, hogy húzódjon kissé odább, a másik tüzet kért, hogy rágyújthasson pipájára; valahol a kövek között egy patkány kaparászott, s olykor-olykor hangosan felsóhajtott Vlang, aki még mindig nem tért magához, és riadtan tekingetett körül. Vologyát kellemes érzés fogta el, ahogy ott hevert ágyán, a kis zugban, amely zsúfolásig tele volt emberekkel, s amelyet csak a gyertya pislákoló fénye világított meg; gyermekkorában érzett ilyesmit, amikor bújócska közben a szekrénybe vagy anyja szoknyája alá rejtőzött, és lélegzetviesszafojtva hallgatott a sötétben, amelyől félt ugyan, de ebbe a félelemben valami kéjes gyönyörűség is vegyült. Szorongott egy kissé, de ugyanakkor mégis jó hangulatban volt.

22

Tíz perc múlva a katonák már feloldódtak és beszélgetni kezdtek. A gyertya fénye és a tiszt ágya közelében a tekintélyesebb katonák helyezkedtek el. Elsősorban a két tüzemester, akik közül az egyik ősz, öreg ember volt; mellén a legkülönfélébb érmek és érdemkeresztek ékeskedtek - talán csak a György-kereszt hiányzott. A másik - fiatal legény, a kantonisták¹⁰⁴ közül való -, egyik cigarettát a másik után sodorta és szívta el. Vologya közelében helyezkedett el a dobos is, mert, mint rendesen, most is ő vállalkozott arra, hogy kiszolgálja a tisztet. Mellette a bombavető katonák és a lovastüzérek kuporogtak, s odább, a sötétben, a bejárat körül húzódtak meg azok, akiknek csak az alázat és engedelmesség jutott osztályrészül. Éppen ez utóbbiak között indult meg a beszélgetés. Az alkalmat az szolgáltatta rá, hogy lihegve, nagy zajjal berontott a fedezékbe az egyik katona.

- Mi az, testvér, nincs kedved tovább ténferegni az utcán? Talán bizony nem elég szívderítően énekelnek a lányok? - szólalt meg egy hang.

- Olyan csudásan énekelnek, hogy odahaza a faluban sohasem hallottatok ehhez foghatót! - felelte nevetve az a katona, aki az imént berohant a fedezékbe.

- Az a baj, hogy Vaszin nem szereti a bombákat, nem bizony! - jegyezte meg valaki az előkelő sarokból.

- Már hogy a fenébe! Ha muszáj, az megint más! - mondta lassú, vontatott hangon Vaszin, s amikor megszólalt, valamennyien elhallgattak. - Huszonnegyedikén legalább visszalöttünk: de mi hasznunk abból, ha most belénk vág egy átkozott bomba és megdöglünk? Még csak meg sem köszöni a parancsnokság a magunkfajta szegény embernek.

¹⁰⁴ Katonai telepések. I. Sándor cár uralkodása idején állami jobbágylakta falvak és kerületek a hadügyminisztérium kezébe mentek át, a parasztok ezekben életfogytiglan és öröklődően katonák lettek.

Harsogó nevetés fogadta Vaszin szavait.

- Bezzeg az a Melnyikov még mindig odakünn üldögél - szólalt meg valaki.

- Küldjétek csak be azt a Melnyikovot - mondta az öreg tüzmaster -, különben még csakugyan ott pusztul el hiába.

- Ki az a Melnyikov? - kérdezte Vologya.

- Egy félkegyelmű katona a szakaszunkból, nagyságos uram. Semmitől az égvilágon nem fél, most is odakünn csatangol. Tessék csak megnézni azt az embert: szakasztott olyan, mint egy medve.

- A ráolvasáshoz is ért - hallatszott Vaszin vontatott hangja a másik sarokból.

Melnyikov bejött a fedezékbe. Kövér ember volt (ami nagy ritkaság a katonáknál), rőthajú, vörös arcú, hatalmas, kidomborodó homlokkal és világoskék, kidülledt szemmel.

- Mi a szösz, te nem félsz a bombától? - kérdezte Vologya.

- Már miért félnék a bombától? - felelte Melnyikov vállat vonva és vakaródzva. - Engem nem talál el a bomba, ebben biztos vagyok.

- Talán bizony szeretnél is állandóan itt maradni?

- Hát persze hogy szeretnék. Mulatságos ám itt az élet! - mondta Melnyikov, és egyszerre hahotába tört ki.

- No, akkor el kell vinni téged a legközelebbi kitörésre. Akarod, hogy szóljak a tábornoknak? - kérdezte Vologya, noha valójában egyetlen tábornokot sem ismert itt.

- Már hogyan akarnám! Akarom, bizony!

S ezzel Melnyikov eltűnt a többiek mögött.

- Játsszunk orronverősdit, fiúk! Kinek van kártyája? - szólalt meg a következő pillanatban kissé hadarva.

A hátsó sarokban hamarosan el is kezdődött a játék: hallani lehetett, amint bemondják az adut, s vidám nevetés közepette a vesztes orrához verik a kártyát. Vologya begyújtatott a dobossal a szamováriba, s jóízűen szürcsölgette a teát; megkínálta a tüzmastereket is, tréfálkozott és elbeszélgetett velük, mert azt akarta, hogy katonái megkedveljék, s nagyon jólesett neki a tisztelet, amellyel körülvették. A katonák is beszédesebbek lettek, amikor rájöttek, hogy a zászlós úr ilyen *egyszerű* ember. Az egyik közölte vele, hogy alighanem hamarosan felszabadul Szevasztopol, mert egy igen szavahihető ember - a tengerészeknél szolgál - elmondta neki, hogy *Kisztyentyin*, a cár fivére segítségükre siet az amerikai flottával; azt is megtudta tőle Vologya, hogy rövidesen megállapodást kötnek, amely szerint két hétig nem szabad tüzelni, hadd pihenjék ki magukat a katonák - ha pedig valaki mégis tüzel, minden egyes lövésért hetvenöt kopejka bírságot fizet.

Vologya közben alaposabban szemügyre vette Vaszint: alacsony termetű emberke volt, nagy, szelíd szempárral és pofaszakállal. Most ő is beszélni kezdett, mire néma csend támadt, de ezt a csendet csakhamar harsogó kacagás váltotta fel. Vaszin elmesélte, hogy amikor hazament szabadságra, eleinte mindenki örült, később azonban apja munkára küldte, s miközben ő dolgozott, az erdész - egy főhadnagy - elküldte kocsiját az ő feleségéért. Mindez roppantmód mulattatta Vologyát. Most nyomát sem érezte a félelemnek, s az sem zavarta, hogy oly szűk és bűzös a fedezék; ellenkezőleg, rendkívül könnyed és pompás hangulatban volt.

A katonák nagy része már hortyogott. Vlang is elnyúlt a padlón, az öreg tűzmester pedig kigombolta köpenyét, keresztet vetett, és egy imát mormolt, hogy azután ő is aludni térjen. Vologyanak ekkor egyszeribe kedve szottyant kimenni a fedezékből: meg akarta nézni, mi történik odakint.

- Húzd be a lábad! - kiáltozták egymásnak a katonák, amint látták, hogy Vologya feláll; s a földön fekvő emberek felhúzták térdüket, és utat engedtek neki.

Vlang, aki már aludni látszott, most hirtelen felemelte fejét, és megragadta Vologya köpenyének csücskét.

- Ugyan hagyja ezt, ne menjen ki! Hogy tehet ilyet! - szólalt meg könnyörgő hangon, szinte könnyezve. - Maga még nem tudja, mi van itt. Kint szakadatlanul csapkodnak az ágyúgolyók. Jobb, ha itt marad...

Vologya azonban ügyet sem vetett Vlang könnyörgésére; kikecmergett a fedezékből, és letelepedett a küszöbre, ahol már ott ült Melnyikov is, éppen kapcát váltott.

Friss és tiszta volt a levegő - különösen annak, aki most jött ki a fedezékből; a derült éjszakában szellő se rezdült. Az ágyúdörgésen keresztül hallani lehetett a sánckasokat szállító szekerek kerekeinek nyikorgását, meg a lőporverem körül foglalatostkodó emberek beszélgetését. Odafent, a magas, csillagos égbolton szakadatlanul cikáztak a bombák tüzes csíkjai; balra egy kis nyílás - alig egy arsin magasságú - a szomszédos fedezékbe vezetett: áthallatszott az ott tartózkodó tengerészek borizú hangja, s látni lehetett a fedezékben kuporgó emberek lábát és hátát. Szemközt a lőporverem földhányása emelkedett; görnyedt emberi alakok suhantak el mellette, s a tetején, a szüntelenül süvítő golyók és bombák záporában, fekete kabátos, magas ember állt zsebre dugott kézzel, s lábával taposva egyengette a földet, amelyet zsákokban hordtak oda a többiek. Nem egy bomba a veremhez igen közel süvített el vagy robbant fel. A földet hordó katonák minduntalan lehajoltak és félreugrottak; de a fekete alak nem mozdult el, nyugodtan taposta tovább a földet, s ottmaradt a helyén, ugyanazzal a testtartással.

- Ki az a fekete kabátos? - kérdezte Vologya Melnyikovtól.

- Nem tudom; mindjárt megnézem.

- Csak maradj, nem fontos.

De Melnyikov nem hallgatott rá; felkelt, odament a fekete kabátos emberhez és sokáig ott álldogált mellette, ugyanolyan egykedvűen és mozdulatlanul, mint amaz.

- Ez a lőporraktár felügyelője, zászlós úr - jelentette, amikor visszatért. - Egy bomba beszakította a verem tetejét, és most a gyalogosok földet hordanak oda.

Egy-egy bomba mintha egyenest a fedezék bejárata felé repült volna.

Ilyenkor Vologya bebújt a sarokba, majd ismét kidugta a fejét, és fürkészve nézett fel a magasba, hogy megállapítsa, nem közeledik-e még egy bomba. Vlang a fedezék belsejéből újra meg újra rimánkodott neki, hogy jöjjön már vissza, de Vologya rá sem hederített, hanem teljes három órán át ott ült a küszöbön: valami különös gyönyörűséget talált abban, hogy kihívja a sorsot és nézze, mint röpökdenek a bombák. Mire leszállt az éj, már tisztában volt vele, honnan lönek, hány ágyúból és merrefelé csapnak le a lövedékek.

Másnap, huszonhetedikén, Vologya tízórás alvás után már kora reggel kibújt a fedezék küszöbére frissen és jó hangulatban. Ezúttal Vlang is kijött vele, de amint elfütyült mellettük az első puska golyó, hanyatt-homlok bukfencezett vissza a fedezékbe, fejével törve utat magának. A katonák, akiknek javarésze szintén kiment egy kis levegőt szívni, hahotázva szemlélték ezt a jelenetet. Csak Vaszin, az öreg tűzmester és még néhány társuk látta jobbnak, ha minél ritkábban merészkednek ki a futóárokba; a többieket nem lehetett visszatartani. Kitódultak a bűzös fedezékből a friss reggeli levegőre, s noha a bombázás ugyanolyan erővel folyt, mint az előző nap, ki a küszöb mellett, ki a mellvéd alatt helyezkedett el. Melnyikov már pitymallat óta sétálgatott az ágyúk között, egykedvűen pillantgatva a magasba.

A küszöb körül két éltesebb és egy fiatal, göndör hajú katona üldögélt - az utóbbi, külsejéről ítélve, zsidó származású lehetett. A göndör hajú katona felvett a földről egy ott heverő puska golyót, valami tégladarabbal laposra kalapálta egy kövön, majd késével kivágott belőle egy keresztet, olyasfélé, mint a György-kereszt. A többiek tereferélve nézték, mint ügyeskedik. A kereszt valóban nagyon szépen sikerült.

- Hát ha még egy darabig itt vagyunk - mondta az egyik katona -, a békekötés után valamennyien megkapjuk az obsitot.

- Hogyne! Nekem amúgy is csak négy évem volt hátra a szolgálati időből, és már eddig is öt hónapot töltöttem Szevasztopolban.

- A szolgálati időbe ezt nem számítják be, úgy tudom - jegyezte meg egy másik.

E pillanatban gránát süvöltött el a beszélgetők feje felett, s alig félölnyire csapott le Melnyikovtól, aki éppen feléjük tartott a futóárokból.

- Kis híja, hogy meg nem ölte Melnyikovot - mondta az egyik katona.

- Engem ugyan nem talál el - felelte Melnyikov.

- No nesze, itt az érdemkereszt a bátorságodért - szólta a fiatal katona, s átnyújtotta Melnyikovnak a keresztet, amelyet az imént fabrikált.

- Nem úgy van az, testvér, itt minden hónapért beszámítanak egy évet, parancs van rá - folytatta valamelyikük a vitát.

- Már akármit is beszéltek, az biztos, hogy a békekötés után a cár szemlét tart *Arsavában*¹⁰⁵, és ha nem is szerelnék le, tartósan szabadságnak minket.

Ekkor egy „guruló golyó” süvöltött el közvetlenül a fejük felett, és belevágódott egy kőbe.

- Vigyázz te, mert még mielőtt beesteledik, *végleges* szabadságra mégy - mondta az egyik katona.

Mindenki nevetett.

Nem is kellett várni, míg beesteledik: két órán belül ketten kapták meg e katonák közül a végleges szabadságot, öten pedig megsebesültek. De a többiek tovább tréfálkoztak, mintha mi sem történt volna. Reggelre csakugyan sikerült úgy rendbehozni a két mozsarat, hogy tüzelni lehetett belőlük. Tíz órakor Vologya a bástya parancsnokától kapott parancsnak megfelelően felsorakoztatta szakaszát, és kivonult velük az üteghez.

¹⁰⁵ Varsó.

Most, hogy munkához láttak, már nyoma sem látszott az embereken annak a félelemnek, amely tegnap még valamennyiük arcára kiült. Csak Vlang nem tudott uralkodni magán: most is minduntalan elbűjt, és ijedten behúzta a nyakát. Vaszin is elvesztette nyugalmát, kapkodott és lépten-nyomon lekuporodott a földre. Vologya azonban valóságos eksztázisban volt: eszébe sem jutott, hogy micsoda veszedelmek leselkednek rá. Igazi hőst formált belőle az a boldogító tudat, hogy becsülettel teljesíti kötelességét, hogy cseppet sem gyáva, sőt egyenesen bátor, hogy most ő a parancsnok, és húsz ember függeszti rá kíváncsi tekintetét. Még fitogtatta is bátorságát, szinte kellett magát katonái előtt, kimászott a lópadra és szántszándékkal kigombolta köpenyét, hogy felhívja magára a figyelmet. A bástya parancsnoka, aki éppen arra járt, hogy - mint mondani szokta - „körülnézzen kissé a házatáján”, parancsnokságának nyolc hónapja alatt igazán hozzászokhatott a bátorság legkülönbözőbb megnyilvánulásaihoz, de most mégis szinte elbűvölten nézte ezt a csinos, gyermekarcú, fiatal tisztet. Vologya kigombolt köpenye alól kilátszott finom, fehér nyakára simuló vörös inge, arca kipirult, szeme csillogott. „Első, második!” - vezényelt csengő hangon, egymáshoz ütve két tenyerét; majd vidáman felszaladt a mellvédre, hogy megnézzé, hol csapott le a bombája. Fél tizenkettőkor mindkét oldalon elhallgattak az ágyúk, s pontosan tizenkét órakor megindult a roham a Malahov-kurgan, a második, a harmadik és az ötödik bástya ellen.

24

Déltájban két tengerész állt az öböl innenső partján, Inkerman és az északi erőd között, a táviróoszlop dombján. Az egyik - egy tiszt - távcsövén keresztül Szevasztopol felé meredt; társa éppen most érkezett meg kozákja kíséretében lóháton a nagy jelzőoszlophoz.

A tűző nap már magasán járt az öböl felett, amelynek vidáman és hívogatóan csillogó tükrén hajók vesztegeltek, vitorlák lengedeztek, és csónakok siklottak tova. Enyhe szellő fújdogált; fuvallatára megrezzentek a táviróoszlop körüli tölgycserjék fonnyadó levelei, kidagadtak a csónakok vitorlái, és kis hullámocskák fodrozták a víz színét. Szevasztopolban mintha semmi sem változott volna. Most is ott van a félbemaradt templom, az emlékoszlop, a kikötőpart, a hegyen zöldellő városi park, a könyvtár pompás épülete; most is ott vannak az azúrkék kis öblök sűrű árbockerdejükkel, s a vízművek festői ívei; most is ott lebegnek a lóporfüst kék felhői, amelyeket olykor bíborvörösre fest az ágyúlövések felvillanó tüze. Igen, az öböl túlsó partján most is a régi, tündöklő Szevasztopol látható, a büszke, ünnepélyes város, amelyet egyik oldalon a ködben úszó, aranysárga hegyek öveznek, a másikon a nap tűzében szikrázó, ragyogó, kék tenger. A látóhatáron egy gözhajó fekete füstszalagja kígyózott, s fölötte hosszan elnyúló, fehér felhők kúsztak az égbolton: alighanem szél lesz. Az erődvonala mentén, különösen a balparti hegyek felett, cikázó villámok közepette, amelyek olykor még a déli napsütésben is vakító fénnel villantak fel, egyszerre több helyen sűrű, áthatolhatatlan, fehér füstgomolyagok jelentek meg újra meg újra; azután a legváltozatosabb formákat öltve szétterjedtek, felszálltak a magasba, s színük ott mind sötétebbre vált. Ezek a füstgomolyagok hol itt, hol ott bukkantak fel, ott lebegtek a hegyek és az ellenséges ütegek felett, a városban és a magas égbolt alatt. Szakadatlanul követték egymást a robbanások, s időnként fülsiketítő dőrejbe csapva át megrázkódtatták a levegőt...

Tizenkét órától kezdve ritkábban bukkantak fel a füstgomolyagok, s az ágyúdörgés kevésbé reszkettette meg a levegőt.

- Hanem a második bástya már egyáltalán nem viszonozza a tüzet - mondta a lovon ülő huszártiszt. - Teljesen szétlőtték. Borzasztó!

- Igen, és a Malahov is legfeljebb ha minden harmadik lövésre válaszol - jegyezte meg a másik tiszt, aki távcsövén keresztül figyelte, mi történik. - Őrjítő ez a hallgatás. Most megint a Kornijlov-üteget érte találat, és mégsem viszonzozza a tüzet.

- Figyeld csak meg, úgy van, ahogy mondtam: tizenkettőkor mindig abbahagyják a bombázást. Látod, most is abbahagyják. Gyerünk inkább reggelizni... már várnak ránk... úgy sincs itt már mit nézni.

- Várj csak egy kicsit, maradj nyugton! - felelte a másik, s izgatottan, feszült figyelemmel meredt távcsövén keresztül Szevasztopol felé.

- No, mi az? Mi van ott?

- Mozgolódás a futóárokban, sűrű oszlopok vonulnak fel.

- Csakugyan, így is látni - mondta a tengerész. - Oszlopokban vonulnak fel. Jelt kell adni.

- Nézd csak, nézd! Kijöttek a futóárokból!

Valóban, szabad szemmel is látni lehetett, hogy sötét foltok ereszkednek le a hegyről, s a francia ütegek felől a völgyszakadékon keresztül a bástyákhoz közelednek. E foltok előtt sötét csíkok látszottak, már egészen közel a mi arcvonalunkhoz. A bástyákon, mint ide-oda szökdelő lidércfények, itt is, ott is felcsaptak az eldördülő ágyúk fehér füstfelhőcskéi. Puskaropogás hangját hozta ide a szél; sűrűn pattogtak a lövések, mint amikor zápor veri az ablakot. Füstfelhőbe burkolva húzódtak a fekete csíkok egyre közelebb és közelebb a bástyákhoz. A lövöldözés mindinkább erősödött, s most már csak egyetlen, véget nem érő, messze visszhangzó dörgést lehetett hallani. Mind gyakrabban csapott fel a füst, rohamosan szétterjedt az egész arcvonal mentén, s végül egyetlen lilásan gomolygó és kavargó felhővé olvadt össze, amelyben itt-ott alig látható fények villantak meg, és fekete pontok bukkantak fel - a hangok pedig egyetlen, mennydörgésszerű robajjá egyesültek.

- Roham! - mondta a tiszt elsápadva, s visszaadta a látcsövet a tengerésznek.

Kozákok vágattak el az úton, tisztok száguldottak lóháton, majd elhajtott mellettük hintájában a főparancsnok is kíséretével. Minden arcon feszült izgalom és riadt szorongó várakozás ült.

- Az nem lehet, hogy elfoglalják! - mondta a lovon ülő tiszt.

- Nézd csak, nézd, zászló! Istenemre mondom, zászló! - szólt a másik lélegzet után kapkodva, és levette szemét a távcsőről. - Francia zászló a Malahov-kurgánon!

- Az lehetetlen!

25

Az idősebb Kozelcov, miután az éjszaka folyamán visszanyerte, majd újra elveszítette minden pénzét - még a kabátja ujjába varrt aranyakat is -, hajnaltájban még lidérces, nyomasztó, de mély álomba merülve aludt az ötödik bástya védőseregének laktanyájában, amikor felhangzott és szájról szájra szállt a vészjósló kiáltás:

- Riadó!

- Ébredjen már, Mihajlo Szemjonics! Roham! - ordította a fülébe egy hang.

- Már megint valami gyerekes tréfa! - mondta Kozelcov és kinyitotta szemét. Még nem hitte el a dolgot.

Ekkor azonban megpillantotta az egyik tisztet, amint fejvesztetten rohant egyik sarokból a másikba, oly sápadt és riadt arccal, hogy Kozelcov egyszerre mindent megértett. Elborzadt arra a gondolatra, hogy netán gyávának tartják, s azt hiszik róla, hogy e válságos pillanatban nem akar századához menni. Felugrott és lélekszakadva rohant, hogy megkeresse századát. Az ágyúk elnémultak, de annál fülsiketítőbb volt a puskaropogás. A golyók nem egyenként süvítettek el az emberek feje fölött, mint a karabélygolyók szoktak, hanem rajostul repültek, mint ősszel a vándormadarak. Azt a helyet, ahol előző nap Kozelcov zászlóalja állt, végéig füst borította, mindenfelől zűrzavaros kiáltozás, ordítozás hallatszott. Katonák árasztották el az utat, sebesültek és harcképesek vegyesen. Amikor Kozelcov még vagy harminc lépést futott, megpillantotta századát, amely egy falhoz lapulva állt, s az egyik katona arcára esett tekintete: holtápadt, rémült arc volt. Ugyanilyen rémület ült a többi fakó arcon is.

A félelem Kozelcovra is átragadt; hideg futott végig a hátán.

- Elfoglalták a Schwarz-erődöt - mondta egy fiatal tiszt, s vacogott a foga. - Mindennek vége!

- Badarság! - felelte haragosan Kozelcov. Kirántotta tompa kis vaskardját, hogy bátorságot mérítsen ebből a hősi pózból, s elkiáltotta magát: - Előre, fiúk! Hurráá!

Érces és harsány hangon kiáltotta ezt: maga is fellelkesült tőle. Előrerohant az egyik harántgát mentén; vagy ötven katona vad kiáltozással futott a nyomába. Amikor a harántgát mögül kiérték a szabad térségbe, csak úgy záporoztak a golyók; két golyó el is találta Kozelcovot, de hogy hol érték és milyen kárt tettek benne, megsebesítették-e vagy csak horzsolták - nem volt ideje megállapítani. Elöl, a gomolygó füstben, már látta a kék zubbonyokat és piros nadrágokat, s olyan szavak ütötték meg a fülét, amelyeket nem oroszul kiáltoztak; az egyik francia a mellvéden állt, és sapkáját lengetve ordítozott. Kozelcov bizonyos volt benne, hogy ebben a csatában elesik - s éppen ez a tudat töltötte el bátorsággal. Rendületlenül rohant tovább, előre. Néhány katona elébe vágott, mások valahol oldalt bukkantak fel, és szintén rohantak. A kék egyenruhásokat továbbra is ugyanolyan távolság választotta el tőle: visszafelé futottak, lövészárkaikba; de Kozelcov lépten-nyomon sebesültekbe és elesett katonák holttestébe botlott. Amikor már elérte a külső árkot, minden elsötétült előtte, és fájdalmat érzett a mellében; leült a lőpadra, és a mellvéd lőrésén át ujjongva látta, hogy a kék egyenruhások tömegei fejvesztetten menekülnek futóárkaik felé, ellenséges katonák tetemei borítják a csatamezőt és a halottak között piros nadrágos, kék zubbonyos sebesültek kúsznak.

Fél óra múlva ott feküdt a hordágyon a Nyikolaj-laktanya előtt. Tudta, hogy megsebesült, de úgyszólván semmi fájdalmat nem érzett; csak nagyon szomjas volt, valami hús italra vágyott, s szeretett volna minél nyugodtabban feküdni.

Odalépett hozzá az orvos - kövér kis emberke, nagy, fekete pofaszakállal -, és kigombolta Kozelcov köpenyét. Kozelcov az álla fölött elnézve figyelte, mit csinál az orvos a sebbel, s az arcát fürkészte; most sem érzett semmi fájdalmat. Az orvos betakarta a sebet Kozelcov ingével, köpenye szélébe törölte ujját, majd szóltanul, anélkül, hogy ránézett volna, odament egy másik sebesülthöz. Kozelcov gépiesen jártatta körül tekintetét. Amikor eszébe jutott, hogy az ötödik bástyán volt, kimondhatatlanul kellemes érzés fogta el: elégedetten gondolt arra, hogy most derekasan teljesítette kötelességét, hogy egész katonai pályafutása alatt most először viselkedett oly kifogástalanul, ahogy ez csak emberileg lehetséges, s hogy most igazán nem tehet magának semmiféle szemrehányást. Az orvos, miközben a másik sebesült tisztet kötözte, Kozelcovra mutatva mondott valamit a papnak, akinek nagy, vörös szakállá volt, és keresztel a kezében állt ott.

- Meg fogok halni? - kérdezte Kozelcov a paptól, amikor az odalépett hozzá.

A pap nem felelt. Egy imát mondott, s átnyújtotta a keresztet Kozelcovnak.

Kozelcov nem rémült meg a haláltól. Elgyengült kezével megfogta a keresztet, ajkához szorította és sírva fakadt.

- Mindenütt visszavertük a franciákat? - kérdezte aztán a paptól szilárd hangon.

- Mindenütt miénk a győzelem - felelte a pap. Nem akarta elkéséríteni a haldoklót, s eltitkolta előtte, hogy immár francia zászló leng a Malahov-kurgánon.

- Hála istennek, hála a nagy égnek - mormogta a haldokló, s nem is érezte, hogy könnyek peregnek végig az arcán. Kimondhatatlan boldogsággal töltötte el az a tudat, hogy hőstettet vitt véghez.

Egy pillanatra eszébe jutott az öccse. „Bár adná isten, hogy neki is ugyanilyen boldogságban legyen része” - gondolta.

26

Vologyára azonban nem ilyen sors várt. Éppen Vaszint hallgatta, aki valamilyen mesével szórakoztatta, amikor felhangzott a kiáltás: „Jönnek a franciák!” Vologyának egyszerre a szívébe tolult a vér, s érezte, hogy arca kihűl és elsápad.

Néhány pillanatig mozdulatlanul állt ott; de amikor körülnézett, látta, hogy a katonák meglehetősen nyugalommal gombolják be köpenyüket, és másznak ki egymás után a fedezékből. Egyikük - talán Melnyikov lehetett - még tréfálkozott is:

- Fogadjuk őket illő vendégszeretettel, fiúk!

Vologya végül Vlangával együtt - aki egy tapodtat sem mozdult mellőle - szintén kikecmergett a fedezékből, és futva indult meg az üteg felé. Az ágyúk mindkét oldalon elnémultak. Vologyába ismét bátorságot öntött katonáinak nyugalma, s még inkább az, hogy látta a hadapród leplezetlen gyávaságát. „Csak nem leszek én is olyan, mint ő?” - gondolta, s felajzva futott a mellvédhez, ahol a mozsarai álltak. Világosan látta innen, mint rohannak a franciák a szabad térségen át a bástya felé, s mint mozgolódnak a közeli futóárkokban a francia csapatok, miközben meg-megvillannak szuronyaik a napfényben. Egy széles vállú, zömök francia, aki zuáv egyenruhát viselt, karddal a kezében előrerohant, átugrálva a gödrökön. „Kartácstűz!” - vezényelt Vologya, s leugrott a löpadról; de a katonák be sem várták őt, máris elsütötték a mozsarakat, először csak az egyiket, majd a másikat is, s Vologya feje fölött zengve süvöltöttek el a kilőtt kartácsok. „Első! Második!” - vezényelt Vologya egyik mozsártól a másikhoz rohanva, s teljesen megfeledkezett a veszedelemről. Oldalt, egészen közélről, ütegfedezetünk puskáinak ropogása és zűrzavaros ordítozás hallatszott.

Egyszerre csak vérfagyasztó, kétségbeesett üvöltés hangzott fel bal felől, s a következő pillanatban itt is, ott is megismételték a vészkiáltást: „Bekerítenek! Bekerítenek!” Vologya felkapta a fejét és körülnézett. Vagy húsz francia katona bukkant fel mögötte. Élükön egy fekete szakállas, piros fezes, szép szál férfi haladt; amikor már alig tíz lépésnyire volt az ütegtől, megállt és elsütötte puskáját, majd tovább rohant előre. Vologya egy pillanatig megkövülten állt ott, nem akart hinni a szemének. Amikor felocsúdott és körülnézett, kék egyenruhás katonákat látott maga előtt a mellvéden; egyikük még le is kúszott az ágyúhoz és beszegecselte. A mieink közül egy lélek sem volt már Vologya körül, kivéve Melnyikovot, aki puskagolyótól találva holtan rogyott össze mellette, és Vlangot, aki felkapott egy emelőrudat, s vérbenforgó szemmel, leszegett fővel, vadul rontott előre. „Utánam, Vlagyimir Szemjonovics! Utánam, különben végünk van!” - kiáltotta kétségbeesetten, s meglóbálva az emelőrudat,

a hátulról rájuk tört franciák felé sújtott. A franciák visszahőköltek, amikor megpillantották a tébolyodottan hadonászó hadapródot. Egyiküket aki legközelebb állt hozzá, fejbe vágta, s a többiek erre önkéntelenül megtorpantak. Vlang lélekszakadva rohant tovább a futóárok felé, amelyből a mi gyalogságunk a franciákra lövöldözött. Futás közben vissza-visszanézett, és kétségbeesetten ordította: „Utánam, Vlagyimir Szemjonics! Mit áll ott! Meneküljön!” Amikor végre beugrott a futóárokba, még egyszer kidugta a fejét, hogy megnézze, mi van imádott zászlósával. Azon a helyen, ahol az imént Vologya állt, valami alaktalan, köpenybe burkolt test feküdt, arccal a földre borulva, körülötte pedig az egész térséget megszállták már a franciák, és lövöldöztek a mieinkre.

27

Vlang a második védővonalban megtalálta ütegét. A mozsaras üteg húsz katonája közül csak nyolcan menekültek meg.

Este kilenc órakor Vlang ütegével felszállt egy gőzhajóra, amely zsúfolásig tele volt katonákkal, ágyúkkal, lovakkal és sebesültekkel, s elindultak, hogy átkeljenek az északi partra. Most sehol sem dörögtek az ágyúk. Ragyogó csillagok szikráztak az égen, éppúgy, mint az előző éjszaka; de a tenger most hullámzott, mert erős szél fúj. Az első és második bástyán villámok cikáztak, egész alacsonyan; robbanások reszkettették meg a levegőt, s a fellobbanó fények furcsa, fekete tárgyakat és a levegőben szerteszert köveket világítottak meg. A dokkok körül égett valami, a víz tükrében látni lehetett a vörös lángok visszfényét. A hidat, amelyen sűrű tömegek tolongtak, a Nyikolaj-üteg körzetében égő tűz lángjai árasztották el fénnel. Mintha az Alekszandr-üteg távoli szirtfokán is hatalmas lángnyelvek lobogtak volna a tenger tükre felett, átvilágítva a szirtfokon lebegő füstfelhő alsó peremét, s a messzeségben most is ott csillogtak az ellenséges hajóhad mozdulatlan, kihívó fényei. Friss szellő fodrozta az öböl vizét. A tűzvészek rőt fényénél látni lehetett a mi süllyedő hajóink árbocait: lassan merültek el a vízben, egyre mélyebben és mélyebben. Senki sem beszélgetett a fedélzeten; a sebesen szelt hullámok egyenletes csobogásába és a gőz pöfékelésébe csak a kompon szállított lovak topogása és horkolása vegyült, s olykor-olykor a kapitány vezényszava és a sebesültek nyögése hallatszott. Vlang, aki egész nap egy falatot sem evett, egy darab kenyeret vett elő a zsebéből és rácsálni kezdte, de egyszerre csak eszébe jutott Vologya, és oly hangos zokogásba tört ki, hogy a közelében álló katonák is meghallották.

- Nézd csak, ki az, aki ott kenyeret eszik és sír: a mi Vlangánk! - szólalt meg Vaszin.

- Mi a csuda!

- Nicsak, a laktanyánkat is felgyújtották - mondta aztán ez a katona és felsóhajtott. - Hányan veszttek oda közülünk, és most szinte ölükbe hullott a franciáknak!

- Az a fő, hogy ép bőrrel megmenekültünk, adjunk hálát érte Istennek - felelte Vaszin.

- De mégiscsak elkeseítő.

- Már miért volna elkeseítő? Azt hiszed talán, sok örömük lesz belőle azoknak odaát? Szó sincs róla! Meglátod, majd visszafoglalják a mieink. Akárhányan vesznek is oda közülünk, oly igaz, mint ahogy van isten az égen: ha az uralkodó parancsot ad rá, visszafoglaljuk! Csak nem gondolod, hogy nekik hagyjuk? Dehogy hagyjuk! És hát mit kaptak azok? Csupasz falakat! Még a sáncokat is felrobbantottuk. A dombra még csak kitézték a zászlójukat, de a

városba nem merik bedugni az orrukat. Várjatok csak, várjatok, majd leszámolunk veletek amúgy istenigazában, eljön annak is az ideje! - fejezte be a franciák felé fordulva.

- Eljön, bizony! - bólíntott a másik mély meggyőződéssel.

A szevasztopoli bástyákon, amelyeken hosszú hónapok óta oly páratlan erőből duzzadó élet pezsgett, amelyeken ezekben a hónapokban annyi hőst ragadott el a halál, hogy nyomban új hősök lépjenek helyükre, s amelyekre annyi hónapon át rettegéssel, gyűlölettel s végül csodálattal nézett az ellenség - ezeken a szevasztopoli bástyákon most már egy lélek sincs. Minden kihalt, sivár, félelmetes - de nem csendes: a rombolás még nem ért véget. A friss robbanásoktól felszaggatott és szétdobált földön mindenütt szétroncsolt ágyútalpak hevernek, s alattuk orosz és ellenséges katonák összelapított holttesteit; itt is, ott is örökre elnémult, nehéz vaságyúk hányódnak, amelyeket valamely irtózatosszerű erő a gödörbe vetett, és a föld félig betemetett; azután bombák, ágyúgolyók, megint holttestek, megint gödrök, darabokra hasadt gerendák, földfedezékek, s ismét néma halottak, szürke és kék köpenyben. S mindez még meg-megvonaglik, s újra meg újra bíborvörös fénnel áraszt el mindent a levegőt megre-megretető robbanások felcsapó lángja.

Az ellenség látta, hogy valami történik a félelmetes Szevasztopolban, de nem értette, hogy mi történik. Borzongással töltötték el ezek a robbanások és a bástyákon uralkodó halotti csend; de nem merte elhinni, hogy Szevasztopol rendíthetetlen védői elvonultak - annyira a hatása alatt volt még annak az erőteljes és higgadt ellenállásnak, amelyet ezek a nap folyamán tanúsítottak. Így hát némán, remegve várta, míg elmúlik a sötét éjszaka.

Mint viharos, sötét éjszakán a háborgó tenger, úgy hullámzottak egymásba torlódva és kibontakozva a szevasztopoli védősereg nyugtalanul vibráló tömegei az öböl mentén, a hídon és az északi oldalon. Áthatolhatatlanul sűrű soraik lassan-lassan távolodtak attól a helytől, ahol annyi vitéz bajtársat hagytak ott, attól a helytől, amelynek minden talpalatnyi földjét vér áztatta - attól a helytől, amelyet tizenegy hónapon át védelmeztek a kétszeres túlerővel szemben, s amelyet most parancsszóra harc nélkül fel kellett adniok.

Az első érzés, amelyet ez a parancs minden oroszból kiváltott, valami döbönt elkeseredés volt. A második érzés: az üldözéstől való félelem. Az emberek védtelennek érezték magukat, mihelyt elhagyták azokat a helyeket, amelyeken már megszokták a harcot, s most riadtan tolongtak a sötétben a híd előtt, amely himbálódzott az erős szélben. Egymáshoz verődő szuronyok erdeje alatt, összetorlódó kocsik és népfelkelő alakulatok közé ékelve szorongott a gyalogság, ezred ezred hátán; parancsokat vivő lovastisztek törtek utat maguknak, sírva rimáncodtak a menekülő lakosok és a tisztiszolgák, akiket nem akartak átengedni málháikkal; dübörögve vonult az öböl felé a tüzérség, sietve, hogy mielőbb kijusson innen. Mindenki mással és mással volt elfoglalva, de bármennyire is lekötötte az embereket a lázas tevékenység, e sürgés-forgás mögött ott lüktetett valamennyiükben az önfenntartás ösztöne és az a vágy, hogy minél hamarább kiszabaduljanak a halál e félelmetes honából. Ez az ösztön és ez a vágy lüktetett abban a katonában, aki halálos sebbel feküdt a Pavel-rakpart kövezetén ötszáz más, hasonló sebesült között, és arra kérte Istent, hogy küldje már el hozzá a halál angyalát, éppúgy, mint abban a népfelkelőben, aki maradék erejét megfeszítve befurakodott a sűrű tömegbe, hogy utat engedjen az arra vágató tábornoknak; a tábornokban, aki erélyes kézzel irányította az átkelést, és igyekezett megakadályozni, hogy a visszavonulás fejvesztett menekülésbe csapjon át, csakúgy, mint abban a tengerészben, aki egy visszavonuló zászlóaljba került, és akit úgy összenyomott a hullámzó tömeg, hogy a lélegzete is elakadt; abban a sebesült tisztben, akit hordágyon vitt négy katona, s miután nem tudtak átvergődni az összetorlódott tömegen, letették a földre a Nyikolaj-üteg előtt, éppúgy, mint abban a tüzérben, aki tizenhat évig szolgált ágyúja mellett, s most egy számára érthetetlen parancsnak engedel-

meskedve azon fáradozott, hogy bajtársai segítségével letaszítsa ezt az ágyút a meredek partról az öbölbe - és ez lüktetett azokban a tengerészekben is, akik az imént lékelték meg hajóikat, s most gyors evezőcsapásokkal távolodtak el dereglyéiken a süllyedő hajóktól. Csaknem minden katona levette sapkáját és keresztet vetett, amikor a híd túlsó oldalára ért. De a megkönnyebbülés érzése mögött egy másik, mélyebbről fakadó, nyomasztó és mardosó érzés rejlett: ebben az érzésben mintha bűnbánat, szégyen és harag keveredett volna. Csaknem minden katona kimondhatatlan keserőséggel sóhajtott fel, és öklét rázta az ellenség felé, amikor az északi partról még egy utolsó pillantást vetett az elhagyott Szevasztopolra.

Pétervár, december 27.

HÓVIHAR

Elbeszélés

1

Este hat óra után, miután megteáztam, kihajtottam az állomásról. Nevére már nem emlékszem, csak azt tudom, hogy valahol a Doni Kozák Sereg földjén volt, Novocserkaszk táján. Már besötétedett, amikor bundámba és a medvebőrbe burkolózva, beültem Aljoska mellé a szánba. Az állomásépület környékén melegnek és csendesnek látszott az idő. Bár nem esett a hó, fejünk fölött egyetlen csillagocska sem pislákol, és az égbolt rendkívül alacsony és koromfekete volt az előttünk elterülő, tiszta, hófödte síksághoz képest.

Alighogy elhagytuk a malmok sötét tömegeit, amelyek közül az egyik esetlenül integetett ormóttan szárnyaival, és kiértünk a faluból, észrevettem, hogy az út nehezebben járható és vastagabban borítja a hó; a szél is erősebben kezdett fújni bal felől, félrecepta a lovak farkát és sörényét, makacsul kavarta, hordta a havat, amelyet a szántalpak és a paták feltúrtak. Csengettyűnk hangja elhalt, bundám ujjának egy hasadékán keresztül hideg légáram osont végig a hátamon, és eszembe ötlött a postamester tanácsa: inkább ne induljak el, mintsem egész éjszaka bolyongjunk és útközben megfagyjunk.

- Csak nem tévedtünk el? - kérdeztem a kocsistól. De választ nem kaptam, s ezért világosabban tettem fel a kérdést: No, eljutunk-e a következő állomásig, kocsis? Nem tévedünk el?

- Isten tudja - felelte a kocsis és hátra sem fordult. - Hiszen láthatod, hogy dühöng a talajszél: nyomát sem látni az útnak. Uram-teremtőm!

- Inkább mondd meg, reméled-e, hogy el tudsz vinni az állomásig vagy sem? - faggattam tovább. Mondd eljutunk odáig?

- El kell jutnunk - mondta a kocsis, és mondott még valamit, de a szélben nem lehetett hallani.

Visszafordulni nem volt kedvem; viszont cseppet sem látszott derűsnek az a kilátás, hogy egész éjszaka bolyongjunk a fagyban és a hóviharban, egy olyan teljesen kopár sztyeppen, amilyen a Doni Kozák Sereg földjének ez a része. Ezenkívül kocsisom valamiért nem tetszett és nem volt bizalomgerjesztő, bár a sötétben nem tudtam jobban szemügyre venni. Egészen a bak közepén ült, előrenyújtott lábbal, nem pedig oldalt; hórihorgas termetű volt, hangja lusta és a sapkája nem kocsiskucsma, hanem nagy, ide-oda csúszkáló valami; meg a lovait sem úgy nógatta, ahogyan kell, hanem két kézben tartotta a gyeplőt, akár az inas, aki a kocsis helyett ült a bakra; főként pedig azért nem bíztam benne, mert a fülét kendővel kötötte át... Egy szó, mint száz: sehogy sem tetszett, és semmi jót nem ígért ez a komoly, meggörbedt hát, amely előttem meredezett.

- Azt hiszem, jobb volna visszafordulni - mondta Aljoska. - Nem mulatságos dolog ide-oda bolyongani!

- Uram-teremtőm! Micsoda fürgeteg! Nyomát sem látni az útnak, egészen betapasztja a szemem... Uram-teremtőm! - mormogott a kocsis.

Negyedórát sem haladtunk, amikor megállította lovait, átadta a gyeplőt Aljoskának, esetlenül kikászolódt az ülésből, és elindult az utat keresni; nagy csizmája csikorgott a hóban.

- Mi az? Hová mész? Talán eltévedtünk? - kérdeztem. A kocsis azonban nem felelt, hanem elfordította arcát a szemébe vágó szélről, s eltávolodott a szántól.

- Nos? Megvan? - kérdeztem ismét, amikor visszatért.

- Dehogyan van meg - mondta hirtelen türelmetlenül és bosszúsan, mintha én tehetnék arról, hogy letévedt az útról. Lomhán visszadugta nagy lábát a kocsi elülső részébe, s összefagyott kesztyűjével szétszedte a gyepelősárazakat.

- Most mitévők leszünk? - kérdeztem, amikor újra elindultunk.

- Mitévők leszünk? Hát megyünk, amerre Isten vezérel.

Ugyanabban a lassú ügetésben mentünk tovább, ahogy valószínűleg már végig haladni fogunk, s hol negyed-arsinnyi porhóban, hol pedig törékeny, csupasz jégkérgen igyekeztünk előre.

A hideg ellenére galléromon igen gyorsan olvadt a hó. A talajmenti szél egyre fokozódott, és gyér, száraz hó hullott.

Nyilvánvaló volt, hogy isten tudja, merre megyünk, mert újabb negyedórányi út alatt egyetlen verszta-oszlopot sem láttunk.

- Mit gondolsz - fordultam ismét a kocsishoz -, eljutunk az állomásig?

- Melyikig? Vissza eljuthatunk, ha neki ereszttem a lovakat: ők odavisznek. De előre aligha... csak elpusztulunk.

- Na, akkor menjünk vissza - mondtam - valóban...

- Tehát forduljak vissza? - ismételte a kocsis.

- Igen, igen, fordulj vissza!

A kocsis megeresztette a gyepelőt. A lovak sebesebben nekiiramodtak, és bár nem vettem észre, hogy megfordultak volna, a szél iránya megváltozott, és a hó függönyén keresztül hamarosan előbukkantak a malmok. A kocsis megélnéült, és megoldódott a nyelve.

- A minap épp ilyen fergetegben tértünk vissza a tartaléklovakkal arról az állomásról - mesélte. - Szénakazalban háltunk, és csak reggelre értünk oda. Még szerencse, hogy a kazlakhoz vetődünk, különben csontig fagyunk volna, olyan farkasordító hideg volt. Így is az egyiknek megfagyott mindkét lába: három hétig kínlódott vele.

- De most nincs hideg, és a szél is elcsendesedett - mondtam. - Ne menjünk tovább?

- Melegnek meleg van, de azért söpör a szél! Most visszafelé gyengébbnek látszik, pedig derekasan fúj. Kurir vagy más efféle nekivághat, a saját szakállára; de hogy az utas megfagyjon, ez nem tréfadolog. Ugyan hogy felelek én akkor a nagyságos úrért?

2

Ekkor felcsendült mögöttünk néhány trojka csengettyűje, amely gyors iramban közeledett felénk.

- A kurir-csengettyű - mondta kocsisom. - Csak egy ilyen akad az állomáson.

Az élen haladó trojka csengettyűjének hangja - amely már jól hallatszott a szélben - valóban igen szép volt: tiszta, csengő, mély s kissé csörömpölő. Mint később megtudtam, vadásztalálmány volt: három csengettyűből állt, egy nagy, csilingelő hangú a középben, két kisebb

pedig a szélén, tercre hangolva. Ez a terc és a csörömpölő kvint visszhangzott a levegőben, és szokatlanul lenyűgöző, különösen szép volt e kietlen, kopár sztyeppen.

- Szalad a posta - mondta kocsisom, amikor a három trojka közül az első mellénk ért. - Milyen az út? Át lehet jutni? - kiáltotta a hátsó kocsisnak; de ez ráivallt lovaira és nem felelt.

Mihelyt a postaszán elénk került, a csengettyűszó gyorsan elhalt a szélben.

Kocsisom szemlátomást elszégyellte magát.

- Vágjunk neki, nagyságos úr! - fordult hozzám. - Ezek végigmentek az úton, a nyomuk friss.

Beleegyeztem. Ismét széllel szembe fordultunk, és előre vánszorogtunk a mély hóban. Oldalról az utat figyeltem, nehogy letérjünk a nyomról, amelyet a szánok vágtak. Vagy két versztá-nyira a nyom világosan látszott; utána azonban már csak egy kis dudor volt a szántalpak alatt, és hamarosan már végképp nem tudtam, nyom ez vagy csupán feltornyosult hóréteg. Szemem belefáradt a szántalpak alatt egyhangúan suhanó hó nézésébe, és ezért előre irányítottam tekintetemet. A harmadik verszta-oszlopot még láttuk, a negyediket azonban semmiképpen sem tudtuk megtalálni; most is hol széllel szemben, hol hátszélben haladtunk, jobbra-balra kanyarogtunk, mint azelőtt; végül pedig a kocsis azt állította, hogy jobbra tértünk le, én azt mondtam, hogy balra, Aljosa meg azt erősgette, hogy homlokegyenest visszafelé haladunk. Megint megálltunk néhányszor, a kocsis kikászolódtott hosszú lábával és elballagott, hogy megkeresse az utat; de hiába. Egyszer én is elindultam, hogy megnézzem, nem út-e az, ami előttem dereng; alig tettem azonban nagy ügyel-bajjal néhány lépést széllel szemben, meggyőződtem róla, hogy mindenütt egyforma, egyhangú fehér hóréteg terül el, és az utat csak képzeletemben láttam - s a szán máris eltűnt a szemem elől. Felkiáltottam: „Kocsis! Aljoska!” - de éreztem, hogy a szél valósággal kitepi hangomat a számból, és egy szempillantás alatt messzire sodorja. Arrafelé indultam, ahol a szán állt - de nem volt ott; ekkor jobbra fordultam - de ott sem volt. Restelkedve gondolok rá, hogy milyen harsány, metsző, sőt kissé kétségbeesett hangon kiáltottam újra: „Kocsis!” - pedig a kocsis csak két lépésnyire volt tőlem. Hirtelen elém tornyosult fekete alakja az ostorral és az óriási, félrecsúszott süveggel. Odavezetett a szánhoz.

- Még szerencse, hogy meleg van - mondta -, de ha hidegre fordul, jaj nekünk! Uram-teremtőm!

- Ereszd a lovakat, hadd vigyenek vissza - mondtam és beültem a szánba. - Visszavisznek? Ugye, kocsis?

- Vissza kell vinniük.

Eleresztette a gyeplőt, ostorával kettőt-hármat cserdített a rudas hátára, és megint elindultunk valamerre. Vagy fél óráig haladtunk, amikor ismét felhangzott előttünk az ismerős vadászcsengettyű, és még két másik; de most szembe jöttek. Ugyanaz a három trojka volt: már leadták a postát, és a hátulra kötött tartalék-lovakkal visszafelé igyekeztek az állomásra. A jól megtermett lovaktól vont kurir-trojka fűrgén szaladt elől vadászcsengettyűjével. A bakon egyetlen kocsis ült, és szaporán kurjongatott. Hátul, a két üres szán közepén, két-két kocsis üldögélt, hangos, vidám beszélgetésük jól hallatszott. Egyikük pipázott, és a szélben fellobbanó parázs megvilágította arcának egy részét.

Amikor rájuk néztem, elszégyelltem magam, amiért féltem tovább menni. Kocsisom bizonyára ugyanezt érezte, mivel egyszerre mondtuk: „Menjünk utánuk.”

Mielőtt az utolsó trojka elhaladt volna, kocsisom ügyetlenül megfordult, és a rudakkal neki-hajtott a hátrakötött lovaknak. Az egyik tartalék-hármas megvadult, elszakította az istrángot, és oldalvást eliramodott.

- Ni, a vaksi ördögét, nem látja, hová fordul! Neki az embereknek! Az ördög bújjon beléd! - szitkozódott rekedt, recsegő hangján egy alacsony és hangjából, testalkatából öregnek látszó kocsis, aki a hátulsó szánban ült; majd fűgén kiugrott, s a lovak után szaladt, és közben durván, cifrán szidta tovább a kocsisomat.

A lovak azonban nem álltak meg. A kocsis utánuk futott, és egy perc múlva ő is, meg a lovak is eltűntek a hóvihar fehér homályában.

- Vaszili-ij! Hozd ide a fakót, így sosem érem e-el! - hallatszott ismét a hangja.

Az egyik kocsis, hórihorgas férfi, kimászott a szánból, szóltanul eloldozta három lovát, felmászott az egyik hámjára, és egyenetlen vágtában a havat csikorgatva eltűnt ugyanabban az irányban.

Mi pedig a másik két trojkával tovább haladtunk az úttalan hómezőn a kurir-trojka után, amely szapora ügetéssel, hangos csengettyűszóval szaladt elől.

- Azokat ugyan nem fogja meg! - mondta kocsisom arra, aki a lovak után iramodott. - Ha nem mentek a többi után, akkor elátkozott állatok, oda csalják... ahonnan nincs visszaút.

Mióta kocsisom a többiek nyomában hajtott, mintha vidámabb és beszédesebb lett volna, én pedig - mivel még nem voltam álmos - természetesen kapva kaptam ezen az alkalmon. Kérdezgetni kezdtem, hová való és kiféle, és csakhamar megtudtam, hogy földim, tulai, zsellér Kirpicsnoje faluból; hogy a földjük nagyon megfogyatkozott, a kolera óta pedig semmi gabonát nem terem; két fivére odahaza van, a harmadik katonáskodik, a gabona pedig karácsonyig sem futja, és ezért a keresetükből élnek; odahaza öccse gazdálkodik, mert az házas, ő maga pedig özvegyember; a falujukból minden esztendőben elszegődik ide néhány kocsis-csapat; jómaga ugyan nem kocsis, hanem a postán dolgozik, hogy támogassa fivérét, és most, hála istennek, évi százhusz rubelt kap, amelyből százat hazaküld, s az élet nem is volna rossz, „csak a kurirok roppant vadak, meg a nép nagyon mocskos szájú errefelé”.

- Hát minek káromkodott az a kocsis? Uram-teremtőm! Talán szándékosan szakítottam le a lovait? Hát rosszat akarok én valakinek? És miért vágtatott utánuk! Hisz maguktól megjönnek, ha akarnak; így csak agyonhajszolja a lovakat, és maga is elpusztul - hajtogatta az istenfélő paraszt.

- Mi feketéllik ott? - kérdeztem, minthogy néhány fekete tárgyat vettem észre előttünk.

- Kocsikaraván. Ez ám a kedélyes utazás! - folytatta, amikor a gyékénnyel befedett, hatalmas kocsik mellé értünk, amelyek libasorban haladtak. - Nicsak, teremtett lelket sem látni: mindenki alszik! Az okos ló ismeri az utat: nem lehet letéríteni róla! Mi is jártunk ilyen kocsisorral - tette hozzá -, hát tudjuk.

Valóban különös látvány volt a gyékénytetejétől kerekéig hóval borított, néhány hatalmas szekér, amely szinte ember nélkül haladt. Csupán az elülső szekéren emelkedett fel vagy két ujjnyira a hólepte gyékény, és bújt elő egy percre egy sapka, amikor a csengettyűink tovacsilingeltek a szekérsor mellett. A nagy tarka ló, kinyújtott nyakkal és megfeszített háttal, ütemesen lépkedett a hóval teljesen elborított úton, egyhangúan ingatta bozontos fejét a fehérre vált járomban, és hegyezni kezdte az egyik hólepte fülét, amikor melléje értünk.

Újabb fél órai szótlán utazás után a kocsis ismét hozzám fordult.

- Mit gondol, nagyságos úr, jól megyünk?

- Nem tudom - feleltem.

- Azelőtt micsoda szél volt, most meg egészen a hátunkban van. Nem jól megyünk, megint eltévedtünk - állapította meg háborítatlan nyugalommal.

Láttam, hogy bár meglehetősen gyáva ember, teljesen megnyugodott, mióta sokan lettünk, és nem neki kellett vezetnie és felelősséget vállalnia - hiszen tömegben a halál is szép. Nagy hidegvérrel tette meg észrevételeit az élen hajtó kocsis hibáiról, mintha öneki semmi köze sem volna hozzá. Valóban észrevettem, hogy az elülső trojka néha bal, néha jobb oldalát fordítja felénk; sőt úgy rémlett, hogy egy kis helyen keringünk. Ez különben érzéki csalódás is lehetett, akárcsak az is, hogy olykor úgy tetszett, mintha az elülső trojka dombra kapaszkodnék fel vagy lejtőn ereszkednék le, jóllehet a sztyepp mindenütt teljesen sík volt.

Így mentünk még egy kis ideig. Ekkor látszólag messze, szinte a látóhatár peremén, hosszú, fekete, mozgó csíkot pillantottam meg. Egy perc múlva azonban már világossá vált előttem, hogy ez ugyanaz a szekérkaraván, amelyet nemrég előztünk meg. Ugyanúgy belepte a hó a csikorgó kerekeket, amelyek közül néhány nem is forgott; ugyanúgy aludtak az emberek a gyékény alatt, s az elől baktató ló is éppúgy szaglászta az utat táguló orrlyukaival, és hegyezte a fülét, mint az előbb.

- Lám, addig keringtünk, míg megint ehhez a kocsisorhoz értünk! - jegyezte meg kocsisom elégedetlenül. - A kurir-lovak jók: de hát ostobán hajtja őket! A mieink meg teljesen kimerülnek, ha egész éjszaka így bolyongunk.

A torkát köszörülte.

- Forduljunk vissza, nagyságos úr, amíg még nincs baj.

- Miért? Valahová csak eljutunk.

- Hová jutnánk el? Hisz a sztyeppen fogunk éjszakázni. Hogy tombol a szél... Uramteremtőm!

Csodálkoztam ugyan, hogy a vezető kocsis, aki már nyilván eltévesztette az utat és az irányt, nem indul az út keresésére, hanem vidáman kurjongatva, tovább hajt szapora ügetésben - de már nem akartam elmaradni tőlük.

- Kövesd csak őket - mondtam.

A kocsis tovább hajtott, de még kelletlenebbül noszogatta lovait, mint azelőtt, és többé nem elegyedett szóba velem.

4

A hóvihar mind erősebben tombolt. Száraz, apró szemű hó hullott, s a hideg fokozódott; orrom és arcom jobban fázott, gyakrabban siklott be egy-egy hideg légáram bundám alá, és kénytelen voltam összébb húzni magamon. A szántalpak néha csupasz, eljegesedett agyagon kopogtak, amelyről a szél lefújta a havat. Mivel már több mint ötszáz versztát tettem meg, és sehol sem szálltam meg éjszakára, szemem akaratlanul lecsukódott, és elszunnyadtam, bár nagyon érdekelt, hogyan végződik bolyongásunk. Egyszer, amikor kinyitottam a szemem,

meglepett a hirtelenében vakítónak látszó fényesség, amely a fehér rónaságot beragyogta: a látóhatár jelentősen kiszélesedett, az alacsony, fekete égbolt eltűnt, s mindenfelé a hulló hó ferde, fehér csíkjai látszottak; az előttünk haladó trojkák körvonalai világosabban kidomborodtak, és amikor felnéztem, eleinte úgy rémlett, hogy a felhők széteszlottak, és csak a hulló hó takarja el az eget. Míg szunyókáltam, felkelt a hold és hideg, éles fénye áthatolt a laza felhőkön. Csupán a szánomat, a lovakat és a kocsist láttam tisztán, meg az előttünk haladó három trojkát: legelől szaladt a kurir-trojka, amelyben ugyanúgy, egyetlen kocsis ült a bakon és erős ügetésben hajtott; a második szánban, a gyeplőszárat eleresztve, ketten ültek, ködmönből formált sátor alatt, és szüntelenül pipáztak, ami a meg-megcsillanó parázsból látszott; a harmadikban pedig nem lehetett látni senkit, a kocsis bizonyára aludt a szán belsejében. Miután felébredtem, az elülső kocsis néha-néha megállította lovait, és az út keresésére indult. Ilyenkor megálltunk, erősebben hallatszott a szél süvöltése, és tisztábban látszott a levegőben kavargó, megdöböntően hatalmas hótömeg. Észrevettem, amint az alacsony kocsis, nagy ostorral a kezében, amellyel a havat tapogatta maga előtt, ide-oda járkált a világos félhomályban, majd visszament a szánhoz, oldalvást felugrott a bakra, és a szél egyhangú süvöltése közepette ismét felhangzott a szapora, csengő kurjongatás és a csengettyűszó. Valahányszor az első kocsis lemászott, hogy megkeresse az út vagy a kazlak nyomait, a második szánból mindig felcsendült az egyik kocsis friss, magabiztos hangja:

- Ide süss, Ignaska! - kiáltotta az első kocsisnak. - Egészen balra keveredtünk, tarts kissé jobbra, a szél irányába. - Vagy: - Mit keringsz, mint a bolond? A hó szerint menj, ahogyan a hó fekszik, nyomban kijutsz. - Vagy: - Jobbra ám, jobbra tarts, testvér! Látod, ott feketélik valami, alighanem verszta-oszlop. - Vagy: - Mit bolyongsz? Mit bolyongsz? Fogd ki a tarkát és ereszd előre, mindjárt kivezet az útra. Úgy bizony!

A tanácsokat osztogató azonban nemcsak hogy nem fogta ki a maga ostorosát, és nem ment az utat keresni a hóban, hanem az orrát sem dugta ki a ködmöne alól, és amikor egyik tanácsára a vezető Ignaska azt kiáltotta, hogy hajts on őt elöl, ha tudja, merre kell menni - akkor a tanácsadó azt felelte, hogy ha ő hajtana kurir-trojkán, akkor előre menne, és kivezetné őket az útra. - A mi lovaink azonban hófúvásban nem mennek elöl! - rikoltotta. - Nem olyan lovak!

- Akkor ne papolj! - válaszolta Ignaska, miközben vidáman füttyentgetett lovaira.

A másik kocsis, aki a tanácsadó mellett ült a szánban, egy szót sem szólt Ignaskához, egyáltalán nem avatkozott bele a dologba. Jóllehet még nem aludt: ezt abból állapítottam meg, hogy pipája égett, s valahányszor megálltunk, hallatszott, hogy szünet nélkül, tempósan beszél. Mesét mondott. Egyszer azonban, amikor Ignaska már hatodszor vagy hetedszer állt meg, nyilván dühös lett, amiért megszakad az utazás gyönyörűsége, és rákiáltott:

- No, minek álltál meg már megint? Nézd csak, az utat akarja megtalálni! Nem érted, hogy hóvihar van? Ilyenkor maga a földmérő se bukkanna rá! Hajts, ameddig a lovak visznek. Holtra csak nem fagyunk... gyerünk, hallod!

- Dehogyan nem! Tavaly bizony megfagyott egy postakocsis! - jegyezte meg kocsisom.

A harmadik trojka kocsisa eközben az igazak álmát aludta. Csak egyszer, egy megállás alatt, rikoltott rá a tanácsadó:

- Filipp! Hé, Filipp! - Mivel pedig nem kapott választ, hozzátette: - Csak nem fagyott meg? Megnézhetnéd, Ignaska.

Ignaska, aki mindenre talált időt, odament a szánhoz, és lökdösni kezdte az alvót.

- Ni, hogy levette a lábáról az a negyed stof¹⁰⁶ pálinka! Ha megfagytal, szólj! - mondta, miközben rázogatta.

Az alvó dörmögött valamit és káromkodott.

- Él, testvérek! - állapította meg Ignaska és megint előrefutott. Újra elindultunk, sőt olyan sebesen haladtunk, hogy az apró termetű ostoros pejló, amelyet kocsisom szüntelenül vert a farán, nemegyszer ügyetlen vágtaiba csapott.

5

Már éjfélre járhatott az idő, amikor utolért az öreg kocsis és Vaszilij, akik az elszabadult lovak után indultak. Elfogták a lovakat, megtaláltak s utolértek bennünket, de hogy miként tudták megtenni ezt ebben a sötét, vak hóvihárban, a kietlen sztyepp kellős közepén, ezt sohasem fogom megérteni. A kis öregember könyökével, lábával hadonászva ügetett a rudason (a másik két ló a hámoz volt kötve: hófúvásban nem lehet szabadjára engedni). Amikor mellém ért, megint szidni kezdte a kocsisomat:

- Látod, te vaksi ördög! Igazán...

- Hé, Mitrics apó! - rikoltott ki a mesemondó a másik szánból. - Hát te élsz? Bújj be hozzánk!

Az öreg azonban nem felelt, hanem tovább szitkozódott. Amikor, úgy látszik, megelégette, odaugratott a második szánhoz.

- Mind megfogtad? - kérdezték onnan.

- Hát hogyne!

Alacsony alakja rádólt az ügető ló hátára, majd leugrott a hóba, és megállás nélkül a szán után iramodott, beléugrott és kilógatta a lábát. A hórihorgas Vaszilij, akárcsak az előbb, szótlanul beült az elülső szánba, Ignaska mellé, és vele együtt keresgélte az utat.

- Ni, hogy mocskolódik... Uram-teremtőm! - dünnyögte kocsisom.

Ezután sokáig haladtunk megállás nélkül a fehér sivatagban, a hófürgeteg hideg, áttetsző és imbolygó világánál. Ha kinyitom a szemem, ugyanaz a hófödte, otromba sapka és hát mered előttem, ugyanaz az alacsony járom látszik, amelyben a megfeszített zablaszíjak között állandóan ugyanabban a távolságban imbolyog a rudas feje, a fekete sörénnyel, melyet ütemesen lenget a szél egy irányban; háta mögött jobbról ugyanaz a pej ostoros, rövidre felkötött farkkal; hámfája olykor odakoccan a szán szegélyéhez. Ha lepillantok: ugyanazt a porhivat hasítják a szántalpak, a szél pedig makacsul kavarja, és egy irányba sodorja a havat. Elöl, egyforma távolságra, szaladnak az elülső trojkák; jobbra-balra minden fehér és csillámlik. Hiába keres a szem új tárgyat: sem verszta-oszlop, sem kazal, sem kerítés nincs sehol, nem látni semmit. Mindenfelé fehérség, minden fehér és mozdulatlan; a látóhatár hol mérhetetlenül messzinek látszik, hol pedig minden irányban két lépésnyire zsugorodik össze; néha hirtelen magas, fehér fal tornyosul jobb felől, és a szán mellett fut, majd egy csapásra eltűnik és elől bukkan fel, hogy azután tovább fusson és megint eltűnjék. Ha pedig felfelé pillantok, az első percben világosságot látok, és úgy rémlik, mintha csillagok tündökölnének a ködön keresztül; a csillagok azonban egyre magasabbra suhannak tekintetem elől, és már csak a hó látszik,

¹⁰⁶ Régi orosz űrmérték; 1 stof = kb. 12 deciliter.

amely a szemem előtt hull az arcomba és bundám gallérjába; az ég mindenütt egyformán derűs, egyformán fehér, színtelen, egyhangú és állandóan változó. A szél is mintha megfordulna: hol szembe fúj, és hóval tapasztja be a szememet, hol meg oldalról bosszantóan a fejemre csapja a bundám gallérját, és gunyorosan az arcomhoz veregeti, hol pedig hátul süvölt valamilyen résben. A paták és a szántalpak halk csikorgása hallatszik szüntelenül a havon, a csengettyűk csörömpölése pedig elhal, amikor mély hóba süppedünk. Csak néha-néha, mikor széllel szemközt, és csupasz, fagyott agyagon siklunk, üti meg fülemet tisztán Ignat erélyes füttyentgetése és csengettyűjének trillázó csilingelése, a visszhangzó, csörömpölő kvinttel, s ezek a hangok váratlanul, vidítón törik meg a puszta lehangelő némaságát, majd ismét egyhangúan csengenek, bántó pontossággal játsszák ugyanazt a dallamot, amely akaratlanul bennem motoszkál. Az egyik lábam elgémberedett, s amikor megfordultam, hogy jobban betakaróddzam, a galléromat és a kucsmámat borító hó a nyakamba hullott és megborzongtam tőle; de általában nem fáztam az átmelegedett bundában, és álmoság környékezett.

6

Képzeletemben viharos gyorsasággal peregtek az emlékek és gondolatok.

„Vajon miféle parasztember lehet ez a tanácsadó, aki folyton kikiabál a második szánból? Bizonyára vörös hajú, köpcös, kurta lábú - gondoltam -, akár Fjodor Filippics, a mi régi kulcsárunk.” És máris magam előtt látom nagy házunk lépcsőjét és az öt udvari cselédet, amint nehéz léptekkel, törülközőkkel húzzák ki a zongorát a szárnyépületből; s ott van Fjodor Filippics felgyűrt ujjú, nyersselyem kabátjában: egy pedált visz, előre futkos, nyitja a reteseket, itt ránt a törülközőn, ott taszít egyet a zongorán, átbújik az emberek lába között, mindenkinek útjában van, és gondterhes hangon, szüntelenül kiáltozik:

- Hé, ti ott elől, vegyétek fel a hátatokra! Úgy, emeljétek meg a farát, följebb, még följebb, be az ajtón! Így, ni!

- Már megbocsásson, Fjodor Filippics! Egy ember csak egy ember - jegyzi meg bátortalanul a korláthoz szorult, az erőlködéstől rákvörös kertész, miközben végső erejével tartja a zongora egyik sarkát.

Fjodor Filippics azonban nem csillapodik.

„Miféle dolog ez? - okoskodtam. - Azt gondolja talán, hogy a közös ügy szempontjából hasznos, nélkülözhetetlen munkát végez, vagy egyszerűen örül, mert Isten ilyen magabiztos, meggyőző ékesszólással ajándékozta meg, és élvezettel pazarolja e tehetségét? Bizonyára ez az igazság.” Majd, hogy, hogy nem, a halastavat láttam, meg a fáradt cselédeket, akik térdig vízben húzzák a kerítőhálót, és Fjodor Filippics megint ott van, kezében vödör, minduntalan rákiált az emberekre, futkos a parton, s csak nagy ritkán megy oda a vízhez, hogy az arany színű kárászokat leszorítva, kiöntse a zavaros vizet és tisztát merjen. Majd pedig dél van, július. A kert frissen kaszált fűvén, a függőlegesen aláhulló napsugarak perzselő tűzében megyek valahová; még nagyon fiatal vagyok, hiányzik valami, s nagyon vágyom valamire. A halastóhoz igyekszem, kedvenc helyemre, a vadrózsa-ágy és a nyírfasor között, és lefekszem aludni. Emlékszem arra az érzésre, amellyel fektemben a csomóssá szikkadt, fekete földet és a tó csillámló élénkkék tükrét néztem, a tuskés, piros vadrózsa-ágak között. Naiv önelégültség és szomorúság töltött el: körülöttem minden olyan gyönyörű volt, s oly erős hatást tett rám ez a szépség, hogy úgy tetszett, magam is szép vagyok, és csupán azon bosszankodtam, hogy senki sem csodál. Hőség van. Aludni próbálok, hogy megvigasztalódjam, de a legyek, az

elviselhetetlen legyen itt sem hagynak nyugton, körém gyűlnek és makacsul ugrálnak homlokomról a kezemre, keményen, mintha apró magok hullanának rám. Nem messze tőlem méh zümmög a tűző verőfényben, sárga szárnyú pillangók szálldosnak ernyedten fűszálról fűszálra. Felnézek, s megfájdul a szemem: a nap vakítón ragyog a fodros nyírfa világos lombján keresztül, amely magasan, lomhán ingatja fölöttem ágait - és úgy rémlik, még nagyobb a forróság. Zsebkendővel takarom el arcomat; füllesztő lesz a meleg, és a legyek szinte a kezemhez tapadnak, amelyen kiüt a verejték. A vadrózsabokrok sűrűjében verebek nyüzsögnek. Egyikük egy arsin távolságnyira tőlem a földre huppan, egyszer-kétszer úgy tesz, mintha csőrével erősen belevágna, majd, az ágakat recsegtetve, vidám csiripeléssel kirepül az ágyásból; egy másik is leugrik a földre, meglóbálja a farkát, körülnez, és mint a nyíl, csiripelve az elülső után röppen. Nedves ruhára csapó sulykolófa zaja száll a tavon, és ezek az ütések valahogy alacsonyan, a tó mentén terjednek tova. Fürdőzők nevetése, beszéde és paskolása hallatszik. Messze tőlem széllelés suhogtatja meg a nyírfák koronáit, majd közelebb érve, megzizegteti a füvet, s már a vadrózsabokrok lombjai is meglibbennek, megremegnek az ágakon; s végül hozzám is eljut a friss légáram, meglibbenti zsebkendőmet, megcsiklandozza izzadt arcomat. A meglibbenő zsebkendő résén berepül egy légy, ijedten csapdos nedves szám körül. Valami száraz gally nyomja a hátamat; nem tudok nyugodtan feküdni: megyek és megfürdök. Az ágyás mellett azonban sietős lépteket és ijedt női beszédet hallok:

- Ó, egek! No de ilyet! És egyetlen férfi sincs a közelben?!

Kiszaladok a napra.

- Mi az, mi történt? - kérdem a cselédasszonytól, aki sopánkodva fut el mellettem. Csak hátranéz, legyint és tovább szalad. De lám, Matrjona, a százöt éves öreganyó is a tóhoz siet, kezével szorítja le csúszkáló fejkendőjét, bicegve húzza, gyapjúharisnyás lábát. Két kislány egymásba fogózza szalad, s egy tízesztendős fiúcska siet utánuk, apjáról levetett kabátban, és az egyik lány kendervászon szoknyájába kapaszkodik.

- Mi történt? - kérdem tőlük.

- Egy paraszt a vízbe fúlt.

- Hol?

- A tóban.

- Kicsoda? A miénk?

- Nem, idegen.

Ivan, a kocsis nagy csizmájában a lekaszált fűvön csoszogva, meg a kövér Jakov intéző, zihálva szalad a tó felé, én pedig utánuk iramodom.

Emlékszem, hogy egy érzés ezt sugallta bensőmben: „Ugorjál a vízbe, és húzd ki a parasztot, mentsd meg, és mindenki téged fog csodálni” - hiszen erre vágytam.

- Hol van, merre? - kérdezem a parton összeverődött udvari cselédektől.

- Amott, az örvényben, a túlsó part felé, a fürdőház közelében - magyarázta egy mosónő, s ráragosgatja a nedves fehérműt a rúdra. - Látom, alábukik, majd felbukkan, aztán megint lemerül, feltűnik megint s kiabál: „Belefúlok, istenem!” és újra alásüllyedt, csak buborékok szálltak. Ekkor észbe kaptam: fuldoklik. Felordítok: „Uram-teremtőm, fuldoklik egy ember!”

A mosónő vállára veti a rudat, és derekát riszálva, elindul az ösvényen.

- Lám, megvan a baj! - mondja kétségbeesetten Jakov Ivanov, az intéző. - Mennyi hercehurca lesz a zemsztvo-bírósággal, csak győzze az ember!

Egy kaszás paraszt furakodik át a túlsó parton összesereglett asszonyok, gyerekek és aggasztánok tömegén. Kaszáját egy fűz-ágra akasztja, majd lassan húzni kezdi a csizmáját.

- Hol van, hol fulladt bele? - kérdeztem folyton; a vízbe akarom vetni magam, hogy valami rendkívülit műveljek.

De csak a tó sima tükrére mutatnak, amelyet csupán nagy néha fodroz a tovasuhanó szél. Érthetetlen, hogyan merülhetett alá; a víz pedig ugyanolyan sima, szép és közönyös fölötte, mint másutt, aranyosan csillog a déli napsütésben; és úgy tetszik, semmit sem tudok csinálni, senkit sem ejtek bámulatba, annál kevésbé, mert nagyon rosszul úszom; a paraszt pedig már húzza az ingét a fején keresztül, s nyomban beleugrik a tóba. Mindenki reménykedve, elszoruló szívvel néz rá; de amint válláig ér a víz, lassan megfordul, kimegy a partra, és felhúzza az ingét: nem tud úszni.

Tódul a nép, a tömeg mind jobban dagad, az asszonyok egymásba fogóznak, de senki sem segít. Az újonnan érkezők tanácsokat osztogatnak, hüledeznek, arcukból rémület és kétségbeesés sugárzik; a régóta ott lebzselők közül egyesek, az álldogálásba belefáradva, leülnek a fübe, mások pedig hazamennek. A vén Matrjona anyó megkérdi lányától, hogy becsukta-e a kemence ajtaját; az apja kabátjában feszítő kisfiú pedig kavicsokat dobál buzgón a vízbe.

Lám, ott szalad lefelé a házból Trezorka, Fjodor Filippics kutyája: hangosan ugat, és csodálkozva nézeget hátra. S a vadrózsaágy mögül előbukkan Fjodor Filippics is, lefelé rohan és kiabál.

- Mit bámultok? - kiáltja és futás közben lerántja kabátját. - Alámerült valaki, ők meg bámulnak! Kötelet ide!

Valamennyien reménykedve, félve nézik Fjodor Filippicset, aki egy szolgálatkész cseléd vállára támaszkodva, bal csizmája orrával letolja a jobb lábáról a csizmát.

- Amott, ahol az emberek állnak, a fűzfától jobbra, Fjodor Filippics, ott ni - mondja neki valaki.

- Tudom! - válaszolja, és, nyilván az asszonyseregen mutatkozó szégyenkezés jeleire homlokát ráncolva, húzza le ingét, leveti nyakából a kis keresztet, odaadja a parancsát leső kertészfiúnak, és a lekaszált fűvön határozott léptekkel a tó partjára siet.

Trezorka, mivel nem érti gazdája sebes mozdulatainak okát, megtorpan a tömeg előtt, csámcsogva majszol néhány fűszálat, majd kérdőn pillant urára, hirtelen vidáman felvakkant és vele együtt ugrik a vízbe. Az első percben semmit sem látni, csak habot és szertefröccsenő tajtékot, amelynek cseppjei hozzánk is elérnek; de íme, felbukkan Fjodor Filippics, amint keccesen hadonászva, és fehér hátát egyenletesen emelgetve és süllyesztve, öles csapásokkal úszik a túlsó part felé. Trezorka viszont vizet nyelt, és sietve visszafordul; megrázza magát a tömeg előtt, majd hátára hemperedve, megtörülközik. Miközben Fjodor Filippics a túlsó parthoz közeledik, két kocsis rúdra csavart hálóval a fűzfához szalad. Fjodor Filippics pedig, miért, miért nem, felemeli mindkét karját, alábukik egyszer, kétszer, háromszor, minden alkalommal vízszugarat lövell a szájából, keccesen megrázza a haját, és nem válaszol a mindenfelől záporozó kérdésekre. Végül kimászik a partra, és - ahogyan látom - csupán a háló eligazítására ad utasításokat. A hálót kihúzzák, de semmi sincs benne, csak iszap, amelyben néhány apró kárász vergődik. Míg a hálót újra bevetik, átsietek a túlsó partra.

Csak a parancsokat osztogató Fjodor Filippics hangja, a vízbe huppanó nedves kötél csobbanása, meg rémült sóhajtozás hallatszik. A háló jobb szárnyához erősített kötél, moszattól borítva, lassan bújik elő a vízből.

- Húzzátok valamennyien, egyszerre, rajta! - rikoltja Fjodor Filippics. Előtűnnek a vízázttatta nehezek.

- Van benne valami, nehezen jön, testvérek - állapítja meg egy hang.

A füvet áztatva és letiporva, partra kerülnek a háló szárnyai is, amelyekben két-három kárász ficáncol. És akkor a megfeszült hálóban levő felkavart víz sekély, hullámzó rétegén keresztül valami fehér tárgy tűnik elő. Halk, de a halotti csendben meglepően jól hallatszó, rémült sóhajtás száll a tömegben.

- Húzzátok, egyszerre, ki a partra! - csendül Fjodor Filippics határozott hangja, és a vízbefűltat a lekaszált lapu- és bojtortjárszarak között a fűzfához vonszolják.

És látom jó öreg nagynénémet, selyemruhájában, látom lila, bojtos napernyőjét, amely annyira elűt a halálnak ettől az egyszerűségében oly borzalmas képétől, és az arcát, amely sírásra áll. Emlékszem, milyen csalódás rajzolódott arcára, hogy itt még az árniká sem segít, és emlékszem arra a fájó, szomorú érzésre, amely akkor fogott el, amikor a szeretet naiv önzésével kérlelt: „Menjünk innen, kedvesem. Ah, milyen szörnyű! Te pedig mindig egyedül fürdesz és úszol.”

Emlékszem, milyen vakítón, perzselőn tűzött a nap a lábam alatt szétomló, száraz földre, s hogyan csillámlott a tó tükrén; miként csapkodtak a part mentén a kövér pontyok, és fodrozták a tó közepét az apró halak rajjai; milyen magasan keringett az égen a héja, a kiskacsákra vadászva, melyek heves paskolással, csobogással úsztak ki a nádason keresztül a nyílt vízre; mint gyülekeztek a látóhatáron fehér, göndör viharfelhők; hogyan folyt szét lassan a hálóval a partra húzott sár, és a töltésen végigmenve, mint hallottam ismét a sulykoló ütéseinek hangját, amely tovaszállt a tavon.

De ez a sulykoló úgy szól, mintha kettő szólna tereben, s ez a hang kínoz, gyötör, annál inkább, mivel tudom, hogy ez a sulykoló csengettyű, és Fjodor Filippics nem némíthatja el. És a sulykoló, mint valami kinzószerszám, összeszorítja elgémberedő féllábamat - és elalszom.

Arra ébredtem, hogy - legalább nekem úgy rémlett - nagyon gyorsan száguldunk, és két hang beszélget mellettem.

- Hallod-e Ignat, hé, Ignat! - hallatszik a kocsisom hangja. - Vedd át az utasomat: hiszen neked úgyis menned kell, én meg minek hajszoljam feleslegesen a lovaimat! Vedd át!

Ignat hangja pedig, közvetlenül mellőlem, így válaszol:

- Mi örömöm van abból, hogy még egy utasért is feleljek? Fizetsz egy fél stofot?

- Még mit nem!... Egy negyed is elég.

- Mit, egy negyedet! - kiáltja a másik. - Egy negyed stofért hajszoljam a lovakat!

Felnyitom a szemem. Még mindig ugyanaz a tűrhetetlenül hullámzó hómező csillámlik előttem, ugyanazokat a kocsisokat és lovakat látom, de mellettem egy szán halad. Kocsisom ugyanis utolérte Ignatot, és most elég sokáig egymás mellett megyünk. Bár valamelyik szánból egy hang azt tanácsolja, hogy fél stofnál alább ne vállalja. Ignat hirtelen megállítja trojkáját.

- Isten neki, rakodj át, legyen a kedved szerint. Holnap, amikor megérkezünk, megfizeted a negyed stofot. Sok a holmi?

Kocsisom szokatlanul fürgén ugrik ki a hóba, meghajol előttem és arra kér, hogy szálljak át Ignathoz. Én beleegyezem; de látom a jámbor paraszt annyira boldog, hogy szeretné rá-pazarolni valakire háláját, örömet: hajlong, köszönetet mond nekem, Aljoskának, Ignaskának.

- No, hála istennek! Ki látott ilyet, uram-teremtőm! Fél éjszaka hányódunk, és magunk se tudjuk, hová megyünk! Ignaska bezzeg elviszi az urat, ahová kell, az én lovaim meg már sehogy sem akarnak húzni.

És kettőzött buzgalommal rakja ki a poggyászatot.

Míg átrakodtak, a hátszélben, amely valósággal magával sodort, átmentem a második szánhoz. Jó negyed arsinnyi hóréteg takarta, főleg azon az oldalán állt vastagon a hó, ahol a két kocsis a szél ellen ködmönt feszített ki a feje fölött, a ködmön alatt azonban barátságos meleg volt. A kis öregember ugyanúgy hevert, kinyújtott lábbal, a mesemondó pedig tovább beszélt: „Akkor pedig, vagyis, amikor a tábornok a király nevében meglátogatja Mariját a börtönében, akkor pedig, vagyishát Marija így szól hozzá: Tábornok! Nem kellesz nekem, és nem tudlak szeretni vagyishát nem leszel a kedvesem, mert az én kedvesem az a herceg...”

- Akkor pedig... - folytatta volna, de amint megpillantott, elhallgatott egy percre, és erősen szívni kezdte a pipáját.

- Mi a nagyságos úr, mesét jött hallgatni? - kérdezte az, akit tanácsadónak neveztem.

- Milyen pompás, vidám itt nálatok! - mondtam.

- Miért ne! Unalmunkban tesszük, legalább nem gondolkozunk.

- Hát azt nem tudjátok, hogy most merre vagyunk? Ez a kérdés, úgy láttam, nem tetszett a kocsisoknak.

- Ugyan ki tudná megmondani? Talán egészen a kalmükökhöz vetődünk el - válaszolt a tanácsadó.

- Mit csinálunk hát? - kérdeztem.

- Hogy mit csinálunk? Hát megyünk, majd csak kijutunk valahová - mondta elégedetlenül.

- No, és ha nem jutunk ki, hanem a lovak megállnak a hóban, akkor mi lesz?

- Mi?! Semmi.

- De hát megfagyhatunk.

- Tiszta sor, hogy megfagyhatunk, hiszen még kazlakat sem látni: tehát egészen a kalmükökhöz tévedtünk. Az a legfontosabb, hogy a havat figyeljük.

- Hát te nem félsz, hogy megfagysz, nagyságos úr? - kérdezte a kis öregember remegő hangján.

Mintha kötődni akart volna velem, de észrevettem, hogy minden porcikája remeg a hidegtől.

- Bizony, igen hidegre fordul az idő - jegyeztem meg.

- Eh, nagyságos úr! Tedd azt, amit én: futkoss néha egy keveset, attól megmelegszel.

- A legfontosabb, hogy fuss a szán után - mondta a tanácsadó.

7

- Tessék beszállni: készen vagyunk! - kiáltotta Aljosa az első szánból.

A hóvihar olyan hevesen tombolt, hogy csak erőnek erejével, teljesen előre görnyedve és mindkét kezemmel köpenyem szárnyába kapaszkodva tudtam megtenni a néhány lépést a szánig, a hullámozó hóban, amelyet a szél kifújta a lábam alól. Régi kocsisom már az üres szán

közepén térdelt, de amikor megpillantott, levette nagy süvegét - a szél bőszen felborzolta a haját -, s borraivalót kért. Bizonyára nem is várta, hogy adjak neki, mivel visszautasító válaszom egyáltalán nem keserítette el. Még ezt is megköszönte, majd fejébe csapta süvegét és így szólt:

- Adjon isten a nagyságos úrnak... - s megrántotta a gyeplőt, cuppantott és elindult.

Ezután Ignaska is nekidőlt egész hátával, és rárivallt a lovakra. Megint a paták kopogása, kurjongatás és csengettyűszó váltotta fel a szél süvöltését, amely különösen erősen hallatszott, amíg egy helyben vesztegeltünk.

Az átrakodás után körülbelül negyedóraig nem aludtam és szórakozásból új kocsisomat és a lovakat nézegettem. Ignaska délcegen ült a bakon, szüntelenül fel-felugrált, a kezéről lelógó ostort suhogtatta a lovak fölött, kurjongatott, egymáshoz ütögette a lábait s előre hajolva igazgatta a rudas farhámját, amely minduntalan jobbra csúszott. Nem volt magas, de izmos testalkatúnak látszott. Bekecse fölött ködmönt viselt öv nélkül, csaknem teljesen letűrt gallérral, s nyaka teljesen csupasz maradt, csizmája nem nemezéből, hanem bőrből volt, sapkája pedig kicsi, s minduntalan levette és igazgatta. Fülét csak a haja takarta. Mozdulataiban nemcsak tetterő érződött, hanem - nekem legalább így tetszett - inkább az a vágy, hogy felcsigázza energiáját. De minél tovább mentünk, annál gyakrabban ugrált fel a bakon, hogy megigazítsa öltözékét, annál sűrűbben verdeste össze a lábát, és elegyedett szóba velem és Aljoskával, mintha attól félt volna, hogy inába száll a bátorsága. És volt is oka rá: a lovak ugyan derekasan húztak, az út azonban lépésről lépésre nehezebben járható lett, és a lovak szemlátomást egyre kelletlenebbül futottak; már ostorhoz kellett nyúlni, és a csapzott söreányű, derék, izmos rudas egyszer-kétszer meg is botlott, bár ijedtében nyomban előrelódult, és bozontos fejét majdnem a csengettyűig vetette fel. A jobb ostoros pedig, amelyet akaratlanul is figyeltem, oldalt csapkodó, ugráló hosszú szíjbojtjával együtt, észrevehetően lazította az istrángját, s ostort kívánt, de mintha - ahogyan derék, sőt tüzes lóhoz illik - maga is haragudott volna e gyengeségére, és mérgesen csüggesztette le és emelgette a fejét, szinte kérte, hogy húzzák szorosabbra a gyeplőt... Valóban félelmetes dolog volt, hogy a hóvihár és a fagy egyre erősödik, a lovak pedig gyengülnek, az út mind rosszabb lesz, mi meg végképp nem tudjuk, hol vagyunk és hová tartunk, hol találunk már nem is állomást, hanem legalább valami menedéket, nevetséges, furcsa volt hallani, amint a csengettyű oly könnyedén és vidáman szól, Ignatka pedig oly fürgén és szépen kurjongat, mintha január eleji fagyos, napsütéses délidőben, ünnepnap kocsiznánk végig a falu főutcáján - s főként az látszott különösnek, hogy mi állandóan megyünk, és sebesen távolodunk attól a helytől, ahol az imént voltunk. Ignaska nótába fogott, és bár pocsék fejhangon énekelt, de úgy harsogott és a szünetekben oly vígan füttyörészett, hogy aki hallgatta, nemigen csüggedhetett el.

- Hé-hé! Mit köszörülsz folyton a torkod, Ignat! - harsant fel a tanácsadó hangja. - Állj meg egy kicsit!

- Mi az?

- Á-á-állj!

Ignat megállította a lovakat. Csend lett. Felzúgott, felsüvöltött a szél, és a kavargó hó sűrűbben hullott a szánba. A tanácsadó odalépett hozzánk.

- No, mi az?

- Hogyhogy mi! Hát hová megyünk?

- Tudja a halál!

- Tán lefagyott a lábad, hogy úgy topogsz?

- Egészen elgémberedett.

- Jól tennéd, ha leszálnál: ott dereng valami, hátha kalmüktábor. Mindjárt megmelegíthetnéd a lábad.

- Jól van. Tartsd a lovakat... nesze.

És Ignat eliramodott a jelzett irányban.

- Az ember mindig tartsa nyitva a szemét és nézzen körül: akkor talál is; de így, vaktában hajtani! - fordult felém a tanácsadó. - Lám, hogy megizzadtak a lovak!

Amíg Ignat távol volt - oly sokáig, hogy már attól féltem, eltévedt - a tanácsadó magabiztos, nyugodt hangon magyarázta, mit kell tenni hófűvás idején: a legjobb kifogni és elengedni a lovat, akkor mérget lehet venni rá, hogy jó útra visz, néha pedig a csillagok után is lehet tájékozódni - és ha ő hajtott volna elől, már régen az állomáson volnánk.

- No, van valami? - kérdezte Ignattól, aki végre visszatért, fáradtan vonszolva lábát a majdnem térdig érő hóban.

- Van, van, tábort látni - felelte Ignat zihálva -, de nem tudom, miféle. Bizonyára a Prolgovszkaja-telep felé tévedtünk, testvér. Balra kell tartani.

- Mit zagyválsz? A mi táboraink azok, amelyek a falu mögött vannak - vitatkozott a tanácsadó.

- Mondom, hogy nem!

- De én látom, hogy az, ha pedig nem, akkor Tamisevszko. Mindenképpen jobbra kell fordulnunk, éppen a nagy hídhöz érünk ki, a nyolcadik verszta-oszlophoz.

- Mondom, hogy nem az! Hisz láttam! - fortyant fel Ignat.

- Ej, testvér! És te még kocsisnak tartod magad.

- Éppen hogy annak! Eredj oda magad.

- Minek mászkáljak! Úgy is tudom.

Ignat szemlátomást dühbe jött: nem felelt, hanem felugrott a bakra és tovább indult.

- Ni, hogy elgémberedett a lábam: ezt bizony nem tudom megmelegíteni - mondta Aljoskának, és egyre szaporábban topogott és seperte, szórta ki a havat a csizmaszárából.

Szörnyen elálmosodtam.

8

„Úgy látszik, megfagyok - gondoltam álmomban. - Azt mondják, a megfagyás mindig alvással kezdődik. Akkor már jobb vízbe fűlni, mint megfagyni, legfeljebb kihúznak a hálóval; különben egyre megy, hogy vízbe fúlok vagy megfagyok, csak a hátamat ne döfködjé ez a rúd, és ne tudjak semmiről.”

Egy pillanatra elveszítem öntudatomat.

„De mégis hogyan végződik? - ötlík fel bennem a kérdés, és egy percre felnyitom a szemem, és szemügyre veszem a fehér térséget. - Hogyan végződik? Ha nem találunk kazlakat, és a lovak megállnak, ami valószínűleg hamar bekövetkezik, akkor valamennyien megfagyunk.”

Megvallom, bár féltem egy keveset, a gyenge félelemnél erősebb volt bennem az a kissé tragikus vágy, hogy valami rendkívüli történjék velünk. Úgy rémlett, nem is volna rossz, ha reggelre a lovak valamilyen távoli, ismeretlen faluba vinnének, félig megfagyva, sőt egyesek közülünk akár teljesen meg is fagyhatnak. Effajta ábrándok kergetőztek elmémbe, rendkívüli világossággal és gyorsasággal. A lovak megállnak, betemet a hó, a lovakból már csak a járom meg a fülük látszik; hirtelen azonban megjelenik a hó tetején Ignaska a trojkájával, és elhajt mellettünk... Könyörgünk neki, kiabálunk, hogy vegyen fel; de a szél elsodorja a hangot, s nincs is hangunk. Ignaska pedig nevetgél, kurjongat a lovaira, füttyörészik és eltűnik egy hófödte, mély szakadékban. A kis öreg kocsis lóra kap, hadonászik a könyökével, és el akar vágatni, de meg sem tud mozdulni; az én ormótlan süvegű, öreg kocsisom pedig ráugrik, lerántja és a hóba tiporja. „Te varázsló! - ordítja. - Te mocskoló! Együtt fogunk bolyongani.” A kis öregember azonban átfúrja fejét a hóbuckán, és már nem is öregember, hanem nyúl, és eliszkol előlünk. A kutyák mind utána iramodnak. A tanácsadó pedig, aki nem más, mint Fjodor Filippics, azt mondja, hogy ülünk le körben, nem tesz semmit, ha belep a hó: jó melegünk lesz. Valóban melegünk van, és kellemesen érezzük magunkat, csak szomjasak vagyunk. Előszedem az elemóziás kosarat, mindenkit megkínálok rummal és cukorral, s magam is nagy gyönyörűséggel iszom. A mesemondó pedig a szivárványról mond mesét - és máris mennyezet kerül fölénk hóból, és szivárvány tündököl. „Most mindegyikünk csináljon egy kis szobát magának a hóban, és feküdjünk le!” - mondom. A hó puha és meleg, akár a prém. Szobácskát építek magamnak, és be akarok menni. Fjodor Filippics azonban, aki észrevette, hogy pénz is van a kosaramban, rámszól: „Állj! Ide a pénzt. Úgyis meg kell halnunk!” - és megragadja a lábamat. Én odaadom a pénzt, és csak azt kérem, hogy engedjenek el; de nem hiszik el, hogy csak ennyi pénz van nálam, és meg akarnak ölni. Megfogom az öreg kezét, és kimondhatatlan gyönyörűséggel csókolni kezdem: keze finom és édes. Eleinte el akarja rántani, de aztán hagyja, sőt a másik kezével simogat. Fjodor Filippics azonban odajön és fenyeget. Beszaladok a szobámba, de nem is szoba ez, hanem hosszú, fehér folyosó, és valaki fogja a lábamat. Kiszabadítom magam, ruhám és bőröm egy része azonban ott marad a kezében; de csak fázom és szégyenkezem, annál is inkább, mivel nagynénem közeledik, napernyőjével és a homeopata-házipatikával: a karján a vízbefúlt jön felém. Nevetnek és nem értik, miért integetek feléjük. A szánkóra ugróm, s lábamat magam után vonszoló a hóban; a kis öregember azonban, könyökével hadonászva, utánam iramodik. Már közel van, de akkor hallom, hogy előttem két harang zúg, és tudom, hogy ha odáig érek, megmenekültem. A harangok egyre hangosabban zúgnak; a kis öregember utolér, és hassal az arcomra zuhan, úgyhogy, alig hallom a harangzúgást. Újra megragadom a kezét és csókolni kezdem, de ekkor kiderül, hogy a kis öreg ember nem más, mint a vízbefúlt... és így kiált: „Ignaska! Megállj, ott vannak az ahmetkai kazlak! Eredj csak, nézd meg!” Ez már nagyon félelmetes. Inkább felébredek...

Kinyitom a szemem. A szél arcomba csapta Aljoska köpenyének szárát, térdem fedetlen. Csupasz jégkérgeken haladunk, és a csengettyűk terce jól hallhatóan száll a levegőben, a csörömpölő kvinttel.

Körülnézek, merre vannak a kazlak. De a kazlak helyett - már nyitott szemmel - csak egy erkélyes házat és lőrésekkel csipkézett erődfalat látok. Semmi kedvem, hogy alaposabban szemügyre vegyem a házat és az erődöt: inkább azt a fehér folyosót akarom újra látni, amelyen végigszaladtam, a templomi harang zúgását szeretném hallani, és az öregember kezét csókolni. Ismét lehunyom a szemem és elalszom.

Mélyen aludtam, de a csengettyűk tercét szüntelenül hallottam, és láttam álmomban, hol kutya képében, amely ugatva ront rám, hol orgonaként, amelynek egyik sípja vagyok, hol pedig francia vers formájában, amelyet én írok. Néha meg úgy rémlett, hogy ez a terc holmi kízóeszköz, amely szüntelenül összeszorítja a jobb sarkamat. Ez olyan erős érzés volt, hogy felébredtem, kinyitottam a szemem, és dörzsölni kezdtem a lábamat. Bizony, kissé már elgémberedtem. Ugyanolyan világos, fátyolos, fehér éjszaka volt, mint az előbb; ugyanaz a mozgás taszított előre engem és a szánt; ugyanaz az Ignaska ült féloldalt a bakon és topogott; ugyanaz az ostoros ügetett nyújtott nyakkal és alacsonyan szedve a lábát a mély hóban; a bojt ugrándozott a farhámon, és a ló hasához verődött. A rudas feje a lengő sörénnyel ütemesen ingadozott, s hol megfeszítette, hol meglazította a járomhoz kötött gyeplőt. Mindezt azonban hó fedte, borította be, még magasabban, mint azelőtt. Hó kavargott elől, oldalt, betakarta a szántalpat, a lovak lábait térdig, felülről pedig gallérunkra, kucsmánkra zúdult. A szél hol jobbról, hol balról fúj, meglengette gallérunkat. Ignat ködmönének szárnyát, az ostoros sörényét, süvített a hám fölött és a szánkórudak között.

Rettenetesen hideg lett. Amint kidugtam fejem a bundagallérból, a kavargó, fagyos, száraz hó nyomban betömte pilláimat, orromat, számat és a nyakamba hullt; körülnéztem - de minden fehér, világos és hólepte volt, és nem látszott semmi, csak a homályos fény meg a hó. Valóban megrémültem. Aljoska a lábamnál aludt, a szán legmélyén; egész hátát vastag hóréteg takarta. Ignaska azonban nem csüggedt: szüntelenül rángatta a gyeplőszárazakat, kurjongatott és topogott. A csengettyű pedig ugyanolyan furcsán csilingelt. A lovak fújtattak, de azért szaladtak, bár egyre többet botladoztak, s valamivel lassabban húztak. Ignaska ismét felugrott, meglendítette kesztyűs kezét, és vékony, erőlködő hangján énekbe fogott. De nem fejezte be, hanem megállította a trojkát, a gyeplőt ledobta a bakra és lemászott. A szél eszeveszetten süvöltött; a hó úgy ömlött a bundám szárnyára, mintha lapáttal szórták volna. Hátranéztem: a harmadik trojka nem látszott, nyilván elmaradt. A második szán mellett, a havas ködben, az öreg kocsis ugrált egyik lábáról a másikra. Ignaska három lépésnyire elment a szántól, leült a hóba, leoldozta övét és nekilátott, hogy lehúzza a csizmáját.

- Mit csinálsz? - kérdeztem.

- Le kell húzni a csizmát, különben teljesen lefagy a lábam - felelte és tovább vetkőzött.

Nagyon fáztam, s ezért nem dugtam ki a nyakamat a gallérból, hogy megnézzem, mit csinál. Egyenesen ültem és az ostorost néztem, amely szétterpesztette a lábát, és fájdalmasan, fáradtan lóbálta felkötött, hólepte farkát. Arra a lökésre riadtam fel, amikor Ignat felugrott a bakra, és megtaszította a szánt.

- Nos, hol vagyunk most? - kérdeztem. - Legalább virradatra célhoz érünk?

- Nyugodt lehet az úr, odavisszük - válaszolta. - Az a fontos, hogy a lábam megmelegedett, mert lehúztam a csizmámat.

Elindultunk. A csengettyű megszólalt, és a szán ismét ringani kezdett. Megint süvített a szél a szántalpak alatt, és megint úsztunk a hó parttalan tengerén.

Mély álomba merültem. Amikor pedig Aljoska meglökött a lábával, és felébredtem, kinyitottam a szemem, már reggel volt. De mintha még hidegebb lett volna, mint éjszaka. Nem havazott, de az erős, száraz szél tovább sodorta a porhavat a mezőn, különösen a lovak patái

és a szántalpak alatt. Jobbra, keleten, komor sötétkéék volt az ég; de a vöröses-narancssárga ferde fénycsíkok egyre élesebben rajzolódottak ki rajta. Fejünk fölött, a majdnem színtelen, tovasikló hófelhők mögött halvány kékség látszott; balra pedig világos, könnyű felhők kergetőztek. Körös-körül, amerre a szem ellátott, mindenütt éles rétegekbe rakódott mély, fehér hó borította a mezőt. Itt-ott bucka szürkéllett, amely fölött makacsul kavargott az apró szemű, száraz porhó. Sehol semmi nyom, sem száné, sem emberé, sem állaté... A kocsis hátának és a lovaknak a körvonalai még a fehér háttérből is világosan, élesen domborodtak ki... Ignaska sötétkéék sapkájának szegélye, gallérja, haja, sőt még csizmája is fehér volt. A szánt teljesen belepte a hó. A sötétszürke rudas fejének és marjának jobb oldalát is hó borította; az én ostorosom lábai térdig havasak voltak, és bozontos, izzadt farának jobb felét is hó takarta. A bojtocska ugyanúgy ugrált, bármely elképzelhető dallam ütemére, és a ló is ugyanúgy futott, csak behorpadt, szaporán emelkedő és süllyedő hasán és csüngő fülein látszott, mennyire kimerült. Csupán egyetlen új tárgy keltette fel figyelmemet: egy verszta-oszlop, amelyről hó szitált a földre, s amely körül a szél valóságos hóhegyet söpört össze jobb felől, de még egyre tombolt, és szüntelenül az egyik oldalról a másikra hányta a havat. Szörnyen csodálkoztam, hogy egész éjszaka, tizenkét órán át, ugyanazokkal a lovakkal utaztunk, nem tudni hová, megállás nélkül, és mégis célhoz értünk. Csengettyűnk mintha még vidámabban csilingelt volna. Ignat összehúzta magán a ködmönt, és vígan kurjongatott; hátunk mögött a kis öreg kocsis és a tanácsadó trojkájának lovai prüszköltek és csengettyűi szóltak; de az a kocsis, amelyik aludt, végképp elszakadt tőlünk a sztyeppen. Ám alig tettünk meg fél versztát, szánkó és három ló friss, alig belepert nyomára bukkantunk, és itt-ott rózsaszínű vérfoltok látszottak rajta; bizonyára az ostor nyomán serkent ki a lovak vére.

- Ez Filipp! Lám, megelőzött minket! - jegyezte meg Ignaska.

Nemsokára cégtáblát himbáló, magányos házikó tűnt fel az út mentén, a hó közepette, amely jóformán a tetejéig, az ablakokig belepte. A kocsmá előtt trojka állt; a három szürke ló szétterpesztett lábbal, becsüggedt fejjel álldogált, hátukon az izzadságtól göndörödött a szőr. Az ajtó körül eltisztították a havat, s lapát támaszkodott hozzá; a tetőről azonban a süvöltő szél egyre csak seperte, kavarta a hópelyheket.

Csengettyűnk hangjára jól megtermett, piros arcú, vörös hajú kocsis lép ki az ajtón, egy pohár pálinkával a kezében, és kiált valamit. Ignaska felém fordul és engedélyt kér, hogy megállhasson. Most először látom a képét.

11

Arca nem volt sötét, száraz, és az orra sem egyenes, mint ezt hajából és testalkatából ítélve várhattam. Kerek, vidám, egészen pisze ábrázata volt, nagy szájjal és világoskék, kerek szempárral; orcái, nyaka vörösek, mintha posztóronggyal dörzsölte volna meg; szemöldökét, hosszú pilláit és az arca alsó felét egyenletesen borító pelyhet pedig hó tapasztotta össze, és teljesen fehérnek látszott.

Az állomásig már csak fél verszta volt hátra, így hát megálltunk.

- Csak minél gyorsabban - mondtam.

- Egy perc - felelte Ignaska, miközben leugrott a bakról, és odament Filipphez.

- Add ide, pajtás - mondta; jobb kezéről lehúzta és a hóba dobta a kesztyűt az ostorral, majd hátravetette fejét, és egy hajtásra megitta a pohárka pálinkát, amelyet Filipp odanyújtott.

A kocsmáros - nyilván kiszolgált kozák - félstofos üveggel a kezében, kilépett az ajtón.

- Kinek adjak? - kérdezte.

A nyurga Vaszili, egy sovány arcú, szőke, kecskeszakállú paraszt, meg a kövér, keseszem-öldökű tanácsadó, akinek vörös arcát sűrű, fehér szakáll borította, odament a kocsmároshoz és szintén megivott egy-egy pohárkával. A kis öreg kocsis is odasettenkedett az ivókhoz, de neki nem adtak; erre a szán mögé kötött lovaihoz ment, és simogatni kezdte az egyiket, a hátán meg a farán.

A kis öregember szakasztott olyan volt, amilyenek képzeltem: alacsony, cingár, arca ráncos, kékes, szakállá gyér, orra hegyes, fogai pedig szuvasak, sárgák. Vadonatúj kocsis-süveget viselt, de kopott, kátrányfoltos, a vállán és az alján szakadozott bekecse alól kikandikált a térde, meg az óriási halinacsizmába gyűrt kendervászon-alsóruhája. Egészen meggörnyedt, összehúzódkodott, és reszkető arccal és térdrel tett-vett a szán körül, nyilván azért, hogy megmelegedjék.

- Nosza, Mitrics, hozass egy negyed stofot: az a legfontosabb, hogy felmelegedjél - szólt rá a tanácsadó.

Mitrics megrázkódott. Megigazította lova farhámját, megigazgatta a jármot is, majd odalépett hozzám.

- Nagyságos uram - kezdte s levette sapkáját ősz fejről, és mélyen meghajolt -, egész éjszaka együtt bolyongtunk, kerestük az utat: megajándékozhatna egy negyed stofra valóval! Igazán, bátyuskám, kegyelmes uram! Különben nem tudok felmelegedni - tette hozzá hízlgő mosollyal.

Adtam neki egy negyedrubelt. A kocsmáros kihozott egy negyed stof pálinkát, és odanyújtotta az öregnek. Az pedig letette kesztyűjét, az ostort, és a pohárhoz nyúlt kicsiny, fekete bütykös és kissé elkékült kezével; hüvelykujja azonban, mintha nem is az övé volna, nem engedelmkedett: nem tudta megfogni a poharat, leejtette a hóba, és a pálinka kiömlött.

A kocsisok felkacagtak.

- Ni, hogy megfagyott Mitrics! Még a pálinkát sem tudja tartani!

Mitrics azonban módfelett elkeseredett azon, hogy kiöntötte az italt.

Töltöttek neki még egy pohárral, és a szájába öntötték. Nyomban felderült, beszaladt a kocsmába, pipára gyújtott, vicsorgatta sárga, szuvas fogait, és unos-untalan káromkodott. Miután a kocsisok megitták az utolsó negyed stofot, ki-ki trojkájához ment, és elindultunk.

A hó egyre fehérebb és csillogóbb lett, úgyhogy szemem belefájdult a nézésébe. Az égen mind magasabba húzódtak a narancssárga, vöröses csíkok, és egyre fényesebbek lettek; már a nap vörös korongja is felbukkant a látóhatár peremén, az acélszürke felhők között; a kékség egyre csillogóbb, sötétebb lett. A falu környékén tiszta, világos és sárga volt az út nyoma, itt-ott döccenők is akadtak; a fagyos, sűrű levegőben kellemes könnyedség, hűvösség áradt.

Trojokám igen sebesen suhant. A rudas feje és nyaka a járomnál lengő sörénnyel gyorsan és csaknem egy helyben ingott, a vadász-csengettyű alatt, amelynek falát a nyelvecske már nem is ütögette, hanem szinte egyfolytában csúszkált rajta. A két derék ostoros buzgón feszítette a fagyott, görbe istrángot, élénken fel-felugrált, és a bojtocska a hasukat és a farhámot verdeste. Az egyik ostoros néha a letaposott útról hóbuckába tévedt, és míg fűgén kiszabadult belőle, hóval szórta be a szemét. Ignaska kurjongatott vidám tenorhangján; a száraz, fagyott hó szinte süvített a szántalpak alatt; hátul ünnepi csengéssel csilingelt a két csengettyű, és a részeg

kocsisok rikoltozása hallatszott. Hátranéztem: a szürke, göndör szőrű ostorosok kinyújtott nyakkal, ütemesen lélegezve, félrecsúsztattak a havon. Filipp, ostorát lóbálva, sapkáját igazgatta; a kis öreg pedig felhúzott lábbal feküdt a szán közepén, mint azelőtt.

Két perc múlva szánom az állomásépület tisztára seprert felhajtójának deszkáin csikorgott, és Ignaska felém fordította hólepte, fagyot lehelő, vidám arcát.

- Hát mégis megérkeztünk, nagyságos úr!

1856. február 11.

KÉT HUSZÁRTISZT

(Elbeszélés)

M. N. Tolsztaja grófnőnek ajánlva

...Parádé meg cifraság,
De vodkának híre sincsen...

Gy. Davidov

Az 1800-as évek idején, amikor még nem voltak sem vasutak, sem műutak, sem gáz, sem sztearin-világítás, sem alacsony, rugalmas díványok, sem fényezetlen bútorok, sem mindenből kiábrándult monoklis fiatalurak, sem liberális filozófusnők, sem bájos kaméliás hölgyek, akik napjainkban úgy elszaporodtak, ama naiv korban, amikor a Moszkvából Pétervárra szekéren vagy hintón utazók egész konyhára való hazait vittek magukkal, nyolc napig kocogtak süppedős, sáros vagy poros utakon, megbíztak a kisütött húsokban, valdaji fánkokban és perecekben, amikor a hosszú őszi estéken faggyúgyertyák fénye világított meg húsz-harminc főből álló családi kört, a bálokon viasz és cetfaggyú-gyertyákat állítottak a kandeláberekbe, mikor a bútorok szimmetrikus rendben sorakoztak, mikor apáink nemcsak arcedők és ősz fürtök hiányában voltak fiatalok, hanem azért is, mert asszonyokért párbajt vívtak, és a szoba túlsó sarkából rohantak felvenni a véletlenül vagy szándékosan földre ejtett keszkenőt, mikor anyáink rövid ruhaderekához óriási puffos ujjat viseltek, és sorshúzással döntöttek el családi ügyeket, mikor a szépséges kaméliás hölgyek kerültek a nappali világítást, a szabadkőműves páholyok, martinisták,¹⁰⁷ Tugendbundok¹⁰⁸ naiv korában, a Miloradovicsok,¹⁰⁹ Davidovok,¹¹⁰ Puskinok idején történt, hogy K. kormányzósági székhelyén a földesurak gyűlésén nemességi választásokat tartottak.

1

- Hát nem bánom, vezessen a terembe - szólt a bundába burkolódzott, huszársapkás fiatal tiszt, aki épp most szállt le az útszánról, s K. városának legjobb fogadójába lépett.

- Borzasztó sokan vannak, bátyuska, kegyelmes uram - mondta a szobapincér, aki már ki-tudakolta a tisztiszolgától, hogy a huszártiszt neve gróf Turbin, és ezért „kegyelmesuramozta”.

- Afremovszkaja őnagysága megígérte, hogy estére elutazik a leányaival: mihelyt megürül a tizenegyes szoba, méltóztassék elfoglalni - mondta a pincér nesztelen léptekkel haladva a gróf előtt s közben minduntalan hátratekingetett.

¹⁰⁷ 1780-ban alapított szabadkőműves társaság.

¹⁰⁸ Tugendbund (Erényszövetség): 1808-ban alapított német társaság, amely a hazafiasság ápolásának ürügyén a francia igát akarta lerázni. Napóleon feloszlatta.

¹⁰⁹ Mihail Andrejevics Miloradovics: orosz tábornok (1770-1825).

¹¹⁰ Gyenyisz Vasziljevics Davidov: orosz költő, az 1812-es honvédő háború hőse, a Napóleon elleni partizánmozgalom egyik kezdeményezője (1784-1839).

A közös teremben Sándor cár megfeketedett életnagyságú képe alatt egy kis asztalnál néhány pezsgőztek - nyilván *idevalósi* nemesurak, odább meg átutazó kereskedőfélék ültek kék bundában.

A gróf a terembe lépve behívta magával hozott Blücher nevű óriási szürke vadászkutyáját, levetette köpenyét, amelynek gallérja még deres volt, vodkát kért, és kék atlasz bekecsében az asztalhoz ült, s az ott ülő urak beszélgetésébe elegyedett, akiket nyomban megnyert a jövevény nyílt arca, kellemes külseje, és pezsgővel kínálták. A gróf előbb kiivott egy pohárka vodkát, aztán ő is pezsgőt rendelt, hogy megvendégelje új ismerőseit. Bejött a kocsis a borraivalóért.

- Szaska! - kiáltott a gróf. - Adj neki!

A kocsis Szaskával együtt kiment s vissza is jött, hozta a pénzt.

- No de méltásuram, bátyuska, nem mondhatod, hogy nem igyekeztem kegyelmességed kedvére. Félrubelt ígértél, ő meg csak huszonöt kopejkát adott.

- Szaska! Adj neki egy rubelt!

Szaska csökönnyösen nézte a kocsis lábát.

- Érje be vele - morogta mély hangon. - Meg aztán nincs is nálam több pénz.

A gróf kivette a tárcájából utolsó két kék bankóját, s az egyiket odaadta a kocsisnak, aki kezét csókolt és kiment.

- Ezt elintéztem! - szólt a gróf. - Öt rubel maradt nálam összevissza.

- Csak huszárosan, grófom - mondta mosolyogva az egyik nemesúr, bajuszáról, hangjáról és lábainak energikus szétvetéséről ítélve nyilván egykori lovastiszt. - Sokáig szándékozik itt időzni?

- Pénzt kell szereznem, különben nem maradnék. De még szobát sem kaptam. Ördög vigye az ilyen átkozott lebujszokat...

- Ha nincs ellenére, gróf - felelte a lovastiszt -, az én szobám rendelkezésére áll. Itt lakom a hetes számban. Ha nem veti meg, legalább egyelőre ott éjszakázhatna. De maradjon még itt vagy három napig. Ma este bált ad a nemesi marsall. Mennyire örülne önnek!

- Maradjon itt gróf, igazán - szólt közbe még valaki, egy szép fiatalember. - Hova is sietne! Hiszen három évben egyszer van választás! Legalább megnézi magának, gróf, a mi kisasszonyainkat.

- Szaska! Hozz ki fehérneműt, fürdőbe megyek - szólt a gróf és felállt. - Onnan azután, majd meglátjuk, talán csakugyan átruccanak a marsallhoz.

Majd hívta a pincért, megbeszélte vele valamit, mire az elmosolyodva így felelt: „Mindent, tőlünk telhetően...” - és kiment.

- Így hát átvitetem málhámat az ön szobájába, bátyuska - kiáltott vissza a gróf az ajtóból.

- Kérem, nagyon lekötelez, nagyon örvendek - válaszolt a lovastiszt, és az ajtóhoz sietett. - A hetes szoba, nem felejtí el?

Mikor a gróf lépéseit már nem lehetett hallani, a lovastiszt visszaült a helyére, közelebb húzódott a csinovnyikhoz, és egyenest az arcába mosolyogva így szólt:

- Ő az.

- Kicsoda?

- Mondom neked, ő az a híres párbajhős-huszar, tudod már, Turbin. Fogadok, hogy rám ismert. Hát hogyan. Lebegyaniban mulattunk együtt három hétig szakadatlan, ott jártam, lószorozáskor. Valami nagy kujonkodás volt ott - együtt eszeltük ki -, de erről, úgy látszik, most tudni sem akar. Hanem helyre legény, ugye?

- Az már igaz. És milyen kellemes modorú! Igazán nem kihívó... - szólt közbe a szép fiatalember. - És milyen gyorsan összehoztunk... Ugye nem lehet több huszonöt évesnél?

- Ez csak látszat, mert idősebb. De tudni kell, kicsoda ez az ember. Migunovát ki szöktette meg? Ő. Szablint ő ölte meg, Matnyevet ő lógatta ki lábánál fogva az ablakon, Nyesztyerov hercegtől ő nyert el háromszázezer rubelt. Ismerni kell, szörnyű egy ember ez. Kártyás, párbajhős, szoknyavadász, de vérbeli huszártiszt, a javából. Hiszen csak mi értjük igazán, mi az. Ugyan ki más tudhatja, milyen az igazi huszar. Hej-hej, szép idők voltak azok!

És a lovastiszt olyan eszeveszett mulatozás meséjét vágta ki a szomszédjának, aminő sem Lebegyaniban nem volt, de soha nem is történhetett meg. Nem történhetett meg először is azért, mert ő soha életében nem találkozott a gróffal, és két évvel előbb ment nyugalomba, mintsem a gróf szolgálatba lépett; másodszor mert ez a lovastiszt sohasem szolgált a huszároknál, hanem szerény hadapród volt a beljovi ezredben, és zászlósként ment nyugdíjba. Ámde tíz évvel ezelőtt, örökséghez jutván, csakugyan elment Lebegyaniba, ott elmulatott a lószorozókkal hétszáz rubelt, s már csináltatott magának sárga hajtókás ulánus-dolmányt is azzal az eltökélt szándékkal, hogy belép az ulánusokhoz. Ez az ambíciója és a lebegyani lóvásárlókkal eltöltött három hét volt életének legragyogóbb, legszebb korszaka, úgyhogy óhaját előbb egyszerűen megvalósultnak vette, majd később emlékének, úgyhogy már maga is sziklaszilárdan hitt lovastiszt múltjában, de mindemellett lágyszívű volt és becsületesség dolgában igazán feddhetetlen.

- Hiába, aki nem szolgált a lovasságnál, az sohasem értheti meg a magunkfaját. - Lovaglósülésben helyezkedett el a széken, és állat felszegve dörmögte: - Ott lovagolunk a század élén, alattunk nem is ló, de ördög, csupa tűz, s mi megüljük az ördögadtát. Szemlét tart a századparancsnok. „Főhadnagy - azt mondja -, maga nélkül sehogy se megy a dolog, ugyan, kérem, vezesse parádéra a századot.” Jól van, isten neki - igenis! Széjjelnézel, ordítasz egy nagyot a bajszosaidra. Hej, a fene egye meg, szép idők voltak azok!

A gróf kivörösödve, nedves hajjal tért vissza a fürdőből, s egyenest a hetes szobába ment, ahol már ott pipázott a lovastiszt hálókabátban, s elragadtatással elegy félelemmel gondolt arra, milyen szerencsében van része: egy szobában lakhat a híres Turbinnal. „Hát bizony - ötlött eszébe -, az is megeshetik, gondol egyet, és pőrére vetköztet, úgy vitet ki a határra, beültet a hóba... vagy, ki tudja, befén szurokkal, vagy egyszerűen... no nem, bajtársával mégsem teszi...” - így vigasztalta magát.

- Adj enni Blüchernek, Szaska! - kiabált a gróf.

Szaska megjelent, jócskán becsípve, egy útközben felhajtott pohár pálinkától.

- Már nem állhattad meg, benyakaltál! Etesd meg Blüchert!

- Így se döglök éhen, lám, milyen szép sima a szőre! - feleli Szaska a kutya hátát simogatva.

- Semmi beszéd! Mars, ebet etetni!

- Magának csak a kutya lakjék jól, de ha az ember lehajt egy pohárkával, már a szemére hányja.

- Te, agyonütlek! - kiáltott a gróf olyan harsányan, hogy az ablaküveg belecsörrent, és még a lovastiszt is megszeppent.

- Azt kérdezné inkább, evett-e ma Szaska valamit. Hát csak üssön, ha magának előbbrevaló az eb, mint az ember - morgott Szaska, de erre olyan szörnyű ökölcsapás érte arcát, hogy nekidőlt a falnak, belevágta a fejét, kezével orrához kapott, kirohant és a folyosón egy padra rogyott.

- Kiverte a fogaimat - dörmögött Szaska, míg fél kézzel vérző orrát törülgette, másikkal meg a törleszkedő Blücher hátát vakargatta -, kiütötte, hallod, Bluska, de azért mégis ő az én grófom, és a tűzbe mennék érte - ez az igazság! Mert ő a grófom, érted, Bluska? Ugye, ehetnél?

Hevert még egy darabig, azután felkelt, megetette a kutyát, és csaknem teljesen kijózanodva ment az ő grófját kiszolgálni és teát forralni.

- Igazán megsért engem - mondotta félénken a lovastiszt oda állván a gróf elé, aki a lábát a falhoz támasztva feküdt az ágyán. - Hiszen én is régi katona és mondhatni, bajtársa volnék. Semhogy máshoz forduljon kölcsönért, boldogan kölcsönzők önnek vagy kétszáz rubelt. Most csak száz van nálam, de még ma szerzek hozzá. Komolyan, megsért engem, gróf!

- Köszönöm, bátyuska - volt a válasz; a gróf egyszeriben rájött, milyen hangot üssön meg kettejük között, és vállon veregette a volt tisztet. - Köszönöm. Nos hát menjünk el a bálba, ha már egyszer így áll a dolog. Addig most mit csináljunk? Meséld el, mi a helyzet tinálatok itt? Kik a város szépei? Kik a mulatósak? Kik a kártyások?

A lovastiszt elmondta, hogy sok szép nő lesz a bálon, s hogy a legnagyobb korhely Kolkov, az újonnan kinevezett rendőrfőnök, csak hogy nincs benne semmi igazi huszárvirtus, de egyébként rendes fiú; hogy Iljuska cigánykórusa énekelt itt a választások ideje alatt, Sztyoska a szólistájuk, és hogy bál után ma a marsalltól *mindnyájan* elmennek majd oda.

- Kártyáznak is alaposan - mesélte. - Luhnov sok pénzzel jött ide, Iljin, egy ulánus-zászlós a nyolcas szobából, ő is sokat veszít... Már el is kezdték. Minden este játszanak, és mondhatom önnek, gróf, pompás gyerek az az Iljin, igazán nem zsugori, az utolsó ingét is odaadja.

- Hát akkor menjünk hozzá, lássuk, miféle emberek azok - szólt a gróf.

- Gyerünk, gyerünk! Borzasztóan fognak örülni.

2

Iljin, az ulánus-zászlós, nemrégén ébredt fel. Előttevaló napon este nyolckor ült le kártyázni, és tizenöt óra hosszat, másnap reggel tizenegyig játszott és veszített. Nagyon sokat veszített, de hogy pontosan mennyit, maga sem tudja, mert mintegy háromezer rubel saját pénze és tizenötezer kincstári pénz volt nála, s félt megszámlálni, nehogy meggyőződjék arról, amit előre sejtett: hogy már a kincstári pénzből is hiányzik. Majdnem dél volt, mire elaludt, mélyen és álom nélkül, ahogyan csak nagyon fiatal emberek tudnak aludni nagyon nagy kártyaveszteség után. Este hatkor ébredt fel, az idő tájt, amikor Turbin a fogadóba ért. Mikor meglátta maga körül a földön szétszórt kártyákat, krétát s a szoba közepén a bemaszatolt asztalokat, elszörnyedve gondolt vissza a tegnapi játékra és utolsó kártyájára, a filkóra, amelyen ötszáz rubelt veszített; de, még mindig nem akarva hinni a valót, előhúzta párnája alól a pénzét, hogy megszámlálja. Ráismert néhány bankjegyre, amely többízben gazdát cserélt, és visszaemlékezett a játék egész menetére. Saját háromezer rubelje oda lett, és a kincstáriból is hiányzott két és félezer.

Az ulánus már egymás után négy éjszaka kártyázott.

Moszkvából jött, ott bízták rá a kincstári pénzeket. K.-ban feltartóztatta a postamester azon ürügyön, hogy nincsenek lovai, de voltaképpen régóta összejátszott a fogadóssal, kinek megígérte, hogy minden átutazót ott tart legalább egy napig. Az ulánus fiatal, vidám gyerek, aki épp most kapott szüleitől Moszkvában háromezer rubelt az ezredbe lépte alkalmából, felszerelésre; szíves-örömet maradt néhány napot K. városában a választások tartamára, remélve, hogy itt felségesen kimulatozza magát. Egy ottlakó ismerős földesúr családjához készült látogatóba, leányainak csapni a szelet, amikor a lovastiszt megismerkedett vele, s még aznap este, minden rossz szándék nélkül, a nagy teremben összehozta őt régebbi ismerőseivel, Luhnovval és a többi játékossal. Azon az estén ült le az ulánus kártyázni, s nemcsak az ismerős földbirtokost nem látogatta meg, hanem a lovakkal sem törődött, és négy álló nap ki se mozdult a szobájából.

Most felöltözött, megteázott és az ablakhoz lépett. Kedve jött sétálni, hogy elűzze a kártyázás elűzhetetlen emlékeit. Felöltötte köpenyét, és kiment az utcára. A nap már aláhanyatlott a piros tetejű fehér házak mögött, leszállt a langyos alkonyat. A fagy felengedett, nagy pelyhekben csendesen hulldogált a hó a sáros útra. A fiatalembert kimondhatatlan bánat fogta el, amiért átaludta ezt az egész napot, mely íme, véget ér.

„Ha egyszer elmúlt, a napot soha vissza nem kapod” - elmélkedett.

„Tönkretettem a fiatalságom” - mondta magában hirtelen, nem mintha valóban hinné, hogy tönkrement a fiatalsága - erre korántsem gondolt -, csak úgy kimondta, mert jól hangzott.

„Most mit fogok csinálni? - tünődött. - Kölcsönt kérjek valakitől s utazzam el?” Egy hölgy lépkedett arra a gyalogjárón. „Milyen buta ez az asszonyosság - gondolta találomra. - Nincs kitől kölcsönt kapni. Tönkretettem az ifjúságom.” A vásártér felé tartott. Rókabundás kupec állt a boltja ajtajában, és hívogatta a járókelőket. „Ha nem vettem volna le azt a nyolcast, visszanyertem volna, amit addig vesztettem.” Öreg koldusasszony nyöszörgött a nyomában. „Nincs kitől kölcsönt kérni.” Medvebundás nagyúr kocsizott el mellette. Rendőr állt a posztján. „Mit lehetne kitalálni? Valami szokatlant? Közéjük löjek? Nem, az is unalmas! Tönkretettem az ifjúságom! Ah, milyen szép lószerszám az ott! Jó volna trojkára ülni! Hej, galambocskáim! Hazamegyek. Luhnov mindjárt jön, megkezdjük a játékot.” Hazatért, még egyszer megszámlálta a pénzt. Nem, nem tévedett először sem: a kincstáriból most is hiányzott két és félezer. „Felteszem az elsőt huszonötre, a másodikat sarokra, az hétszereset ad, tizenötöt, harmincat, hatvanat... a háromezerre. Akkor megveszem a lószerszámot és elutazom. De nem ad a nyomorult! Tönkretettem a fiatalságom.” Ilyesmi járt a fiatalember eszébe, mikor Luhnov csakugyan belépett hozzá.

- No, rég felkelt, Mihajlo Vasziljics? - kérdezte Luhnov, lassú mozdulattal levéve vékony orrjáról az aranykeretes szemüveget, s buzgón törülgette piros selyemkendőjével.

- Nem, csak épp most. Kitűnően aludtam.

- Valami huszártiszt jött ide, Zavalsevszkijnél szállt meg... Nem hallotta?

- Nem tudok róla... Hogyhogy még senki sincs itt?

- Azt hiszem, Prjahinnál vannak, mindjárt jönnek.

Valóban, hamarosan megtelt a szoba: bejött egy helyőrségi tiszt, Luhnov elmaradhatatlan kísérője; egy görög kereskedő, a szeme beesett, óriási kampós orra dohánybarna; aztán egy dagadtra hizott földbirtokos, egy ecetgyáros, aki éjszakákon át játszik, de mindig csak fél-rubelt rak szimplára. Mindnyájan szerettek volna már játszani; de épp a legnagyobb kártyások

szóba sem hozták, különösen Luhnov, aki a legnagyobb nyugalommal beszélt arról, mennyi szélhámós akad Moszkvában.

- Képzeld csak el - beszélt -, Moszkva, a birodalom fő- és székvárosa, s éjszakánként ördögnek öltözött zsványok kószálnak, hurkokkal rémítgetik a buta népeket, kirabolják a járókelőket aztán illa berek... A rendőrség? Oda se neki! Érthetetlen!

Az ulánus figyelmesen hallgatta a zsványhistóriákat, de végül felkelt, és suttyomban behozta a kártyát. A kövér földbirtokos elsőnek szólalt meg:

- No, mi lesz, urak? Az idő - pénz! Lássuk, miből élünk!

- Persze, maga tegnap félrubelenként megszédte magát, hát rájött az ízére - jegyezte meg a görög.

- Bizony, ideje már - szólt a helyőrségi tiszt.

Iljin Luhnovra nézett. Luhnov visszanézett rá, de nyugodtan folytatta meséjét a karmos ördögöknek álcázott rablókról.

- Tartja a bankot? - kérdezte az ulánus.

- Nem korai még?

- Belov! - kiáltott valami miatt kivörösödve az ulánus. - Hozz nekem ebédet... Még egy falatot sem ettem, uraim... Hozz pezsgőt és kártyákat is.

Ekkor lépett a terembe a gróf és Zavalsevszkij. Kiderült, hogy Turbin és Iljin egy hadosztályból valók. Nyomban össze is ültek, koccintgatva itták a pezsgőt, és öt perc múlva már tegeződtek. Iljin nyilván nagyon megtetszett a grófnak, mindig mosolygott, ha a fiúra nézett, és fiatal voltán csipkelődött.

- Ez aztán a nyalka ulánus! - ugratta. - Nini, már serked a bajusza!

Iljin ajka fölött még alig látszott a fehérszőke szőrözet.

- Mi az, kártyázni fognak? - szólt a gróf. - No csak, sok szerencsét hozzá, Iljin! Te biztosan mesterien játszol! - tette hozzá mosolyogva.

- Hát igen, hozzáfogunk - felelt Luhnov, egy tucat kártyát felbontva. - Parancsol ön is, gróf úr?

- Nem, ma nem játszom. Mert én mindnyájukat kifosztanám. Mihelyt én egyszer nekilátok, a bank recseg-ropog. De nincs is mivel! A volocsoki állomáson rajtavesztettem. Jobb híján valami gyűrűkkel felékesített gyalogos akadt utamba, nyilván sipista volt - mindenemet elnyerte.

- Hát sokáig vesztegeltél az állomáson? - kérdezte Iljin.

- Teljes huszonkét órát. Emlékezetes marad nekem az az átkozott állomás, no de a postamesternek is!

- Hogyhogy?

- Ahogy odaértem, tudod elélem ugrik az a gazfickó, a szeme se áll jól, sátáni pofa. Lovakat nem adhat, mondja. Nálam meg törvény: ha azt mondják, ló nincs, akkor én nem vetem le a bundámat, hanem egyenest a postamester szobájába, érted, nem a hivataliba, hanem a lakásába telepszem, és kinyitatom az összes ajtókat és szellőztetőt, széngázszag van, mondom. Hát itt is az történt. A fagy meg - emlékszel? - a múlt hónapban legalább húszfokos volt. Okoskodott a postamester, de én szájon vágtam. Valami vén satrafa jajveszékelt, meg lányok, asszonyok, azok felkapták a korsókat, hogy szaladnak a faluba... De én elálltam az

ajtót: mondom: ide a lovakat, akkor elmegyek, de addig innen egy lélek se, itt fagytok meg, ahányan vagytok!

- Hát ez nagyszerű módszer! - dicsérte a kövér földbirtokos hahotázva. - Elbánt velük, úgy, ahogy a svábbogarakat fagyasztják.

- Csakhogy nem jól strázsáltam, kimentem, hát nem megszökött a postamester a fehérnéppel együtt. Csak az öregasszony maradt nekem zálogba a padkán, prüszögött meg imádkozott folyvást. Azután egyezkedni kezdtünk; a postamester visszajött, és rimázkodott messziről, ereszem ki az öregasszonyt, én meg Blüchert uszítgattam rá - Blücher pompásan szed le lábukról postamestereket. Így aztán nem is adott nekem lovakat a bitang másnap reggelig. Hanem akkor beállított az a gyalogos. Bementem vele a másik szobába, s leültünk kártyázni. Látták már Blüchert? Gyere csak ide, Blücher.

Blücher odaszaladt, s a játékosok leereszkedően enyelegtek vele, noha látszott, hogy egész mással szeretnének játszani.

- Mi az, urak, hát önök nem játszanak? Kérem ne zavartassák magukat - mondotta Turbin. - Nagy fecsegő vagyok én. De nem rossz játék a „szeret, nem szeret”.

3

Luhnov maga mellé állított két gyertyát, elővette bankjegyeitől duzzadó, óriási, barna pénztárcáját, és mint aki valami rejtélyes dolgot művel az asztalon, lassan felnyitotta, kivett onnan két darab százrubelest, és a kártyacsomó alá dugta.

- Tehát ugyanúgy, mint tegnap, kétszáz rubel a bank - mondotta, megigazítva szemüvegét, és felbontotta a kártyacsomagot.

- Helyes - mondotta Iljin, s rá sem nézett Turbinnal folytatott beszélgetése közben.

A játék megkezdődött. Luhnov adta a bankot gondosan, mint egy gép, olykor szünetet tartott, és lassan jegyezgetett, vagy szemüvege felett szigorú pillantásokat lövellve csendes hangon szólt: „Mehet.” A kövér földbirtokos beszélt lehangosabban, fennhangon közölte különböző meggondolásait, és duzzadt ujjait nyálazva hajlítgatta a kártyákat. A helyőrségi tiszt szó nélkül rajzolgatta betűit a kártyák alá, és az asztal alatt hajtogatta be a sarkokat. A görög a bankár mellett ült, és beesett fekete szeme feszült figyelemmel kísérte a játék menetét, nyilván várt valamire. Zavalsevszkij, aki állt az asztal mellett, hirtelen felélénkülve szedett elő nadrágzsebéből egy-egy tízest vagy ötrubelest, rátette a lapját, rávert tenyerével s így dűnnyögött: „heteske, segíts!” - bajszat harapdálta, azt se tudta, melyik lábára álljon, pirulva izgett-mozgott, amíg csak ki nem jött a lapja. Iljin borjúsültet evett uborkával, amit a lószördíványra helyezett maga mellé, és sebesen törülgetve kezét dolmányába, tette egyik kártyát a másik után. Turbin, aki eleinte a diványon ült, tüstént észrevette, miről van szó. Luhnov nem nézett az ulánusra, s egy szót sem szólt hozzá; csak nagy ritkán villant pápaszeme az ulánus kezére, aki többnyire veszteségen volt.

- Hej, ha megüthetném ezt a lapot - szólalt meg Luhnov, a félrubelre játszó kövér földbirtokos lapjára célozva.

- Üsse ki az Iljinét - jegyezte meg a földbirtokos.

És valóban, Iljin vesztett leggyakrabban. Idegesen tépte szét az asztal alatt a vesztő lapot, és reszkető kézzel választott másikat. Turbin felállt a díványról, s megkérte a görögöt, hogy adja át neki a helyét a bankár mellett. A görög átült valahová, s a gróf az ő székére ülve, kezdte figyelni Luhnov játékát, és le nem vette róla a szemét.

- Iljin - szólalt meg hirtelen szokott hangján, amivel akarva, nem akarva túlharsogott mindenki mást. - Te nem tudsz játszani!

- Játshatnék akárhogyan, úgyis mindegy.

- De így bizonyosan veszítesz. Eressz, majd én teszek a te nevedben.

- Nem, már megbocsáss: majd inkább én magam. Te játssz, ha akarsz, a magad szakállára.

- Megmondtam, hogy én magam nem játszom, helyetted akartam. Bosszant, hogy annyit veszítesz.

- Úgy látszik, ez a sors keze.

A gróf nem válaszolt, és lekönyökölve megint ugyanoly éberem figyelte a bankár kézmozdulatait.

- Utálat! - szólalt meg váratlanul, elnyújtott hangon.

Luhnov feléje fordult.

- Utálat, utálat! - hangsúlyozta még erősebben, és egyenest Luhnovra nézett.

A játék tovább folyt.

- Kel-le-met-len! - mondotta ismételtén Turbin, amikor Luhnov épp Iljinnek egy nagy lapját ütötte fel.

- Mi nem tetszik magának, gróf? - kérdezte udvariasan és közömbösen a bankár.

- Az nem tetszik, hogy maga Iljinnek szimplát ad és üti a sarkokat. Hát ez az, amit utálok.

Luhnov vállának és szemöldökének egy könnyed mozdulatával adta értésére hogy mindenki saját sorsának kovácsa, és folytatta a játékot.

- Blücher! - kiáltott a gróf és felállt. - Fogd meg! - tette hozzá gyorsan.

Blücher hátával elrugaszkodva a dívány támlájától, kis híján feldöntötte a helyőrségi tisztet, odaugrott a gazdájához, csaholva végignézett mindenkit, és farkcsóválása mintha azt kérdezte volna: „Kit harapjak meg?”

Luhnov letette a kártyát, és székestül félrehúzódott az asztal mellől.

- Hát így nem lehet játszani - mondotta -, ki nem állhatom a kutyákat. Micsoda kártyajáték ez egy egész falkával?

- Különösen ez a kutya fajta, ezt vérebnek is szokták nevezni - bólogatott a helyőrségi tiszt.

- Mi az, lesz játék, vagy nem lesz, Mihajlo Vasziljevics? - szólt Luhnov a házigazdához.

- Ne zavarj bennünket, grófom - fordult Iljin Turbinhoz.

- Gyere csak egy pillanatra - szólt Turbin, kézen fogta, és a benyílóba ment vele.

Onnét behallatszott minden szava, mert a gróf rendes hangján beszélt ugyan, de az olyan volt, hogy a harmadik szobában is hallhatták.

- Mi az, elment az eszed? Hát nem látod, hogy az a szemüveges úr hétpróbás sipista.

- Ugyan! Mit nem mondasz.

- Csak azt mondom, hagyd itt az egészset. Nekem mindegy volna, máskor talán magam kopasztanálak meg, de valahogy sajnállok, hogy így hagyod magad fosztani. Remélem nincs nálad kincstári pénz?

- Dehogy, szó sincs róla, mi jut eszedbe?

- Én, barátom, magam is megjártam már egypárszor, ismerem a hamiskártyások minden fogását: én mondom neked, hogy az a szemüveges hamisan játszik. Hagyd itt, kérlek. Tedd meg nekem, barátságból.

- No nézd, még ezt az egy kört s akkor befejezem.

- Ismerem én ezt, no de nem bánom, majd meglátjuk.

Visszatértek. A következő játszmban Iljin olyan sokat tett, és annyi lapját felütötték, hogy jelentős összeget veszített.

Turbin az asztal közepére tenyerelt.

- No ebből elég, gyerünk!

- Ne, most már nem lehet, hagyj kérlek - szólt bosszúsan Iljin. Megkeverte a behajlított kártyákat, és nem nézett Turbinra.

- Bánom is én, vigyen el az ördög! Úgyis elvesztesz mindent, ha neked így jobb, én megyek. Zavalsevszkij! Gyerünk!

És elmentek. Mindenki elhallgatott, és Luhnov nem osztott addig, amíg lépéseik és Blücher karmainak kopogása el nem hangzott odakünn.

- Tisztára örült! - szólt a földbirtokos nevetve.

- Nos, most legalább nem fog zavarni - tette hozzá gyorsan és még suttogva a helyőrségi tiszt.

S a játék tovább folyt.

4

A nemesi marsall jobbágyzenészei a bál alkalmából kiürített tálalószobában álltak már nekigyürkőzve, és az adott jelre rázendítettek a régi lengyel „Alekszandr, Jelizaveta” hangjaira; a viaszgyertyák csillogó, lágy fényében a parkettel borított nagy teremben rugalmas léptekkel már kezdtek felvonulni: a Katalin-korabeli főkormányzó, csillaggal a mellén, karján a szikár marsallnéval, azután a marsall karöltve a kormányzónéval, és így tovább a kormányzóság hivatalnokai változatos csoportokban, amikor a terembe lépett Zavalsevszkij, kék frakkban, óriási gallérral és vállain puffokkal, hosszú harisnyában és cipellőben, bajuszából, mellényéből, zsebkendőjéből orrfacsaró jázminillatot árasztva maga körül, és vele a daliás huszártiszt feszes kék lovaglónadrágban, arannyal hímzett piros mentében, amelyen ott csillogott a Vlagyimir-kereszt és az 1812-es hadiérem. A gróf nem volt magas, de arányos, szép testalkatú. Tiszta kék és rendkívül csillogó szeme, elég hosszú, sűrű, hullámos, sötétszöke haja szépségének különleges jelleget adott. A grófot már várták a bálra: az a csinos fiatalember, aki a szállodában találkozott vele, előre értesítette róla a marsallt. A hatás, amelyet jövetelének híre keltett, nem volt egységes, de általában korántsem valami kellemes.

„Még csúfot úzhet belőlünk az az uracs” - volt a vénasszonyok és a férfiak véleménye. „Milesz, ha megszóktet?” - gondolta legtöbb fiatalasszony és leány.

Mihelyt a mazurka véget ért, és a párok kölcsönösen meghajoltak egymás előtt, a nők ismét a nőkhöz, a férfiak a férfiakhoz csatlakoztak. Zavalsevszkij boldogan és büszkén vezette a grófot a háziasszony elé. A marsallné, aki belül kissé remegett arra a gondolatra, nem fog-e nála ez a huszártiszt valami botrányt okozni a vendégei jelenlétében, büszkén és lenézően félrefordulva vetette oda: „Nagyon örülök, uram; remélem, táncol” - és bizalmatlan pillantása ezt fejezte ki: „Hitvány gazember vagy, ha itt egyetlen hölgyet is meg mersz sérteni.” A gróf azonban szívélyességével, figyelmességével és daliás, kellemes külsejével hamarosan eloszlatta ezt az előítéletet, úgyhogy öt perc sem telt belé, s a marsallné arckifejezése már ezt mondta az őt körül vevőknek: „Tudom én, hogy kell bánni az ilyen úrral: tüstént megértette, hogy kivel áll szemben, s most majd egész este nekem fog udvarolni.” Ekkor azonban a kormányzó lépett a grófhhoz, akinek apját ismerte, nagyon kegyesen félrevonta, beszélgetett vele, ami még jobban megnyugtatta a kormányzósági embereket és emelte szemükben a gróf értékét. Azután Zavalsevszkij bemutatta Turbint a nővéreinek, egy teltidomú fiatal özvegynek, aki a gróf megérkezésétől fogva nem vette le róla két nagy fekete szemét. Minthogy e pillanatban a zenészek keringőt kezdtek játszani, a gróf táncra kérte az özvegyet, és táncművészetével immár végleg győzött az általános előítélet fölött.

- Mesterien táncol! - mondta egy kövér földbirtokosnő, szemmel tartva a termen végigsuhanó kék lovaglónadrágos lábakat és gondolatban a taktust számlálva: egy, kettő, három, egy, kettő, három... - Mesterien táncol!

- Csak úgy lebeg, csak úgy lebeg - mondotta egy másik nő, akit kormányzósági körökben modortalannak tartottak -, ugyan hogy nem akad be a sarkantyúja?! Csodálatos, bámulatosan rátermett!

Tánctudományával a gróf elhomályosította a kormányzóság három legjobb táncosát. A magas, fehér szemöldökű kormányzói adjutánst is, aki a táncban gyorsaságával tűnt ki és azzal, hogy a hölgyet nagyon közel tartotta magához; a lovastisztet is, akit az jellemzett, hogy a keringő alatt ütemesen himbálta derekát, és sűrűn, de könnyedén toppantgatott a sarkával; és még egy civilt, akiről mindenki azt mondta, hogyha nem is nagy lángész, de pompás táncos, és minden bálnak a lelke. Ez a civil a bál kezdetétől fogva a végéig mind felkérte a hölgyeket sorban, ahogy ültek, egy percre sem hagyta abba a táncot, s csak olykor állt meg, hogy csuromvizes batisztzsebkendőjével megtörölje elgyötört de vidám arcát. A gróf mindnyájukat háttérbe szorította. A három legelőkelőbb hölgy táncolt vele: egy magas termetű, gazdag, szép és buta, egy középtermetű, sovány, nem nagyon szép, de gyönyörűen öltözött és egy kicsi, nem szép, de nagyon okos teremtes. A többi csinos nővel is táncolt, pedig sokan voltak csinosak. Ám a grófnak legjobban tetszett a kis özvegy, Zavalsevszkij nővére: vele táncolta a négyest, a polkát és a mazurkát. A négyes alatt azzal kezdte, hogy bókokkal halmozta el, Vénuszhoz, Diánához, rózsaszálhoz s még valamiféle virághoz hasonlította. Kedveskedéseire a kis özvegy csak lehajtott fehér nyakát, lesütött szemmel, hófehér muszlin ruhácskáját nézegetve, vagy áttette legyezőjét egyik kezéből a másikba. S amikor azt mondta: „ugyan, gróf, ön tréfál”, vagy ehhez hasonlót, kissé torokból jövő hangjának oly naivan egyszerű és mulatságosan ostoba csengése volt, hogyha az ember ránézett, valóban az jutott eszébe, hogy nem is nő, hanem virág, de nem rózsaszál, hanem valami hamvas fehérén pompázó vadvirág, amely illattalanul, magányosan nőtt ki valami hólepte ormon, valahol messze, nagyon messze.

Olyan nagy hatást tett a grófra a mesterkéletlen naivság párosulása az üde szépséggel, hogy beszélgetésük szüneteiben, amikor csak szótlanul nézte a nő szemét vagy karjának és nyakának gyönyörű vonalait, olyan erővel fogta el a vágy, hogy hirtelen a karja közé kapja és

összecsókolja, hogy alig tudta leküzdeni. A kis özvegy élvezettel állapította meg, milyen hatást keltett, de volt valami a gróf viselkedésében, ami megriasztotta és kissé aggasztotta, noha a fiatal huszártiszt hízelgő udvariassága mellett - mai fogalmak szerint - az émélygösségig tiszteletteljes volt. Mandulatejet hozott neki, fölemelte a zsebkendőjét, egy szeplős fiatal úr kezéből, aki szintén a szolgálatára akart sietni, valósággal kitepte a széket, hogy előbb odaérjen hölgyéhez.

Amikor a gróf észrevette, hogy az akkori idők szalonjainak udvariaskodása nem nagyon hat az özvegyre, próbálta megnevetetni, mulatságos adomákat beszélt el neki; biztosította, hogy a kedvéért ott, nyomban kész a feje tetejére állni, kukorékolni, vagy akár kiugrani az ablakon, s a folyó jegébe vágott lékbe vetni magát. Ez teljes sikerrel járt: a kis özvegy felvidult, és valóságos futamokban kacagott, kimutatva csodaszép fehér fogacskáit, és tökéletesen meg volt elégedve széptevőjével. A grófnak viszont egyre jobban tetszett, s a négyes végén már őszintén szerelmes volt belé.

Mikor a négyes után az özvegyhez odasietett régi imádója, a leggazdagabb földbirtokos állami szolgálatba nem lépett fia, ugyanaz a szeplős fiatalember, akinek kezéből Turbin kiragadta a széket, a nő rendkívül hidegen fogadta, s tizedrésze sem volt benne annak a zavarnak, amit a gróffal szemben érzett.

- Szép dolog - mondta a fiúnak, Turbin hátát nézve ezalatt, és önkéntelenül azt latolgatva magában, vajon hány arsin aranysujtás kellett az egész mentére -, szép dolog; megígérte, hogy szánkázni visz és cukorkát hoz.

- De hiszen beszóltam önért, Anna Fjodorovna, csak már nem volt odahaza; a cukorkát pedig, a legfinomabbat, amit szerezni tudtam, otthagytam - mondta a fiatalember, magas termete ellenére nagyon vékony hangon.

- Maga mindig talál kifogást! Nem kell a cukorkája. Ne képzelje, kérem...

- Látom már, Anna Fjodorovna, mennyire megváltozott irányomban, és tudom is, hogy miért. De ez nem szép magától - tette hozzá, és nyilván nem fejezte be, amit mondani akart, valami erős, belső izgalom hatására nagyon gyorsan, furcsán kezdtek remegni ajkai.

Anna Fjodorovna nem figyelt rá, tekintete tovább is Turbint fürkészte.

A nemesi marsall, a házigazda, egy méltóságosan testes, fogatlan öregember, a grófhoz lépett, karonfogta és átvezette a mellékszobába, ahol kedvükre dohányozhattak és ihattak a vendégek. Mihelyt Turbin kiment, Anna Fjodorovna úgy érezte, hogy egyáltalán nincs mit keresnie a teremben, karonfogta barátnőjét, egy kiaszott öregkisasszonyt, és az öltözőbe ment vele.

- Nos, hogy tetszik? Kedves? - kérdezte a kisasszony.

- Csak borzasztóan tolakodó - felelte Anna Fjodorovna, a tükörben nézegetve magát.

Arca ragyogott, szeme felcsillant, még el is pirult, és utánozva a balett-táncosnőket, akiket a választásokon látott, hirtelen megperdült féllábán, azután felnevetett torokhangú, de kedves kacajával, s még fel is szökölt, maga alá húzva térdeit.

- Mit szólna hozzá! Emléket kért tőlem - közölte barátnőjével. - Csakhogy semmi sem lesz belőle - énekelte az utolsó szót, és könyökig érő glasszékesztyűjében felemelte egyik ujját.

A mellékszobában, ahová Turbint a marsall bevezette, különféle pálinkák, likőrök, harapni-valók és pezsgős palackok sorakoztak. Ott üldögéltek vagy járkáltak ide-oda a dohányfüstben az urak, s a választásokról beszélgettek.

- Ha járásunk egész földbirtokos nemessége kitüntette választásával - szolt az újonnan megválasztott járási rendőrfőnök, aki már alaposan felöntött a garatra -, nem lett volna szabad az egész társaság előtt távollétével tüntetnie, igazán nem lett volna szabad...

A gróf megjelenése szakította félbe a beszélgetést. Mindnyájan bemutatkoztak neki, s főként a rendőrfőnök szorongatta sokáig mindkét kezével a kezét, nyomatékosan kérve, hogy a bál után jöjjön el ő is a társasággal az új mulatóba, ahol megvendégeli a nemes urakat cigánymuzsika mellett. A gróf megígérte, hogy velük tart, és megivott néhány pohár pezsgőt a többiekkel.

- Hogyhogy nem táncolnak, uraim? - kérdezte, mielőtt kiment volna a szobából.

- Mi nem vagyunk táncosok, gróf - felelte a rendőrfőnök nevetve -, mi már a bor mellett maradunk... Különb is ezek a kisasszonyok mind a szemem láttára cseperedtek fel. De azért én is eljárak néha egy polkát, gróf... Úgy bizony, gróf...

- Gyerünk, sétáljunk át a bálterembe - mondotta Turbin -, jót fog tenni egy kis mozgás a cigányozás előtt.

- Menjünk, urak! Lepjük meg a házigazdát!

És a bál kezdete óta iddogáló, kivörösödött képű három nemesúr elindult a terem felé a gróffal együtt, egyik fekete, másik kötött selyemkesztyűt húzva a kezére, amikor a szeplős fiatal-ember útjukat állta, és könnyekkel szemében, sápadtan lépett Turbin elé.

- Ön azt hiszi, hogy mert gróf, hát lökdösődhet, akár a vásárban? - mondotta ziháló lélegzettel.

- Hát kérem, ez udvariatlanság...

Beszéde elakadt, mert ajkai akarata ellenére ismét megremegtek.

- Mi ez? - kiáltotta Turbin hirtelen elkomorodva. - Mit beszél?... Taknyos! - kiáltotta a fiú kezét megragadva és úgy összeszorította, hogy az vérvörösre pirult, nem annyira mérgében, mint inkább ijedtében. - Mit? Párbajozni akar? Rendelkezésére állok.

Alighogy elbocsátotta a kezét erős szorításából, két úr karon ragadta a fiatalembert, és a hátsó ajtó felé húzta.

- Mi az, megbolondult? Biztosan sokat ivott, majd megmondjuk a papának. Mi történt magával? - mondták neki.

- Nem én, nem rúgtam be, hanem az az ember lökdösődik, és nem kér bocsánatot. A disznó! Igenis az! - nyöszörgött a fiatalember, már nem is türtőztetve könnyeit.

De nem hallgattak rá és hazavezették.

- Ugyan ne törődjön vele, gróf! - unszolta Turbint a rendőrfőnök és Zavalsevszkij. - Hiszen gyerek még, tizenhat éves. Majd otthon elnászpángolják, de érthetetlen, hogy mi lelte, micsoda légy csíphette meg. Az apja köztiszteletben álló férfi, ő a jelöltünk.

- Hát vigye el az ördög, ha nem akar...

És a gróf visszatért a terembe, s mint előbb, vidáman táncolta a polkát a csinos kis özvegyel, a mellékszobából kijött urak tánclépésein mulatva, és az egész teremben visszhangzó csengő kacajban tört ki, mikor a járási rendőrfőnök elcsúszott és teljes hosszában elvágódott a táncolók között.

Mialatt Turbin a mellékszobában járt, Anna Fjodorovna a fivéréhez lépett, azt gondolván, hogy úgy kell tennie, mintha édeskeveset törődne a gróffal, és kérdezősködni kezdett. „Mondja csak, bátyám, miféle huszár az, aki velem táncolt?” A lovastiszt tőle telhetően elmagyarázta hűgának, hogy milyen nagy ember ez a huszár, s azt is elmondta, hogy a gróf csak azért maradt itt, mert útközben ellopták a pénzét, s hogy ő maga adott neki kölcsön száz rubelt, de mert ez kevés, nem tudná-e ő, Anna Fjodorovna is még kétszáz rubellel kiségiteni. Zavalsevszkij azonban megkérte hűgát, hogy erről senkinek se szóljon, kiváltképp a grófnak egy szót sem. Anna Fjodorovna megígérte, hogy még ma küld neki pénzt, s a dolgot titokban tartja; ám a polka alatt valahogy leküzdhetetlen vágya támadt, hogy maga ajánljon fel a grófnak, amennyi pénzt csak akar. Sokáig habozott, pironkodott, végül erőt véve magán, így kezdett hozzá:

- A bátyám elmondta, gróf, hogy az úton baj érte és most nincs pénze. Nem venné tőlem kölcsön, amennyire szüksége van? Borzasztóan örülnék.

De mihelyt e szavakat kimondta, Anna Fjodorovna hirtelen megriadt és mélyen elpirult. A gróf arcáról egy szempillantás alatt eltűnt a vidámság.

- A fivére ostoba! - szólt élesen. - Ön tudja, hogy ha egy férfit férfitől ér sérelem, akkor párbajoznak; de vajon tudja-e, mi történik akkor, ha nő sérti meg a férfit?

Szegény Anna Fjodorovnának még a nyaka és füle is elpirult zavarában. Lesütötte szemét és nem válaszolt.

- Akkor a nőt mindenki szeme láttára megcsókolják - mondotta halkán a gróf az özvegy füléhez hajolva. - Engedje meg hát, hogy legalább a kezét megcsókoljam - tette hozzá suttogva, hosszú hallgatás után, mert megszánta a zavarba jött hölgyet.

- Ah, csak ne most - szólt Anna Fjodorovna nehéz sóhajjal.

- Hát mikor? Holnap korán elutazom... Márpedig ezzel tartozik nekem.

- Így hát nem lehet - mondta Anna Fjodorovna mosolyogva.

- Csak annyit engedjen meg, hadd kereshessem az alkalmat, hogy láthassam még ma, és megcsókolhassam a kezét. Én majd módját ejtem.

- Vajon hogyan?

- Ezzel ne törődjön. Hogy lássam önt, számomra semmi sem lehetetlen... Rendben van?

- Igen.

A polka véget ért. Még egy mazurkát eljártak, melyben a gróf csodákat művelt, zsebkendőket kapdosott el, féltérdre ereszkedett, és különleges varsói módra pengette sarkantyúit, úgyhogy az öregek mind átjöttek a kártya mellől a terembe, s a lovastiszt - a legjobb táncos - elismerte, hogy a gróf túltesz rajta. Megvacsoráztak, eltáncolták még a „Grossvatert”, s utána a vendégek kezdtek elszéledni. A gróf egész idő alatt le nem vette szemét a kis özvegyről. Nem alakoskodott, amikor azt mondta, hogy kész érte a jégbe vágott lékbe vetni magát. Szeszély volt-e vagy szerelem, avagy csupán konokság, de ezen az estén minden akarata csak egyetlen kívánságra összpontosult, hogy lássa és szeresse Anna Fjodorovnát. Mihelyt észrevette, hogy az özvegy búcsúzkodni kezd a háziasszonytól, kiszaladt az inasszobába, onnan pedig bunda nélkül az udvarra, ahol a fogatok álltak.

- Anna Fjodorovna Zajcova fogata! - kiáltotta. Egy magas, négyülékes fogat közeledett égő lámpásokkal a felhajtóhoz. - Állj! - kiáltott a kocsisra, és térdigérő hóban a fogathoz szaladt.

- Mi kell? - kérdezte a kocsis.

- Be kell ülnöm a kocsiba - felelte a gróf menetközben kinyitva a kocsiajtót, és igyekezett bebújni rajta. - Állj meg hát, az ördögbe is! Te fajankó!

- Vaszka, állj! - kiáltott a kocsis a fullajtásra, és megállította a lovakat. - Mit keres az úr egy idegen kocsiban, ez Anna Fjodorovna önagysága fogata és nem uraságodé.

- Hallgass már, tökfilkó! Nesze neked egy rubel, szállj le és csukd be az ajtót - mondta a gróf. Mivel azonban a kocsis nem hajlott a szóra, ő maga húzta fel a hágsót, s az ablakot kinyitva, valahogy becsapta az ajtót. Belül, mint minden ódivatú fogatban, különösen olyanokban, amelyeket sárga zsinór szegélyez, égett sörte és rothadás szaga terjengett. A gróf lába a vékony csizmában és lovaglónadrágban térdig járva az olvadt hóban, nagyon átfázott; a téli hideg egész testét átjárta. A kocsis dörmögött valamit a bakon, és már készült lekecmeregni onnan. De a gróf se látott, se hallott, arca égett, szíve erősen dobogott. Feszült figyelemmel kapaszkodott a sárga szíjba, kidugta fejét az oldalablakon, egész lényé egyetlen merő várakozás, ami már nem tartott sokáig. A lépcsőfeljáróról idehallatszott: „Zajcova kocsija!” Mire a kocsis megrántotta a gyeplőt, a batár inogni kezdett magas rugóin, s egymás után tűntek fel a ház kivilágított ablakai a fogat előtt.

- Ide hallgass, fickó; ha szólsz az inasnak, hogy itt vagyok - suttogta a gróf a kocsisnak, kihajolva az elülső ablakon -, akkor elverlek, de ha nem szólsz, kapsz tőlem még tíz rubelt.

Csak annyi ideje maradt, hogy leeressze az ablakot, mikor a batár megint erősebben billent, és a fogat megállt. Turbin a sarokba húzódott visszafojtott lélegzettel, a szemét is összehunyorította: még elgondolnia is rettenetes volt, hogy bármi okból nem teljesülhet szenvedélyes kívánsága. Kinyílt a kocsi ajtaja, a lépcsőfokok nagy zajjal lecsapódtak, női ruha suhogott, jázminillat áradt a dohos batárba, gyors lábak futottak fel a lépcsőn, és szétnyílt, köpenye szárnyával térdig lábát súrolva, Anna Fjodorovna szóttlanul, ziháló lélegzettel ereszkedett le az ülésre a gróf mellé.

Hogy látta-e a gróft vagy sem, azt nem tudta volna megmondani senki, még maga Anna Fjodorovna sem; de mikor Turbin megfogta a kezét és így szólt: „most már aztán megcsókolom ezt a kis kezét”, az özvegy nemigen ijedt meg, nem válaszolt, de odaengedte a kezét, amelyet a huszár jóval a kesztyű felett csókokkal halmozott el. A fogat elindult.

- Szólj valamit. Nem haragszol, mondd? - kérdezte Turbin Anna Fjodorovnáat.

A fiatalasszony szóttlanul behúzódott a batár sarkába, de hirtelen sírva fakadt, és feje a gróf mellére hanyatlott.

6

Az újonnan megválasztott rendőrfőnök és társasága, a lovastiszt s a többi urak már régóta hallgatták a cigányokat, és italoztak az új mulatóban, amikor hozzájuk csatlakozott a gróf egy medvebőr bélésű kék posztóbundában, amely valaha Anna Fjodorovna megboldogult férjéé volt.

- Bátyuska, kegyelmes uram, már nem győztünk várni! - üdvözölte csillogó fogait mutatva egy görbe, fekete cigány a pitvarban, és szolgálatkészen segítette le Turbinról a bundát. - Lebegyani óta nem láttuk. Sztyosa már egészen odavan a vágyakozástól...

Sztyosa, a karcsú, fiatal cigánylány is Turbin elé szaladt; barnapiros arcán hosszú pillák árnyékolták csillogó, fekete szemét.

- Á, á, kis grófom! Galambocskám, aranyosom! Ez aztán az öröm! - mondotta derűs mosollyal.

Maga Iljuska is kisietett, buzgón mutatva, mennyire örül. Az öreg anyókák, menyecskék, lányok felugráltak s körülvették a vendéget.

Turbin a fiatal cigánylányokat sorban ajkon csókolta, az öregasszonyok meg a férfiak pedig az ő vállát, kezét csókolták. Az urak szintén megörültek az új vendégnek, annál is inkább, mert a multság már elérte tetőfokát, s lassan lanyhulóban volt; mindenki úgy érezte, hogy túlon túl elég volt a jóból, a bor sem hatott már ingerlően az idegekre, csak a gyomrokat terhelte. A virtuskodás is lelohadt. Mindenki a másiktól várt valamit; a dalokból is kifogytak, összevissza zavarták őket, a láрма csak valami zagyva, kusza benyomást hagyott. Akármilyen hetykén próbált valaki még duhajkodni, lassan mindnyájan ráeszméltek, hogy nincs már semmi zamatos kedvesség benne. A rendőrfőnök ittas állapotban hevert a padlón egy vénasszony lábainál, és kapálózva kiabálta:

- Pezsgőt ide!... Megjött a gróf!... Pezsgőt!... Itt van!... Pezsgőt hát ide... Pezsgőben akarok fürdeni... Nemesuraim! Hogy szeretem én a nemesurak társaságát... Sztyoska! Énekeld el az „Utacska”!

A lovastiszt is erősen italos volt már, de másképpen, mint a rendőrfőnök. Ljubasával, egy szép, deli cigány menyecskével összebújva ült a dívány sarkában és érezvén, miként borít fátyolt szemére a mámor, sűrűn hunyorogva bólogatott, mindegyre ugyanazon szavakat dünnyögte, és suttogva unszolta a cigánynőt, hogy szökjenek meg együtt valahová. Ljubasa csak mosolygott, mintha az, amit hallott tőle, nagyon multságos, de ugyanakkor kicsit szomorú lett volna; olykor felpillantott férjére, a ferde vállú Szaskára, aki vele szemben állt egy szék mögött. Az asszony a lovastiszt szerelmi vallomására válaszul a füléhez hajolt és kérte, hogy titokban, mikor senki sem látja, adjon neki illatszert és szalagot.

- Hurrá! - kiáltott a lovastiszt, mikor a gróf belépett.

A szép fiatalember gondterhelt arccal szilárdságot erőltetve magára járt fel-alá a szobában, és „A hárem lázadása” dallamait dúdolta.

Egy idős családapa, aki csak a nemesurak unszolására jött ide a cigányokhoz, mert azt mondták neki, hogy nélküle semmit sem ér a multság, és inkább el se mennek, most a díványon feküdt, odaheveredett nyomban megérkezésük után, és senki sem törődött vele. Egy hivatalnokféle, aki szintén ott volt, ingujjban, csizmával mászott fel az asztalra, és hogy bebizonyítsa, mily fölségesen mulat, felborzolta a haját. A gróf beléptére, inggallérját is kigombolta, és még magasabb helyet keresett az asztalon. Általában a gróf megérkeztével felélénkült a mulatókedv.

A cigánynők, akik már szétszóródtak ide-oda, ismét körbe telepedtek. Sztyosát, a szólóénekesnőt a gróf a térdére ültette, és ő is pezsgőt hozatott.

Iljuska a gitárral a szólólista elé állt, és kezdetét vette a táncdal, vagyis a cigánynóták: „Ha járok az utcán”, „Hej, ti huszárok...”, „Hallod-e, érted-e...” és így tovább, a szokott sorrendben. Sztyoska szépen énekelt. Hajlékony, csengő, mély althangja, mosolygása és éneklése,

szenvedélyes, nevető szeme és kicsiny lába, mely önkéntelenül a dal ütemében mozgott, szilaj rikkantgatása a karének előtt - mindez valami ritkán megrezdülő, zengő húrt pendített meg a férfiban. Látszott, hogy a leány teljesen benneél a dalában. Iljuska, kinek minden mosolya, de a háta, a lába, egész lénye is együttélt a dallal, gitáron kísérte, és oly merőn nézte Sztjosát, mintha először hallaná az éneket, melynek ütemére ingatta fejét figyelmes igyekezettel. Azután az ének végén hirtelen fölegyenesedett, s mintha a világon mindenki felett állónak érezné magát, büszkén, elszántan lökte fel lábával, s fordította meg a levegőben gitárját, topogni kezdett, haját hátravetve, összeráncolt szemmel nézett végig a kóruson. Tarkójától a sarkáig egész teste minden ízével táncra perdült... S ekkor hús energikus, erős hang csendült fel, mindegyik teli torokból igyekezett minél különösebb futammal kísérni a másikat. Az öregasszonyok fel-felugráltak a székekről, keszkenőjüket lobogtatva, fogukkal vicsorítva, egymást túlkiabálva ütemesen sikkantgattak. A basszusok pedig oldalra hajtott fejjel álltak a székek mögött, és búgták kifeszített nyakkal a kíséretet.

Ha Sztjosya magas hangon énekelt, Iljuska közelebb emelte hozzá a gitárt, mintegy segítségül, a szép fiatalember pedig kurjongatott elragadtatásában.

A táncdal kezdetén, mikor Dunyasa vállát s keblét rezegetve a középre perdült, és ott forgott a gróf előtt, Turbin felugrott helyéből, ledobta zubbonyát, és piros ingében ott járta a táncot a nővel, úgy szaporázta, hogy a cigányok elismerően összemosolyogtak.

A rendőrfőnök törökülésben öklével döngette a mellét és felkiáltott: „Vivat!”; azután megragadta a gróf lábát és kezdte mesélni, hogy kétezer rubeljéből mindössze ötszáz maradt, de azért mindent megtehet, amire csak kedve van, feltéve, hogy a gróf nem ellenzi. Az idős családapa felébredt és távozni akart, de nem engedték el. A csinos fiatalember keringőre kért fel egy cigánylányt. A lovastiszt kérkedni akarva a gróf barátságával, előjött a kuckóból, és megölelte Turbint.

- Hej, galambocskám, miért is mentél el tőlünk - mondotta -, nem felelsz? - A gróf hallgatott, nyilván másra gondolt. - Hol jártál? Ó, te ördögadta gróf, tudom én, hogy hol voltál!

Turbinnak sehogy sem tetszett ez a bizalmaskodás. Mosoly nélkül, némán meredt a lovastiszt arcába, és váratlanul oly rettenetes, durva szitkokat zúdított rá, hogy a lovastiszt elbúsulta magát, és sokáig azt se tudta, hogyan fogja fel a sértést. Tréfára vegye vagy komolyan? Végül úgy döntött, hogy tréfára veszi, elmosolyodott és visszament cigánymenyecskéjéhez, akit azzal biztatott, hogy húsvét után okvetlen feleségül veszi. Majd egy második, utána egy harmadik dalt kezdtek énekelni, újra táncoltak, ittak egymás egészségére, és mintha megélénkült volna a kedvük. A pezsgő nem fogyott ki, a gróf sokat ivott. Szeme mintha megnedvesedett volna, de nem tántorgott, még frissebben táncolt, tisztán, érthetően beszélt, sőt még együtt énekelt a kórusral és Sztjosya szólójával is, mikor a lány rázendített „A szerelem méla búja” című dalra. Javában táncoltak még, mikor a mulató gazdája, egy kupec, bejött, kérte a vendégeket, hogy menjenek haza, mert már hajnali három felé jár az idő.

A gróf galléron ragadta a kupecet és ráparancsolt, hogy táncolja el a rókatáncot. A kereskedő vonakodott. A gróf felkapott egy üveg pezsgőt, a kereskedőt a fejére állította, és általános hahota közben ráöntötte a pezsgőt.

Már hajnalodott. Mindnyájan sápadtak, kimerültek voltak, a gróf kivételével.

- Hanem itt az ideje, hogy Moszkvába induljak - szólta hirtelen Turbin és felállt. - Gyertek mindnyájan hozzám. Kísérjete el, és teát is iszunk még.

Mindenki ráállt, csak az alvó földbirtokos maradt ott. A kapu előtt álló három szánban helyezkedtek el egymás hegyen-hátán, és elhajtattak a fogadóba.

- Befogatni! - kiáltott a gróf, amikor vendégeivel és a cigányokkal belépett a szálloda termébe.
 - Szaska! Nem te, cigány Szaska, hanem az enyém, mondd meg a postamesternek, megölöm, ha rossz lovakat ad. És hozz nekünk teát! Zavalsevszkij! Intézkedj a tea végett, én meg bemegyek Iljinhez, megnézem, mi van vele - tette hozzá Turbin. Kiment és a folyosón elindult az ulánus szobája felé.

Iljin most fejezte be a játékot, elvesztette minden pénzét az utolsó kopejkáig, és hasmánt feküdt a keshedt lószőr díványon, egyenként húzta ki belőle a szőrszalakat, aztán a szájába vette, rágcsálta és kiköpdöste. Két faggyúgyertya állt a kártyákkal borított asztalon, az egyik már csonkig égett, és elgyengülten küzdött az ablakból beszűrődő reggeli világossággal. Gondolat egy sem volt az ulánus fejében: a játékszenvedélynek valami sűrű köde borította be agyát, még megbánás sem volt benne. Egyszer megpróbált arra gondolni, hogy mitévő legyen most, miképpen utazzék el, minden pénz nélkül, hogyan fizesse ki az elkártyázott tizenötezer rubel kincstári pénzt, mit fog mondani az ezredparancsnok, mit mond az édesanyja, mit szólnak bajtársai - és ettől olyan rémület fogta el és olyan önutálat, hogy el akart mindent felejteni, felállt, járkálni kezdett a szobában, igyekezett mindig a deszkák réseire lépni, és újból visszaidézte a lejátszott partik minden legkisebb részletét; élénken maga elé képzelte, hogy már nyereségben van, lehúzza a kilencest, és kétezer rubelt tesz a pikk-királyra; jobbra dáma, balra ász, de jobbra káró-király... és mindennek vége. Igen, de ha jobbra egy hatos lett volna és balra a káró-király, akkor visszanyer mindent, és felteszi az egészszet, s akkor tizenötezer a tiszta nyeresége, megvehetné az ezredparancsnok hátaslovát, még egy pár lovat, fogatot is. No, és még mi mindent? Hej, de jó, de pompás dolog is lett volna!

Megint a díványra feküdt, és rágcsálta a lószőrszalakat.

„Ugyan miért danolásznak a hetes szobában? Biztosan Turbinnál mulatnak. Talán át is megyek és leiszom magam.”

Ebben a percben lépett be a gróf.

- Nos, mi újság, leégtél, testvér, mi? - kiáltott rá.

„Hadd higgye, hogy alszom - gondolta Iljin -, mert különben beszélnem kell vele, pedig már álmos vagyok.”

De Turbin odalépett hozzá, és megsimogatta a fejét.

- No, mi az, édes barátom, leégtél? Vesztettél? Beszélj!

Iljin nem felelt.

A gróf megrántotta a karját.

- Vesztettem. Mi kell? - dörögte Iljin álmos, közönyösen zsémbes hangon és nem mozdult.

- Mindent?

- No igen. Olyan nagy baj? Mindent. Miért kérde?

- Hallgass ide. Valld be az igazat, mint bajtársadnak - mondta a gróf, akit az elfogyasztott bor gyengédségre hangolt, s tovább simogatta Iljin haját. - Igazán megszerettelek; mondd meg

őszintén, ha kincstári pénzt vesztettél el, segítek rajtad, mert máskülönben késő lesz... Kincstári pénz volt?

Iljin felugrott a díványról.

- Hátha azt akarod, hogy beszéljek, akkor ne így beszélj velem, mert... És kérlek ne is beszélj hozzám... Egy golyó a szemem közé! Más nem marad hátra! - mondta őszinte kétségbeeséssel, fejét két kezébe temetve, és könnyekre fakadt, noha egy perccel előbb még nyugodtan tudott hátslovakra gondolni.

- Ej, te szép leányzó, ugyan kivel nem esett ez meg! Nem olyan nagy szerencsétlenség: talán még jóvátesszük. Várj csak itt rám.

A gróf kiment a szobából.

- Hol szállt meg Luhnov földbirtokos? - kérdezte a szobapincért.

A pincér ajánlkozott, hogy odakíséri a grófot. Bár az inas megjegyezte, hogy gazdája csak most került haza és vetkőzni óhajt, Turbin bement a szobába. Luhnov hálókabátban ült az asztal előtt, és az előtte heverő bankjegycsomagokat számolta át. Az asztalon kedvenc itala, egy palack rajnai bor állt; a nyereségből megengedhette magának ezt az élvezetet. Hidegen, szigorúan nézett pápaszemén át a grófra, mintha nem ismerné.

- Úgy látszik, nem ismer meg - szólt a gróf határozott léptekkel közeledve az asztalhoz.

Luhnov ráismert a grófra és megkérdezte:

- Mi tetszik?

- Játszani akarok önnel - mondta Turbin és a díványra ült.

- Most?

- Igen.

- Máskor a legnagyobb örömmel, gróf, de most fáradt vagyok és lefeküdni készülök. Nem parancsol egy pohár bort? Jó bor.

- De én meg most akarok játszani egy kicsit.

- Ma már nem szándékozom játszani. Talán az urak közül valaki hajlandó lesz, de én nem, gróf. Bocsásson meg, kérem.

- Szóval nem akar játszani?

Luhnov olyan mozdulatot tett vállával, ami sajnálkozását fejezte ki, amiért nem teljesítheti a gróf kívánságát.

- Semmi áron sem akar?

Megint ugyanaz a mozdulat.

- Pedig nagyon kérem... Nos hát fog játszani?

Csend.

- Fog játszani? - kérdezte a gróf még egyszer. - Vigyázzon!

Még mindig mély csend és egy gyors pillantás a pápaszem felett a gróf elkomoruló arcára.

- Játszik vagy nem? - kiáltotta a gróf hangosan, s akkorát ütött öklével az asztalra, hogy a palack rajnai bor eldőlt és kiömlött. - Hiszen ön nem tiszta kézzel nyert! Fog játszani? Harmadszor kérdem.

- Mondtam, hogy nem, ez igazán furcsa, gróf! És egyáltalán, nem illik betörni valakihez, és kést szegezni a torkának - jegyezte meg Luhnov, de nem nézett fel.

Rövid csend következett, mialatt a gróf arca egyre jobban elsápadt. Egyszer csak borzasztó ütés sújtott Luhnov fejére. A díványra esett, igyekezve összekapni az asztalról a pénzt, és olyan velőtrázó, kétségbeesett hangon kezdett ordítani, amit mindig nyugodt és mindig méltóságteljes külsejéből ítélve el sem várt volna az ember. Turbin összeszedte az asztalon maradt pénzt, ellökte a gazdája segítségére berohanó inast, és gyors léptekkel kiment a szobából.

- Ha elégtételt akar, rendelkezésére állok; egy fél óráig még a szobámban leszek - mondta a gróf visszatérve Luhnov ajtajához.

- Gazember! Rabló!... - hallatszott onnan. - Bíróság elé állítom!

Iljin, aki egyáltalán nem vetett ügyet a grófnak arra az ígéretére, hogy segít rajta, még mindig ugyanúgy feküdt szobájában a díványon, és a kétségbeesés könnyei fojtogatták. A valóság tudata, amelyet a lelkét betöltő érzések, gondolatok és emlékek ködös zűrzavarán keresztül a gróf gyengéd részvéte váltott ki, tovább gyötörte.

A reményekben gazdag ifjúság, a becsület, a köztisztelet, a szerelem és barátság ábrándjai - minden elveszett örökre. Könnyeinek forrása apadni kezdett, egyre jobban elhatalmasodott rajta a reménytelenség nagyon is nyugodt érzése, és már nem keltett benne undort és borzalmat, sőt mindinkább előtérbe lépett az öngyilkosság gondolata. Ekkor a gróf szilárd lépte hallatszottak.

Turbin arcáról a haragos kifejezés még nem tűnt el egészen, keze remegett kissé, de szemében kedélyes vidámság és elégedettség csillogott.

- Nesze, visszanyertem! - mondotta, néhány köteg bankjegyet dobva az asztalra. - Számold össze, hogy megvan-e mind? Aztán gyere át minél előbb a közös terembe, mert én mindjárt elutazom - tette hozzá, mintha észre sem vette volna az öröm és a hála szörnyű izgalmát az ulánus arcán, és egy cigánydalt füttyörészve távozott a szobából.

8

Szaska feszesre húzva derekán az övet, jelentette, hogy a lovak be vannak fogva, de azt kívánta, hogy előbb menjenek el a gróf köpenyéért, amely gallérostul háromszáz rubelt is megér, és adják vissza a vedlett kék bundát annak a gazembernek, aki a marsallnál azt a köpenyre cserélte; de Turbin azt mondta, hogy a köpenyt nem kell keresni és a szobájába ment, hogy átöltözzék.

A lovastiszt szótlánul gubbasztott cigánymenyecskéje mellett, és csuklott szünet nélkül. A rendőrfőnök vodkát hozatott, és meghívta magához az urakat reggelire, ígervén, hogy a felesége maga is biztosan táncra perdül majd a cigánynőkkel. A szép fiatalember behatóan magyarázgatta Iljuskának, hogy a zongorában több a lélek, és hogy gitáron nem lehet bé mollban játszani. A csinovnyik szomorúan itta teáját egy sarokban, látszott, hogy nappali világosságnál szörnyen röstelli kicsapongását. A cigányok cigánynyelven vitatkoztak egymással azon, hogy még felköszöntik az urakat; de Szytyosa ellenkezett s azt mondta, hogy a *baroráj* (cigányul: gróf vagy herceg, vagy pontosabban: igen nagy úr) megharagszik érte. Különben már a mulatság utolsó szikrája is kihamvadóban volt.

- Nos, búcsúzóul még egy dalt, s aztán mars haza - szólt a gróf, aki frissen, vidáman és szebben, mint valaha, lépett a terembe útiruhában.

A cigányok újból kört alkottak, és már rázendítettek volna a dalra, mikor Iljin egy köteg bankjeggyel bejött és félrehívta a grófot.

- Nálam csak tizenötezer rubel kincstári pénz volt, te meg tizenhatezer-háromszázat adtál - mondotta -, tehát ez a tied.

- Nem rossz! Ide velem!

Iljin átadta a pénzt, s félénken a grófra pillantva már kinyitotta a száját, hogy mondjon valamit, de csak elvörösödött, olyannyira, hogy szeme könnybe lábadt tőle, aztán megragadta a gróf kezét és szorongatta.

- Eredj már... Iljuska, ide hallgass... Nesze nektek ez a pénz, de nótával kísérjetelek el a sorompóig. - És a gróf az ezerháromszáz rubelt, amit Iljin behozott, a gitárra dobta. De azt a száz rubelt, melyet előző nap kölcsönvett a lovastisztól, elfelejtette visszaadni.

Már reggel tíz óra volt. A nap a háztetők fölé hágott, emberek jártak-keltek az utcákon, a kereskedők rég kinyitották boltjukat, nemesurak és csinovnyikok kocsiztak ide-oda, hölgyek a bevásárlásukat végezték, amikor egy bandányi cigány, a rendőrfőnök, a lovastiszt, a szép fiatalember, Iljin és a medvebundás gróf megjelent a fogadó kapujában. Napfényes idő volt, hóolvadás. Három trojka hajtott a bejáró elé, a rövidre felkötött farkú lovak lábai híg sárban paskoltak. Az egész vidám társaság elhelyezkedett: az első szánba beült a gróf, Iljin, Sztyosa, Iljuska és Szaska, a tisztiszolga. Blücher farkát csóválva eszeveszetten csaholt a rudas lóra. A másik két szánban a többi úr ült ugyancsak cigánylányokkal és cigánylegényekkel. A fogadóból elindulva a szánok egy vonalba helyezkedtek, és felzendült a cigányok kardala.

A nótázó, csengettyűs trojkák a járdára szorították fel a szembejövő kocsikat, s az egész városon keresztül száguldtak a sorompóig.

Bizony elcsodálkoztak a kereskedők és az ismeretlen, de főként ismerős járókelők, mikor a nemesurakat énekszóval, cigánylányokkal és részeg cigányokkal látták szánkázni világos nappal.

A sorompóhoz érve a trojkák megálltak, és mindnyájan búcsúzkodni kezdtek a gróftól.

Iljin, aki a búcsúzás címén eléggé felöntött a garatra, és egész úton maga hajtotta a lovakat, hirtelen elbúsulta magát, és rá akarta beszélni a grófot, maradjon legalább még egy napig; mikor azonban meggyőződött róla, hogy ez lehetetlen, teljesen váratlanul sírva borult új barátja nyakába és ígérte, hogy mihelyt állomáshelyére érkezik, kérni fogja áthelyeztetését abba a huszárezredbe, amelyben Turbin szolgált. A gróf veszett jókedvében volt: hóbuckába taszította a lovastisztet, aki reggel óta végérvényesen tegezte; a járási rendőrfőnökre ráuszította Blüchert, Sztyoskát karjai közé kapta, hogy elviszi magával Moszkvába, végül a szánba ugrott, s maga mellé ültette Blüchert, holott a kutya folyton a középben akart állni. Szaska, miután még egyszer megkérte a lovastisztet, hogy kutassa fel a gróf köpenyét, és küldje utánuk, szintén felugrott a bakra. A gróf elkiáltotta magát: „indulás!”, levette s feje felett megcsóválta a sapkáját, és kocsis módra füttyentett a lovaknak. A trojkák elváltak.

Az utasok előtt csak egyhangú havas síkság volt látható a távolban, ahol az út sárgásan sáros csíkja kanyargott. A napfény sziporkázva csillogott az olvadt hó könnyű jégkérgén, és kellemesen melengette az arcot, a hátat. Párafelhők szálltak fel az izzadt lovokról. Csengettyű csörömpölt: egy rozoga szánon fuvarozó paraszt kötélgyeplőjét ráncigálva sietve tért ki a

trojkának, és átázott bocskorában cuppogva szaladt a sáros úton; egy másik szánon kövér, piros képű parasztasszony ült gyermekével ölében báránybőr bundája alatt, s a gyeplőszárral ösztökélte hosszú farkú fehér gebéjét. A grófnak hirtelen eszébe jutott Anna Fjodorovna.

- Vissza! - kiáltotta.

A kocsis nem értette meg mindjárt.

- Fordulj vissza! Vissza a városba! De gyorsan!

A trojka ismét keresztülhajtott a sorompón, és szépen megállt Zajcova úrasszony házának deszkázott bejárója előtt. A gróf gyorsan felszaladt a lépcsőn, keresztülment az előszobán, a szalonon, s a kis özvegyet, akit még alva talált, karjaiba kapta, kiemelte az ágyból, megcsókolta álmos, szép szemét, s aztán sebesen kiszaladt. Anna Fjodorovna félálmában ajkát nyalogatva megkérdezte: „Mi történt?” A gróf a szánkóba ugrott, rákiáltott a kocsisra, és most már megállás nélkül s még csak nem is gondolva többé sem Luhnovra, sem a kis özvegyre, sem Sztjoskára s csupán azt latolgatva elméjében, ami őt Moszkvában várja - örökre elhagyta K. városát.

9

Több mint húsz év múlt el. Sok víz folyt le azóta; sokan meghaltak, sokan születtek, sok ember felserdült és megöregedett, s még több gondolat született s halt meg; sok szép és sok rossz pusztult el, ami régi. Sok gyönyörű új dolog keletkezett, és még több fejletlen és torz új dolog jelent meg isten világán.

Fjodor Turbin gróf már régen elesett párbajban egy külföldivel, akit kutyakorbáccsal vert meg az utcán; fia, aki úgy hasonlított rá, mint egyik vízcsepp a másikhoz, már huszonhárom éves, daliás ifjú volt és a lovastestőrségnél szolgált. A fiatal Turbin gróf erkölcsében egyáltalán nem hasonlított az apjához. Árnyéka sem volt meg benne a múlt század szertelen, szenvedélyes és - valódi nevén nevezve - kicsapongó hajlamainak. Értelem, műveltség és öröklött természetes képességek mellett illem- és kényelemszeretet, az emberek és a körülmények praktikus megítélése, józanság és elővigyázatosság jellemezte. A fiatal gróf kitűnően haladt előre pályáján, huszonhárom éves korában már főhadnagy volt... A hadműveletek megkezdésekor, abból a megfontolásból kiindulva, hogy előmenetel szempontjából előnyösebb front-hadseregnél szolgálni, kapitányként egy huszárezredbe helyeztette át magát, ahol hamarosan századparancsnok lett.

1848 májusában a harctér felé igyekvő Sz. huszárezred átvonult a K. kormányzóságon, és a fiatal Turbin gróf parancsnoksága alatt menetelő századnak Morozovkában, Anna Fjodorovna falujában kellett éjszakáznia. Anna Fjodorovna még élt, de már annyira nem volt fiatal, hogy maga sem tartotta magát annak, ami sokat jelent egy nőnél. Nagyon meghízott, s ez - mint mondják - fiatalos színt ad a nőknek; de ezen a fehér kövérségen is szembetűntek a mély, petyhüdt ráncok. A városba már sohasem látogatott el, sőt még kocsira szállnia is nehezebbre esett, de éppen olyan jólelkű és ostobácska volt, mint annak előtte, s ezt most, mikor már nem veszteget meg a szépségével, nyugodtan elmondhatjuk. Vele egy fedél alatt élt leánya, Liza, egy huszonhárom éves orosz falusi szépség, valamint testvérbátyja, a mi lovastiszt ismerősünk, ki jólelkűségével egész vagyonát elherdálta, és öregségére Anna Fjodorovnához húzta meg magát. Zavalsevszkij haja teljesen megöszült, felső ajka lefelé lefedte, de fölötté a bajusz gondosan feketére volt festve. Homlokát és arcát, de még orrát és nyakát is ráncok

hálózták be, háta meggörnyedt, gyenge, görbe lábainak tartásából azonban mégis felismerhető volt a hajdani lovastiszt.

Az ódon ház kis szalonjában, a csillagalakban ültetett hársakra néző régimódi, nyitott balkonajtó és ablak mögött ült együtt Anna Fjodorovna családja és háza népe. Anna Fjodorovna ősz hajjal, lila otthonkában a díványon ült, és a kerek mahagóni asztalon kártyákat rakott szét. Öreg fivére, tiszta fehér nadrágban és kék kabátban, az ablak mellett telepedett le, fonalat orsózott fehér gyapotból - unokahúga tanította meg erre a foglalkozásra, melyet nagyon megszeretett, már egyebet nem tudott csinálni, minthogy kedvenc időtöltéséhez, az újságolvasáshoz, nagyon meggyengült a szeme. Pimocska, Anna Fjodorovna nevelt lánya, mellette magolta a leckéjét, Liza felügyelete alatt, aki eközben kecskeszőr harisnyát kötött nagybátyja számára fa kötőtűkkel. A lenyugvó nap utolsó sugarai, mint ilyentájt mindig, a hársfasoron át ferdén tűztek a szélső ablakra, és mellette a könyvespolcra. Olyan csend volt a kertben és a szobában, hogy hallani lehetett, ha odakint sebes szárnycsapásokkal elsuhant egy fecske, és Anna Fjodorovna halkán felsóhajtott, vagy az öreg keresztbevetve lábait, köhintett egyet.

- Hogy kell ezt kirakni? Mutasd csak meg, Lizám, mindig elfelejtem - szólalt meg Anna Fjodorovna, és megállt a pasziánsz közben.

Liza anélkül, hogy munkáját abbahagyta volna, anyjához lépett és a kártyákra pillantott.

- Ó, hiszen összezavarta, mamuskám, galambom! - mondotta, átrakva a lapokat. - Így, most jól van. De azért beteljesül, amit kivetett - tette hozzá, észrevétlenül levéve egy lapot.

- Ugyan, te mindig rászedsz! Mindig azt mondd, hogy kijön.

- De igazán, biztosan sikerül. Lám, ki is jött.

- Jól van, jól, te kis hízelgő! Nincs még itt a teázás ideje?

- Már meghagytam, hogy gyűjtsák be a szamovárt. Mindjárt megyek. Ide kéri, mamuskám? No, Pimocska, fejezd be gyorsan a leckédet, s aztán szaladjunk egyet.

És Liza kiment.

- Lizocska! Lizanyka! - szólt utána a nagybácsi, mereven nézve a munkáját. - Úgy látszik, megint összehurkolódott, ugyan bontsd már ki, galambom!

- Rögtön, rögtön, csak cukrot adok ki, hogy megtörjék.

És alig három perc múltán csakugyan visszasietett a szobába a nagybácsihoz, és megfogta a fülét.

- Ezt kapja, hogy máskor ne hurkolja össze - mondta nevetve. - Leckéjével sem készült el.

- Elég, elég. Igazítsd hát meg te. Valami kis csomó lehetett a fonálon.

Liza elvette az orsót, kivett egy tűt a mellkendőjéből, melyet eközben az ablakból beáramló szél kissé félrebillentett, megfogta a hurkot, kétszer meghúzta, és az orsót visszaadta nagybátyjának.

- No, most csókoljon meg érte - mondta, odatartva elébe pirospozsgás arcát, és visszatűzte a mellkendőjét. - Ma rummal kapja a teát, péntek van.

És visszament a teázó szobába.

- Bácsi, jöjjön csak, nézze, huszárok jönnek erre - hallatszott onnan csengő hangja.

Anna Fjodorovna fivérével együtt bement a teázó szobába, hogy annak a falu felé nyíló ablakából megnézzék a huszárokat. De csak annyit láttak az ablakból, hogy valami távoli tömeg mozog a porfelhőben.

- Kár húgocskám, kár - jegyezte meg a nagybácsi Anna Fjodorovna felé fordulva -, kár, hogy olyan szűken vagyunk, és a szárnyépület még nem kész, hogy meghívhattuk volna a tiszteket. Hiszen a huszártiszt mind csupa pompás, vidám fiatalember, legalább gyönyörködhettem volna bennük.

- Mit tegyünk, hiszen én is tiszta szívből örülnék, de hiszen maga is tudja, kedves bátyám, hogy nincs helyünk: az én hálószobám, a Lizáé, a szalon, meg ez itt a maga szobája, ennyi az egész. Hol adjunk itt nekik helyet, ítélje meg maga. Mihajlo Matvejev a sztarosztá házat hozta rendbe nekik, azt mondja, hogy az is tiszta.

- Talán vőlegény akadna közülük Lizocskánknak. Egy derék huszár! - mondta a nagybácsi.

- Nem, én huszárt nem akarok, nekem ulánus kell, hiszen a bácsi is ulánusoknál szolgált, ugye? Ezekről én tudni sem akarok. Azt mondják, hogy a huszár az mind bolondos.

És Liza kicsit elpirult, de aztán újból csengő nevetésre fakadt.

- Amott szalad Usztyuska, kérdezzük meg tőle, mit látott - mondotta.

Anna Fjodorovna behívatta Usztyuskát.

- Sehogy sem ízlik a munka, ugye, mi szükség van rá, hogy szaladjatok katonákat nézni? - szólt rá Anna Fjodorovna. - Nos, mi újság, hol szálltak meg a tisztek?

- Jerjomkinéknél, úrnőm. Ketten jöttek, daliás legények, azt mondják, hogy az egyik gróf.

- Hogy hívják?

- Kazarov vagy Turbinov, bocsásson meg, nem emlékszem már.

- Lám, az ostoba, még elmondani sem tud semmit. Ha legalább a nevét megtudta volna.

- Elszaladok rögtön.

- Ismerlek, milyen ügyes vagy. Nem, inkább menjen Danyilo. Mondja meg neki, kedves bátyám, hogy fusson át és kérdezze meg, nem hiányzik-e valami a tiszteknek, de udvarias legyen, úgy mondja, hogy az úrnő kérdezteti.

Az öregek ismét letelepedtek a teázó szobában, Liza pedig a leányszobába ment, hogy a feldarabolt cukrot dobozba rakja. Usztyusa a huszárokról mesélt éppen odabent.

- Kisasszony, galambocskám, de szép ember az a gróf - lelkendezett. - Valóságos fekete szemöldökű angyalka. Ilyen vőlegény kellene a kisasszonynak, szép pár lenne belőlük.

A cseléd lányok helyeslőleg elmosolyodtak, az öreg dajka, aki az ablaknál ült egy harisnyával, felsóhajtott, s mellé valami imádságot is motyogott.

- Hát ennyire megtetszettek neked? - szólt Liza. - Nagyon szeretsz te mesélgetni, Usztyusa. Hozz fel gyümölcs-mustot, hadd igyanak valami savanykásat a huszárok.

És Liza, a cukordobozzal kezében mosolyogva ment ki a szobából.

„Szeretném látni azt a huszártisztet - gondolta. - Barna-e vagy szőke? És azt hiszem, ő is örülne, ha megismerkedhetne velünk. Elmegy és meg sem tudja, hogy itt voltam és gondoltam rá. És hány ilyen ment el már mellettem! Ki lát engem? Csak a nagybácsi meg Usztyusa. Akárhogyan is fészülködöm, akármilyen ujjakat is viselek, senki rám se hederít - gondolta

sóhajtván és elnézte telt, fehér karját. - Biztosan magas termetű, nagy szeme, kis fekete bajusza van. Nem, hiába. Már huszonkét éves elmúltam, és a ragyás Ivan Ipaticsen kívül senki sem volt belém szerelmes; pedig négy évvel ezelőtt még szebb voltam. Így múlt el s nem adott senkinek sem örömet az én fiatal lányságom. Ó, én boldogtalan, szerencsétlen falusi kisasszony!”

Anyja hívó szava, hogy töltsön teát, kizökkentette a falusi kisasszonyt pillanatnyi tünődéséből. Fejecskéjét megrázva bement a teázó szobába.

Ami a legjobb az életben, az mindig váratlanul következik be; minél jobban igyekszik az ember, annál rosszabbul sikerül. Falun ritkán törődnek a neveléssel, és ezért többnyire pompás nevelést adnak. Így történt Liza esetében is. Anna Fjodorovna - szellemének korlátoltsága és közönyös jelleme folytán - egyáltalán nem adott nevelést Lizának: nem taníttatta sem zenére, sem az annyira hasznos francia nyelvre; elhunyt férjétől fogant egészséges, csinos leánykáját egyszerűen rábízta a szoptatós, majd a száraz dajkára, tápláltatta, kartonruhácskákba és kecskebőr cipőcskébe öltöztette, sétáltatta, gombát és epret szedni küldte, egy szeminarista házitánítóval írni-olvasni és számolni taníttatta, és tizenhat év múlva váratlanul igazi barátnőt, mindig vidám és jószívű, tevékeny háziasszonyt talált Lizában. A jótékony Anna Fjodorovnának mindig voltak nevelt leányai a jobbágy- és a talált gyermekek közül. Liza már tízéves korától foglalkozni kezdett velük: tanította, öltöztette, templomba vezette őket, megfékezte, ha túlzásba vitték a pajkosságot. Azután megjelent a házban a jólelkű, de tehetetlen nagybácsi, akit úgy kellett gondozni, mint egy gyermeket. Azután a cselédek és a parasztok, akik kérésekkel és orvosi tanácsokért fordultak a fiatal kisasszonyhoz, s akiket bodzával, mentával és kámforszesszel gyógyított. Ott volt a háztartás, amely szinte észrevétlenül az ő kezébe került. Aztán a kielégítetlen szerelemvágy, mely csupán a természetben és vallásban talált vigaszt. Így lett Lizából tevékeny, derült lelkű, önálló, tiszta és mélységesen vallásos nő. Igaz, néha megsebezte kissé a hiúságát, ha a templomban szomszédnőin K.-ból rendelt divatos kalapokat látott; olykor könnyfakasztó bosszúságot váltottak ki öreg, házsártos anyjának szeszélyei. Voltak szerelmi ábrándjai is, a legdörébb és néha durva formában, de a feltétlen szükségletévé vált hasznos tevékenység eloszlatta azokat, és huszonkét éves korában fizikai és morális szépsége teljében egyetlen szeplő, egyetlen folt sem esett Liza tiszta, nyugodt lelkületére. Középmagas volt, inkább telt, mint sovány; gesztenyebarna szeme alsó szemhéján könnyű sötét árnyalattal; haja hosszú és szőke. Himbálózva, ahogy mondani szokták, kicsit kacászva járt. Mikor valami munkával volt elfoglalva, és semmi sem izgatta különösképpen, aki alaposabban szemügyre vette, szinte leolvashatta arckifejezéséről: vidám és jó dolog élni a földön, ha az embernek van kit szeretnie és tiszta a lelkiismerete. Még a bosszúság, zavar, aggodalom és bánat pillanataiban is könnyen, összehúzott bal szemöldökén, összeszorított ajkain keresztül, arca gödröcskéiben, ajka szögletében és mosolyhoz, életörömhöz szokott két szemében szinte akarata ellenére is, csak úgy világított az értelemről meg nem rontott derék, egyenes lélek.

10

Még a levegőben volt a forróság, noha a nap már lenyugodott, mikor bevonult Morozovkába a svadron. Előtte hátranézegetve és olykor felbődülve, meg-megállva loholt a falu poros utcáján egy nyájától eltévedt tarka tehén, és sehogy sem jött rá, hogy egyszerűen csak le kellene térnie az árokszélre. Az utca mindkét oldalán összeverődött öreg parasztok, asszonyok, gyerekek, cselédek sóváran nézték a huszárokat. Felkantározott, fel-felnyerítő hollófekete paripájukon

sűrű porfelhőben, lépésben vonultak be a huszárok. A század jobb oldalán szép fekete ménjét hanyagul megülve két tiszt lovagolt: az egyik a parancsnok, Turbin gróf, a másik egy Polozov nevű, még nagyon fiatal ember, aki csak nemrég lépett elő hadapródból zászlóssá. A legjobb házikóból fehér zubbonyos huszár lépett ki, és sapkáját levéve, a tisztek elé állt.

- Hol lesz a mi szállásunk? - kérdezte tőle a gróf.

- A kegyelmes úré? - szólt a szálláscsináló, összeütve sarkát. - Ezt itt: a sztarosza viskóját hoztam rendbe. Követeltem az uraságnál is helyet, de azt felelték, hogy nincs. A föld-birtokosnő olyan fúriaféle.

- Jól van - mondta a gróf, leszállt a sztarosza kunyhójánál, és egyenesítgette elzsibbadt lábait.

- Hát a kocsim megérkezett?

- Igenis, kegyelmes uram, megérkezett! - felelt a szálláscsináló, sapkájával a bőrbatár felé mutatva, amely a kapuból látható volt, és előresietett a ház pitvarába, ahol a parasztcsalád tagjai kíváncsiskodtak. Egy öregasszonyt még fel is lökött, mikor hirtelen kitérte a kiürített kunyhó ajtaját, és előrebocsátotta a grófot.

A ház elég nagy és tágas volt, de nem valami tiszta. A német komornyik, aki úgy volt öltözve, mint egy úr, a szobában felállította és megvetette a vaságyat, és most fehéreneműt szedett elő a bőrdönből.

- Pfüj, micsoda rémes szállás ez! - bosszankodott a gróf. - Gyagyenko! Hát nem lehetett különbet találni, talán a földbirtokosnál?

- Ha parancsolja a gróf úr, átmehetek az urasághoz - felelt Gyagyenko -, de a háza nagyon igénytelen, nem mutat sokkal különbet ennél.

- Most már nem kell, menj a dolgodra.

És a gróf az ágyra hevert, feje alá téve két kezét.

- Johann! - kiáltott komornyikjára. - Már megint egész hegy van az ágy közepén. Mért nem tudod jól megvetni?

Johann igazítani akart az ágyon.

- Hagyd, most már nem kell... És a házikabátom, hol van? - folytatta ingerülten.

A szolga előhozta a házikabátot. A gróf, mielőtt magára vette volna, megnézte minden oldalról.

- Jól sejtettem, nem szedted ki belőle a foltot. Vajon van a világon rosszabb szolga nálad? - tette hozzá, kitépve a komornyik kezéből a köntöst és magára öltötte. - Mondd, szándékosan teszed? Kész a tea?

- Még nem értem rá elkészíteni - felelte Johann.

- Ostoba!

Ezek után a gróf elővette az odakészített francia regényt, és szótlanul olvasott elég sokáig; Johann kiment a pitvarba, hogy begyűjtsa a szamovárt. A gróf láthatóan rossz hangulatban volt, nyilván a fáradság, a por, a szűk ruha és éhes gyomra okából.

- Johann! - kiáltott újból. - Számolj el a tíz rubellel. Mit vásároltál a városban?

A gróf megnézte a számlát, és bosszús megjegyzéseket tett a drága bevásárlások miatt.

- A teához rumot adj.

- Rumot nem vettem - mondta Johann.
 - Gyönyörű! Hányszor megmondtam, hogy mindig legyen rum!
 - Nem volt elég pénzem.
 - Miért nem vett Polozov? Kérhettél volna az ő legényétől.
 - Polozov zászlós? Nem tudom. Teát és cukrot, azt vett.
 - Te állat! Takarodj. Csak te tudsz így kihozni a sodromból... Tudhatod, hogy kivonuláskor mindig rummal iszom a teát.
 - Ez a két levél jött az ezredparancsnokságtól - jelentette a komornyik. A gróf az ágyon fekvé felbontotta a leveleket, és olvasásukba mélyedt. Ekkor lépett be vidám arccal a zászlós, miután a svadront elszállásolta.
 - Nos, mi újság, Turbin? Úgy látszik, itt jól elhelyezkedtél. Tyű, de elfáradtam, igazán. Nagy volt a forróság.
 - Mondhatom, jól vagyok, tetves, bűdös viskóban, és még csak rum sincs a te jóvoltodból: a te buta legényed nem vett, az enyim meg ugyancsak nem. Szólhattál volna nekik.
- És folytatta az olvasást. Mikor a levél végére ért, összegyűrte és eldobta.
- Miért nem vettél rumot? - kérdezte ezalatt a zászlós a pitvarban suttogva legényét. - Hiszen volt nálad pénz.
 - Miért kell mindent nekünk vásárolni, így is minden kiadás az enyém, az ő németje meg csak pipázik.
- A második levél nyilván nem volt kellemetlen, mert a gróf mosolyogva olvasta.
- Ki írta? - kérdezte Polozov visszatérve a szobába, mialatt deszkából fekvőhelyet tákolt össze magának a kemence mellett.
 - Minna - felelte a gróf élénken, s átadta neki a levelet. - Akarod elolvasni? Milyen édes nő! Igazán többet ér, mint a mi kisasszonyaink... Figyeld meg, mennyi érzés és elme van ebben a levélben... Csak egy baj van - pénzt kér.
 - Ez bizony baj - jegyezte meg a zászlós.
 - Igaz, hogy ígértem neki, de most itt van ez a hadjárat, meg aztán... Különbén ha még vagy három hónapig századparancsnok maradok, okvetlen küldök neki. Nem sajnálom tőle. Ugye, milyen bájos teremtés?... - szólt mosolyogva, és Polozov arckifejezését figyelte, mialatt az a levelet olvasta.
 - Szörnyű helyesírási hibákkal van tele, de kedves és úgy látszik, csakugyan szeret - felelte a zászlós.
 - Ó, de mennyire! Csak ezek a nők tudnak igazán szeretni, ha már egyszer szeretnek.
 - Hát az a másik levél kitől van? - kérdezte a zászlós, visszaadva az elolvasott levelet.
 - Hát... egy úr, kártyaadósságomra figyelmeztet már harmadszor, a nyavalyás... Pedig most nem tudom megfizetni... Ostoba levél! - dünnyögte a gróf, akit láthatóan bosszantott ez a visszaemlékezés.

E beszélgetés után a két tiszt elég sokáig hallgatott.

A zászlós, aki nyilván a gróf befolyása alatt állt, nem mert megszólalni, némán itta teáját, csak olykor pillantott fel Turbin elkomorodott, szép arcára, aki mereven bámult ki az ablakon.

- Ej, még minden kitűnően végződhetik - szólalt meg hirtelen Polozovhoz fordulva a gróf, és vígan megrázta a fejét. - Ha nálunk az idén előléptetés lesz a fronton, s még hozzá ütközetbe is kerülünk, utolérhetem a gárdakapitányokat.

Még a második pohár teánál is erről a témáról beszélgettek, mikor belépett az öreg Danyilo, és átadta Anna Fjodorovna üzenetét.

- Még azt is megparancsolták, hogy megkérdezzem, nem kegyeskedik-e a fia lenni Fjodor Ivanovics Turbin grófnak? - tette hozzá a maga jószántából Danyilo, aki megtudta a tiszt nevét és emlékezett arra, mikor a megboldogult gróf Turbin K. városában járt. - Úrnők, Anna Fjodorovna, nagyon jól ismerte.

- Az én apám volt; jelentsd úrnódnak, hogy nagyon köszönöm, de semmire sincs szükségem, csak azt hagytam meg, hogy érdeklődj, nem lehetne-e valami tisztább kis szobát kapni valahol, a kastélyban vagy egyebütt.

- Ugyan miért üzented ezt? - szólt Polozov, mikor Danyilo kiment. - Hát nem mindegy? Egy éjszakáról van csak szó és megzavarnók őket.

- Kérlek, hagyj! Azt hiszem, épp eleget kínlódtunk tyúkketrecekben! Látszik, hogy nem vagy praktikus ember. Mégha csak egy éjszakáról van is szó, miért ne próbáljunk, ha lehet, embernek való szállást kapni. Ők pedig még el is lesznek ragadtatva. Csak az lenne kellemetlen, ha ez a hölgy csakugyan ismerte volna apámat - folytatta a gróf mosolyra nyitva ajkát villogó fehér fogain. - Valahogy mindig restelkednem kell boldogult apám miatt, mindig valami botrány vagy adósság derül ki. Ezért nem szeretek apám ismerőseivel találkozni. Egyébként a kor, a korszellem volt olyan - tette hozzá most már komolyan.

- Még el sem mondtam neked - szólt Polozov -, találkoztam egyszer Iljinnel, az ulánusok dandárparancsnokával. Nagyon szeretett volna téged látni, és rendkívül ragaszkodott apádhoz.

- Úgy hallom, az az Iljin komisz fráter. S ami a fő, ezek az urak csak azért emlegetik az apámat, hogy hozzám férközzenek, és mintha igen kedves dolgokat mesélnének, olyan dolgokat közölnek róla, hogy majd kisül a szemem. Igaz - mert én nem vagyok elfogult vagy részrehajló -, az én öregem valóban nagyon is indulatos ember volt, és néha nem is volt kifogástalan, amiket művelt. Egyébként mindez kortünet. A mi korunkban talán igen derék ember vált volna belőle, mert, az igazat megvallva, valóban rendkívüli képességei voltak.

Alig negyedóra múlva a szolga visszatért, és közölte, hogy a földbirtokosnő kéreti, fáradszomjat át éjszakára az ő házába.

11

Anna Fjodorovna izgatott sürgölődésbe fogott, megtudván, hogy a huszártiszt Fjodor Turbin gróf fia.

- Ó, istenkém! Az én galambocskám! Danyilo, szaladj, de gyorsan és mondd meg, hogy az úrnő kéreti. - Felugrott és szaporán a leányszoba felé indult. - Lizanyka! Usztyuska! A te szobádat kell rendbehozni, Lizám. Te költözz át a nagybácsidhoz, maga meg, bátyám... Bátyám, maga majd a szalonban fog aludni. Egy éjszaka nem a világ.

- Sebaj, húgom. Én a padlón is elalszom.

„Gondolom, daliás fiatalember lehet, ha az apjára hasonlít. Legalább megláthatom a galambomat...” - Nézd majd meg te is, Liza! Az apja szép ember volt... Hová viszed azt az asztalt? Hagyd itt - rendezkedett Anna Fjodorovna. - Aztán hozz ide két ágyat, egyiket az ispántól, aztán hozd el a polcra a kristály gyertyatartót, amit a bátyám ajándékozott a névnapomra, és tégy bele új gyertyát.

Végre minden elkészült. Liza, nem törődve anyja beavatkozásával, a maga ízlése szerint rendezte be szobáskáját a két tiszt számára. Rezedával szagosított tiszta ágyneműt vett elő a szekrényből, és elkészítette az ágyakat; vizeskancsót és gyertyákat állított az éjjeli asztalkára; a leányszobát kifüstölte, ő maga pedig átköltözött nyoszolyájával a nagybácsi szobájába. Anna Fjodorovna kissé megnyugodott, megint leült a helyére, sőt a kártyát is kezébe vette, de nem rakta szét, hanem gömbölyű könyökére támaszkodva eltűnődött. „Az idő, az idő, hogy eljár! - hajtogatta maga elé suttogva. - Régen volt, de mintha csak most lát-nám magam előtt. Ó, nagy kópé volt! - És könnyek tolultak szemébe. - Most Lizanyka... De azért ő mégsem olyan, amilyen én voltam az ő korában... Szép, fiatal leány, de hiába, nem az...”

- Lizanyka, talán felvennéd a muszlin ruhádat estére?

- Csak nem fogja meghívni őket, anyus? Inkább ne - felelte Liza, akit valami meghatározhatatlan izgalom fogott el arra a gondolatra, hogy találkozik a tisztekkel. - Inkább ne, anyuskám!

Valóban kevésbé kívánt találkozni velük, mint amennyire félt attól az izgalmas boldogságtól, amely, szerinte, reá várt.

- Talán ők maguk akarnak majd bemutatkozni, Lizocska! - mondta Anna Fjodorovna, és míg lánya haját simogatta, erre gondolt: „Nem, nem olyan haj ez, amilyen az enyém volt az ő korában... Ó, Lizocskám, mennyire kívánnám neked...” És csakugyan nagyon kívánt valamit a leányának; a gróffal való házasságra nem gondolhatott, olyan viszonyt meg, aminő közte és a gróf apja között volt, Lizának nem kívánhatott - de valami nagyon szépet kívánt neki. Talán azt az életet akarta még egyszer átélni a leánya lelkében, amelyet ő élt a néhai gróffal.

Turbin kapitány jövelete az öreg lovastisztet is felizgatta kissé. Kiment a szobájába és ott bezárkózott. Negyedóra múlva, mentében és kék nadrágban került elő, és zavart, de elégedett kifejezéssel, mint amikor egy fiatal leányka ölti fel első bálruháját, átment a vendégek számára kijelölt szobába.

- Megnézem a mostani huszárokat, kedves húgom. Bizony a megboldogult gróf igazi huszár volt... Megnézem, megnézem.

A hátsó kapu felől a tisztek már bejöttek a számukra kijelölt szobába.

- No, látod - szólt a gróf és úgy, ahogy volt, poros csizmájában, ledőlt a megvetett ágyra. - Hát nem jobb itt, mint egy svábbogaras viskóban?

- Jobbnak jobb, de mégis... lekötelezve lenni a háziaknak...

- Badar beszéd. Praktikusnak kell lenni mindenben. Biztosan nekik is nagyon kedvükre való a dolog... Hé, ki van ott? - kiáltott ki -, kérj valamit, amivel el lehet függönyözni ezt az ablakot, máskülönben éjszaka befúj a szél.

Ebben a percben lépett be az öreg, hogy a tiszteknek bemutatkozzék. Pironkodva bár, de természetesen nem mulasztotta el megemlíteni, hogy bajtársa volt a néhai grófnak, hogy az jóindulatával tüntette ki, sőt azt is mondta, hogy nem egyszer részesült az elhunyt jótéteményében. Azt értette-e az elhunyt jótéteményein, hogy az végül nem adta vissza neki a

kölcsönként száz rubelt, vagy azt, hogy a hóbuckába lökte, vagy hogy leszidta - az öreg ezt nem érintette közelebről. A gróf nagyon udvarias volt az öreg lovastiszthez, és megköszönte az éjjeli szállást.

- Már bocsásson meg, ha nem valami fényűző, gróf (majdnem azt mondta: kegyelmes uram - annyira elszokott az előkelőségekkel való érintkezéstől); húgom házikója kicsiny, ezt meg itt tüstént beakasztjuk valamivel és jó lesz - tette hozzá az öreg és a függöny ürügye alatt, de főként azért, hogy minél előbb beszámolhasson a tisztekről, bókolva távozott a szobából.

Bejött a takaros Usztyusa, hogy úrnője sáljával befüggönyözze az ablakot. Ezenkívül az úrnő parancsára megkérdezte óhajtanak-e teázni az urak?

A jó szállás nyilván kedvezően hatott a gróf hangulatára; derült mosollyal tréfálgatott Usztyusával, úgyhogy az nagy huncutnak nevezte, kifaggatta a leányt, szép-e a kisasszonyuk, és arra a kérdésre, hogy kívánnak-e teázni, azt felelte, nem bánja, ha hoznak nekik, a fő dolog azonban, hogy vacsorájuk még nem kész, és így szeretne egy kis vodkát, valami harapnivalót és xereszi bort, ha van a háznál.

A nagybácsi el volt ragadtatva a fiatal gróf udvariasságától, és egekig magasztalta az ifjú nemzedéket, erősítgetve, hogy a maiak összehasonlíthatatlanul derekabbak a régieknél.

Anna Fjodorovna nem volt vele egy véleményen - Fjodor Ivanovics grófnál senki sem lehetett különb -, és végül már komolyan megharagudott, csupán annyit jegyezve meg hidegen, hogy: „Magának bátyám, aki utoljára mondott kedveset, az a legderekb. Persze tagadhatatlan, hogy az emberek manapság okosabbak lettek; Fjodor Ivanovics gróf azonban úgy táncolta a polkát, és olyan szeretetre méltó volt, hogy akkor úgyszólván mindenki belebolondult, de ő rajtam kívül senkivel sem törődött. Következésképpen hajdan is voltak derék emberek.”

E pillanatban jött a hír: vodka kell, harapnivaló és xereszi bor.

- Ejnye, ejnye kedves bátyám, maga sohasem azt teszi, ami kellene, vacsorát kellett volna rendelni - szolt Anna Fjodorovna. - Liza, kedvesem, intézkedj!

Liza az éléskamrába sietett gombáért és friss teavajért, és a szakácsnál vagdalt húst rendelt.

- De a xereszivel hogy leszünk? Magának maradt még belőle?

- Nem, nem is volt, húgom.

- Hogyhogy nincs? Hiszen a teához iszik valami affélét.

- Az rum, Anna Fjodorovna.

- Hát nem mindegy? Adjon csak belőle, nem baj az, hogy rum. És nem lenne jobb ide hívni őket, kedves bátyám? Maga mindent tud. Csak nem fognak megsértődni?

A lovastiszt kijelentette: kezeskedik, hogy a kitűnő gróf nem fogja visszautasítani a meghívást, és ő feltétlenül behozza őket. Anna Fjodorovna kiment, hogy másik ruhát és új fejkötőt vegyen fel. Lizának azonban annyi dolga akadt, hogy ideje sem volt levetni bő ujjú, rózsaszínű házivászon ruháját. Emellett rettenetesen izgatott volt: úgy hitte, valami meglepő esemény várja, s mintha sötét felhők gyülekeztek volna lelke fölé. Ezt a szép grófi huszárt valami teljesen új, számára érthetetlen, de gyönyörű lénynek vélte. Jelleme, szokásai, minden szava nyilván olyan rendkívüli, aminővel ő még sohasem találkozott. Minden, amit a gróf gondol és mond, okvetlenül okos és igaz, minden, amit tesz, becsületes; egész külseje gyönyörű. Ha nemcsak harapnivalót és xereszit követel, hanem fürdőt is illatos zsályából, Liza akkor sem csodálkozott volna, és nem hibáztatta volna a grófot, hanem szilárdan meg lett volna győződve, hogy ez így helyes és ennek így kell lennie.

A gróf, mikor a lovastiszt közölte vele nővére kívánságát, azonnal beleegyezett. Megfésülködött, felvette köpenyét, és zsebetette szivartárcáját.

- Gyerünk hát - mondta Polozovnak.

- Jobb lenne nem bemenni - felelte a zászlós. - *Il feront des frais pour nous recevoir.*¹¹¹

- Bolond beszéd. Boldoggá tesszük őket. Aztán már érdeklődtem is: szép lány van a háznál... - mondta a gróf franciául.

- *Je vous en prie, messieurs!*¹¹² - mondta a lovastiszt, csupán azért, hogy értésükre adja, ő is tud franciául s így megértette, amit a tisztek beszéltek.

12

Liza elpirult, mikor a két tiszt belépett, félt rájuk nézni, és lesütötte szemét, mintha a teáskanna megtöltésével lenne elfoglalva. Anna Fjodorovna viszont gyorsan felugrott, bókkolt, nem vette le szemét a grófról, beszélni kezdett neki, hol arról, hogy rendkívül hasonlít az apjához, hol a leányát ajánlotta figyelmébe, majd teával, befőttel, falusi gyümölcsajttal kínálgatta. A szerény külsejű zászlósra senki sem ügyelt, s ennek az nagyon örült, mivel így, az illendőség határain belül, kedvére elnézhette és elemezhetette Liza szépségét, ami nyilván meglepte és elbájolta. A nagybácsi, nővére és a gróf beszélgetését hallgatva, kész szóáradattal ajkán, csak az alkalmat leste, hogy mesélhessen lovassági emlékeiről. A gróf erős szivarra gyújtott, melynek füstje Lizát nehezen türtöztethető köhögésre ingerelte, egyébként nagyon beszédes és szeretetre méltó volt a teánál; de míg eleinte Anna Fjodorovna szakadatlan szóáadatainak szünetei közé ékelte megjegyzéseit, végül már kizárólag ő maga vitte a szót. Egy valami furcsán érintette a gróf hallgatóit: beszédében gyakran használt olyan szavakat, melyeken az ő társaságában nem botránkoztak meg, de itt némileg merészen hatottak. Anna Fjodorovna ugyan nem nagyon ijedt meg tőlük, de Liza fülig pirult; a gróf azonban ezt nem vette észre, és rendületlen nyugalommal maradt kedves és közvetlen. Liza szótlánul töltögette a poharakat - nem adta a vendégek kezébe, hanem csak a közelükbe tolta -, s még mindig izgatottan, mohón figyelt a gróf beszédére, akinek nem valami mélyen szántó elbeszélése és töredezett előadásmódja lassanként lecsillapította. A várva várt nagyon okos dolgokat nem hallotta tőle, nem látta őt mindenben olyan választékosnak, mint remélte. Sőt, a harmadik pohár teánál, annak utána, hogy félénk szemepillantása egy ízben találkozott Turbin tekintetével, és a gróf nem sütötte le a szemét, hanem enyhén elmosolyodva, nyugodtan tovább nézett reá, Lizát kicsit ellenséges érzés fogta el iránta, és hamarosan rájött: nemcsak hogy semmi különös nincs Turbinban, hanem egyáltalán mit sem különbözik azoktól, akiket addig látott, nem érdemes félnie tőle, csak a körme tiszta és ápolt, de még különösen szépnek sem lehet mondani. Nem minden belső mélabú nélkül vett búcsút eszményképétől. De hirtelen megnyugodott, és csak a szótlán zászlós pillantása feszélyezte, mert érezte arról, hogy kitartóan reá irányul. „Hátha nem a gróf lesz az, hanem ő!” - gondolta magában.

¹¹¹ Költségekbe verik magukat, hogy fogadhassanak bennünket.

¹¹² Kérem, uraim!

Tea után az öregasszony a másik szobába hívta át a vendégeket, s újból leült szokott helyére.

- Nem kíván, gróf, lepihenni? - kérdezte. - Mivel mulattathatnánk önöket, kedves vendégeink?
- folytatta a tagadó válasz után. - Kártyázik ön, gróf? Bátyám, maga elszórakoztathatná őket. Játshatnának valamit...

- De hiszen maga is preferánszozik, kedves húgom - felelte a lovastiszt -, játszunk akkor mindnyájan. Ön is játszik, gróf? És ön is?

A tisztek kijelentették, hogy örömet elfogadják, bármit javasolnak a háziak.

Liza kihozta a szobájából ócska kártyáit, amelyekkel ő szokta kivetni, gyorsan elmúlik-e Anna Fjodorovna fogfájása, visszatér-e a nagybácsi még aznap a városból, ahova elutazott, eljön-e ma látogatóba a szomszédék kisasszonylánya stb. Ez a kártyacsomó már vagy két hónapja szolgált, de mégis tisztább volt annál, amelyikből Anna Fjodorovna szokott jósolgatni.

- Hanem önök talán nem akarnak kicsinyben játszani? - kérdezte a nagybácsi. - Mi Anna Fjodorovnával félkopejkás alapon játszunk... Így is megkopaszt mindnyájunkat.

- Ó, ahogy parancsolják. Nagyon szívesen - felelte a gróf.

- Játsszunk hát egy kopejkába, a drága vendégek kedvéért, csak hadd nyerjenek tőlem, öregasszonytól - mondta Anna Fjodorovna elterpeszkedve karosszékében és megigazítva mantilláját.

„Hátha sikerül egy rubelt elnyernem tőlük” - gondolta, mert Anna Fjodorovnának öreg korára a kártya afféle kiseded szenvedélyévé vált.

- Akarják, hogy megmutassam, hogyan játsszák a preferánszot Pétervárott? - szólt a gróf. - Nagyon mulatságos.

Az új pétervári mód mindenkinek igen megtetszett. A nagybácsi még erősítgette is, hogy ő ismerte ezt a változatot, ugyanígy van ez a bosztonban is, csak nem emlékszik rá egészen biztosan; Anna Fjodorovna viszont semmit sem értett meg belőle, és olyan sokáig magyarázták neki hiába, hogy végre mosolyogva és helyeslőleg bólogatva, indítatva érezte magát kijelenteni, hogy most már érti, számára minden világos. Jót nevettek aztán a játék közepén, mikor Anna Fjodorovna blank ásszal és királlyal bement a mizert és hat ütést csinált. Kicsit zavarba is jött, félszegen elmosolyodott és sietett kijelenteni, hogy még nem szokta meg teljesen az újmódi játékot. Vesztes pontjait azonban felírták, és bizony sokat veszített, annál is inkább, mert a gróf, aki nagy tétekben szokott játszani, óvatos volt és sehogy sem értette meg, hogy a zászlós miért csinál szándékosan hibákat a licitálásban és miért lökdösi őt az asztal alatt.

Liza megint hozott be gyümölcsajtokat, háromféle befőttet és egy kevés, különleges módon beáztatott oportói almát, majd az anyja háta mögé állva figyelte a játékot. Olykor-olykor a tisztekre nézett, kiváltképp a gróf rózsaszín körmökben végződő finom, fehér kezeire, amelyek oly tapasztalt biztonsággal és eleganciával osztották a kártyákat, és szedték fel az ütéseket.

Anna Fjodorovna, aki házárdul túllicitálta a többieket, és hetet jelentve megint csak négyet ütött, végképp megzavarodott és összevissza kapkodott.

- Sebaj, anyuskám, majd helyrehozza a veszteségét! - szólt Liza mosolyogva, hogy enyhítsen anyja nevenséges helyzetén. - Húzza be egyszer majd a bácsit, mikor ő lesz a felvevő.

- Ha legalább segítenél nekem, Lizocskám - nyöszörgőit Anna Fjodorovna, ijedten pillantva leányára. - Nem tudom, mit s hogyan...

- Hát én sem tudok e szerint az új mód szerint játszani - felelt Liza, mialatt anyja vesztes pontjait számolta össze. - És tudja-e, hogy sokat veszít, anyuskám? Még Pimocska új ruhájára sem marad - tette hozzá, tréfásan.

- Bizony így könnyen elveszíthet tíz ezüst rubelt is - szólalt meg a zászlós Lizára pillantva, azzal a szándékkal, hogy beszélgetést kezdjen vele.

- Hát nem papírpénzben játszunk? - hökkent meg Anna Fjodorovna, mindannyiukon végignézve.

- Nem tudom, hogy érti, de én még számolni sem tudok papírpénzben - jegyezte meg a gróf. - Hogy is kell azt? Azazhogymi is az a papírpénz?

- Manapság már senki sem számol papírpénzben - kapott a szón a nagybácsi, aki nyereségben volt.

Az öregasszony pezsgő gyümölcsborokat hozatott be, maga is megivott két pohárral, kipirult s úgy látszott, hogy már mindenre fittyet hány. Még egy ősz hajfürtje is kicsúszott a főkötője alól, s meg sem igazította. Nyilván azt képzelte, hogy milliókat veszített, és teljesen tönkrement. A zászlós egyre sűrűbben lökdöste lábával a grófot. A gróf meg csak tovább jegyezte az öregasszony veszteségeit. A játék végül befejeződött. Bárhogyan is igyekezett Anna Fjodorovna hamiskodni, és hozzácsempészni pontjaihoz, azt színlelve, hogy a számolásban téved, s már összeadni sem tud, bármennyire rémüldözött is vesztesége nagyságától, a leszámolás végén kiderült, hogy 920 egységet veszített. „Ez annyi, mint kilenc rubel papírpénzben?” - kérdezgette Anna Fjodorovna jó egynéhányszor, és mindaddig nem ébredt komoly veszteségének tudatára, amíg bátyja nagy ijedelmére meg nem magyarázta, hogy papírpénzben harminckét és fél rubelt veszített, amit feltétlenül meg kell fizetnie.¹¹³ A gróf össze sem számolta nyereségét, hanem a játék végével szintén felállt és az ablakhoz ment, ahol Liza a vacsorához rendezkedett, és gombát rakott ki egy tányérra. A gróf a legnagyobb nyugalommal egyszerűen azt tette meg, amit a zászlós egész este szeretett volna, és nem tudott megtenni: beszélgetést kezdett Lizával az időjárásról.

A zászlós viszont ezalatt rendkívül kellemetlen helyzetben volt. Anna Fjodorovna ugyanis egyáltalán nem titkolta haragját, különösen, mikor elment mellőle a gróf, és Liza is, aki azon volt, hogy fönntartsa anyja derűs hangulatát.

- Milyen bosszantó, hogy olyan sokat nyertünk öntől - szólt hozzá Polozov, hogy mondjon valamit. - Tisztára lelkiismeretlenség tőlünk.

- Ráadásul ezt a pétervári módszert is kitalálták! - zsémbelt az öregasszony. - Aztán meg nem tudok magam kiigazodni, hogyan lehet, hogy olyan sok jön ki papírpénzben.

- Harminckét rubel, pontosan harminckettő és fél - hajtogatta a lovastiszt, aki a nyereség hatása alatt tréfás kedélyállapotban volt. - Adja csak maga le azt a kis pénzt, húgocskám... Adja csak le.

- Mindent megfizetek, de többet nem fognak engem behúzni. Ennyi pénzt egész életemben sem nyerhetek vissza.

¹¹³ A régi papírrubel körülbelül három és félszerkevesebbet ért az ezüst rubelnél.

És Anna Fjodorovna szaporán kidöcögött a szobájába, ahonnan kilenc papírrubellel tért vissza. Csak bátyja határozott követelésére fizette meg az egész veszteségét.

Polozov kicsit attól tartott, hogy Anna Fjodorovna az ő fejét mossa meg, ha beszélgetésbe kezd vele, ezért szótlanul elsompolygott mellőle, és csatlakozott a grófhoz meg Lizához, akik a nyitott ablaknál társalogtak.

A vacsorához terített asztalon két faggyúgyertya égett. Lángjukat meglobogtatta néha a májusi éjszaka üde, langyos szellője. A kertre néző nyitott ablakban szintén világosság volt, de egészen más színezetű, mint a szobában. A csaknem telehold, amelynek aránya már sápadozott, lassan úszott a magas hársfák csúcsai fölé, és egyre jobban megvilágította a finom fehér felhőket, amelyek olykor eltakarták. A fason keresztül odalátszó tó tükrére egy helyen ezüst fényt szórt a hold. Megszólaltak a békák. Közvetlenül az ablak alatt illatozó orgona-bokor időnként meg-meglíbbenő nedves virágai közt madárcák surrantak halkán ide-oda.

- Milyen csodás idő! - mondta a gróf Lizához lépve, és leült az ablakpárkányra. - Kegyed gyakran sétál, gondolom.

- Igen - felelte Liza, aki valahogy már egyáltalán a legkisebb zavart sem érezte a gróffal való beszélgetés közben -, reggelenként hét óra tájt körüljárok a gazdaságban, és sétálok egy kicsit Pimocskával, anyus nevelt lányával.

- Kellemes a falusi élet! - szólt a gróf, szeméhez csíptetve monokliját. Hol a kertbe nézett, hol Lizára. - Hát éjszakánként, holdvilágnál, jár-e sétálni?

- Nem. De három évvel ezelőtt minden holdvilágos éjszaka sétáltunk a bácsival. Valami különös betegségben, álmatlanságban szenvedett. Telihold idején nem tudott elaludni. Ez az ő szobája, egyenest a kertre néz, és az alacsony ablakból a hold erősen besütött hozzá.

- Furcsa - jegyezte meg a gróf -, de hiszen ez a kegyed szobája, gondolom.

- Nem, csak ma alszom itt, az én szobámat önök foglalják el.

- Igazán?... Ó, istenem! Sohasem bocsátom meg magamnak ezt az alkalmatlankodást - mentegetődött a gróf, és érzelmes őszinteségének bizonyosságául, lelökte szeméről a monoklit.

- Ha tudtam volna, hogy megzavarom...

- Miért volna alkalmatlankodás, ellenkezőleg nagyon örülök. A bácsi szobája olyan kedves, vidám, az ablak alacsony, itt fogok üldögelni, amíg el nem alszom, vagy kimászom a kertbe, és sétálok még egyet éjszakára.

„Micsoda pompás kislány” - gondolta a gróf, újból felcsippentve monokliját, és Lizára nézett, az ablakon elhelyezkedése közben igyekezve lábával a lány lábához érni. - „És milyen ravaszul adta tudtomra, hogy ha akarom, láthatom a kertben az ablaknál.” Sőt, Liza sokat veszített is varázsából szemében: annyira könnyűnek látszott a győzelem.

- És milyen gyönyörű lehet - szólalt meg merengően nézve a sötét faszorokat -, egy ilyen éjszakát tölteni a kertben azzal, akit szeretünk.

Liza kissé zavarba jött e szavaktól és a gróf lábának ismételt, látszólag véletlen érintésétől. Minden megfontolás nélkül, csupán azért, hogy zavara ne legyen szembetűnő, mondott valamit. Ezt mondta: „Igen, kellemes holdfényes éjszakákon sétálgatni.” Valahogy feszélyezve érezte magát. Bekötötte az edényt, amelyből a gombát kirakta, és távozni készült az ablaktól, mikor a zászlós odalépett hozzájuk. Lizát érdekelte, hogy ez ugyan miféle ember.

- Csodaszép az éjszaka! - mondta a zászlós.

„Ezek is csak az időjárásról beszélnek” - gondolta Liza.

- Milyen búbajos kilátás - folytatta a zászlós. - De kegyed, gondolom, már meg is unhatta - tette hozzá ama különös és jellemző hajlamának engedve, hogy kissé kellemetlen dolgokat mondjon azoknak, akik nagyon tetszenek neki.

- Miért gondolja? Mindig ugyanaz az étel vagy ruha untat, de egy szép kertet sohasem lehet megunni, ha az ember szívesen sétálgat, különösen, amikor a hold mind magasabbra emelkedik. A bácsi szobájából az egész tó látható. Ma éjszaka is elnézem majd.

- Fülemlék nincsenek önöknél? - kérdezte a gróf, akit nagyon bosszantott, hogy Polozov hozzájuk csatlakozott, és így nem tudhatta meg pontosabban a találka körülményeit.

- Azelőtt mindig voltak nálunk; csak hogy tavaly egyet megfogtak a vadászok, az idén pedig a rendőrfőnök kocsijának csengettyűje riasztotta el azt, amelyik a múlt héten már gyönyörűen kezdett énekelni. Harmadéve órák hosszat elüldögéltünk a fasorban és hallgattuk őket.

- Ugyan mit mesél önöknek ez a kis fecsegő? - szólt a nagybácsi, a beszélgetőkhöz lépve. - Nem parancsolnak egy kis harapnivalót?

Vacsora után, melynek során a grófnak sikerült az ételek dicséretésével és hatalmas étvágyával valamelyest elűzni a háziasszony rosszkedvét, a tisztek elbúcsúztak és szobájukba mentek. A gróf, Anna Fjodorovna csodálkozására, megszorította a bácsi kezét és az ő kezét is anélkül, hogy megcsókolta volna, sőt Lizával is csak kezét szorította, miközben egyenest a szemébe nézett, és kellemes mosolyával könnyedén elmosolyodott. Ez a pillantás ismét zavarba hozta a fiatal lányt.

„Nagyon csinos ember - gondolta -, csak túlságosan öntelt.”

14

- Nem szégyelled magad? - szólt Polozov, mihelyt a tisztek visszatértek a szobájukba. - Én szándékosan igyekeztem veszíteni, téged is lökdöstelek az asztal alatt. Hát nem bánt a lelkiismeret? Hiszen láthattad, az öregasszony egészen elkeseredett.

A gróf harsány kacajba tört ki.

- Hallatlanul mulatságos dáma! Mennyire szívére vette!

Olyan jókedvűen kacagott megint, hogy még az előtte álló Johann is lesütötte szemét, és suttyomban ő is elmosolyodott.

- Lám, lám, a család barátjának fia! Hahaha! - hahotázott a gróf.

- Nem, hát ez igazán nem szép dolog. Komolyan megesett a szívem az öregasszonyon.

- Micsoda bolond beszéd ez? Mennyire fiatal vagy te még! Azt akartad talán, hogy veszítsek? Miért kellett volna veszíteni? Én is veszítettem, amikor még nem tudtam játszani. Jól jön az a tíz rubel, testvér. Praktikusán kell felfogni az életet, különben mindig a rövidebbet húzza az ember.

Polozov elhallgatott; úgyis gondolkodni akart Lizáról, akit rendkívül tiszta és bájos teremtsé- nek látott. Levetkőzött és lefeküdt a tiszta, puha ágyba, amely az ő számára volt előkészítve.

„Micsoda balgaság a mindenféle kitüntetés meg harci dicsőség - gondolta a sállal befüggöny- zött ablakot nézve, amelyen keresztül átszillant a halovány holdfény. - Ez a boldogság: egy ilyen csendes zugban eléldegélni egy kedves, okos, egyszerű feleséggel, ez a tartós, az igazi boldogság!”

De valahogy nem kívánta barátjával közölni efféle ábrándjait, sőt említést sem tett a falusi hajadonról, noha biztosra vette, hogy a gróf is róla gondolkozik.

- Miért nem vetközől le? - kérdezte a grófot, aki fel-alá járt a szobában.

- Még nem vagyok álmos. Fújd el a gyertyát, ha akarod, én anélkül is lefekszem majd.

És tovább járt fel-alá.

„Még nem vagyok álmos” - ismételte magában Polozov, akit a mai este után még jobban bosszantott a gróf fölénye, és hajlandóságot érzett magában, hogy fellázadjon ellene. „El tudom képzelni - gondolta -, minő gondolatok járnak most a te jól fésült fejedben: láttam én, mennyire megtetszett neked az a lány. De te képtelen vagy megérteni ezt az egyszerű, becsületes teremtet: neked Minna kell és ezredesi vállbojtok. Mégis megkérdem tőle, hogy tetszik neki Liza.”

És Polozov már feléje is fordult, de meggondolta magát. Előre tudta: nemcsak hogy nem lesz képes vitatkozni a gróffal, ha annak véleménye Lizáról az, amit feltételezett, de arra is képtelen, hogy ellentmondjon neki, annyira megszokta már, hogy engedjen Turbin fölényének, amelyet napról napra tűrhetlenebbnek és igazságtalanabbnak érzett.

- Hová mégy? - kérdezte, amikor a gróf letette a sapkáját, és az ajtóhoz indult.

- Megyek az istállóba, megnézem, rendben van-e ott minden.

„Különös!” - gondolta a zászlós, de elfújta a gyertyát, és igyekezve elúzni balgán féltékeny és ellenséges gondolatait eddigi barátjával szemben, a másik oldalára fordult.

Ezalatt Anna Fjodorovna, miután szokása szerint keresztet vetett bátyjára, Lizára és a nevelt lányára, s gyengéden összecsókolta őket, szintén visszavonult a szobájába. Régóta nem érte ezt az öregasszonyt egy nap alatt ennyi erős benyomás, úgyhogy imádkozni sem tudott nyugodtan. Egy pillanatra sem ment ki fejéből a megboldogult grófnak eleven emléke, és ennek a nyegle fiatalembernek nyomasztó jelenléte, aki olyan istentelenül kifosztotta. Miután azonban szokása szerint levetközőtt, és kiitta az éjjeli szekrényre készített félpohár kvaszt, lefeküdt.

Kedvenc macskája nesztelenül belopakodott a szobába. Anna Fjodorovna magához húzta és dorombolását hallgatva, simogatni kezdte. Álom nem jött szemére.

„Ez a macska zavar” - gondolta és elkergette. A macska lehuppant a padlóra, bolyhos farkát lassan megcsóválta s a padkára ugrott, a cselédleány pedig, aki a szobában aludt a padlón, most behozta teveszőr pokrócát, meggyújtotta a mécsest, és eloltotta a gyertyát. Végül a szolgáló is horkolni kezdett, de Anna Fjodorovna szemét még mindig kerülte az álom, és nem nyugtatta meg felizgatott képzeletét. Mihelyt behunyta a szemét, nyomban a huszár arcát képzelte maga elé, és ez az arc különféle torz formát öltött a szobában, mikor a méceses gyenge fényénél nyitott szemmel nézett a komódra, az éjjeli szekrényre vagy valami lelógó fehér ruhára. Hol túlságosan melege volt a dunyhák között, hol az óra ketyegett fülsértőn az éjjeli szekrényen, hol a szolgáló hortyogott kibírhatatlanul. Anna Fjodorovna felkeltette és rászólt, hogy ne horkoljon. Leányára, az öreg és a fiatal grófra, a preferánszra gondolt, s mindezek furcsa módon összekuszálódtak elméjében. Egyszer önmagát látta keringőzni a néhai gróffal, látta telt, fehér vállát, érezte rajta valakinek a csókját, másszor meg a lányát vélte a fiatal gróf karjai között. Usztyuska megint horkolni kezdett...

„Hiába, valahogy másképp van ma, mások az emberek. Az a régi kész volt értem tűzbe ugrani, de volt is miért. Ez meg itt, bamba módra alszik, örül, hogy nyert a kártyán, és eszébe sem jut udvarolni. Hogyan is mondta a másik térden állva: mit akar, mit tegyek, megöljem magam, vagy mit kíván? És meg is ölte volna magát, ha kívánom.”

Hirtelen meztelen lábak léptei hangzottak a folyosóról, és egyetlen szál magára kapott ruhában, sápadtan és egész testében remegve, Liza szaladt a szobába, és szinte lerogyott az ágyra anyja mellé...

...Liza miután anyjától elbúcsúzott, átment nagybátyja volt szobájába. Felvette fehér hálóköntösét, és sűrű, hosszú haját kendőbe kötve, eloltotta a gyertyát, kinyitotta az ablakot, és egy székre kuporodott, merengő két szemét a tóra szegezte, amelynek most már egész felszíne ezüstösen fénylett...

Megszokott elfoglaltsága és egész érdeklődési köre hirtelen teljesen új megvilágításban tűnt szemébe: idős, szeszélyes anyja, aki iránt érzett elfogult szeretete lelkének részévé vált, elaggott, de kedves nagybátyja, a kisasszonyukért rajongó cselédek és parasztok, a fejőstehenek és a borjak, ez az annyiszor meghalt és mindig megújult természet, melynek ölén felnőtt, szeretetve és szeretve, mindaz, ami oly könnyű, kellemes lelki pihenőül szolgált neki, mindez most egyszerre *másnak* tűnt fel, *unalmasnak*, *szükségtelennek*. Mintha valaki azt mondta volna neki: „Te kis buta! Húsz éven át balga voltál, szolgáltál valakiknek, valamiért és nem tudtad, hogy mi az élet és a boldogság!” A világos, mozdulatlan kert mélyébe meredve most erősebben, sokkal erősebben tört rá ez a gondolat, mint valaha. És mi keltette fel benne ezeket a gondolatokat? Korántsem a gróf iránt fellobbant szerelem, mint, ahogy feltételezni lehetne. Ellenkezőleg! A gróf nem tetszett neki. A zászlós még inkább megnyerhette volna bizalmát, de az félszeg, hallgatag fiú szegény. Akaratlanul is megfélemedezett róla, és a gróf alakját élesztette fel képzeletében, de dühös bosszúsággal. „Nem, nem ő az” - mondotta önmagának. Az ő eszményképe olyan gyönyörű! És ezt az eszményképet ezen az éjszakán, ennek a természetnek ölén, amelynek nem csorbította volna szépségét, tudta volna szeretni - eszményképét, amely egyetlenegyszer sem kapott pontosabb körvonalakat, hogy a durva valósághoz igazodjék.

Régebben az egyedüllét és olyan emberek hiánya, akik magukra vonhatták volna a figyelmét, azt eredményezte, hogy a szerelem egész ereje, amelyet a gondviselés egyenlő mértékben oltott mindnyájunk lelkébe, benne még ép és háborítatlan maradt; most viszont már túlságosan sokáig volt osztályrésze az a szomorú boldogság, hogy érezhette magában ennek a valaminek a jelenlétét, és nagyritkán tárva fel szíve rejtekét, élvezhette a saját gazdagságának szemléletével járó örömet - semhogy meggondolatlanul árasztotta volna valakire mindazt, amit lelkében őrzött. Adja isten, hogy a sírig élvezhesse ezt a fukar boldogságot. Ki tudja, nem jobb-e, nem erősebb-e ez a boldogság? És talán csak ez a boldogság valódi és lehetséges?

„Én Uram Istenem! - fohászodott -, csakugyan hiába vesztettem volna el a boldogságot és az ifjúságot, vagy már nem lesz, sohasem lesz részem benne - igaz volna ez valóban?” És merőn nézte a fényes, magas égboltozatot, a hold körül fehér, fodros felhők leple alatt, melyek a csillagokat eltakarva úsztak a hold felé. „Ha az a legfelső, fehér felhőcske eléri a holdat, akkor igaz” - gondolta. Füstszerű ködcsík futott keresztül a fehér holdkorong alsó felén, s ekkor a fűvön, a hársak koronáin és a tavon a fény fokozatosan gyengülni kezdett: a fák fekete árnyékai elmosódtak. És mintha a természetet elsötétítő komor árnyéknak felelne, könnyű szellő suhant át a fákon, s a lombok, a nedves föld és a virágzó orgona harmatos illatát hozta az ablakba.

„Nem, ez nem igaz - vigasztalta magát Liza -, és ha a fülemüle ma éjszaka dalolni kezd, akkor badarság minden, amit gondoltam, és nem kell kétségbeesnem.” Még sokáig ült némán, várva valakire, bár minden újból megvilágosodott és felelevenült, és néhányszor ismét felhők úsztak a holdra, és megint minden elsötétedett. Már el is szunnyadt így, az ablaknál ülve, amikor fülemüleszó ébresztette fel a tónál felcsendülő gyors trillájával. A falu leánya felnyitotta a szemét. Lelke a természettel való titokzatos egyesülésben új gyönyörrel telt meg ismét,

nyugalom és derű tárult fel előtte. Két karjára könyökölt. Mellét szomorúság sóvárgó, édes érzése szorította össze, és a kielégülést szomjazó, igazi értelmében vett tiszta szeretet könnyei, jóleső, vigasztaló könnyek buggyantak ki szeméből. Az ablakpárkányon összekulcsolta két kezét, és fejét rájuk fektette. Kedvenc imája magától tolt el elméjébe, s így szenderedett el könnyes szemekkel.

Egy kéz érintése keltette fel. Felébredt. De ez az érintés könnyű volt és kellemes. Mihelyt a kéz erősebben szorította karját, Liza hirtelen tudatára ébredt a valóságnak, felsikoltott, felugrott és azzal áztatva magát, hogy nem ismerte fel a grófot, akit előntött a holdfény az ablak alatt - kiszaladt a szobából.

15

Valóban a gróf volt. Amint meghallotta a lány sikoltását, és feleletül erre a sikolyra az éjjeli őr dörmögését a kerítésen túl, mint a tetten ért tolvaj, hanyatt-homlok rohant a harmatos, nedves fűvön a kert mélyébe. „Ó, én ostoba! - hajtogatta szinte öntudatlanul. - Ráijesztettem. Halkabban, csendes szóval kellett volna felkeltenem. Ó, én ügyetlen barom!” Megállt s hallgatózott: az őr a kiskapunál bejött a kertbe, botját maga után húzva a homokos ösvényen. A grófnak el kellett rejtőznie. Lement a tóhoz. Összerázkódott, ahányszor lába alól békák huppantak riadtan a vízbe. Bár lába átmedvesedett, mégis itt kuporodott le és visszaidézte emlékezetébe, amit tett: hogyan mászott át a kerítésen Liza ablakát keresve, és látta meg végül fehér alakját; hogyan ment el néhányszor az ablak előtt a legkisebb neszre is figyelve, hogyan gondolta egyszer már kétségtelennek, hogy a leány késlekedése miatt bosszankodva várakozik reá, máskor lehetetlennek, hogy oly könnyen ráállt volna a találkára; miként lépett végül határozottan elébe abban a hiedelemben, hogy Liza csak falusias zavarában tette az alvást; de amint ezt valódinak ismerte fel, hogy futott vissza fejvesztetten, s csak azután, mikor erősen rápirított önmagára a gyávaságáért, közeledett újból hozzá bátrabban, és érintette meg a karját. Az éjjeli őr megint krákokogott, s a kiskaput megnyikorgatva kiment, elhagyta a kertet. A kisasszony szobájának ablakát becsapták, s a belső ablaktáblákat is betették. A gróf szörnyen bosszankodott, ezt látva, sokért nem adta volna, ha előről kezdhette volna az egészet; most már nem cselekedett volna olyan ostobán... „És milyen édes, üde fiatal lány! A megtestesült báj! És így elszalasztani... Én ostoba barom!” Emellett már az álom is kiment a szeméből, és a végig bosszantott ember határozott lépteivel vaktában elindult az összeboruló hársfasor ösvényén.

És most neki is meghozta ez az éj a megnyugtató szomorúság és a szeretetvágy békéltető ajándékait. Az agyagos, itt-ott sarjadó fűben, a száraz harasztal borított ösvényt a sűrű hárs lombon keresztül a hold sápadt kerek fényfoltjai világították meg. Egy görbe faágra olyan világosság esett oldalról, mintha fehér moha nőtte volna be. A levelek meg-megsuhogtak ezüstös villogással. A házban kialudtak a gyertyák, minden hang elnémult; csak a fülemüle csattogása töltötte be az egész, mérhetetlennek látszó, hallgatag és fényben fürdő kertet. „Istenem, micsoda éjszaka! Milyen csodálatos éjszaka!” - gondolta a gróf, magába szíva a kert friss illatait. Sajnálkozást érzett. „Mintha elégedetlen volnék magammal is, másokkal is, az egész világgal. De a leányka édes, bájos. Talán meg is bántottam...” Itt ábrándjai összezavarodtak. A legfurcsább helyzetekbe képzelte magát ebben a kertben a falusi kisasszonnyal; azután a leány szerepét szeretett Minnája vette át. „Milyen ostoba vagyok! Egyszerűen át kellett volna ölelnem a derekát és megcsókolnom.” És a gróf ezzel a sajnálkozással ért vissza szobájába.

A zászlós még nem aludt. Tüstént a gróf felé fordult az ágyon.

- Te nem alszol? - kérdezte a gróf.

- Nem.

- Elmondjam, hogy mi volt?

- Nos?

- Nem, jobb, ha nem mondom el... Vagy jó, elmondom. Húzd arrább a lábadat.

És a gróf, aki gondolatban már legyintett az elszalasztott kalandra, élénk mosollyal ült le bajtársa ágyára.

- Képzeld, a házikisasszony randevút adott nekem!

- Mit beszélsz? - kiáltott fel Polozov, és felugrott az ágyról.

- Hallgasd csak!

- De hát hogyan? Mikor? Lehetetlen!

- Hát amíg ti a preferánszt számoltátok össze, Liza megmondta nekem, hogy éjszaka az ablaknál fog ülni, és hogy az ablakba be lehet mászni. Lám, milyen jó a praktikusság! Amíg ti az öregasszonnyal számoltatok, én elintéztem ezt az ügyet. Egyébként te is hallhattad; még a te jelenlétben is közölte, hogy ma az ablaknál fog ülni és nézi a tavat.

- Igen, ezt mondta.

- Amit nem tudok, az az, hogy ezt szándékkal mondta, vagy anélkül. Lehet, hogy ő sem gondolt mindjárt az első alkalommal találkára, de mindenesetre olyan színezete volt a dolognak. Furcsa história lett belőle. Ostoba módra jártam el. Hülyén! - tette hozzá megvetően mosolyogva önmagán.

- De hát hol voltál?

A gróf néhány ismételt tétovázó bevezetéstől eltekintve, mindent úgy mondott el, ahogyan történt.

- Magam rontottam el a dolgot, bátrabbnak kellett volna lennem. De a lány felsikoltott, és elszaladt az ablaktól.

- Úgy, tehát felsikoltott és elszaladt - szólt a zászlós, félszeg mosollyal válaszolva a gróf mosolyára, amely mindig oly tartósan és erősen hatott reá.

- Igen. De most már ideje, hogy aludjunk.

A zászlós ismét háttal fordult az ajtónak, és vagy tíz percig szótlánul feküdt. Isten tudja, mi ment végbe a lelkében; de amikor újból visszafordult, arca szenvedést és határozottságot tejezett ki.

- Turbin gróf! - mondotta furcsa hangon.

- Mi az? Félrebeszélsz, vagy mi? - szólt rá a gróf nyugodtan. - Mi kell, Polozov zászlós?

- Turbin gróf! Ön egy aljas gazember! - kiáltott Polozov és felugrott az ágyról.

Másnap a svadron tovább vonult. A tiszték nem látták a háziakat, és nem búcsúztak el tőlük. Egymással szintén nem beszéltek. Az első pihenő napon szándékoztak megverekedni. De Schultz kapitány, egy derék bajtárs és kitűnő lovas, akit az ezredben mindenki szeretett, és akit a gróf párbajsegédül kért fel, úgy intézte el ezt az ügyet, hogy nemcsak hogy nem verekedtek meg, de az ezredben senki sem szerzett tudomást a történetekről; Turbin és Polozov pedig, ha nem is maradt meg előbbi baráti viszonyuk, továbbra is tegeződtek, és találkoztak ebédeken és kártyacsatáknál.

1856. április 11.

A FÖLDESÚR DÉLELŐTTJE

1

Nyehljudov herceg tizenkilenc éves volt, mikor mint harmadéves egyetemi hallgató nyári vakációra hazatért szülőfalujába, és az egész nyarat otthon töltötte. Ősszel a következő francia nyelvű, kiforratlan, gyerekes írású levelet küldte nénjének, Beloreckaja grófnőnek, aki szerinte az ő legjobb barátja s a világ legzseniálisabb asszonya volt:

„Kedves nénikém!

Olyan elhatározásra jutottam, amely egész jövőmre döntő. Az egyetemet otthagytam, hogy a falusi életnek szenteljem magam, mert úgy érzem, erre születtem. Az istenért, ki ne nevéssen, drága néném. Azt mondja majd, hogy fiatal vagyok; meglehet, valóban gyerek vagyok még, de ez nem zárja ki, hogy a jót akarjam cselekedni és szeretni, és ezt érzem hivatásomnak.

Mint már megírtam, a birtokon szörnyű állapotokat találtam. Rendbe akartam hozni, belemélyedtem az ügyekbe, s akkor rájöttem, hogy a legnagyobb baj a parasztok száználmas nyomorúsága, s ezt a bajt csak munkával és türelemmel lehet megjavítani. Ha látná két parasztomat, Davidot és Ivant a családjukkal, hogy milyen az életük, biztosra veszem, hogy e két szerencsétlennek pusztá látása jobban meggyőzi, mint bármi, amivel én megmagyarázhatnám szándékomat. Vajon nem az én szent és igaz kötelességem-e, hogy gondoskodjam arról a hétszáz emberről, akiknek sorsáért felelős vagyok Isten előtt? Nem vétek-e, hogy élvezetek kedvéért vagy becsvágyból durva lelkű sztaroszták és ispánok kényére hagyjam őket? És miért próbáljak más téren hasznos lenni, jót cselekedni, mikor itt olyan közvetlen szép és nemes kötelesség vár rám? Érzem magamban a képességet, hogy jó gazda legyek, ahhoz pedig, hogy a magam értelmezése szerint az lehessenek, nincs szükség sem diplomára, sem rangra, amit ön annyira kíván nekem. Drága nénikém, ne szövögessen hát részemre becsvágyó terveket, szokja meg a gondolatot, hogy én szokatlan, de helyes utat választottam, amely érzem, boldogsághoz vezet. Sokat, igen sokat gondolkoztam leendő kötelességeimről, összeírtam cselekvésem irányelveit, és ha Isten éltet és erőt ad hozzá, sikerül majd vállalkozásom.

Ne mutassa meg leveletem Vaszja bátyámnak, félek a gúnyolódásától; megszokta, hogy különb nálam, és én is megszoktam, hogy különbnek tartsam. Ványa viszont, ha szándékomat nem is helyesli, de bizonyára megérti.”

A grófnő a következő, szintén franciául írt levélben válaszolt:

„Leveled, kedves Dmitrij, csak azt bizonyítja - amiben egyébként sem kételkedtem -, hogy aranyos jó szíved van. De kedves barátom, az életben többet ártanak nekünk a jó tulajdonságaink, mint a rosszak. Nem akarom azt mondani, hogy szándékos ostoba és engem elszomorít; csupán érvekkkel próbálok rád hatni. Gondolkozzunk csak, barátom. Azt mondod, hogy hivatásodnak érzed a falusi életet, parasztjaid javát akarod, s reméled, jó gazda leszel, 1. Meg kell neked mondanom: csak akkor tudhatjuk, mi a hivatásunk, ha egyszer egyben már tévedtünk. 2. Könnyebb megszerezni a boldogságot magunknak, mint másoknak. 3. Ahhoz, hogy derék gazda legyen

valaki, hideg, szigorú embernek kell lennie, aminő te aligha lész valaha is, bárhogy szeretnél annak látszani.

Elgondolásodat megmásíthatatlannak érzed, sőt életszabályként tűzöd magad elé: de az én koromban, barátom, az ember nem okoskodásokban, irányelvekben hisz, hanem csak a tapasztalatnak. Márpedig az én tapasztalatom szerint a te terved gyerekesség. Ötven felé járok, és sok derék embert ismertem életemben, de azt még sohasem hallottam, hogy egy jó családból való, tehetséges fiatalember jótettek vágya ürügyén, falun temetkezzék el. Te mindig eredetiségre törekedtél, de eredetiséged nem más, mint a becsvágy túltengése. Bizony, barátom, akkor már válaszd inkább a kitaposott ösvényt, az hamarabb vezet sikerhez, ha pedig a siker, mint olyan, nem kecsegtet, akkor is szükséged lesz rá ahhoz, hogy jót tehess, te, aki szeretsz jót tenni.

Egynéhány paraszt nyomorúsága - szükséges rossz, vagy olyan baj, amin lehet segíteni, anélkül, hogy megfeledkezz kötelességeidről a társadalom, a családod és saját magad iránt. A te eszeddel, szíveddel, jó hajlamaiddal nincs az a pálya, amelyen sikert ne arathatnál, de akkor legalább olyan pályát válassz, amely méltó hozzád és becsületedre válik.

Hiszem, hogy őszinte vagy, amikor azt mondod, nincs benned becsvágy, csakhogy ez önáltatás. A te korodban, a te lehetőségeiddel, a becsvágy - erény, de hibává és alantas tulajdonsággá válik, mihelyt az ember már nincs abban a helyzetben, hogy kielégítse ezt a szenvedélyét. Te is meggyőződsz még erről, ha nem változtatod meg elhatározásodat. Ég veled, kedves Mityám! Úgy érzem, hogy oktalan, de nemes és nagylelkű terveidért még jobban szeretlek. Tedd, amit jónak látsz, de tudd meg - megvallom -, nem tudok veled egyetérteni.”

A fiatalember a levél vétele után sokáig elgondolkodott, végül is úgy döntött, hogy egy zseniális nő is tévedhet; bejelentette kilépését az egyetemről, és végképp megtelepedett falujában.

2

A fiatal földesúr, mint ahogy megírta levelében nagynénjének, gazdasági munkatervet készített, s egész életét és elfoglaltságát beosztotta órákra, napokra, hónapokra. A vasárnapot szánta arra, hogy kérvényezőket, cselédeket, parasztokat fogadjon, és bejárja a szegényparasz-
tok otthonait, s olyankor segílyt osztogasson nekik a paraszttanáccsal egyetértésben, amely minden vasárnap este döntött arról, kinek milyen segíly jár. Több mint egy év telt már el úgy, és a fiatalember már nem volt teljesen újonc sem a gyakorlati, sem az elméleti gazdaság-
tudományban.

Szép júliusi vasárnap reggel volt, amikor Nyehljudov, miután otthon megkávézott, és átfutott egy fejezetet a „Maison Rustique”-ből,¹¹⁴ jegyzetfüzetével és könnyű nyári felöltője zsebében jókora bankjegycsomóval elindult az oszlopos és verandás nagy falusi házból, amelynek földszintjén lakott egy kis szobácskában, és a régi angol park gondozatlan, fűvel benőtt ösvényén át az országút két oldalán elterülő faluba ment. Nyehljudov magas, sudár, sűrű sötétszőke hajú, fekete szemű fiatalember volt, piros ajka fölött még alig serkedt a bajusz.

¹¹⁴ Mezőgazdasági ismeretek gyűjteménye.

Minden mozdulata csupa erő, energia és a magabiztos fiatalság jóindulatát érezte. A falu népe tarka csoportokban éppen tódult ki a templomból; ünneplőbe öltözött öregek, leányok, gyermekek, asszonyok kisdedeikkel, szerteszéledtek házaikba, és mély meghajtással engedtek utat a földesúrnak. Nyehljudov az utcára érve elővette jegyzetfüzetét, és a gyerekes betűkkel teleírt utolsó oldalán megnézte néhány paraszt nevét, melyek mellett valami megjegyzés volt. „*Ivan Csuriszjonok szál fákat kért*” - olvasta és az útra fordulva elért jobbról a második ház kapujához.

Miből állt Csuriszjonok hajléka: korhatag, négy sarkán hézagos, rozoga faházból, amely annyira besüppedt a földbe, hogy az omladozó trágyadomb fölött csak egy hasadozott, piroszsalus ablaka látszott, meg egy másiknak a kerete, amely rongyokkal volt betömve; egy rozoga tornácából, küszöbe elkorhadt az alacsony ajtó alatt; meg egy kis faviskóból, mely alacsonyabb volt a tornácnál; a ház kapuja körül sövénykerítés düledezett. Mindezt valaha közös háztető fedte, most csak itt-ott volt látható belőle egy-egy megfeketedett, rothadó szalmacsomó, helyenként pedig még látszott valami fönt a szénapadlás zsindeleiből. Az udvaron roskatag kávájú kút állt, mellette cölöp- és kerékroncsok; körülötte jószágtapodta szennytócsa - most kacsák tocsogtak benne. A kútnál két árva, elvéhdedt szomorúfűz lógatta búsan kopottzöld, ritkás ágait, tanúsítva, hogy valaha mégis gondoskodott valaki ennek a helynek szépítéséről. Egyik fűzfa tövében ült egy nyolcévesnek látszó szőke kislány, ő vigyázott az előtte csúszkáló kétesztendősre. A házörző kuvasz ott ténfergett a gyerek körül, de mihelyt meglátta a földesurat, esze nélkül loholt a kapu felé, és onnan ugatott rémülten hörgő csaholással.

- Itthon van Ivan? - kérdezte Nyehljudov.

A nagyobbik leányka mintha kővé dermedt volna erre a szóra, szemét mind tágabbra meresztette és nem felelt; a kisebbik pedig eltátotta száját és látszott, hogy rögtön sírva fakad. Egy rongyos kockás ruhás, görnyedt öregasszony, kifakult, ócska, piros övvel a dereka körül kinézett az ajtóból, és ő sem szólt semmit. Nyehljudov a tornáchoz ment, és megismételte kérdését.

- Itthon van, jó urunk - szólt rekedtes hangján az öregasszony; mélyen meghajolt, és egész lénye valami riadt izgalmat fejezett ki.

Nyehljudov köszöntötte az asszonyt, és a pitvaron át a keskeny színbe ment, az öregasszony csipőre téve kezét az ajtóba állt, és le nem véve szemét az úrról, csendesén csóválta fejét. Az udvar is szegényes volt, itt-ott eltakarítatlan fekete trágya, összevissza rothadt vályú, vasvillák és két borona; a szín kör alakú eresze alatt az egyik oldalon ekék álltak, egy szekérderék, kerekek nélkül, és egymásra hányva üres, korhatag méhkaptárak, majdnem mind széjjelmállva, kidőlt-bedőlt oldalakkal, úgyhogy félig már trágyadombon heverték.

Csuriszjonok éppen baltával meg a fokával hasogatta a tető alá roskadt sövénykerítést. A közepesnél alacsonyabb növésű, ötven év körüli parasztember volt, hosszúkás, napégette arca a sötétszőke, őszes szakáll s ugyanolyan sűrű hajzat keretében szép és kifejező. Félig lehunyt sötétkék szeme okosan és kedélyes gondtalansággal nézett a világba. A ritkás szőke bajusz alatt szépen előtűnt szabályos rajzú ajka, mely ha mosolygott, nyugodt önbizalmat és egész környezetével szemben valami gúnyos közönyt fejezett ki. Cserzett, mélybarázdás bőrén, a nyakán, arcán, kezén kiduzzadt ércsomókon, szembetűnő görnyedtségén és dongalábain meglátszott, hogy mindig erejét meghaladó, kemény munkában töltötte életét. Térdén késsel foltozott, fehér kendervászon nadrág volt rajta, s ugyanolyan kelméből piszkos, hátán, karján már kirongyolódott ing, amit jóval derekán alul zsinór szorított össze, s azon egy rézkulcs lógott.

- Adjisten - köszöntött rá az uraság, amint az udvarba lépett. Csuriszjonok rápillantott, de folytatta munkáját. Egyetlen energikus mozdulattal kirántotta a kerítést a tető alól, és csak azután vágta baltáját a fatönkébe, s övét igazgatva az udvar közepére ment.

- Kellemes ünnepet, kegyelmes uram! - mondta és mély meghajlásakor haja előrehullott.

- Köszönöm, öregem. Eljöttem, megnézem a házad táját - mondotta gyerekes, félszeg nyájassággal Nyehljudov, végignézve a paraszt ruházatán. - Mutasd csak, minek kell neked szálfa, amit a gyűlésen kértél tőlem.

- Szálfa? Hiszen tudnivaló, minek, bátyuska, kegyelmes uram. Legalább úgy-ahogy meg akarom támogatni a színt, tetszik látni; a minap az a sarka be is dőlt már, még jó, hogy akkor nem volt benne jószág. Rozoga már itt minden - folytatta Csuriszjonok, megvető pillantással sújtva tátongó, düledező viskóit. - Mert a szarufa, gerenda, zindely már olyan, ha csak hozzáér az ember, látni, úgyse lesz már belőle valamirevaló fa. Deszkát meg hol kapni manapság? Hiszen tetszik tudni.

- Akkor hát mit ér neked öt szálfa, ha az egyik fészered már bedőlt, a másikat meg csak az imádság tartja? Nem szálfa kell neked, hanem szarufa, cölöp, gerenda, de mind új - mondta a fiatalúr, aki nyilván hozzáértésével kérkedett.

Csuriszjonok hallgatott.

- Tehát neked nem szálfa kell, hanem épületfa; ezzel kezdheted volna mindjárt.

- Az kell hát, de hol vegyem? Nem szaladgálhatok mindenért az uraság nyakára! Ha kegyelmes uram hozzászoktatja a magunkfaját, hogy mindent az uraságtól kérincseljen, ugyan miféle paraszt az ilyen? De ha kegyelmes uram jóvoltából megkaphatnánk azokat a tölgyfa karókat, amik ott kallódnak az urasági udvaron - mondotta hajlongva és egyik lábáról a másikra állva -, akkor, ha kifaragnám, hozzáigazítanám, talán a régiből is összeeszkábilhatnám valahogy.

- Hogy akarsz a régivel? Hisz te magad mondod, hogy csak ócska, korhadt fád van; ma itt a fészerednek ez a sarka dőlt be, holnap amaz roskad össze, azután a többi. Ha már dolgozol, akkor jobb ha új anyagból, hogy munkád ne vesszen kárba. Mondd, mit gondolsz, áttelelsz a színnel az idén, vagy sem?

- Ki tudhatja?

- Te magad mondd meg, hogy gondolod, bedől vagy nem?

Csuriszjonok elgondolkozott.

- Hát bizony beszakad - bökte ki hirtelen.

- No látod, ezt mondhattad volna a gyűlésen is, hogy fészert kell építened, nem pedig karókat kérni. Hiszen én szívesen kisegítlek...

- Köszönjük szépen a jóságát, kegyelmes uram - felelt Csuriszjonok bizalmatlanul, s nem nézett fel urára. - Ha vagy négy szál gerendát meg azokat a karókat kegyeskedne ideadni, akkor talán magam is elboldogulok, ha meg valami selejt-fa akadna, azzal a viskóm is megtámogathatnám...

- Micsoda, a házad is rossz?

- Mind azt várjuk az asszonnyal, mikor dől a fejünkre - felelte egykedvűen Csuriszjonok. - A minap is leesett egy darab gerenda, oszt agyoncsapta a feleségemet.

- Agyoncsapta?

- Hát igen, kegyelmes uram, ahogy a hátára zuhant, hát estig félholtan feküdt utána.
- De már jobban lett?
- Már úgy-ahogy, de folyton beteg. Mindig is beteges volt.
- Mi bajod, beteg vagy? - kérdezte Nyehljudov az asszonyt, aki még mindig az ajtóban állt, s mihelyt az ura róla tett említést, nyomban elkezdett jajveszékélni.
- Itt fojtogat. - És piszkos, lapos mellére mutatott. - Élni se hagy, végem van már énnekem...
- Már megint... - S a fiatal uraság bosszankodva vont vállat. - Ha beteg vagy, miért nem mégy kórházba? Hiszen erre való a kórházunk. Vagy talán itt nem hirdették ki?
- De igen, jó urunk, csakhogy ki ér arra rá? Itt a robot, meg a ház, a gyerekek - egymagam vagyok mindenre. Nincs segítségem...

3

Nyehljudov bement a házba. A hepehupás, füstös falak a sötét sarokban teleaggatva mindenféle ruhaneművel, rongyokkal, a „szép” sarokban meg valósággal hemzsegték a szentkép meg a padka köré gyűlt vörösesbarna csótányok. E sötét, szennyes, alig hatlépcsnyi szoba mennyezetének közepén széles repedés húzódott végig, és két gerenda támogatta ugyan még, de behorpadt, meghajlott, s látszott, hogy minden percben leszakadhat az egész mennyezet.

- Bizony, rossz ez a ház, igen gyatra - szólt az úr és Csuriszjonok szemébe nézett, az meg nyilván nem akart erről beszélni.
- Ránk zuhan, agyonüti a gyerekeket is - jajongott az asszony a fali polcok alatt a kemencének dőlve.
- Te hallgass! - szólt rá szigorúan Csuriszjonok, majd röpke mosollyal, amely csak bajsza mozgásán volt észrevehető, az urasághoz fordult: - Bizony sehogy se tudom már, kegyelmes uram, mit tegyek veled, mármint a házzal, támaszfát, gerendát tettem alá - hiába minden!
- Hogy fogunk itt áttelelni - jaj-jaj-jaj! - siránkozott az asszony.
- Hát - vágott a siránkozásba az ura nyugodtan, megfontoltan -, ha megtámaszthatnám még valamivel, a tömést kicserélhetném és alapadlózhatnám, talán kibírnánk a telet. Meglennénk valahogy, csak az a baj, nincs hova rakni a gerendát, ha meg hozzányúlunk, itt eleven egy se marad; hát még jó, ha kitart valahogy addig-ameddig - fejezte be, nyilván igen elégedetten, amiért megmagyarázta ezeket a körülményeket.

Nyehljudovot bosszantotta és bántotta, hogy Csuriszjonok ennyire elhagyta magát, s nem fordult előbb őhozzá, holott ő megérkezése óta kérelmet még egyszer sem tagadott meg, és mindig azon volt, hogy a parasztok bajaikkal egyenesen őhozzá jöjjenek. Most haragudott is a parasztra, dühösen összeráncolta homlokát, majd vállat vont: a környező nyomor látványa és az ínség közepette Csuriszjonok nyugodt és önelégült magatartása bosszúságát valami komor reménytelenség érzésére váltotta.

- De mondd, Ivan, mért nem szóltál nekem előbb? - jegyezte meg szemrehányóan, s leült a piszkos, ferde lócára.

- Nem mertem, kegyelmes uram - felelt Csuriszjonok ugyanazzal az alig észrevehető mosollyal, fekete, csupasz lábát váltogatva a gidres-gödörösre döngölt padlón; de ezt oly bátran s higgadtan mondta, hogy nehéz volt elképzelni, miért is ne merhetett volna az urasághoz fordulni.

- Parasztok vagyunk, hogy is mernénk! - kezdte volna hüppögve az asszony. De Csuriszjonok megint letorkolta: - Ne fecsegi!

- Nem maradhatsz ebben a házban, örültség lenne! - szólt Nyehljudov némi hallgatás után. - Hanem tudod mit csinálunk, testvér...

- Tessék parancsolni - szólt megadóan Csuriszjonok.

- Láttad a Gerhard-féle kőházakat? Én építtettem az új tanyán, csak még nincsenek tető alatt.

- Hogyne láttam volna - felelt Csuriszjonok, s mosolyra húzta ajkát még csupa ép, fehér foga fölött. - Meg is csodáltuk, mikor rakták a falakat, nagyon finom házak. Még nevettek is a gyerekek, hogy tán boltok lesznek, merthogy patkánymérget is szórtak a vakolatba. Szó se róla, szép házacskák - tette hozzá elismerően, de gúnyos tisztelettel csóválta fejét - akárcsak a tömlőcök.

- Igen, jó házak azok, mind száraz, meleg, s nem is tűzveszélyes - vetette ellen az úr, fiatal homlokát ráncolva, látszott, a paraszt gúnyolódása ingerli.

- Igen, hogyne, kegyelmes uram, nagyszerű házak.

- Nos hát, az egyik ház már teljesen elkészült. Tíz négyzetarsin, fészerez, pitvarral, sövényvel, minden kész. Ha akarod; neked adom, kölcsön, azon az áron, amibe nekem került, majd megadod valamikor - mondta az uraság önelégült mosollyal, amit nem tudott visszafojtani arra a gondolatra, hogy ő most jócselekedetet művel. - Lebontod a régi házat - folytatta -, hombárnak megfelel, a majorságot is átvisszük. A víz ott kitűnő, veteményeskertet kihalítunk majd az új tagból, a közelben adok neked új szántót is. Pompásan megélsz! No, mi az, nem tetszik? - kérdezte Nyehljudov, látva, hogy mihelyt az átköltözés jött szóba, Csuriszjonok teljes mozdulatlanságba merevedett, és már mosolytalanul nézett maga elé.

- Parancs - parancs, kegyelmes uram.

A vénasszony is előbbre jött, mintha elevenébe vágott volna a szó, s már mondani akart valamit, amikor az ura megelőzte:

- Parancs - parancs, kegyelmes uram - szólalt meg határozottan, s azért alázatos hangon, s haját rázva felnézett az uraságra -, de azon az új helyen mink nem élhetünk meg.

- Miért gondolod?

- Nem, kegyelmes uram, itt is csak tengődünk, de ha oda telepít bennünket, ott már soha valamirevaló parasztok nem leszünk. Ugyan micsoda parasztok lehetnénk? Hiszen ott, uram-parancsolóm, nem lehet megmaradni!

- De miért nem?

- Végképp tönkrejutunk ott.

- Miért nem lehet ott élni?

- Micsoda élet volna az? Ítéld meg magad: a hely lakatlan, a vizét sem ismerjük, legelője nincs! A mi kenderföldünk itt mindig jól termett, ott meg? Csak a csupasz föld. Se kerítés, se szín, se fészerez - semmi! Tönkre megyünk, kegyelmes uram, ha odaűzöl bennünket, végképp

elpusztulunk. Nem ismerjük mi azt a helyet... - ismételte elgondolkozva, de határozott fejcsoválással.

Nyehljudov bizonygatni kezdte neki, hogy ellenkezőleg, nagyon is előnyére szolgálna az áttelepedés, hogy kerítése, fészere ott is lesz, hogy a víz jó és így tovább; de Csuriszjonok konok hallgatása zavarba hozta, s valahogy azt érezte, nem úgy beszél vele, ahogy kellene. Csuriszjonok nem mondott ellent, de mikor az úr elhallgatott, elmosolyodva megjegyezte, hogy jobb volna a kiöregedett urasági cselédek meg a félkegyelmű Aljoskát telepíteni arra a tanyára, hogy ott őrizték a hombárokat.

- Lám, ez milyen fontos volna! - tette hozzá és megint elmosolyodott. - Nekünk nem való az, kegyelmes uram!

- De mért volna az a hely alkalmatlan? - mondta türelmesen Nyehljudov. - Hiszen ez a hely is lakatlan volt valamikor, most mégis lakják már ezt is. Oda te költözhetnél legelsőnek. Feltétlenül költözz át!

- De, kegyelmes uram, bátyuska, hogy lehet összehasonlítani ezt meg amazt! - felelt erre élénken Csuriszjonok, mert attól tartott, hogy az uraság már végleg döntött. - A községben barátságos, megszokott a helyünk, az út meg a tó is közel, ha az asszony mosni akar, a jószág meg inni. Minden a magunk szerzeménye réges-rég, a szérünk, a kertünk, a fűzfásunkat még a szüleim ültették; apám, nagyapám itt adta vissza lelkét az Úristennek; hát hadd éljem le már én is itten, ami még hátra van, kegyelmes urunk, egyebet nem kérek. Ha kegyelmességed megjavítja a házunkat, hálás köszönettel vesszük; ha meg nem, megleszünk a régiben valahogy. Imádkozunk, hogy az Isten áldjon meg téged, jó uram - folytatta földig hajolva -, csak ne űzz el a régi fészünkéből bennünket, bátyuska!

Mialatt Csuriszjonok beszélt, a kemence mellől, ahol a felesége állt, egyre erősödő zokogást lehetett hallani, s mikor a férj odaért, hogy „bátyuska”, az asszony váratlanul előreugrott, és Nyehljudov lába elé vetette magát.

- Ne tégy tönkre minket, kenyéradónk. Te vagy az apánk, az anyánk! Hova lennénk, hiszen öregek vagyunk, elhagyottak. Könyörgünk, akár az Úristenhez... - jajongott.

Nyehljudov felugrott a padkáról, s fel akarta emelni az öregasszonyt, de az valami kéjes szenvedéllyel verte fejét a földhöz, és ellökte az uraság kezét.

- Mit csinálsz? Állj fel, kérlek! Ha nem akarjátok, hát nem kell, kényszeríteni nem foglak titeket - szólt legyintve és az ajtóhoz hátrált. Mikor megint leült a padra, a szoba csendjét már csak az asszony szipogása törte meg, aki ismét a kemence mögé bújt és ott sírt, inge ujjába törölgetve könnyeit. A fiatal földesúr megértette, mit jelent Csuriszjonoknak és feleségének ez az omladozó kunyhó, a düledező kút s a tócsa körülötte, a rozoga kis színek, fészerek s a korhadó fűzfák az elferdült ablak előtt. És valami súlyos szomorúság nehezedett rá, bántotta a lelkiismeret, maga sem tudta, miért.

- De hogy lehet, Ivan, hogy a múlt vasárnap a község előtt nem mondtad el, hogy ház kell neked? Most már nem tudom, hogyan segítek rajtad. Megmondtam mindnyájatoknak, mikor először hívtam össze a népet, hogy itt telepszem le a faluban, hogy nektek szentelem az életemet, lemondok minden egyébről, csak ti legyetek boldogak, megelégedettek, és esküszöm az Úristenre, hogy megtartom a szavamat - beszélt az ifjú földesúr, aki nem tudta, hogy az ilyen érzelmi kitörés egyáltalán nem kelthet bizalmat senkiben, de különösen az orosz emberben, aki nem a szavaknak, hanem a tetteknek hisz, és nem szívesen mutogatja érzelmeit, akármilyen szép érzések is azok.

De a naiv fiatallembert annyira boldogította a lelkét betöltő érzés, hogy nem tudta magában tartani.

Csuriszjonok féloldalra hajtotta fejét, laposakat pislogott, és kényszeredetten hallgatta az uraságot, akire nem lehetett nem figyelni, még ha nem is csupa okos dolgot beszél, s amit mond, az a parasztembert úgysem érdekli, egyáltalán nem érinti.

- Hiába, nem adhatok meg mindent, amit kérnek tőlem. Ha mindenkinek adnék, aki fát kér, hamarosan magamnak sem maradna semmi, s akkor nem adhatnék annak, aki igazán rászorult. Ezért állapítottam meg, mennyit adhatok, mennyit szánhattam a parasztnak építkezéseire, és azt átadtam a községnek. Az én erdőm már a tiétek, a parasztnaké, már nem én rendelkezem vele, hanem a faluközösség, ahogyan jónak látja. Gyere el ma este a gyűlésre, felemlítem ott a te kérésedet, ha odaítélik neked a házravalót, annál jobb, de nekem magamnak már nincs épületfám. Szívemből segítenék, de ha te egyszer nem akarsz átköltözködni, az már nem rám tartozik, nem tőlem, hanem a községtől függ. Megértetted, amit mondtam?

- Nagyon köszönjük a jóságát, kegyelmes uram - felelt zavartan Csuriszjonok. - Ha egy kevés deszkát kaphatnánk az uradalomból, nekünk az is elég, megleszünk vele. A gyűlés? Ismerjük...

- De azért csak gyere el oda ma este.

- Parancs - parancs, elmegyek. Miért is ne mennék. Hanem a községtől nem kérek, azt már nem.

4

A fiatal földesúr nyilván szeretett volna még kérdezni egyet-mást a háziaktól; felkelt a padról, s tévován nézegette hol Csuriszjonokot, hol az üres, hideg kemencét.

- Mi az, már ebédeltetek?

Csuriszjonok bajusza alatt ismét megjelent az a bizonyos gúnymosoly, mintha mulattatná az uraság szájából az ilyen ostoba kérdés, s nem válaszolt rá.

- Mi a mi ebédünk! - felelt helyette nagyot sóhajtván a felesége. - Kenyér hagymával - ez a paraszti eledel. Hála az Úristennek meg kegyelmes urunknak, kenyérkéből csak futotta eddig nálam, de bizony sok parasztnak már a kenyere sincs. Hagymából az idén mindenütt rossz volt a termés. Mihailtól, a kertésztől hozattunk volna a minap, de garasért adja csomóját, a magunkfajta nem tudja megfizetni. Húsvét óta még templomba se jártunk, még gyertyára Szent Miklósnak - arra sincs tehetségünk.

Nyehljudov régen tudta, nem hallomásból s nem is mert mások szavát készpénznek vette, hanem a maga tapasztalatából, hogy milyen nyomorban élnek a parasztnak; de a valóság olyannyira összeférhetetlen volt az ő neveltetésével, észjárásával és életmódjával, hogy akaratlanul megfélemedezett róla, és valahányszor - mint most is - elevenen, kézzelfogható tények emlékeztették rá, elviselhetetlen súllyal nehezedett a szívére, s úgy elszomorította, mintha valami rég elkövetett bűn emléke gyötörné.

- Miért vagytok ennyire szegények? - szólt, önkéntelenül kimondva, amiről gondolkodott.

- Hát hogy is lehetnénk nem szegények, bátyuska, kegyelmes urunk? A földünk olyan, hiszen magad is tudod, agyagos, köves, no meg az Istent is magunkra haragíthattuk talán, mert a kolera óta alig terem a föld. Rétünk, legelőnk is kevesebb megint: egy részét tartalékolja az

uradalom, más részét meg visszavették. Öreg vagyok, elhagyott... ha dolgoznék is szívesen, nincs hozzá erőm. Az asszonyom is nyavalyás, egyre-másra szüli a lánygyerekeket: azokat is csak kell etetni. Egyedül vesződök hét családra. Az Isten bűnömül ne vegye, de sokszor gondolom: ha magához szólítaná egyikét-másikát, nekem is könnyebb lenne, nekik is jobb, mint ilyen nyomorúságban tengődni.

- Ó-oo! - fohászzkodott fel hangosan a vénasszony, mintha férje szavait akarná megerősíteni.

- Ez az én egyetlen segítőm, ni - folytatta Csuriszjonok és egy lenhajú, nagyhasú, hétéves forma fiúcskára mutatott, aki közben halkán, félénken kinyitotta az ajtót, bejött és csodálkozó szemmel, az uraságra sandítva, mind a két kis kezével Csuriszjonok ingébe fogódzott. - Hát ilyen az én támaszom - folytatta meleg hangon Csuriszjonok és szőrös kezével megsimogatta a gyermek fehér fejecskéjét. - Megérem-e, míg ember lesz belőle? Mert a munkát már nem bírom. A vénség még hagyján, de a sérvem levesz a lábamról. Néha üvöltöni tudnék kínomban, úgy meggyötör, de meg már a korom miatt is bizony rám férne a pihenés öregségemre. Lám, Jermilov, Gyemkin, Zjabrev, mind fiatalabb nálam, mégis átadták már a földjüket. Nekem nincs kinek átadjam, ez az én bánatom. Enni meg kell, hát csak így tengődünk mi, kegyelmes uram.

- Én szívesen könnyítenék rajtad, elhiheted. De hogyan? - kérdezte a fiatal földesúr, és részvétellel nézte a parasztot.

- Hogyan könnyíthetne? Tudom én azt, akinek földje van, az tartozik a földesúrnak vele, ez a rend. Majd csak kivergődöm valahogy. Csak egy valamit tenne meg, kegyelmes uram, hogy az iskolától felmenthetnék a fiamat, merthogy a minap az ispán erre járt s ő is mondta, kegyelmességed követeli, hogy eljárjon az iskolába. Engedje már el neki, kegyelmes uram - hogy volna ennek esze ahhoz? Kicsiny is még, nem is fog a feje.

- Nem, barátom, mondhat az akármit, a gyerek már értelmes, csak járjon iskolába, tanuljon. Értsd meg, csak a javadat akarom. Ítéld meg magad, ha felnőtt a fiú, gazda lesz, tud majd írni, meg olvasni, még a templomban is, Isten segítségével a te egész házad, gazdaságod rendbejön - beszélt Nyehljudov s igyekezett mennél érthetőbben beszélni, de közben maga se tudta miért, pirult és akadozott.

- Tudjuk mi, kegyelmes uram, rosszat nem akar nekünk, de ha nincs, ki a házat őrizze, míg mi az asszonnyal kinn dolgozunk a földön, a fiú meg, ha kicsiny is, de mégis segítség, őrzi a jószágot, megitatja a lovakat. Még csak arasz, de már paraszt - mondta Csuriszjonok mosolyogva, és két ujjal kifújta s megtörülte a gyerek orrát.

- De azért csak küldd el, ha magad itthon vagy, és a fiú ráér, hallod? De biztosan!

Csuriszjonok csak sóhajtott egy nagyot és nem felelt.

5

- Igaz, még valamit akarok mondani - szólt Nyehljudov. - Miért nem hordtad ki a trágyát az udvarról?

- Ugyan mit ér ez a trágya, bátyuska, kegyelmes uram? Nincs mit azon kihordani. Ami jószágom maradt: a lovackám meg a csikaja, az egyetlen üszőt még az ősszel eladtam - hát ennyi a jószágom.

- Mi? Kevés a jószágod, és mégis eladtad az üszőt? - kérdezte az uraság csodálkozva.

- Ha megvolna is, ugyan mivel etetném?
- Nincs elég szalmád a tehennek?
- A többiek földje trágyás, az enyém meg csupa merő agyag, hiába minden.
- Hát trágyázd a földedet, hogy ne legyen agyagos; ha jól terem, lesz miből a jószágot etetni.
- De ha nincs jószág, honnan vegyek trágyát?

„Furcsa *cercle vicieux*¹¹⁵ ez” - gondolta Nyehljudov, és ezek után már semmit a világon nem tudott kiagyalni, nem tudott tanácsot adni a parasztnak.

- Megint csak azt kell mondani, kegyelmes uram, nem a trágya adja a kenyeret, hanem az Isten - folytatta Csuriszjonok. - Most egy éve hat asztagom termett a földemen, a trágyázotton meg egy tisztességes kévére valót sem arattak. Csakis az Úristen! - tette hozzá sóhajtozva. - A barom sem marad meg ezen a rosszféle pusztán, hatodik éve már, hogy pusztul. Tavaly egy borjam megdőglött, a másikat eladtam, mert nem volt takarmánya; azelőtt való évben egy gyönyörű tehenem hullott el - amikor a csordából hazahajtottam még nem volt semmi baja, egyszer csak megbotlik, tántorog és - vége! Ilyen az én szerencsém.

- No, barátom, mondhatsz nekem akármit, a jószágod nem azért pusztul, mert nincs takarmánya, takarmány meg nem azért nincs, mert nincs állatod. Itt van neked tehenrevaló - mondotta pirulva Nyehljudov, és előhúzott nadrágja zsebéből egy csomó bankjegyet, s leszámolta a kellő összeget. - Végy magadnak ezért tehenet az én kívánságomra, takarmányt meg kérj az uradalmi szérúról, majd üzenek oda. Úgy vigyázz, hogy jövő vasárnapra meglegyen a tehen. Eljövök, megnézem!

Csuriszjonok olyan sokáig topogott mosolyogva egy helyben, s nem nyúlt a pénz után, hogy Nyehljudov végre is az asztal szélére tette, és még jobban elvörösödött.

- Nagyon köszönjük, kegyelmes uram, a jószágát - szólalt meg Csuriszjonok a maga szokott, kicsit gúnyos mosolyával.

Az öregasszony néhányszor nagyokat sóhajtott a kemence mögött, s mintha imát is rebegett volna.

A fiatal földesúr kezdte kínosan érezni magát, sietősen felállt a padról, kiment a pitvarba, s kihívta Csuriszjonokot is. Olyan jólesett maga mellett látnia azt az embert, akivel jót tett, hogy nem szívesen vált meg tőle.

- Szívesen segítek neked - mondotta megállva a kútnál -, neked lehet, mert tudom, nem lustálkodol. Ha dolgozol tovább is, segítelek, és Isten segítségével rendbe jön a gazdaságod.

- Dehogyan tudja azt rendbehozni, kegyelmes uram - szólt Csuriszjonok, s arca hirtelen nagyon komolyra, sőt szigorúra vált, mintha egyenesen bántotta volna, hogy az uraság feltételezi, hogy az ő gazdasága rendbe jöhet. - Amíg apánk élt, és együtt laktunk a testvéreimmel, semmi bajunk sem volt, de mióta meghalt, mi meg szétszóródtunk, azóta mind csak rosszabb meg rosszabb a sorunk. Mert mivelhogy magunkra maradtunk.

- Hát miért váltatok szét?

- Minden az asszony nép miatt. Akkor már nem élt kegyelmességed boldogult nagyapja, mert az ő életében nem merték volna, akkor még igazi rend volt itt. Mert ő, akárcsak kegyelmességed, mindenre maga ügyelt - eszükbe sem jutott volna, hogy szétválni merészkedjenek. A

¹¹⁵ Körben forgó okoskodás.

megboldogult bizony nem engedte szabadjára a parasztot. Hanem az ő halála után Andrej Iljics, az intéző rendelkezett itten - nem szívesen rovom fel neki -, de az bizony részeges, mihaszna ember volt. Egyszer-kétszer elment hozzá valamelyikünk, hogyhát nincs nyugságunk az asszonyoktól, hadd válhassunk szét, de elkergetett, lehordott bennünket, végül is az asszonyok ellátták egymás baját, azóta külön élünk; a magányos paraszt pedig - hiszen tetszik tudni, milyen. Igaz, hogy rend se volt akkor itt semmi, Andrej Iljics úgy bánt el velünk, ahogy akart... „Ez meg ez meglegyen!” - de hogy honnan teremti elő a paraszt, azzal nem törődött. Nőtt az adó, több lett a beadás az uraság asztalára, a földünk meg kevesebb lett, az is alig termett. Mikor aztán megcsinálták a földmérést is, hát a trágyázott földet mind az uraságéhoz mérte ki az a gazember, bánta is ő, mi lesz mivelünk, tőle éhen halhattunk. Kegyelmes uram édesapja, Isten nyugosztalja, jó ember volt, de színét se láttuk, mert hiszen Moszkvában lakott, fuvart is oda küldtek neki, de sűrűn. Sokszor megesett, hogy járhatatlan volt az út, odafenn meg kifogytak az élelemből, hát gyerünk - vitték. Az uraság se lehetett anélkül. Mink meg dehogyis mertünk panaszkodni, csak hát mégse volt rendben a dolog. Most, hogy kegyelmes uram a legutolsó szegényt is maga elé ereszti, mink is mások lettünk, az intéző is másféle mostan. Legalább lehet kihez fordulni. De meg ki se lehet azt mondani, mennyire hálásak ezért a parasztok. Mert hisz a gyámság idején úr volt rajtunk mindenki, a gyám is úr, meg Andrej Iljics is úr, a felesége is úrasszony, még az írnok úr is úr volt. Hát bizony sok bajt, keservet elszenvedett tőlük a paraszt.

Nyehljudovba megint belesajdult az a furcsa érzés - szégyen is, meg lelkiismeretfurdalás is. Megemelte kalapját és tovább ment.

6

„*Juhvanka-Mudrenij a lovát akarja eladni*” - olvasta Nyehljudov jegyzetfüzetében, és átment az utca másik oldalára Juhvanka-Mudrenij házához. Juhvanka házát jókarban tartott szalmatető fedte - a szalma az uraság szérűjéből került - a ház maga új, világosszürke, uradalmi erdőn termett nyírfából épült, két piros zsalus ablaka volt, és vékony deszkából díszesre faragott ereszü, barátságos tornáca. A mellékhelyiségek - szín, nyári konyha, fészker - szintén jó állapotban; a jólét és bőség ezekhez társuló képét csak a félbehagyott sövénykerítés és mögötte a szélein kissé megrongálódott szalmafedelű csűr zavarta. Mikor Nyehljudov a kapuhoz ért, ugyanakkor jött oda két parasztasszony teli vödörrel, az egyik Juhvanka-Mudrenij felesége, a másik az anyja volt. Az előbbi testes pirosposzgás, mellben szokatlanul erős, széles, erős csontozatú fehérszemély volt, ujján és nyakán hímzett, tiszta ing, ugyanolyan szoknya és kötény rajta, a lábán papucs, a nyakában kaláris, fején piros kartonból háromszögletű díszes pártá. Széles, erőteljes vállán a vízhordó rúd vége meg se ingott, szilárdan megállt. A könnyű erőfeszítés, amely meglátszott piros arcán, meghajlott hátán s keze-lába kiegyensúlyozott mozgásán, szokatlan férfias erőre, egészségére vallott. Juhvanka anyja, aki a rúd másik végét vitte, ellenkezőleg az a fajta öregasszony volt, aki valóságos képe a végső határig eljutott vénségnek és testi leromlásnak. Szakadozott fekete ing és kifakult ujjas fedte csontos hátgerincét, amely annyira meggörnyedt, hogy a vízhordó rúd inkább a hátára, mint vállára nehezült. Sötétbarna két kezének göcsörtös, már nyilván merev ujjai nem annyira tartották a rudat, inkább kapaszkodtak belé; rongyokba bugyolált feje lecsüggedt, s a nyomorúság és elesett vénség legszörnyűbb jeleit viselte. Keskeny homloka alól, melyet minden irányból összefutó mély redők barázdáltak, tompán bámult a földre két kivörösödött, pillátlan szeme. Beesett felsőajka alól egyetlen sárga fog meredt elő, és néha szinte összeért hegyes állával. Arcának alsó részén és a nyakán olyanok voltak a ráncok, mint megannyi zacskó, melyek

minden mozdulatánál meglódultak. Nehezen zihálva, rekedtesen lélegzett, két meggörbült csupasz lába, bár látszatra alig bírta terhét, mégis egyenletesen lépkedett egyik a másik után.

7

A fiatal menyecske, aki csaknem beleütközött az uraságba, gyorsan letette a vödröt, nyomban meghajolt, aztán csillogó szemmel pillantott a földesúrra, és kivarrott ingujjával igyekezett eltakarni könnyed mosolyát, majd papucsaival kopogva felszaladt a tornác lépcsőjén.

- Vigye el, mama, a vízhordó rudat Nasztaszja néninek - mondotta, mikor az ajtóban megállt, és visszafordult az öregasszony felé.

A szemérmes fiatal földesúr szigorúan, de figyelmesen nézett a pirospozsgás menyecskére, és elkomorodva fordult az öregasszony felé, aki görcsös ujjaival tartva a vízhordót, feltette vállára és engedelmesen tovább vitte a szomszéd házba.

- Itthon van a fiad? - kérdezte az uraság.

A vénasszony még jobban meggörnyesztve hátát, meghajolt és mondani akart valamit, de száját kezével eltakarva olyan köhögésbe tört ki, hogy Nyehljudov nem tudta kivárni, és bement a házba. Mikor Juhvanka a szoba szép sarkában üldögélve meglátta az uraságot, a kemencéhez ugrott, mintha el akart volna rejtőzni előle, valamit gyorsan a polcra dobott, és száját, szemét eltátva tapadt a falhoz, mintegy utat nyitva a földesúrnak. Juhvanka harminc év körüli, sovány, szikár, vörös hajú ember volt, fiatalos, hegyes szakállal; elég szép lett volna, ha folyton ugráló, apró, barna szeme nem pislogott volna olyan kellemetlenül összeráncolt szemöldöke alatt, azonkívül két első foga is hiányzott, ami nyomban szembetűnt, mert ajka rövid volt, és folyton rángatózott. Élénkpiros vállpántos ünneplő ing volt rajta, csíkos vászon nadrág és nehéz, ráncos csizma. Juhvanka háza belül nem volt olyan szűkös és komor, mint Csuriszjonok kunyhója, noha ugyanolyan fülledt, füstös, bárányszagú, és ugyanolyan rendetlenül hányódott benne a paraszti ruhanemű és házi limlom. Két dolog vonta magára itt különösen a figyelmet: a polcon álló kisebbfajta szamovár, és a szentkép mellett, a falon fekete rájában piszkos, törött üveg alatt valami vörös mundéros tábornok arcképe: Nyehljudov kedvetlenül nézte a szamovárt, a generális-képet és a kemencét, ahonnét valami rongydarab alól egy rézveretű pipa vége kandikált ki, aztán a paraszthoz fordult:

- Adjisten, Jepifan - köszöntötte és a szemébe nézett.

Jepifan meghajolt. „Jó egészséget kívánok, kegyelmes uram” - mormogta, különösen az utolsó szót hangsúlyozva, és szeme egy pillanat alatt végigfutott az uraság alakján, a szobán, a padlón, a mennyezeten, s egyiken sem pihent meg; majd a kemencéhez sietett, onnan előhúzta ujjasát, és sebtében magára öltötte.

- Miért öltözködsz? - mondotta Nyehljudov. Leült a padra és igyekezett minél szigorúbban tekinteni Jepifanra.

- De kegyelmes uram, hát hiszen így nem lehet, mi is tudjuk, mi az illendőség...

- Azért jöttem hozzád, hogy megtudjam, miért akarsz lovat eladni, sok lovad van-e, és milyen az az eladó ló? - mondotta szárazon a földesúr, aki nyilván előre kigondolta, hogy mit akar kérdezni.

- Hálásan köszönjük, kegyelmes uram, hogy nem veti meg a parasztember hajlékát - válaszolt Juhvanka és szeme megint végigfutott a tábornok képén, a kemencén, az uraság csizmáján, mindenhol, csak éppen Nyehljudov szemébe nem nézett. - Imádkozunk is mindig kegyelmes uramért...

- Miért kell eladnod a lovadat? - ismételte kérdését Nyehljudov most már emeltebb hangon és köhintett.

Juhvanka sóhajtott, megrázta a fejét (pillantása megint körülszaladt a szobán), majd észrevette a macskát, amely nyugodtan dorombolt a lócán, rákiáltott: „sicc, te gyalázatos”, aztán sietve az úr felé fordult:

- A lovamat, kegyelmes uram, a rossz lovamat adom el, ha tudnám használni, megtartanám, kegyelmes uram.

- És hány lovad van összesen?

- Három, kegyelmes uram.

- Csikód nincs?

- Hogyne, kegyelmes uram, hogyne volna.

8

- Gyerünk, mutasd meg a lovaiddat; itthon vannak?

- Igenis, kegyelmes uram. Úgy parancsoltad, úgy is tettem. Nem merünk mi ellenkezni kegyelmes úr parancsával, Jakov Iljics megmondta, hogy aszongya, holnap ki ne ereszem legelőre a lovakat, mert a herceg meg akarja nézni. Hát nem is engedtem. Csak nem fogunk ellenkezni a kegyelmes úr parancsával?

Mihelyt Nyehljudov kilépett az ajtón, Juhvanka levette a polcról a pipát, és a kemence mögé dugta; szája most is csakúgy rángatózott, mint előbb, pedig az uraság most nem nézett rá.

Sovány, kékesszürke kis kanca rágcsálta a csűr előtt a szalmát; egy hosszú kékes lábú és pofájú, bizonytalan színű, kéthónapos csikó állt mellette, el nem mozdult volna anyjának trágyalével szennyezett gyér farka mellől. Az udvar közepén pedig mélabúsan tűnődve, lehajtott fejjel állt egy kövérke, barna csődör, úgy szemre elég rendes parasztlovacska.

- Szóval, ezek a lovaidd?

- Nem, dehogyis, kegyelmes uram, mert itt a kancám, ez meg a csikaja - mutatott Juhvanka a lovakra, melyeket Nyehljudov már úgyis látott.

- Látom. De melyiket akarod eladni?

- Ezt, ni - felelte Juhvanka s az álmosan bóbiskoló csődör felé mutatott, miközben állandóan rángott az ajka.

A csődör felnyitotta szemét, és álmosan, lustán hátat fordított gazdájának.

- Nem látom, hogy öreg volna és elég erős is - szólt Nyehljudov. - Fogd meg, mutasd a fogait, hadd látom, milyen idős.

- Egy ember nem foghatja ezt le, kegyelmes uram, az egész állat egy garast sem ér, oszt méghozzá alattomos, rúg is, harap is - felelt Juhvanka, s igen vígan és mosolyogva ugráltatta szemeit ide-oda.

- Ostobaság! Fogd meg, ha mondom.

Juhvanka sokáig topogott, vigyorgott és csak mikor Nyehljudov mérgesen rászólt: „No, mi lesz már?” - akkor lódult a csűrbe, kihozta a feszítő vasat, és kiáltozva kezdte kergetni a lovat, hátulról és nem előlről közeledve hozzá.

A fiatal földesúr nyilván elunta nézni, de talán meg is akarta mutatni, milyen ügyes.

- Add ide a vasat! - szólt.

- Kegyelmes úr, könyörgöm, hogy tetszik gondolni, ne tessék...

De Nyehljudov szembefordult a lóval, elkapta fülét és olyan erővel szorította földhöz a csődört, amely mint kiderült, nagyon jámbor parasztlovacska volt - hogy az megtántorodott és hörögve próbálta kitépni magát. Nyehljudov rájött, hogy teljesen felesleges volt az erőfeszítés, és a még mindig vigyorgó Juhvankára pillantott; eszébe ötlött az ő korában legsértőbb gondolat, hogy Juhvanka egyszerűen kineveti, mert gyerekek tartja. Elvörösödve engedte el a ló fülét, kinyitotta a száját feszítő vas nélkül, megnézte a fogait: a metszőfogak épek, a zápfoga mind megvolt, egyszóval a ló fiatal.

Juhvanka ezalatt a csűr felé sompolygott s mivel észrevette, hogy a borona nincs a helyén, felemelte és a csűr falához támasztotta.

- Ide gyere! - kiáltott rá az uraság gyerekesen bosszús arccal, majd hogy nem síró hangon. - Hát öreg ez a ló?

- Nagyon öreg, könyörgöm, kegyelmes uram, lesz vagy húsz esztendő. Márpedig, ha egy ló...

- Hallgass, haszontalan hazug ember vagy, mert tisztességes paraszt nem hazudik, ha nincs miért! - szólt rá Nyehljudov, és szinte fojtogatták a torkába toluló könnyek. Restelkedve elhallgatott, attól tartva, hogy a paraszt előtt sírva fakad. Juhvanka szintén sírásra álló képpel ugyancsak hallgatott, csupán a feje rándult meg egyszer-kétszer. - Mondd, mivel fogsz szántani, ha eladod ezt a lovat? - folytatta Nyehljudov immár megnyugodva annyira, hogy rendes hangján tudott beszélni. - Szándékosan küldtünk téged gyalogmunkára, hogy szántásig pihenjenek a lovaidd, és most az utolsó is el akarod adni? És ami a fő, miért hazudsz?

Amint az uraság lecsillapodott, Juhvanka is nyugodtabb lett. Kiegyenesedett, csak az ajka rángatózott, és a szeme futkosott még most is tétován ide-oda.

- Csak éppen úgy kihajtok munkára, kegyelmes uram, mint más - válaszolta.

- Igen, de mivel szándékozol kihajtani?

- Ne búsuljon, kegyelmes uram, az uradalmi munkát azért elvégzem - felelt Juhvanka és ellökte magától a csődört. - Ha nem volna pénzre szükségem, hát eladnám?

- Mire kell neked a pénz?

- Nincs kenyerünk, kegyelmes uram, meg adós is vagyok a parasztoknak.

- Hogyhogy nincs kenyered? Miért van a többinek, még a családosoknak is, és miért nincs neked, mikor csak ketten vagytok? Hova lett?

- Feléltük, kegyelmes uram. Egy morzsányi sem maradt a házban. Lovat pedig veszek az ősszel, kegyelmes uram.

- El ne merd adni a lovat!

- De kegyelmes uram, hát akkor miből élünk meg? Gabonánk nincs, eladni meg ne merjek - felelt most már egyenesen, és kihívó pillantással nézett Nyehljudov arcába. - Haljunk éhen?

- Ember, vigyázz! - kiáltott rá Nyehljudov elsápadva, és már tisztán személyes gyűlöletet érzett. - Nem tartok olyan parasztot, amilyen te vagy. Megjárom velem.

- Ahogy parancsolja, kegyelmes uram - felelt Juhvanka és színlelt alázattal hunyta le szemét -, ha úgy gondolja, hogy nem szolgálom becsülettel. De nem tudok róla, hogy bűnt követtem volna el. Persze, ha kegyelmes uram nem szível, legyen meg az akaratja, csakhogy nem tudom, hogy miért kell megszenvednem.

- Hát tudd meg: azért, mert a házadat nem gondozod, a csűröd fedetlen, nincs nálad beföldelve a trágya, a kerítésed bedőlt, te meg otthon ülsz, pipázol, nem dolgozol; azért, mert anyádnak, aki rád hagyta mindenét, falat kenyeret sem adsz, tőröd, hogy a feleséged verje az öregasszonyt, s odáig juttattad, hogy hozzám jött el panaszra.

- Engedelmet, kegyelmes uram. Hisz azt se tudom, mi fán terem a pipa - válaszolt Juhvanka zavartan, nyilván, mert leginkább a pipázás vádjá bántotta. - Sok mindent ráfoghatnak az emberre.

- Már megint hazudsz! Én magam láttam...

- Már hogy mernék hazudni kegyelmes uramnak!

Nyehljudov nem felelt, ajkát harapdálva kezdett járkálni az udvaron fel s alá. Juhvanka egy helyt állva, lesütött szemmel nézett az uraság lábai után.

- Ide hallgass, Jepifan - szólalt meg egyszerre gyermekien szelíd hangon Nyehljudov, megállt a paraszt előtt, és igyekezett leküzdeni az izgalmát. - Gondold meg, így nem lehet élni, magad alatt vágod a fát. Ha derék ember akarsz lenni, változtasd meg az életedet, rossz szokásaidat hagyd el, ne részegeskedj, tiszteld az anyádat, mert én, látod, mindent tudok terólad. Foglalkozz a gazdasággal, ne pedig a kincstári erdőt lopkodd és a kocsmát bújjad, gondold meg, mi van abban jó? Ha pedig szükséged van valamire, énhozzám gyere, s mondd meg egyenesen, mi kellene és mire kell, de ne hazudj, s csak az igazat mondd, s akkor én megteszek érted mindent, amit csak tehetek.

- Kegyelmes uram, könyörgöm, azt hiszem, értjük mi a mi urunkat! - felelt mosolyogva Juhvanka, mintha az uraság valami jó tréfáján mulatna.

Ez a mosoly és ez a válasz végleg kiábrándította Nyehljudovot abból a hiedelméből, hogy jó szóval jó útra térítheti a parasztot. Egyébként is úgy vélte, hogy ő, a parancsoló, nem könyöröghet a parasztnak, és hogy mindazt, amit mondott, nem kellett volna mondania. Elszomorodva, lehajtott fejjel ment a tornácra. Az öregasszony a küszöbön ült, nagyokat nyögött, valószínűleg helyeslően, mivel ő is hallotta az uraság szavait.

- Itt van kenyérre - súgta fülébe Nyehljudov, és bankjegyet csúsztatott az öregasszony kezébe.

- De magad vásárold, Juhvankának ne add oda, mert elissza.

A vénasszony csontos kezével az ajtófélfába fogódzott, hogy fel tudjon állni, és megköszönje a pénzt; a feje megrándult, de Nyehljudov már az utca másik végén járt, mire az öregasszony végre föl tudott állni.

„Davidka Belij kenyeret és fát kért”, következett a jegyzetfüzetben Juhvanka neve után.

Nyehljudov elhaladt még néhány parasztház előtt, és a mellékutcába fordulóban találkozott ispánjával, Jakov Alpaticsal, aki az uraság láttára messziről levette viaszosvászon sapkáját, selyem zsebkendőt vett elő, azzal törölgette kövér, piros arcát.

- Tedd fel, Jakov, tedd fel a sapkát, ha mondom...

- Hol tetszett járnai, kegyelmes uram? - kérdezte Jakov; sapkájával árnyékolta az arcát, de nem tette fel.

- Itt jártam Mudrenijnál. Mondd kérlek, mitől lett ilyen ez az ember? - kérdezte az uraság, s az ispánnal folytatta útját.

- Hogy érti, kegyelmes uram? - felelt az ispán tisztos távolban követte a fiatal urat, s végre feltette a sapkáját s megpödrölte bajuszát.

- Hogy értem? Megrögzött gazember, naplopó, tolvaj, hazug, kínozza az anyját, s úgy látszik, végleg elrugaszkodott, javíthatatlan.

- Nem értem, kegyelmes uram. Mivel haragította így meg?

- És a felesége is - vágott szavába az uraság. - Azt hiszem, haszontalan nőszemély. Az öregasszony rongyosabb az utolsó koldusnál, nincs betevő falatja, az meg cifrálnak, az ura ugyancsak. Igazán nem tudom, mit kezdjek velük.

Jakov észrevehetően zavarba jött, mikor Nyehljudov Juhvanka feleségét említette.

- Hát ha csakugyan így viselkedik ez az ember, intézkedni kell, kegyelmes uram. Szegény ugyan, mint minden magányos paraszt, de azért fenntartja magát valahogy, különb a többinél, okos, tud írni-olvasni, és úgy tudtuk, becsületes is. Ő segít az adó behajtásánál is. Három évig sztarosztta is volt, tudtommal akkor se volt baj vele. A harmadik évben a gyám jónak látta elbocsátani, és lehet, hogy mialatt a városban volt postás, ott rontotta meg az ital, s akkor el kell bánni vele. Ha garázdálkodott, megfenyítjük, majd észére tér. Neki is jobb, a családjának is használ - de ha kegyelmes uramnak így nem tetszik, igazán nem tudom, mit csináljunk vele. Az bizonyos, hogy nagyon züllik. Katonának sem alkalmas, mert hisz tetszett látni, hogy két metszőfoga hiányzik. Nem is ő az egyetlen, ha szabad figyelmeztetnem, aki mindenre fittyet hány, nem fél semmitől.

- No, ezt már hagyjuk, Jakov - felelte Nyehljudov elmosolyodva -, erről már eleget beszéltünk, megtárgyaltuk. Tudod, hogyan gondolkozom erről, és bármit mondasz, csak így fogok gondolkozni.

- Természetesen, kegyelmes uram is tudja jól mindezt - felelt vállat vonva Jakov, és hátulról úgy nézett az uraságra, mintha nem várhatna tőle semmi jót. - Ami pedig a vénasszonyt illeti, ne tessék aggódni, nem olyan nagy dolog - folytatta. - Igaz, persze, hogy ő nevelte fel az apátlan árvát, eltartotta, kiházasította Juhvankát, ez mind igaz, de hát ez már így szokás a parasztnál. Ha az apa vagy az anya átadja a gazdaságot a fiának, akkor ott már a fia meg a menyé az úr a házban. A vénasszony meg dolgozhatik szakadásig a mindennapi kenyérért. Persze, gyöngéd érzéseket nem ismernek, de náluk, mondom, mindenképpen így van ez. Azt is bátorodom megjegyezni, hogy az öregasszonynak sincs igaza. Okos, régi gazdasszony, tudhatta volna, hogy kár mindenért az uraságot háborgatni. Mondjuk, összeveszett a menyével, az talán mellbe is lökte, asszonyok között megesik, kibékülhettek volna, ha nem is háborgatják kegyelmességét. Nagyon is szívére méltóztatik venni mindent - tette hozzá az

ispán, és gyengéd fölénnyel nézett a fiatal földesúrra, aki szótlánul, nagy léptekkel haladt előtte az utcán fölfelé.

- Hazafelé méltóztatik? - kérdezte.

- Nem, Davidkához, vagy Kozlovhoz, vagy hogy is hívják.

- Lám, azokkal is mennyi baj van. Ilyen az egész fajtájuk. Próbálhat velük az ember akármit, nem használ. Tegnap átmentem a földjeiken, még a pohánkájuk sincs elvetve. Mihez kezdjen az ember ilyen népséggel? Ha legalább az öreg megtanította volna a fiát, de nem, az is csak olyan: se magának, se az uraságnak. Falrahányt borsó, amit mond nekik az ember. Mi mindent nem próbáltunk már. A gyám is meg én is. Beküldtük a csendőrségre, itthon is megfenyítették - igaz, ezt persze kegyelmes uram nem szíveli.

- Kit fenytettek meg? Csak nem az öreget?

- De igen, kegyelmes uram. Hányszor megszegyenyítette a gyám az egész község színe előtt. Hát tessék elhinni, kegyelmes uram, meg se kottyant neki: lerázta magáról, mint kutya a vizet s továbbállt. Pedig Davidka, mondhatom, különben derék ember. Nem is buta paraszt, nem dohányzik, nem iszik, de mégis - magyarázta Jakov -, rosszabb minden részegesnél. Nincs más hátra, katonának kell adni vagy ki kell innen telepíteni. Az egész famíliájuk ilyen. Ott van Matrjuska, az is rokonuk, és az is ilyen átkozott, haszontalan fajta. Szóval most nincs rám szüksége, kegyelmes uram? - tette hozzá az ispán, mert észrevette, hogy a fiatal uraság nem hallgatja.

- Nem, elmehetsz - felelte szórakozottan Nyehljudov, és Davidka Belij háza felé vette útját.

Davidka roskadozó viskója magányosan a falu végén állt. Nem volt mellette se szín, se istálló, se csűr, csak holmi piszkos disznóólak ragadtak hozzá egyik oldalon; másfelől meg rözse, épületfa hevert halomban. Magasra nőtt dudva verte fel azt a helyet, ahol valamikor udvar volt. Egy lélek sem volt a ház körül, csak egy disznó rőfögött a sárban a küszöb előtt.

Nyehljudov bezörgetett a csorba ablakon, de mert senki sem felelt, beljebb került a tornác felé, és onnan kiáltott be: „Hé, ki van itt?” De erre sem jött válasz. Átment a tornácon, benézett az üres fészerbe, és visszatért a nyitott házba. Egy öreg, vörös kakas és két tyúk sétált ott, tarajukat rázogatva és karmaikkal kopogva a padlón és a lócákon. Az ember láttára kétségbeesett kodácsolással, kiterjesztett szárnyal verdestek neki falnak, asztalnak, az egyik tyúk a kemencére ugrott fel. A hat arsinos kis viskót egészen betöltötte a törött kürtőjű kemence, a szövőszék, amely nyárra is benn maradt és egy megfeketedett, hasadozott asztal.

Odakünn száraz idő járta, de itt a küszöbnél piszkos pocsolya éktelenkedett még a legutóbbi eső óta, ami a tetőn és a mennyezeten át csurgott be. Függyöny sehol. Elképzелhetetlennek látszott, hogy itt emberek élnek, olyannyira elhanyagolt és rendetlen volt a ház külseje-belseje egyképpen. Pedig hát ezt a kunyhót lakta Davidka Belij egész családjával. Davidka e pillanatban a júliusi hőség ellenére fejestül bundájába burkolózva, édesdeden aludt a kemencepadkán. A megrémült tyúk, amelyik a kemencére ugrott, s még nem tért magához ijedtségéből, végigsétált Davidka hátán, de az nem ébredt fel.

Nyehljudov, mivel a szobában nem látott senkit, már-már visszafordult, hogy elmegy, de ekkor egy elnyújtott, mély sóhajtás elárulta a házigazdát.

- Hé, ki van itt? - kiáltott a földesúr.

A kemence felől a sóhaj megisméltődött.

- Ki az? Mutasd magad!

Még egy szusszantás, aztán mocorgás, ásítás volt a válasz.

- No, mi lesz?

Lassan megmozdult a padkán, s előtűnt egy vedlett bunda széle, utána egy nagy láb rongyos bocskorban, majd a másik, s végül megmutatkozott a kemence szélén ülő Davidka Belij alakja, amint óriási öklével lustán és bosszúsan dörzsölte a szemét. Feje lassan lehorgadt, ásítva nézett szét a szobában s az uraság láttán kicsit gyorsabban, mint az imént, de még mindig elég lomhán lefelé kecmertget, s így Nyehljudovnak bőven maradt ideje, hogy vagy háromszor megforduljon a tócsa és a szövőszék között, míg Davidka végre földet ért. Davidka Belij valóban fehér¹¹⁶ volt: haja, bőre, arca, mindene egyformán fehér. Magas növésű volt és nagyon kövér, de amúgy férfiasan kövér, vagyis nem pohos, hasas, hanem testes. De mégis valahogy puha, egészségtelen kövérség volt ez. Szépnek mondható arca, nyugodt, világoskék szeme és széles, terebélyes szakállja a betegség színezetét mutatta. Nem látszott rajta sem pír sem napégette barnaság: sápadt sárgásszínű volt mindenütt, szeme körül lilás árnyék, s duzzadt, elhájásodott keze is puffadt volt és sárga, mint a vízibetegségben szenvedőké, s vékony szálú fehér pihező borította. Annyira álomittas volt, hogy sehogy sem tudta felnyitni a szemét, és ásítás, tántorgás nélkül nem tudott megállni a lábán.

- Nem szégyelled magad? - kezdte Nyehljudov. - Világos nappal alszol, mikor egész házad dűledezik, és élelmed sincsen.

Ahogy felocsúdott álmából és felfogta, hogy az uraság áll előtte, Davidka mellére tette kezét, fejét kicsit oldalvást hajtotta s nem moccant. Hallgatott, de arckifejezése és egész testtartása ezt mondta: „Tudom, tudom, nem először hallom. Üssön hát, elviselem, ha muszáj.” Szinte mintha kívánta volna, hogy az uraság beszéd helyett inkább verje meg minél előbb, üsse csak erősen kövér arcát, de aztán hagyja békén, minél előbb.

Nyehljudov látva, hogy Davidka nem érti meg, különféle kérdésekkel próbálta megtörni alázatosan türelmes hallgatását.

- Ugyan miért kértél tőlem fát, hogyha már kerek egy hónapja hever nálad halomban, még hozzá ráérő időben is ott hever. Mi?

Davidka konokul hallgatott s nem mozdult.

- No felelj hát!

Davidka makogott valamit, s csak a fehér pillája pillogott.

- Pedig dolgoznod kellene, testvér. Mi lesz veled, ha nem dolgozol? Lám, már kenyérré valód sincs, és miért? Azért, mert rosszul van felszántva a földed, nem is forgattad meg, nem idején vettedél - merő lustaságból. Kenyérgabonát kérsz tőlem: tegyük fel, hogy adok, hiszen nem hagyhatom, hogy éhen halj, de ez mégsem járja. Kinek a kenyerét adom, mit gondolsz, kiét? Felelj, kinek a kenyerét adom neked? - faggatta kitartóan Nyehljudov.

- Az uraságét - mormogott megadóan Davidka, és kérdő pillantást vetett rá.

- És az uraságé honnan van? Ítéld meg magad, ki szántott, boronált, ki vetette el s ki aratta le - ugye, hogy a parasztnak? Hát látod: ha már szétszotgatjuk az urasági gabonát, akkor annak kell több jusson, aki többet dolgozott érte, de te kevesebbet dolgoztál, mint a többiek. A robot miatt is panasz van rád, te dolgoztál legkevesebbet, és mégis te kérsz legtöbbet az uradalmi gabonából. Miért neked jusson, a többinek meg ne maradjon? Hiszen ha mindenki úgy

¹¹⁶ Belij = fehér.

elheverné a napot, mint te, akkor már rég éhen halhattunk volna valamennyien. Dolgozni kell, barátom, mert ez így sehogy se jó, hallod, David?

- Hallom, uram - szűrte a szót lassan David a fogán keresztül.

10

Ekkor az ablakban felbukkant egy parasztasszony feje, vásznakat cipelt rúdon, s egy perc múlva belépett David anyja, egy ötvenesztendős, magas termetű, igen friss és eleven néni. Himlőhelyes, ráncos arca nem volt szép, de egyenes, erős orra keskenyvágású, összeszorított ajka és élénk szürke szeme eszességre, energiára vallott. Szögletes, csontos válla, lapos melle, szikkadt keze és sötét bőrű, csupasz lábának fejlett izmai tanúsították, hogy ez az asszony már régen nem nő, hanem csupán munkás. Frissen toppant be a szobába, becsukta az ajtót maga után, helyrerántotta szoknyáját, és haragos pillantást lövellt fiára. Nyehljudov mondani akart neki valamit, de az asszony elfordult, és kezdte hányni a keresztet a szövőszék mögül kilátszó, fára festett, megfeketedett szentkép előtt. Mikor ezzel végzett, megigazította piszkos, kockás fejkendőjét, és mélyen meghajolt az uraság felé.

- Jó ünnepet Krisztus nevében, kegyelmes uram - mondotta. - Isten adjon neked erőt, egészséget, apánk...

Davidkát észrevehetően zavarba hozta anyja jelenléte, hátát kicsit meghajlította, és feje még jobban lekonyult.

- Köszönöm, Arina - felelte Nyehljudov. - Épp most beszélek fiaddal a gazdaságokról.

Arina, vagy amint lánykora óta nevezték a férfiak, Igavonó Ariska, állát bal tenyerén nyugvó, ökölboszorított jobb kezére támasztotta, és az uraságra rá se hallgatva olyan élesen csengő hangon kezdett beszélni, hogy az egész ház zengett tőle, s az utcáról azt lehetett hinni, hogy egyszerre egy egész sereg asszony beszél.

- Ugyan mit lehet, bátyuska, mit lehet evvel beszélni! Hiszen ez még szólni se tud, mint más ember. Itt áll, ni, akár egy faszent - folytatta s megvető pillantással mérte végig Davidka szánalmasan lomha alakját. - Hogy milyen *az én gazdaságom* - azt kérdezted, bátyuska, kegyelmes urunk? Ínséges; egész birtokodon mi vagyunk az utolsó koldusok; magunknak is, az uradalomnak is merő szégyen! És mindennek ő az oka. Megszültem, dajkáltam, felneveltük, alig vártuk, hogy ember legyen belőle. Hát ugyan sokat érünk vele: enni azt tud, de dolgozni? - az a rohadt vályú ott többet dolgozik. Csak hever a kemencepadkán, vagy áll, mint most is, ni. A bolond fejével! - csúfolta a fiát az anyja. - Legalább te, bátyuska, jól ráijesztenél! Magam kérlek, büntesd meg, hogy az Isten is megáldjon, vagy add katonának, egy kutya. Mert én már a lelkem is kibeszéltem, hiába minden.

- Nem sajnálod, David, hogy idejuttattad anyádat? - szólt szemrehányóan a paraszthoz Nyehljudov.

Davidka meg se moccant.

- Még ha beteg ember volna - folytatta ugyanolyan hevesen és ugyanúgy gesztikulálva Arina - de hiszen csak rá kell nézni, pohosra hízott, akár a malomkürtő. Volna ereje a munkához, hiszen kövér! De nem, döglik a kemencén a naplopó. Ha meg belefog valamibe, rossz nézni, olyan soká piszmog, amíg kikászolódik, amíg így-úgy... - és az anya húzta a szót, és esetlenül forgatta ide-oda csontos vállát. - Ma is az öreg maga ment ki rőzséért az erdőbe, ennek itt

mehagyta, hogy vermet ásson, hát még csak kezébe se vette a lapátot... (Kis szünetet tartott.) Jaj, sírba visz, jaj az én árva fejemnek! - visított fel hirtelen, és széttárt karokkal, fenyegető mozdulattal közeledett fiához. - Hogy azt a ronda csupasz pofáját. Úristen! (Megvetéssel s kétségbeesetten fordult el tőle, kiköpött, újból az urasághoz fordult, s változatlan hévvel, könnyes szemmel, hadonászva beszélt tovább.) Hiszen magam vagyok, mint az ujjam, bátyuska! Az öregem vén és beteges, régóta nincs már köszönet a munkájában annak se - minden csak rám marad, egyes-egyedül! A kő is belerepedne! Bárcsak meghalnék már inkább, könnyebb volna, úgylis az lesz a vége! Tönkretett engem ez a gyalázatos. Jó urunk, bátyuska, nem bírom én tovább. A menyemet is ez a munka vitte sírba, velem is úgy lesz.

11

- A sírba vitte, hogyan? - kérdezte hitetlenkedve Nyehljudov.

- Istenemre mondom, a munkába szakadt bele, jótevőnk. Tavalyelőtt hoztuk el a kis menyemet Baburinból - folytatta, s haragos hangja egyszerre könnyes szomorúságba csapott át. - Derék, takaros fiatalasszony volt, szeretett bennünket. Otthon, apja házában sógorasszonyaival jól éltek, szükségét nem látott; ahogy idekerült hozzánk, megpróbálta a mi munkánkat: az uradalomban, itthon, mindenütt, ő meg én, kettőnkre szakadt minden. Én? Én megszoktam a munkát, beletörtem, de ő teherben volt, Istenem Uram, a nyomorúságot is sínylette, dolgozott rogyásig - hát osztán megszakadt bele, szegénykém. A nyáron, Péter-Pálra fia született, kenyérünk meg nem volt, hol ettünk, hol nem, bátyuska. A munka sürgős volt - a teje is kiapadt, kisfia meg a lelkem... első gyerek volt, ha nincs tehén, ugyan hol van a szegény parasztnak ideje, hogy cucliból tápláljuk. Hát persze emésztette magát, mint afféle asszony; a búbánat azután még jobban pusztította. Hogy a kicsinye odalett, attól kezdve már csík sírt-rítt, jajgatott, azután az ínség, meg a munka; mind rosszabb lett a sorsunk, hát Mária Oltalma napjára ő maga is elhalálozott. Ez ölte meg, ni! Ez az istentelen bestia! - S megint elkeseredett dühvel fordult fia felé. - Szeretnék kérni tőled valamit, kegyelmes uram - folytatta némi szünet után, csendesebb hangon, meghajolva.

- Mit? - kérdezte szórakozottan Nyehljudov, még az imént hallott elbeszéléstől feldúltan.

- Merthogy fiatal ember még... Éntőlem ugyan micsoda munka telik már? Ma élek, holnap halok. Hogy maradjon itt asszony nélkül? Semmi hasznát nem látnád, bátyuska. Gondolj rá, mi légyen velünk, bátyuska.

- Tehát meg akarod házasítani? Miért is ne? Lehet.

- Tedd meg az Isten irgalmára, apánk-anyánk te vagy.

Intett a fiának, s együtt borultak az uraság lába elé.

- Mire való a földig hajlongás? - szólt Nyehljudov és bosszúsan emelte fel Arinát a vállánál fogva - Nem tudod enélkül megmondani? Tudod, hogy ezt nem szeretem. Tessék, házasítsd meg a fiadat, nagyon örülök, ha találsz nekivaló menyasszonyt.

Az öregasszony felállt és ruhaujjával törülgette száraz szemét. Davidka is követte példáját, dörzsölte szemét kövér öklével, s továbbra is ugyanolyan türelmesen alázatos képpel állt ott, és csak hallgatta, mit beszél Arina.

- Ó, menyasszony akad, hogyne! Ott van Vaszjutka Mihejkina, derék leányzó, de nem jön a te parancsod nélkül.

- Magától tehát nem jönne?

- Nem, oltalmazónk, csak ha ráparancsolnak.

- Akkor hát mit tegyek? Nem kényszeríthetem, keressetek másvalakit, ha itt nincs, akkor más falubélit, én kiváltom, de csak ha a maga jószántából megy hozzá, erőszakkal leányt férjhez adni nem szabad. Törvény sincs rá, de meg nagy bűn is volna.

- Jaj, jaj, jótevőnk, hát jön a maga jószántából, ha meglátja, miképpen élünk, hogyan nyomorgunk? Még egy katonafeleség se venné nyakába ezt a szegénységet. Melyik paraszt adná hozzá a hajadon lányát? Még a legutolsó se. Hiszen pőrék vagyunk, nyomorultak. Egyet már megölt mellette az éhség, mondaná, majd az én lányommal is azt tenné. Ki adná neki? - tette hozzá hitetlenül csóválva fejét. - Gondold csak meg, kegyelmes uram.

- Hát akkor mit csináljak?

- Gondolj ki nekünk valamit, bátyuska - rimánkodott Arina.

- De mit? Ha így áll a dolog, én sem segíthetek.

- De hát ki törődjön velünk, ha nem te? - fohászkodott fel Arina, és keserű tehetetlenségében kitérta két karját.

- Gabonát kértetek, hát azt kiméreték nektek - mondta az uraság rövid hallgatás után, mialatt Arina mélyet sóhajtott, utána Davidka is. - Egyebet nem tehetek.

És kiment a tornácra. Anya és fia hajlongva követték.

12

- Jaj, jaj, jaj az én árva fejemnek! - szólt Arina keservesen sóhajtozva.

Megállt és dühösen nézett a fiára, mire Davidka sarkon fordult és óriási, szennyes bocskorba csavart kövér lábát lomhán megemelve botorkált át a küszöbön, és a szemben levő ajtóban eltűnt.

- Mit tegyek vele, édesapánk? - folytatta Arina még mindig az urasághoz fordulva. - Láthatod, milyen! Nem volna ő rossz, nem iszik, békés ember, a légynek se vét, bűn volna mást mondani róla; nincs őbenne semmi rossz, csak hát Isten a megmondhatója, mi lett vele, hogy saját magának lett ellensége. Hisz tudom, ő is sínyli. Hidd el, bátyuska, a szívem szakad meg, ha látom, mennyire kínlódik ő maga is. Mert akármilyen, mégis én hordtam a szívem alatt, sajnálom én, jaj, annyira sajnálom! Merthogy sem velem, sem apjával nem ellenkezik, a hatósággal sem gyűlt meg a baja, jámbor, kezes, akár egy kisgyerek. Hogy éljen ez meg özvegy létére? Gondolj a sorunkra, édesapánk - hajtogatta az asszony, nyilván ellensúlyozni akarva azt a rossz hatást, amit iménti szitkozódása tett az uraságra. - Én már annyit törtem a fejem, bátyuska, kegyelmes urunk - folytatta bizalmasan suttogva -, és hiába, nem megy a fejembe, mitől lett ilyen. Megronthatták gonosz emberek, nincs másképp. (Kicsit elhallgatott.) Ha megtalálhatnám, ki rontotta meg, talán kigyógyulna!

- Ostobaság, Arina. Senkit sem lehet megrontani.

- De édesapánk, hiszen így talán soha ki nem lábal. Mennyi gonosz ember van a világon! Gonoszságból felvesz egy csipetnyi földet a lába nyomából... vagy másfélét... és örök életére megrontotta! Már gondoltam, elmegyek az öreg Dundukhoz Vorobjovkába, ő tud ám

mindenféle varázslást, a füveket jól ismeri, leveszi az emberről a rontást, keresztel keres és talál is vizet a földben. Hátha ő megsegíti - suttogta az asszony -, talán kigyógyítja.

„Ez az, a nyomor és tudatlanság!” - gondolta magában a fiatal földesúr, és szomorúan lehajtott fejjel, nagy léptekkel ment lefelé a falun át. „Mitévő legyek vele? Így nem hagyhatom, őmiatta sem, de meg a többieknek is rossz példa” - töprengett s az ujjain számlálta az okokat. „Látni sem bírom ilyen állapotban - de mit tegyek? Legszebb gazdasági terveimet felborítja. Ilyen paraszttal sohasem valósulnak meg álmaim.” És haraggal gondolt a parasztra terveinek megghiúsulása miatt. „Kitelepíttessem, mint Jakov ajánlja, ha egyszer önmaga jólétének megrontója, vagy katonának adjam? Igen, legalább megszabadulok tőle, s szerzek helyette egy rendes parasztot” - gondolta magában.

Ez a gondolat tetszett neki, de homályosan felvetődött tudatában, hogy ő elméjének csak egyik felével gondolkodik, és valami itt nincs rendben. Megtorpant. „Hohó, mit is akarok én? - mondta önmagának -, igen, katonának küldjem, vagy kitelepíttessem. De miért? Jó ember, sokaknál különb, aztán meg mit tudhatom? Felszabadítsam?” - gondolta és most már nemcsak egy oldalról nézte a dolgot, mint az előbb. - „Ez nem igazságos, és nem is lehetséges.” De hirtelen eszébe ötlött valami, aminek nagyon megörült; elmosolyodott, mint aki nehéz feladatot oldott meg. „Magamhoz veszem a gazdaságba - döntötte el magában -; magam ügyelek rá, szelídséggel, rábeszéléssel, nekivaló foglalkoztatással megtanítom dolgozni, meg fogom javítani.”

13

„Igen, ezt teszem” - mondotta boldog önelégültséggel Nyehljudov, és mivel eszébe jutott, hogy még Dutlovot, a gazdag parasztot is fel akarta keresni, a magas, tágas háztömb felé tartott, melynek két kéménye a falu kellős közepén magasodott. Odaérve, a szomszéd házból magas, negyven év körüli, egyszerűen öltözött asszony jött vele szembe.

- Szép jó reggelt, bátyuska - szólította meg elfogulatlanul az asszony, megállt előtte és nyájas mosollyal meghajolt.

- Adjisten, dadus - válaszolta - hogy s mint vagy? Ide megyek a szomszédba.

- Hát azt jól teszi, bátyuska, kegyelmes uram. De hozzánk nem néz be? Pedig úgy örülne az öregem.

- Miért ne, bemegyek, elbeszélgetünk, daduskám. Ez a házad?

- Ez a, bátyuska.

És a dajka előreszaladt. Nyehljudov bement utána a pitvarba, egy felfordított dézsára ült, cigarettára gyújtott.

- Itt künn hűvösebb, itt beszéljünk - felelte, mikor az asszony a szobába akarta, tessékelni. A dajka még szép, takaros menyecske volt. Arcvonása s különösen nagy fekete szemepárja nagyon hasonlított az uraságéra. Köténye alatt összekulcsolta két kezét, bátran szembenézett az úrral, és folyvást fejcsóválva kezdte:

- Mi az, bátyuska, miért tetszik Dutlovhoz fáradni?

- Azt akarom, hogy vegyen bérbe tőlem harminc gyeszjatyina földet, meg hogy vegyen erdőt velem közösen. Pénze van, minek hevertesse? Mit gondolsz, dadus?

- Hogy is mondjam? Dutlovék erősen állnak a lábukon, bátyuska, az bizonyos, a községben első gazdának számít - válaszolt a dajka bólogatva. - A múlt nyáron a maga fájából építkezett, az uradalmat nem nyaggatta. Lova, a csikók nélkül, van vagy hat trojkára való, igásállata, tehene, birkája annyi, hogy látni is sok, mikor este a kapuja előtt tolonganak, az asszonyok meg kijönnek, hogy betereljék; méhkaptárja is vagy kétszáz, ha nem több. Nagy gazda az, pénze is kell hogy legyen.

- Mit gondolsz, mennyi pénze lehet?

- Beszélnek a népek - persze talán csak a rossz nyelvek -, hogy temérdek, igaz, ő maga senkinek meg nem mondja, még a fiainak sem, de biztos bőviben van. Miért is ne kellene neki erdő? Hacsak nem attól tart, hogy híre megy a vagyonának. Vagy öt esztendeje, igaz, Skalikkal, a fogadóssal is vett felesbe réteket, apránként, de vagy becsaphatta, vagy más valami volt azzal a fogadóssal, háromszáz rubelt vesztett rajta az öreg. Osztan hogy is ne lenne gazdag, bátyuska, kegyelmes uram! - folytatta a dajka. - Három tagon gazdálkodnak, nagy család, mind dolgozik, de meg az öreg is, mi tagadás, igazi gazdaember. Mindenre maga ügyel, csudálják is a népek, a szántó földjeire, lovaira, marháira, méhesére - még a gyerekei boldogságára is. Már mindet kiházasította. A maga cselédeit adta hozzájuk, de most meg Iljuskának szabad leányt szerzett, ő maga váltotta ki. Abból is derék menyecske vált.

- És békességben élnek? - kérdezte a földesúr.

- Ha a családnak van igazi feje, akkor megvan ott a békesség. Igaz, hogy Dutlovéknál is, mint az asszony nép mindenütt, a menyemasszonyok össze-összekapnak a kemence mögött, de az öreg kordában tartja a gyermekeit, és jól megvannak.

A dajka elhallgatott, aztán így folytatta:

- Most úgy hallik, az öreg a legidősebb fiára, Karpra akarja hagyni az egész gazdaságát. Öreg vagyok én már, aszondja, az én helyem már a méhes. Lehet, Karp is jóra való, akkurátus ember, de az öregnek nyomába sem ér. Nincs az az értelmesség benne!

- Akkor talán Karpnak volna kedve földet bérelni, erdőt vásárolni, mit gondolsz? - érdeklődött tovább az uraság, aki mindent ki akart tudakolni, amit csak tudott dajkájára a szomszédjáról.

- Aligha, bátyuska, a pénzét nem adja ki az öreg a fiának. Amíg ő él, a pénzt lakat alatt tartja, vagyis minden az öreg esze szerint megy, a fiai különben is inkább fuvarossággal foglalkoznak.

- Az öreg pedig nem fog kötélnek állni?

- Fél.

- Ugyan mitől?

- De bátyuska, már hogy is vallaná be egy paraszt az uraságnak, hogy pénze van? Ha valami történik, az ő pénze bánja. Lám, a fogadóssal is hogy megjárta! Hát pörösködhet egy paraszt az úrral? Oda is veszett a pénz; az uraság meg még annyi teketóriát sem csinálna.

- Úgy, hát ezért... - szólt elvörösödve Nyehljudov. - No, Isten áldjon, dadus.

- Isten áldja meg, bátyuska, kegyelmességedet. Alássan köszönjük a látogatást.

„Ne menjek inkább haza?” - gondolta Nyehljudov Dutlovék kapuja felé tartva. Valami kifejezhetetlen levertséget, erkölcsi fáradtságot érzett.

De e pillanatban csikorogva kinyílt a ház új deszka kapuja, és egy szép arcú, szőke, piros-pozsgás, kocsis ruhás, tizennyolc éves forma legény vezetett ki gyeplőszáron három erős ínú, bolyhos szőrű, még verejtékes lovat; az uraság láttára köszöntésül frissen meghajtotta szőke fürtös fejét.

- Mondd csak, Ilja, apád itthon van? - kérdezte Nyehljudov.

- Hátrament a méhesbe - felelt a legény, mialatt egyik lovat a másik után kivezette a félig kinyitott kapun.

„De igen, azért is megteszem neki az ajánlatot, rajtam ne múljék” - döntött magában Nyehljudov, és a lovak kivezetése után belépett Dutlov tágas udvarába. Látszott, hogy nemrég hordták ki onnét a trágyát; a föld még fekete volt, gőzölgött, helyenként, főként a kapunál, elszórtan vörös göröngyök maradtak ott. Az udvaron s a magas csűrök alatt sorban álltak a szekerek, szánok, ekék, kaptárak, teknők, hordók és más mindenféle paraszti ingóság; galambok tollázkodtak, turbékoltak a szilárd, vastos szarufák alatt az árnyékban; kátrány- és trágyaszag érzett. Egyik sarokban Karp és Ignat párnáztak újonnan egy nagy hármasszögű vasalt szekeret. Mind a három Dutlov fiú nagyon hasonlított egymáshoz arca. Ilja, a legfiatalabb, amelyikkel a kapuban találkozott Nyehljudov, kisebb termetű, bajusztalan, pirosabb és takarosabb, mint a két idősebb; Ignat, a középső, magasabb volt, sötétebb bőrű, hegyes szakállú s bár szintén csizmát viselt, kocsisujjast és nemezkalapot, mégsem volt olyan ünnepies, gondtalan külseje, mint öccsének. Karp, a legidősebb, még magasabbra nőtt, bocskorban járt, szürke kaftánban és egyszerű ingben, tekintélyes vörös szakállt viselt, és arca nemcsak komoly, de majdnem komor volt.

- Parancsoljon, kegyelmes uram! Hívjuk apánkat? - kérdezte az uraság elé járulva, és esetlenül meghajolt.

- Nem, megkeresem magam a méhesben, megnézem, hogy rendezte be; de most veled akarok szót érteni - mondotta Nyehljudov, és az udvar másik felére ment, hogy Ignat ne hallja meg, amit Karppal szándékozik megbeszélni.

Az az öntudatosság, sőt bizonyosfokú gőg, ami a két paraszt minden mozdulatán meglátszott, meg az, amit dajkájától hallott róluk, úgy megzavarta a fiatal földesurat, hogy alig bírta rászánni magát erre a beszélgetésre a tervezett üzletről. Szinte magát hibáztatta s úgy érezte, könnyebben boldogulna az egyik fivérrel, ha a másik nem hallja. Karp mintha furcsállta is volna, hogy az úr félrevonja, de azért követte.

- Arról van szó - kezdte akadozva Nyehljudov -, azt akartam kérdezni, van-e sok lovak?

- Vagy öt trojkára való akad, csikaink is vannak - felelt Karp odavetve s a hátát vakargatva.

- Hogyan? Öcséid fuvarozni járnak?

- Három fogatunk postára jár. Iljuska még terhet is fuvaroz, épp most jött meg.

- No és van hasznatok belőle? Kerestek rajta?

- Ugyan micsoda kereset az, kegyelmes uram? Még jó, ha jóllakat minket meg a lovainkat, az is valami.

- Akkor miért nem foglalkoztok valami egyébvel? Hiszen bérelhetnétek földet vagy vásárolhatnátok erdőt.

- Az már igaz, bérelhetnénk földet, ha akadna arra való...

- Én épp ajánlani akartam: ahelyett, hogy fuvaroztok, amiből épp csakhogy megélhettek, béreljétek tőlem harminc gyeszjatyina földet. Odaadnám az egész tagot a Szapov telke mögött, s akkor ti azon nagyban gazdálkodhattok.

És Nyehljudov, akinek ez régi kedves vesszőparipája volt, és a paraszti gazdálkodást már sokszor át meg átgondolta, most fennakadás nélkül fejtette ki Karp előtt a parasztgazdaság tervét.

Karp igen figyelmesen hallgatta.

- Nagyon megköszönjük kegyelmes uram szívességét - felelte, mikor Nyehljudov elhallgatott és válaszát várva nézett rá. - Persze, nem lenne rossz dolog. Többet ér a parasztnak a földművelés, mint lovakat hajszozni. Magunkfajtának nem jó idegenbe járni, mindenféle népséggel összekerülni. Legjobb, ha a paraszt a földdel foglalkozik.

- Hát akkor? Mit gondolsz?

- Amíg apánk él, mit gondolhatnék, kegyelmes úr? Csak azt, amit ő parancsol.

- Vezess hozzá a méhesbe, beszélek vele.

- Erre tessék - mondta Karp és az utolsó csűr felé indult nagy lassan. Kinyitotta a kis rácsos ajtót, amely a méhesbe vezetett, és beengedte az uraságot. Utána becsukta az ajtót, visszament Ignathoz és szótlánul folytatta félbehagyott munkáját.

15

Nyehljudov meghajlította derekát, hogy beférhessen a sötét csűrből nyíló alacsony ajtócska nyílásán át a kerti méhesbe. A ritkás sövényvel és szalmával elkerített kis zugot, ahol szimmetrikus rendben sorakoztak a deszkadarabokkal betakart, aranyszín méhrajoktól körülöngicsélt kasok, teljesen elöntötte a forrón sugárzó júniusi napfény. A rácsos ajtótól kitaposott utacska vezetett a középre, a fából ácsolt galambdúchoz, tetején egy fémszobrocška csillogott a sugárözönben. Néhány fiatal hársfa sudáran emelte koronáját a szomszédos ház szalmafüdele fölé, halkán ringatva-zúgatva sötétzöld lombsátorát. Az árnyékok mind - a sövényé, a hársaké, a deszkával fedett kasoké - feketén, megadóan borultak a kasok közt elterülő gyepes térségre. Az öreg Dutlov görnyedt kis figurája, fedetlen feje, a napfényben csillogó ősz haja most tűnt fel a hársak közt a friss szalmával fedett házikónál; az ajtócsikorgásra megfordult, izzadt, napbarnított arcát ingujjával megtörülte, és mosolyogva közeledett az urasághoz.

A méhesben minden olyan tiszta, csendes, barátságos volt, az öregember, szeme körül száz ráncával, rajta a furcsa, bő nadrág, melyből kilátszott csupasz lába - ahogy most elébe botorkált, és jóságos, önelégült mosollyal üdvözölte az uraságot a maga saját külön birodalmában, olyan meghitt volt és kedélyes, hogy Nyehljudov egy pillanatra megfeledkezett ma reggel szerzett kellemetlen benyomásairól, és dédelgetett álma most újra megelevenedett előtte. Már szinte látta, hogy minden parasztja olyan gazdag, olyan jólelkű, aminő ez az öreg Dutlov, és mindannyian örömmel, baráttian hálálkodnak neki, akinek jólétüket, boldogságukat köszönhetik.

- Nem parancsol hálót, kegyelmességed? Ilyenkor a méh mind dühös, haragos, szúr - szólt az öreg és leszedett a kerítésről egy mézillatú, hánccsal szegett, piszkos vászonzacskót, s máris nyújtotta az uraságnak. - Engem ismernek, nem bántanak - tette hozzá szelíd mosollyal, amely egy pillanatra sem tűnt el napégette, szép arcáról.

- Akkor nekem sem kell. Hogy vannak? Rajzanak már? - kérdezte Nyehljudov, és maga sem tudta, miért, szintén mosolygott.

- Még nem, bátyuska, Mitrij Mikolajics - felelt az öreg, különös gyöngédséggel ejtve az uraság keresztnevét és apai nevét. Csak most kezdenek gyűjteni istenigazában. Hideg volt a tavasz, hisz tetszik tudni.

- Pedig én úgy olvastam egy könyvben - kezdte Nyehljudov, elhessintgetve magától egy méhet, amely hajába ragadt s már a füle körül dongott -, hogy ha a lép függőlegesen áll a rúdon, akkor hamarosan kezdődik a rajzás. Ehhez arravaló deszkakaptárokat készítenek, rekeszekkel...

- Ne tessék hessegetni, annál rosszabb lesz - szólt az öreg -, talán mégis jobb lenne felvenni a hálót?

Nyehljudovnak sajgott a méhcsípés, de valami gyerekes hiúságból nem akarta bevallani, s nem fogadta el a felkínált hálót, hanem tovább mesélte az öregnek azt a kaptárberendezést, amiről a „Maison Rustique”-ben olvasott, s ami, szerinte, kétszeres rajzást eredményez; de már a nyakán érezte a méhcsípést, s előadása közepén elakadt, és zavartan csapkodott maga körül.

- Persze, persze, bátyuska, Mitrij Mikolajics - és atyai leereszkedéssel nézte a fiatal urat -, a könyv ezt írja. De hátha nem jól írja, ha aszondja, hogy a méh majd megteszi, amit írnak neki, oszt a végén nevethetünk egy nagyot. Pedig ez is megeshetik. Már hogy mi tanítsuk meg a méhet - lépet csinálni? Eleget töri a fejét ő maga is, egyszer keresztbe csinálja, máskor egyenest. Tessék csak idenézni - folytatta és belesett a legközelebbi kaptár részén, ahol züm-mögve nyüzsögtek a méhek a ferde sejteken. - Ez a fiatal ott, amelynek a fején az anyaméh ül, hol egyenesen, hol ferdén csinálja a lépét, már ahogy a falak engedik - magyarázta, nyilván belemerülve kedvenc gondolatkörébe, s észre se vette a földesúr helyzetét. - Lám, ma megint keresztbe sétál, szép meleg nap van - tette hozzá s ismét eldugaszolta a rést, ronggyal lefogott ráncos tarkóján egynéhány méhet, s aztán félreseperte. Őt nem bántották, de Nyehljudov már alig bírta türtöztetni magát, hogy ki ne szaladjon a méhesből; vagy három helyen is megcsípték, és mindenfelől körülzsongták fejét, nyakát.

- Aztán sok kasod van? - kérdezte már az ajtó felé hátrálva.

- Hát amennyit Isten adott - nevetett Dutlov. - Soha nem számoltam, azt nem szereti a méh. Igaz, kérni akartam valamire kegyelmességedet - folytatta az öreg és a kerítés mentén sorakozó keskeny kasokra mutatott. - Oszipról, a dajkája férjéről van szó, ha méltóztatnék megmondani neki, hogy nem való földijével, szomszédjával ilyen csúnyán elbánni.

- Csúnyán bánni?... Jaj, de már agyoncsípnek! - felelt az uraság s már fogta az ajtóreteszt.

- Hát igen, a méheket minden esztendőben ráereszti az enyimekre. Jól fejlődnének, de az idegen méh elveszi, megdézsmálja a viaszjukat - felelt az öreg, s még most sem vette észre, milyen türelmetlen az uraság.

- Jó, jó, majd mindjárt... - dadogta Nyehljudov, s mert már nem bírta tovább, csak legyintett s kirohant a méhesből.

- Nem baj. Földdel dörzsölje, semmiség - tanácsolta az öreg az uraság után az udvarba jövet. Nyehljudov megdörzsölte a csípések helyét, elvörösödve pillantott Karpra és Ignatra, akik nem néztek rá, és dühösen ráncolta össze homlokát.

16

- A fiaim dolgában is szeretnék kérni valamit, kegyelmes uram - szólt Dutlov, aki nem vette észre vagy úgy tett, mintha nem venné észre az uraság haragját.

- Mit?

- Hát, merthogy hálistennek lovunk van bőven, meg napszámosunk is, szóval mi nem tartozunk robottal.

- No és?

- Ha kegyeskednék felmenteni fiaimat a robot alól, Iljuska meg Ignat három trojkával mehetne fuvarozni egész nyárára: talán kereshetnének valamit.

- Aztán hová mennének?

- Ahová lehet - szólt közbe Iljuska, aki akkorára bekötötte a lovakat, és most odament apjához. - Kadminből nyolc fogattal jártak Romenbe, aszondják, ott éltek belőle s még trojkánként harminc rubelt haza is hoztak. Odesztben is, mondják, olcsó a megélhetés.

- Éppen erről akartam én veled beszélni - fordult az öreghez Nyehljudov, és megpróbálta ügyesen a gazdaságra terelni a szót. - Mondd, kérlek, igazán többet hoz a fuvarozás, mint itthon a szántás-vetés?

- Hogy is ne hozna többet, kegyelmes uram - szólt közbe ismét csak Ilja, s harciasan megrázta fürtjeit. - Itthon még a lovainkat sem tartjuk el.

- Hát te mennyit keresel a nyáron?

- Tavasz óta, hogy a takarmány megdrágult, Kijevbe fuvaroztunk, Kurszkból megint Moszkvába vittünk gabonát, mégis jól éltünk, s a lovaink is jóllaktak. Készpénzben tizenöt rubelt hoztam haza.

- Becsületes mesterség sohasem szégyen - szólt az uraság megint az öreghez. - De azt gondolom, van más foglalkozás is; ez a munka olyan, hogyha a fiatalember sokfelé eljár, sokféle népséggel összeismerkedik, könnyen megromlik - tette hozzá, megismételve Karp szavait.

- Mi egyébbel foglalkozzék a magunkfajta paraszt, ha nem fuvarozással? - vetette ellen nyájas mosolyával az öreg. - Ha jól fuvaroz, maga is jóllakhatik, a lova is, ami pedig a megrontást illeti, a fiaim hálistennek már nem először fuvaroznak, magam is jártam velük, de kárát nem, csak hasznát láttuk.

- Pedig itthon is akadna elég, hasznosabb munka: a földeken, a mezőn.

- Hogy mondhatja, kegyelmes uram? - vetette közbe szenvedélyesen Iljuska. - Erre születünk, nekünk való munka, ismerjük minden csínját-bínját, szeretjük is, kegyelmes uram, nincs is annál jobb a magunkfajtának, mint a fuvarozás!

- Hanem hát, kegyelmes uram, tiszteljen meg bennünket, kegyeskedjék befáradni hozzánk - szólt az öreg mély meghajlással és intett a fiának. Iljuska rohanvást sietett a házba, Nyehljudov pedig az öreggel együtt követte.

A házba lépve az öreg ismételten meghajolt, kaftánja szélével leporolta az első sarokban álló padot és megkérdezte:

- Mivel szabad szolgálunk, kegyelmes uram?

A szoba fehérre meszelt, tágas, nyoszolyákkal, függő ágyakkal. A friss, még meg nem feketedett nyírfagerendák közt meglátszott a nemrég nőtt moha; az új polcok, ágyak nem koptak fényesre, a padló sem volt még süppedt. Fiatal, sovány parasztasszony ült az ágyon, arca hosszúkás és elgondolkozó: Ilja felesége volt, lábával ringatta a mennyezetről hosszú rúdon lelógó bölcst. Lehunytt szemű kis csecsemő feküdt benne, alig észrevehetően pihegve. A másik, Karp felesége, egy nagy darab, pirosképű menyecske, barna karján könyökig felgyúrt ruhaujjal a kemence előtt fatálba hagymát aprított. Egy várandós asszony a kemencénél állva ruhájával takarta el az arcát. A napfény is melegítette a szobát, a kemence is, és erősen érzett az imént kisült kenyér szaga. A padkáról kíváncsian kandikált le az uraságra két szőke gyermekfejecske - kisfiúé, kislányé, akik odatelepedtek fel és várták az ebédet.

Nyehljudov örömmel látta ezt a jólétet, de valahogy kényelmetlenül is érezte magát az asszonyok és a rábáméskodó gyerekek előtt. Elvörösödve ült le a padra:

- Adj egy falatka friss kenyeret, azt nagyon szeretem - mondotta és még jobban elpirult.

Karp felesége leszelt egy nagy darab kenyeret, és tányérkán átnyújtotta az uraságnak. Nyehljudov hallgatott, nem tudta, mit mondjon, az asszonyok is hallgattak, az öreg meg csak szelíden mosolygott.

„Nem is tudom, mit szégyenkezem? Úgy ülök itt, mint egy bűnös - gondolta Nyehljudov. - Miért ne beszélhetnék most mindjárt a bérléről? Hülyeség!” De csak hallgatott.

- Nos hát, bátyuska, Mitrij Mikolajics, hogy is leszünk, mit parancsol a fiaim dolgában? - szólalt meg elsőnek az öregember.

- Én bizony azt tanácsolom, egyáltalán nem kellene őket elengedni, találj nekik munkát itthon - szánta el magát hirtelen válaszra Nyehljudov. - Ki is gondoltam már neked valamit: végy meg velem felesbe egy kincstári erdőt. Azt a földet meg...

A szelíd mosoly egyszeriben levált az öreg arcáról.

- Hogy vehetném, micsoda pénzen venném, kegyelmes uram? - vágott szavába az öreg.

- De hiszen csak egy kis erdőről van szó, alig kétszáz rubelbe kerül...

Az öreg ingerülten nevetett.

- Hát ha volna miből, miért is ne venném meg, nagyon szívesen megvenném - felelte.

- Igazán nem volna annyi pénzed sem? - szólt szemrehányóan az úr.

- Jaj bátyuska, kegyelmes uram - felelt búsan az öreg és az ajtó felé pislogott -, örülök, ha a családomat eltartom, nem magamfajtanak való az erdővásárlás.

- De hiszen van pénzed, mit csinálsz vele? - unszolta tovább Nyehljudov.

Erre az öreg hirtelen roppant izgalomba jött, szeme villogott, válla rángatózott.

- Lehet, hogy irigyeim terjesztik rólam - szólt remegő hangon -, de az élő Istenre esküszöm - mondta mindinkább feldühödve s a szentkép felé fordulva -, hogy folyjon ki a szemem, itt süllyedjek el, ha több pénzem van, mint az a tizenöt rubel, amit Iljuska hozott haza, az is adóra megy majd, hiszen méltóztatik tudni, házat építettünk...

- Jól van már, jól van! - szólt az uraság és felállt. - Isten áldjon meg benneteket.

18

„Istenem, Istenem!” - fohászzkodott fel Nyehljudov, amint nagy léptekkel már hazafelé tartott az elhanyagolt park árnyékos fasorában, és szórakozottan tépegette a keze ügyébe kerülő ágakat, leveleket. „Hát csakugyan merő badarság lett volna minden, amit elgondoltam az életem céljáról, feladatairól? Miért van most ez a fáradtság, szomorúság bennem, mint aki önmagával elégedetlen; holott azt képzeltem, hogy ha egyszer ráléptem erre az útra, mindig ugyanazt a kielégülést érzem majd, mint amit akkor éreztem, amikor először vetődtek fel bennem ezek a gondolatok?” S most hihetetlenül élénken s tisztán átérezte újra azt az egy év előtti boldog percet.

Kora reggel volt; ő kelt fel a házban legelőször, megmagyarázhatatlan, titokzatos ifjúi erők feszültek benne szinte gyötrőn; cél nélkül ment ki a parkba, majd az erdőben bolyongott sokáig, egyes-egyedül a dús, erős, de nyugodt májusi természet ölében, gondolatlanul, olyan érzéssel telítetten, amelyre nem talált kifejezést. Most egy ismeretlen nőnek minden bájjal ékes képét varázsolta eléje ifjonti képzelete s azt hitte - ő az, ő az a kimondhatatlan. De egy más, fennköltebb érzélem így felelt rá: *nem az*, és kényszerítette, hogy tovább keressen. Majd a tapasztalatlan, zabolátlan elméje ragadta mind följebb, az elvont magaslatok világába, felfedve előtte - úgy érezte - az élet törvényeit, s ő büszke kéjjel állapotodott meg ezeknél az eszméknél. A fennkölt érzélem azonban ismét ezt súgta: *nem ez az*, és megint arra készítette, hogy keressen és hevüljön. Mint mindig valamely megfeszített munka után, nem gondolt és nem kívánt semmit, csak feküdt hanyatt egy fa tövében, és bámulta a mélységes, véghetetlen égen elfutó, áttetsző reggeli felhőket. Egyszer csak minden ok nélkül könnyek szöktek szemébe és, tudjisten, milyen úton, világossá vált benne egy egész lelkét betöltő gondolat, s ő boldogan kapott rajta - az a gondolat, hogy az igazság és boldogság nem egyéb, mint a jóság és a szeretet, és ez az egyetlen igazság és a világon egyedül lehetséges boldogság. A fennkölt érzélem nem mondotta: *ez nem az*. Nyehljudov felkelt és ízlelgette ezt a gondolatot. „Ő az, ez az!” - mondotta önmagának elragadtatva, minden eladdigi meggyőződését, az élet minden jelenségét a most felfedezett, számára teljesen új igazságon mérve le. „Mily dőreség mindaz, amit tudtam, amiben hittem s amit szerettem - elméledett. - A szeretet, az önmegtágadás az egyetlen igazi, véletlentől független boldogság!” - hajtogatta mosolyogva, gesztikulálva. Minden oldalról az élethez alkalmazva ezt a gondolatot, s annak igazolását látva az életben, s abban a belső szózatban, mely azt mondotta neki, hogy *ez az* - a boldog izgalom és gyönyörűség számára ismeretlen érzése ejtette meg. „Tehát jót kell cselekednem, hogy boldog lehessenek” - gondolta és immár nem elvontan, hanem képekben, a földesúri élet formájában rajzolódott ki előtte egész jövője.

Célja felé végtelen volt a pálya, s mert életét a jónak szenteli, úgy érezte, boldog is lesz. Nem kell keresnie tevékenységének teret, készen várja a közvetlen feladat - ott vannak a parasztjai... És mily nemes és hálás munka vár rá: „A nép ez egyszerű, fogékony, romlatlan osztálya érdekében dolgozni, megszabadítani a szegénységtől, jóléthez segíteni, s átadni neki azt a műveltséget, melyet szerencsére megszereztem, megszabadítani őket tudatlanságból és

babonákból eredő bűneiktől, fejleszteni erkölcsüket, megszerettetni velük a jót... Mily ragyogó, mily boldog jövő! És mindazért, amit saját boldogságomért cselekszem, élvezhetem a hálájukat, láthatom majd, hogyan közelítem meg napról napra egyre jobban kitűzött célomat. Csodaszép jövőndő! Hogyan lehet, hogy eddig nem láttam?”

„Egyébként - gondolta egyidejűleg -, ki gátolja, hogy én magam is megtaláljam szerencsém a szerelemben, a családi élet örömeiben? - S fiatal képzelete még búbajosabb jövőndőt rajzolt eléje. - Én és a feleségem - akit úgy szeretek, ahogyan a világon senki sem szeretett senkit - állandóan a csendes, poétikus falusi környezetben fogunk élni gyermekeinkkel s talán még az öreg nagynénivel; kölcsönös szeretetben szeretjük majd gyermekeinket abban a tudatban, hogy jóra vagyunk hivatva. Egymást segítjük, hogy elérjük célunkat. Én adom meg az általános irányítást, az általános, igazságos eszközöket, farmokat létesítek, takarékpénztárt, műhelyeket: a nőm pedig szép kicsiny fejével, egyszerű fehér ruhában, melyet csinos bokája fölé emel, eljár a sáros úton a parasztek iskolájába, kórházába, s ahhoz a szerencsétlen paraszthoz is, aki igazság szerint meg sem érdemli a segílyt, és mindenhová vigaszt, segílyt visz. Gyermekek, öregek, anyák imádatlal néznek rá, mint valami angyalra, mint a Gondviselésre. Hazatérve eltitkolja előlem, hogy a szerencsétlen parasztnál is járt, s pénzt vitt neki, de én mindent tudok, és erősen magamhoz ölelem, erős, gyöngéd csókot nyomok gyönyörű két szemére, pironkodó arcára és mosolygó piros ajakára...”

19

„Hová lettek ezek az álmok? - tünődött most az ifjú, amint látogatásai után hazafelé tartott. - Immár több mint egy éve ezen az úton keresem a boldogságom és mit találtam? Igaz, olykor érzem, hogy magammal meg lehetek elégedve, de ez csak valami száraz, okoskodó elégedettség. Vagy - jobban mondva - nem is vagyok megelégedve magammal. Nem ismertem meg az élvezeteket, eltaszítottam magamtól mindent, ami örömet adhat. Miért? Minek a kedvéért? Kinek lett ettől jobb? Igazat írt a néném, hogy könnyebb a boldogságot magunknak megtalálni, mint azt másoknak nyújtani. Avagy gazdagabbak lettek paraszteim? Kiművelődtek vagy erkölcsökben továbbfejlődtek? Korántsem. Nekik nem lett jobb, nekem meg minden nap rosszabb és rosszabb. Ha legalább sikerét látnám vállalkozásaimnak, ha hálát tapasztalnék... De nem, csak hazug rutint, gonosztságot, bizalmatlanságot, tanácsatlanságot látok. Hiába áldozom föl életem legszebb éveit” - elmékedett s hogy, hogy nem, eszébe jutott, hogy mint dadájától hallotta - őt a szomszédok „kamasznak” emlegették, hogy az uradalmi irodában már semmi pénze nem maradt, hogy a saját kieszelte cséplőgép, amikor nagy közönség előtt először hozták működésbe a szérún - a parasztek nagy gaudiumára nem csépelte, csak tüszögött; hogy bármelyik napon betoppánhat a végrehajtó, s dobra ütheti a birtokot, amelyet ő mindenféle gazdasági újítások lázában adóssággal terhelt meg. S egyszerre olyan elevenen, mint iménti visszaemlékezésekor falusi bolyongására az erdőben és ábrándjaira a földesúri életről - ugyanoly élénken látta maga előtt a moszkvai kis diákszobát, ahol késő éjszaka rostokol egyetlen szál gyertyánál társával, rajongásig szeretett tizenhat éves barátjával. Őt óra hosszat egyfolytában olvasták, magolták a polgári jog valamelyik unalmas paragrafusát s amint végeztek ezzel, vacsorát hozattak s egy üveg pezsgő mellett beszélgettek a rájuk váró jövőndőről. Milyen másként látta a jövőndőt a fiatal diák! Csupa merő áldozat, változatos tevékenység, ragyogás, siker és - mint akkor hitték - az élet kétségtelenül legnagyobb ajándékát adja mindkettőjüknek - a dicsőséget.

„Ő - gondolta Nyehljudov barátjáról -, már gyorsan halad ezen az úton, míg én...”

De ekkor épp odaért házának tornáca elé, amely körül már vagy tíz paraszt és udvarbéli ácsorgott, akik különböző kérésekkel várták az uraságot, s neki vissza kellett térnie az ábrándok közül a valóságba.

Volt itt a többi közt egy rongyos, megtört, vérző parasztasszony, aki sírva panaszkodott anyósára, mert az állítólag az életére tört; volt ott két fivér, akik már második éve viszálykodnak parasztgazdaságukon, és veszett dühvel pillantgatnak egymásra; volt ott egy ősz hajú, borostás képű, a sok ivástól remegő kezű urasági inas, aki ellen fia, a kertész tett panaszt kicsapongó életmódja miatt; volt ott egy paraszt, aki azért kergette el feleségét, mert az tavasz óta semmit sem dolgozott; ott volt a felesége, egy beteg asszony is, aki nem szólt egy szót sem, csak szipogva ült a tornác tövében a gyepen, s mutogatta valami piszkos ronggyal hanyagul bekötözött gyulladós, dagadt lábát...

Nyehljudov minden kérést és panaszt végighallgatott, az egyiknek tanácsot adott, a másikat kikérdezte, harmadiknak megígért valamit, és a fáradtság, szégyenkezés, erőtlenség és megbánás vegyes érzelmei közt ment a szobájába.

20

A kisméretű szobában, melyet Nyehljudov lakott, állt egy sárgaréz szögekkel kivert bőrdívány, néhány ugyanolyan karosszék; egy billegő ócska, gidres-gödrös, rézszegélyes, faberakásos dohányzóasztal, rajta iratcsomók és egy régies, megsárgult, nyitott angol zongora, kopott, repedezett, keskeny billentyűzettel. A két ablak között régi, aranyozott faragású keretben nagy tükör függött. Az asztal körül a padlón szintén iratcsomók, könyvek, számlák. Az egész szoba meglehetősen jellegtelen és rendetlen benyomást tett, és ez az eleven rendetlenség éles ellentétben állt a nagy ház többi szobájának merev, ősi fényében pompázó berendezésével. Nyehljudov szobájába lépve mérgesen dobta az asztalra kalapját, és leült a zongoraszékre, két lábát egymásra vetve, lekonyult fejjel.

- Mit parancsol reggelire, kegyelmes uram? - szólt a főkötős, nagykendős, kartonruhás, magas, sovány ráncos arcú öregasszony, aki e percben lépett a szobába.

Nyehljudov felnézett rá, s hallgatott egy ideig, mint aki most ocsúdik.

- Nem, nem kell semmi - felelte s újból gondolataiba merült.

Az öregasszony haragosan csóválta fejét és felsóhajtott.

- Ejnye bátyuska, Dmitrij Nyikolajics, mit búsul? Van ennél nagyobb bánat is, elmúlik, istenuccse...

- De hiszen én nem búsulok, honnan gondolod, Malanya Finogenovna? - felelt Nyehljudov mosolyt erőltetve arcára.

- Már hogyné búsulna, azt hiszi, nem látom? - kezdett rá nagy hévvel a vén szolgáló. - Egyik nap a másik után folyvást egyes-egyedül. És mindent a szívére vesz, mindennek maga jár utána, már jóformán evésre se szán időt. Hát van ennek értelme? Ha legalább eljárna a városba vagy a szomszédokhoz, de nem. Hát ki látott ilyet? Fialat még, miért ereszti bűnnek a fejét? Már megbocsáss nekem, bátyuska, leülök - folytatta az ajtó közelébe ülve -, hiszen annyi mindent elnézek, itt már nem fél senki senkitől. Hát úri dolog ez? Nincs ebben semmi jó, csak magadat teszed tönkre, a nép meg elrugaskodik. Mert a mi népünk már ilyen, bizony

nem köszöni meg. Inkább mennél el a nénédhez, igaza volt, mikor megírta... - fejezte be az öregasszony.

Nyehljudov egyre búsabb, egyre levertőbb lett. Térdén nyugvó jobbja hanyagul érintette a billentyűsört. Felhangzott egy akkord, majd a második, harmadik... Nyehljudov közelebb húzódott, kihúzta zsebéből a másik kezét és játszani kezdett. A leütött akkordok néha összefüggéstelenül követték egymást, nem is voltak egészen szabályosak, olykor szinte bántóan közönségesek, s nem vallottak a legcsekélyebb zenei tehetségre sem, de neki ez mégis valami kifejezhetetlen, gyötrő örömet okozott. Minden összhangátmenetnél szívszorogva várta, mi jön ki belőle, és ha valami kijött, képzelete ködösen pótolta, ami hiányzott. Úgy érezte, mintha száz meg száz dallamot hallana: karének és zenekar is igazodna az ő harmóniájához. Fő gyönyörűségét abban lelta, hogy képzelete erősen működött, összefüggéstelenül, szakadozottan, de meglepő világossággal eléje idézve jelenjében a múlt és jövő legkülönbözőbb, összekeveredett és badar alakjait és képeit. Most Davidka Belij dagadt alakja tűnt fel előtte, amint anyja fekete, bütykös öklének láttán ijedten pillog fehér szempilláival, kerek háta és fehér piheszőrrel borított óriási két keze mindent eltűrően adja meg magát sorsának, a kínoknak, nélkülözéseknek. Majd dajkáját látja, akinek kinyílt a szeme urasági cseléd korában, s most - nem is tudja, miért képzeletét - biztosan a falvakat járja, s óva inti a parasztokat, hogy el kell dugni a pénzt az urak elől, s ő akaratlanul utánamondja: „Bizony, el kell dugni a pénzt az urak elől.” Aztán egyszerre csak leendő feleségének szőke fejcskáját látja, amint könnyek között, mélységes szomorúsággal borul az ő vállára; utána Csuriszjonok jóságos kék szemét, gyöngéd pillantását egyetlen, nagyhasú kisfiára. „Igen, Csuriszjonok a fián kívül földesurában látja támaszát. Igen, ez szeretet!” - rebegi. Később Juhvanka anyja jut eszébe, annak a türésnek és mindent megbocsátásnak kifejezése, amelyet, a kiálló fog és a torz vonások ellenére, észrevett az anyóka öreg arcán. „Lehetséges, hogy életének hetven esztendeje alatt én láttam meg ezt először?” - gondolja. „Különös!” - suttozja, miközben öntudatlanul tovább kalimpál, és figyel a zongora hangjait. Élénken emlékezik menekülésére a méhesből, valamint Ignat és Karp arckifejezésére, akiknek biztosan nevetnéjük volt, de úgy tettek, mintha nem látnák. Elvörösödve pillant akaratlanul a kulcsárnéra, aki még mindig ott ül az ajtónál, és fürkészően néz rá, meg-megcsóválva fejét. És most hirtelen feltűnik előtte három izzadt ló és Iljuska szép, délceg alakja, szőke fürtjei, derűsen csillogó, keskenyvágású kék szeme, pirosposzsgás arca és ajka fölött s állán az alig serkenő, világos pelyhek. Eszébe jut, mennyire félt Iljuska, hogy nem hagyják fuvarozni, s mily hevesen kiállt ezért a neki oly kedves mesterségért. S most látja szürke, ködlepte hajnalon az országút csuszamos, mély sarában a magasan megrakott s ponyvával letakart nagy fekete betűs trojkák hosszú sorát, amint vaskos lábú, jól táplált lovak vontatják, hangos csengőszóval, feszülő inakkal és feszülő gyepelőszárral hegynek fel. A szekérsorral szemben lefelé a lejtőn vágat a posta, csengettyűinek visszhangja messze száll az út mindkét oldalán elterülő erdőség felett.

- A-ááá! - kiáltozik csengő gyerekhangon az első szekér kocsisa félreccapva széles karimájú kalapját s magasra suhintva ostorát.

A legelső szekér elülső kereke mellett nehezen cammog óriási bocskorában a vörös szakállas, mord tekintetű Karp. A második kocsirol Iljuska szép feje emelkedik ki, aki a ponyva alatt pompásan felmelegedett a hajnali napon. Böröndökkel telerakott három trojka rohant el most mellettük nagy kiáltozással, csengőszóval, kerékzajjal. A jóképű Iljuska megint a ponyva alá bújjik és elszundikál. Az est derült és meleg. A fogadónál megállapodott fáradt trojkák előtt megcsikordul a fakapu, és a kapubejárón dobogva tűnnek el a magas, ponyvás szekerek a tágas fészerek alatt, egyik a másik után. Iljuska vidáman köszönti a telt keblű, fehér képű fogadósnet, aki megkérdezi: „Messziről jönnek? Sokan kérnek vacsorát?” - és kedvtelve néz édesen csillogó szemével a szép szál legényre. Az most, miután ellátta a lovakat, bemegy a

gőzölgő, zsúfolt szobába, keresztet vet s leül a teli fatál elé, víg beszélgetésbe elegyedve a háziasszonnyal és a társaival. Hálóhelye a csillagos ég alatt, amelyet jól látni a szerű alól, az illatos szénán, a lovak mellett, amelyek topogva, horkolva harapják a szénát a vályúkban. Bemegy a pajtába, kelet felé fordul, s vagy harmincszor vet keresztet erős, széles mellére és megrázva fűrtjeit, elmondja a „Miatyánkot” s vagy hússzor azt, hogy „Uram irgalmazz”, aztán fülüg bebújik köpenye alá, s alussza az erős, egészséges emberek gondtalan, mély álmát. Álmában pedig látja Kijevet, a kolostorokat és zarándokokat, Romenben kupeceket és árukat. Látja Odesszát s a tenger kék távolában a fehér vitorlákat, Cargrádban az aranyos házakat, a fehér keblű, fekete szemöldökű török nőket, s odarepül láthatatlan szárnyakon. Könnyen, szabadon repül mind messzebb, messzebb, s lent látja fény csillogásában az árnyas városokat, a sűrűn csillagos kék eget, a fehér vitorlás kék tengert, és édesen, boldogan repül, repül egyre távolabbra...

- Gyönyörű! - suttog magában Nyehljudov -, s hogy miért nem lehet ő Iljuska, ez a gondolat is eszébe ötlük.

NYEHLJUDOV HERCEG FELJEGYZÉSEIBŐL

Luzern

Július 8.

Tegnap este érkeztem Luzernbe, és a legjobb szállodában, a Schweizerhofban szálltam meg. „Luzern, a régi kanton-székhely, amely a Vierwaldstätter-tó partján terül el - írja Murray¹¹⁷ - egyike Svájc legromantikusabb fekvésű helységeinek. Három fő útvonal keresztezésénél fekszik, s csupán egyórás hajóút választja el a Rigi-hegycsúcstól, amelyről világhírű kilátás nyílik.”

Akár igaz ez, akár nem - valamennyi „útikalauz” ugyanezt mondja, s ezért Luzernban se szeri se száma a világ minden tájáról ideseregő turistáknak, s legfőképpen az angoloknak.

A Schweizerhof pompás négyemeletes palotája nemrégén épült a parti sétányon, közvetlenül a tó mellett. A régi időkben ezen a helyen fedett, kanyargós fahíd húzódott, négy sarkán és gerendáin szentképekkel. Most, hála az ideözönlő angolok követelményeinek, ízlésének és pénzének, a régi hidat lebontották, és helyébe felfalazott, nyílegyenes rakpartot emeltek; a parton egyenes, négyszögletes, négyemeletes házakat építettek, a házak elé pedig két sor hársfa-csemetét ültettek, mindegyik mellé támasztókarót s a hársfák közé, amint illik, zöldre mázolt padokat helyeztek el. Ez a korzó; itt sétálnak fel és alá az angol nők svájci szalmaalapjukban meg az angol urak tartós és kényelmes ruházatukban, és örvendeznek művüknek. Lehetséges, hogy a parti sétány, a házak, a hársfacsemeték meg az angolok - valahol a világon mind nagyon megfelelőek és rendjénvalók, csak éppen itt nem, ebben a fenséges és ugyanakkor kifejezhetetlenül lágy és harmonikus környezetben.

Amikor felmentem szobámba, és kitértam ablakomat, amely a tóra nézett, a víz, a hegyek s az ég szépsége az első pillanatban a szó szoros értelmében elvakított és megrendített. Belső nyugalanság vett erőt rajtam, ellenállhatatlan vágy, hogy valamiképpen kifejezzem azt az érzéstömeget, amely hirtelen elárasztotta lelkemet. Szerettem volna valakit megölelni, magamhoz szorítani, megcsiklandozni, megcsípni, általában valami egészen szokatlan dolgot művelni.

Este hét óra volt. Egész nap esett az eső, de most kiderült. A tó vize olyan kék volt, mint a kénes láng; felszíne, amelyet itt-ott csónak és nyomában elvesző barázdák szakított meg, simán, mozdulatlanul s szinte domborúan terült el ablakom alatt a változatos zöld partok között, majd távolabb két hatalmas hegyfok közé szorult, egyre sötétedve bezárult, és eltűnt az egymás fölé tornyosuló dombok, hegyek, felhők és havasok között. Az előtérben nedves, haragoszöld partok, nádasok, rétek, kertek és nyaralók; távolabb sötétzöld, erdős hegyfokok s rajtuk várromok; a háttérben egymásra dobált lilásfehér hegyek távlata, csodálatos alakú sziklacsúcsok és tompa fehérségben fénylő havasok; s mindezt előnti a levegő finom, áttetsző kéksége, megvilágítja a szétszakadó felhők között forró sugarakkal áttörő alkonyat... Sem a tavon, sem a hegyeken, sem az égen nincsen egyetlen nyugodt vonal, egyetlen teljes szín, egyetlen megállapodott mozzanat; minden csupa mozgás, szabálytalanság, furcsaság, vonalak és árnyalatok számtalan változata, keveréke; s mindebben az a nyugalom, lágyaság, egység és szükségszerűség, ami a szépséggel jár. Ablakom alatt a természet meghatározhatatlan és

¹¹⁷ John Murray: angol könyvkiadó, aki útikalauz-sorozatot adott ki (1809-1892).

szabad szépsége közepette, ostobán, szánalmasan és értelmetlenül hevert a sétány fehér pálcája, a megtámogatott hársfacsemeték meg a zöldre mázolt padok, e szegényes és köznapi emberi alkotások, amelyek nem olvadtak bele a környező szépség általános harmóniájába, mint a távoli villák meg várromok, hanem durván kiríttak belőle. Pillantásom önkéntelenül is állandóan beleütközött a fehér parti sétány szörnyen egyenes vonalába, és mintegy megpróbálta elhessegetni, megsemmisíteni, mint amikor az ember orrán fekete folt ül éppen a szeme alatt. De a rakpart a rajta sétáló angolokkal helyén maradt; nem volt más hátra, mint olyan nézőpontot keresnem, ahonnan nem látom. Sikerült ezt megtalálnom, és vacsoráig egyedül élveztem azt a nem teljes, de annál édesebben elbágyasztó érzést, amely a természet szépségeiben való magányos gyönyörködéssel jár.

Fél nyolckor vacsorához hívtak. A földszinti díszes, nagy teremben két hosszú asztalnál legalább száz emberre volt terítve. Két-három percig nem hallatszott egyéb, mint a vendégek gyülekezésének halk hangjai: női ruhák suhogása, könnyed lépések, suttogó megbeszélések a mérhetetlenül udvarias és előkelő pincérekkel, amíg végül valamennyi helyet elfoglalták a szépen, sőt, gazdagon és általában szokatlanul tisztán felöltözött urak és hölgyek. Amint ez Svájcban lenni szokott, a vendégek legnagyobb része angol, s így a *table d'hôte*-ot¹¹⁸ szigorú, szinte már törvénné vált illendőség meg szótlan zárkózottság jellemzi, amelynek alapja nem gőg, hanem a közlékenység vágyának teljes hiánya és a szükségletek kényelmes és kellemes kielégítésének magányos élvezete. Mindenfelől hófehér csipkék, hófehér gallérok, hófehér valódi és hamis fogak, hófehér orcák és kezek ragyogása. De ezek az arcok - amelyek közt néhány igazán szép is akad - nem fejeznek ki egyebet, mint önnön jólétük tudatát, ügyet sem vetve környezetükre, vagy legalábbis környezetüknek arra a részére, amely nem vonatkozik közvetlenül saját személyükre; e gyűrűs, csipkekesztyűs hófehér kezek csupán azért mozdulnak, hogy megigazítsák tulajdonosuk ruházatát, felvágják a bélszínt vagy bort töltsenek a pohárba; semmiféle lelki rezdülés nem fejeződik ki mozdulataikban. Családtagok nagy ritkán néhány halk szót suttognak egymásnak egyik vagy másik étel kellemetes ízéről, vagy a bor zamatáról, vagy arról, milyen szép kilátás nyílik a Rigi hegycsúcsáról. Az egyedül utazó nők és férfiak magányosan, némán ülnek egymás mellett, s még csak nem is pillantanak egymásra. Ha e száz ember közül kettő nagy ritkán mégis szót vált egymással, feltétlenül vagy az időjárásról beszél, vagy a Rigi megmászásáról. Kés, villa csaknem nesztelenül mozog a tányérokon, az ételt apró falatokban fogyasztják, a borsót, főzeléket feltétlenül villával eszik, a pincérek önkéntelenül alkalmazkodnak az általános némasághoz, és suttogva kérdik meg, ki milyen bort óhajt fogyasztani. Az ilyen vacsorákon mindig zavarba jövök, elkedvetlenedem s a végén elszorodom. Úgy érzem, mintha bűnt követtem volna el, s ezért megbüntettek, mint gyermekkoromban, amikor valami csintalanságért leültettek a székre, és gúnyosan felszólítottak: „Pihend ki magad, drágám!” - amikor ereimben vadul száguld a fiatal vér, s a szomszéd szobából behallatszik bátyáim vidám kiáltozása. Eleinte megpróbáltam lázadozni a nyomottság érzése ellen, amely az effajta vacsorákon erőt vett rajtam, de hiába; ezek a halott arcok leküzdhetetlen hatást tesznek rám, s magam is ugyanolyan halottá válok közöttük. Nem akarok semmit, nem gondolok semmire, még megfigyelőképességem is megdermed. Eleinte megpróbáltam beszélgetésbe elegyedni asztalszomszédaimmal, de válaszul nem kaptam mást, mint olyan mondatokat, amelyeket nyilván százezredszer ismételték el ugyanazon a helyen, s százezredszer ismételt el ugyanaz a személy. Pedig ezek az emberek nem mind ostobák, nem érzéketlenek, dermedt külsejük mögött a legtöbben nyilván ugyanolyan belső életet élnek, mint én, sokan talán még jóval bonyolultabbat és érdekesebbet is. Hát akkor miért fosztják meg egymást az élet egyik legnagyobb élvezetétől, egymás barátságától, az emberi lélek megismerésétől?

¹¹⁸ Közös étkezés.

Milyen más volt a hangulat párizsi penziókban, ahol a francia közlékenység befolyása alatt úgy gyűltünk össze húszan, különféle nemzetiségű, foglalkozású és jellegű emberek, a közös étkezéshez, mint valami mulatságra. Az asztal egyik végétől a másikig azonnal megindult a közös társalgás, telve csipkelődéssel meg tréfás célzásokkal, noha gyakran tört franciasággal. Mindenki kifecsegte, ami az eszébe ötlött, nem törődött vele, mit fognak róla gondolni a többiek. Volt közöttünk filozófus, vitatkozó, *bel esprit*,¹¹⁹ örök céltábla - s mindez közös volt. Vacsora után félrehúztuk az asztalt, és ki taktusban, ki nem - a poros szőnyegen nekiálltunk, és egész este polkát táncoltunk. Emberek voltunk; igaz, kacérok, tetszelgők, nem nagyon okosak és nem is nagyon tiszteletre méltóak, de mégiscsak emberek. A spanyol grófnő, akinek romantikus kalandok álltak háta mögött, az olasz abbé, aki ebéd után Dante Isteni Színjátékát szavalta, az amerikai orvos, aki bejáratos volt a Tuilériákba,¹²⁰ a hosszú hajú fiatal drámaíró, a zongoraművész, aki saját kijelentése szerint a világ legjobb polkáját komponálta, a szép és szerencsétlen fiatal özvegyasszony, aki mindegyik ujján három gyűrűt viselt - valamennyien emberi és, bár felületes, de baráti kapcsolatban álltunk egymással, és múltó vagy mélyebb, de mindenképpen szívélyes emlékekkel váltunk meg egymástól. Az angol *table d'hôte*-oknál pedig a sok csipke, szalag, gyűrű, pomádézott haj, selyemruha láttán gyakran gondolok arra, hány eleven nő lenne boldog s tenne másokat is boldoggá ezzel a cicomával. Különös elképzelni, hány jó barát és hány szerető - szívbéli jó barát és egymáshoz illő szerető - ül ott egymás mellett anélkül, hogy erről sejtelve volna. Isten tudja, miért, sohasem fogják megtudni, és sohasem fogják megadni egymásnak azt a boldogságot, amelyet olyan könnyen megadhatnának, s amelyre oly nagyon vágyódnak.

Elszomorodtam, mint mindig az ilyen vacsorák után s az édességet be sem várva, keserű hangulatban elindultam a városkában csatangolni. A szűk, piszkos, világítatlan utcák, a bezárt boltok, a szembejövő részeg munkások s a nők, akik vagy vízért siettek, vagy kicsiny kalapjukban erre-arra tekingetve s a falhoz lapulva suhantak el mellettem a sötét keresztutcákban, nem oszlatták el, sőt, még inkább fokozták bánatos hangulatomat. Már egészen besötétedett, amikor körül se nézve, üres fejjel hazafelé indultam, hogy álomban keressek menekvést komor gondolataimtól. Lelkemet iszonyú magány és hidegség nyomasztotta, amint ez olykor minden látható ok nélkül is előfordul, amikor idegen helyre érkezünk.

Földreszegezett pillantással lépkedtem a parti sétányon a Schweizerhof felé, amikor hirtelen különös, de édes és kellemes zene hangja ütötte meg fületem. A hang hallatára azonnal feléledtem, mintha derűs, világos fény hatolt volna be lelkembe. Egyszerre jó kedvem lett. Eltompult figyelmem ismét megragadta környezetem részleteit. Az éjszaka és a tó szépsége, amelyre egy perccel azelőtt ügyet sem vettem, boldoggá tett és megrendített újdonságában. Önkéntelenül, egyetlen pillanat alatt befogadtam a komor égboltot, amelynek sötétkékjén szürke foszlányok úsztak a felkelő hold fényében; a sötétzöld sima tavat a benne tükröződő lámpafényekkel, távolabb a ködös homályba vesző hegyeket, a békák kuruttyolását Froschenburgból, a fűrjek friss, harmatos hangját a túlsó partról. Közvetlen közelemben pedig, azon a helyen, ahonnan a zeneszó hangzott, s amely így elsősorban vont a magára figyelmemet, az utca közepén, a homályban, félkörben tolongó népcsoportot láttam s a tömeg előtt, némi távolságban, fekete ruhás apró emberkét. A tömeg és az emberke mögött, a szakadozott szürke-kék ég hátterén kertek sötét körvonalai és a régi katedrális két oldalán két büszkén és szigorúan égnék meredő hegyes torony.

¹¹⁹ Széplélek.

¹²⁰ Királyi palota Párizsban.

Közelebb léptem s most már tisztábban hallottam a hangokat, a gitár távoli és telt akkordjait, amelyek édesen remegtek az esti levegőben, s néhány férfihangot, amely egymást félbeszakítva nem is annyira énekelte a dallamot, mint inkább főbb motívumainak hangsúlyozásával valamiképpen érezte. Kedves, kecses mazurka-féle volt. A hangok hol közletről, hol távolabbról hallatszottak, hol tenort véltem kivenni, hol basszust, hol torokhangú fisztulát a jellegzetes tiroli futamokkal. Nem is volt ez dal, hanem csak mesteri könnyedséggel odavetett dalvázlat. Sehogyan sem tudtam megérteni, hogy micsoda tulajdonképpen; de szép volt. A gitár halk, érzéki akkordjai, a bájos, könnyed dallam s a fekete emberke magányos alakja a sötétlő tó, a fellegek közt átsütő hold, a két hallgatag, óriási torony meg a fekete kertek fantasztikus környezetében - mindez különös volt, de kimondhatatlanul szép, vagy legalábbis én annak láttam.

Zavaros, futó benyomásaim az életről hirtelen jelentőséggel és szépséggel teltek meg. Lelkemben mintha friss, illatozó virág nyílt volna ki. Fáradtság, közöny, egykedvőség helyett, amelyet még egy perccel azelőtt az egész világgal szemben éreztem, most egyszerre a szeretet vágya, túlcorduló reménység és indokolatlan életöröm töltött el. Mít akarsz még? Mire vágyol? - mondta bennem egy hang. - Hiszen itt van, mindenfelől körülvesz téged a szépség és a költészet. Leheld be teli tüdővel, ahogy csak bírod, élvezd, mi kell még ezenkívül? Mindez a tiéd, minden a javadat szolgálja...

Közelebb léptem. A kis ember kóbor tirolinak látszott. A szálló előtt állt, szétvetett lábbal, égnek emelt fejjel, és gitárját pengetve különböző hangokon énekelte kecses nótáját. Végtelen gyengédséget és hálát éreztem az emberke iránt a változásért, amelyet lelkemben véghez vitt. Amennyire láttam, viseltes fekete kabátot hordott, fekete, rövidre nyírott haján egészen közönséges, kispolgári, ócska sapkát viselt. Öltözékében nem volt semmi művészi, de hetyke, gyermekesen vidám tartása, mozdulatai meg apró termete együttevve megható és ugyanakkor mulatságos látványt nyújtottak. A pompásan kivilágított szálló ablakaiban és erkélyein ékszer-től csillogó, bőrácú szoknyákban feszítő hölgyek, hófehér galléros urak álltak, a kapubejárat előtt a portás és a lakájok aransujtásos libériákban, az utcán, félkörben az énekes körül, meg odább a sétányon, a növendék-hársfák alatt elegánsan öltözött pincérek gyülekeztek, fehér-sapkás, fehérzubbonyos szakácsok, egymást átkaroló leányok, arra korzózó járókelők. Nyilván valamennyien ugyanazt érezték, amit én. Valamennyien néma csendben álltak körül az énekest és figyelmesen hallgatták. Minden hallgatott; csak amikor az énekes szünetet tartott, hozta a víz valahonnan messziről egy kalapács ütemes zörejét, és Froschenburgból hallatszott át töredezett trillaként a békák kuruttyolása, amelyet a fürjek nyirkos, egyhangú füttyentése szakított félbe.

A kis ember a sötét utca közepén úgy ontotta magából a dalt, akár a csalogány: strófát strófa, dalt dal követett. Noha most már egészen közel léptem hozzá, továbbra is élvezettel hallgattam énekét. Hangja nem volt nagy, de annál kellemesebb, s az ízlés, gyengédség és ritmus-érzék, amellyel hangjával bánt, rendkívüli természetes adottságra vallott. A refrént minden egyes strófa után másként énekelte, s érződött, hogy e kecses változatok mind abban a pillanatban jutnak eszébe.

A tömegben, odafenn a Schweizerhofban éppenúgy, mint lenn a sétányon, gyakran törte meg elismerő suttogás a tiszteletteljes csendet. Az erkélyre, ablakokba egyre több és több elegánsan öltözött férfi és nő könyökölt ki a szálló fénycsőinek festői megvilágításában. A sétálók megálltak, a hársfák körül mindenütt emberek csoportosultak. Nem messze tőlem, a tömegtől kissé távolabb, egy fölöttébb arisztokratikus inas és hozzá hasonló szakács állt szivarozva. A szakácsot erősen meghatotta a muzsika szépsége; minden magas hangnál egész fejével elragadtatottan és ámuldozva intett az inas felé, és még meg is bökte könyökével,

mintha azt mondaná: csuda, hogy énekel, mi? Az inas, akinek elragadtatott mosolyán észrevettem, hogy neki is nagyon tetszik a muzsika, vállvonogatással válaszolt a szakács lökdösésére, mintegy jelezvén, hogy ő aztán nem egykönnyen csodálkozik el, és ennél már sok jobbat is hallott életében.

Két strófa között, amíg az énekes torkát köszörülte, megkérdeztem a lakájt, hogy ki ez az ember és gyakran jár-e erre.

- Minden nyáron kétszer is eljön - felelte az inas - Aargauba való. Így koldulja össze a kenyerét.

- Aztán sok efféle ember jár errefelé? - kérdeztem.

- Igen, igen - mondta a lakáj, aki nem értette meg mindjárt kérdésemet; de azután, amikor felfogta szavaim értelmét, gyorsan hozzátette: - Ó, nem! Csak őt szoktam látni, senki mást.

Eközben az emberke befejezte első dalát, fűgén meglendítette gitárját, és valamit mondott német tájszólásában, amit nem értettem, de a körülállók hangos hahotára fakadtak.

- Mit mondott? - fordultam a mellettem álló inashoz.

- Azt mondja, kiszáradt a torka, inna egy kis bort - magyarázta az.

- Bizonyára szeret inni?

- Hogyne, ezek mind olyanok - válaszolt az inas, elmosolyodott és legyintett.

Az énekes most levette sapkáját, és gitárját meglendítve közelebb lépett a szállodához. Felvetette fejét:

- *Messieurs et mesdames* - fordult az ablakokban, a balkonon álló uraságokhoz fél-olasz, fél-német kiejtésével és olyan hanglejtéssel, amilyennel a bűvészek szoktak közönségükhöz szólni - *si vous croyez, que je gagne quelque chose, vous vous trompez; je ne suis qu'un bœuvre tiaple.*¹²¹ - Megállt, kis ideig hallgatott, de mivel senki sem adott semmit, meglendítette gitárját és kijelentette: - *A présent, messieurs et mesdames, je vous chanterai l'air du Righi.*¹²²

Fenn a közönség hallgatott, de nem mozdult helyéről, úgy várta a következő dalt; lenn a tömegben nevettek, talán azon, hogy a kis dalnok olyan különösen fejezte ki magát, talán azon, hogy senkitől sem kapott alamizsnát. Néhány *centime*-ot adtam neki, a kis ember ügyesen egyik kezéből a másikba dobta át a pénzt, azután mellénye zsebébe dugta, sapkáját fejébe vágta, és rázendített a bájos kis tiroli nótára, amelyet *l'air du Righi*-nek nevezett. Ez a dal, amelyet befejezésnek szánt, még szebb volt a megelőzőnél, s az egyre növekvő tömegben minden oldalról a tetszés morajlása hallatszott.

Az emberke befejezte dalát. Ismét meglóbálta hangszerét, lekapta sapkáját, maga elé tartotta, két lépéssel közelebb ment az ablakokhoz, és elismételte többé-kevésbé értelmetlen mondókáját: „*Messieurs et mesdames, si vous croyez que je gagne quelque chose*”, amelyet nyilván roppantul ügyesnek és szellemesnek vélt; de hangjában, mozdulataiban ezúttal határozatlanságot, gyermekded félénkséget észleltem, amelyet alacsony termete különösen megrendítővé tett. Az elegáns közönség továbbra is ugyanolyan festőien csoportosult az erkélyeken meg az ablakokban, dús öltözete csillogott a lámpák fényében; néhányan illedelmesen tompított

¹²¹ Uraim és hölgyeim, ha azt hiszik, hogy szépen keresek, hát nagyon tévednek: szegény ördög vagyok.

¹²² Most pedig, uraim és hölgyeim, eléneklem önöknek a Rigi-dalt.

hangon beszélgettek egymással, alighanem az énekesről, aki kinyújtott kézzel állt ott előttük; mások figyelmesen, érdeklődve pillantottak le az apró fekete alakra; az egyik erkélyről fiatal leány csengő, vidám kacagása hallatszott. A tömegben odalenn egyre hangosodott a beszéd, a nevetés. Az énekes harmadszor is elismételte mondókáját, még gyengébb hangon, ezúttal már be sem fejezte, és ismét kinyújtotta kezét meg sapkáját - de mindjárt le is engedte megint. És e sok száz fényesen öltözött ember közül, aki összesereglett, hogy meghallgassa énekét - ezúttal sem vetett neki senki egyetlen *kopejkát* sem! Odalenn a tömeg könyörtelenül hahotázott. A kicsi énekes - úgy tetszett - még kisebbre zsugorodott össze, másik kezébe fogta gitárját, feje fölé emelte sapkáját:

- *Messieurs et mesdames, si vous remercie et je vous souhaite une bonne nuit*¹²³ - mondotta és feltette sapkáját. A tömeg nevetése odalenn orkánná fokozódott. Az erkélyről csendes beszélgetéssel húzódtak vissza az elegáns hölgyek és urak. A sétányon folytatódott a korzózás. Az éneklés ideje alatt hallgató utca ismét megélenkült, csupán néhányan figyelték és nevettek messziről a kis énekest, de senki sem lépett oda hozzá. Az emberke valamit motyogott az orra alatt, megfordult és egyre jobban magába roskadva, sietős léptekkel megindult a város felé. A vidám sétálók továbbra is bizonyos távolságból követték őt és nevettek rajta...

Fejbekólintva álltam ott; nem érttem, hogy mindez mit jelent, és mozdulatlanul, bambán bámultam a sötétben a város felé siető apró emberke egyre távolodó alakja, meg az őt követő, nevetgélő turisták után. Fájdalmas, keserű érzés fogott el, erőt vett rajtam a szégyenkezés a kis emberért, a tömegért, önmagamért mintha én lettem volna az, aki koldult, akinek nem adtak s akit kinevettek. Hátra sem pillantva, összeszoruló szívvel, gyors léptekkel megindultam hazafelé, a Schweizerhof bejárata felé. Még nem adtam magamnak számot arról, amit tapasztaltam; de lelkemet súlyos teher, megoldatlan kérdés nyomasztotta.

A pompás, gyönyörűen kivilágított bejáratnál a látomra udvariasan félreálló portásba ütköztem meg egy angol családba. A tagbaszakadt, jóképű, fekete angol-barkós férfiú fekete kalappal a fején, könnyű gyapjútakaróval karján és előkelő bambusz sétabottal kezében, lustán, önérzetesen lépegetett karonfogva hölgyével, aki nyersselyem ruhában, fényes szalagos fejkötőben és csodálatos csipkében díszelgett. Mellettük csinos üde fiatal lány haladt kecses svájci kalapban *à la mousquetaire* beletűzött kackiás tollal, amely alól lágy, hosszú sötétszőke fürtök hullottak alá hófehér arcoskája két oldalán. Előttük tízéves, pirospozsgás kisleány ugrándozott, akinek gömbölyű, fehér térdecskéi finom csipkék közül kandikáltak elő.

- Gyönyörű éjszaka - mondta a hölgy édeskés, boldog hangon, amikor elhaladtam mellettük.

- Ahá! - dörmögte lustán az úr, aki úgy látszik, annyira élvezte az életet, hogy még beszélni sem volt kedve. Valamennyien szemlátomást nyugodtan, kényelmesen, tisztán és könnyen éltek, mozdulataikban, arcukon olyan egykedvűség tükröződött minden idegen étellel szemben, olyan rendíthetetlen meggyőződés afelől, hogy a portás félreáll és meghajlik előttük, hogy sétájukról hazatérve, tiszta és kényelmes ágyat, szobát találnak, s hogy mindennek így kell is lennie, mert nekik mindehhez teljes joguk van - hogy abban a pillanatban önkéntelenül is szembeállítottam őket a kóbor énekessel, aki fáradtan és talán éhesen, megszégyenülten menekült a hahotázó tömeg elől. Egyszerre megértettem, mi volt az, ami kősziklaként nyomta szívemet; leírhatatlan felháborodás támadt bennem az angol család iránt. Két ízben is elsétáltam a férfi mellett, és mind a kétszer kimondhatatlan élvezettel oldalba löktem a könyökömmel. Majd kiléptem a kapun, és a sötét utcán rohanvást megindultam a városka felé, amerre a kicsi emberke eltűnt.

¹²³ Uraim és hölgyeim, köszönöm és jóéjszakát kívánok.

Utolértem három járókelőt, aki együtt sétált, s megtudakoltam tőlük, merre ment az énekes. Nevetve mutattak előre: ott megy. Egyedül, szapora léptekkel haladt, senki sem közeledett hozzá; úgy tetszett nekem, mintha folyvást haragosan dörmögne valamit maga elé. Utolértem s felajánlottam neki, térjünk be valahová együtt, és igyunk meg egy üveg bort. Tovább sietett és bosszúsan rámpillantott, de amikor felfogta, miről van szó, megállt.

- Azt nem utasítom vissza, ha már olyan szíves - mondta. - Van itt egy kis kávéház, oda bemehetünk... egyszerű kis hely - tette hozzá s egy kis italmérésre mutatott, amely még nyitva volt.

Szavai: „egyszerű kis hely”, akaratlanul azt az ötletet sugalmazták, hogy ne az egyszerű kis kávéházba térjünk be, hanem a Schweizerhofba, az uraságok közé, akik énekét hallgatták. A kis ember szabódott, félénk izgalommal utasította vissza a Schweizerhof gondolatát, mondván, hogy ott minden túlságosan parádés, de én ragaszkodtam ötletemhez, s az emberke végül színlelt fesztelenséggel, gitárját lóbálva követett visszafelé a parti sétányon. Néhány ráérő esti sétáló közelebb lépett, amikor megszólítottam az énekest, hallgatta, mit beszélünk, és most egymás közt megtárgyalva az esetet, a szálló bejáratáig követett bennünket; valószínűleg még valamiféle produkciót reméltek a tirolitól.

Az első pincérnél, akivel az előcsarnokban találkoztam, rendeltem egy üveg bort. A pincér mosolyogva nézett ránk, nem válaszolt és továbbszaladt. A főpincér, akihez ugyanazzal a kéréssel fordultam, nagy komolyan végighallgatott, tetőtől talpig végigmérte a kis énekes gyámolatlan, apró figuráját, és szigorúan meghagyta a portásnak, hogy a baloldali terembe vezessenek bennünket. A baloldali terem amolyan söntésféle volt a köznép számára. A szoba bútorzata terítetlen faasztalokból, padokból állt. Egyik sarkában púpos szolgáló mosogatott. A pincér, mielőtt asztalunkhoz lépett, kurta gúnyos mosollyal tekintett reánk, és kezét zsebre vágva beszélgetett a púpos mosogatólánnyal. Szemlátomást igyekezett értésünkre adni, hogy társadalmi helyzetében és méltóságában hasonlíthatatlanul fölötte érzi magát a kóbor énekesnek s ezért cseppet sem sértő, sőt inkább nagyon is mulatságos számára bennünket kiszolgálni.

- Közöséges bort tetszik parancsolni ugyebár? - kérdezte mindentudó ábrázattal és sokatmondóan hunyorított asztaltársam felé, miközben asztalkendőjét egyik kezéből a másikba ejtegette.

- Nem, pezsgőt, mégpedig a legjobb fajtából - jelentettem ki, miközben igyekeztem a lehető legbüszkébb, legméltóságteljesebb tartást magamra öltetni. Azonban sem a pezsgő, sem vélt büszkeségem és méltóságteljes fellépésem nem hatotta meg a pincért; elnevette magát, még egy ideig álldogált és szemlélt bennünket, majd minden sietség nélkül megnézte aranyóráját, és nyugodt léptekkel, mintha sétálna, kiment a szobából. Csakhamar visszatért a pezsgővel és még két pincérrel, akik letelepedtek a mosogatólány körül, és arcukon gyengéd mosollyal gyönyörködtek bennünk, vidáman és figyelmesen, mint ahogyan szülők gyönyörködnek aranyos kis gyermekeikben, amikor kedvesen játszadoznak. A púpos mosogatólány volt az egyetlen, aki nem gúnyosan, hanem részvétellel tekintett felénk. Noha roppantul terhes és kényelmetlen volt a lakájok szemének keresztüzében beszélgetnem a kis énekessel és megvendégelnem őt, igyekeztem lehetőleg minél elfogulatlanabban viselkedni. A kivilágított szobában jobban szemügyre vettem őt. Kisnövésű, arányos termetű, izmos emberke volt, majdnem törpe; fekete haja keféformán meredezett fején, nagy, fekete, pillátlan szeme mintha állandóan könnyezett volna, kicsiny szája feltűnően kellemes és gyengéd formájú volt. Rövidke pofaszakáll egészítette ki a képet. Ruházata a képzelhető legegyszerűbb, legszegényesebb volt, egész megjelenése gondozatlan és kopott, arcát megégette a nap, általában olyan embernek látszott, aki nehéz munkával keresi kenyerét. Inkább szegény házalóhoz hasonlított, semmint művészhez. Csupán állandóan nedves, csillogó szemében, meg összeszorított szája körül volt valami érdekes és megkapó. Külseje szerint éppen úgy lehetett volna huszonöt, mint negyvenéves, a valóságban harmincnyolc esztendő volt.

Készséggel és nyilvánvaló őszinteséggel beszélt életéről. Aargauba való; apját, anyját még gyermekkorában elvesztette, rokonai nincsenek. Vagyonra sohasem volt. Kitanulta az asztalos mesterséget, de huszonnégy évvel ezelőtt csontszú támadta meg a kezét, s attól fogva nem tudott többé dolgozni. Már gyermekkorában is ügyesen énekelt, idegenek olykor pénzt adtak neki. Azután hivatásként kezdte üzni az éneklést, gitárt vásárolt, és most már tizennyolcadik éve járja Svájcot, Olaszországot, és énekel a szállodák előtt. Összes poggyásza gitárja meg erszénye, amelyben a jelen pillanatban mindössze másfél frank volt, ma esti vacsorájának meg éjjeli szállásának az ára. Minden évben - idén tehát tizennyolcadszor - bejárta Svájc nagyobb, látogatottabb helységeit: Zürichet, Luzernt, Interlakent, Chamonix-t és a többi; azután a Szent Bernát-hágón át lemegy Olaszországba, és a Szent Gotthard-hágón vagy Szavoján keresztül tér vissza. Most nehezebbre esik a járás, mert a meghűléstől évről évre jobban fáj a lába - ezt a bajt *Gliedersucht*-nak nevezte - s látása, hangja is egyre gyengül. Ennek ellenére most Interlakenba, Aix-les-Bains-be igyekszik, s onnan a kis Szent Bernát-hágón át Itáliába, amelyet különösen szeret. Általában úgy látszott, fölöttébb meg van elégedve életével.

Amikor megkérdeztem tőle, miért megy haza, vannak-e otthon rokonai, háza vagy földje, szája körül vidám mosoly vetett ráncot:

- *Oui, le sucre est bon, il est doux pour les enfants!*¹²⁴ - felelte és a pincérek felé hunyorított.

Egy szót sem értettem, de a pincérek csoportjából nevetés hangzott fel.

- Nincsen énnekem semmim, hiszen akkor nem élnék ilyen vándoréletet - magyarázta azután.
- De azért hazamegyek, mert az ember mégiscsak vágyódik szülőföldje után.

Ravaszkás, önelégült mosollyal elismételte előbbi mondatát: „*Oui, le sucre est bon...*” és kedvesen elnevette magát. A pincérek is nagyon meg voltak elégedve és hahotáztak, csak a púpos mosogatólány nézett komolyan a kis emberre nagy, jóságos szemével, és fölemelte sapkáját, amelyet a beszélgetés hevében leejtett a padkáról.

Régen megfigyeltem, hogy vándorénekesek, akrobaták, sőt bűvészek is szeretik magukat „művész”-nek nevezni, ezért beszélgetés közben néhányszor céloztam rá, hogy ő - művész; de az emberke legkevésbé sem tartotta magát annak, munkáját egyszerűen pénzkereseti lehetőségnek tekintette. Amikor megkérdeztem, maga írja-e a dalokat, amelyeket énekel, elcsodálkozott ezen a különös kérdésen; szó sincs róla - válaszolta -, ezek mind régi tiroli nóták.

- Hát a Rigi-dal? Az csak nem régi? - kérdeztem.

- Nem, az tizenöt évvel ezelőtt íródott. Élt akkoriban Bazelben egy német, ó, nagyon okos ember volt, az aki írta. Kitűnő dal! Tetszik tudni, a turisták számára írta.

S elkezdte nekem franciára fordítani a Rigi-dal szövegét, amelytől láthatóan el volt ragadtatva:

*Ha a Rigire indulsz, utazó,
Weggisig visz a gőzhajó,
Cipőre addig semmi gondod.
De Weggistől kezdve légy óvatos.
Markolj erős vándorbotot,
S egy ügyes kislánnyal oszd meg a gondod!
Egy-egy pohár bor sem okoz nagy kárt,
De sok a jóból is megárt,
Aki a bort akóval mérte,
Előbb megdolgozott ám érte!*

¹²⁴ Igen, a cukor jó, édes, szeretik a gyerekek!

- Ó, nagyszerű egy dal! - tette hozzá.

A pincérek is nyilván nagyszerűnek találták a dalt, mert közelebb húzódtak hozzánk.

- Hát a dallamát ki szerezte? - faggattam tovább az emberkét.

- Hát... senki, csak úgy, tetszik tudni, ha az ember külföldieknek énekel, mindig ki kell fundálni valami újat.

Amikor hozták a jeget, és poharát teletöltöttem pezsgővel, a kis ember láthatóan zavarba jött, és a pincérek felé sandítva, fészkelődött a lócán.

Koccintottunk a művészek egészségére, fél pohárral ivott, majd valami okból úgy látta jónak, hogy elmélázzék és mélyértelműen huzigálja szemöldökét.

- Ilyen bort régen nem ittam, *je ne vous dis que ça!*¹²⁵ Olaszországban a *vino d' Asti* kitűnő, de ez még sokkal jobb. Hej, Itália! Ott aztán jól lehet élni! - sóhajtott fel.

- Igen, ott megbecsülik a muzsikát és a művészt - válaszoltam, hogy végre ma esti kudarcára tereljem a beszélgetést.

- Ó, nem - felelte -, ami a muzsikát illeti, ott senkit se tudok igazán kielégíteni. Az olaszok maguk is muzsikusok, náluk különbek az egész világon nincsenek. Odalenn csak tiroli nótákat énekelek. Az mégis csak újdonság.

- Aztán bőkezűbbek-e ott az emberek? - kérdeztem ismét, mert mindenáron meg akartam osztani vele felháborodásomat a Schweizerhof lakói ellen. - Ott bizonyára nem történhet meg, hogy egy hotelben, ahol csupa gazdag ember lakik, százan hallgassanak meg egy művészt, és senki se adjon neki semmit...

Kérdésem azonban egyáltalában nem úgy hatott rá, mint ahogyan elképzeltem. Eszébe sem jutott, hogy közönségére haragudjék; ellenkezőleg, megjegyzésében önmaga ellen irányuló szemrehányást érzett, tehetsége kétségbevonását, amiért nem tudta kivívni jutalmát; és mentegetőzni kezdett.

- Az ember nem mindig keres egyformán - mondta. - Néha az ember bereked, elfárad, hiszen ma is kilenc órát gyalogoltam, és majdnem egész nap énekeltem. Nehéz munka. És az arisztokraták nagy urak ám, néha nincs is kedvük tiroli nótákat hallgatni.

- De mégis, hogy lehet az, hogy semmit sem adtak? - ismételtem makacsul.

A dalnok nem is értette megjegyzésemet.

- Nem is ez a legnagyobb baj - mondta - hanem az, hogy itt... *on est très serré par la police,*¹²⁶ a rendőrség, az a baj. A köztársasági törvények szerint itt nem szabad énekelni, bezzeg Olaszországban, az ember mehet, amerre akar, senki se szól egy szót sem. De itt, ha akarják, megengedik, ha nem akarják, börtönbe is csukhatják az embert.

- Csak nem?

- De igen. Ha egyszer megtiltják, s az ember mégis tovább énekel, becsukhatják. Én már ültem három hónapot - mesélte mosolyogva, mintha az lenne életének egyik legszebb emléke.

- De hiszen ez borzasztó! - kiáltottam fel. - Miért?

¹²⁵ Csak ennyit mondok!

¹²⁶ Az embert nagyon szorongatja a rendőrség!

- Svájcban ez így van az új köztársasági törvények szerint - magyarázta megélénkülve. - Nem akarják megérteni, hogy a szegény embernek is valahogy meg kell élnie. Ha nem lennék nyomorék hát dolgoznék. De hát kinek ártok azzal, ha énekelek? Miféle dolog az, hogy a gazdagok élhetnek, ahogy akarnak, de *un bauvre tiaple*, egy szegény ördög, mint én, az nem élhet sehogy se. Miféle köztársasági törvények ezek? Ha ez így van, akkor mi nem akarunk köztársaságot, igaz-e, kegyelmes uram? Nem akarunk köztársaságot, hanem... hanem egyszerűen... egyszerűen csak... - kissé belezavarodott - természeti törvényeket akarunk.

Teletöltöttem poharát.

- Miért nem iszik? - bátorítottam.

Fölemelte poharát és meghajolt felém.

- Tudom, hogy mit akar - mondta hunyorogva és ujjával megfenyegetett. - Le akar itatni, hogy aztán meglássa, mi történik; de nem, ez nem fog sikerülni magának.

- Miért akarnám leitatni? - tiltakoztam. - Csak egy kis örömet akartam magának szerezni.

Úgy látszik, a kis ember megbánta, hogy megsértett, amikor rossz szándékot tétélezett fel bennem. Zavarba jött, fölállt és megszorította könyökömet.

- Nem, nem - mondotta és könyörgően pillantott rám nedves szemével. - Hiszen csak tréfáltam.

Ezután szörnyen zavaros, cikornyás mondat következett, amelynek végső jelentése az akart lenni, hogy én végeredményében egészen rendes fickó vagyok.

- *Je ne vous dis queça!* - fejezte be.

Így iddogáltunk és beszélgettünk ketten a kis énekessel, a pincérek pedig továbbra is fesztelesen szemlélték és nyilván csúfoltak bennünket. Akármennyire érdekelt is a beszélgetés, nem tudtam észre nem venni őket és bevallom, egyre jobban dühbe gurultam. Az egyik pincér most felkelt, az emberke háta mögé lépett, és közvetlen közelből vizsgálgatva a tarkóját, elmosolyodott. Amúgy is telve voltam felháborodással a Schweizerhof lakosaival szemben, és mérgemet még senkin sem tölthettem ki; a pincér-közösség szemtelensége még jobban felbőszített. Belépett a portás is, sapkáját le sem véve, mellém ült és az asztalra könyökölt. Ezzel az önérzetemen és hiúságomon ejtett sérelemmel betelt a mérték, kitört belőlem az egész este folyamán felgyülemlett és visszafojtott düh. Miért hajlong alázatosan ez a portás a bejáratnál, mikor egyedül vagyok, most pedig, amikor egy kóbor énekessel ülök az asztalnál, hogyan merészel durván és nevetlenül mellém telepedni? Elöntött a forró harag és felháborodás, amelyet szeretek magamban, s amelynek szívesen engedek utat, amikor feltámad bennem, mert megnyugtatóan hat rám s - ha rövid időre is - rendkívüli hajlékonyságra, erőre és energiára korbácsolja fel fizikai és erkölcsi képességeimet. Felugrottam.

- Mit nevet? - ordítottam rá a pincérre; éreztem, hogy arcom elsápad és ajkam önkéntelenül megreteg.

- Nem nevetek, én csak úgy... - hebegte a pincér és meghátrált.

- Nem igaz, maga nevet, kineveti ezt az urat. Maga pedig mi joga van itt, amikor vendégek vannak? Ne merészeljen leülni! - rivalltam rá a portásra.

A portás dörmögve feltápáskodott, és az ajtó felé indult.

- Hogy merésze kinevetni ezt az urat és melléje ülni, amikor ő vendég, maga pedig szolgál? Miért nem nevetett rajtam a vacsoránál, és miért nem ült le mellém? Azért, mert ezen az úron rossz ruha van, és az utcán énekel, rajtam pedig jó ruha van, ugye? Szegény ember, igaz, de százszor többet ér magánál, mert nem bántott senkit, maga pedig megbántotta őt.

- De hiszen én semmit sem csináltam, mit akar? - válaszolta gyámoltalanul ellenségem, a pincér. - Tőlem ugyan nyugodtan ülhet.

A pincér nem értette meg, amit mondtam, és német szóáradatom kárbaveszett. A goromba portás védelmébe akarta venni a pincért, de olyan hevesen támadtam rá, hogy most már ő is úgy tett, mintha nem értene meg és csak legyintett. A púpos mosogatólány, akár azért, mert észrevette felhevült lelkiállapotomat és botránytól tartott, akár azért, mert csakugyan osztotta véleményemet, pártomat fogta és közém meg a portás közé furakodva csitította őt, miközben állandóan azt hajtogatta, hogy nekem van igazam: „*Der Herr hat Recht! Sie haben Recht!*”¹²⁷ - ismételte, s igyekezett megnyugtatni. Az énekes ijedt, szánalmas arccal állt ott, szemmel láthatóan nem értette, miért heveskedem és mit akarok elérni; kérlelt, menjünk el mielőbb. De belőlem egyre bőszebben áradt a haragos bőbeszédűség. Minden eszembe jutott: a tömeg, amely az utcán kinevette, a hallgatók, akik nem akadoztak; és a világért sem voltam hajlandó megnyugodni. Azt hittem, ha a portás és a pincérek nem lettek volna olyan engedékenyek, nagy élvezettel keltem volna velük birokra, vagy botommal fejbevágtam volna valamelyik védtelen angol kisasszonyt. Ha Szevasztopolban vagyok abban a pillanatban, lelkesen vettem volna magam az angol lövészárkba, szúrva, vagdalkozva.

- És miért vezetett engem ezzel az úrral *ebbe* a terembe és nem *abba*? Mi? - támadtam tovább a portást, miközben megragadtam a karját, nehogy faképnél hagyjon. - Mi jogon döntötte el a pusztá látszat alapján, hogy ennek az úrnak a helye ebben a teremben van és nem a másikban? Hát a maguk szállodájában nem egyenrangú mindenki, aki fizet? Pedig ez nemcsak a köztársaságban van így, hanem az egész világon! A fene megette ezt a maguk köztársaságát...! Szóval ez maguknál az egyenlőség. Angolokat sose mert volna bevezetni ebbe a terembe, ugyanazokat az angolokat, akik ingyen hallgatták végig ennek az úrnak az énekét, vagyis kilopták a zsebéből, igenis, mindegyikük kilopta a zsebéből azt a néhány *centime*-ot, amelyet adnia kellett volna a művésznek! Hogyan merészelt bennünket ebbe a terembe vezetni?

- A másik zárva van - válaszolta a portás.

- Nem igaz - ordítottam magamból kikelve -, nincsen bezárva.

- Hát ha jobban tetszik tudni...

- Tudom, hogy hazudik!

A portás hátat fordított nekem.

- Ugyan mit is beszélek! - dörögte bosszúsan.

- Ne is beszéljen, hanem ebben a percben vezessen be bennünket az étterembe!

Hiába csitított a púpos leány, hiába kérlelt a kis énekes, hogy menjünk inkább haza, oda-hívattam a főpincért és az emberkével együtt bevonultam az étterembe. A főpincér, izgatott hangom hallatára, felháborodott arckifejezésem láttára, nem ellenkezett, hanem lenéző udvariassággal kijelentette, hogy oda mehetek, ahová tetszik. A portásnak nem tudtam az orra alá dörgölni, hogy hazudott, mert eltűnt, mielőtt még bementem volna a terembe.

Az étterem csakugyan nyitva volt és fényárban úszott; az egyik asztalnál egy angol úr ült hölgyével és vacsorázott. Annak ellenére, hogy külön asztalhoz tessékeltek, piszkos kis énekesemmel egyenesen az angol mellett foglaltam helyet, s oda hozattam megkezdett pezsgős-üvegünket.

¹²⁷ Az úrnak igaza van! Önnek igaza van!

Az angol házaspár eleinte ámuldozva, majd egyre bosszúsabban szemlélte a kis emberkét, aki inkább holtan, mint elevenen ült mellettem. Valamit beszéltek egymással, a hölgy eltolta tányérját, selyemruháját suhogtatva felállt, s mindketten eltűntek. A üvegajtón láttam, amint az úr dühösen magyarázott valamit a pincérnek, miközben ujjával szüntelenül felénk mutogatott. A pincér bedugta fejét az ajtón, és megnézett bennünket. Boldogan vártam, hogy majd kivezettetnek, és végre módomban lesz szabad folyást engedni felháborodásomnak. De szerencsére - noha *akkor* ezt fölöttébb bosszantónak éreztem - békén hagytak bennünket.

Az énekes, aki előbb alig ivott, most sietve felhajtotta mindazt, ami még az üvegben maradt, csak hogy mielőbb szedhesse az irháját. Mindazonáltal őszinte hálával - legalábbis nekem úgy tetszett - mondott köszönetet a vendéglátásért. Sírós szeme még síróssabbá, még fényesebbé vált, érthetetlen, zavaros cikornyákban fejezte ki háláját. S mégis, a zagyva mondat, amelyben kifejtette, milyen jó dolga lenne, ha mindenki úgy tisztelné a művészeket, mint én, végtelenül jólesett nekem. Együtt mentünk ki az előcsarnokba. Pincérek csoportja állt ott, s ellenségem, a portás, úgy látszik, éppen reám panaszkodott nekik. Valamennyien úgy néztek rám, mint az örültre. Amikor a csoport közelébe érkeztünk, megállítottam a kis embert, és a lehető legnagyobb udvariassággal és tisztelettel, amelyre egyáltalán képes vagyok, levettem kalapomat és megszorítottam kezét, elszáradt, elsorvadtt ujjait. A pincérek úgy tettek, mintha észre sem vennének; csupán egyikük nevetett fel csúfondárosan.

Amikor a kis emberke elbúcsúzott és eltűnt a sötétben, felmentem szobámba; ki akartam aludni benyomásaimat és ostoba, gyerekes haragomat, amely olyan váratlanul hatalmába kerített. De túlságosan izgatott voltam, sem hogy el tudjak aludni. Lementem az utcára, hogy addig járkáljak, amíg egy kissé megnyugszom; nem tagadom, abban is reménykedtem, hogy sikerül összeakaszkom a portással, a pincérrel, vagy az angollal és meggyőznöm őt viselkedése kegyetlen s főleg igazságtalan voltáról. De egy lélekkel sem találkoztam a portáson kívül, aki, mihelyt meglátott, hátat fordított nekem; egyes-egyedül sétáltam fel és alá a rakparton.

„Íme, a költészet sorsa - kezdtem bölcselkedni, amikor egy kissé lecsillapodtam. - Mindenki szereti és keresi, az életben mindenki csak ezt szereti és keresi, de senki sem ismeri fel erejét, senki sem becsüli meg az életnek ezt a legnagyobb jótéteményét, senki sem hálás érdemük szerint azoknak, akik ezzel a világot megajándékozzák. Kérdezzünk csak meg akárkit, a Schweizerhof akármelyik lakóját, mi a legfőbb jó ezen a világon, és mindenki, vagy legalábbis száz ember közül kilencvenkilenc gúnyos arckifejezéssel azt fogja mondani, hogy a világon a legfőbb jó - a pénz. »Lehetséges, hogy önnek talán nem tetszik ez a gondolat, nem áll összhangban emelkedett eszméivel - úgymond - de mit csináljunk, ha egyszer az emberi élet úgy van berendezve, hogy csak a pénz szerez boldogságot. Nem tilthatom meg az eszemnek, hogy olyannak lássa a világot, amilyen - hogy felismerje az igazságot.« Szánalmas a te eszed, szánalmas a boldogság, amelyre vágyol, szerencsétlen teremtés vagy, aki magad sem tudod, mire van szükséged... Miért hagytad el, miért hagytátok el valamennyien hazátokat, rokonaitokat, foglalkozástokat és anyagi ügyeiteket, miért jöttetek össze valamennyien Luzernben, ebben a kicsi svájci városkában? Miért tolongtatok ki ma este az erkélyre, és hallgattátok néma áhítattal a kis koldus dalát? És ha most kedve szottyanna újból énekelni, újból ott állnátok és szótlanul hallgatnátok őt... Vajon pénzért, akár milliókért, ki lehetne-e üzni benneteket hazátokból és összeterelni egy olyan kis fészekben, amilyen Luzern? Vajon pénzért voltatok-e hajlandók az erkélyre sereglenni, és fél óra hosszat némán, mozdulatlanul állni? Nem! Egyetlen rugó hajt erre benneteket, s mindig is ez lesz az élet legerősebb mozgatója: a költészet vágya, amelyet nem ismertek tudatosan, de érzitek és érezni fogjátok mindaddig, amíg csak az emberinek egy utolsó csírája él bennetek. A költészet szót nevetségesnek találjátok, gúnyos szemrehányásként használjátok, a költészet szeretetét legfeljebb gyermekekben,

vagy ostoba fiatal lányokban tartjátok megengedhetőnek, és még ott is kinevetitek: nektek valami *pozitívabb* kell. De a gyerekek egészséges érzéssel nézik az életet, azt ismerik és szeretik, amit az embernek szeretnie kell, ami boldogságot ad, míg benneteket olyannyira megzavart és megrontott az élet, hogy kinevetitek azt, amit szerettek, és azt hajszojátok, amit gyűlöltök, és ami boldogtalanságotok okozója. Annyira megzavarodtatok, hogy fel sem ismeritek, mekkora hálával tartoztok annak a szegény tirolinak, aki olyan tiszta élvezetet szerzett nektek; de ugyanakkor kötelességteknek érzitek, hogy hiábavalóan és minden élvezet vagy ellenszolgáltatás nélkül megalázkodjátok holmi lord előtt, feláldozzátok neki nyugalmatokat és kényelmeteket. Micsoda bolondság, micsoda feloldhatatlan félreértés! De nem is ez volt az, ami a legjobban megdöbbenett ma este. A boldogság forrásainak fel nem ismeréséhez, a költői élvezet öntudatlanságához már-már hozzászóltam, szinte meg is értem, olyan gyakran találkoztam már vele az életben. A tömeg durva és öntudatlan kegyetlensége sem volt újdonság számomra. Bármit mondanak a népi gondolat védelmezői, tömegben még a jó emberek is csak állati, rút oldalukat fordítják kifelé, így a tömeg csak az emberi természet gyengeségét és kegyetlenségét mutatja. De hogyan lehetséges az, hogy ti, egy szabad és emberies nép gyermekei, keresztények, *emberek* - részvétlenséggel és gúnnyal viszonzátok azt a tiszta élvezetet, amelyet egy szerencsétlen könyörgő ember szerzett nektek? De nem, hiszen a ti hazátokban a koldusokat szegényházba gyűjtik, koldus nincs, koldusnak nem szabad lennie, s ezért részvétnek sem szabad lennie, hiszen a koldulás erre épül fel. De hiszen ez az ember igyekezett, örömet szerzett nektek, s könyörgött, adjatok neki pár fillért fölöslegetekből, jutalmul fáradságáért, amellyel nektek örömet szerzett! Ti pedig fagyos mosollyal szemléltétek őt fényes termeitekből, mint valami csodabogarat, és köztetek, sok száz gazdag ember között nem akadt egyetlenegy - se férfi, se nő - aki egyetlen fillért is odavetett volna neki! Megszégyenülve kellett neki elsomfordálnia tőletek; s az értetlen tömeg nevetése őt üldözte és sértette meg és nem benneteket, amiért érzéketlenek, kegyetlenek és becstelének vagytok; amiért elloptátok tőle az élvezetet, amelyet nektek szerzett. S mindezért *őt* bántotta meg a tömeg!

„1857. július 7-én Luzernben, a Schweizerhof Nagyszálló előtt, amelyben csupa gazdag ember lakik, egy kolduló vándor muzikus fél óra hosszat énekelt és gitározott. Mintegy száz ember hallgatta őt. Az énekes háromszor kért alamizsnát. Egyetlen ember sem adott neki semmit, és sokan kinevették.”

Ez nem költői kitalálás, hanem valóságos tény, aki akar, utánajárhat, igazolhatja a Schweizerhof valamennyi vendége, aki július 7-én ott megszállt, s ezek neve az újságokból megtudható.

Ím, egy esemény, amelyet korunk történetíróinak lángbetűkkel, kitörölhetetlenül kellene feljegyezniük. Ez az esemény jelentőségteljesebb, komolyabb és mélyebb értelmű, mint mindaz, amiről újságaink és krónikáink írnak. Hogy az angolok meggyilkoltak még ezer kínait, mert a kínaiak nem hajlandók semmit pénzért vásárolni, s országuk elnyeli a csengő aranyat; hogy a franciák meggyilkoltak még ezer kabilt, mert a búza jól terem Afrikában, meg azután az állandó háború fölöttébb hasznos a hadsereg kiképzésének szempontjából; hogy a nápolyi török követnek nem szabad zsidónak lennie; hogy Napóleon császár gyalogosan sétál Plombières-ben, és a sajtóban biztosítja népét afelől, miszerint ő a nép akaratából uralkodik - mindezek csak szavak, amelyek régóta ismeretes igazságokat igyekeznek közölni vagy elrejtteni. Azonban ez az esemény, amely július 7-én történt meg Luzernben, merőben újszerűnek és különlegesnek tűnik fel szememben: nem az emberi természet örök rossz oldalára vonatkozik, hanem a társadalmi fejlődés egy bizonyos korszakára. Nem az emberi cselekedetek történelmébe tartozik, hanem a haladás és a civilizáció történelmébe.

Hogyan lehetséges az, hogy ez az embertelenség, amely sohasem eshetett volna meg akármilyen német, francia vagy olasz faluban vagy városkában, megtörténhetett itt, ahol civilizáció, szabadság és egyenlőség a legmagasabb fokon állnak, s ahol a világ legcivilizáltabb népeinek legcivilizáltabb fiai gyűlnek össze átutazóban? Hogyan lehetséges az, hogy ezek a fejlettség magas fokán álló, humánus emberek, akik a közösségben mindenféle tisztességes és humánus ügyet felkarolnak, képtelenek minden szívbeli emberi érzésre, minden *egyéni* jótetre? Hogyan lehetséges az, hogy ezek az emberek, akik hivatalaikban, összejöveteleiken, társaságaikban féltő gondoskodással kísérik figyelemmel az Indiában élő nőtlen kínaiak sorsát, a kereszténység és a műveltség elterjedését Afrikában, az emberiség általános színvonalának emelését s az e célból alakuló egyletek munkáját - nem találnak lelkükben egyetlen egyszerű, ősi, emberi érzést sem embertársaik iránt? Talán kiveszett belőlük ez az érzés s helyét elfoglalta a hiúság, a becsvágy és a pénzsóvárság, s most már ezek vezérlik az ilyen embereket hivatalaikban, összejöveteleiken, jótékony célú társaságaikban? Lehetséges volna, hogy annak az értelmes és önző célú emberi társulásnak az elterjedése, amelyet civilizációnak neveznek, kiöli és megsemmisíti az emberekben az ösztönös és szereteten alapuló társulás vágyát? Hát ez az az egyenlőség, amiért az emberiség annyi ártatlan vért ontott és annyi bűnt követett el? Hát lehetséges az, hogy a népek - miként a gyermekek - megelégszenek az egyenlőség szó puszta hangzásával?

Egyenlőség a törvény előtt? De hiszen az emberek élete nem a törvényhozás szférájában folyik le! Legfeljebb egy ezredrésze esik a törvény alá, a többi ezen kívül marad, erkölcs, szokás, társadalom szférájában. A társadalomban pedig a lakájnak jobb ruha jut, mint az énekesnek, és büntetlenül sértegetheti őt. Nekem jobb ruhám van, mint a lakájnak, s ezért büntetlenül sértegethetem. A portás engem maga fölött állónak ismer el, az énekest maga alatt állónak tekint; amikor összeültem az énekesrel, egyenrangúnak tekintette magát velünk és gorombáskodni kezdett. Orcátlanul viselkedtem a portással, s ekkor a portás alattam állónak érezte magát; a pincér orcátlanul viselkedett, s az énekes alacsonyabbnak érezte magát nála. És lehet-e szabadság, igazi, pozitív szabadság - vagy az, amit az emberek annak neveznek - egy olyan államban, ahol valakit börtönbe csukhatnak, amiért senkinek sem ártva, senkit sem zavarva űzi az egyetlen mesterséget, amelyhez ért, hogy éhen ne haljon?

Milyen szánalmas, boldogtalan teremtés az ember: állandóan határozott döntésekre áhítozik, s közben tehetetlenül vergődik jó és rossz, tények, elképzelések és ellentmondások végtelen óceánjában. Évszázadok óta fáradozik, hogy különválassza az egyik oldalon a jót, a másikon a rosszat. Telnek, múlnak a századok, és akárhol, akármit vessen is az elfogulatlan elme a jó és rossz mérlegébe, a serpenyők meg sem rebbennek, mind a két oldalon egyforma sok a rossz és a jó. Bár megtanulná végre az emberiség, hogy ne elmélkedjék és ne ítélkezzék szigorúan és határozottan, ne akarjon választ adni olyan kérdésekre, amelyek csupán azért adtak fel neki, hogy mindörökké kérdések maradjanak! Bár megtanulná végre, hogy minden eszme egyszerre hazug és igaz! Hazug - egyoldalúsága által, mivel az embernek nem adatott meg, hogy a teljes igazságot átfogja; és igaz, mert az emberi törekvések egyik oldalát fejezi ki. Beosztásokat és alosztályokat eszeltünk ki a jó és a rossz örökké mozgó, végtelen, kavargó káoszában, képzelt vonalakat húztunk az óceánon és most azt várjuk, hogy a tenger e vonal szerint csakugyan ketté fog válni! Mintha nem lenne elképzelhető millió és millió másféle osztályozás, más szemszögből, más síkon. Igaz, minden új osztályozás kidolgozása hosszú évszázadokba telik, de hiszen az évszázadoknak is milliói teltek már el, és milliói fognak még eltelni.

A civilizáció jó, a barbárság rossz; a szabadság jó, a rabság rossz. Íme a képzelt ismeret, amely megsemmisíti és lerontja az emberi természet ősi, nemes, ösztönös törekvését a jóra. És ki fogja pontosan meghatározni, mi a szabadság, mi a zsarnokság, mi a civilizáció, mi a barbárság? Hol a határa az egyiknek és a másiknak? Kinek a lelkében olyan szilárd és

rendíthetetlen a jó és rossz mércéje, hogy meg tudná mérni vele a tovatűnő, bonyolult jelenségeket? Kinek olyan átfogó az elméje, hogy akár a mozdulatlan múltban át tudná vele fogni az összes tényeket és felmérni őket egymás ellen? Ki látott már olyan helyzetet, amelyben ne vegyült volna össze a jó és a rossz? S honnan tudom, hogy nem azért látok-e többet az egyikből vagy a másiktól, mert nem jó helyen állok? Ki képes rá, hogy értelmével akár csak egy szempillantásra is olyan tökéletesen elszakadjon az élettől, hogy felülről, függetlenül tudja szemlélni? Egy, csak egyetlenegy csalhatatlan vezetőnk van, a világot átfogó szellem, amely valamennyiünket áthat, együttesen és külön-külön, amely valamennyiünkbe belehelyezte a törekvést azután, aminek lennie kell; az a szellem, amely a fának megparancsolja, hogy a nap felé nőjön, a virágnak, hogy magvát elhullassa ősszel, nekünk pedig, hogy öntudatlanul egymás közelségét keressük.

S ezt az egyetlen áldott, csalhatatlan hangot fojtja el a civilizáció zajos, sietős fejlődése. Melyik igazán ember és melyik barbár: az a lord, aki az énekes elnyűtt ruhája láttára dühösen felugrik az asztaltól, aki fáradságáért nem veti oda neki vagyona milliomodrészét, és most jóllakottan, csendes, világos szobájában ülve nyugodtan ítélkezik Kína dolgaiban, és igazságosnak találja az ott végbemenő tömeggyilkosságot; vagy pedig a kis énekes, aki a börtön árnyékában, egy árva frankkal a zsebében húsz éve járja a hegyeket és a völgyeket, senkinek sem ártva, mindenkinek örömet szerezve énekével, akit megbántottak, majdnem kidobtak ma este, és aki fáradtan, éhesen, megszegyenülten kullogott el valamerre, hogy rothadó szalmán töltsen az éjszakát?

Az éjszaka halálos csöndjében most messze-messze a város felől felhangzott a kis emberke éneke, gitárjának pengése.

Nem - szólalt meg bennem egy hang -, nincs jogod szánakozni sorsán és felbőszülni a lord jóléte ellen. Ki méri meg a belső boldogságot, amely e két ember lelkében él? Lám, a kis muzsikus most ott ül valahol egy sáros küszöbön, feltekint a ragyogó, holdas égbe, és örömmel énekel a csendes, illatos éjszakában; lelkében nem él sem szemrehányás, sem harag, sem megbánás. De ki tudja, mi megy most végbe ezeknek a gazdag embereknek a lelkében, pompás szobájuk mélyén? Ki tudja, ismeri-e csak egy is közülük azt a gondtalan életörömet, azt a megbékélt egyetértést a világgal, amely annak a kis embernek a lelkében él? Végtelen a bölcsessége és a jósága annak, aki megengedte és életre hívta mindezeket az ellentmondásokat. Csak te, tehetetlen féreg, aki szemtelenül, törvényellenesen igyekszel behatolni az ő törvényeinek és szándékainak értelmébe - csak te érzed ezeket ellentmondásnak. Ő pedig gyengéden néz le reád mérhetetlen fénylő magasságaiból, és örvendezik az örök harmóniának, amelyben valamennyien ellentmondások közepette és örökösén mozgunk. Büszkeségedben úgy vélted, kiszakíthatod magad a közös törvényszerűségből. De nem, kicsinyes és nevetséges haragoddal a lakájok ellen is csupán beleilleszkedtél az örök és végtelen harmóniába...

1857. július 18.

ALBERT

1

Öt gazdag fiatalember hajnali három óra tájt betért egy pétervári szórakozóhelyre, vigasságra vágyva.

Rengeteg pezsgőt ittak, az úri vendégek legnagyobb része nagyon fiatal volt, a lányok szépek voltak, zongora, hegedű fáradhatatlanul játszott egyik polkát a másik után, táncnak, lármának nem volt se vége, se hossza - mégis sóltan, unott volt a hangulat, s mindegyik úgy érezte (megesik az efféle), hogy mindez szükségtelen és bosszantó.

Többször is megpróbálták belelovalni magukat a jókedvbe, de az erőltetett vigasság még rosszabb volt az unalomnál.

Az öt fiatalember közül az egyik, aki a többinél is elégedetlenebb volt önmagával, a többiekkel meg az egész estével, megcsömörlötten felállt, megkereste kalapját és kiment, azzal az eltökélt szándékkal, hogy búcsú nélkül távozik.

Az előszobában nem volt senki, de a szomszéd szoba csukott ajtaján két vitatkozó hang szűrődött ki. A fiatalember megállt és hallgatózott.

- Nem mehet, ott vendégek vannak - mondotta a női hang.

- Engedjen be, kérem, nem csinállok semmi rosszat! - könyörgött egy bágyadt férfihang.

- Nem hagyhatom a madame engedélye nélkül - szólt a nő. - Hová megy? Jaj, mit művel...

Az ajtó kitarult, a küszöbön különös férfialak jelent meg. A vendég láttára a szolgáló nem tartóztatta tovább, s a furcsa alak félszegen meghajolva, rogyadozó térdekkel, imbolyogva kilépett az előszobába. Közepes termetű, keskeny és hajlott hátú, zilált hajú férfi volt. Öltözéke kurta felöltő, szűk szárú, rongyos pantalló meg rücskös bőrrű, tisztítatlan cipő. A nyakkendő zsinéggé zsugorodva feküdt hosszú, fehér nyaka körül. Kabátujja alól piszkos ing kezelője látszott ki, s borult sovány csuklójára. Csenevész testével ellentétben arca finom volt és fehér, orcáin - gyér fekete szakálla, oldalszakálla fölött - gyengéd pirosság játszadozott. Hátravetett, gondozatlan hajfűrtjei szabadon hagyták nem nagyon magas, tiszta homlokát. Bágyadt, sötét szeme lágyan, kutatva s ugyanakkor önérzetesen nézett szembe az emberrel. Kifejezése megnyerő összhangban állott ritkás bajuszkája alól kilátszó, szépen ívelt, üde, piros ajkának kifejezésével.

Néhány lépést tett, majd megállt és rámosolygott a fiatalemberre. Úgy mosolygott, mintha nehezére esnék; de amikor a mosoly beragyogta arcát, a fiatalember maga sem tudta, miért, visszamosolygott rá.

- Ki ez? - kérdezte suttogva a szolgától, mikor a különös alak eltűnt abban a szobában, amelyből a tánczene szólt.

- Egy bolond muzsikus a színházból - válaszolta a szolgálólány. - Néha eljön a madámhoz látogatóba.

- Gyeleszov, hová lettél? - kiáltották ki eközben a teremből.

A fiatalember, akit Gyeleszovnak szólítottak, visszament.

A muzsikusz az ajtóban állt, a táncolókat nézte, a mosolyával, pillantásával, lábának halk toppantásával jelezte, milyen gyönyörűséget szerez neki ez a látvány.

- Jöjjön, táncoljon maga is! - szólította fel az egyik vendég.

A muzsikusz meghajolt és kérdőn nézett a háziasszonyra.

- Menjen csak bátran, ha a vendégek hívják - bátorította emez.

A muzsikusz csontos, csenevész tagjai hirtelen görcsös mozgásba lendültek. Pislogva, mosolyogva, rángatózva, nehézkesen és esetlenül megindult végig a termen. A francia négyes közepe táján egy jókedvű fiatal katonatiszt, aki nagyon szépen, lelkesen táncolt, hátulról véletlenül meglökte a muzsikust. A muzsikusz elvesztette az egyensúlyát, fáradt, gyenge lába néhányszor jobbra-balra kaszált, s azután a férfi teljes hosszában végigvágódott a padlón. Zuhanása erős, szinte recsegő robajjal járt, mégis az első perben majdnem mindenki nevetett rajta.

De a muzsikusz nem állt fel. A vendégek elhallgattak, elhallgatott még a zongora is, és Gyeleszov a háziasszonnyal elsőnek szaladt oda hozzá. Könyökére támaszkodva feküdt, és tompán bámult a padlóra maga elé. Amikor fölemelték és az asztalhoz ültették, csontos keze gyors mozdulatával hátradobta haját és elmosolyodott, de a kérdésekre mit sem válaszolt.

- Albert úr! Albert úr! - szólongatta a háziasszony. - Megütötte magát? Hol fáj? Ugye mondtam, nem kellett volna táncolni! Olyan gyenge szegényke - fordult a vendégekhez. - Még járnai is alig tud, hát még táncolni.

- Kicsoda tulajdonképpen? - kérdezték többen.

- Szegény fiú, művész. Derék ember, de szerencsétlen, amint látják.

Úgy mondta ezt, mintha a muzsikusz ott se volna; láthatóan nem feszélyezte jelenléte. A muzsikusz magához tért, s mintha valamitől megijedt volna, behúzta a nyakát, és eltaszította a körülötte állókat.

- Nincs semmi bajom - kiáltotta hirtelen; látható erőfeszítéssel feltápászkodott a székről, s hogy bebizonyítsa, semmije sem fáj, kiperdült a szoba közepére, szökellni próbált, de megtántorodott és újra elesett volna, ha meg nem támogatják.

A vendégek meghökkentek; valamennyien a muzsikust nézték, és senki se mert megszólalni.

A muzsikusz szemében megint kihunyott a fény, szemlátomást megfélemedezett a szobában levőkről. Térdét dörzsölgette, majd hirtelen felkapta a fejét, toppantott remegő lábával, az előbbi színpadias mozdulattal hátravetette haját, azután pedig odament a hegedűshöz, és kivette kezéből a hegedűt.

- Semmi bajom! - ismételte és fölemelte a hegedűt. - Muzsikáljunk, uraim!

- Milyen különös ember! - suttozták a vendégek.

- Hátha nagy tehetség vész el ebben a szerencsétlenben - vélekedett az egyik.

- Igen, szerencsétlen, valóban szerencsétlen! - mondta a másik.

- Milyen finom az arca! Van benne valami rendkívüli - jegyezte meg Gyeleszov. - No, lássuk csak...

Albert ezalatt ügyet sem vetett a jelenlevőkre, álla alá szorította a hegedűt és meghangolta, miközben lassú léptekkel járkált fel-alá a zongora mellett. Ajka szenvtelenül összeszorult, szeme nem látszott, de keskeny girhes háta, hosszú fehér nyaka, görbe lába, borzas fekete feje együttvéve furcsa, bár - meglepő módon - cseppet sem nevetséges látványt nyújtott.

Miután meghangolta a hegedűt, fogott egy akkordot, hátravetette a fejét, és a zongoristához fordult, aki nekikészült, hogy kísérje játékát.

- „*Melancholie*, G-dúr!” - mondta parancsoló gesztussal.

Majd nyomban utána, mintegy bocsánatot kérve parancsoló mozdulatáért, szelíden elmosolyodott, s mosolyogva nézett végig közönségén. Haját hátravetette azzal a kezével, amelyben a vonót tartotta, azután megállt a zongora sarkánál, és a vonót lágy mozdulattal végighúzta a húrokon. Zengő, tiszta hang töltötte be a szobát; a vendégek elhallgattak.

A téma hangjai szabadon, szárnyalón áradtak az első nyomában, váratlan tiszta és megnyugtató fénnel ragyogták be minden egyes hallgató belső világát. Egyetlen hamis vagy oda nem illő hang sem zavarta meg a hallgatók áhítatát, minden egyes hang egyforma tiszta, finom és jelentős volt. A vendégek némán, repeső bizakodással figyelték a dallam kibontakozását. Az unalom, a zajos szórakozottság, a lelki bénultság állapotából, amelyben még az imént tespedtek, egyszer csak észrevétlenül egy másik, rég elfeledett világba kerültek. Lelkük hol a múlt csendes szemléletébe merült el, hol régi boldogság szenvedélyes emléke támadt fel benne, hol a hatalom és a tündöklés ellenállhatatlan vágya, hol meg alázat, szelíd szomorúság, kielégületlen szerelem. A dallam pedig áradt, hol gyengéd-bánatosan, hol hevesen és kétségbeesetten, hangjai olyan szabadon vegyültek egymással, olyan hibátlanul, olyan erővel, olyan ösztönös-öntudatlanul ömlöttek, hogy az ember nem is hangokat hallott, hanem szinte magától ömlött a lelkébe valami réges-régen ismert, de most először kimondott poézis gyönyörű áradata. Albert minden hanggal nagyobbra nőtt. Már rég nem volt se rút, se furcsa. Állával szorította a hegedűt, s szenvedélyes figyelemmel fülelt hangjára, lába néha-néha görcsösen rándult. Csontos háta hol kiegyenesedett, hol meghajolt erőfeszítésében. Feszülten behajlított bal karja mintha megmerevedett volna ebben a helyzetében, csupán csontos ujjai mozogtak sebesen; jobb karja pedig simán, finoman, észrevétlenül mozgott. Arcáról átszellemült, ihletett boldogság sugárzott, szeme szárazon csillogott, orrcimpája kitágult, piros ajka vonaglott gyönyörűségében.

Feje néha mélyebben hajolt hegedűje fölé, szeme lezárult, arcát, amelyet haja félig eltakart, szelíd boldogság mosolya ragyogta be. Néha hirtelen mozdulattal kiegyenesedett, lábát előrevetette, tiszta homloka, csillogó tekintete, melyet végigjártatott a szobán, büszkeséget, fenséget, hatalma tudatát árulta el. A zongorista egyszer mellé ütött, hamis akkordot fogott. A muzsikus arca, alakja fizikai szenvedésről tanúskodott. Egy pillanatra megállt, toppantott, s gyerek módjára dühösen kiáltott fel: „Moll, c-moll!” A zongorista kijavította magát, Albert lehunyta szemét, elmosolyodott, újra megfeledkezett magáról, a többiekről meg az egész világról, és boldogan engedte át magát a zene hatalmának.

Míg játszott, a szobában levők alázatosan hallgattak, úgy tetszett, lélegzetüket, szívük dobbanását is a zenéhez igazítják.

A jókedvű katonatiszt mozdulatlanul ült az ablak alatt, a padlóra meredt, s nagy ritkán, sóhajtvá szedte a levegőt. A lányok néma csendben üldögéltek a fal mellett, néha-néha összenéztek, ámuldozó elismeréssel szemükben. A háziasszony kövér, mosolygós arca valósággal megdagadt élvezetében. A zongorista rászívta magát tekintetével Albert arcára, úgy igyekezett

követni játékát; minden izma megfeszült abbéli félelmében, hogy újra hibázik. Az egyik vendég, aki társainál többet ivott, hasmánt feküdt a pamlagon, s igyekezett meg sem mozdulni, nehogy elárulja megindultságát. Gyeleszov egészen furcsán, szokatlanul érezte magát. Fejét jeges gyűrű szorította össze, hol szűkülve, hol meg tágulva, hajgyökerei rendkívül érzékenyekké váltak, hátán hideg borzongott végig, a torkában valami egyre feljebb-feljebb emelkedve, vékonyka, hegyes tűkkel szurkálta orrát, szájpadrólását, orcáján észrevétlenül könnyek peregtek végig. Megrázkódott, igyekezett észrevétlenül elfojtani és letörölgetni őket, de nyomukba újabbak tolultak s csorogtak végig arcán. A benyomásoknak valami különös láncolata folytán Albert hegedűjátékának első hangjai visszavitték Gyeleszovot kora ifjúságába. A fáradt, életunt férfi egyszerre megint tizenhét éves, önelégült, csinos, áldottan ostoba és öntudatlanul boldog ifjúnak érezte magát. Eszébe jutott első szerelme - rózsaszín ruháskás unokahúga, eszébe jutott első vallomása a hársfasorban, a véletlen csók tüze, leírhatatlan édessége, a természet s az akkori környezet egész tündéri, kifürkészhetetlen varázsa. Múltba kalandozó képzelete előtt megjelent a leány ragyogó alakja, bizonytalan reménységek, érthetetlen vágyak ködében, s újra ott érezte magában a törhetetlen hitet a lehetetlen boldogság lehetőségességében. Amit akkor nem értékelt eléggé - egymás után támadt fel előtte az élménynek minden perce, de nem úgy, mint a tovatűnő jelen semmitmondó mozzanatai, hanem mint a múlt megrögződött, egyre kiteljesedő, szemrehányó képei. Gyönyörködött bennük és könnyezett; nem azért sírt, mert elmúlt az az idő, amelyet jobbra használhatott volna (ha visszakapja az elmúlt időt, most sem használja fel jobban), nem: csupán azért sírt, mert az az idő elmúlt és sohasem tér vissza. Az emlékek maguktól merültek fel, Albert hegedűje pedig mindig csak egyet mondott. Ezt mondotta: „Elmúlt számodra, örökre elmúlt az erő, a szerelem és a boldogság ideje, soha vissza nem tér. Sirasd, hullasd rá minden könnyedet, addig sirasd, míg bele nem halsz könnyeidbe - ez az egyetlen boldogság, melyben még részed lehet.”

Az utolsó variáció végére Albert arca kipirult, szeme lángolva égett, halántékán verejték gyöngyözött. Homlokán kidagadtak az erek, teste egyre élénkebben mozgott, vértelen ajka már nem zárult össze, egész alakját áttüzesítette a mohó, átszellemült gyönyör.

Egy utolsó kétségbeesett lendülettel, haját megrázva, leeresztette a hegedűt, és büszke, boldog mosollyal nézett végig a jelenlevőkön. Azután háta meggörnyedt, feje lecsuklott, ajka összezárult, szeme kihamvadt, s mintha szégyellné magát, félénken pislogva, botladozva átkullogott a másik szobába.

3

Valami furcsa ment végbe valamennyi jelenlevőben, s valami furcsa érződött a síri csendben, amely Albert játéka nyomán támadt. Mintha mindegyikük szerette, de nem tudta volna kimondani, hogy mindez mit jelent. Mit jelent ez a fényes, meleg szoba, a cifra lányok, a derengő hajnal az ablak előtt, a felforrósodott vér, az elszálló hangok nyomán támadó tiszta érzés? De senki sem próbálta meg kimondani, hogy mindez mit jelent; ellenkezőleg, mivel úgy érezték, nincs erejük egészen annak a pártjára állni, ami ezt az új érzést támasztotta bennük, inkább fellázadtak ellene.

- De jól játszik! - mondta a tiszt.

- Csodálatosan! - sóhajtotta Gyeleszov s ruhája ujjával lopva végigtörölte arcát.

- De most már ideje hazamenni, uraim - szólalt meg a pamlagon fekvő vendég, miután kissé összeszedte magát. - Adni kell neki valamit. Rendezzünk gyűjtést.

Albert ezalatt egyedül ült a másik szobában a díványon. Csontos térdére könyökölt, izzadó, piszkos kezével törölgette arcát, haját borzolgatta és boldogan mosolygott magában.

Elég szép összeget gyűjtöttek össze számára. Gyeleszov vállalta, hogy átadja.

A muzsika olyan szokatlan, erős hatást tett rá, hogy az az ötlete támadt: valami módon jót tesz ezzel az emberrel. Magához veszi, felöltözteti, munkát szerez neki - egyszóval kiragadja kétes helyzetéből.

- Elfáradt? - kérdezte Alberttól, mikor odalépett hozzá.

Albert csak mosolygott.

- Maga igazi tehetség. Komolyan kellene foglalkoznia zenével, nyilvánosság előtt fellépnie!

- Ihatnék... - szólt Albert, mintha most riadna fel álmából.

Gyeleszov bort hozott, és a muzsikusként felhajtott két pohárral.

- De finom ez a bor! - mondotta.

- Milyen szép darab ez a „Melankólia!” - mondta Gyeleszov.

- Ó, igen, igen! - felelte Albert mosolyogva. - De bocsásson meg, nem tudom, kihez van szerencsém... Ön talán gróf vagy herceg, nem adhatna kölcsön egy kis pénzt? Nincs semmim - tette hozzá némi hallgatás után. - Szegény ember vagyok. Nem tudom visszafizetni...

Gyeleszov elpirult, elszégyellte magát és gyorsan átadta a muzsikusként összegyűjtött pénzt.

Albert utánakapott.

- Nagyon köszönöm - mondta. - Most pedig muzsikáljunk; annyit játszom magának, amennyit akar. Csak ihatnék előbb valamit, csak ihatnék! - tette hozzá és felállt.

Gyeleszov újra megtöltötte a hegedűs poharát, s azután maga mellé ültette.

- Ne haragudjék, ha nyíltan beszélek - kezdte. - Tehetsége felkeltette érdeklődésemet. Úgy látom, nehéz helyzetben van.

Albert hol Gyeleszovra nézett, hol a háziasszonyra, aki időközben a szobába lépett.

- Engedje meg, hogy felajánljam szolgálataimat - folytatta Gyeleszov. - Ha valamire szüksége van, nagyon örülnék, ha egy időre hozzám költözne. Egyedül élek, talán segítségére lehetnék valamiben.

Albert csak mosolygott és nem válaszolt.

- Miért nem köszöni meg - unszolta a háziasszony. - Hisz ez magának valóságos jótétemény. De ami azt illeti, önnek nem tanácslom - fordult azután Gyeleszovhoz és fejét csóválta.

- Nagyon szépen köszönöm - szólt Albert és nyirkos kezével megszorította Gyeleszov kezét. - De most muzsikáljunk, kérem szépen!

A többi vendég azonban már indulófélben volt, s bárhogy kérlelte is őket Albert, kisereglettek az előszobába.

Albert elbúcsúzott a háziasszonytól, fölvette széles karimájú, gyűrött kalapját meg ócska malaclopóját - ez volt minden téli ruházata -, és Gyeleszovval együtt kilépett a ház elé.

Amikor Gyeleszov új pártfogoltjával beült kocsijába, és megérezte az iszákos, mosdatlan emberek jellegzetes szagát, amely a muzsikusból áradt, már-már megbánta tettét, gyerekes lágysággal és megfontolatlansággal vádolta magát. Amellett mindaz, amit Albert mondott,

olyan bárgyú és ízetlen volt, s a szerencsétlen a szabad levegőn olyan ocsmányul berúgott, hogy Gyeleszov megundorodott tőle. „Mit kezdek vele?” - gondolta.

Negyedórai kocsizás után Albert elhallgatott, kalapja lábához gurult, ő maga az ülés sarkába hanyatlott, és csakhamar horkolni kezdett. A kerekek egyenletesen nyikorogtak a fagyos havon, a szürkület gyenge fénye alig hatolt be a jégvirágos ablakon.

Gyeleszov a szomszédjára sandított. A köpeny-borította hosszú test élettelenül hevert mellette. Gyeleszovnak úgy tetszett, a törzsön nagy fekete orrú, hosszú fej himbálózik, de mikor jobban odanézett, meglátta, hogy amit orrnak, arcnak nézett, az Albert haja, igazi arca pedig lejjebb van. Odahajolt és vonásait fürkészte. Újra meglepte homlokának, finom rajzú szájának szépsége.

Fáradt idegei, az álmatlan éjszaka s a hajnali óra, meg az imént hallott muzsika hatása alatt Gyeleszov ennek az arcnak láttára újra visszazállt abba a boldogító világba, amelybe aznap éjszaka betekintett; megint feltámadt benne ifjúságának boldog, nagylelkű ideje, és most már nem bánta, amit tett. Abban a pillanatban őszintén, teljes szívvel szerette Albertet és eltökélte, hogy jót tesz vele.

4

Másnap reggel, mikor felébresztették, mert hivatalba kellett mennie, Gyeleszov kellemetlen meglepetéssel látta maga körül régi spanyolfalát, régi inasát, óráját az éjjeli asztalkán. „De hát mit láthatnék egyebet, mint ami mindennap körülvesz?” - kérdezte magától. S ekkor eszébe jutott a muzsikus fekete szeme, átszellemült mosolya; agyán átsuhant a „Melankólia” dallama meg az egész tegnapi furcsa éjszaka.

Most azonban nem ért rá azon elmélkedni, helyesen vagy helytelenül cselekedett-e, amikor magához vette Albertet. Öltözködés közben gondolatban beosztotta napját, fogta iratait, kiadta személyzetének a legszükségesebb utasításokat, és sietve fölvette köpönyegét, sárcipőjét. Elmenet benézett az ebédlőbe. Albert, arcát a párnába fúrva, minden tagját elnyújtva, rongyos, piszkos ingben mélyen aludt a bőrdíványon, ahová előző este eszméletlen állapotban lefektették. Gyeleszov úgy érezte, valami nincs rendjén.

- Menj át kérlek a nevemben Borjuzovszkijhoz, kérd el tőle két napra a hegedűjét az úr részére - mondta inasának. - Aztán ha az úr felébred, itasd meg kávéval, és adj neki fehérműt az enyémből meg valami régi ruhát. Általában gondoskodjál róla, kérlek.

Amikor késő este hazatért, Albertet legnagyobb meglepetésére nem találta otthon.

- Hová lett? - kérdezte az inast.

- Mindjárt ebéd után elment - felelte az. - Fogta a hegedűt és elment. Megígérte, hogy egy óra múlva visszajön, de mostanáig se került elő.

- Ejnye, de bosszantó - sópánkodott Gyeleszov. - Hogy engedhetted el, Zahar?

Zahar pétervári lakáj volt, nyolc esztendeje szolgált Gyeleszovnál. Gyeleszov, mint afféle magányos agglegény, minden szándékát közölte vele, és szerette tudni a véleményét minden dolgáról.

- Hogy ne engedtem volna el? - válaszolta Zahar zsebórájával játszadozva. - Ha azt tetszett volna mondani, Dmitrij Ivanovics, hogy tartsam itthon, akkor valahogy itthon tartottam volna. De csak a ruhára nézve tetszett intézkedni.

- Hm! Bosszantó! No és mit művelt, amíg nem voltam itthon?

Zahar elvigyorodott.

- Hiába, ilyen a művészféle, Dmitrij Ivanovics, kérem! Mihelyt fölébredt, madeirát kért, aztán a szakácsnővel meg a szomszéd inassal szórakozott. Jaj de sokat neveltük... Ellenben szó, ami szó, nagyon jó a szíve. Adtam neki teát, felszolgáltam az ebédet, semmit se akart egyedül enni, mindennel megkínált. És ahogy a hegedűn játszik, hát szó, ami szó, ilyen művész még Izlernél¹²⁸ sem igen akad. Az ilyet érdemes tartani. Hogy játszott a „Volga anyácskánk hajjait”... szó, ami szó, az embernek a könnye is megered. Jaj de szép! Még az emeletről is jöttek le az előszobába meghallgatni.

- Aztán felöltöztetted? - szakította félbe Gyeleszov.

- Hogyne öltöztettem volna: a nagyságos úr hálóingét adtam rá és a magam kabátját. Az ilyen emberen érdemes segíteni, szó, ami szó, aranyos ember. - Zahar elmosolyodott. - Mind azt kérdezte tőlem, hogy milyen rangban van a nagyságos úr, meg hogy vannak-e befolyásos ismerősei, meg hány jobbágya van...

- No, jól van, csak most aztán találj meg, és máskor ne adj neki inni, mert azzal csak bajt okozol szegénynek.

- Ammár igaz - vágott a szavába Zahar. - Rossz bőrben van a nyomorult, az előző uramnak volt egy ilyen ispánja...

Gyeleszov réges-rég ismerte már az iszákos ispán történetét, leintette hát Zahart, meghagyta, készítsen elő mindent éjszakára, aztán pedig menjen el és keresse meg Albertet, hozza haza.

Lefeküdt, eloltotta a gyertyát, de soká nem jött álom a szemére.

Egyre csak Albert járt az eszében. „Ismerőseim nagy része talán furcsállná mindezt - gondolta magában -, de az ember oly ritkán tehet valamit másért, hogy hálát kell adnia Istennek, ha ilyen alkalom kínálkozik. Nem akarom elszalasztani. Megteszek mindent, mindent, ami csak tőlem telik, hogy segítsek ezen a szerencsétlenen. Hátha nem is elmeháborodott, csak elitta az eszét? Ami azt illeti, sok pénzembe nem fog kerülni; ahol egy ember jóllakik, ott kettő se marad éhesen. Egy ideig hadd lakják itt nálam, azután majd találunk neki állást, vagy hangversenyt rendezünk neki, kirántjuk a kátyúból, aztán majd csak lesz valahogy.”

Elmefuttatása végén kellemes önelégültség áradt el a lelkén.

„Igazán nem is vagyok én rossz ember; korántsem vagyok rossz ember - gondolta. - Sőt, éppenséggel nagyon is jószívű vagyok, ha másokhoz mérem...”

Már elalvóban volt, amikor a nyíló előszobaajtó nyikorgása és léptek zaja riasztotta fel.

„Szigorúbban kell vele bánnom - gondolta. - Jobb lesz úgy; ez kötelességem.”

Csengetett.

- Hazahoztad? - kérdezte a belépő Zahartól.

- Szerencsétlen ember ez, Dmitrij Ivanovics - felelte Zahar, sokatmondón csóválta fejét és szemét lehunyta.

¹²⁸ Nevezetes Pétervár környéki vendéglő a múlt században.

- Részeg?
- Nagyon gyenge.
- Elhozta a hegedűjét is?
- El, a háziasszony ideadta.
- Kérlek, ne ereszd most be hozzám, fektesd le aludni és holnap semmiképpen se engedd el hazulról.

De Zahar még be sem csukta maga mögött az ajtót, mikor a szobába belépett Albert.

5

- Csak nem akar már aludni? - kérdezte mosolyogva. - Ott voltam, Anna Ivanovnáánál; roppant kellemesen töltöttük az estét. Muzsikáltunk, neveltünk, jó társaság volt. Adjon nekem egy pohár innivalót, akármit - tette hozzá és fölemelte az asztalkán álló vizesüveget - akármit, csak ne vizet!

Épp olyan volt, mint előző este: ugyanaz a bájos mosoly szemében, ajkán, ugyanaz a sugárzó, tiszta homlok, gyenge, lötyögő végtagok. Zahar kabátja éppen rá volt szabva, a Gyeleszov hálóingének széles, tiszta keményítetlen gallérja festőien vette körül vékony fehér nyakát; ebben különösen gyermekdednek, ártatlannak látszott. Leült Gyeleszov ágya szélére és szótlanul, sugárzón, hálásan mosolygott reá. Gyeleszov Albert szemébe nézett és érezte, hogy megint rabul ejti a fiatalember mosolya. Megfeledkezett álmoságáról, megfeledkezett kötelességéről, hogy szigorúan bánjék vele, nem kívánt egyebet, mint szórakozni, zenét hallgatni s akár hajnalig elbeszélgetni Alberttel. Kiszólt Zaharnak, hozzon egy üveg bort, cigarettát és Albert hegedűjét.

- Nagyszerű - helyeselt Albert. - Még nincs késő, muzsikálhatunk, játszom, ameddig csak kívánja.

Zahar látható helyesléssel hozott egy palack francia vörös bort, két poharat, a gyenge cigarettát, amelyet Albert szívni szokott, és a hegedűt. De nem feküdt le, ahogyan ura mondta, hanem szivarra gyújtott, és letelepedett a szomszéd szobában.

A muzsikus már hegedűje után nyúlt, de Gyeleszov megállította:

- Beszéljünk inkább.

Albert engedelmesen leült az ágy szélére, és megint sugárzón elmosolyodott.

- Igaz, majd elfelejtettem! - kiáltott fel hirtelen, tenyerével homlokára csapott, és arca gondterhelt, kíváncsi kifejezést öltött. (Arckifejezése mindig megelőzte mondanivalóját.) - Ha szabad kérdeznem... - elakadt, majd így folytatta: - az az úr, aki tegnap este ott volt önnel... N-nek szólította... csak nem a híres N. fia?

- De igen, édes fia - válaszolta Gyeleszov; sehogy sem értette, miért érdekli ez Albertet.

- Úgy, úgy - mondta a muzsikus elégedetten mosolyogva. - Mindjárt észrevettem, hogy a modorában van valami rendkívül előkelő. Szeretem az arisztokratákat; van bennük valami különös finomság, elegancia. Hát az a katonatiszt, aki olyan gyönyörűen táncol... az is nagyon tetszett nekem, olyan nemes és vígkedélyű. Ha jól tudom, N. N. szárnysegéd, ugye? - kérdezősködött tovább.

- Melyik? - kérdezte Gyeleszov.

- Az, aki meglökött, amikor táncoltunk. Bizonyosan remek ember!

- Dehogysis, üresfejű léhűtő - felelte Gyeleszov.

Albert azonban lelkesen védelmébe vette:

- Ó, nem, az lehetetlen! - kiáltotta. - Van benne valami rendkívül elbájoló. És kitűnő muzsikos - tette hozzá. - Előadott valamit egy operából, rég nem tetszett nekem valaki úgy, mint ez az úr.

- Igaz, jól játszik, de én mégsem szeretem a játékát - mondta Gyeleszov, igyekezően a társalgást a zenére terelni. - Nem érti a klasszikus zenét; márpedig Donizetti és Bellini... ez csak nem muzsika? Magának is bizonyára ez a véleménye.

- Ó nem, ó nem, engedje meg, kérem - tiltakozott Albert lágy, bocsánatkérő arckifejezéssel. - A régi muzsika is muzsika, és az új muzsika is muzsika. Az új zenének is vannak csodálatos szépségei, gondoljon csak az „Alvajáró”-ra! Vagy a „Lammermoori Lucia” fináléjára! Hát Chopin? Hát Meyerbeer „Ördög Robert”-je?! Néha arra gondolok... - megállt, nyilvánvalóan küszködött, hogy összeszedje kusza gondolatait -... arra gondolok, ha Beethoven még élne, sírna örömeiben, ha az „Alvajáró”-t hallhatná. Minden zenében van szépség. Először akkor hallottam az „Alvajáró”-t, amikor Viardot¹²⁹ és Rubini¹³⁰ vendégszerepelt nálunk... hát az olyan volt, hogy... - mondotta Albert csillogó szemekkel, és két karjával olyan mozdulatot tett, mintha valamit ki akarna tépni a melléből. - Az ember kicsi híja, hogy bele nem halt a gyönyörűségbe.

- És most milyennek találja itt az operát? - kérdezte Gyeleszov.

- Bosio¹³¹ kiváló énekesnő - felelte Albert. - Nagyszerű a technikája, de *itt* nem fogja meg az embert - mondotta beesett mellére mutatva. - Énekesnőnek szenvedély kell, belőle pedig hiányzik a szenvedély. Gyönyörködött, de nem fáj.

- Hát Lablache?¹³²

- Még Párizsban hallottam, „A sevillai borbély”-ban; akkor egyedülálló volt, de megöregedett. Nem való már operaénekesnek, mert öreg.

- Nem baj, hogy öreg, azért az együttesekben mégis kitűnő - mondta Gyeleszov, mindig ezt szokta mondani, valahányszor Lablache-ra került a szó.

- Már hogyne lenne baj! - felelte Albert szigorúan. - Ne legyen öreg. A művésznek nem szabad megöregednie. Sok minden kell a művészethez, de a legfontosabb a tűz! - kiáltotta csillogó szemmel, s mindkét kezét égnek vetette.

S csakugyan, félelmetes belső tűz lángolt egész valójában.

- Jaj, Istenem! - sóhajtott fel. - Ismeri Petrovot, a festőt?

- Nem, nem ismerem - válaszolta Gyeleszov mosolyogva.

¹²⁹ Pauline Viardot: neves olasz énekesnő (1821-1910).

¹³⁰ Giovanni Battista Rubini: olasz tenorista (1795-1854).

¹³¹ Angelina Bosio: híres olasz énekesnő (1824-1859).

¹³² Louis Lablache: olasz operaénekes (1794-1858).

- De szeretném, ha megismerné! Szívesen elbeszélgetne velem. Hogy ért a művészethez! Azelőtt gyakran találkoztunk Anna Ivanovnával, de most Anna Ivanovna, nem tudom miért, megharagudott rá. Pedig nagyon szeretném, ha összeismerkednének. Petrov nagy, nagy tehetség.

- Képeket fest? - kérdezte Gyeleszov.

- Nem is tudom; azt hiszem, nem, de művész, az akadémián dolgozott. Micsoda ötletei vannak! Néha egészen bámulatos dolgokat tud mondani. Ó, Petrov nagy tehetség, csak hogy rendetlen életet él. Kár érte - tette hozzá mosolyogva. Azután felállt az ágyról, fogta a hegedűt és hangolni kezdett.

- Mikor volt utoljára az operában? Régen? - kérdezte Gyeleszov.

Albert körülnézett, felsóhajtott, a fejéhez kapott.

- Jaj, hát nem mehetek! - mondotta s visszaült Gyeleszov ágya szélére. - Megmondom, miért - folytatta majdnem suttogva. - Nem mehetek el az operába, nem játszhatok, nincs semmi, semmi... se ruhám, se lakásom, se hegedűm. Nyomorúságos élet! Nyomorúságos egy élet! - ismételte néhányszor. De hát minek is járnék operába? Minek az? Nem kell - jelentette ki mosolyogva. - Ah, a „Don Juan”!

És homlokára csapott.

- Menjünk el együtt valahová - ajánlotta Gyeleszov.

Albert nem válaszolt, felugrott, álla alá kapta a hegedűt, és játszani kezdte az első felvonás fináléját, s maga énekelte hozzá Mozart operájának szövegét.

Gyeleszovnak a haja szála is égnek meredt, amikor meghallotta a haldokló kormányzó hangját.

- Nem, nem bírok most játszani - mondta Albert és letette a hegedűt. - Sokat ittam.

De nyomban utána odament az asztalhoz, töltött magának fél pohár bort és visszaült Gyeleszov ágyára.

Gyeleszov egy pillanatra sem vette le róla a szemét. Albert néha elmosolyodott, olyankor Gyeleszov is mosolygott. Egyikük sem szólt; de tekintetük, mosolyuk percről percre szorosabbra fűzte kapcsolatukat. Gyeleszov érezte, hogy egyre jobban megszereti ezt az embert, s megfoghatatlan örömet érzett e fölötte.

- Volt már szerelmes? - kérdezte tőle hirtelen.

Albert pár pillanatra elmélázott, majd szomorú mosoly ragyogott fel arcán. Gyeleszovhoz hajolt és farkasszemet nézett vele.

- Mért kérdi ezt tőlem? - suttogta. - De nem baj, magának mindent elmondok, maga tetszik nekem - folytatta egy idő múlva s körülnézett. - Nem csapom be, elmondok mindent úgy, ahogy történt, a kezdet kezdetétől. - Megállt, s a szeme furcsán, vadul kimeredt. - Tudja, hogy gyengeelméjű vagyok... Igen, igen - folytatta - Anna Ivanovna bizonyosan megmondta. Mindenkinek azt mondja, hogy örült vagyok. Ez nem igaz, Anna Ivanovna tréfából mondja, pedig nagyon derék asszony; és egy ideje valóban nem érzem magam teljesen egészségesnek.

Megint elhallgatott és tágra nyílt, kimeredő szemmel bámult a sötét ajtóra.

- Azt kérde, voltam-e már szerelmes? Igen, voltam - suttogta szemöldökét magasra rántva. - Régen történt, még akkor, amikor állásban voltam a színháznál. Második hegedűt játszottam az operai zenekarban, ő pedig mindig a baloldali betűs páholyban ült.

A muzsikus felállt, Gyeleszov füléhez hajolt.

- De nem, minek nevezzem meg - mondotta azután. - Valószínűleg ismeri, mindenki ismeri őt. Nem szóltam hozzá, csak néztem; tudtam, én szegény művész vagyok, ő pedig előkelő dáma. Nagyon is jól tudtam. Csak néztem és nem reméltem semmit.

Elmerengett emlékein.

- Hogyan történt, nem tudom, nem emlékszem rá; de egyszer elhívtak hozzá, hogy kísérjem hegedűn. Mi vagyok én, szegény művész! - ismételte fejét csóválva, mosolyogva. - De nem, nem tudom elmondani, nem vagyok rá képes... - kiáltott fel és homlokához kapott. - Istenem, de boldog voltam!

- Gyakran volt nála? - kérdezte Gyeleszov.

- Egyszer, egyetlenegyszer... de magam voltam a hibás, megbolondultam. Szegény művész vagyok, ő pedig előkelő hölgy. Nem lett volna szabad semmit se mondanom. De megbolondultam, örültségeket követtem el. Azóta mindennek vége számomra. Petrovnak igaza van: jobb lett volna nekem, ha csak az operában látom...

- Mit csinált? - kérdezte Gyeleszov.

- Jaj, hagyjon, hagyjon, úgyse tudom elmondani.

Arcát kezébe temette s jó ideig nem szólt.

- Későn érkeztem a színházba. Petrovval ittunk aznap este, izgatott voltam. Ő már ott ült a páholyában és egy tábornokkal beszélgetett. Nem tudom, ki volt az a tábornok. A páholy legszélén ült, kezét a korlátra tette; fehér ruha volt rajta, gyöngysor a nyakán. A tábornokkal beszélgetett és rám nézett. Kétszer is rám nézett. A frizurája meg ilyen volt... Nem játszottam, csak álltam a bögösök mellett és néztem. Akkor jött rám először... Ő rámosolygott a tábornokra, és közben engem nézett. Megéreztem, hogy rólam beszél, és egyszer csak úgy láttam, hogy nem a zenekarban vagyok, hanem a páholyban, mellette állok és a kezét fogom, itt ezen a helyen. Mi lehet ez?

- Élénk képzelőerő - vélekedett Gyeleszov.

- Nem, nem... de hisz nem is tudom úgy elmondani, ahogy történt - felelte Albert elkomorulva. - Már akkor is szegény voltam, nem volt lakásom, és amikor játszottam a zenekarban, néha a színházban töltöttem az éjszakát.

- Hogyan? A színházban? A sötét, üres teremben?

- Ó, nem félek én az efféle ostobaságoktól. Jaj, várjon csak. Amikor mindenki elment, bementem abba a páholyba, amelyben ő ült, és ott aludtam. Ez volt az én egyetlen boldogságom. Ő, micsoda éjszakákat töltöttem ott! Csakhogy egyszer aztán megint rájött. Éjszaka sok mindent láttam, de hogy mit, azt nem tudom elmondani. - Lehorgasztotta fejét, úgy nézett Gyeleszovra. - Mi lehet ez? - kérdezte.

- Különös! - mondotta Gyeleszov.

- Nem, nem, várjon csak! - Füléhez hajolt és sűgva folytatta. - A kezét csókoltam, sírtam ott mellette, sok mindent beszéltem neki. Éreztem parfümjé illatát, hallottam a hangját. És ő is sok mindent mondott nekem akkor éjszaka. Azután elővettem a hegedűmet, és halkán játszani kezdtem. Kitűnően játszottam. De elfogott a félelem. Nem hiszek a kísértetekben, nem félek az ilyen számságoktól, hanem a fejemet féltettem - mondta szeretetre méltó mosollyal, és megérintette homlokát. - A boldogtalan eszemet féltettem; úgy rémlett, valami történik a fejemben. Vagy talán semmiség az egész? Mit gondol?

Mind a ketten hallgattak egy ideig.

*Und wenn die Wolken sie verbüllen,
Die Sonne bleibt doch ewig klar -*

énekelte Albert szelíd mosollyal. - Nem igaz? - tette hozzá kérdőn.

*Ich auch habe gelebt und genossen -*¹³³

- Ó, az öreg Petrov de jól megmagyarázná magának mindezt!

Gyeleszov szótlanul, ijedten bámult a fiatalember sápadt, izgatott arcába.

- Ismeri a Juristenwalzert? - kiáltott fel Albert hirtelen, s Gyeleszov választ meg sem várva felpattant, fogta a hegedűt és vidám keringőbe kezdett. Szemlátomást úgy képzelte, hogy egész zenekar kíséri, önfeledten mosolygott, ringatózott; gyönyörűen játszott.

- Eh! Eleget mulattunk! - mondta, mikor befejezte, s meglóbálta a hegedűt.

Egy ideig szótlanul gunnyasztott, majd újra megszólalt:

- Megyek - mondotta. - Maga nem jön?

- Hová? - kérdezte Gyeleszov meglepetten.

- Menjünk vissza Anna Ivanovnához, ott lehet mulatni, láрма, sokaság, muzsika...

Gyeleszov az első percben majdnem beleegyezett, de azután észbekapott és a lelkére beszélt Albertnek, hogy ne menjen most oda.

- Csak egypár percre.

- Igazán mondom, ne menjen.

Albert felsóhajtott, letette a hegedűt.

- Hát maradjak itthon?

Egy utolsó pillantást vetett az asztalra (a bor már elfogyott), jóéjszakát kívánt és kiment.

Gyeleszov csengetett.

- Jól vigyázz, sehová se engedd Albert urat engedélyem nélkül - figyelmeztette Zahart.

6

Másnap ünnep volt. Gyeleszov fölébredt s beült a szalonba kávézni, olvasni. Albert még nem mozdult a szomszéd szobában.

Zahar óvatosan benyitott az ebédlőbe és utánanézett.

- Képzeld csak, Dmitrij Ivanovics, a csupasz bőrdíványon fekszik és úgy alszik! Nem engedte, hogy megágyazzak neki. Olyan, mint a kisgyerek. Szó, ami szó, igazi művész!

Tizenkettő tájban az ebédlőből krákogás, köhögés hallatszott.

¹³³ Bárha a felhők eltakarják,
Örök-tisztán ragyog a nap.
Én is éltem, élveztem a gyönyört.

Zahar újra bement, Gyeleszov áthallotta Zahar gyengéd unszolását és Albert bágyadt, könnyörgő hangját.

- No, mi újság? - kérdezte, amikor Zahar kijött.

- Bánkódik, Dmitrij Ivanovics. Nem hajlandó mosakodni, jóformán búskomor. Italért könnyörög.

- Nem, ha már belefogtam, ki kell tartanom - bátorította magát Gyeleszov.

Megtiltotta Zaharnak, hogy bort adjon Albertnek, s azzal újra könyvébe mélyedt; de azért akaratlanul is fülelt, mi megy végbe az ebédlőben. Nem mozdult semmi, csupán időnként hallatszott fojtó, nehéz köhögés és harákolás. Így telt el két óra. Gyeleszov felöltözött, s mielőtt elment hazulról, mégis rászánta magát, hogy benézzen lakótársához. Albert mozdulatlanul ült az ablaknál, fejét kezére hajtva. Felnézett. Arca sárga volt, ráncos, és nemcsak bánatos, hanem mélységesen szerencsétlen. Gyeleszov üdvözlésére megpróbált elmosolyodni, de arca ettől csak még szomorúbb lett. Úgy tetszett, bármely percben sírva fakadhat. Nagy nehezen felállt és meghajolt.

- Nem kaphatnék egy pohárka közönséges vodkát - kezdte könnyörgőn. - Olyan gyenge vagyok... kérem szépen!

- A kávétól sokkal jobban megerősödik. Azt tanácsolom, igyék feketekávé.

Albert arca egyszeriben elveszítette gyerekes kifejezését; hidegen, tompán bámult ki az ablakon és leroskadt a székre.

- Nem akar reggelizni?

- Nem, köszönöm, nincs étvágyam.

- Ha kedve támad hegedülni, engem nem zavar - mondta Gyeleszov és az asztalra tette a hegedűt.

Albert megvető mosollyal nézett a hangszerre.

- Nem, túlságosan gyenge vagyok, nem tudok játszani - mondta és eltolta magától.

Ezek után bármit szolt is hozzá Gyeleszov, akár azt javasolta, menjen sétálni, akár azt, hogy este menjen vele színházba, csak alázatosan hajlongott és makacsul hallgatott. Gyeleszov elment hazulról, tett néhány látogatást, ismerőseinél ebédelt és színház előtt hazament, hogy átöltözzék és megtudja, mit csinál a muzsikus. Albert a sötét előszobában gubbasztott, térdére könyökölve, állát kezébe támasztva bámult a kályhában lobogó tűzbe. Tisztán, rendesen volt öltözve, megmosdott és megfésülködött, de szeme tompán, fénytelenül meredt a semmibe, és egész lénye még bágyadtabbnak, még elcsigázottabbnak tetszett, mint délben.

- Ebédelt, Albert úr? - kérdezte tőle Gyeleszov.

Albert igenlően bólintott, Gyeleszovra pillantott, majd ijedten lesütötte szemét.

Gyeleszov meghökkent.

- Beszéltem magáról az igazgatónak - mondotta s most már ő sem nézett Albert szemébe. - Szívesen befogadja a zenekarba, ha hajlandó próbát játszani előtte.

- Köszönöm, nem tudok játszani - dűnnyögte Albert és bement szobájába; nagyon óvatosan, halkán csukta be az ajtót maga mögött.

Pár pillanattal később éppoly halkán lenyomódott a kilincs, Albert kijött, kezében a hegedű. Futó, mérges pillantást vetett Gyeleszovra, letette a hegedűt a székre és megint eltűnt.

Gyeleszov vállat vont és elmosolyodott.

„Mit csináljak? Nem vétettem ellene” - gondolta magában.

Mikor késő este hazatért, ez volt első kérdése:

- Nos, hogy van a muzsikusunk?

- Rosszul! - felelte Zahar kurtán, határozottan. - Egyre csak sóhajtozik, köhög, egy árva szót sem szól, csak vodkáért könyörgött valami ötször. Adtam neki egy pohárral. Nehogy tönkretegyük szegényt, Dmitrij Ivanovics, kérem. Az az ispán is...

- Nem hegedül?

- Nem a, hozzá se nyúl. Kétszer bevitettem neki a szobába, de fogja s lopva kiviszi megint - felelte Zahar mosolyogva. - Meg tetszik engedni, hogy adjak neki inni?

- Nem, várjunk még egy napig, lássuk, mi lesz belőle. Most mit csinál?

- Bezárkózott a szalonba.

Gyeleszov bement dolgozószobájába, kiválasztott néhány francia könyvet meg egy német újszövetséget.

- Holnap reggel tedd ezt be a szobájába, és vigyázz, ki ne ereszd - mondotta Zaharnak.

Másnap reggel Zahar jelentette urának, hogy a muzsikus egész éjjel nem aludt, ide-oda járkált a szobákban, bejutott a tálalóba is, próbálgatta kinyitni a szekrényt meg az ajtót, de Zahar gondossága folytán minden be volt zárva. Zahar azt is elbeszélte, hogy alvást színlelve hallotta, amint Albert a sötétben magában motyogott és izgatottan hadonászott.

Albert napról napra borongósabb, hallgatagabb lett. Gyeleszovtól láthatóan félt, arca beteges riadalmat fejezett ki, valahányszor tekintetük találkozott. Sem könyvet, sem hegedűt nem vett a kezébe, és a hozzá intézett kérdésekre nem válaszolt.

A muzsikus ott-tartózkodásának harmadik napján Gyeleszov késő este jött haza, fáradtan, rosszkedvűen. Egész nap futkosott, kilincselte egy látszólag könnyű és egyszerűen elintézhető ügyben, de - amint ez néha megesik - minden erőfeszítése ellenére egyetlen lépéssel sem jutott előbbre. Azonkívül a klubban is veszített whisten. Ezért volt rosszkedve.

- Bánom is én! - felelte Zaharnak, amikor az inas beszámolt Albert szálnalmas állapotáról. - Holnap határozott választ kérek tőle, hajlandó-e nálam maradni és követni tanácsaimat vagy sem. Ha nem, hát nem kényszerítjük. Úgy érzem, megtettem, ami tőlem telt.

„Lám, így tegyen az ember jót! - gondolta, amikor magára maradt. - Vállalom a kényelmetlenséget, a házamba fogadom ezt a mocskos senkifiát, úgyhogy idegen vendég délelőtt be se teheti hozzám a lábát, vesződöm vele, fáradozom az érdekében, ő meg úgy tekint rám, mint egy gonosztevőre, mintha a magam passziójára kalitkába zártam volna. És ami még ennél is felháborítóbb: egyetlen lépést sem hajlandó tenni a saját érdekében. Ilyenek mind! (Ez a „mind” az emberekre vonatkozott általában s főként azokra, akikkel most nem volt semmi dolga.) És most vajon mit gondol magában? Miért búslakodik, mért fáj a szíve? Talán visszavágyik a mocsárba, ahonnet kiemelttem? A megaláztatásokba, amelyekben része volt? A nyomorba, amelytől megmentettem? Úgy látszik, már olyan mélyre süllyedt, hogy nehezebb esik a tisztességes élet... Gyerekes vállalkozás volt az egész - korholta önmagát. - Mi jutott eszembe: másokat irányítani, mikor önmagammal is alig boldogulok!” Szerette volna most mindjárt elbocsátani Albertet, de némi gondolkodás után másnapra halasztotta.

Éjszaka lármára ébredt: az előszobában valaki feldöntötte az asztalt, ezt hangos szóváltás, lábdobogás követte. Gyeleszov gyertyát gyújtott és meglepetten fülelt.

- Tessék várni, szólok Dmitrij Ivanovicsnak - mondotta Zahar. Majd Albert hangja hallatszott: valamit motyogott, ingerülten és összefüggéstelenül. Gyeleszov kiugrott az ágyból, s gyertyával a kezében kiszaladt az előszobába. Zahar éjjeli öltözékben állt az ajtó előtt, Albert - régi malaclopójában, széles karimájú kalapjában - megpróbálta félretuszkolni, és könnyes, elfúló hangon rivallt rá:

- Nincs joga engem visszatartani! A papírjaim rendben vannak, nem loptam maguktól semmit! Megmotozhat! Megyek a rendőrkapitányhoz!

- Tessék segíteni, Dmitrij Ivanovics! - fordult Zahar az urához, miközben hátával továbbra is elállta az ajtót. - Albert úr éjszaka közepén fölkelt, megtalálta a kabátom zsebében a kulcsot, és megivott egy egész üveg édes pálinkát. Hát szabad ilyet tenni? Most pedig mindenáron el akar menni. Meg tetszett tiltani, azért nem is engedhetem el.

Amikor Albert meglátta Gyeleszovot, még erélyesebben ostromolta Zahart.

- Senki sem tarthat vissza! Nincs hozzá joguk! - kiáltotta egyre hangosabban.

- Állj félre, Zahar - mondotta Gyeleszov. - Nem akarom tartóztatni, nincsen hozzá jogom, de azt tanácsolnám, maradjon legalább holnapig - fordult aztán Alberthez.

- Senki sem tartóztathat! Megyek a rendőrkapitányhoz! - kiáltotta Albert. Egyre hevesebben ordított, de csak Zaharhoz intézte szavait, Gyeleszovra rá sem nézett. - Segítség! - üvöltött fel hirtelen, eszelős kétségbeeséssel.

- Miért ordít? Hisz senki sem tartja vissza - mondta Zahar és kinyitotta az előszobaajtót.

Albert nem kiabált tovább. „Aha, nem sikerült? El akartak pusztítani. De nem!” - motyogta halkán, miközben felhúzta sárcipőjét. Aztán megindult kifelé az ajtón; nem búcsúzott senkitől, csak motyogott magában, érthetetlenül. Zahar levilágított neki a lépcsőn, azután visszajött.

- Hálistennek, hogy elment, Dmitrij Ivanovics! - mondta. - Ki tudja, mi lett volna belőle... Most aztán át kell számolni az ezüstöt.

Gyeleszov csak fejét csóválta, nem felelt. A két első estére gondolt, amelyet a muzsikussal töltött, azután eszébe jutott, milyen bánatosan tengette itt napjait Albert az ő, Gyeleszov, hibájából; főként pedig eszébe jutott az a meglepetésből, szeretetből, szánalomból kevert édes érzés, melyet a fiatal muzsikus az első pillanattól fogva ébresztett benne, és szívét megint előntötte a részvét. „Mi lesz most vele? - gondolta. - Se pénze, se meleg ruhája, egyes-egyedül a hideg éjszakában...” Már-már utána szalajtott Zahart; de nagyon késő volt.

- Hideg van kinn? - kérdezte.

- Bizony erősen fagy, Dmitrij Ivanovics - felelte Zahar. - El is felejtettem mondani, tavaszig még tűzifát kell vásárolnunk.

- Látod, pedig azt állítottad, még marad is.

Az éjszaka valóban hideg volt, de Albert nem érezte a hideget, annyira felhevítette a pálinka meg a vitatkozás.

Az utcára kilépve körülnézett, és elégedetten dörzsölte kezét. Az utca kihalt volt, de a lámpások hosszú sora még vörösen világított, a tiszta égen csillagok tündököltek. „Nos?” - szólt fel a kivilágított ablaknak Gyeleszov lakásában, azzal kezét kabátja alá, pantallója zsebébe süllyesztette, és előregörnyedve, nehézkes, bizonytalan léptekkel megindult jobb felé. Lábában, gyomrában ólomsúlyokat érzett, feje zúgott, valami láthatatlan erő taszigálta jobbra-balra, de csak ment, ment előre, Anna Ivanovna lakása felé. Agyában furcsa, összefüggéstelen gondolatok kóvályogtak. Hol Zaharral való veszekedése ötlött eszébe, hol a tenger, meg a hajóját, mikor először érkezett Oroszországba - hol egy jókedvű éjszaka, mikor barátjával mulatott a kocsmában, amely mellett éppen elhaladt, hol ismerős dallam zendült fel képzeletében, és eszébe jutott szerelmének tárgya, a szörnyűséges éjszaka a színház nézőterén. Mindezek az emlékek, bár összefüggéstelenül, de oly elevenen támadtak fel képzeletében, hogy szemét lehunyva nem tudta, mi a valóság: az-e, amit csinál, vagy az, amit gondol. Nem tudta, nem érezte, hogyan mozognak a lábai, hogy tántorogva hogyan ütődik neki a falnak, hogyan néz maga körül s hogyan rója egyik utcát a másik után. Csak azt tudta és azt érezte, ami torz nyüzsgésben váltakozva képzeletébe tolt.

A Malaja-Morszkaján végighaladva megbotlott és elesett. Egy pillanatra föleszmélve óriási, pompás épületet látott maga előtt, és folytatta vándorútját. Az égen nem látszott sem csillag, sem hajnali derengés, sem hold, az utcai lámpások sem világítottak már, de azért minden tárgy tisztán kivehető volt. Az utca végén magasló épület ablakai világítottak, de fényük imbolygott, mint vízbéli tükörkép. Az épület egyre közelebb, közelebb, egyre tisztábban láthatóan tornyosult Albert elé. De a fények eltűntek, mihelyt belépett a széles kapun. Benn sötét volt. A boltozatos folyosókon magányos léptek visszhangzottak, közeledtére menekülő árnyak siklottak tova. „Miért jöttem ide?” - kérdezte magától Albert; de ellenállhatatlan erő vonzotta egyre tovább, egy hatalmas terem mélyére... Valami emelvény állt ott, s akörül fura kis emberkék sorakoztak némán. „Ki fog beszélni?” - kérdezte Albert. Senki sem felelt, de az egyik emberke az emelvényre mutatott szótlanul. Az emelvényen már ott állt egy magas, sörtehajú, sovány ember, tarka háziköntösben. Albert azonnal felismerte barátját, Petrovot! „Milyen furcsa! Hogy kerül ide?” - gondolta Albert. „Nem, barátaim! - mondotta Petrov valakire mutatva. - Nem értettétek meg ezt az embert, aki köztetek élt; nem értettétek őt! Nem megvásárolható virtuóz, nem zenegép, nem elmeháborodott, nem elveszett ember. Hanem zseni, zenei lángész, mely észrevétlenül és érzéketlenül pusztul el köztetek.” Albert azonnal megértette, hogy barátja kiről beszél, de nem akarván őt feszélyezni, szerényen lehorgasztotta fejét.

„Mint szalmaszálat, úgy emésztette el őt a szent tűz, melyet mindannyian szolgálunk - folytatta a hang -, de megvalósította mindazt, amit Isten beléhelyezett, s ezért nagy embernek kell őt mondanunk. Megvethettétek, kínozhattátok, megalázhattátok - folytatta a hang egyre erősödőn -, de hiába, ő mérhetetlenül nagyobb volt és lesz mindannyiőtoknál. Ő mindenkit egyformán szeret vagy megvet, ami egyre megy, és csupán annak szolgál, amit felsőbb hatalmak oltottak beléje. Egyet szeret csupán: a szépséget, a világnak ezt az egyetlen igazi áldását. Igen, ilyen ez az ember! Boruljatok le előtte, boruljatok térdre!” - kiáltotta a hang.

De most másik hang szólalt meg halkán a terem másik végén. „Nem vagyok hajlandó térdre borulni előtte - mondotta ez a hang, s Albert nyomban felismerte benne Gyeleszov hangját. - Miért lenne nagy ez az ember? És miért kellene előtte leborulnunk? Talán bizony

becsületesen, rendesen viselkedett? Vagy hasznot hajtott a társadalomnak? Hisz tudjuk mind, hogy pénzt kért kölcsön és nem fizette vissza, hogy elvitte egy művészarsa hegedűjét és zálogba tette... (»Szent Isten, honnét tudja mindezt?« - gondolta Albert, s feje még mélyebbre horgadt.) Hisz tudjuk, hogy milyen alávalóan hízelgett a legjelentéktelenebb embereknek, pénzért hízelgett nekik! - folytatta Gyeleszov. - Tudjuk, hogy csúfosan elkergették a színháztól! Hogy Anna Ivanovna már a rendőrséggel akarta elvitetni.” („Istenem, uram, ez mind igaz, de védj meg engem - suttogta Albert - hiszen csak te tudod, miért tettem mindezt.”)

„Elég volt, szégyellje magát! - mennydörgött ismét Petrov hangja. - Milyen jogon vádolja őt? Hiszen nem élte az ő életét, nem ismeri révületeit! (»Igaz, igaz!« - suttogta Albert.) A művészet az ember nagyságának legmagasabbrendű megnyilvánulása. Csak ritka kiválasztottaknak jut osztályrészül, és a kiválasztottat olyan magaslatra emeli, hogy beleszédül és nehezen őrizheti meg ép esztét. A művészetben is, mint minden harcban, vannak hősök, akik mindenüket feláldozzák hivatásuknak és mégis belepusztulnak, nem érnek célhoz.”

Petrov elhallgatott, Albert fölemelte a fejét, és fennszóval elkiáltotta magát: „Igaz, igaz!” - De hangja elhalt, hangtalanul.

„Magának ehhez semmi köze! - szólt rá szigorúan Petrov, a festő. - Igen, akárhogy megvetitek, lenézitek - folytatta ismét a többiekhez fordulva -, valamennyiőtök közül mégis ő a legjobb; a legboldogabb!”

Albert túlaradó boldogsággal a lelkében hallgatta ezeket a szavakat. Nem állhatta meg tovább, odament barátjához és meg akarta csókolni.

„Hordd el magad innét, nem ismerlek - förmedt rá Petrov. - Eredj utadra, mert sosem érsz célhoz...”

- Vigyázz magadra, részeg vagy! Így sosem érsz célhoz - kiáltotta a rendőr a keresztezésnél.

Albert megtorpant, összeszedte maradék erejét, s tőle telhetően szilárd léptekkel befordult a mellékutcába.

Innen már csak pár lépés volt Anna Ivanovna házáig. Az előszobából fény hullott a havas udvarra, a kapu előtt szánok, kocsik várakoztak.

Albert gémberedett kezével a korlátba kapaszkodva felszaladt a lépcsőn és becsengetett.

A szolgáló kidugta álmos képét az ajtónyíláson, és mérgesen pislogott Albertre.

- Nem szabad! - rivallt rá. - Magát nem szabad beengedni - s azzal becsapta az ajtót.

Zeneszó, női beszéd, kacagás hallatszott ki a lépcsőházba. Albert leült a padlóra, fejét a falnak támasztotta, és behunyta a szemét. Az összefüggéstelen, de ismerős látomások tömege abban a pillanatban újult erővel lepte el, hullámai a hátára vették, és ringatva vitték valahová messze, az ábrándok szabad, gyönyörű világába. Az ajtón polka hangjai szűrődtek ki. Ezek a hangok is azt mondták, hogy ő a legjobb és a legboldogabb! A közeli templomban misére harangoztak, s a harangszó is azt mondta: „Igen, ő a legjobb és a legboldogabb!” - „Visszamegyek abba a terembe gondolta Albert. - Azt akarom, hogy Petrov még sok mindent, nagyon sok mindent mondjon nekem.” De a teremben nem volt senki, Petrov helyett az emelvényen maga Albert állt, és hegedűjén játszotta mindazt, amit azelőtt a hang mondott el. De az a hegedű nagyon furcsa szerkezetű volt: teljes egészében üvegből készült, és mindkét kézzel meg kellett ölelni és lassan magához szorítani ahhoz, hogy hangot adjon. A hangja pedig olyan finom és elbűvölő volt, amilyenhez fogható Albert még soha életében nem hallott. Minél erősebben szorította magához az üveghegedűt, annál édesebb boldogság töltötte el a szívét. Minél erősebben zengett a hegedű hangja, annál fűgőbbben menekült az árnyék, s annál jobban

megvilágosodtak a terem falai áttetsző, derengő fénnel. De nagyon óvatosan kellett játszani a hegedűn, nehogy eltörjön. Albert óvatosan, szépen játszott az üveghangszereken. Olyan dallamokat csalt ki belőle, amelyeket - ezt érezte - soha többé nem fog hallani senki. Lassan már kezdett kifáradni, amikor más, távoli, tompa hang ütötte meg a fülét. A harang szava volt az, és a harang azt mondta: „Igen.” Valahol messze, messze a magasban ezt zengte a harang: „Szerencsétlennek hiszitek, megvetitek őt, pedig ő a legjobb és a legboldogabb! Soha többé senki sem fog játszani ezen a hangszereken.”

Ezek az ismerős szavak egyszerre olyan bölcsnek, újnak, helytállóknak tetszettek, hogy Albert abbahagyta a hegedülést, kezét, szemét égnél emelte, s igyekezett nem mozdulni többé. Szépen és boldognak érezte magát. Bár a teremben egy lélek sem volt, kidüllesztette a mellét, fejét fölemelte s úgy állt ott az emelvényen, hogy mindenki láthassa. Egyszer csak könnyű kéz érintette vállát; megfordult, és a félhomályban női alakot pillantott meg. Szomorúan nézett rá, és rosszállón csóválta fejét. Albert azonnyomban megértette, hogy amit cselekszik, helytelen, és elszégyellte magát. „Hová megyünk?” - kérdezte tőle; a nő még egyszer hosszán, merően nézett rá, és bánatosan meghajtotta fejét. Ő volt az, tökéletesen és teljesen ő volt, akit Albert szeretett; még a ruhája is ugyanaz volt, telt fehér nyakán gyöngysor ragyogott, gyönyörű karja könyökig fődetlen volt. Megfogta Albert kezét és kivezette a teremből. „Kijárat a túlsó oldalon” - mondotta Albert; de a nő nem válaszolt, csak mosolygott és kivezette a teremből. A küszöbön Albert meglátta a vizet és a holdat. De a víz nem volt lenn, mint ahogy lenni szokott, a hold pedig nem volt fenn az égen - fehér tányér, egyhelyütt, ahogy az ember megszokta. Nem, a hold és a víz együtt voltak és mindenütt - fenn is, lenn is, oldalt és köröskörül mindenfelé. Albert a nővel együtt belevetette magát a vízbe-holdba, és tudta, hogy most végre szabad megölelnie azt, akit mindennél jobban szeret ezen a világon; megölelte és elviselhetetlen boldogság ömlött el rajta. „Vajon nem álom-e mindez?” - kérdezte magától. De nem! Valóság volt, több mint valóság: valóság és emlék volt egyben. Érezte, hogy az a kimondhatatlan boldogság, amelyet abban a percben élvez, elmúlt és soha többé vissza nem tér. „Miért sírok?” - kérdezte szerelmétől. A nő szótlánul szomorúan nézett vissza rá. És Albert megértette, hogy ezzel mit akar mondani. „Hogyhogy, hiszen élek!” - mondta. A nő nem válaszolt, mozdulatlanul nézett maga elé. „Iszonyú! Hogy értessem meg veled, hogy élek? - gondolta Albert rémülten. - Istenem, hiszen élek, értsen meg!” - suttopta.

„Ő a legjobb, a legboldogabb!” - zengte a hang. De valami egyre jobban fojtogatta Albertet. A hold meg a víz volt-e az, vagy a nő ölelése, vagy könnyei - nem tudta; de érezte, hogy nem ér rá kimondani, amit kellene, és nemsokára mindennek vége.

Két vendég, Anna Ivanovnáától kilépve, belebotlott a küszöbön ülő Albertbe. Egyikük visszament és kihívta a háziasszonyt.

- Micsoda kegyetlenség - mondotta. - Akár meg is fagyhatott volna szegény.

- Jaj, ez az Albert, hát itt kuksol! - sopánkodott a háziasszony - Annuska! Vigye csak be és fektesse le valamelyik szobában - utasította a szolgálót.

- De hiszen élek, miért temetnek el? - motyogta Albert, amikor eszméletlenül bevitték a szobába.

1858. február 28.